UNIUNEA EUROPEANĂ

Programul Operațional Capacitate Administrativă
Competența face diferența!

Instrumente Structurale 2014-2020

Studiu comparativ

privind accesul la justiție, la asistență și consiliere juridică,
căi alternative de rezolvare a litigiilor, inclusiv a litigiilor administrative
în state membre ale Uniunii Europene și ale Consiliului Europei

București
2019

Studiu comparativ privind accesul la justiţie, la asistenţă şi consiliere juridică, căi alternative de rezolvare a litigiilor, inclusiv a litigiilor administrative în state membre ale Uniunii Europene şi ale Consiliului Europei

ISBN 978-973-0-29823-9

UNIUNEA EUROPEANĂ

Programul Operațional Capacitate Administrativă
Competența face diferența!

Instrumente Structurale 2014-2020

Studiu comparativ

privind accesul la justiție, la asistență și consiliere juridică, căi alternative de rezolvare a litigiilor, inclusiv a litigiilor administrative
în state membre ale Uniunii Europene și ale Consiliului Europei

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ROMANIA

www.poca.ro

Studiul comparativ privind accesul la justiție, la asistență și consiliere juridică, căi alternative de rezolvare a litigiilor, inclusiv a litigiilor administrative în state membre ale Uniunii Europene și ale Consiliului Europei a fost realizat în cadrul proiectului **„Servicii de consiliere juridică pentru victime ale unor abuzuri sau nereguli din administrație și justiție”,** cod MySMIS: 111830 / cod proiect: SIPOCA377.

Proiectul este implementat de Transparency International Romania în parteneriat cu: Universitatea de Vest Timișoara, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea din Craiova, Universitatea „Babeș Bolyai”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea din București și este cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Capacitate Administrativă 2014 - 2020.

Mulţumim tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui material.

Autori:

Prof. univ. dr. Irina Moroianu Zlătescu
Prof. univ. dr. Dan Claudiu Dănișor
Conf. univ. dr. Marius Nicolae Balan
Conf. univ. dr. Raluca Bercea
Conf. univ. dr. Victor Alistar
Lector univ. dr. Daniela Anca Deteșeanu
Asist. univ. drd. Cristina Tomuleț
Av. Asist. univ. dr. Raluca Ștefania Lazăr

București, decembrie 2019

CUPRINS

Introducere 5

Metodologie 7

Noțiunea de acces la justiție 9

Context general privind respectarea drepturilor fundamentale și a accesului la justiție 10

Asistența publică judiciară 68

Alte forme de asistență sau consiliere juridică oferite de stat pentru persoanele vulnerabile 102

Forme de asistență sau consiliere juridică oferite de autoritățile publice locale pentru persoanele vulnerabile 110

Forme de asistență sau consiliere juridică oferite de organizații private pentru persoanele vulnerabile 118

Accesul la justiție și mijloacele alternative de soluționare a conflictelor 125

Principalele căi alternative rezolvare a litigiilor. Cadrul legislativ existent 154

Principalele căi de rezolvare a litigiilor administrative..... 170

Concluzii 193

Bune practici Transparency International Romania în domeniul accesului la justiţie, asistenţei şi consilierii juridice..... 198

Bibliografie 203

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ROMANIA

Introducere

Accesul la justiție, prin prisma articolului 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, potrivit căruia "orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială" este un drept fundamental, garantat în orice societate democratică.

Cercetarea acestuia s-a impus în contextul evoluției promovării și protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în societatea contemporană în condițiile în care funcționarea sistemului judiciar, uneori deficientă, a dus la nemulțumiri. cât și eforturile justiției de a păstra echilibrul între interesul public și interesul privat, prin promovarea unor politici care să conducă la creșterea accesului la justiție al cetățenilor, inclusiv prin derularea de campanii de informare/educație juridică și servicii suport, inclusiv de asistență juridică. Uneori s-a cerut schimbarea societății dincolo de domeniul juridic, prin încurajarea sistemului judiciar de a dezvolta parteneriate cu comunitățile și guvernele pentru a dezvolta soluții mai holistice pentru problemele legale.

O atenție deosebită trebuie acordată pentru o schimbare în direcția corectă, pentru îmbunătățirea sistemului și pentru a asigura existența statului de drept, pentru a promova valorile democrației și drepturile omului, facilitând astfel accesul la justiție Aceste aspecte oferă o linie de garantare a drepturilor fundamentale pentru persoanele vulnerabile. Apreciem că aceste schimbări vor facilita accesul persoanelor obișnuite la asistență juridică și accesul la ajutor și asistență esențiale. Dacă persoanele nu pot avea acces la justiție sau nu pot proteja drepturile, atunci efectiv aceste drepturi nu există.

O provocare, în acest context, o constituie obligația justiției de adaptare la evoluția permanentă a societății, atât sub aspectul calității și profunzimii actului de justiție, cât și sub aspectul promovării unor metode noi de administrare a sistemelor judiciare pe baza unor concepte caracteristice managementului public, dar cu specificațiile caracteristice acestei din urmă activități. Accesul la justiție pentru toți este un test critic de criză a societăților pașnice, echitabile și incluzive,condiție pentru egalitatea substanțială, drepturile omului și dezvoltarea durabilă.

Protecția ființei umane a constituit element de bază al unor idei şi concepţii încă din antichitate. Începuturile codificării accesului la justiție au avut loc încă din timpul lui Iustinian (483-565 d.Hr.). Acesta a exprimat în *Codul* său *Iustinian* fundamente ale accesului la justiție, considerând justiția un aspect crucial în cadrul societății. În acest sens, se subliniază că justiția este strâns legată de cei puternici. Astfel, pentru cetățeni a acordat un mod direct de acces la autoritatea sa legală prin dreptul lor de a depune dosare și petiții către el. În felul acesta s-a oferit cetățenilor un mod de a obține o afirmație clară a accesului la justiție, fără costuri. Pe cale de consecință, s-a pus în evidență importanța administrării justiției bazate pe *principiul conform căruia o persoană cu un "drept" (ius) ar trebui să aibă un remediu, însemnând capacitatea de a urmări acea pretenție printr-un fel de formalitate*."[1]

Trecerea secolelor a amplificat aceste idei, iar odată cu transformarea și dezvoltarea societății, ajungem la începuturile "accesului la justiție" în statele liberale din secolul al XVIII-lea și al secolului al XIX-lea[2], când se accentuează importanța dreptului unui individ de a se apăra. Statele şi-au conservat prerogativa exclusivă de a reglementa relaţiile dintre ele şi propria populaţie, expunându-se ca fiind singurele reprezentante ale societății organizate şi, astfel, singurele capabile şi legitime de a stabili reguli pentru protecţia cetăţenilor lor.[3]

[1] A se vedea Jill Harries, Caroline Humfress și Nimrod Hurvitz (eds), Legea și Imperiul. idei,Practici, Actori , Leiden: Brill 2013, pp. 45-61

[2] În Franța, în anul 1789, adoptarea Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului a constituit un moment de referință în istoria umanității, prin valorile promovate cu privire la apărarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului

[3] Primele documente juridice cu caracter constituțional care au garantat drepturi ale omului au apărut în Anglia: Magna Charta din anul 1215, urmată ceva mai târziu de Petiția drepturilor din 1628, Habeas Corpus din 1679 și Bilul drepturilor dm 1689.

Termenul de acces la justiție sfidează definiția precisă și unică. Bineînțeles, accesul la justiție reprezintă nu numai îmbunătățirea accesului persoanelor la instanțele judecătorești sau garantarea reprezentării juridice, ci, este, în primul rând, posibilitatea indivizilor de a cere și a li se acorda un remediu prin intermediul instituțiilor în acord cu standardele în domeniul drepturilor omului. Este evident că nu există acces la justiție fără garantarea drepturilor indivizilor.

Accesul la justiție este un principiu de bază al statului de drept. În absența accesului la justiție persoanele nu pot să-și exercite drepturile, să fie protejate de discriminare. În baza principiului, se subliniază dreptul la acces egal la justiție pentru toți, inclusiv la membrii grupurilor vulnerabile, și statele și-au reafirmat angajamentul statelor membre de a lua toate măsurile necesare pentru a furniza măsuri corecte, transparente, servicii nediscriminatorii și responsabile care promovează accesul la justiție pentru toți.

Accesul la justiție trebuie să fie imparțial și nediscriminatoriu. Subliniem independența și imparțialitatea sistemului judiciar, acestea fiind condiții esențiale pentru menținerea statului de drept și asigurarea faptului că nu există nici o discriminare în administrarea justiției.

Dreptul de acces la justiție impune obligații în sarcina legiuitorului și executivului. Statul este obligat să acorde oricărei persoane toate facilitățile rezonabile de drept și de fapt, pentru a accede la instanță, într-un cuvânt, efectivitatea dreptului de acces. Subliniem că este important nu numai accesul în sine la actul justiției, ci este vorba de calitatea justiției. Sistemele de justiție inaccesibile refuză în mod efectiv protecția juridică. Astfel, creșterea calității administrației justiției și orientarea către cetățean sunt inevitabile.

Posibilitatea oricărei persoane de a introduce o acțiune în justiție, implicând astfel obligația corelativa a statului, ca prin instanța competentă să soluționeze aceste acțiuni, reprezintă practic liberul acces al persoanei la justiție.

Orice condiționare a accesului liber la justiţie, ar reprezenta o nesocotire a unui principiu constituțional fundamental și a unor standarde internaționale universale, în orice democrație reală. Lipsa respectului pentru drepturile omului sporește instabilitatea și subminează accesul la justiție.

Nu numai că investiția în justiție contribuie la realizarea egalității, dar creează, de asemenea, o bază pentru o creștere pe termen lung și pentru societăți pașnice. În ciuda progreselor recente înregistrate în acest domeniu la nivel global, persoanele vulnerabile continuă să se confrunte cu obstacole în calea accesării justiției, care sunt adesea rezultatul lipsei de politică, legislativă, instituțională și societală de a elimina discriminarea, prejudecățile, stereotipurile, stigmatizarea și indiferența. Deficiențele sistemului judiciar, inclusiv corupția și impunitatea subminează accesul la justiție.

O înțelegere mai cuprinzătoare a accesului la justiție depășește sistemul juridic pentru a cuprinde eforturile de a evalua și de a răspunde la modalitățile prin care legea împiedică sau promovează justiția economică sau socială, de exemplu, recunoscând interdependența acestor sisteme. Pe scurt, accesul la justiție poate implica măsuri de diminuare a nedreptății substanțiale în societate în general.

Accesul liber la justiție reprezintă un pilon fundamental al organizării oricărui sistem judiciar democratic fiind consacrat într-un număr important de documente internaționale, regionale și naționale.

La nivel internațional, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, de la înființare, a condus calea pentru interpretarea conceptelor referitoare la accesul la justiție. Accesul la justiție este, de asemenea, garantat în instrumentele ONU,cum ar fi Convenția de la Aarhus din 1998 privind accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziilor și accesul la justiție în probleme de mediu și Convenția din 2006 privind drepturile persoanelor cu handicap. De asemenea, reglementări privind administrarea justiției se regăsesc și în Reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate de ECOSOC, 1955, completate la 13 iulie 1977; Codul de conduită pentru responsabilii cu aplicarea legilor, adoptat de Adunarea Generală a ONU, 17 decembrie 1979; - Garanții pentru protecția drepturilor persoanelor pasibile de pedeapsa cu moartea, adoptate de ECOSOC, 25 mai 1984; - Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing), adoptat de Adunarea Generală a ONU, 29 noiembrie 1985.

Dreptul la egalitate în fața instanțelor și tribunalelor și la un proces echitabil este un element-cheie al protecției drepturilor omului și reprezintă un mijloc procedural de apărare a statului de

drept. Articolul 14 din Pactul Internaţional cu privire la Drepturile Civile și Politice vizează asigurarea bunei administrări a justiției și în acest scop garantează o serie de drepturi specifice.[4] Astfel,încă din primul paragraf al Pactului se prevede că *Toţi oamenii sunt egali în faţa tribunalelor şi curţilor de justiţie. Orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparţial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil.* De asemenea, aceste drepturi sunt prevăzute și în alte documente internaționale. În acest sens, amintim articolele 8 și 10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului. Ele includ accesul efectiv la un organism de soluționare a litigiilor, dreptul la proceduri echitabile și soluționarea în timp util a litigiilor, dreptul la adecvare precum și de aplicarea generală a principiilor eficienței Și eficacității în actul de justiție.[5]

Conceptul de justiție este înrădăcinat în toate culturile și tradițiile naționale și este îndeaproape legat de corectitudine, echitate și imparțialitate. Națiunile Unite consideră că justiția este "un ideal a responsabilității și corectitudinii în protejarea și justificarea drepturilor și a drepturilor prevenirea și pedepsirea greșelilor"[6]. Mai recent, reuniunea la nivel înalt a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite privind consolidarea păcii și susținerea păcii (2018) a subliniat faptul că statul de drept și accesul la justiție sunt esențiale pentru deblocarea potențialului și susținerea păcii.

La nivel european, Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), prin Articolul 4 alineatul (3) TUE, articolul 19, precum și Carta fundamentală a Drepturilor Omului, prin art. 47 (dreptul la un remediu eficient), articolul 51, art. 52 alineatul (3) (domeniul de aplicare al interpretării drepturilor și principiilor) reglementează aspecte legate de accesul la justiție. În dreptul european al drepturilor omului, noțiunea de acces la justiție este consacrată în Articolele 6 și 13 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) și Articolul 47 din Carta Drepturilor Fundamentale a UE, care garantează acest drept la un proces echitabil și la o cale de atac eficientă, astfel cum a fost interpretată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) și a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJEU).

Metodologie

Din analiza făcută reiese că accesul la justiție nu este doar un drept în sine, ci îi împuternicește pe indivizi cu punerea în aplicare a altor drepturi. Normele relevante ale Consiliului Europei și ale Uniunii Europene vor fi prezentate pe măsură ce se aplică fiecărui subiect analizat. Există, totuși, elemente substanțiale care se suprapun între accesul la drepturile justiției prevăzut în CEDO și în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. În plus, punctele cheie vor fi prezentate la începutul fiecărei secțiuni pentru a oferi o imagine de ansamblu rapidă și accesibilă.

Pentru situația din fiecare stat analizat se au în vedere elemente minimale ale procedurii privind asigurarea asistenței publice judiciare; alte forme de

[4] A se vedea HUMAN RIGHTS COMMITTEE Ninetieth session Geneva, 9 to 27 July 2007, International covenant on civil and political rights General Comment No. 32
Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial,

[5] A se vedea Art. 8 Orice persoană are dreptul la satisfacția efectivă din partea instanțelor juridice naționale competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce-i sunt recunoscute prin constituție sau lege, art.10 Orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzări în materie penală îndreptată împotriva sa.

[6] A se vedea Națiunile Unite, Consiliul de Securitate, Raportul Secretarului General, Statul de Drept și
Dreptul de tranziție în societățile de conflict și post conflict, par. 7, 23 august 2004, S / 2004/616. A se vedea Organizația Națiunilor Unite, Pactul internațional privind drepturile civile și politice (ICCPR), Human
Comitetul pentru Drepturile Omului, Comentariul General nr. 31 [80], Natura Obligației Generale Juridice
Impusă statelor părți la Convenție, 29 martie 2004, CCPR / C / 21 / Rev.1 / Add.13. General Comentariul nr. 31 discută natura obligației legale generale impuse statelor părți, Un set de instrucțiuni pentru practicieni privind programarea accesului femeilor la justiție împreună cu Organizația Națiunilor Unite, Adunarea Generală, Rezoluția 60/147, Principiile de bază și Orientările privind dreptul la o soluție și reparare pentru victimele unor încălcări brutale ale drepturilor omului internaționale Legea și încălcările grave ale dreptului internațional umanitar, 16 decembrie 2005, A / RES / 60/147 și Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, Raportul Raportorului Special privind independența judecătorilor și avocaților, Gabriela Knaul, 29 aprilie 2011, A / HRC / 17/30

asistență sau consiliere juridică oferite de stat pentru persoanele vulnerabile; existența formelor de asistență sau consiliere juridică oferite de autoritățile publice locale pentru persoanele vulnerabile; formele de asistență sau consiliere juridică oferite de organizații private (neguvernamentale, profesionale) pentru persoanele vulnerabile; principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor prevăzute în legislația statului analizat și gradul de utilizare al acestora; principalele căi de rezolvare a litigiilor administrative, procedurile administrative consacrate pentru a răspunde la plângerile, sesizările sau contestațiile unui cetățean; principalele jurisdicții speciale administrative prezente și active.

Astfel, s-au analizat, pentru fiecare stat în parte, mai întâi aspectele generale privind respectarea drepturilor fundamentale și a accesului la justiție (1), unde în general s-a urmat aceeaşi schemă: o prezentare succintă a contextului cultural-istoric şi constituţional, urmată de o expunere a normelor constituţionale din trei domenii relevante: deschiderea statului analizat faţă de cooperarea internaţională şi integrarea europeană (cu accent special asupra respectării tratatelor internaţionale în materia drepturilor omului), catalogul drepturilor și libertăţilor fundamentale şi, în fine, prevederile constituționale relevante în domeniul justiției și al organizării judiciare.

Următoarele secţiuni au un caracter mai tehnic și sunt mai succinte. Ele privesc cadrul legislativ existent privind asistența publică judiciară (2), celelalte forme de asistență sau consiliere juridică oferite de stat pentru persoanele vulnerabile (3), formele de asistență sau consiliere juridică oferite de autoritățile publice locale pentru persoanele vulnerabile (4), precum și cele oferite de organizații private pentru persoanele vulnerabile (5), precum și cadrul legislativ existent în privinţa principalelor căi alternative de rezolvare a litigiilor (6) şi al principalelor căi de rezolvare a litigiilor administrative (7).

Sistemele de justiție pot varia pe scară largă în aceste state, dar aceste practici promițătoare includ inițiative care ar putea să promoveze accesul la justiție pe termen scurt sau lung. Adecvarea și eficacitatea acestor inițiative rămân adesea testate - pentru o înțelegere deplină.

O provocare, în acest context, o constituie obligația justiției de adaptare la evoluția permanentă a societății, atât sub aspectul calității și profunzimii actului de justiție, cât și sub aspectul promovării unor metode noi de administrare a sistemelor judiciare pe baza unor concepte caracteristice managementului public, dar cu specificațiile caracteristice acestei din urmă activități.

Se impune și analiza posibilității de a elabora un model de bună administrare a accesului la justiție, cu atât mai mult, cu cât, în ultimii ani, justiția se confruntă cu o serioasă criză de legitimitate, eficacitate și încredere a cetățenilor.

Având în vedere că justiția este privită în literatura de specialitate recentă ca un serviciu public, concomitent cu un mediu în care se manifestă plenar fenomenul administrativ și care trebuie să răspundă așteptărilor și nevoilor crescânde ale societății și să reprezinte un real factor de echilibru și stabilitate socială în statul de drept, analiza accesului crescut la justiție, inclusiv din perspectiva garantării drepturilor omului este cu atât mai importantă. De asemenea, au fost avute în vedere tendințele actuale ale accesului la justiție.

În ceea ce privește metodologia, ținând cont de complexitatea interferențelor dintre justiție și drepturile omului, precum și datorită intenției de a definire a accesului la justiție, ne-am raportat la concepte și metode de analiză care țin, deopotrivă, de domeniul științelor juridice,administrative, politice, precum și de drepturile omului.

Demersul este unul interdisciplinar, activitatea având în vedere repere normative, doctrinare și jurisprudențiale relevante, precum și analize elaborate de către organe care au atribuții de administrare a sistemelor judiciare.

Metoda istorică a fost avută în vedere pentru a sublinia evoluția sistemelor judiciare și accesul la justiție și componentele acestor sisteme, în paralel cu evoluția sistemului drepturilor omului.

Metoda analitică este firească pentru colectarea datelor necesare și reperelor avute în vedere la analiza conceptelor menționate, în contextul evoluției lor, precum și elaborarea, unui studiu de drept comparat cât privește organizarea accesului la justiție.

Metoda logică a fost utilizată în scopul definirii conceptelor, precum și evidențierea legăturilor dintre aceste concepte și evoluția accesului la justiție al cetățenilor.

Metodele cantitative au fost avute în vedere în privința analizei dinamicii sistemelor judiciare și accesului la justiție, din perspectiva garantării drepturilor fundamentale.

Metoda comparativă este utilizată pe toată durata analizei, iar termenii comparației vor fi avuți în vedere în contextul legal, social economic și cultural în care s-au dezvoltat, în elaborarea unor concluzii apte să identifice cele mai bune soluții pentru un acces la justiție cu un grad crescut.

Studiul comparativ include: identificarea celor mai bune practici în asigurarea asistentei publice judiciare și comparație între bunele practici identificate și argumentarea recomandării unui sistem pentru România (daca este cazul); identificarea celor mai bune practici în asigurarea altor forme de asistenta sau consiliere juridica oferite persoanelor vulnerabile și comparație între bunele practici identificate și argumentarea recomandării unui sistem pentru România (daca este cazul); identificarea celor mai eficiente și utilizate (populare) moduri alternative de rezolvare a litigiilor și comparație între bunele practici identificate și argumentarea recomandării unui sistem pentru România (daca este cazul); identificarea celor mai eficiente moduri de rezolvare pe cale administrativă a litigiilor dintre cetățean și administrația publică, inclusiv dintre jurisdicțiile administrative și comparație între bunele practici identificate și argumentarea recomandării unui sistem pentru România (daca este cazul).

Scopul final al analizei este stabilirea complexului de garanții care alcătuiesc dreptul de acces la justiție și elaborarea unui model eficient de creștere a acestuia. De asemenea, s-a impus utilizarea unor metode de analiză specifice - analiza funcțională (pentru a defini rolul accesului la justiție în conturarea unui model de creștere a gradului de acces al cetățeanului) analiza organizațională (prin studierea sistemelor judiciare și instituțiilor care le compun, a dinamicii și funcționarii lor în scopul unui grad crescut de acces la justiție), analiza sistemică și, mai ales, analiza predictivă, care va conduce la formularea de propuneri de modificare în scopul unui acces performant la justiție, ca premisă a garantării dreptului la o justiție echitabilă. Astfel, se subliniază necesitatea de a se îndepărta de abordările centrate pe justiție, spre o abordare mai orientată către cetățeni, care se concentrează pe rezolvarea problemelor membrilor comunității în ceea ce privește gradul de acces la justiție.

Noțiunea de acces la justiție

Într-un stat de drept axat pe valorile clasice ale constituționalismului de sorginte liberală, liberul acces la justiţie[7] constituie cea mai importantă garanţie a respectării drepturilor subiective. Efectivitatea drepturilor subiective depinde de eficienţa apărării acestora în justiţie, în ipoteza încălcării lor. Dacă autor al încălcării este însuşi statul, accesul la justiţie poate reprezenta şi o garanţie a respectării drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Acest drept operează însă în privinţa tuturor încălcărilor unor drepturi subiective, deci și împotriva unor persoane fizice sau a unor persoane juridice de drept privat.

În sens restrâns, *accesul la justiție poate fi definit ca facultatea unei persoane de a introduce o acțiune în fața unei instanțe judecătorești sau a unui alt organ care să întrunească cerințele de independență și imparțialitate specifice unei instanțe judecătorești impuse de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, implicând obligația corelativă a instanței sau organului respectiv de a soluționa pe fond respectiva acțiune*[8]. Totodată, definirea accesului la justiție nu poate fi separată de cerința esențială a efectivității acestuia, ceea ce implică lipsa anumitor bariere de ordin faptic sau procedural care să-l golească de conținut.

Depășind limitele definiției anterioare, în cadrul acestui studiu, vom opera cu o definiție mai largă a accesului la justiție, care să includă *orice procedură care poate conduce la soluționarea unui conflict, indiferent de natura organului care dispune soluția și de modalitatea în care se ajunge la aceasta.*

Realizarea prin justiţie a drepturilor subiective constituie o exigenţă importantă a statului de drept; o tendinţă constantă în evoluţia acestui principiu a reprezentat-o fenomenul de „judiciarizare" a dreptului. Un drept subiectiv este pe deplin garantat în cazul în care existenţa și întinderea sa poate fi constatată, în caz de litigiu, printr-o procedură bazată pe contradictorialitate, imparţialitate,

[7]A se vedea Tudor Drăganu, Liberul acces în justiție, Ed. Lumina Lex, București, 2002; Ion Muraru, Simina Elena Tănăsescu, Drept constitutional și instituții politice, C.H. Beck, București, ed. a XIII-a, I, 2015, pp. 163-164 și 223-224.
[8]A se vedea R. Chiriță,Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii și explicații, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 226.

publicitate şi garantarea dreptului la apărare. A consacra formal drepturi subiective lăsându-le apoi la discreţia autorităţilor executive, fără nicio posibilitate efectivă de contestare a eventualelor abuzuri constituie o practică absolut incompatibilă cu ideea de stat de drept; de asemenea, instituirea unor proceduri scumpe, greoaie și îndelungate pentru apărarea drepturilor subiective echivalează cu golirea de conținut a acestor drepturi.[9]

În concepția autorilor Convenției pentru protecția Drepturilor Omului și a Libertăţilor Fundamentale din 4 noiembrie 1950, "orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă şi imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor şi obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzaţii în materie penală îndreptate împotriva sa."

Accesul la justiție poate fi conceput fie în sens strict (facultatea unei persoane de a introduce o acțiune în justiție – instanță judecătorească sau alt organ întrunind aceleași condiții de imparțialitate și independență), fie în sens mai larg (posibilitatea de a recurge la o procedură care să aibă ca rezultat stingerea unui conflict având ca obiect drepturi subiective).

În cele ce urmează vor fi analizate, din perspectiva accesului la justiție, a asistenței publice judiciare, a mijloacelor de protecție (forme de asistență sau consiliere juridică) oferite persoanelor vulnerabile, fie de către stat, fie de către autoritățile locale ori de organizațiile private, precum și a căilor alternative de soluționare a litigiilor, dispozițiile cu caracter normativ și practicile din statele Uniunii Europene și unele state membre ale Consiliului Europei.

Context general privind respectarea drepturilor fundamentale și a accesului la justiție

Dimensiunea protecției drepturilor omului ca o componentă a securității se regăsește în *Tratatul de la Maastricht*: „obiectivele politice externe şi de securitate comune" reprezintă „dezvoltarea şi consolidarea democrației și a statului de drept, ca și respectul pentru drepturile omului și libertățile fundamentale."[10] Dreptul la un proces echitabil este garantat prin intermediul Convenției Europene a Drepturilor Omului, la care statele membre ale Uniunii Europene sunt parte.

În sistemul Convenției, dreptul de acces la justiție nu se circumscrie decât domeniului de aplicabilitate a articolului 6: „contestaţii asupra unor drepturi şi obligaţii civile" şi „acuzaţie în materie penală". Spre deosebire de norma europeană, art. 21 din legea fundamentală din **România** consacră o prevedere generală, fără a exclude, la nivel de principiu, niciun domeniu din sfera sa de aplicabilitate. Aparenta contradicție dintre aceste dispoziții este facil de rezolvat, în condițiile în care Convenția permite statelor să adopte măsuri care să ofere un grad sporit de protecție a drepturilor fundamentale față de cele cuprinse în textul ei. În consecință, cu privire la acuzațiile în materie penală și la litigiile privind drepturi și obligații cu caracter civil, accesul la justiție este protejat în România atât prin art. 6 din Convenție, cât și prin art. 21 din Constituție, iar cu privire la domeniile ce ies de sub incidența art. 6 din Convenție, garantarea accesului la justiție este asigurată de art. 21 din Constituție.

Drepturile fundamentale nu sunt reglementate sistematizat în Constituția din **Austria**, însă se poate observa preluarea în legea fundamentală a multor prevederi din Convenția europeană a drepturilor omului. De exemplu, dreptul la viață este garantat implicit prin art. 85, text constituțional prin care pedeapsa capitală este abolită. Tot în mod, de regulă, indirect sunt reglementate: dreptul la petiționare, dreptul la educație, dreptul la muncă și garanții ale acestuia, dreptul de a alege și de a fi ales, dreptul de a participa în organe reprezentative, dreptul la azil, libertatea individuală și altele asemenea. Egalitatea între femei și bărbați este și ea garantată, la fel și protecția persoanelor vulnerabile.[11]

[9] A se vedea Marius Balan, Drept constituțional și instituții politice, Hamangiu, București, vol. I, 2015, p.415.

[10] A se vedea Tratatul de la Maastricht, 7 februarie 1992, Titlul V, Dispoziții privind o politică externă și de securitate comună, art. J.1 (2)

[11] A se vedea Materialul disponibil la adresa: http://codex.just.ro/Tari/AT. De asemenea, o bază de date legislativă pentru Austria este disponibilă la adresa: https://www.ris.bka.gv.at/;

Referitor la Austria[12], menționăm și faptul că sistemul judiciar este format din instanțele de drept comun, parchetele, penitenciarele (penitenciare pentru arest preventiv și penitenciare pentru executarea pedepsei) și sistemul de probațiune, în sensul de tot unitar ce acoperă, din punct de vedere instituțional, toate etapele procedurilor judiciare din materie penală.

Instanțele de drept comun sunt organizate pe patru grade de jurisdicție, cauzele putând fi judecate de cele 116 instanțe teritoriale (*Bezirksgerichte),* 20 de tribunale regionale (*Landesgerichte),* 4 Curți Superioare Regionale (*Oberlandesgerichte)* și Curtea Supremă *(Oberster Gerichtshof*). Din 2013 numărul tribunalelor districtuale a fost gradual redus, urmând ca reducerea numărului acestora să continue și după 2016. Parchete sau birouri al procurorilor există pentru a urmări interesul public în cauzele penale. Conform datelor statistice există 16 Cabinete de procurori (*Staatsanwaltschaften*), un Cabinet central al Procurorului (*Zentrale Staatsanwaltschaft*) care în competență urmărirea crimelor economice activitatea de corupție. De asemenea, există și 4 procurori Șefi (*Oberstaatsanwaltschaften) și* un Procuror General (*Generalprokuratur).*[13]

Cauzele litigioase sunt atribuite spre judecare fie instanței districtuale, fie instanței regionale, în materie civilă jurisdicția instanței este determinată în esență de natura cauzei (*Eigenzustandigkeit).* Pentru orice alte materii, jurisdicția se determină prin raportare la valoarea pretenții (*Wertzustandigkeit).* Astfel, natura litigiului surclasează criteriul valoric. În cauzele panele, jurisdicția se decide în funcție de gravitatea pedepsei cu care este sancționată infracțiunea.

La nivel districtual, instanțele sunt instanțe de prim grad competente să judece cauze civile având ca obiect pretenții de până la 15.000 Euro (*Wertzuständigkeit*),cauze privitoare la raporturile de familie, raporturi de locațiune, anumite cauze penale unde sancțiunea poartă asupra unei amenzi, sau amenzi și închisoare dar nu mai mult de 1 an, sau sancțiunea închisorii, dar nu mai mult de 1 an.

La nivel regional, instanțele au competență în a judeca cauzele civile, ca instanță de apel, și jurisdicție de fond asupra oricăror cauze care nu sunt rezervate instanței districtuale, cum ar fi cauzele administrative, cauzele privind protecția datelor cu caracter privat, cauzele privind proprietatea intelectuală și concurența neloială.

Curțile superioare regionale (cunoscute sub denumirea de *„Gerichtshöfe zweiter Instanz"*) au sediile în Viena, Graz, Linz și Innsbruck. Atât în materie civilă cât și penală, aceste instanțe judecă doar apeluri. De asemenea, joacă un rol important în sistemul judiciar întrucât președintele Curții Superioare regionale este și șeful administrativ al tuturor instanțelor aflate în circumscripția curții respective. În această calitate răspunde doar Ministrului Federal de Justiție.[14]

Curtea Supremă este la Viena și reprezintă ultimul grad de jurisdicție în materie civilă și penală. Alături de Curtea Constituțională (*Verfassungsgericht*) și de Curtea Administrativă (*Verwaltungsgericht*)**,** aceasta este cea mai înaltă instanță din țară, ceea ce înseamnă că nu mai există remediu inter pentru a fi formulat împotriva deciziilor pronunțate. Bineînțeles, Curtea Supremă își păstrează rolul esențial în a veghea la aplica-rea unitară a legii, dar deși instanțele inferioare nu sunt obligate prin lege să aplice precedentul stabilit, ca regulă generală ele își ghidează practica după deciziile curților superioare.

Hotărârile pronunțate în cauze penale pot fi apelate o singură dată, apelul vizând, dacă instanța de fond a fost o instanță districtuală, anularea hotărârii sau contestarea condamnării sau a pedepsei aplicate. Dacă însă cauza a fost decisă, în primă instanță de un Tribunal regional, orice cerere de anulare a hotărârii trebuie să fie încuviințată de Curtea Supremă. Pe de altă parte, în cauzele civile, hotărârile pronunțate în primă instanță pot fi apelate din invocarea de argumente de fapt și de drept. Sentințele din apel pot fi atacate la Curtea Supremă numai din perspectivă legală – revizuirea

[12] Austria, stat membru al Uniunii Europene de la 1 ianuarie 1995, este o republică parlamentară federală, cu un șef de Guvern (Cancelarul) și un șef de Stat (Președintele), formată din nouă state („Bundesländer"), puterea executivă fiind exercitată atât de guvernele regionale, cât și de cel federal, parlamentul federal având două camere - Camera Inferioară „Nationalrat" și Camera Superioară „Bundesrat"

[13] A se vedea Materialul disponibil online la adresa:
https://beta.e-justice.europa.eu/18/EN/national_ordinary_courts?AUSTRIA&member=1 ;

[14] A se vedea Materialul disponibil online la adresa:
https://beta.e-justice.europa.eu/18/EN/national_ordinary_courts?AUSTRIA&member=1 ;

hotărârilor. Această formă este subiectul mai multor restricții în funcție de valoarea pretențiilor deduse judecății.[15]

Curtea Constituțională și Curtea Federală Administrativă au un loc aparte în sistemul judiciar austriac, fiind cunoscute drept „instanțe de drept public" (*Gerichtshöfe des öffentlichen Rechts*). Ele sunt organisme independente, în afara responsabilității Ministerului de Justiție, ambele având sediul în Viena și jurisdicție asupra întregii țări. Competența lor judiciară este diferită de instanțele ordinare. Ele nu decid în materii civile ori penale (nici în căile de atac) dar au funcții speciale în domeniul dreptului public.

Una dintre atribuțiile primare ale Curții Constituționale (*Verfassungsgerichtshof*) este de verifica constituționalitatea legilor federale, a regulamentelor emise de către instituțiile administrative, deciziilor financiare luate de către instituțiile administrative. Dacă este necesar, Curtea, poate revoca aceste măsuri. Spre deosebire de ceilalți judecători de la alte curți, judecătorii Curții Constituționale nu sunt judecători de profesie, ci judecători *honoris causa* (*Honoratiorenrichter*). Sunt personalități excepționale cu cariere de succes.[16]

Așa cum s-a arătat în doctrină, Constituția Austriei are drept redactor principal pe marele teoretician austriac al pozitivismului juridic Hans Kelsen, în 1929.[17] Austria a semnat tratatul de aderare la Uniunea Europeană în anul 1994, cu o pregătire de preaderare mai mare de zece ani, din anul 1995 devenind stat membru al UE. „Astfel, între anii 1983 și 1995 au fost aduse Constituției 23 de amendamente pentru a face compatibil statul austriac cu statutul de țară membră a Uniunii Europene. Modificările și completările privesc îndeosebi problema participării diferitelor autorități și instituții ale statului austriac la procesul decizional în cadrul Uniunii Europene. Ultimele modificări și completări semnificative au fost aduse Constituției Austriei în anii 2009, 2013 și 2014. Constituția Austriei este sistematizată în nouă capitole și reglementează amplu temele clasice pentru orice Legea fundamentală modernă, precum și diverse domenii și materii, în mod obișnuit, fac obiectul de reglementare al legilor organice sau ordinare."[18]

Franța garantează, ca și statele amintite anterior, aspectele liberului acces la justiție care sunt rezultatul integrării CEDO și a jurisprudenței Consiliului Constituțional: independența justiției, imparțialitatea justiției, legalitatea instanțelor, contradictorialitatea procedurii și egalitatea armelor, publicitatea dezbaterilor, durata rezonabilă a procedurilor. În ce privește procesul penal, garanțiile specifice acestuia sunt, de asemenea, integrate dreptului francez: prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare.

Constituția Franței nu prevede expres un drept de acces liber la justiție. Desigur, Franța garantează accesul liber la justiție ca pe un aspect al dreptului la un proces echitabil prevăzut în tratatele internaționale la care este parte și în special în art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Noțiunea de jurisdicție conturată în cadrul european de protecție a liberului acces la justiție este aplicabilă, deci, în Franța. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a utilizat dreptul la un proces echitabil pentru a eroda[19] distincția dintre jurisdicțiile judiciare și cele administrative, prezentă în unele sisteme europene, printre care și cel francez. Toate autoritățile care judecă, indiferent de calificarea lor internă, sunt jurisdicții în sensul Convenției și le sunt, deci, aplicabile cerințele rezultate din dreptul la un proces echitabil. Dualitatea ordinii judiciare franceze nu ar trebui să fie relevantă în ceea ce privește liberul acces la justiție.

---

[15]A se vedea Informațiile generale cu privire la sistemul judiciar austriac ce pot fi regăsite pe site-ul Ministerul Justiției la adresa: http://www.justiz.gv.at/; de asemenea, pentru amănunte cu privire la competența instanțelor se poate accesa materialul de la adresa: https://e-justice.europa.eu/content_jurisdiction-85-at-en.do;

[16]A se vedea Materialul accesat la adresa:
https://beta.e-justice.europa.eu/19/EN/national_specialised_courts?AUSTRIA&member=1;

[17] Constituția Republicii Austria instaurează un sistem federal care se centrează pe landuri (Länder), adică ținuturile care formau statele ereditare tradiționale ale habsburgilor. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, sub ocupația nazistă, a fost suspendată aplicarea normelor constituționale austriece din 1929. După război, prin Legea constituțională din 13 mai 1945 a fost repusă în vigoare Constituția din 1929, instaurându-se practic a doua republică după sfârșitul perioadei de ocupație. Austria a semnat tratatul de aderare la Uniunea Europeană în anul 1994, cu o pregătire de preaderare mai mare de zece ani, din anul 1995 devenind stat membru al UE.

[18]A se vedea S.G.Barbu, Constituția Republicii Austria. Partea Generală, în Codex Constituțional. Constituțiile Statelor membre ale Uniunii Europene, op.cit., p.13;

[19]A se vedea Anamaria Bucureanu, Dreptul la un proces echitabil, Editura didactică și pedagogică, București, 2006, p. 37.

În dreptul intern francez, dreptul de acces la o jurisdicție este dedus de Consiliul Constituțional din interpretarea art. 16 din Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului din 1789, care este parte a blocului de constituționalitate. Considerentul de principiu, pe care Consiliul îl reia constant, este următorul: „Potrivit art. 16 din Declarației Drepturilor Omului și cetățeanului din 1789: «O societate în care garanția drepturilor nu este asigurată, iar separația puterilor nu este determinată, nu are Constituție». Prin această dispoziție, este garantat persoanelor interesate dreptul de a exercita un recurs jurisdicțional efectiv”[20].

Aparent un drept procedural, liberul acces la justiție a fost substanțializat de Curtea de la Strasbourg. El devine un drept deosebit de complex, dovadă stând numărul impresionant de hotărâri ale Curții europene care se bazează pe echitatea procesului: 9 865 din 17 754 între 1959 și 2014[21]. Aspectul material al acestui drept se referă la dreptul la ajutor jurisdicțional, dreptul de a fi asistat, dreptul la un interpret etc. Pentru a fi efectivă, protecția dreptului la judecător trebuie să devină protecția dreptului la un judecător *care îndeplinește unele standarde de calitate*.

Franța trebuia să urmeze calea aceasta, deși o anumită rezistență a fost întâmpinată. Consiliul Constituțional substanțializează, la rândul lui, accesul la justiție. Astfel, el decidea în 2006 că art. 16 din Declarația din 1789 cuprinde „dreptul persoanelor interesate de a exercita un recurs jurisdicțional efectiv, dreptul la un proces echitabil, ca și dreptul la apărare atunci când este în cauză o sancțiune având un caracter punitiv”. El integra, astfel, jurisprudența Curții europene contra Franței, care anihila practica de a transforma unele sancțiuni punitive, care ar fi trebuit să activeze protecția specială acordată persoanelor care suportă o acuzație penală, în sancțiuni administrative[22], practică prezentă și în sistemul românesc actual.

Dacă dreptul la un proces echitabil obligă sistemul juridic să construiască o justiție și magistrați independenți față de executiv, el obligă, cu același titlu, la organizarea unor instanțe și a statutului unor magistrați imparțiali. Imparțialitatea se definește prin raportarea structurilor justiției și titularilor funcțiilor judiciare față de părțile aflate în conflict.

Imparțialitatea poate fi deci apreciată, cum o face Curtea Europeană a Drepturilor Omului, atât obiectiv, prin analiza poziției instanței, cât și subiectiv, prin analiza poziției magistratului. Imparțialitatea obiectivă este garantată de caracterele procedurii de judecată, iar cea subiectivă de posibilitățile deschise mai întâi magistratului însuși care este în poziția de a fi «parțial» de a se retrage și justițiabilului de a-i cere și obține retragerea din cauză.

Imparțialitatea obiectivă este încălcată dacă procedura permite ca, factual sau simbolic, instanța să poată deveni părtinitoare, fără ca magistratul însuși să fie, subiectiv vorbind, părtinitor. Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a pronunțat în acest sens contra Franței : „aprecierea obiectivă […] constă în a ne întreba dacă, independent de conduita personală a judecătorului, anumite fapte verificabile ne autorizează să suspectăm imparțialitatea acestuia din urmă. În materie, chiar și aparențele pot să capete importanță”[23]. „Justiția nu trebuie doar să fie înfăptuită de manieră imparțială, ci, în plus, ea trebuie să fie înfăptuită potrivit unor modalități care creează aparența imparțialității”, cum se susține în Marea Britanie, încă din 1924.[24]

Problema s-a pus deosebit de acut în dreptul francez, luxemburghez și olandez cu privire la Consiliul de Stat, ale cărui funcții sunt duble, ceea ce creează în mod obiectiv, chiar dacă nu subiectiv, o problemă cu privire la imparțialitate, căci el este atât instanță de judecată a litigiilor în care administrațiile statului aflate în subordinea sau coordonarea Guvernului sunt una dintre părți, cât și consilier al Guvernului. Curtea Europeană a decis că „în sine, dedublarea funcțională a Consiliului de Stat nu este contrară articolului 6§1, dacă există o separare clară între diferitele activități ale Consiliului de Stat”[25].

[20]A se vedea Cons. const., décis. no 2011-138 QPC, 17 juin 2011, Recours des associations.
[21]A se vedea Statistică citată din Stéphanie Hennette Vauchez, Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.
[22]A se vedea CEDO, 24.02.1994, Bendenoun c/France; CEDO, 23.09.1998, Malige c/France (http://www.echr.coe.int/).
[23]A se vedea CEDH 11 juin 2009, Dubus S. A. c. France, no 5242/04 : à propos de la Commission bancaire.
[24]A se vedea R v. Sussex Justices, Ex parte McCarthy, citat din Stéphanie Hennette Vauchez, Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.
[25]A se vedea CEDH 9 nov. 2006, Sacilor-Lormines c. France, no 5411/01.

Compunerea instanței trebuie să fie de natură să creeze încredere justițiabililor. Astfel, Curtea Europeană a drepturilor Omului consideră că „o jurisdicție excepțională, care cuprinde un judecător care este militar nu constituie un "tribunal imparțial"[26]. Ori, Franța a avut astfel de instanțe extraordinare.

Pentru a fi conformă dreptului la un proces echitabil, organizarea tribunalului trebuie să fie făcută conform legii. În dreptul francez s-au pus trei probleme cu privire la respectarea acestui aspect al procesului echitabil : jurisdicțiile excepționale, compunerea non-colegială a instanței și participarea altor persoane decât judecătorii la compunerea instanței.

Franța a înființat în mai multe rânduri jurisdicții excepționale, din cauza unor circumstanțe care, aparent, justificau derogarea de la dreptul comun în materia instituirii legale a instanțelor. Este vorba de Înaltul tribunal militar și Tribunalul militar în 1961, de Curtea militară de Justiție, în 1962, de Curtea Securității Statului din 1963[27]. Primele erau legate de războiul din Algeria, cea din urmă a fost desființată în 1981. Dar problema a redevenit actuală odată cu lupta contra terorismului în anii 1980. „A fost astfel decisă adaptarea formării instanțelor ordinare pentru a reprima terorismul, având în vedere specificul afacerilor supuse justiției și gravității amenințărilor pe care le reprezintă ; mai ales, reprimarea actelor de terorism (L. no 86-1020 du 9 septembrie 1986), apoi cele de trafic de droguri și criminalitate organizată (L. no 92-1636 din 16 decembrie 1992), au fost încredințate unor curți (cour d'assises) special compuse din magistrați profesioniști (și nu din cetățeni jurați)".[28]

Acest tip de jurisdicții sunt contrare dreptului la un proces echitabil, căci sustrag pe justițiabili de la judecătorii pe care legea li-i dă. În sistemul românesc de drept ele sunt interzise constituțional. Dar întinderea noțiunii de jurisdicții extraordinare trebuie circumscrisă bine tradițiilor democratice ale poporului român, constituționalizate în 2003. Sistemul nostru nu admite specializarea jurisdicțiilor ordinare, prin constituirea unor subsisteme judiciare derogatorii de la dreptul comun. Tendința există, dar trebuie contrată, căci ea semnifică, probabil încă odată sub influența Franței, derogarea de la accesul liber la justiție ca aspect al dreptului la proces echitabil.

O altă problemă legată de accesul al justiție și de eficacitatea recursului judiciar a fost ridicată în Franța de extinderea instanțelor compuse dintr-un singur judecător. Problema este accentuată de faptul că unele hotărâri date de aceste instanțe unipersonale nu pot fi atacate. Totuși Consiliul Constituțional nu le consideră, în ciuda unei părți a doctrinei, neconstituționale. El stabilește totuși câteva condiții : „instituirea unui mod de formare restrânsă a instanței trebuie să fie prevăzută de lege și principiile egalității în fața justiției și respectării dreptului la apărare trebuie să fie respectate".[29]

A treia problemă este dată de compunerea instanțelor colegiale din judecători profesioniști și neprofesioniști : conseil de prud'hommes, tribunale de comerț, tribunale competente în materia securității sociale etc. Consiliul Constituțional francez a decis că sunt contrare garanțiilor cerute de procesul echitabil instanțele administrative care au în compunere consilieri generali aleși de către consiliul general și funcționari ai statului desemnați de prefect.[30]

Chiar participarea juraților la înfăptuirea justiției a fost judecată în Franța ca putând afecta liberul acces la justiție, Consiliul Constituțional limitând extinderea sistemului juriului, prin impunerea unor condiții care țin de gradul de tehnicitate al afacerii deduse judecății.[31]

Publicitatea dezbaterilor și a pronunțării hotărârii judecătorești este un aspect al procesului echitabil în sensul CEDO. Totuși Consiliul Constituțional francez a considerat că „nu există un principiu general de drept care impune publicitatea dezbaterilor în toate materiile și în fața tuturor jurisdicțiilor"[32]. Justificarea cea mai importantă este publicizarea informației, care devine

[26]A se vedea CEHD Ocalanc/Turquie rec. nº 46221/99.
[27]A se vedea Jacques Mourgeon, Jean-Pierre Théron, PUF, Paris, 1979, eBook, 2015, Les libertés publiques, Titre I, Chap.2, Sect. 1, §1, B.
[28]A se vedea Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.
[29]A se vedea Cons. const., décis. no 2010-54 QPC, 14 oct. 2010, Union syndicale des magistrats administratifs.
[30]A se vedea Cons. const., décis. no 2010-110 QPC, 25 mars 2011, Commissions départementales d'aide sociale ; Cons. const., décis. no 2012-250 QPC, 8 juin 2012, Commission Centrale d'Aide Sociale.
[31]A se vedea « Cons. const., décis. no 2011-635 DC, 4 août 2011, Participation des citoyens au fonctionnement de la justice pénale et le jugement des mineurs ».
[32]A se vedea Cons. const., décis. no 88-1113 AN, 8 nov. 1988, Contentieux de l'élection des députés

problematică pentru respectul altor drepturi fundamentale ale justițiabilului în condițiile impunerii liberului acces la ședințele publice ale jurisdicțiilor. De asemenea accesul la hotărâri oferit de noile tehnologii trebuie să fie compatibilizat cu protecția datelor personale.

O justiție eficace este o justiție care este înfăptuită rapid. Dar o justiție prea rapidă poate deveni o justiție sumară, deci problematică din punctul de vedere al respectării drepturilor omului. Caracterul rezonabil la duratei procedurii încearcă să împace aceste două exigențe. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, a pronunțat peste 5000 de hotărâri bazate pe încălcare duratei rezonabile a procedurii, ceea ce dovedește dificultățile cu care dreptul statelor membre ale Consiliului Europei se confruntă în realizarea acestui echilibru.

Franța nu face excepție. Reacția cea mai eficientă este ca dreptul intern însuși să prevadă obligarea statului la daune pentru durata nerezonabilă a procedurii. În Franța, principiul a fost stabilit de Consiliul de Stat care a decis că încălcarea dreptului la durata rezonabilă a procesului a cauzat un prejudiciu justițiabililor, ei pot să obțină repararea prejudiciilor cauzate de funcționarea defectuoasă a serviciilor publice de justiție[33].

În procesul penal, garantarea procesului echitabil presupune garantarea prezumției de nevinovăție. În Franța, acesta este garantat prin art. 9 din Declarația din 1789 și prin ratificarea Convenției Europene a Drepturilor Omului. Odată cu Legea nr. 2000-516 din 15 iunie 200 care întărește prezumția de nevinovăție și drepturile victimelor, principiul este afirmat de articolul preliminar al Codului francez de procedură penală.

Consiliul Constituțional francez a impus principiul legiuitorului. Totuși el nu l-a impus în materie contravențională. Astfel dreptul francez instituie prezumții de vinovăție în materie. De exemplu, titularul certificatului de înmatriculare al unui vehicul este ținut să plătească amenda care reprezintă sancțiunea unei contravenții la Codul rutier, al cărui autor este prezumat a fi. Or, acest tip de legislație este, după părerea mea, contrar procesului echitabil, căci acest tip de acuzații pot fi considerate ca ținând de conceptul convențional de acuzație în materie penală.

În procesul penal, accesul liber la justiție presupune dreptul la apărare. El implică ajutorul statului pentru cei care nu își permit plata unui avocat ales, statul plătind un avocat din oficiu. Efectivizarea dreptului la apărare presupune deci egalizarea lui, prin asigurarea nediscriminării în raport de venit.

În Franța, aplicarea principiului respectului dreptului la apărare este extinsă în toate materiile represive, nefiind deci aplicabil doar în materie penală. Astfel Consiliul Constituțional a decis că principiile „legalității delictelor și pedepselor, ca și drepturile apărării, sunt principii aplicabile oricărei sancțiuni având un caracter de pedeapsă, chiar dacă legiuitorul a lăsat sarcina de a o pronunța unei autorități de natură non jurisdicțională”.[34]

Apreciem că această viziune ar trebui transpusă și în dreptul românesc, ca una minimală, deși Credem că optica CEDO este mai largă de atât.

Liberul acces la justiție poate fi privit și din punct de vedere social. Unii oameni nu își pot permite justiția pentru că ea costă prea mult. Statul trebuie, deci, să intervină pentru a egaliza șansele la un proces echitabil pentru cei vulnerabili. Voi prezenta în cele ce urmează situația liberului acces la justiție din acest punct de vedere în Franța.[35]

Dreptul al un proces echitabil tinde să protejeze drepturile peroanelor contra puterii judiciare însăși. Pentru ca acest lucru să fie efectiv, puterea judiciară trebuie să îndeplinească unele cerințe. Problemele sistemului francez, pot fi sintetizate după cum urmează.

Justiția nu este organizată constituțional ca o a treia *putere*. Ea este o *autoritate*. Această calificare creează ideea, care a reprezentat o dominantă a culturii juridice franceze, că justiția nu este decât o ramură a puterii executive. Cei care participă la înfăptuirea justiției sunt funcționari ai statului, judecătorilor fiindu-le creat, prin lege, un statut special. Dar statutul lor este creat de fapt printr-o ordonanță din 22 decembrie 1958, adoptată în baza art. 92 din Constituție. Garanțiile constituționale ale independenței lor sunt, deci, insuficiente.

[33]A se vedea CE, Ass., 28 juin 2002, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice c. Magiera, no 239575
[34]A se vedea Cons., décis. no 2009-580 DC, 10 juin 2009, Diffusion et la protection de la création sur internet
[35]A se vedea Baudel Jules-Marc. L'accès à la justice : la situation en France. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 58 N°2,2006. pp. 477-491.

Ceilalți agenți ai statului legați de administrarea justiției sunt ofițerii de poliței judiciară și agenții de poliție judiciară, care sunt pur și simplu funcționari ai administrației.

Toți sunt sub supravegherea Președintelui Franței, care este grantul independenței lor, dar care este, indiferent de eufemismele care pot fi vehiculate cu privire la statutul său în acest caz, un organ politic, chiar dacă este asistat de un Consiliu Superior al Magistraturii.

„Ierarhic și disciplinar titularii funcțiilor judiciare țin de administrație:

- regulile de evaluare sunt de competența autorității administrative (CE, Volff et Exertier, 1975).

- la fel se întâmplă cu cele de avansare și cu aplicarea lor (Consiliul superior al Magistraturii nu intervine decât cu titlu consultativ și doar pentru magistrații instanțelor).

- urmărirea și sancționarea disciplinară ține de miniștri (de Justiție sau de Interne, după caz). Doar magistrații instanțelor beneficiază de un regim particular: sancționarea este de competența Consiliului Superior al Magistraturii. Dar acesta este, în cazul respectiv, supus controlului Consiliului de Stat (CE, L'Etang, 1969)"[36].

Drepturile care ar putea să garanteze magistraților libertățile acțiunii colective sunt mai reduse decât în cazul altor funcționari, ei neputând face grevă, nici să se asocieze în sindicate.

Inamovibilitatea nu este garantată în Franța decât magistraților instanțelor, procurorii nefiind inamovibili. Dar și în cazul judecătorilor ea „semnifică doar interdicția de a deplasa un magistrat de la o instanță fără consimțământul său. Or, avansarea putând în anumite cazuri să o afecteze, derularea carierei contracarează în fapt principiul inamovibilității"[37].

Subordonarea procurorilor și celorlalți funcționari ai justiției față de executiv creează probleme prin raportare la dreptul justițiabililor la un proces echitabil.

Posibilitatea de a utiliza jurisdicții extraordinare, nu doar în situația unui război, ci chiar pentru a rezolva probleme de drept comun, cum a fost Curtea Securității Statului, care a fost competentă să judece infracțiuni de drept comun redefinite într-o manieră vagă, flexibilă, care lasă prea multă putere de interpretare, este de natură să afecteze liberul acces la justiție, mai ales că instanța era compusă din judecători și militari, iar primilor le era afectată inamovibilitatea[38].

În Franța, există o protecție redusă contra activității agenților autorității judiciare.

Ca o concluzie, se poate spune că „în definitiv și de o manieră generală, protecțiile contra autorității judiciare sunt sau foarte reduse sau practic inutilizabile.

Două motive majore sunt avansate pentru a justifica această situație: 1° Justiția are nevoie de o protecție specială care contribuie la calitatea și obiectivitatea sa; 2° ea oferă prin ea însăși garanții persoanei și libertăților ei fundamentale, grație regulilor sale de procedură și de organizare (cf. lucrările de procedură penală).

Dincolo de orice polemică, trebuie să observăm că aceste argumente nu pot, prin ipoteză, să fie invocate în favoarea agenților de poliție judiciară".[39]

Organizarea judiciară franceză este bazată pe principiul dualității ordinilor jurisdicționale. Rezultă o organizare judiciară complexă, care este principial diferită de cea a sistemelor care se bazează pe unitatea ordinii judiciare, cum este cea din sistemul românesc de drept.

Jurisdicțiile se repartizează în două ordini: o ordine judiciară și o ordine administrative. Jurisdicțiile ordinii judiciare sunt competente să judece litigiile care opun persoanele private și să sancționeze autorii infracțiunilor prevăzute în legile penale. Jurisdicțiile ordinii administrative sunt competente să judece cauzele în care este implicate o persoană de drept public (statul, un serviciu al său, administrațiile locale etc.). Pentru a veghea la respectarea acestei separații a ordinilor judiciare, a fost instituit un Tribunal de conflict, care tranșează conflictele de competență între jurisdicțiile judiciare și cele administrative.

Independența justiției se pune în termeni diferiți în funcție de ordinea judiciară la care se referă. În Franța, art. 64 din Constituție se referă la judecătorii instanțelor judiciare, dispunând că Președintele

[36]A se vedea Extrait de: Jacques Mourgeon. « Les Libertés publiques. » iBooks, Titre premier - Les protections contre les autorités publiques non administratives, Chapitre 2 - Protections contre l'autorité judiciaire.
[37]*Idem*.
[38]*Idem*.
[39]*Idem*.

Republicii este garantul independenței autorității judiciare. El este asistat de Consiliul Superior al Magistraturii. Constituția nu garantează, însă, direct independența jurisdicțiilor administrative. Aceasta a fost impusă, ca un principiu fundamental rezultând din legile Republicii, de către Consiliul Constituțional[40]. Adoptând aceeași linie de gândire, Consiliul de Stat a decis că „în virtutea principiilor general aplicabile funcției de a judeca, orice persoană care este chemată să statueze într-o jurisdicție trebuie să se pronunțe în mod independent și fără să primească nicio instrucțiune din partea niciunei autorități, indiferent care ar fi aceasta".[41] Așadar, chiar dacă logica regulilor care garantează independența jurisdicțiilor este aceeași, regimul lor este diferit în funcție de ordinea jurisdicțională din care fac parte acestea.

Chiar în interiorul ordinii judiciare, independența magistraților este construită diferit în funcție de cum este vorba de magistrați ai instanțelor sau de magistrați ai parchetelor. Magistrații instanțelor, judecătorii, sunt independenți în mod plenar. În schimb, procurorii, deși calificați ca magistrați de dreptul francez, nu se bucură de garanțiile necesare asigurării independenței lor. Procurorii sunt un fel de creaturi hibride, un fel de magistrați-soldați[42], calificaţi magistraţi în virtutea faptului că autoritatea judiciară cuprinde atât magistrații instanțelor cât și pe cei ai parchetului[43], dar rămânând subordonaţi ierarhic în interiorul ministerului public și față de puterea executivă, prin intermediul ministrului justiției, deci având, mai degrabă, statutul unor funcţionari publici, căci nu se bucură de inamovibilitate, cum se bucură magistrații instanțelor. Ministerul public francez este caracterizat prin subordonarea ierarhică internă și prin subordonarea procurorilor generali față de ministrul justiției. Combinate, cele două principii duc la o subordonare, directă sau indirectă, a tuturor procurorilor față de ministrul justiției. Subordonarea nu este însă absolută. Ministrul poate da ordine individuale, în cauze concrete, care trebuie însă să fie scrise şi depuse în dosar. Este o primă limită: ordinele ministeriale nu pot fi orale și nu pot fi desprinse de dosar, deci secrete. Pe de altă parte, dacă ministrul justiției poate ordona procurorului general să înceapă urmărirea sau să facă să se înceapă urmărirea ori să sesizeze jurisdicţia competentă cu orice rechizitoriu scris pe care ministrul îl judecă oportun, el nu poate să ordone neexercitarea acţiunii publice. Subordonarea este limitată de faptul că procurorii nu sunt subordonaţi direct ministrului, acesta putând da ordine doar procurorilor generali, care le transmit apoi în sistem, cu autoritatea superiorităţii lor ierarhice. Aceştia au, însă, posibilitatea de a nu urma ordinul ministrului, au o putere proprie de apreciere, un drept de a se opune ordinelor ministeriale ilegale. Mai mult, procurorii francezi se bucură de dreptul de a pune liber concluzii în faţa instanţelor, fără ca ordinele superiorilor sau ministrului să poată interveni. Procurorii se bucură, deci, în Franţa, de o independenţă aparent mai accentuată decât în Germania. Totuşi modul de reglementare a răspunderii disciplinare şi a gestionării carierei magistraţilor parchetului, care rămân la discreţia ministrului justiţiei, ca şi o «cultură a supunerii»[44] din partea procurorilor, fac ca această independenţă să fie în practică mai mult decât relativă.

Acest statut hibrid al procurorilor francezi a determinat Curtea Europeană a Drepturilor Omului să decidă că ei nu sunt magistrați însărcinați cu exercițiul funcției judiciare în sensul Convenției. Astfel, Curtea afirma că „datorită statutului lor (...), membrii ministerului public, în Franța, nu îndeplinesc exigențele de independență față de executiv, care, potrivit unei jurisprudențe constante, se numără, cu același titlu ca imparțialitatea, printre garanțiile inerente noțiunii autonome de «magistrat» în sensul articolului 5§3"[45].

Grecia[46] este, ca și celelalte state prezentate, semnatară a Convenției Europene pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, care a intrat în vigoare, în Grecia, la 28 noiembrie 1974. Până la sfârșitul anului 2018, Grecia a fost condamnată în 894 de cazuri (din cele 998

[40]A se vedea Cons.., décis. no 80-119 DC, 22 juill. 1980, Validation d'actes administratifs.
[41]A se vedea CE 6 déc. 2002, Trognon, no 240028.
[42]A se vedea Brigitte Angibaud, Le parquet, PUF, Paris, 1999, p. 28.
[43] A se vedea Decizia Consiliului Constituțional nr. 93-326 DC din 11 august 1993și Decizia nr. 2002-461 DC din 29 august 2002.
[44]A se vedea E. de Montgolfier, «Le parquet et les poursuites individuelles», în Le parquet dans la République, Vers un nouveau ministère public?, Bordeau, ENM, 1996, p. 169 şi urm..
[45]A se vedea CEDO, 23 nov. 2010, Moulin c. France, Requête no 37104/06.
[46]Este o republică parlamentară, al zecelea stat membru al Comunităților Europene (azi al Uniunii Europene), de la data de 1 ianuarie 1981, de asemenea, stat membru al spațiului Schengen și al Uniunii Monetare. Din punct de vedere economic, este cel mai puternic stat din Balcani. Grecia este stat membru al Consiliului Europei

care au fost soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului). În mod relevant, 136 condamnări au vizat încălcarea dreptului la un proces echitabil, 2632 încălcarea dreptului la un recurs efectiv, 534 au vizat durata procedurilor interne[47], 5 încălcarea dreptului la viață prin lipsa unei anchete efective (și 4 încălcarea art. 2 în sens material), respectiv 10 încălcarea dreptului de a nu fi supus unor tratamente inumane sau degradante prin lipsa unei anchete efective (și 105 încălcarea art. 3 în sens material)[48]. Între acestea, încă în anul 2018 există 11 condamnări pentru nerespectarea art. 3 CEDO în sens material, 3 pentru nerespectarea art. 3 CEDO în sens procedural (lipsa anchetei efective), 2 pentru nerespectarea art. 6 CEDO (dreptul la un proces echitabil), 9 pentru durata nerezonabilă a procedurilor interne și 12 pentru încălcarea dreptului la un recurs efectiv (art. 13).[49]

De asemenea, Grecia a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului, acceptând procedura plângerilor individuale pentru CAT, CCPR-OP, CEDAW-OP, CRPD-OP[50].

Rapoartele recente ale Consiliului Europei exprimă îngrijorare în legătură cu o categorie specială de persoane vulnerabile, și anume imigranții și persoanele care solicită azil, în special când este vorba despre minori și când condițiile de primire sunt necorespunzătoare, respectiv când custodia în care autoritățile publice elene preiau aceste categorii de persoane se apropie de o privare de libertate[51]. La data de 19.02.2019, Comitetul pentru Prevenirea Torturii din cadrul Consiliului Europei atrage din nou atenția asupra faptului că, în tabăra de refugiați de la Fylakio, la granița cu Turcia, condițiile de viață ale imigranților, în special ale minorilor, sunt precare, putându-se califica, la limită, drept „inumane și degradante”.[52]

În raportul pe care Parlamentul European îl realizează, în 2017, cu privire la dreptul de Acces Efectiv la Justiție (*European Parliament DG for Internal Policies, Effective Access to Justice*)[53], în privința Greciei, se menționează că factori economici și sociali dintre cei mai diverși – spre exemplu, criza financiară din 2008 – au creat sau sporit barierele în calea accesului efectiv la justiție. Un raport din 2017 [54] indică, între acești factori, numărul insuficient de judecători, de secretariate administrative judiciare și de grefieri. Raportul indică, de asemenea, un număr în scădere de cazuri pendinte în fața instanțelor administrative naționale, pus pe seama crizei financiare și a creșterii costurilor de procedură, realizată prin legi succesive[55], pe care justițiabilii nu mai sunt în măsură să le suporte cu ușurință. Pe de altă parte, este notată adoptarea unor acte normative naționale menite să accelereze accesul la justiție. Astfel, Legea nr. 4048/2012 a introdus principii și proceduri menite să eficientizeze legiferarea, dar și să raționalizeze elemente ale procedurile legiferate, să le scurteze pe acestea și, ulterior, să reducă numărul plângerilor jurisdicționale. De asemenea, Legea nr. 4446/2016 simplifică procedura insolvenței (la care justițiabilii au recurs deseori în perioada crizei financiare), introduce proceduri noi, care accelerează judecarea litigiilor de către jurisdicțiile administrative și Consiliul de Stat și reglementează „cererea de repetare a procedurii” pentru cauzele în care o decizie relevantă a fost adoptată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. În fine, raportul citat menționează că o parte a reformelor care vizează eficientizarea procedurilor naționale și ameliorarea accesului la justiție au fost negociate și încorporate în cel de-al doilea *Memorandum* încheiat între

[47]De altfel, pentru un caz pilot având ca obiect durata excesivă a procedurilor naționale, A se vedea CEDO, cauza Vassilios Athanasiou and others c. Greciei (2008).
[48]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf [accesat la data de 04.04.2019].
[49]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf [accesat la data de 04.04.2019].
[50]https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID[accesat la data de 04.04.2019].
[51]https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/greece-should-safeguard-social-rights-for-all-and-improve-the-reception-and-integration-of-migrants[accesat la data de 04.04.2019]: [Commissionner Mijatović is also deeply concerned about the reported poor shelter conditions and the lack of social support that most unaccompanied migrant children experience în Greece and is alarmed by the deprivation of liberty of those detained under the “protective custody” regime. “Greece’s authorities should tackle this problem with more resolve and în particular immediately stop the detention of unaccompanied migrant children. Migrant children should also have access to inclusive education, so as to increase their chances of integration.”].
[52] https://www.dw.com/en/council-of-europe-slams-greece-over-refugee-camp-conditions/a-47576477[accesat la data de 04.04.2019].
[53] http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/596818/IPOL_STU(2017)596818_EN.pdf[accesat la data de 04.04.2019].
[54]https://geedd.blogspot.gr/p/blog-page[accesat la data de 04.04.2019].
[55]A se vedea L 3659/2008, L 3772/2009, L 3900/2010, L 4055/2012, L 4194/ 2013, L 4274/2014.

Comisia Europeană (în reprezentarea structurilor Mecanismului European de Stabilitate) și Grecia, a cărui respectare de către aceasta din urmă condiționează primirea, de către Statul Membru, a asistenței financiare oferite de instituțiile europene. Semnat de părți la 7 iulie 2017, acest memorandum conține un capitol autonom referitor la justiție (capitolul 5.2), care prevede implementarea, în termen de 3 ani, a unui plan strategic de ameliorare a sistemului judiciar (sunt prevăzute amendamente la Codul de Procedură Civilă[56], măsuri care să prevină întârzierea în judecarea cauzelor, posibilitatea de gestionare electronică a dosarelor de instanță). Potrivit *Memorandumului*, justiția efectivă nu este doar o componentă a democrației, ci și un element esențial pentru dezvoltarea națională.

Croaţia[57] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[58], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1997.

Potrivit art. 134 din Constituţia croată, tratatele internaţionale ratificate fac parte din ordinea juridică internă și au prioritate asupra dreptului intern. Totodată, în art. 29 este garantat dreptul la un proces echitabil, inclusiv dreptul la asistenţă juridică gratuită în materie penală în condiţiile legii pentru persoanele care nu își permit angajarea unui avocat.

În ceea ce privește situația statului analizat în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, de la momentul ratificării Convenţiei Europene şi până în anul 2018, împotriva Croației s-au pronunţat 316 hotărâri de condamnare[59]. Dintre acestea, 103 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 97 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 3 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 33 încălcarea dreptului la un remediu efectiv.[60]

În ceea ce privește **Bulgaria**, aceasta este un stat membru în Uniunea Europeană și în Consiliul Europei. Bulgaria a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului,[61] precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1992.

Potrivit Constituţiei bulgare, tratatele internaţionale ratificate fac parte din dreptul intern și au prioritate față de acesta. Totodată, conform art. 56, orice persoană are dreptul la apărare atunci când drepturile sau interesele sale legitime sunt încălcate și la asistenţa unui avocat atunci când apare în faţa unei instituţii publice.

În ceea ce privește situația Bulgariei în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, menționăm că din 1991 până în 2018 împotriva Bulgariei s-au pronunţat 615 hotărâri de condamnare de către Curtea Europeană[62]. Dintre acestea, 97 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 180 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 14 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 185 încălcarea dreptului la un remediu efectiv[63].

Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale a fost ratificată de Cipru[64] în 6 octombrie 1962 și a intrat în vigoare la aceeași dată. Până la sfârșitul anului 2018, Cipru a fost condamnat în 67 de cazuri (din cele 80 care au fost judecate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului). În mod relevant, 10 condamnări au vizat încălcarea dreptului la un proces echitabil, 12 încălcarea dreptului la un recurs efectiv, 35 au vizat durata procedurilor interne, 2 încălcarea dreptului la viață prin lipsa unei anchete efective și 3 încălcarea dreptului de a nu fi supus unor tratamente inumane sau degradante prin lipsa unei anchete efective[65]. Între acestea, încă în anul 2018 există 3 condamnări pentru nerespectarea art. 3 CEDO în sens material, una pentru

[56]Unele măsuri de modificare a Codului de procedură civilă, pentru a se îndeplini dezideratul unei justiții eficiente, au fost deja adoptate, spre exemplu, prin L 4335/2015, L 4370/2016, L 4411/2016, L 4472/2017.

[57]Este un stat membru în Uniunea Europeană și în Consiliul Europei. Statul analizat

[58] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 22.02.2019).

[59]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (accesat în data de 22.02.2019).

[60]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 28.01.2019).

[61] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 22.02.2019).

[62]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (accesat în data de 22.02.2019).

[63] Idem.

[64]Cipru a devenit un stat independent în anul 1960, fiind, până la acea dată, o colonie britanică. Cipru este stat membru al Uniunii Europene de la data de 1 mai 2004, în proces de aderare la spațiul Schengen și, de asemenea, este al șaisprezecelea stat membru al Consiliului Europei, de la data de 24 mai 1961.

[65]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf [accesat la data de 02.04.2019].

nerespectarea art. 3 CEDO în sens procedural (lipsa anchetei efective) și una pentru nerespectarea art. 6 CEDO (dreptul la un proces echitabil)[66].De asemenea, Ciprul a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului, acceptând procedura plângerilor individuale pentru CAT, CCPR-OP1, CEDAW-OP, CEDR, CRC-OP.IC, CRPD-OP[67].

Ulterior aderării Ciprului la Uniunea Europeană, *FRA* (*Agenția Uniunii Europene pentru Drepturile Fundamentale*) a emis un raport de țară în privința modului în care este reglementat și pus în practică la nivel național accesul la justiție, completat ulterior printr-un raport asupra modului în care sunt sprijinite victimele[68]. Pe de altă parte, în cel mai recent raport general al său, cel din 2018[69], în capitolul destinat liberului acces la justiție, *FRA* menționează Ciprul printre statele care au respectat recomandările pe care le formulase prin Raportul său anterior, din 2017, ratificând Convenția de la Istanbul privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. De asemenea, notând măsurile naționale adoptate de diversele state membre pentru garantarea drepturilor victimelor prevăzute de Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității, FRA constată preocuparea notabilă a autorităților naționale de a asigura o mai bună informare a victimelor și oferă exemplul Ciprului, unde, în cadrul serviciilor de poliție, au fost emise instrucțiuni precise prin care ofițerilor li s-a pus în vedere conduita pe care trebuie să o adopte în aplicarea art. 4 și art. 8 din directivă. În același capitol referitor la respectarea standardelor privitoare la accesul la justiție, Ciprul este menționat între statele care au adoptat măsuri pentru combaterea hărțuirii sexuale – este notat că unul dintre cele mai puternice sindicate naționale a elaborat un cod de conduită care reglementează modul de abordare a hărțuirii la locul de muncă.

La nivelul Constituției naționale, accesul la justiție este reglementat de art. 30, printr-un alineat cu caracter de principiu, un altul care reia în linii mari prevederile art. 6 CEDO și, respectiv, un al treilea care particularizează componentele dreptului la apărare, după cum urmează: „(1) Nici unei persoane nu îi poate fi interzis accesul la o jurisdicție desemnată prin această Constituție. Este interzisă instituirea, sub orice denumire, a oricăror organe judiciare sau jurisdicții extraordinare. (2) Pentru stabilirea drepturilor și obligațiilor sale civile ori a oricărei acuzații penale îndreptate împotriva ei, orice persoană este îndreptățită la o audiere echitabilă și publică, într-un termen rezonabil, de o jurisdicție independentă, imparțială și competentă, stabilită prin lege. Hotărârile judecătorești trebuie motivate și pronunțate în ședință publică, dar accesul presei și al publicului poate fi interzis pe o parte a procesului sau pe toată durata acestuia, prin decizia instanței, când este în interesul securității Republicii ori al ordinii constituționale, respectiv în interesul ordinii publice, al securității publice, al moralei publice, când o cer interesele minorilor, protecția vieții private a părților sau, în împrejurări speciale, când, în opinia instanței, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției. (3) Orice persoană are dreptul (a) să fie informată cu privire la motivele pentru care i se solicită prezența în instanță; (b) să își prezinte cauza în fața instanței și să aibă suficient timp ca să o pregătească; (c) să prezinte sau să ceară să i se prezinte probele, respectiv să pună întrebări martorilor, în condițiile legii; (d) să beneficieze de un avocat ales sau de asistență gratuită din oficiu atunci când interesele justiției o cer și în condițiile legii; (e) să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în instanță."

FRANȚA a identificat mai multe potențiale restricții ale accesului la justiție în sistemul național cipriot[70], decurgând din: modul de reglementare a unor termene procedurale de prescripție, folosirea instituției calității procesuale ca mijloc de restricționare a accesului la sistemul Curții de Justiție a Uniunii Europene[71], sistemul de imunități instituit prin Constituție (art. 45, 106 alin. 1, 83, 130 alin.

[66] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf [accesat la data de 02.04.2019].
[67] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID[accesat la data de 02.04.2019].
[68] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1524-access-to-justice-2011-country-CY.pdf[accesat la data de 02.04.2019].
[69] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-fundamental-rights-report-2018_en.pdf[accesat la data de 02.04.2019].
[70] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1524-access-to-justice-2011-country-CY.pdf[accesat la data de 02.04.2019].
[71] A se vedea CJUE, cauza 311/2001, Stavros Marangou v. The Republic of Cyprus through the Public Service Commission.

10) în favoarea unor categorii precum oficiali ai statului, diplomați, avocați în legătură cu cauzele în care acordă asistență, probleme structurale decurgând din specificul național (ex: „problema cipriotă", care generează probleme de discriminare între comunitățile cipriotă-turcă și cipriotă-greacă), doctrina necesității[72].

În ceea ce privește **Danemarca**[73], a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale și regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[74] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

Constituţia daneză din 5 iunie 1953 nu conţine reguli explicite referitoare la prioritatea normelor internaționale în materia drepturilor omului. § 20 alin. (1) cuprinde o dispoziţie cu caracter general, conform căreia puterilor conferite prin Constituție autorităţilor statului pot fi delegate unor autorități internaționale constituite prin acorduri mutuale, în scopul promovării ordinii juridice internaționale și a cooperării [între națiuni]. Adoptarea unui proiect de lege în acest scop reclamă, votul unei majorităţi de cinci şesimi din membrii parlamentului danez (Folketing). Dacă această majoritate calificată nu a fost obținută, dar există majoritatea necesară adoptării unei legi ordinare, iar guvernul își menține proiectul de lege, acesta poate fi supus aprobării sau respingerii corpului electoral, conform regulilor fixate în § 42 din Constituție, referitoare la referendum (§ 20 alin. 2). Paragraful referitor la referendum exclude însă o serie de legi de la posibilitatea aprobării prin referendum: printre acestea şi legile care au ca obiect degrevarea statului de obligaţiile internaţionale (§42 alin. 6).

Drepturile și libertăţile fundamentale sunt consacrate în capitolele VII şi VIII (§§ 71-85) ale legii fundamentale daneze. Capitolul VII (§§ 66-70) privește libertatea religioasă şi raporturile dintre stat și biserică. Deşi biserica evanghelică luterană este biserică națională și beneficiază prin Constituție de sprijinul statului (§ 4), libertatea religioasă este garantată în Danemarca. Legea reglementează statutul bisericii naţionale (§ 66), iar cetăţenii au dreptul de a se reuni în comunităţi pentru practicarea cultului conform propriilor convingeri, cu condiţia de a nu propovădui sau practica nimic din ceea ce ar putea contraveni bunelor moravuri sau ordinii publice (§ 67). Nimeni nu poate fi ţinut a contribui personal [prin impozite] la un alt cult decât al său (§ 68), iar situaţia „bisericilor dizidente" sunt fixate prin lege (§ 69). Totodată, nimeni nu poate fi lipsit de exerciţiul drepturilor sale civile sau politice pe temeiul credinţei sau originii, după cum nu se poate nici sustrage, pe aceleaşi temeiuri, obligaţiilor sale civile ordinare (§ 70).

Catalogul de drepturi fundamentale consacrat în partea a VIII-a (§§ 71-85) este relativ restrâns, cuprinzând cu precădere drepturi şi libertăţi din prima generaţie: libertatea individuală (§ 71), inviolabilitatea domiciliului (§ 72) și a proprietății (§ 73), libertatea muncii şi a accesului la un loc de muncă (§§ 74-75), accesul la educaţie şi libertatea cuvântului (§§ 76-77), libertatea de asociere și a întrunirilor, precum și condiţiile intervenţiei autorităţilor în caz de dezordini sau rebeliune (§ 78-80), obligaţia de apărare a ţării (§ 81) dreptul comunelor de a se autoadministra (§ 82), abolirea privilegiilor nobiliare şi interdicţia substituţiilor fideicomisare (§§ 83-84).

Dispoziţiile legii fundamentale referitoare la puterea judecătorească (Cap. VI, §§ 59-65) sunt sumare și precise. Importanța deosebită prezintă normele constituţionale referitoare la reglementarea exclusiv prin lege a puterii judecătoreşti şi la interdicţia tribunalelor excepţionale (§ 61) și la separaţia

[72] În 1963, președintele Makarios a propus 13 amendamente la Constituția cipriotă, prin care a restrâns drepturile turcilor ciprioți. În semn de protest, aceștia s-au retras din administrație, care a continuat să fie asigurată de grecii ciprioți. Din același an, limba turcă a încetat, în practică, să fie folosită ca limbă oficială, dispoziția art. 3 din Constituție, care stipulează folosirea ambelor limbi naționale în toate procedurile legislative, executive și administrative rămânând fără efect. Doctrina necesității, validată de Curtea Supremă națională în 1964, ca mod de funcționare a guvernului, a generat numeroase discriminări, invocate de turcii ciprioți în instanțele naționale și în fața Curții Europene a Drepturilor Omului. O situație tipică de discriminare constă, spre exemplu, în faptul că toate proprietățile turcilor ciprioți localizate în partea de sud a țării sunt plasate sub controlul ministrului de interne care acționează în calitate de „custode" al acestora, în principiu refuzându-le proprietarilor (turci ciprioți) exercitarea oricărui drept asupra lor (ex.: dreptul de acces, de dispoziție, dreptul de a primi compensații în caz de expropriere) până la „rezolvarea problemei cipriote". În această privință, au fost inițiate o serie de proceduri în fața instanțelor naționale și la CEDO.

[73] Danemarca este o monarhie constituțională, cu o tradiție îndelungată a unei vieți statale echilibrate și ferite de crize profunde și răsturnări politice, atașată culturii politice occidentale ale statului de drept și ale democrației reprezentative. Din 1970 este membru al Uniunii Europene (după ce, anterior, făcuse parte din Asociația Europeană a Liberului Schimb, unde a fost unul din membrii fondatori).Danemarca este membru fondator al Consiliului Europei (5 mai 1949).

[74] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx (consultat ultima oară pe data de 23 ianuarie 2019).

perpetuă a exercițiului puterii judecătorești de cel al administrației (§ 62). Instrucția penală se face cu participarea cetățenilor (§ 64 alin. 2).

Constituția **Belgiei** reglementează dreptul de acces la justiție în maniera tradițională, creată în secolul al XIX-lea, în art. 13: „Nimeni nu poate fi sustras, contra voinței sale, de la judecătorul pe care legea îl desemnează". Dispoziția a fost reluată ca atare în constituțiile României de dinaintea celui de al doilea război mondial.

Curtea Constituțională estimează că „dreptul de acces la judecător" este inclus în art. 13 din Constituția Belgiei ca și în art. 6 din CEDO[75]. „Normele interne belgiene nu evocă niciodată în mod explicit noțiunea de «acces la judecător», cu excepția unui decret al Consiliului flamand din 21 decembrie 2007 (...) care convertește Directiva 2004/35/CE (...). Decretul nu definește accesul la judecător"[76].

Belgia cunoaște dualitatea ordinilor judiciare. Puterea judiciară este reglementată de Capitolul VI al Constituției, iar Consiliul de Stat și jurisdicțiile administrative sunt reglementate de Capitolul VII. Dacă reglementarea instanțelor judiciare este amănunțită, cea a celor administrative cuprinde două articole foarte succinte.

Statutul procurorilor belgieni este stabilit de art. 151 din Constituție. El dispune că ministerul public este independent în exercițiul cercetărilor și urmăririlor individuale, fără a prejudicia dreptul ministrului competent de a ordona urmăriri în materiile care țin de competența sa. O lege adoptată cu majoritate calificată fixează modalitățile de exercitare a acestui drept (majoritatea voturilor în fiecare grup lingvistic al fiecărei Camere, cu condiția ca majoritatea membrilor fiecărui grup lingvistic să fie prezenți și ca totalul acestor voturi pozitive emise în cele două grupuri lingvistice atinge două treimi din voturile exprimate). Statutul procurorilor este așadar unul mixt, situat între independența asigurată judecătorilor și subordonarea funcționarilor administrației publice. Ca în toate statele care au adoptat acest tip de sistem, printre care și România, acest statut hibrid pune probleme cu privire la respectarea dreptului la un proces echitabil.

În ceea ce privește **Elveția**, dreptul de acces la tribunal este reglementat în dreptul constituțional elvețian, în toate materiile, de art 29 și 1rt. 30 din Constituție și de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și art. 14 din Pactul internațional privitor la drepturile civile și politice, tratate la care Elveția este parte.

Art. 29 din Constituția elvețiană reglementează garanțiile generale de procedură. „Orice persoană are dreptul, în procedura judiciară sau administrativă, la tratarea cauzei sale în mod echitabil și într-un termen rezonabil. Pările au dreptul de a fi ascultate. Orice persoană care nu dispune de resurse suficiente are dreptul la asistență judiciară gratuită, mai puțin în cazul în care cauza sa apare ca fiind lipsită de orice șansă de succes. Ea re, în plus, dreptul de a a fi asistată fratuit de un apărător, în măsura în care apărarea drepturilor sale o cere".

Articolul 29a regleementează accesul la judecător. „Orice persoană are dreptul ca pricina sa să fie judecată de o autoritate judiciară. Confederația sau cantoanele pot, prin lege, să excludă accesul la judecător în cazuri excepționale"[77].

Art. 30 reglementează garanțiile procedurii judiciare. „Orice persoană a cărei cauză trebuie să fie judecată într-o procedură judiciară are dreptul ca aceasta să fie purtată în față unui tribunal stabilit prin lege, competent, independent și imparțial. Tribunalele excepționale sunt interzise. Persoana care dace obiectul unei acțiuni civile are dreptul ca aceasta să fie judecată de tribunalul domiciliului său. Legea poate prevede un alt for. Procesul și pronunțarea judecății sunt publice. Legea poate prevede excepții".

În materie penală, Constituția elvețiană prevede garanții suplimentare, prin dispozițiile art. 30 și art. 31. Este garantată legalitatea infracțiunilor și pedepselor, dreptul de a fi informat asupra acuzării și asupra drepturilor într-o limbă pe care o înțelege și dreptul de a își apăra drepturile.

[75]Arrêt n° 75/2017 du 15 juin 2017, B.5.3.

[76] A se vedea Jacques FIERENS, Vulnerabilite et acces au juge, Rapport belge, p. 10, consultat pe http://henricapitant.org/storage/app/media/pdfs/evenements/Quebec_2018/Acces/belgique-acces.pdf

[77]A se vedea Accepté en votation populaire du 12 mars 2000, en vigueur depuis le 1er janv. 2007 (AF du 8 oct. 1999, ACF du 17 mai 2000, AF du 8 mars 2005; RO 2002 3148, 2006 1059; FF 1997 I 1,1999 7831, 2000 2814, 2001 4000

Constituția prevede expres dreptul de a-și informa apropiații. Orice persoannă care ste plasată în detenția preventivă are dreptul de a fi prezentată de îndată în fața judecătorului, care se pronunță asupra menținerii în detenție sau eliberării, precum și dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil.

Orice persoană care este privată de libertate fără ca un tribunal șă fi ordonat acest lucru are dreptul să sesizeze tribunalul, care statuează, în cel mai scurt termen, asupra acestei privări de libertate.

Art 32 din Constituția elvețiană impune anumite garanții ale procedurii penale. În primul rând prezumția de nevinovăție. Apoi dreptul de a fi informat și dreptul la apărare. În fine, dreptul de recurs la o jurisdicție superioară este garantat expres, cu excepția anumitor cazuri rezervate Tribunalului federal.

Constituția Elveției reglementează deosebit de amănunțit liberul acces la justiție. Reglementarea este în general o transpunere a art. 6 din CEDO. Dar, uneori, dreptul elvețian este superior celui convențional. El nu garantează doar drepturile justițiabilului în procedura judiciară, ci un drept distinct, clar definit, de acces la tribunal. În Elveția, dreptul la un proces echitabil, interzice, mai întâi denegarea de dreptate[78]. Dreptul de a obține dreptatea este considerat drept fundamental în Elveția încă din 1877[79]. Denegarea de dreptate există, de exmplu, dacă o cauză este transmisă de un tribunal arbitral către o jurisdicție care nu există sau dacă o normă cantonală exclude controlul judiciar pentru orice plan de afectațiune.

În materie civilă, dreptul de acces la tribunale este disponibil, deci justițiabilii pot renunța la el. În schimb, în materie penală el este inalienabil[80].

Tribunalul federal elvețian înțelege într-o manieră foarte extinsă acest drept, căci el cuprinde obligația statului *de a crea tribunale necesare* pentru a rezova orice tip de cauză ar putea surveni[81]. Aceste tribunale trebuie să aibă jurisdicție deplină, iar accesul la ele trebuie să fie efectiv. Totuși, Constituția elvețiană nu prevede expres acest din urmă caracter.

Accesul la tribunal este asigurat doar în măsura în care există asisitență judiciară gratuită, aceeasta fiind garantată constituțional expres în Elveția. Autoritățile statului nu trebuie deci să se rezume la a se abține să împiedice accesul, ci sunt obligate să îl faciliteze. Nu este cazul să reluăm toate aspectele dreptului la un proces echitabil în dreptul elvețian. Ele sunt cele pe care le cunosc toate sistemele juridice care au ratificat CEDO. Voi puncta, pe scurt, doar anumite particularități.

O primă problemă ar putea fi faptul că unele acte pot fi atacate în fața unei instanța care nu este parte a puterii judecătorești, ci o jurisdicție administrativă. Tribunalul federal elvețian a decis că dreptul la un recurs efectiv, garantat de art. 13 din CEDO, nu este încălcat de faptul că recursul intern este disponibil doar în fața unei autorități jurisdicțional-administrative. „În măsura în care recurentul ar fi contestat, susținând că Consiliul de Stat nu este o autoritate judiciară, a fost deja judecat că art. 13 CEDO nu dă dreptul de recurs la o autoritate judiciară”[82]. Dar nu trebuie ca această decizie de principiu să fie greșit înțeleasă. Tribunalul federal are o practică foarte clară. Poate fi vorba de o jurisdicție administrativă, dar aceasta trebuie să poată fi calificată drept tribunal, adică un organ care ste competent să tranșaze orice problemă care relevă de competența sa, pe baza dreptului și a uni proceduri organizate, pronunțând o decizie obligatori, în mod independent. De exemplu, el consideră că Comisia notarială a contonului, care exercită funcții de supraveghere a profesiei și statuează în același timp asupra afacerilor disciplinare nu este un tribunal[83]. De asemenea, un guvern cantonal care statuează ca instanță unică nu are calitatea de jurisdicție independentă și imparțială[84].

Constituția Elveției nu se ocupă în materie judiciară decât de Tribunalul Federal. Organizarea judiciară este deci de competența contoanelor. Fiecare stat din federație are propriul sistem. Nu există deci o unitate perfectă a organizării judiciare. Unii judecători sunt aleși, ceea ce poate pune

[78] A se vedea Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, Droit constitutionnel suisse, vol. II – Les droits fondamentaux, Stæmpfli Editions SA Berne, 2000, p. 565.
[79] A se vedea Recueil officiel des arrêts du Tribunal fédéral suisse (ATF), 3, 425 Robatel.
[80] A se vedea Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, op. cit. p. 566.
[81] A se vedea Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, op. cit., p. 567.
[82] A se vedea ATF 121 IV 345, 352 A.=JT 1997 I 119.
[83] A se vedea ATF 123 I 87, 90 B.
[84] A se vedea ATF 120 Ia 19, 28 R.= JT 1996 I 544.

unele probleme cu privire la independența lor. Autoritățile legislative sau executive sunt implicate în procedurile de selecție și în cariera magistraților, ceea ce poate, de asemenea, să pună probleme.

Tribunalul Federal consideră că „singură, împrejurarea că judecătorii ar fi desemnați prin decizia sau cu recomandarea puterii executive sau parlamentului nu este suficientă pentru a trage concluzia unei lipse de independență”[85]. Este nevoie, pentru ca independența magistratului să fie compromisă, de supunerea sa față de o altă autoritate sau să primească instrucțiuni de la o astfel de autoritate.

O problemă particulară s-a pus în Elveția cu privire la acest aspect al dreptului la un proces echitabil pentru că Tribunalul Federal a considerat că sunt conforme art. 58 din Constituția Elveției și art. 6 din CEDO intervențiile succesive, cu titluri diverse, ale aceluiași magistrat în aceeași cauză[86].

Sub influența jurisprudenței Curții de la Strsbourg, Tribunalul Federal și-a schimbat însă jurisprudența. Astfel, el judeca că „exigența de imparțialitate a tribunalelor implică ca funcția de judecător de instrucție și de judecător de fond să nu poată fi exercitate succesiv de către același magistrat în aceeași afacere. (...) Din acest punct de vedere, nici deplina independență a judecătorului vis-à-vis de poliția judiciară și de ministerul public (...) nu constituie corective suficiente”[87].

Tribunalul face astfel o distincție clară între independență și imparțialitate, deși de multe ori ele sunt greu de distins în practică, căci independența este considerată o garanție, de multe ori suficient, a imparțialității. Această distincție ar putea fi utilă în sistemul românesc de drept.

Tribunalul face din cele două condiții, astfel distinse, o condiție de constituționalitate a organizării judiciare a cantoanelor, căci, „independența și imparțialitatea magistraților se prezintă deci ca o maximă fundamentală a organizării tribunalelor”. „Dacă aparența de părtinire nu rezultă din circumnstanțele particulare ale cauzei, ci din organizarea judiciară adoptată de cantonul respectiv, aceasta este neconstituțională”[88].

Acest considerent al Tribunalului Federal ar putea constitui un standard aplicabil și în dreptul românesc, mai ales că art. 53 din constituție dispune că o măsură de restrângere a exercițiului unui drept, în speță a celui la un proces echitabil, este neconstituțională dacă aplicarea ei produce discriminare sau afectează substanța dreptului.

Posibilitatea de recuzare a judecătorului în aceste cazuri nu este considerată de tribunalul Federal elvețian un remediu suficient, trebuind să existe o obligație de recuzare[89].

Problema fundamentală pe care tribunalul Federal tinde să o rezolve este ca magistratul care face instrucția să nu ia în realitate decizii asupra fondului. Această cerință ar putea fi, de asemenea, transpusă în mod util în sistemul românesc. Mai ales că Tribunalul Federal a decis că nu are relevată dacă judecătorul care a intervenit într-un stadiu anterior al procedurii este acum parte a unei instanțe colegiale[90] sau că decizia este susceptibilă de recurs[91].

De asemenea, s-ar putea dovedi util ca sistemul românesc să ia în calcul practica potrivit căreia cumulul funcției de magistrat de trimitere și magistrat de fond este neconstituțională[92].

În dreptul elvețian, dreptul de acces la instanță implică dreptul de a obține o decizie. Desigur, decizia nu trebuie să fie neapărat favorabilă, dar fiecare are dreptul de a fi onorat cu un răspuns. Acest drept rezultă din garanțiile generale de procedură reglementate de art. 29 alin. 1 și art. 30 alin. 1 din Constituție.

Interesantă pentru o eventuală influență asupra dreptului românesc este întinderea dată acestui drept. De exemplu, Tribunalul federal a decis că „hotărârea unui parlament cantonal de a suspenda examinarea unei inițiative populare care privea protecția aerului, solului și apei, pentru a aștepta intrarea în vigoare a legislației federale în materie reprezintă o denegare de dreptate...”[93].

[85]A se vedea ATF 123 II 511, 517 A.
[86]A se vedea ATF 104 Ia 271 X.=JT 1980 IV 56.
[87]A se vedea ATF 112 Ia 290 S.=JT IV 157.
[88]A se vedea ATF 125 I 119, 122 X.
[89]ATF 112 Ia 290 S.=JT 1989 IV 157.
[90]ATF 112 Ia 290, 301 S. = JT 1989 IV 157.
[91]ATF 113 Ia 72, 75 N. = JT 1987 IV 75.
[92]ATF 114 Ia 50 G. = JT 1989 IV 78.
[93]ATF 108 Ia 165, 168 Progressive Organisationen Baselland = JT 1984 I 107.

În momentul ratificării Convenției Europene a Drepturilor Omului, Elveția a formulat două rezerve care privesc publicitatea.

Potrivit primeia, principiul publicității dezbaterilor nu era aplicabil procedurilor care, conform legilor cantonale, se derulau în fața unei aurotități administrative.

În virtutea celei de a doua, principiul publicității pronunțării hotărârii trebuia aplicat fără să prejudicieze aplicare legilor cantonale de procedură civilă și penală care prevedeau că hotărârea nu era dată în ședință publică, ci cominicată în scris părților.

Aceste rezerve au fost declarate neconforme de Curtea Europeană a Drepturilor Omului prin hotărârea *Weber* din 22 mai 1990. Reacția autorităților elvețiene este însă întârziată.

În dreptul elvețian, formalismul excesiv este o categorie particulară a denegării de dreptate. „El intervine când aplicarea strictă a unei reguli de procedură nu se justifică prin niciun interes demn de protecție, când ea devine un scop în sine, complică de o manieră de nesusținut punerea în aplicare a dreptului material sau îngrădește de o manieră inadmisibilă accesul la tribunale”[94].

Credem că o astfel de înțelegere a dreptului al un proces echitabil ar putea fi garantată și în România, unde formalismul excesiv este aproape predat ca normă în anumite forme de pregătire a funcționarilor sau magistraților și unde controalel ierarhice arbitrare fac organele statului să se ascundă în spatele unui astfel de formalism în detrimentul cetățenilor.

Dreptul de a consulta dosarul este consideral în dreptul elvețian un aspect esențial al dreptului de a fi ascultat. Exigența impune autorităților administrative sau judiciare nu doar să pună la dispoziție dosarul, ci și ca acesta să fie complet și să cuprindă toate elementele colectate de către autoritate.

Dreptul se referă nu doar la o procedură în curs, ci este aplicabil și în afara oricărei proceduri formale, chiar, dacă este cazul, atunci când o procedură a fost închisă, cu condiția ca titularul să justifice un interes demn de a fi protejat[95].

În dreptul elvețian, acest aspect al procesului echitabil este înțeles de o manieră extensivă. De exemplu, „M. a făcut obiectul unui control de rutină într-un loc cunoscut ca loc de întâlnire al homosexualilor. Condus la postul de poliție, el a fos eliberat după un control al identității. Autoritățile din Zurich i-au refuzat dreptul de a-și consulta dosarul de poliție, motiv pentru care Tribunalul Federal a admis recursul pe care l-a formulat pentru violarea dreptului său de a fi ascultat. Interesul privat al recurentului de a-și consulta dosarul prevalează îna cest caz față de interesul public de a menține secretul, pentru că primul afectează libertatea individuală și permite, dacă este cazul, să fie corectate informațiile eronate colectate de autoritate”[96]

În dreptul elvețian, obligația de a motiva se impune atât judecătorului, civil sau penal, cât și autorității administrative. Întinderea acestei obligații depinde de libertatea de apreciere de care se bucură autoritate. Cu cât aceasta este mai mare, cu atât motivarea trebuie să fie mai precisă.

Conform art. 13 din Constituția **Luxembourgului**, „nimeni nu poate fi sustras, contra voinței sale, de la judecătorul pe care legea il dă”.

Justiția este înfăptuită în numele Marelui-Duce de către curți și tribunale (art. 49). Acestea nu pot fi stabilite altfel decât prin lege. Nu pot fi create comisii sau tribunale extraordinare, indiferent de denumirea pe care ar purta-o (art. 86).

Organizarea judiciară și a jurisdicțiilor administrative este stabilită destul de amănunțit direct de către Constituție. Legea amenajează deci punerea în aplicare a acestor dispoziții de principiu. Judecătorii ambelor ordini jurisdicționale sunt inamovibili (revizuirea din 12 iulie 1996). Conținutul acestei namovibilității este direct stabilit constituțional.

În ceea ce privește atribuirea competențelor jurisdicționale, instanțele sunt competente să tranșeze toate cauzele care au ca obiect drepturile civile. În materia drepturilor politice ele sunt competente doar dacă legea nu dispune altfel (art. 85). Am văzut deja în cazul Belgiei că această distincție poate fi problematică, așa că nu voi reveni.

Ședințele instanțelor sunt publice, mai puțin în cazurile în care această publicitate este periculoasă pentru ordine sau moravuri. Declarea ședinței secrete este făcută de tribunal prin

[94]A se vedea Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, op. cit., p. 605.
[95]Idem, p. 612.
[96]Idem, p. 613.

hotărâre, ceea ce implică activarea tuturor garanțiilor contra caracterului potențial abuziv al acesteia (art. 88).

O altă garanție a procesului echitabil este faptul că toate hotărârile jurisdicțiilor sunt motivate și pronunțate în ședință publică (art. 89).

Numirea judecătorilor este făcută de către Marele-Duce, pentru consilierii Curții și pentru președinții și vice-președinții tribunalelor de arondisment fiind necesar avizul Curții Superioare de Justiție (art. 90).

Contenciosul administrativ este în competența tribunalului administrativ și a Curții Administrative. Totuși, Constituția impune direct o excepție de ilegalitate judecată de toate instanțele, căci art. 95 dispune că tribunalele nu vor aplica reglementările administrative decât în măsura în care sunt legale.

Conflictul de atribuire a competențelor este reglat de către Curtea Superioară de Justiție.

Luxemborgul este parte la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, așa că garanțiile procesului echitabil prescrise de aceasta și interpretate de către Curtea de la Strasbourg sunt obligatorii. De asemenea, ca stat membru al UE a făcut aplicabile garanțiile dreptului Uniunii în materie. Constituția luxembourgheză dispune de principiu că „atribuțiile rezervate de Constituție puterilor legislativă, executivă și judiciară pot fi temporar acordate prin tratat unor instituții de drept internațional (revizuirea din 1956).

Sistemul jurisdicțional al Marelui Ducat de Luxembourg este divizat în două ordini: ordinea judiciară și ordinea administrativă. Celor două ordini li se adaugă o Curte Constituțională.

Jurisdicțiile judiciare sunt abilitate de Constituție să exercite puterea judecătorească și să nu aplice reglementările administrației centrale și locale decât în măsura în care sunt conforme legilor.

Jurisdicțiile ordinare sunt Curtea Superioară de Justiție, care cuprinde o Curte de casație și o Curte de Appel. Există, de asemenea un Parchet General. Marele Ducat este divizat apoi în două arondismente judiciare, fiecare având un Tribunal de arondisment.

Există o justiție de pace. Ea este exercitată de trei instanțe. De asemenea, există două jurisdicții specializate : Consiliul superior al decurității sociale, care este compus dintr-un președinte, doi asesori-magistrați, un asesor-angajator și un asesor-salariat, și Consiliul arbitral al securității sociale, care este compus dintr-un președinte, un asesor-angajator și un asesor-salariat.

Constituția Luxembourgului nu cuprinde dispoziții cu privire la parchet sau la ministerul public, competența de reglementare în materie revenind legiuitorului. Ministerul public exercită acțiunea publicp și veghează la aplicarea legii. El are de asemenea misiunea de a apăra interesele societății. În caz de vialare a legii penale el este cel care cere aplicarea unei sancțiuni în fața unui judecător.

Procuror este cel care decide suveran, în baza principiului oportunității urmăririi, asupra angajării urmăririi penale sau a neînceperii. El dirijează activitatea ofițerilor și agenților poliției judiciare în raza tribunalului pe lângă care funcționează.

În cadrul misiunii sale, ministerul public poate apela la un judecător de instrucție pentru a proceda la o instrucție prealabilă, numită și informare judiciară, în afacerile grave sau complexe.

Ministerul public supraveghează cursul procesului și poate exercita căile de atac.

Ministerul public este reprezentat pe lângă Curtea Superioară de Justiție de către Parchetul general, care este competent pentru întreg teritoriul Luxembourgului și pe lângă fiecare tribunal de arondisment de către un procuror și substituții săi.

În fiecare an, parchetul întocmește un raport, care este integrat în raportul anual al Ministerului Justiției.

În procedura penală sunt garantate drepturile rezultate din procesul echitabil: informare, interpret, prezumție de nevinovăție, apărare, dreptul de a consulta dosarul, termen rezonabil, egalitatea armelor etc.

Estonia[97] a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale şi regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[98] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

[97]Este o republică democrată, cu un regim semi-prezidențial, ancorată în tradițiile politice occidentale ale statului de drept și ale democrației reprezentative. Tradiția statală a Estoniei este de relativ scurtă durată, ca și a celorlalte țări baltice și a Finlandei. Legătura istorică cu Suedia (de care a depins politic în secolele XVII-XVIII), afinitatea lingvistică cu Finlanda,

În materia deschiderii față de cooperarea internațională, Constituția estoniană (adoptată la 28 iunie 1992 şi revizuită ultima dată în 2011) a ales o soluție juridică elegantă, integrând respectul pentru normele internaționale în ordinea constituțională. Astfel, § 3 stabileşte că autoritatea guvernamentală (i.e. a statului) este exercitată exclusiv în baza Constituției şi a legilor conforme acesteia. Totodată, principiile și normele general recunoscute ale dreptului internațional sunt parte inseparabilă a sistemului juridic estonian. § 123 (din capitolul IX consacrat relaţiilor internaționale) stabileşte că Republica Estonia nu poate deveni parte la tratate internaționale aflate în conflict cu Constituția (alin. 1), dar, în acelaşi timp, că atunci când legile sau alte acte normative estoniene sunt în conflict cu tratatele internaționale ratificate de Riigikogu (parlamentul estonian), se vor aplica dispozițiile din tratatele internaționale.

Catalogul drepturilor şi libertăţilor fundamentale din Constituția estoniană (cap. II, §§ 8-53) este unul din cele mai ample. Reglementarea drepturilor începe prin definirea calității de cetățean al Estoniei, în baza principiului *ius sanguinis*, şi prin consacrarea unor reguli generale privind cetățenia(§ 8). Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale se aplică deopotrivă cetăţenilor, străinilor și apatrizilor (§9) și nu impietează asupra (do not preclude) altor drepturi, libertăţi sau îndatoriri care decurg din spiritul Constituției sau sunt în concordanță cu acesta şi sunt în conformitate cu principiile demnității umane, justiției sociale și guvernării democratice, întemeiate pe supremația legii (rule of law).[99] Totodată, drepturile și libertățile sunt limitate (circumscribed) în acord cu Constituția, o asemenea limitare trebuie să fie necesară într-o societate democratică, fără a distorsiona natura dreptului ori a libertății limitate astfel (§ 11). Este garantată egalitatea în fața legii, nimeni neputând fi discriminat pe baza naționalității, rasei, culorii, sexului, limbii, originii, religiei, concepțiilor politice ori de altă natură, proprietății sau statutului social ori pe alte temeiuri (§ 12). Garantarea drepturilor și libertăților prevăzute în Constituție constituie îndatorire pentru puterile legislativă, executivă și judecătorească (§ 14). Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți au fost încălcate are dreptul de a se adresa instanțelor, fiind totodată îndreptățit să ceară curții care-i judecă a sa cauză să declare neconstituțională legea sau alt instrument legislativ, decizia administrativă ori măsura care are relevanță în această cauză; curțile sunt obligate să respecte Constituția și să declare neconstituționale legile, instrumentele legislative, actele administrative sau măsurile contrare acesteia (§ 15). Urmează enunțarea drepturilor și libertăților fundamentale, începând cu dreptul la viață şi cu celelalte drepturi din prima generație, alternând cu drepturile social-economice. Interes prezintă consacrarea interdicției generale de a leza onoarea și buna reputație a cuiva (§ 17), precum și a dreptului la auto-realizare („self-realization", § 19). Protecţia mediului înconjurător este configurată ca obligație (§ 53) și ca posibilă limitare a dreptului la liberă circulație (§ 34). Drepturile minorităților naționale sunt reglementate mai în detaliu (§§ 49-52). Îndatoririle privesc loialitatea față de Constituție și apărarea independenței statului (doar pentru cetățeni - § 54), păstrarea „mediului uman și natural" (§ 53). Străinilor și apatrizilor li se cere să respecte ordinea constituțională a Estoniei (§ 55).

Puterea judecătorească are parte de o reglementare destul de detaliată, în capitolul XIII (§§ 146-153). Instanțele sunt independente și administrează justiția doar în conformitate cu Constituția și cu legile (§ 146), judecătorii sunt numiți pe viață, sunt independenți și pot fi revocați din funcție doar prin hotărâre judecătorească (§ 147). Sistemul judiciar are trei niveluri și cuprinde: a) instanțe districtuale („county courts") și orășenești („city courts"), precum și instanțe administrative, ca tribunale de primă instanță; b) instanțe de circumscripție („circuit courts"), ca instanțe de apel și c)

---

precum și împrejurarea că majoritatea populației este de confesiune evanghelică luterană plasează această țară în proximitate politică şi culturală cu vecina sa Letonia, precum și cu grupul statelor nordice (unde predomină aceeași confesiune evanghelică luterană). Scurtei perioade de independență națională (1918-1940) i-a urmat o îndelungată ocupație sovietică (1940-1991), perioadă în care Letonia avea statut de republică unională. Puternica mișcare pentru independență națională declanşată în siajul reformelor politice și economice ale epocii Gorbaciov a precipitat prăbușirea sistemului comunist sovietic și destrămarea URSS. Din 2004 Estonia este membru al Uniunii Europene, iar din 14 mai 1993 este membru al Consiliului Europei.[97]

[98] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/countries.aspx (consultat ultima oară pe data de 22 ianuarie 2019).

[99] Pentru versiunea engleză a textului legii fundamentale estoniene, am utilizat versiunea oficială publicată pe site-ul „Riigi Teataja", publicația oficială a Republicii Estonia (State Gazette) https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide (consultat la 5 aprilie 2019).

Curtea Supremă ca instanță de casație și de control constituțional, cu posibilitatea de a crea prin lege instanțe specializate, fiind însă interzisă crearea unor instanțe extraordinare (§ 148-149). Președintele Curții Supreme este numit de Parlament (Riigikogu), la recomandarea Președintelui, iar judecătorii la această instanță sunt numiți de Parlament (Riigikogu), recomandarea Președintelui Curții Supreme; ceilalți judecător sunt numiți de Președinte la recomandarea Curții Supreme (§ 150). În soluționarea unei cauze, instanțele vor refuza să dea efect unei legi sau unui alt instrument legislativ ori act administrativ contrar Constituției, iar Curtea Supremă poate invalida („invalidate") actele aflate în conflict cu litera sau spiritul Constituției (§ 152). În timpul exercitării funcției sale, un judecător poate fi pus sub acuzare doar la propunerea Curții Supreme și cu aprobarea Președintelui; în cazul judecătorilor Curții Supreme, punerea sub acuzare se face de la propunerea Cancelarului pentru Justiție, cu consimțământul majorității membrilor Parlamentului (Riigikogu) (§ 153).

Finlanda[100] a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale şi regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[101] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

Deşi Constituţia finlandeză din 11 iunie 1999 nu cuprinde prevederi explicite referitoare la Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, sau cu referire la raportul dintre dreptul UE și dreptul finlandez,[102] dispoziţiile sale reflectă o generoasă deschidere faţă de cooperarea internațională și integrarea europeană. Totodată, au fost avute în vedere implicațiile internaționale ale respectării drepturilor omului.

Astfel, conform prevederilor alineatului 3 al primei secțiuni,[103] Finlanda participă la cooperarea internațională pentru protecția păcii și a drepturilor omului, precum și pentru dezvoltarea societăţii. Același alineat mai consacră și calitatea Finlandei de stat membru al UE.

Măsurile provizorii, în caz de atac armat contra Finlandei sau în alte situaţii de urgență, prin care se poate deroga de la regimul drepturilor și libertăților fundamentale trebuie să fie compatibile cu obligațiile internaționale ale acestui stat în materia drepturilor omului (secţiunea 23).

În materie de control al constituționalității legilor, Comisia de Drept Constituțional este abilitată să emită un aviz („lausunto" = „avis", „statement", „Gutachten"), care privește atât constituționalitatea proiectelor de lege, cât și conformitatea acestora cu tratatele internaționale în materia drepturilor omului (secțiunea 74).

Relațiile internaționale formează un subiect aparte de reglementare în legea fundamentală finlandeză (cap. 8, secțiunile 93-97). Sunt avute în vedere atât responsabilitățile concrete în materie (inclusiv în privința adoptării deciziilor la nivelul UE) ale Președintelui Republicii și ale Guvernului (secțiunea 93), cât și acceptarea obligațiilor internaționale și denunțarea acestora (secțiunea 94). În cazul unor decizii care privesc modificarea frontierelor naționale sau transferul de autoritate către UE, organizații internaționale sau alte organisme, de natură a afecta suveranitatea Finlandei decizia urmează a fi adoptată de Parlament cu o majoritate calificată de două treimi din numărul voturilor exprimate. Obligaţiile internaționale nu pot periclita bazele democratice ale Constituției (secțiunea 94, alineatele 2 și 3). Alte dispoziții detaliate privesc efectele asumării obligațiilor internaționale (care, de regulă, trebuie puse în aplicare printr-o lege de ratificare), precum și participarea Parlamentului la pregătirea, la nivel național, a chestiunilor ce urmează a fi decise de către Uniunea Europeană (secțiunile 95-97).

Constituția Finlandei cuprinde un bogat catalog de drepturi și libertăți fundamentale (cap. 2, secțiunile 6-23). Egalitatea est consacrată atât sub aspect general, cât și în ceea ce privește

[100]Este o republică semi-prezidenţială, cu o tradiţie relativ recentă dar consecventă, a unei vieţi statale echilibrate şi ferite de crize profunde şi răsturnări politice. În secolul care a trecut de la proclamarea independenţei statului finlandez (2 decembrie 1917), această ţară a rămas în ciuda vicisitudinilor şi presiunilor externe, ferm ataşată culturii politice occidentale ale statului de drept şi ale democraţiei reprezentative. Democraţia finlandeză s-a dovedit solidă şi durabilă, menţinându-se practic neîntrerupt de-a lungul întregii existenţe a statului finlandez independent; ea este una din cele mai stabile din regiune. Din 1995 este membru al Uniunii Europene (după ce, anterior, între 1986 şi 1995, făcuse parte din Asociaţia Europeană a Liberului Schimb). Ea este membru fondator al Consiliului Europei (5 mai 1949).

[101] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx (consultat ultima oară pe data de 23 ianuarie 2019).

[102]A se vedea Comisia de la Veneția, CDL-AD(2008)010, Opinion on the Constitution of Finland, par. 100 (raporta ccesibil la https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)010-e, consultat la 30 martie 2019).

[103] Sub aspect tehnico-legislativ, Constituția Finlandei este structurată în 131 de „secțiuni", grupate în 13 capitole.

nediscriminării pe criterii de sex, vârstă, origine, limbă, religie, convingeri, opinii, sănătate, dizabilitate ori „alte temeiuri ce privesc persoana sa"; copiii trebuie tratați „în mod egal ca indivizi", iar egalitatea sexelor este promovată în activitatea socială și în viața profesională (secțiunea 6). Sunt apoi consacrate dreptul la viață (inclusiv prin interdicția pedepsei capitale), la libertate personală și integritate (secțiunea 7), principiul legalității incriminării și a pedepsei (secțiunea 8), libertatea de circulație (secțiunea 9), dreptul la viață privată (secțiunea 10), libertatea religioasă și de conștiință, libertatea de exprimare și dreptul de acces la informații (secțiunile 11-12), libertatea de asociere și de întrunire, precum și drepturile electorale și de participare (secțiunile 13-14). Dreptului de proprietate îi sunt consacrate dispoziții succinte și generale (secțiunea 15), cu precizarea că prin lege se stabilesc dispozițiile privind exproprierea, pentru cauze de utilitate publică („public needs") și în condiții de despăgubire integrală (secțiunea 15, alin. 2). Urmează drepturile din „generația a doua": dreptul la educație (secțiunea 16), dreptul la limba și la cultura proprie (secțiunea 17)[104]. Tot din aceea;i categorie, a drepturilor social-economice, fac parte dreptul de a munci și dreptul de a desfășura o activitate comercială (secțiunea 18) și dreptul la securitate socială (secțiunea 19). Secţiunea 20 este consacrată responsabilității față de mediul înconjurător – natura, biodiversitatea, mediul înconjurător și patrimoniul național fiind responsabilitatea fiecăruia. Autoritățile publice urmează a asigura fiecăruia dreptul la un mediu sănătos, precum și posibilitatea de a influența deciziile care afectează propriul său mediu de viață (alineatul 2 al aceleiași secțiuni).

Un interes deosebit îl reprezintă dispoziţiile foarte generoase referitoare la protecţia juridică: oricine are dreptul de a-şi vedea cauza („ses afaires", „his case") examinată de o manieră corespunzătoare, fără întârzieri nejustificate de către instanţa judecătorească competentă sau de către o altă autoritate competentă, în baza unei legi, precum şi dreptul de a supune deciziile privitoare la drepturile şi obligaţiile sale examinării de către o instanţă sau de către un alt organ independent. Prin lege sunt garantate caracterul public al procedurilor, dreptul de a fi ascultat, de a obţine decizii motivate şi de a face un recurs, ca și celelalte garanţii ale unei proceduri echitabile și ale unei bune administraţii (secţiunea 21).

Capitolul se încheie cu o clauză generală privind respectarea de către stat a „drepturilor fundamentale şi a drepturilor omului" (secţiunea 22) și cu prevederi referitoare la regimul drepturilor fundamentale în circumstanţe excepţionale (secţiunea 23).

Administrării justiţiei îi este consacrat capitolul 8 (secţiunile 98-105) al Constituţiei finlandeze.[105] Sistemul judiciar finlandez cuprinde instanţele de drept comun (Curtea Supremă, Curţile de Apel și tribunalele districtuale) și tribunalele administrative (Curtea Administrativă Supremă și tribunalele administrative regionale) (secţiunea 98). Acestora li se adaugă „Înalta Curte de Justiţie" („High Court of Impeachment", „Haute Cour de justice", „Valtakunnanoikeus"), competentă să judece acuzaţiile contra membrilor cabinetului sau a altor înalţi demnitari Dispoziţiile constituţionale în materie sunt de ordin general, privind componenţa instanţele supreme(secţiunile 98-101)., numirea în funcţie a judecătorilor (secţiunea 102), inamovibilitatea / irevocabilitatea judecătorilor (secţiunea 102), statutul procurorilor (secţiunea 103), precum și circumstanţele în care Preşedintele Republicii poate face uz de prerogativa sa de a grația (secţiunea 104).

Irlanda[106] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[107]. Ea este unul dintre statele membre fondatoare ale Consiliului Europei, devenind membru la

[104] Textul menționat consacră limbile finlandeză și suedeză ca limbi naționale (are pot fi utilizate îîn fața instanțelor judecătorești și a altor autorități), făcând totodată referiri la limba minorității indigene lapone (Sami), la limba gropului etnic „Roma", precum și a altor grupuri. Toate aceste drepturi sunt garantate prin lege, ca și drepturile persoanelor care utilizează limbajul semnelor ori care au nevoie de un interpret sau de ajutor în traducere datorită propriei dizabilități.

[105] Este de remarcat și faptul că independența justiției este foarte marcant conturată în legea fundamentală a Finlandei. Acest fapt reiese și din consacrarea constituțională a "Cancelarului pentru Justiție" ("Chancellor of justice", "Valtioneuvoston oikeuskansleri" – art. 69). Acesta este numit pe viață de Președintele Republicii, participă la reuniunile cabinetului și la ședințele Parlamentului, veghează la respectarea de către miniștri a legilor țării, la respectarea regulilor și a procedurilor în ședințele cabinetului, putând investiga plângerile contra membrilor cabinetului sau declanșa investigații din proprie inițiativă.

[106] Din anul 1801, Irlanda a fost parte componentă a Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei (Irlanda de Nord este, în continuare, parte a Regatului). La dobândirea independenței, în anul 1922, sistemul juridic irlandez reține trăsăturile sistemului de common law pe care le-a dobândit în timpul apartenenței la jurisdicția britanică. Constituția irlandeză în prezent în vigoare datează din anul 1937.

data de 5 mai 1949. De asemenea, este stat membru al Uniunii Europene din 1 ianuarie 1973 și membru al zonei euro din 1 ianuarie 1999. A negociat un sistem de *opt-out* pentru zona Schengen. Până la sfârșitul anului 2018, Irlanda a fost condamnată în 23 de cazuri (din cele 35 care au fost judecate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului). În mod relevant, doar 5 condamnări au vizat încălcarea dreptului la un proces echitabil, în timp ce 11 au vizat durata procedurilor interne[108]. Singura condamnare suferită de Irlanda la Strasbourg în anul 2018 vizează, de asemenea, lungimea nerezonabilă a procedurilor[109].

În Irlanda, le revine jurisdicțiilor naționale să decidă în privința plângerilor de încălcare a drepturilor fundamentale. În fapt, deși Irlanda a ratificat un număr semnificativ de tratate având ca obiect protecția drepturilor omului, în conformitate cu dreptul irlandez, o persoană poate invoca aceste instrumente numai dacă ele au fost încorporate în dreptul național. Astfel de texte de încorporare sunt Constituția irlandeză sau *The European Convention of Human Rights Act 2004-2014*. Potrivit dispoziției relevante din Constituția Irlandei, „nicio convenție internațională nu devine parte a dreptului intern al statului dacă nu este prevăzut de Parlament (*Oireachtas*)". Acest articol a fost interpretat în sensul că, deși Irlanda este obligată în dreptul internațional de la momentul ratificării unui tratat internațional în materia drepturilor omului, dispozițiile acestuia produc efecte doar prin intermediul unui act al Parlamentului sau dacă drepturile prevăzute în tratat sunt deja cuprinse în Constituție. Lipsa de încorporare nu înseamnă, totuși, că standardele convenționale nu pot să fie invocate în cadrul argumentelor juridice. Spre exemplu, jurisdicțiile irlandeze sunt competente să recunoască o forță de autoritate persuasivă instrumentelor internaționale care prevăd drepturi fundamentale. Deși, potrivit principiului subsidiarității, după epuizarea recursurilor interne, părțile pot să formuleze plângeri în fața organismelor internaționale, specificul mai sus descris al sistemului național reprezintă un impediment în valorificarea drepturilor[110].

FRA[111] a identificat mai multe potențiale restricții ale accesului la justiție în sistemul național irlandez: anumite categorii de reclamanți (de exemplu, minorii) pot fi excluși de la inițierea unor proceduri; procedurile pot fi inițiate doar într-un interval rezonabil, întârzierea excesivă a reclamantului în exercitarea dreptului de acces la justiție putând conduce la stingerea acestui drept. Spre exemplu, *FRA* se referă la condiția stipulată de *Employment Equality Act* 1998-2008, care prevede că plângerea trebuie introdusă în termen de 6 luni de la ultimul act de discriminare. De asemenea, *Equal Status Act* 2000-2004 prevede că organizația împotriva căreia este îndreptată plângerea trebuie să fie notificată în legătură cu aceasta în termen de 2 luni de la ultimul act de discriminare, un termen care poate fi prelungit de Directorul de Investigații în materie de Egalitate. și în ipoteza încălcării drepturilor prevăzute în acest act, plângerea trebuie introdusă în cele 6 luni de la ultimul act de discriminare, termen care poate fi extins până la 12 luni, dacă poate fi reținută o „cauză rezonabilă".

Potrivit art. 24 din Constituția **Italiei**[112]**,** orice persoană are dreptul de a iniția acțiuni în justiție pentru a-şi proteja drepturile în domeniul dreptului civil și administrativ. De asemenea, conform aceluiaşi articol, persoanele lipsite de mijloace financiare au dreptul conform legii la mijloace adecvate pentru a iniția acțiuni judiciare sau a se apăra în cadrul oricărei instanțe de judecată.

Potrivit unui sondaj întocmit în cadrul World Justice Project[113], 75% din populația adultă a Italiei a întâmpinat o problemă juridică în ultimii doi ani, iar din aceștia, 86% nu s-au adresat unei autorități sau părți terțe pentru soluționarea acesteia. De asemenea, 19% dintre cei ale căror

---

[107] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID[accesat la data de 11.04.2019];http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx[accesat la data de 11.04.2019].

[108] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

[109] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

[110] De asemenea, https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/human-rights/human-rights-in-ireland/[accesat la data de 11.04.2019].

[111] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1533-access-to-justice-2011-country-IE.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

[112] Este un stat membru al Uniunii Europene și al Consiliului Europei. Statul analizat a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[112], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1955.

[113] https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Access-to-Justice-Italy.pdf (accesat în data de 22.02.2019).

probleme au fost soluționate (pe căi juridice sau în alte moduri) au susținut că a fost dificil sau imposibil să achite sumele necesare pentru rezolvarea problemelor.

În ceea ce privește situația statului analizat în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, din 1955 și până în prezent, împotriva Italiei s-au pronunțat 1830 de hotărâri de condamnare de către Curtea Europeană. Dintre acestea, 284 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 1194 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 17 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 94 încălcarea dreptului la un remediu efectiv[114].

Cehia**,** stat membru al Uniunii Europene de la 1 mai 2004, este o republică parlamentară**,** cu un şef de Guvern (Primul ministru) şi un şef de Stat (Preşedintele), formată în anul 1993, când Cehoslovacia s-a împărţit în Cehia și Slovacia și este formată din 14 regiuni, dintre care una este regiunea capitalei, Praga.[115]

Sistemul judiciar este format din sistemul instanțelor de drept comun și Curtea Constituțională.

Sistemul instanțelor de drept comun este organizat în patru grade de jurisdicție, gradul cel mai înalt fiind reprezentat de Curtea Supremă (*„Nejvyšší Soud”*) și Curtea Supremă Administrativă*(„Nejvyšší Správní Soud”*), apoi de instanțele superioare (*„Vrchní Soudy”*), de instanțele regionale (*„Krajské Soudy”*) și de instanțele teritoriale (*„Okresní Soudy”*).

Administrarea instanțelor intră în competența autorității publice centrale a Ministerului Justiției din Republica Cehă. Această instituție asigură, fie direct, fie prin intermediul președinților curților superioare, administrarea instanțelor superioare, a instanțelor regionale și a instanțelor teritoriale, în limitele prevăzute de Legea nr. 6/2002 privind instanțele judecătorești și judecătorii. Prin intermediul președinților instanțelor regionale se asigură administrarea în cazul instanțelor teritoriale.[116]

Instanțele teritoriale,sau sectoriale, **(*„Obvodní Soudy”*)** pronunță hotărâri în primul grad de jurisdicție, cu excepția cazului în care legile referitoare la procedurile judiciare prevăd altceva, precum și alte hotărâri în alte prevăzute de legea sus-menționată. **Instanțele regionale** din Brno, České Budějovice, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Praga, Ústí nad Labem și instanța municipală din Praga, se pronunță în al doilea grad de jurisdicție în cazurile în care instanțele teritoriale din circumscripția lor s-au pronunțat în primul grad de jurisdicție. De asemenea, instanțele regionale sunt instanțe în primul grad de jurisdicție în cazurile prevăzute de lege și se pronunță asupra chestiunilor legate de justiția administrativă. Instanțele superioare din Praga și Olomouc**,** se pronunță în al doilea grad de jurisdicție în cazurile care sunt prevăzute de legea referitoare la procedurile judiciare și asupra cărora instanțele regionale din circumscripția lor s-au pronunțat în primul grad de jurisdicție, precum și în alte cazuri prevăzute de legea specială.[117]

Curtea Supremă a Republicii Cehe**,** cu sediul Brno, este autoritatea judiciară supremă în ceea ce privește jurisdicția civilă și penală, judecând în căile extraordinare de atac formulate împotriva hotărârilor din aceste materii de către instanțele inferioare în grad, cu excepția materiilor care intră în aria de competență a Curții Constituționale și a Curții Supreme Administrative. Curtea Supremă a Republicii Cehe asigură totodată coerența, unitatea și legalitatea practicii judiciare, se pronunță în cazurile prevăzute de o legislație specifică sau de un tratat internațional ratificat de Parlamentul ceh și care este obligatoriu, se pronunță cu privire la recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești pronunțate de către instanțe străine, în cazul în care acest lucru este impus de o legislație specifică sau de un tratat internațional ratificat de Parlamentul ceh și care este obligatoriu, monitorizează și evaluează hotărârile definitive pronunțate de instanțe în procedurile civile și penale, emițând avize

[114] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 22.02.2019).

[115] Material accesat online la adresa: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/czechia_ro;

[116] Unele sarcini ale administrației centrale sunt îndeplinite de către președintele Curții Supreme a Republicii Cehe (sau de către vicepreședinte, dacă este cazul) și de către președintele Curții Supreme Administrative a Republicii Cehe (sau de către vicepreședinte, dacă este cazul).
În procesul de administrare publică a instanțelor se ține cont de observațiile formulate de consiliile competente ale magistraturii, care sunt constituite în cadrul Curții Supreme a Republicii Cehe, al Curții Supreme Administrative a Republicii Cehe, al instanțelor superioare, al instanțelor regionale și al tuturor instanțelor teritoriale. Informații disponibile la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/16/RO/national_justice_systems?CZECH_REPUBLIC&init=true&member=1;

[117] Informații cu privire la organizarea sistemului judiciar din Cehia pot fi accesate la adresa: http://portal.justice.cz/Justice2/Uvod/Soudy.aspx;

privind jurisprudența curților în tipuri specifice de cazuri, pe baza acestor monitorizări și evaluări, în scopul asigurării jurisprudenței unitare.[118]

Curtea Constituțională **(*„Ústavní soud”*),** potrivit art.84 din Constituția Republicii Cehe, este organul judiciar care asigură protecția constituționalității. Într-un sens general, protecția constituționalității constă în activitatea organizată de stat pentru salvgardarea Constituției (și a legilor constituționale) precum și controlul respectării lor. Prin aceasta, Curtea Constituțională se deosebește de instanțele de drept comun nu numai în privința obiectului procedurii de control, ci și a persoanelor care îl exercită. Rolul unei judecător al Curții Constituționale îl constituie exercitarea mandatului unei funcții publice și constituționale, în special cu privire la protecția judecătorului față de ingerințe din partea altor autorități publice. [119]

Art.87 din Constituție stipulează atribuțiile Curții Constituționale, printre care se numără și cele referitoare la faptul că: declară nulitatea legilor sau a anumitor prevederi ale acestora, în cazul în care acestea contravin ordinii constituționale, se pronunță asupra plângerilor constituționale formulate de organele reprezentative ale unei regiuni prin care se realizează autonomia, împotriva unei ingerințe ilegale a statului, se pronunță asupra plângerilor constituționale formulate împotriva deciziilor definitive sau a altor încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale garantate de Constituție, săvârșite de către autoritățile publice, se pronunță asupra hotărârilor referitoare la confirmarea alegerilor deputaților sau senatorilor, hotărăște asupra petițiilor formulate de Președintele Republicii prin care se solicită anularea unei hotărâri comune a Camerei Deputaților și a Senatului în anumite cazuri, hotărăște asupra măsurilor necesare pentru punerea în aplicare a unei decizii a unui tribunal internațional, care este obligatorie pentru Republica Cehă, în cazul în care aceasta nu poate fi pusă în aplicare în alt mod, soluționează conflictele de competență între organele de stat și organele regiunilor prin care se realizează autonomia locală, cu excepția cazului în care această competență nu este atribuită prin lege altui organ, se pronunță asupra constituționalității tratatelor, înaintea ratificării acestora. Astfel că, tratatele nu pot fi ratificate decât după adoptarea unei decizii de către Curtea Constituțională.

Legea fundamentală Republicii Cehe s-a născut în 1992, după ce 1989, divergențele dintre cehi și slovaci au condus la separarea Cehoslovaciei în două state, două republici independente Cehia și Slovacia. Astfel că, după alegerile din 1992, Partidul Social Democrat ceh s-a concentrat pe reforma economică a statului și după lungi tratative cu liderii politici a fost elaborată Constituția Cehiei, care a intrat în vigoare în 1993. În noua Constituție a statului independent Cehia, a fost introdusă configurația bicamerală a Parlamentului, opoziția preferând o Cameră reprezentativă pentru asigurarea autonomiei teritoriale. Primul Președinte al Republicii Cehe, Václav Havel, a atribuit ample competențe și atribuții Prim-ministrului. De la adoptarea sa până în momentul de contemporaneitate ea a fost modificată de mai multe ori, una dintre cele mai semnificative modificări fiind cea adoptată la 18 octombrie 2001 în pregătirea aderării Republicii Cehe la Uniunea Europeană.[120] Deși Constituția Republicii Cehe[121] nu are un capitol special referitor la drepturile fundamentale, art. 3 din legea fundamentală face referire la faptul că din ordinea constituțională a Republicii Cehe face parte și Carta drepturilor și libertăților fundamentale[122], adoptată odată cu Constituția, la 16 decembrie 1992,

[118] Informații suplimentare cu privire la istoricul, modul de organizare și competențele Curții Supreme a Republicii Cehe pot fi accesate la dresa:
http://www.nsoud.cz/Judikatura/ns_web.nsf/Edit/ONejvyssimsoudu~Obecneinformace?Open&area=O%20Nejvy%C5%A1%C5%A1%C3%ADm%20soudu&grp=Obecn%C3%A9%20informace&lng=;

[119] A se vedea Constituția Republicii Cehe este disponibilă la adresa: http://codex.just.ro/Tari/CZ. Pentru informații cu privire la justiția constituțională și raporturile cu celelalte autorități publice ale Curții Constituționale a Cehiei se poate accesa raportul acesteia la adresa:https://www.ccr.ro/uploads/congres/CEHIA%20ro.pdf;

[120] O altă modificare substanțială a intervenit prin Legea constituțională nr. 71/2012 adoptată la 8 februarie 2012 prin care a fost introdusă alegerea directă a șefului statului, de la formarea Cehoslovaciei în anul 1918 și până la alegerile din ianuarie 2013 Președintele fiind ales de către Parlament. De asemenea, în anul 2013 a fost adoptată o modificare a Constituției în ceea ce privește limitarea imunității deputaților, senatorilor și judecătorilor Curții Constituționale. Conform noilor prevederi, imunitatea acestora este valabilă doar în perioada mandatului de deputat, senator sau judecător al Curții Constituționale. Pentru amănunte, Șt.Diaconu, Constituția Republicii Cehe. Prezentare generală, în Codex constituțional, ..., op.cit., p.257;

[121] Despre ordinea constituțională în Republica Ceha se pot accesa informații la adresa: https://www.usoud.cz/en/legal-basis/;

[122] A se vedea Carta drepturilor și libertăților fundamentale este disponibilă la adresa: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf;

și care conține 44 de articole, împărțite în șase capitole, reglementând drepturile fundamentale ale cetățenilor cehi. Dreptul la viață și interzicerea pedepsei cu moartea, libertatea persoanei, interzicerea muncii forțate și protecția demnității umane, dreptul de proprietate și inviolabilitatea persoanei, precum și libertatea de mișcare și libertatea conştiinţei sunt doar câteva dintre drepturile fundamentale enumerate în Cartă. De asemenea, drepturile politice precum dreptul de asociere şi de petiţionare, libertatea de exprimare și dreptul la informaţie sunt și ele incluse în categoria drepturilor fundamentale. Un capitol special din Cartă tratează drepturile minorităţilor etnice și naţionale şi, de asemenea, tot un capitol separat al Cartei tratează dreptul la apărare și liberul acces la justiție. Aşadar, în materia protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale, Carta drepturilor și libertăților fundamentale împreună cu textul Constituţiei formează ceea ce în doctrină se numește ,,bloc de constituționalitate''[123].

Letonia[124] a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale și regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[125] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale. Ca o subliniere energică a voinţei sale de a evidenţia continuitatea statală, după redobândirea independenţei, Letonia nu a adoptat o nouă lege fundamentală, ci a repus în vigoare o vechea Constituţie din 15 februarie 1922 (fiind cea mai veche constituţie în vigoare din centrul şi estul Europei).[126] Deşi prin structura sa şi numărul restrâns de dispoziţii, legea fundamentală letonă poartă în mod vizibil amprenta epocii interbelice (când raportul dintre dreptul intern și normele internaţionale constituiau mai degrabă chestiuni de domeniul doctrinei decât al consacrării pozitive), deschiderea în privinţa cooperării internaționale este totuși decelabilă, fiind firește inserată în urma revizuirii. Astfel, art. 68, referitor la tratatele internaţionale, stabileşte în alin. 2 că: „încheind acorduri internaționale, cu scopul de a consolida democrația, Letonia poate delega anumite competenţe ale statului instituţiilor internaţionale. Acordurile internaţionale prin care anumite competenţe ale statului sunt delegate instituțiilor internaționale sunt aprobate de Saeima [= Parlament] în şedinţe în care ce puţin trei pătrimi din deputaţi sunt prezenţi, cu o majoritate de două treimi din voturi. ” Calitatea de membru al UE urma a fi decisă în urma unui referendum (art. 68, alin. 3).

În contrast cu caracterul destul de lapidar al normelor privind puterile statului, capitolul referitor la drepturile fundamentale este amplu (cap. VIII, art. 89-116). Garanției generale a drepturilor și libertăţilor (art. 89) îi urmează enunțul unui drept mai puțin evocat în texte constituţionale: cel de a-şi cunoaşte drepturile (art. 90). Egalitatea este recunoscută la modul general ca și interdicția discriminării (art. 91). Dreptul fiecăruia de a-şi valorifica în instanță drepturile și interesele legitime este consacrată, împreună cu prezumția de nevinovăție (art. 92). Urmează dreptul la viaţă (art. 93), la „libertate şi la securitate personală” (art. 94) şi garanţia onoarei şi a demnităţii – context în care este aşezată şi interdicţia torturii (art. 96). Catalogul drepturilor mai enunță inviolabilitatea vieții private, a domiciliului și a corespondenței, libertatea de mișcare și de stabilire a domiciliului,[127] libertatea de gândire, a conştiinţei şi a religiei (concomitent cu separarea Bisericii de stat), libertatea de expresie, incluzând dreptul la informaţie și interdicția cenzurii (art. 97-100).

[123]Ibidem, p.263;

[124]Este o republică democrată, cu un regim semi-prezidenţial, ancorată în tradiţiile politice occidentale ale statului de drept şi ale democraţiei reprezentative. Tradiţia statală a Letoniei este de relativ scurtă durată, ca și a celorlalte ţări baltice și a Finlandei. Legătura istorică cu Suedia, precum și împrejurarea că majoritatea populației este de confesiune evanghelică luterană plasează această țară în proximitate politică și culturală cu vecina sa Estonia, precum și cu grupul statelor nordice (unde predomină aceeași confesiune evanghelică luterană). Scurtei perioade de independență națională (1918-1940) i-a urmat o îndelungată ocupație sovietică (1940-1991), perioadă în care Letonia avea statut de republică unională. Puternica mișcare pentru independență națională declanșată în siajul reformelor politice și economice ale epocii Gorbaciov a precipitat prăbușirea sistemului comunist sovietic și destrămarea URSS. Din 2004 Letonia este membru al Uniunii Europene, iar din 10 februarie1995 este membru al Consiliului Europei.

[125]https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/countries.aspx (consultat ultima oară pe data de 22 ianuarie 2019).

[126] Declarația de independență din 4 mai 1990 repune în vigoare articolele 1,2,3 și 6 ale Constituției; celelalte articole ramânând suspendate. Constituția în ansamblul ei a fost repusă în vigoare, după revizuire, în 1993. A se vedea Arnis Buka, Irēna Kucina, Jānis Lazdiņš, and Daiga Rezevska, Part. II: Latvian Law, ch. 6: General Framewoks, în Tanel Kerikmäe, Kristi Joamets, Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Tomas Berkmanas, Edita Gruodytė, (eds.), The Law of the Baltic States, Springer Verlag, Cham, 2017, pp. 151-190, la pp. 159-160.

[127] Acest drept este prevăzut însă numai pentru cei ce își au reședința în mod legal în Letonia.

Participarea la activităţile statului şi ale colectivităţilor locale este garantat cetăţenilor (art. 101), iar tuturor le este garantat dreptul de asociere, inclusiv în partide sau alte organizaţii politice, și de a participa la întruniri publice (art. 102-103).[128] Dreptul oricărei persoane de a se adresa prin petiţii organelor de stat este garantat, în urma legii de revizuire din 2002 (art. 104). Garanţia proprietăţii operează de asemenea în privinţa oricărei persoane, dar proprietatea nu poate fi folosită într-un scop contrar interesului general (art. 105). Alegerea profesiei și a locului de muncă este liberă, iar dreptul de a primi pentru munca sa o remuneraţie convenabilă, repaosul duminical, dreptul de a încheia contracte colective de muncă şi securitatea socială sunt garantate (art. 106-109). Totodată, statul garantează și susţine căsătoria (uniune între bărbat și femeie), precum și familia (art. 110), sănătatea și un nivel minimal de satisfacere a nevoilor (art. 111). Constituţia mai garantează dreptul la educaţie (art. 112), libertatea cercetării ştiinţifice, a artelor și a altor activităţi creatoare (art. 113). Persoanelor care aparţin minorităţilor etnice le este recunoscut dreptul de a-şi păstra și dezvolta limba proprie şi identitatea etnică și culturală (art. 114). Statul mai garantează dreptul la un mediu sănătos (art. 115). Conform articolului final al capitolului, anumite drepturi (cum ar fi inviolabilitatea domiciliului, libertatea de mișcare, libertatea de asociere sau a întrunirilor) nu pot fi restrânse decât prin lege, într-un scop legitim (apărarea ordinii democratice, a securităţii, prosperităţii şi a moralităţii publice).

Pentru accesul în justiţie, relevante sunt și dispoziţiile foarte succinte din capitolul referitor la puterea judecătorească (cap. VII, art. 82-86). Sistemul judiciar este format din tribunale districtuale (raionale), tribunale regionale și Curtea Supremă (art. 82), iar judecătorii sunt independenţi şi se supun numai legii (art. 83). Numirea lor este confirmată de „Saeima" (Parlament). Ei sunt irevocabili, destituirea lor poate fi făcută de aceeaşi adunare, în cazurile prevăzute de lege, pe baza unei decizii a Consiliului de disciplină judiciară sau a unei decizii judecătoreşti în materie penală (art. 84). Constituţia mai cuprinde dispoziţii de principiu privind Curtea Constituţională (art. 85) şi prevederi generale referitoare la legalitatea competenței și a procedurilor judiciare, cu posibilitatea adoptării unei legi speciale privind tribunalele militare (art. 86).

În general, **Liechtenstein**[129]dispune de un sistem judiciar foarte eficient. Există o jurisprudență, dar nu joacă un rol atât de important ca în jurisdicțiile anglo-saxone. Este un stat care se bazează predominant pe dispozițiile de drept civil.

Sistemul judiciar al Liechtenstein se bazează pe codurile civile și penale ale țării. Prin modificarea din 2003 a Constituției, sistemul judiciar a traversat unele reforme, vizând în principal numirea judecătorului și responsabilitatea judecătorului. Deși monarhia Liechtenstein are propriile instanțe, sistemul juridic utilizează instanțe mixte, constituite de judecători din Elveția, Austria și Liechtenstein, pentru a decide în unele dintre cele mai importante cazuri din jurisdicția acesteia. Prin această decizie, instanțele din Liechtenstein urmăresc creșterea imparțialității și eficacității proceselor.

Pentru a apropia prevederile referitoare la accesul la justiție, Liechtenstein a stabilit intr-un mod general activitatea de înfăptuire a justiției prin Constituția Principatului.

În lumina istoriei Liechtensteinului, care a fost întotdeauna strâns legată de cea a Austriei, nu este surprinzător faptul că atât sistemul juridic, cât și organizarea instanțelor din Liechtenstein depind în mare măsură de legislația austriacă. Cu toate acestea, legea elvețiană a lăsat, de asemenea, urme semnificative asupra sistemului juridic. Legea din Liechtenstein este un hibrid al Legii austriece și elvețiene. Beneficiază, totuși, de dispoziții procedurale proprii și are propriile sale specialități

[128] În contrast cu dispozițiile similare ale Constituției lituaniene, unde aceste drepturi sunt prevăzute doar pentru cetățeni.

[129]Principatul Liechtenstein este un microstat germanofon din Europa Centrală. Este o monarhie constituțională cu rang de principat, condus de principele de Liechtenstein. Liechtenstein are un sector financiar puternic, la numai 38.000 locuitori. Are ca șef de stat un monarh constituțional, în timp ce puterea legislativă aparține unui parlament ales. Este și o democrație directă, în care alegătorii pot propune și pot adopta legi și chiar amendamente constituționale fără vreo intervenție din partea legislativului. Constituția Liechtensteinului a fost adoptată în martie 2003, criticată inclusiv de Consiliul Europei pentru lărgirea puterilor monarhiei (perpetuând dreptul de veto asupra oricărei legi și permițând principelui să demită guvernul și miniștrii). Liechtenstein este membră a Asociației Europene a Liberului Schimb și, deși nu este membră a UE, participă la Spațiul Schengen și la Zona Economică Europeană. Astfel, se afla într-o relație mult mai strânsă cu Uniunea Europeana, din punct de vedere al alinierii politicilor interne cu aceasta.

deoarece a fost prima și singura țară din Europa continentală care a adoptat instituția legală de trusturi.

Cu toate acestea, litigiul din Liechtenstein nu este întotdeauna prima alegere fie pentru părți. În comparație cu alte jurisdicții, justiția din Liechtenstein este considerabil mai rapidă. Timpul mediu de la începerea procesului până la judecată este de 12 luni, iar în marea majoritate a cauzelor civile, o decizie finală poate fi obținută în termen de 2-3 ani.

Liechtenstein are o lungă istorie de angajament ferm față de lupta împotriva torturii și a tratamentului sau pedepselor inumane sau degradante. Aceasta include promovarea statului în numele standardelor internaționale în cadrul organismelor multilaterale și al negocierilor. În special, totuși, aceasta înseamnă punerea în aplicare a standardelor conștiincios pe plan intern. În perioada de referință din septembrie 1998 până în august 2008, în Liechtenstein nu au fost înregistrate cazuri de tortură sau de tratamente sau pedepse inumane sau degradante. Prezenta analiza se concentrează asupra singurei instituții a statului care se ocupa, în concret, de vegherea respectării drepturilor omului, în public și privat.

Curtea Constituțională examinează constituționalitatea legilor și a tratatelor internaționale, precum și constituționalitatea și legalitatea ordonanțelor guvernamentale. Legile și ordonanțele neconstituționale pot fi anulate de către Curtea Constituțională; în cazul tratatelor neconstituționale, Curtea Constituțională poate dispune neaplicarea acesteia în dreptul intern.

Cu toate acestea, constituționalitatea tuturor tratatelor internaționale este revizuită ca parte a procedurii de ratificare de către autoritățile implicate. Responsabilitățile Curții Constituționale din Liechtenstein includ, de asemenea, protecția drepturilor individuale garantate constituțional și a celor garantate în temeiul tratatelor internaționale menționate mai sus, care pot fi invocate printr-o plângere constituțională împotriva tuturor deciziilor civile, penale și administrative finale.

În prima parte a clasamentului ICDE (nota 9,39 din 10), Liechtenstein nu are de ce să se rușineze în ceea ce privește protejarea drepturilor copilului. Situația copiilor este, de fapt, foarte bună, parțial datorită dimensiunii extrem de mici a țării, ceea ce ușurează supravegherea și aplicarea legii. Cu toate acestea, unele îmbunătățiri sunt încă posibile.

Lituania[130]a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale și regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[131] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

În privința angajamentelor internaționale, Constituția, aprobată în urma referendumului din 25 octombrie 1992, prevede că în politica sa externă, Lituania va urma principiile și normele general recunoscute ale dreptului internaţional, aspirând la garantarea securității și independenței naționale, a bunăstării cetățenilor şi a drepturilor şi libertăților lor fundamentale luând parte la crearea unei ordini internaționale durabile întemeiate pe drept și justiție (art. 135). Participarea la organizaţii internaționale este condiționată de neîncălcarea independenţei și a intereselor statului (art. 136). Tratatele internaționale ratificate de Seimas (Parlamentul Republicii Lituania) sunt parte constitutivă a sistemului de drept al Republicii Lituania (art. 138 alin. final).[132]

Drepturile fundamentale sunt reglementate în două capitole distincte: capitolul II („Individul și statul": art. 18-37) şi III („Societatea şi statul": art. 38-45). Bogatul catalog de drepturi și libertăți fundamentale se deschide prin consacrarea caracterului înnăscut al drepturilor și libertăților (art. 18). Dreptul la viaţă este protejat prin lege, iar libertatea personală este inviolabilă, ca și persoana ca

[130]Lituania ste o republică democrată, cu un regim semi-prezidenţial, ancorată în tradiţiile politice occidentale ale statului de drept şi ale democraţiei reprezentative. Tradiția statală a Lituaniei se întinde pe o durată de mai multe secole, dacă luăm în considerare și uniunea polono-lituaniană (1385-1791). [130] Legătura istorică cu Polonia, precum și împrejurarea că majoritatea populației este de confesiune romano-catolică diferenţiază întrucâtva Lituania de celelalte state baltice, ca și de grupul statelor nordice (unde predomină confesiunea evanghelică luterană). Scurtei perioade de independență națională (1918-1940) i-a urmat o îndelungată ocupație sovietică (1940-1991), perioadă în care Lituania avea statut de republică unională. Puternica mișcare pentru independență națională declanșată în siajul reformelor politice și economice ale epocii Gorbaciov a precipitat prăbușirea sistemului comunist sovietic și destrămarea URSS. Din 2004 Lituania este membru al Uniunii Europene, iar din 14 mai 1993 este membru al Consiliului Europei.

[131]https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/countries.aspx (consultat ultima oară pe data de 22 ianuarie 2019).

[132] Se poate observa, că în ciuda formulării diferite, soluțiile legsilativ-constituționale ale legii fundamentale lituaniene sunt foarte apropiate de cele din art. 10 și 11 din Constituția României.

atare,[133] viața privată a individului, proprietatea și locuința, (art. 19 și 24). Indivizii au dreptul de a avea propriile convingeri și de a și le exprima în mod liber (art. 25), nefiind permisă restrângerea libertății religioase, de gândire sau de conștiință, fără ca religia, convingerile ori credința să poată justifica însă comiterea unei crime sau încălcarea legii (art. 26-27). Articolul următor stabilește ca limită a exercitării drepturilor și libertăților, Constituția, legile statului, precum șu drepturile și interesele altora. Printr-o logică a ordonării textelor în care generalul este dedus din particular, urmează o dispoziție generală privind egalitatea în fața legii, a instanțelor, a instituțiilor și funcționarilor statului, fără restricții sau privilegii (art. 29). Orice persoană ale cărei drepturi sau libertăți constituționale au fost încălcate are acces în justiție (art. 30). Sunt garantate constituțional prezumția de nevinovăție, dreptul de a fi ascultat, publicitatea dezbaterilor, imparțialitatea instanțelor, interdicția autoînvinuirii și a depoziției contra membrilor de familie sau a rudelor apropiate, legalitatea pedepsei, interdicția dublei sancționări și dreptul la apărare (art. 31). Următoarele articole privesc drepturi ale cetățenilor. Aceștia au libertatea de circulație, de stabilire a domiciliului şi de a părăsi țara (art. 32), de a participa la guvernare prin alegeri şi prin acces la funcții publice (art. 33), putând vota de la vârsta de 18 ani (art. 34), de a constitui în mod liber societăți, partide politice și asociații, al căror scop nu contravine legii (art. 35), de a se întruni în public în mod pașnic (art. 36), iar acei cetățeni care aparțin minorităților naționale („comunităților etnice" în terminologia Constituției lituaniene), își pot cultiva limba, cultura şi tradițiile proprii (art. 37).

Capitolul 3 (art. 38-45) consacră drepturile social-economice. Familia este considerată ca bază a societății și a statului, fiind sub protecția statului împreună cu „maternitatea, paternitatea și copilăria".[134] Textul aceluiași articol stabilește egalitatea în drepturi a soților, înregistrarea căsătoriilor şi recunoașterea celor înregistrate de Biserică, dreptul și obligația părinților de a-și educa copiii, precum şi obligațiile copiilor (art. 38). Statul protejează familiile care-și cresc și educă copiii, mamele care lucrează şi copiii minori (art. 39). Învățământul instituit de stat şi de colectivitățile locale este laic, cu posibilitatea creării, la cerere, a unor instituții de învățământ religios, accesul la educație este gratuit şi obligatoriu (art. 40-41). Constituția lituaniană mai garantează libertatea culturii, a științei, cercetării și învățământului (art. 42) și interzice cenzura în *mass media* (art. 44). Statul recunoaşte bisericile tradiționale şi organizațiile religioase care au o bază socială, iar doctrina și riturile lor nu sunt contare legilor și moralei (art. 43); „comunităților etnice" ale cetățenilor (minorităților) li se recunoaşte autonomia în materie culturală, educativă, caritabilă şi de asistență mutuală, cu posibilitate de a obține sprijin din partea statului (art. 45).

În materie de justiție, Constituția lituaniană cuprinde dispoziții destul de detaliate (cap. 9, art. 109-118). Judecătorii sunt independenți şi subordonați exclusiv legii (art. 109 alin. 2 şi 3); ei pot să nu aplice legile care contravin Constituției, caz în care suspendă procedura și sesizează Curtea Constituțională (art. 110). Sistemul judiciar este format din instanțe de drept comun, pe patru niveluri ierarhice (Curtea Supremă, Curtea de Apel, curți districtuale şi curți locale) şi din instanțe specializate pe cauze administrative, de dreptul muncii, de dreptul familiei sau pe alte domenii, care pot fi stabilite prin lege (art. 111). Judecătorii trebuie să fie cetățeni ai Republicii Lituania şi sunt incompatibili cu orice funcție publică și nu pot fi angajați ai vreunei societăți comerciale ori ai vreunei instituții private (art. 112-113). Tuturor instituțiilor „puterii şi administrației statului", membrilor parlamentului, celorlalți demnitari sau funcționari, partidelor politice, organizațiilor publice și cetățenilor le este interzisă expres intervenția în activitatea instanțelor (art. 114). Constituția mai reglementează expres cazurile în care judecătorii pot fi revocați din funcție, conform unei proceduri stabilite prin lege (art. 115).[135] În privința judecătorilor Curții Supreme este stabilită o procedură specială de revocare (art. 116). Şedințele de judecată, la toate instanțele sunt publice, au loc în limba

[133] Aici este de remarcat o diferență de abordare față de soluția constituțională (clasică) a legii fundamentale a Germaniei, unde demnitatea umană este intangibilă, iar libertatea este recunoscută și protejată. În concepția constituantului lituianian, persoana este inviolabilă,.iar demnitatea umană va fi protejată prin lege (art. 21).

[134] Formularea cu meticoulozitate dintr-o perspectivă atentă față de toate implcațiile principiului egalității pare să contrasteze cu soluția (în opinia unora, conservatoare) din cel de-al treilea alineat, care stabilește că încheierea căsătoriei are loc în mod liber între un bărbat și o femeie.

[135] Articolul menționat enumeră cinci cazuri: a) la propria cerere; b) la expirarea mandatului sau la atingerea vârstei de pensionare; c) la numirea într-o altă funcție sau în caz de transfer voluntar îüntr-un alt post; dacă prin conduita lor își disCredemitează statutul d ejudecător și e) dacă o sentință pronunțată în privința lor devine executorie.

națională, iar în caz de nevoie se asigură prezența unui interpret (art. 117). Interesante sunt dispozițiile succinte referitoare la statutul procurorilor (art. 118): aceştia organizează şi dirijează instrucţia preliminară, susţin acuzaţiile din partea statului în cauze penale şi, în cazurile determinate prin lege, apără drepturile și interesele legitime ale persoanelor, ale societăţii şi ale statului. În exercitarea funcţiilor sale „procurorul este independent și nu se supune decât legii" (alin. 3). Procurorul general este numit şi revocat din funcție de către Preşedintele Republicii, cu acordul Seimului (alin. 5).

Convenția Europeană a Drepturilor Omului a devenit obligatorie pentru **Malta**[136] din 23 ianuarie 1967. Malta este stat membru al Uniunii Europene din 1 mai 2004, membru al zonei euro din 1 ianuarie 2008 și face parte din spațiul Schengen de la data de 21 decembrie 2007. Până la sfârșitul anului 2018, Malta a fost condamnată în 65 de cazuri (din cele 89 care au fost judecate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului). În mod relevant, 14 condamnări au vizat încălcarea dreptului la un proces echitabil, în timp ce 9 au vizat durata procedurilor interne și 55 lipsa unui remediu efectiv[137]. Dintre condamnările menționate, în anul 2018, Malta a suferit 11, dintre care 6 vizează lipsa unui remediu efectiv și 3 lipsa unui proces echitabil[138]. Malta a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului, acceptând posibilitatea plângerilor individuale în ceea ce privește *CAT*, *CCPR-OP*, *CEDAW-OP*, *CERD* și *CRPD-OP*[139].

În Malta[140], *FRA*[141] a identificat în anul 2011 mai multe potențiale restricții ale accesului la justiție în sistemul național maltez, generate de: termenele de prescripție, costuri, drepturi limitate de apel, situații în care o parte nu are nu are acces deplin la documentele prezentate de cealaltă parte etc. În opinia *FRA*, în 2011, principala restricție care afecta accesul la justiție decurgea din termenul scurt (4 luni) în care cazurile de discriminare puteau fi aduse în fața instanțelor (*Legal Notice* 461/20014), termen care, în cazurile de discriminare bazată pe gen, afectând accesul la bunuri și servicii, este de 2 ani (*Legal Notice* 181/2008). Pe de altă parte, legislația națională în materie de muncă (*Employment and Industrial Relations Act*, cap. 452) prevede tot un termen de prescripție de 4 luni, care se dovedește a fi prea scurt, mai ales în ipotezele în care sunt solicitate, în prealabil, opinii ale unor organisme non-jurisdicționale, pe care potențialul petent nu este în măsură să le obțină înainte de a-și pierde dreptul material la acțiune. Un alt element considerat de *FRA* ca reprezentând o restricție a dreptului de acces la justiție este excluderea discriminării pe bază de naționalitate din prohibițiile instituite de Directiva cu privire la nondiscriminarea bazată pe rasă și, în consecință, din actul prin care aceasta este transpusă în dreptul pozitiv intern. Deși statistica realizată în cadrul Consiliului Europei indică faptul că Malta a fost condamnată pentru violarea art. 14 CEDO doar în 3 cazuri, marea majoritate a minorităților etnice din Malta, susține *FRA*, va fi descurajată să se adreseze, când este cazul, justiției. Restrângerea accesului la justiție din cauza costurilor pe care acesta le presupune este explicată de raportul *FRA* nu doar ca o consecință a creșterii constante a taxelor judiciare prevăzute în sistemul național, dar și ca urmare a dispozițiilor art. 912 din Codul de Organizare și Procedură Civilă[142] care prevedea un prag extrem de redus al resurselor financiare pe

[136]Malta a fost colonie britanică între 1813 și 1964, motiv pentru care atât dreptul constituțional, cât și cel administrativ sunt influențate de common law-ul englez, în ciuda faptului că acesta nu a fost niciodată o parte propriu-zisă a dreptului maltez[136]. Malta este în prezent o republică cu parlament unicameral, cu un șef de guvern (primul-ministru) și un șef de stat (președintele) având atribuții în principal ceremoniale. Țara este împărțită în 5 regiuni, fiecare având propriul comitet regional, un intermediar între guvernul național și autoritățile locale. De asemenea, Malta este cel de-al 18-lea stat membru al Consiliului Europei, începând cu data de 29 aprilie 1965.

[137]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf [accesat la data de 12.04.2019].

[138]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf [accesat la data de 12.04.2019].

[139]https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID[accesat la data de 12.04.2019].

[140]https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/malta-urged-to-improve-the-protection-and-integration-of-migrants[accesat la data de 12.04.2019].

[141] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1538-access-to-justice-2011-country-MT.pdf [accesat la data de 12.04.2019].

[142] https://www.gov.mt/en/Search/Pages/default.aspx?k=Code%20of%20Organisation%20and%20Civil%20Procedure[accesat la data de 12.04.2019]. [Expressing appreciation for Malta's policy changes to end the automatic detention of migrant and its participation în the EU refugee relocation programme, the Commissioner underscores the need to lift obstacles to migrant integration, such as the lack of affordable housing, distinctions between refugees and beneficiaries of other forms of international protection concerning social security benefits, bureaucratic barriers to migrants' access to the labour market and their exploitation, as well as barriers to quick and effective family reunification and access to citizenship]. Cu

care o persoană trebuie să îl atingă pentru a putea beneficia de asistență publică judiciară. Mai recent, în raportul său din 28.04.2017, ministrul maltez pentru dialog social, drepturile consumatorilor și libertăți civile constată că acest impediment nu a fost depășit, insistând asupra faptului că testul venitului redus interzice, în fapt, accesul la justiție unui număr semnificativ de victime, inclusiv în cazuri de abuz, și îi cere guvernului național să se implice în activitatea *Legal Aid Agency*[143]. În fine, *FRA* apreciază că, deși, în general, măsurile naționale prin care petenții pot obține accesul la organismele de control (adresându-se, spre exemplu, instituției naționale care funcționează ca *Equality Body*) sunt eficiente, punerea în executare a soluțiilor acestora nu conduce, uneori, în mod efectiv la repararea prejudiciilor (astfel, investigația pe care instituția națională care funcționează ca *Equality Body* o conduce nu este, de exemplu, publică, nu poate să impună sancțiuni sau amenzi, este obligatorie pentru părți doar dacă acestea aleg să opteze pentru controlul efectuat de *Equality Body*). În fine, *FRA* notează că, în diverse proceduri, apelul poate să aibă ca obiect doar aspecte de drept.

La data de 14 decembrie 2017, printr-o scrisoare adresată ministrului maltez pentru interne și securitate națională, Comisarul pentru drepturilor omului din cadrul Consiliului Europei constată că, deși de la precedenta sa vizită din 2011 condițiile din taberele de refugiați din Malta s-au îmbunătățit, statul trebuie să adopte măsuri suplimentare pentru integrarea acestora, pentru protecția lor socială, integrarea pe piața muncii și exercitarea efectivă a dreptului de reunire a familiei. Cu precădere în privința accesului la justiție, Comisarul pentru drepturile omului arată că a fost informat de împrejurarea că deciziile celor trei camere ale *Refugee Appeals Board*, care nu pot face obiectul controlului jurisdicțional pe fond, suferă de vicii serioase, întrucât, unele cele puțin, nu cuprind o motivare suficientă în fapt și în drept, singura care ar permite justificarea soluției de respingere a cererii. De asemenea, a fost exprimată îngrijorarea Comisarului cu privire la lipsa de pregătire specială a membrilor *Refugee Appeals Board* în raport cu specificul problematicii azilanților și a refugiaților. Malta a fost invitată să corecteze această situație, în special oferind un acces deplin la proceduri jurisdicționale pentru controlul efectiv al soluțiilor pronunțate de *Refugee Appeals Board*.

Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord[144] este stat membru fondator al Consiliului Europei, din 5 mai 1949, Convenţia Europeană a Drepturilor Omului intrând în vigoare în UK la 3 septembrie 1953. De-a lungul timpului, Marea Britanie a trebuit să adopte măsuri de protecţie a străinilor aflați în detenție, în special pentru a evita detenția excesivă în așteptarea deportării[145]. Până la sfârşitul anului 2018, Marea Britanie a fost condamnat în 315 de cazuri (din cele 547 care au fost judecate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului). În mod relevant, 20 de condamnări au vizat încălcarea art. 2 prin lipsa investigațiilor efective, 93 de condamnări au vizat încălcarea dreptului la un proces echitabil, în timp ce 30 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor interne, iar 34 lipsa unui remediu efectiv[146]. Singura condamnare suferită de Marea Britanie la Strasbourg în anul 2018 vizează alte aspecte decât accesul la justiție (în speță, libertatea de exprimare şi dreptul la viață privată şi de familie)[147]. Marea Britanie a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[148], cu drept de petiții individuale pentru CEDAW-OP și CRPD-OP.

---

precădere, în privința accesului la justiție: [Lastly, I would like to note that during my visit I was informed by legal practitioners that the decisions of the Refugee Appeals Board's three chambers, the merits of which cannot be challenged before courts, suffer from serious shortcomings. Reportedly while some decisions include a comprehensive examination of the elements of fact and law of the case, others do not include any reasoning at all, rejecting the case on the basis of one sentence. Concerns have also been expressed about the lack of asylum-related training and capacity of the Board Members. I invite Malta to redress this situation and provide for a full judicial review of the Refugee Appeals Board's decisions.]

[143] https://www.gov.mt/en/Government/DOI/Press%20Releases/Pages/2017/April/28/pr171117.aspx [Referring to the means testing for legal aid, the Minister explained how the low threshold requirement is effectively barring the majority of those needing it, from receiving legal aid, even în situations of abuse such as domestic violence. He spoke în favour of investment by Government în the country's Legal Aid Agency which would encourage more lawyers to be part of it, contributing to a growth în the legal assistance culture în Malta].

[144] Este format din Anglia, Țara Galilor, Scoția și Irlanda de Nord. Sursele normative primare sunt legislația (în principal legile adoptate în Parlament), common law, dreptul Uniunii Europene și Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

[145] https://www.coe.int/en/web/execution/country-factsheets

[146] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

[147] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

[148] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID[accesat la data de 11.04.2019];http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx[accesat la data de 11.04.2019]

Sistemul judiciar este împărțit în instanțe civile și instanțe penale. Ierarhic, sistemul judiciar cuprinde, pe de o parte, instanțele inferioare: Magistrates' Court – procese penale de mică importanță; Family Proceedings Court, Youth Court și County Courts – cu jurisdicție civilă. Pe de altă parte, sistemul cuprinde Crown Court, instanță penală care judecă în primă instanță și apel, inclusiv un număr limitat de cauze civile; High Court of Justice (alcătuită din Queen's Bench, Chancery, Family division), instanță care judecă procese civile în primă instanță și procese penale în apel; Court of Appeal, instanță care judecă în apel; Supreme Court (fosta House of Lords), cea mai înaltă instanță de apel.

Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord este stat membru al Uniunii Europene de la data de 1 ianuarie 1973, însă a negociat acorduri de opt out atât în ceea ce privește zona euro, cât și în ceea ce privește spațiul Schengen. La 23 iunie 2016, cetățenii Regatului Unit au votat să părăsească Uniunea Europeană. La 29 martie 2017, Regatul Unit a notificat oficial Consiliului European intenția sa de a părăsi UE prin declanșarea articolului 50 din Tratatul de la Lisabona. În urma summit-ului european de pe 10 aprilie 2019, Marea Britanie a primit o nouă extindere a termenului de retragere până pe 31 octombrie 2019 sau mai devreme, dacă oficialii britanici ajung la o decizie internă finală. Pentru moment, Regatul Unit rămâne membru cu drepturi depline al UE, iar drepturile și obligațiile continuă să se aplice pe deplin și în Marea Britanie.

În **Monaco**[149], justiția este independentă de puterea executivă. Nu există niciun ministru al justiției în Guvern - administrarea justiției este responsabilitatea Departamentului de Justiție, creat în 1918, separat de autoritatea guvernamentală pentru a se asigura că este autonom și care este guvernat de Legea nr. 1.398 din 24 iunie 2013 privind administrarea și organizarea judiciară. Constituția stabilește principiul "justiției delegate" – prințul deține puterea judecătorească și El deleagă exercitarea deplină a acestor competențe instanțelor care acționează în numele Lui. Separând funcțiile administrative, legislative și judiciare, acest principiu este substanțial diferit de cel al "justiției reținute", în virtutea căruia, în trecut, suveranul a exercitat el însuși puterile judecătorești. Independența magistraților, care este o premisă esențială pentru independența justiției, este garantată de Constituție. Judecătorii sunt irevocabili - nu pot fi înlăturați, suspendați sau transferați la fel că funcționarii publici.

Legea stabilește statutul magistraților, organizarea, jurisdicția și funcționarea instanțelor judecătorești și stabilește principiile care oferă inculpaților cele mai bune garanții de tratament imparțial: caracterul colegial al instanțelor, separarea procuraturii și investigarea în materie penală, structura tribunalului, precum și căile de recurs.

Monaco are un sistem judiciar considerat eficient. Justiția este administrată de un departament independent de Guvern: Direcția Serviciilor Juridice, care se află sub autoritatea directă a Prințului. Curțile din Monaco au toate resursele umane, financiare și materiale necesare pentru a asigura justiție de înaltă calitate. Potrivit celui mai recent raport al Comisiei Europene pentru Eficiența Justiției (CEPEJ), în Europa, Monaco este țara care cheltuiește cel mai mult pe locuitor cu tribunalele sale, cu un buget care a crescut cu 42% între 2004 și 2006. Așa cum a subliniat deja Adunarea Parlamentară, nu există nicio procedură pentru redeschiderea procedurilor în cauzele deja judecate în conformitate cu legislația internă, dar în care s-a constatat încălcarea Convenției Europene a Drepturilor Omului. În plus, executarea hotărârilor judecătorești (atât a celor civile, cât și a celor penale) este extrem de dificilă, mai ales atunci când persoană condamnată nu este sau nu mai este rezident în Principatul Monaco. Victimele adesea găsesc greu să obțină despăgubiri.

Comisarul pentru Drepturile Omului, Thomas Hammarberg, îndeamnă autoritățile din Monaco să ia în considerare introducerea procedurilor relevante, precum și mecanismele de aplicare care ar consolida protecția victimelor și ar putea, de asemenea, să împiedice trimiterea unui anumit număr de cazuri către CEDO.

Directorul Serviciilor Juridice i-a spus comisarului că în prezent se depun eforturi pentru îmbunătățirea informațiilor privind evoluția jurisprudenței. Judecătorii locali joacă un rol vital în transferarea principiilor definite de Curtea Europeană în legislația națională. Acest proces regulat de

[149]Principatul Monaco a aderat la Organizația Națiunilor Unite (ONU) în 1993 și la Consiliul Europei în 2004.

informare trebuie susținut. În ceea ce privește jurisprudența instanțelor naționale, ar putea fi făcute îmbunătățiri pentru accesibilitate(atât pentru cetățenilor, cât și pentru practicieni) deoarece

se pare că deciziile pronunțate de diferitele instanțe sunt greu de găsit, ceea ce face dificil pentru ambele părți judecătorii și avocații (în special avocații francezi) să țină pasul cu jurisprudența.

Introducerea unor aranjamente care să permită practicanților să consulte motivări ar putea face mai ușor de protejat drepturile celor aflați în față instanței. Necesitatea modernizării legii penale din Monaco a fost discutată frecvent în timpul Vizitei Comisarului. Unii dintre oamenii cărora comisarul le-a vorbit au declarat că au crezut inutilă sau chiar inadmisibilă adoptarea unei noi legislații penale.

O reformă a Codului de procedură penală (din 1966) a fost efectuată în decembrie 2007 pentru a o aduce în conformitate cu anumite dispoziții ale CEDO. Nouă legislație controlează și reglementează custodia poliției, detenția provizorie și ascultarea telefonului precum și organizarea în ceea ce privește procedurile judiciare în lipsa. Aceste noi prevederi, care au fost adoptate rapid, dovedesc că un progres considerabil ar putea fi realizat rapid în domeniul legislativ, dacă s-ar simți nevoia.

Trebuie să se sublinieze decizia de a nu face prea complexă legea prin adăugarea tot mai multor prevederi penale. Cu toate acestea, acest lucru nu ar trebui să aducă atingere protecției indivizilor și drepturilor lor, deoarece se pare că unele prevederi penale sunt inadecvate sau depășite și ar putea fi lărgite sau clarificate. Astfel, în cadrul Codului Penal din Monaco, adulterul este încă o infracțiune și exilul este încă posibil în cazurile penale.

Definirea anumitor tipuri de comportamente că infracțiuni este uneori dificilă în absența unor dispoziții specifice, iar instanțele trebuie să recurgă la infracțiuni conexe.

Comisarul îndeamnă autoritățile din Monaco să revizuiască definiția unor infracțiuni din Codul penal pentru a oferi o protecție mai bună cetățenilor și pentru a pedepsi în mod adecvat infracțiunile comise pe teritoriul statului.

În procedurile penale, legea monegască nu prevede proceduri adecvate vulnerabilității victimelor. Raportul Comisarului arată că Monaco este statul cu mai puține măsuri juridice speciale pentru persoanele vulnerabile și victime. Legea ar trebui să ofere o mai mare recunoaștere și o protecție specifică pentru victimele violenței domestice și rasiste precum și pentru persoanele vulnerabile, cum ar fi persoanele în vârstă sau persoanele cu handicap. În general, ar trebui îmbunătățită protecția victimelor.

Monaco a făcut recent progrese considerabile în recunoașterea și protejarea drepturile copilului. Astfel, vârsta pentru atingerea majoratului a fost redusă de la 21 la 18 ani. În Decembrie 2007, Monaco a adoptat, de asemenea, o lege privind infracțiunile care se referă la copii. Această lege, care a creat infracțiuni specifice, a permis Monaco să ratifice Convenția Consiliului European privind protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzului sexual.

Totuși, sunt necesare îmbunătățiri pentru a încorpora pe deplin principiile drepturile copilului în legislația monegasca. Astfel, conceptul de interes superior al copilului nu există în legislația națională.

În ceea ce privește pedeapsa corporală, Codul Penal din Monaco interzice chiar violențele minore împotriva copiilor. Cu toate acestea, legea nu conține o interdicție formală a pedepsei corporale în cadrul familiei, școlii sau unei instituții de îngrijire a copiilor. Având în vedere aspectul social referitor la acceptabilitatea pedepsei corporale, comisarul consideră că o lege mai explicită ar trimite un mesaj clar copiilor, părinților și societății. Ministrul de Stat a recunoscut necesitatea acestui pas și și-a exprimat hotărârea de a lua măsuri în domeniu, atât în ceea ce privește elaborarea legii, cât și prin sensibilizarea și elaborarea de campanii parentale. Comisarul susține prin urmare, această hotărâre și speră că Monaco se va alătură curând grupului tot mai mare de state care au interzis în mod oficial pedeapsa corporală. În ceea ce privește justiția pentru minori, nu este prevăzută o vârstă de răspundere penală. Această vârstă depinde concret de capacitatea minorului de a înțelege pe deplin fapta comisă și urmările sale, de la caz la caz, tribunalele pentru minori responsabile pentru supravegherea copiilor au puterea de a emite avertizări și de a sesiza instanțele, de a promova sau de a lua alte măsuri de supraveghere. Acestea pot decide plasarea tinerilor într-un instituție franceză sau monegasca pentru tinerii infractori. În cele din urmă, minorii pot fi deținuți de la vârsta de 13 ani. Trebuie remarcat faptul că nu există prevederi specifice pentru minori cu privire la arest preventiv. Prin urmare, este posibil că un minor sub vârsta de 13 ani să fie reținut în custodie. Cu toate acestea, această omisiune în lege nu pare să fi condus la abuzuri în practică. Potrivit

informațiilor obținute în timpul vizitei Comisarului, se acordă atenția cuvenită persoanele cu handicap de către autorități.

Pot fi avute în vedere îmbunătățiri suplimentare, în special în domeniul legislativ. Dizabilitatea nu este definită în dreptul muncii. De asemenea, nu există prevederi în Codul muncii pentru facilitarea accesului persoanelor cu dizabilități pe piața muncii. Însă Consilierul guvernamental a declarat că aproximativ 20 de persoane cu dizabilități au avut de lucru. În cele din urmă, comisarul a fost informat că autoritățile din Monaco erau în proces de a aduce legislația națională în conformitate cu Convenția privind drepturile omului în ceea ce privește persoanele cu dizabilități, în vederea ratificării. Deși a lăudat eforturile deja făcute, comisarul invită autoritățile să continue să îmbunătățească standardul de viață a persoanelor cu handicap și de a ratifică Convenția Națiunilor Unite.

În Principatul Monaco justiția este separată (independentă) de puterea executiva, căci în Principat nu există un ministru al justiției în cadrul Guvernului care să administreze justiția, administrarea acesteia fiind în sarcina Direcției de Servicii Judiciare, care a fost organizată în 1918 separat de autoritatea guvernamentală (Legea nr. 1.398 din 24/06/2013 privind administrarea și organizarea judiciară).

Independența judecătorilor este garantată. Organizarea, competența și funcționarea instanțelor de judecată, precum și statutul judecătorilor sunt stabilite prin lege. Secretarul de Justiție deține competențe similare celor exercitate de miniștrii de justiție din alte state. Responsabilitățile sale privesc în special cauzele penale. El administrează urmăririle penale, dar nu le poate opri sau suspenda odată ce acestea se afla în desfășurare. El poate acorda prin decret eliberarea infractorilor condamnați.

Constituția consacră *principiul justiției delegate* căci deși justiția aparține Printului, acesta deleagă exercitarea ei cu deplină putere, cu excepția domeniilor rezervate lui, curților și tribunalelor care fac dreptate în numele său. Astfel, din art. 5 coroborat cu art. 88 din Constituție, "sistemul judiciar este exercitat de instanțe". Instanțele monegaste nu iau deciziile în numele poporului - cum este cazul în Franța - ci în *numele domnitorului*. Art. 15 prevede ca „*printul își exercită dreptul la milă și amnistie*”.

Ca atare, conform art.11 din Titlul II al Legii nr. 1398 din 24/06/2013, justiția este făcută în numele Prințului printr-o justiție de pace, un Tribunal de Primă Instanță, o Curte de Apel, o Curte Penală și o Curte de Revizie, fără a aduce atingere celorlalte instanțe judecătorești prevăzute de lege.

Potrivit Titlului I din Constituție, *guvernarea* statului se realizează *prin monarhia ereditară și constituțională*; *puterea executivă* aparține Prințului; *puterea legislativă* aparține Prințului și Consiliului Național iar *puterea judecătorească* este exercitată de curți și tribunale. În numele Prințului și în limitele arătate.

Republica Moldova a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[150], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului[151]. În prezent, Republica Moldova nu are statut de candidat la aderarea la Uniunea Europeană, dar a încheiat în 2016 un acord de asociere cu aceasta menit a deschide drumul către integrarea europeană[152].

Constituția Republicii Moldova prevede în materia drepturilor omului preeminența dreptului internațional, statuând că tratatele internaționale ratificate fac parte din dreptul intern și au întâietate față de dispozițiile dreptului național.[153]

În ceea ce privește situația sa în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, de la momentul ratificării și până la finele anului 2018, Curtea a pronunțat împotriva Republicii Moldova 346 de hotărâri de condamnare. Dintre acestea, 130 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 11 cu privire la durata nerezonabilă a procedurilor, 23 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor

[150] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN, (accesat în data de 12.04.2019)

[151] Republica Moldova a devenit membru al Consiliului Europei în 1995 și a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului în 1997, https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Republic_of_Moldova_ENG.pdf (accesat în data de 12.04.2019)

[152] http://www.mfa.gov.md/despre-relatiile-rm-ue/, (accesat în data de 12.04.2019)

[153] Art. 4 din Constituția Republicii Moldova, disponibilă pe http://www.legis.md/cautare/rezultate/111918, (accesat în data de 12.04.2019)

judecătorești, iar 55 încălcarea dreptului la un remediu efectiv[154]. În anul 2018, Curtea a pronunțat 27 hotărâri de condamnare împotriva Republicii Moldova, din care 3 cu privire la încălcarea dreptului la un proces echitabil, 2 cu privire la lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești și 6 cu privire la încălcarea dreptului la un remediu efectiv[155].

Accesul grupurilor vulnerabile la justiție în Republica Moldova rămâne o preocupare majoră. Constrângerile de acces al grupurilor vulnerabile și mobilitatea mai redusă în rândul populației rurale, corelate cu distanțele mari de deplasare și transportul precar, au generat îngrijorări privind impactul consolidării planificate a instanțelor asupra accesului. Localitățile rurale și îndepărtate reunesc 57% din cetățenii Republicii Moldova și 84% din cei săraci. Accesul la justiție este o problemă îngrijorătoare în mod deosebit pentru femei. Un studiu al ONU din 2011 a constatat că 63% din femei au fost victime ale violenței psihologice, sexuale sau fizice, exercitată de soțul sau partenerul lor. Femeile din mediul rural, femeile vârstnice, separate sau divorțate prezintă un risc sporit de a fi victime ale violenței. Situația economică și violența domestică sunt considerate a fi motive esențiale pentru traficul persistent cu femei: se estimează că peste 25.000 de persoane sunt traficate anual, inclusiv copii și minori.[156]

Muntenegru[157]a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului,[158] precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului.[159] În prezent, Muntenegru se află în tratative privind aderarea la Uniunea Europeană.[160]

Constituția statului Muntenegru prevede preeminența dreptului internațional, statuând că tratatele internaționale ratificate fac parte din dreptul intern și au întâietate față de dispozițiile dreptului național.[161]

În ceea ce privește situația sa în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, de la momentul ratificării și până la finele anului 2018, Curtea a pronunțat împotriva Muntenegrului 46 de hotărâri de condamnare. Dintre acestea, 8 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 20 cu privire la durata nerezonabilă a procedurilor, 6 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 5 încălcarea dreptului la un remediu efectiv.[162] În anul 2018, Curtea a pronunțat 11 hotărâri de condamnare împotriva Muntenegrului, din care 7 cu privire la încălcarea durata nerezonabilă a procedurilor, una cu privire la lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești și una cu privire la încălcarea dreptului la un remediu efectiv.[163]

Fiind în tratative cu privire la aderarea Muntenegrului la Uniunea Europeană, Comisia Europeană a elaborat în 2018 un raport[164] asupra procesului de aderare, în care sunt analizate și chestiuni privitoare la accesul la justiție și la ajutorul judiciar în acest stat. Raportul menționează că sunt înregistrate progrese cu privire la accesul la justiție în sectorul persoanelor vulnerabile, dar acestea trebuie susținute în continuare și chiar accelerate. Într-un program susținut de ONU, s-a constatat că majoritatea cazurilor în care se acordă asistență judiciară provin din dreptul civil, iar pe lângă faptul

[154] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf, (accesat în data de 12.04.2019)
[155] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf, (accesat în data de 12.04.2019)
[156] A se vedea Republica Moldova – Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate, raport elaborat de Banca Mondială împreună cu Fondul pentru buna guvernanță al Marii Britanii, 2018, p. iv.
[157] Este o republică independentă și suverană. În urma referendumului din 21 mai 2006, privitor la separarea față de fosta construcție federală Serbia și Muntenegru, Parlamentul muntenegrean a promulgat Declarația de Independență la data de 3 iunie 2006, proclamându-și noua constituție în 2007.
[158] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 10.04.2019).
[159] http://www.mvp.gov.me/en/sections/Multilateral-relations/CoE/List-of-the-CoE-Conventions-Signed-and-Ratified-by/ (accesat în data de 10.04.2019).
[160] https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/montenegro/ (accesat în data de 10.04.2019).
[161] A se vedea Art. 9 din Constituția Muntenegrului disponibilă pe https://www.legislationline.org (accesat în data de 10.04.2019).
[162] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf (accesat în data de 10.04.2019).
[163] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf (accesat în data de 10.04.2019).
[164] A se vedea European Commission, Montenegro 2018 Report, Strasbourg, 2018, disponibil pe https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf (accesat în data de 10.04.2019)

că beneficiarii au o situație materială precară, aceștia sunt în majoritatea cazurilor femei și provin din mediul urban.[165]

Norvegia[166] a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale și regionale) referitoare la protecţia drepturilor omului,[167] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

Deşi nu cuprinde dispoziţii referitoare la raportul dintre dreptul intern și dreptul internațional şi nici referitoare la prioritatea reglementărilor internaţionale în materia drepturilor omului, Constituţia norvegiană din 17 mai 1814,[168] revizuită, manifestă o remarcabilă deschidere faţă de cooperarea internaţională. Astfel, art. 115 (cap. E: Dispoziţii generale)[169] stabileşte, (de o manieră similară § 20 din Constituţia daneză) că în scopul asigurării păcii şi securităţii internaţionale și a promovării ordinii juridice și a cooperării internaţionale, Parlamentul norvegian (Storting) poate accepta, printr-o lege adoptată cu votul a trei pătrimi din numărul membrilor săi prezenţi (la un cvorum de 2/3) ca o organizaţie internaţională la care Norvegia aderă poate exercita, într-un domeniu definit, puterile conferite prin Constituţie autorităţilor norvegiene, cu excepţia puterii de a modifica legea fundamentală. Prevederile articolului respectiv nu sunt aplicabile în privința calității de membru într-o organizație internațională ale cărei decizii au aplicabilitate pentru Norvegia exclusiv („purely") în baza dreptului internațional (art. 115 alin. 2). În urma revizuirii din mai 2014 – prin care a fost inserat un nou capitol (E: „Drepturile omului") – apare o nouă dispoziție, incidentă problematicii raporturilor dintre dreptul intern și dreptul internațional. Nou inseratul articol 92 stabilește că autoritățile statului vor respecta și proteja drepturile omului așa cum sunt înscrise în Constituție și în tratatele drepturilor omului care sunt obligatorii pentru Norvegia.

Deși biserica evanghelică luterană este prin tradiție biserică națională ea nu mai este consacrată ca atare prin Constituţie. Art. 2 care stabilea acest caracter a fost modificat în 2012, în sensul unei consacrări generale a moștenirii creștine și umaniste ca fundament al „valorilor noastre" (norvegiene). Totodată, textul articolului citat garantează, la modul general, democrația, supremație dreptului și drepturile omului.

Urmând logica legilor fundamentale de la începutul secolului XIX, structura Constituției norvegiene grupează normele referitoare la drepturile politice ale cetățenilor într-un capitol în care sunt cuprinse și atribuțiile reprezentanței naționale (cap. C: art. 49-85). Cu excepția dispozițiilor cu caracter electoral din capitolul C și a normelor generale privind religia și libertatea cultului (art. 2), Constituția Norvegiei nu cuprindea inițial prevederi subsumabile unui catalog de drepturi și libertăți fundamentale. Cu toate acestea, întrucât Norvegia este parte la tratatele internaționale în materia drepturilor omului, are o lungă tradiție de deschidere față de cooperarea internațională, de respect față de dreptul internațional, o solidă cultură a libertăților și drepturilor fundamentale și implementează în mod consecvent deciziile CEDO, standardele respectării drepturilor omului au fost și sunt în această țară dintre cele mai ridicate la nivel european și mondial. Constituția norvegiană a fost revizuită (abia) în 2014, pentru a include o serie de dispoziţii în materia drepturilor omului (Cap. E: art. 92-113: dreptul la viață, interdicția torturii și a pedepsei capitale, protecția contra reținerii nejustificate și a arestării ilegale, dreptul la un proces echitabil, public și în termen rezonabil,

---

[165] http://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/ourwork/democraticgovernance/successstories/legalaid.html (accesat în data de 10.04.2019).

[166] Este o monarhie constituțională, cu o tradiție relativ îndelungată a unei vieți statale echilibrate. Regatul Norvegiei a luat naștere în 1905, ca urmare a secesiunii pașnice din uniunea cu Suedia, în cadrul căreia fusese inclusă din 1815, păstrându-și timp de aproape un secol largă autonomie și o identitate constituțională distinctă. Evoluția politică și constituțională a Norvegiei a fost lipsită de crize profunde și răsturnări politice, țara rămânând ferm atașată culturii politice occidentale ale statului de drept și ale democrației reprezentative. Ea este membru fondator al Asociației Europene a Liberului Schimb (semnând Tratatul constitutiv al acestei organizații la 4 ianuarie 1960). În două rânduri guvernul norvegian a negociat intrarea țării în Uniunea Europeană, dar decizia a fost răsturnată în urma consultării poporului prin referendum (în 1972 și în 1994). Norvegia este membru fondator al Consiliului Europei (5 mai 1949).

[167] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx (consultat ultima oară pe data de 23 ianuarie 2019).

[168] Vechimea legii fundamentale norvegiene crează și o problemă de ordin lingvistic. Textul ei a fost actualizat în 1903 și, a doua oară în mod considerabil, în 6 mai 2014. În prezent există două versiuni lingvistice distincte, ambele cu caracter oficial, ale legii fundamentale norvegiene: una în "bokmål" („limba cărții"), iar alta în "nynorsk" („norvegiana nouă"). A se vedea https://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/The-Constitution/, consultat la 14 aprilie 2014.

[169] A se vedea Art. 93, în numerotarea anterioară revizuirii din 2014.

principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege*, prezumția de nevinovăție, protecția contra legilor retroactive, garanția generală a egalității, libertatea de expresie, libertatea conştiinţei, a opiniilor și presei, dreptul la informare, libertatea întrunirilor, libertatea de asociere, dreptul la viață privată, drepturile copilului, protecţia contra exproprierii, libertatea de circulaţie, dreptul la cultură, protecția limbii, dreptul la educaţie, dreptul la muncă și protecţia mediului). Acestea sunt în general preluate din Convenția europeană privind protecția drepturilor omului și a libertăţilor fundamentale şi din Pactul internaţional privind protecţia drepturilor civile și politice.

Art. 17 din Constituția **Olandei** reglementează principiile fundamentale ale accesului la judecător. Nimeni nu poate fi împiedicat să aibă acces la judecător și judecătorul competent să judece este stabilit prin lege. Formularea articolului este cea pe care o aveau și constituțiile României antebelice : „Nimeni nu poate fi sustras contra voinței sale de la judecătorii ce-i dă legea".

Art. 18 din Constituție dispune că orice persoană poate fi reprezentată legal în litigiile judiciare și administrative, garantând astfel dreptul la asistență juridică nu doar în fața instanțelor de judecată, ci și în fața administrației. Constituția impune, de asemenea, un drept-creanță în materia asistenței juridice acordate persoanelor cu mijloace limitate, impunând legiuitorului legiferarea în acest domeniu.

Dreptul de acces la justiție este completat cu un drept de petiționare (art. 5 din Constituție).

În materie penală, Constituția garantează inviolabilitatea persoanei (art. 11), legalitatea infracțiunilor și pedepselor, faptul că privarea de libertate este controlată de un judecător, judecarea într-un termen rezonabil (art. 15), neretroactivitatea normelor penale (art. 16) etc.

Dreptul la un proces echitabil și deci liberul acces la justiție este garantat și de faptul că Olanda este parte la Convenția Europeană a Drepturilor Omului iar Constituția stabilește în art. 94 că „dispozițiile legale în vigoare în Regat nu sunt aplicabile dacă aplicarea acestora contravine prevederilor tratatelor sau rezoluțiilor adoptate de instituții internaționale care sunt obligatorii pentru toate persoanele".

Constituția Olandei reglementează în Capitolul 6 înfăptuirea justiției. Soluționarea litigiilor care implică drepturi civile și îndatoriri sunt în responsabilitatea sistemului judiciar. De la acest principiu, Constituția stabilește o competență de derogare. Astfel, responsabilitatea pentru soluționarea litigiilor care nu rezultă din raporturile juridice de drept civil poate fi acordată prin lege, instanțelor care nu fac parte din sistemul judecătoresc. Metoda de soluționare a acestor cazuri și consecințele deciziilor sunt reglementate prin lege.

Judecarea infracțiunilor este, de asemenea, în responsabilitatea sistemului judecătoresc.

Litigiile de natură disciplinară soluționate de instituțiile guvernamentale sunt reglementate prin lege.

Sentințele privative de libertate pot fi aplicate numai de sistemul judecătoresc.

Prin lege, pot fi stabilite norme diferite în ceea ce privește judecarea cauzelor în afara teritoriului Regatului Țărilor de Jos și legea marțială.

Instanțele care fac parte din sistemul judecătoresc sunt stabilite prin lege, ca și organizarea, membrii și competențele instanțelor judiciare.

În cazurile prevăzute prin lege, persoanele care nu fac parte din sistemul judecătoresc pot lua parte, împreună cu membrii sistemului judecătoresc, la înfăptuirea justiției.

Controlul exercitat de reprezentanți ai sistemului judecătoresc, responsabili cu înfăptuirea justiției, cu privire la modul în care membrii sistemului și persoanele care participă la înfăptuirea justiției își îndeplinesc îndatoririle, este reglementat prin lege.

Membrii sistemului judecătoresc responsabili cu înfăptuirea justiției și Procurorul General de pe lângă Curtea Supremă sunt numiți pe viață prin decret regal. În cazurile stabilite prin lege, aceste persoane pot fi suspendate sau eliberate din funcție de o instanță judecătorească care face parte din sistemul judecătoresc și care este desemnată prin lege. În celelalte privințe, statutul juridic al acestora este reglementat prin lege. Constituția olandeză garantează astfel că nici o altă autoritate exterioară sistemului judiciar nu intervine în procedura de suspendare sau eliberare din funcție a magistraților însărcinați cu înfăptuirea justiției.

Constituționalitatea legilor și a tratatelor nu poate fi judecată de instanțele judecătorești.

În afara cazurilor stabilite prin lege, procesele sunt publice și hotărârile judecătorești sunt motivate. Hotărârile judecătorești se pronunță în ședință publică.

De-a lungul timpului au existat numeroase acte constituționale ale **Poloniei**[170]. Din punct de vedere istoric, cea mai importantă este Constituția din 3 mai 1791. Ziua de 3 mai este sărbătoarea Constituției, considerată zi națională. La începutul anilor 1990, Polonia a făcut mari progrese către democratizare. În ianuarie 1990, Partidul Muncitoresc Unit (comunist) s-a dizolvat, în locul lui apărând un nou partid, Social-democrația Republicii Polone. În noiembrie 1990 a fost ales un Președinte pentru un mandat de cinci ani, fiind primul Președinte al Poloniei ales direct de cetățeni. Tot în 1990, luna octombrie, Constituția poloneză a fost modificată. Primele alegeri legislative complet libere din Polonia s-au desfășurat în 1991. În aprilie 1997, noua Constituție a Poloniei a fost definitivată, iar în iulie a intrat în vigoare, înlocuind Constituția comunistă modificată în 1992.[171]

Constituția Poloniei recunoaște drepturi și libertăți fundamentale ale cetățenilor, precum accesul egal la cultură, protecția cetățenilor polonezi stabiliți în străinătate pentru păstrarea legăturilor lor cu patrimoniul național cultural, libertatea de constituire și de funcționare a partidelor politice, libertatea presei și a celorlalte mijloace media, protecția căsătoriei și a veteranilor de război, dreptul de proprietate, de moștenire, dar și dreptul la muncă – reglementate la nivel principial în chiar capitolul I al Constituției. În același capitol se acordă o importanță deosebită reglementării relației dintre stat și biserică din perspectiva recunoașterii libertății religioase. Capitolul II este destinat drepturilor și libertăților fundamentale,fiind reglementate mai întâi principiile generale în cadrul cărora un loc important îl au demnitatea și libertatea persoanei, dar și egalitate în drepturi. Sunt reglementate libertățile personale precum dreptul la viață, inviolabilitatea persoanei și a domiciliului, secretul corespondenței, libertatea conștiinței. În categoria drepturilor politice sunt reglementate libertatea întrunirilor și dreptul de asociere, accesul la funcțiile publice, dreptul de petiționare, dar și dreptul de vot. [172]

Dar, Constituția nu are în vedere doar reglementarea prin lege a unor drepturi fundamentale, ci și asigurarea unor măsuri de apărare a drepturilor și libertăților, astfel că, orice persoană are dreptul la despăgubiri pentru prejudiciul suferit în urma unei acțiuni ilegale a autorităților publice, are acces liber la justiție și dreptul de a-i adresa Comisarului pentru protecția drepturilor civile o cerere de asistență în materie de protecție a libertăților și drepturilor încălcate de autoritățile publice.

Așadar, Comisarul pentru protecția drepturilor civile este apărătorul libertăților și drepturilor omului și ale cetățeanului, prevăzute de Constituție și de alte acte normative. Acesta este numit de Dietă, cu acordul Senatului, pe o perioadă de cinci ani și nu poate exercita nicio altă funcție, cu excepția celei de cadru didactic în învățământul superior și nici nu poate desfășura vreo altă activitate profesională. Comisarul pentru protecția drepturilor civile nu poate fi membru al unui partid politic sau sindicat și nici nu poate desfășura o activitate publică incompatibilă cu funcția îndeplinită, răspunzând, în desfășurarea activităților sale, doar în fața Dietei, conform principiilor stabilite prin lege. [173]

În activitatea sa, Comisarul verifică faptele prezentate de un reclamant, putând examina cazul imediat, dar poate solicita, de asemenea, unui alt organ de supraveghere să investigheze cazul sau informații despre caz oricărei instituții abilitate. Examinând cazul și confirmând că drepturile omului

[170]Polonia, stat membru al Uniunii Europene de la 1 mai 2004, este o republică parlamentară, cu un şef de Guvern (Primul ministru) şi un şef de Stat (Preşedintele), structura guvernamentală fiind centrată pe un Consiliul Miniştrilor. Țara este divizată în 16 provincii „voievodate" care se suprapun în mare parte pe regiunilor istorice. Autoritatea administrativă la nivelul provinciilor este împărțită între guvernatorul numit de către Guvern, adunarea regională aleasă și un executiv regional ales de către adunare

[171] A se vedea Șt. Diaconu, Constituția Republicii Polone. Prezentare generală, în Codex constituțional (...) op.cit. p.298;

[172] Drepturile și libertățile economice, sociale și culturale sunt considerate a fi dreptul la protecția socială a muncii, protecția persoanelor cu dizabilități, dreptul la educație, protecția copiilor și a tinerilor, dreptul la un mediu înconjurător sănătos și protecția consumatorilor, sunt și ele reglementate. Pentru amănunte cu privire la conținutul Constituției Poloniei se pot accesa informațiile de la adresa: http://codex.just.ro/Tari/PL;

[173] Potrivit art. 208, 209 și 210 din Constituția Poloniei. În continuare art. 211 statuează că acest Comisar pentru protecția drepturilor civile nu poate fi tras la răspundere penală și nici nu poate fi lipsit de libertate decât cu acordul prealabil al Dietei. Comisarul pentru protecția drepturilor civile nu poate fi reținut sau arestat, cu excepția cazurilor de flagrant delict, situație în care reținerea acestuia se impune pentru derularea corespunzătoare a procedurilor legale. Președintele Dietei este informat de îndată în privința oricărei rețineri și poate ordona eliberareaimediată a persoanei reținute. Potrivit Art. 212 din Constituție, Comisarul pentru protecția drepturilor civile informează anual Dieta și Senatul în legătură cu activitatea sa și emite rapoarte cu privire la gradul de respectarea libertăților și drepturilor omului și ale cetățeanului.

și cetățeanului sau a libertăților au fost încălcate, Comisarul înaintează cererea autorității competente, organizației sau instituției ale cărei acțiuni au dus la încălcarea acestora, sau unei autorități superioare, pentru a identifica o cale de atac împotriva acestor ilegalități, monitorizând și punerea în aplicare a acțiunilor recomandate. Printre acțiunile la care apelează, notăm că acest Comisar poate depune un apel ca ultimă instanță, la Curtea Supremă, într-o cauză penală; recursul în ultimă instanță trebuie să se bazeze pe o declarație care să ateste că legea a fost grav încălcat de către instanța de judecată. De asemenea, el poate participa în cadrul procedurilor privind plângerile constituționale în fața Tribunalului Constituțional.[174]

În Polonia, înfăptuirea justiției este realizată de Curtea Supremă, instanțele judecătorești de drept comun, instanțele de contencios administrativ și instanțele militare, iar procedura judiciară cuprinde minimum două grade de jurisdicție. Instanțele judecătorești extraordinare sau procedurile sumare de judecare pot fi instituite numai pe timp de război.

Capitolul VIII din Constituția Poloneză, art.175 și urm., prevede instanțele și tribunalele și enumeră autoritățile învestite cu administrarea justiției în Polonia, și anume: Curtea Supremă *(„Sąd Najwyższy")*, instanțe de drept comun *(„sądy powszechne"*), instan-țe administrative *(„sądy administracyjne"*) și instanțe militare (*„sądy wojskowe"*).

Sistemul instanțelor de drept comun include instanțele de apel *(„sądy apelacyjne"*), instanțele provinciale *(„sądy okręgowe"*) și instanțele districtuale *(„sądy rejonowe")*. Aceste instanțe se pronunță, printre altele, în cauzele de drept penal și civil, de dreptul familiei și privind tutela, drept comercial, drept al muncii și al asigurărilor sociale cu excepția cauzelor atribuite altor instanțe speciale (de exemplu, instanțe militare). Instanțele de drept comun administrează registrele funciare, de ipoteci și garanții, precum și registrul instanțelor naționale sau cazierul judiciar național etc.[175]

Curtea Supremă *(„Sąd Najwyższy"*) este organul judiciar suprem al Republicii Polone. Aceasta exercită controlul judiciar asupra deciziilor tuturor instanțelor, asigurând consecvență în interpretarea legislației și în practica judiciară. Curtea Supremă nu este o instanță de drept comun. Așadar, Curtea Supremă reprezintă instanță de control judiciar față de hotărârile pronunțate de instanțele de drept comun, dar și de instanțele militare care au competență cu privire la delictele săvârșite de soldați în serviciu, personalul contractual din unitățile militare și prizonierii de război. De asemenea, Curtea pronunță rezoluții în interpretarea anumitor dispoziții legale și în rezolvarea anumitor chestiuni de drept punctuale, rezoluții care însă nu sunt (cel puțin din punct de vedere tehnic) obligatorii pentru instanțele inferioare.[176]

Tribunalul de Stat(„Trybunał Stanu") se pronunță cu privire la cauze în care persoanele care ocupă (sau care au ocupat) cele mai înalte poziții în stat sunt acuzate de încălcarea Constituției sau a altor acte legislative.[177]

Tribunalul Constituțional este o instanță specializată de contencios constituțional alcătuită din 15 judecători aleși în mod individual de Dietă pentru un singur mandat de nouă ani, dintre persoanele care sunt recunoscute pentru competențele lor juridice[178]. Tribunalul Constituțional se pronunță asupra constituționalității legilor și acordurilor internaționale, asupra constituționalității legilor de ratificare a acordurilor internaționale, soluționează plângerile privind încălcarea drepturilor constituționale și soluționează conflictele de competență dintre autoritățile constituționale centrale

[174] A se vedea G.A. Jianu, op.cit., p.55;

[175] Informații accesate la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/16/EN/national_justice_systems?POLAND&clang=ro;

[176] Informații suplimentare se pot accesa pe pagina web a Curții Supreme la adresa: http://www.sn.pl/SitePages/Strona_startowa.aspx;

[177] Informații suplimentare cu privire la Tribunalul de Stat se pot accesa pe pagina web la adresa: http://trybunalstanu.pl/SitePages/Obecny%20sk%C5%82ad.aspx;

[178] Președintele și Vicepreședintele Tribunalului Constituțional sunt numiți de Președintele Republicii dintre candidații propuși de Adunarea generală a judecătorilor Tribunalului Constituțional. Judecătorii Tribunalului sunt independenți în exercițiul funcțiilor lor și se supun doar Constituției. Pe perioada exercitării funcțiilor lor, judecătorii Tribunalului nu se pot afilia niciunui partid politic sau sindicat și nici nu pot exercita o activitate publică incompatibilă cu principiul independenței instanțelor judecătorești și judecătorilor. Ei nu pot fi trași la răspundere penală sau privați de libertate fără acordul prealabil al Tribunalului. Un judecător nu poate fi reținut sau arestat, cu excepția cazurilor de flagrant delict, situație în care reținerea acestuia se impune pentru derularea corespunzătoare a procedurilor legale. Președintele Tribunalului Constituțional este anunțat fără întârziere cu privire la o asemenea reținere, acesta putând ordona punerea imediată în libertate a deținutului. Informații disponibile la adresa: http://codex.just.ro/Tari/PL;

ale statului, soluționează plângerile constituționale. Hotărârile Tribunalului Constituțional au caracter general obligatoriu și sunt definitive de la data publicării lor.[179]

Portugalia[180] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului,[181] precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1978.

Potrivit art. 20 din Constituţia Portugaliei, oricărei persoane îi este garantat accesul la lege și la instanțe pentru a-și proteja drepturile și interesele protejate de lege, iar accesul la justiție nu îi va fi negat nimănui datorită lipsei resurselor financiare. De asemenea, cu respectarea condițiilor legii, orice persoană are dreptul la informații și consiliere juridică, precum și de a fi acompaniat de un avocat în fața oricărei autorități. Totodată, Constituţia Portugaliei garantează dreptul la proceduri judiciare echitabile și rapide.

Potrivit unui sondaj întocmit în cadrul World Justice Project,[182] 81% din populația adultă a Portugaliei a întâmpinat o problemă juridică în ultimii doi ani, iar din aceștia, 86% nu s-au adresat unei autorități sau părți terțe pentru soluționarea acesteia. De asemenea, 19% dintre cei ale căror probleme au fost soluționate (pe căi juridice sau în alte moduri) au susținut că a fost dificil sau imposibil să achite sumele necesare pentru rezolvarea problemelor.

În ceea ce privește situația statului analizat în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, din anul 1978 și până în anul 2018, Curtea a pronunțat împotriva Portugaliei 262 de hotărâri de condamnare. Dintre acestea, 37 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 143 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 6 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 43 încălcarea dreptului la un remediu efectiv.[183]

Rusia este o republică federală cu un pronunţat caracter prezidenţialist. De secole, Rusia a constituit o putere majoră pentru centrul şi estul Europei, al cărei destin politic l-a configurat în mare măsură. Prezenţei constante și eminenţei în Europa pe plan politic, militar, (uneori) economic, cultural şi spiritual nu îi corespund însă ca pendant stabilitatea statală, și nici performanţa politică ori capacitatea sau interesul de a oferi un model juridic [184] ori politico-statal viabil. Viaţa sa constituţională modernă începe abia în 1905, prin reformele iniţiate de Nicolae al II-lea ca urmare a mişcărilor revoluţionare şi de protest declanşate de înfrângerea neaşteptată în războiul cu Japonia. Revoluţia bolşevică și formarea URSS au dus la apariţia unor „constituţii socialiste" (precum constituţiile RSFSR din 1922 sau din 1978, Constituția sovietică din 1936 sau cea din 1977), clasificabile – ca orice constituţie comunistă – în categoria pseudo-constituţiilor, sau a „constituţiilor semantice" în taxonomia celebră a lui Karl Loewenstein.[185]

Rusia nu este şi nici nu şi-a propus ca obiectiv să devină stat membru al Uniunii Europene. Din 28 februarie 1996 este membru al Consiliului Europei[186], dar este tot mai reticentă în ultimul timp în a coopera în cadrul acestei organizații, după ce i-a fost retras delegaţiei ruse dreptul de vot în cadrul Adunării parlamentare, ca urmare a ocupării şi anexării Peninsulei Crimeea. La începutul acestui an Duma de Stat a Rusiei a decis să nu trimită delegația rusă la Adunarea parlamentară a Consiliul Europei şi să oprească plata contribuţiilor sale financiare către această organizaţie.[187] Statul analizat a ratificat majoritatea tratatelor internaţionale (universale și regionale) referitoare la protecția

[179]Ibidem;

[180] Este un stat membru al Uniunii Europene și al Consiliului Europei

[181] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 23.02.2019).

[182] https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Access-to-Justice-Portugal.pdf (accesat în data de 23.02.2019).

[183]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 23.02.2019).

[184] Ceea ce nu înseamnă nicidecum că Rusia nu ar avea o bogată tradiție juridică. A se vedea în acest sens: Ferdinand Feldbrugge, A History of Russian Law: From Ancient Times to the Council Code, (Ulozhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe, 66), 2018; Ferdinand Feldbrugge, Law în Medieval Russia, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe), 2009.

[185]A se vedea Karl Loewenstein, Verfassungslehre, ed. a 3-a, Mohr (Siebeck), Tübingen, 2000, pp. 151-157 (ediţia originală: Theory of the Constitution, 1957, University of Chicago Press).

[186] A se vedea https://www.coe.int/en/web/portal/russian-federation, accesat la 5 aprilie 2019.

[187] A se vedea https://www.dw.com/en/russian-lawmakers-vote-to-keep-up-council-of-europe-boycott/a-47114390, accesat la 5 aprilie 2019.

drepturilor omului,[188] inclusiv Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale. Este însă de remarcat faptul că în ultimii cinci ani poziția de rezervă ostilă față de integrarea europeană și de cooperare pe plan internațional și regional în materia protecției drepturilor omului s-a accentuat considerabil. Ocuparea Peninsulei Crimeea și proclamarea unirii acestei regiuni cu Rusia[189] au declanșat o criză majoră în relațiile Rusiei cu statele membre ale UE și cu Uniunea în ansamblul său, cu Consiliul Europei, ca și cu alianța nord-atlantică. În 2016, printr-o decizie istorică a Curții Constituționale,[190] Rusia a anunțat că nu mai înțelege să se supună deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului.

Prin litera sa,textul legii fundamentale ruse[191] este deschis față de cooperarea internațională și recunoașterea efectelor angajamentelor internaționale. Astfel, art. 16 (consacrat supremației Constituției), stabilește că normele universal recunoscute ale dreptului internațional, precum și tratatele și acordurile internaționale ale Federației Ruse vor fi parte componentă a sistemului său de drept, iar dacă un tratat sau acord internațional al Federației Ruse stabilește alte reguli decât cele avute în vedere de lege, vor fi aplicate normele internaționale (alin. 4). Articolul 79 prevede că Federația Rusă poate participa la asociații interstatale și transfera unele din puterile sale acestor asociații în concordanță cu tratatele internaționale, cu condiția ca prin aceasta să nu rezulte restrângerea drepturilor omului, ale drepturilor și libertăților civile sau să fie afectate principiile sistemului constituțional al federației. Dispoziții privitoare la conformitatea cu normele internaționale întâlnim și în capitolul consacrat drepturilor fundamentale (art. 17, 46, 62 și 63).

Capitolul 2 al Constituției Federației Ruse („Drepturile și libertățile omului și cetățeanului", art. 17-64) prezintă un cuprinzător catalog de drepturi și libertăți fundamentale. sunt consacrate egalitatea în drepturi („în fața legii și a instanțelor", art. 19), dreptul la viață (art. 20, unde pedeapsa capitală este admisă pentru crime deosebit de grave), demnitatea umană, de la care nu se admit derogări (art. 21), „dreptul la libertate și imunitate personală" (art. 22), inviolabilitatea vieții private și a domiciliului (art. 23-25), dreptul de „a determina și indica propria naționalitate" (art. 26), libertatea conștiinței, a gândirii, a ideilor și cuvântului, a asociațiilor și a întrunirilor[192] (art. 27-31). Cetățenii Federației Ruse au dreptul să participe la conducerea treburilor statului, direct sau prin reprezentanți (art. 32). Proprietatea privată este protejată de lege (art. 35), iar proprietate asupra terenurilor este rezervată implicit cetățenilor (art. 36). Urmează dispoziții referitoare la drepturi sociale și economice (37-41) și culturale (art. 43-44). Protecția în justiție este garantată tuturor (art. 46), anumite drepturi procesuale concretizând apoi această garanție (art. 47-53). Interes deosebit prezintă prevederile din art. 48, alin. 1 (oricine are dreptul la asistență juridică calificată, care va fi gratuită în cazurile prevăzute de lege) și din art. 52 (drepturile victimelor crimelor sau abuzurilor vor fi protejate de lege, iar statul le va acorda acces în justiție și compensarea prejudiciilor suferite).

Puterea judecătorească formează obiectul unei reglementări destul de ample (cap. VII, art. 118-129). Justiția va fi administrată exclusiv de instanțele judecătorești (art. 118 alin. 1)[193]; puterea judecătorească fiind exercitată prin jurisdicție constituțională, civilă, administrativă și penală (art. 118 alin. 2). Judecătorii sunt independenți și se supun doar Constituției și legilor federale (art. 120 alin. 1) și sunt irevocabili, putând fi destituiți sau suspendați doar pe baza regulilor stabilite într-o lege federală (art. 121). De asemenea, ei se bucură de imunitate (art. 122). Legea fundamentală mai stabilește instanțele supreme: Curtea Constituțională a Federației Ruse (art. 125), Curtea Supremă a

[188] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/countries.aspx (consultat ultima oară pe data de 22 ianuarie 2019).

[189] Acțiune confirmată de Curtea Constituțională a Rusiei. A se vedea Ilya Nuzov, National Ratification of an Internationally Wrongful Act: The Decision Validating Russia's Incorporation of Crimea – Constitutional Court of the Russian Federation Decision of 19 March 2014, No. 6-P, în „European Constitutional Law Review", Vol. 12, Issue 2 (2016), pp. 353-376;

[190] A se vedea Lauri Mälksoo, Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights: Constitutional Court of the Russian Federation Judgment of 14 July 2015, No 21-П/2015, în „European Constitutional Law Review", Vol. 12, Issue 2 (2016), pp. 377-395..

[191] Constituția Federației Ruse a fost aprobată de popor prin referendum la 12 decembrie 1993 și a intrat în vigoare la 25 decembrie, același an. A fost revizuită în 2008 (lungind cu un an mandatul Președintelui Federației).

[192] Libertatea întrunirilor este prevăzută însă doar pentru cetățenii Federației Ruse (art. 31).

[193] Dispoziția este identică cu cea art. 151 din Constituția sovietică din 1977, dar în epoca respectivă avea o semnificație diferită. A se vedea Jane Henderson, The Constitution of the Russian Federation: A Contextual Analysis, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon (Constitutional Systems of the World), 2011, p. 195.

Federaţiei Ruse (art. 126) și Înalta Curte de Arbitraj a Federaţiei Ruse (art. 127). Curţii Constituţionale îi este fixată componența (19 judecători) și îi sunt stabilite atribuțiile. Capitolul se încheie cu dispoziţii generale privind Procuratura Federaţiei Ruse (art. 128).[194] Statutul constituţional al Procuraturii este considerat ca fiind încă nedefinit cu claritate; această instituție continuă să joace un rol determinant atât asupra procesului judiciar cât și în privința conduitei administrative.[195]

În numirea judecătorilor, un rol important îi revine Preşedintelui Federaţiei Ruse: el prezintă Consiliului Federaţiei candidaţii pentru postul de judecător la Curtea Constituţională, la Curtea Supremă, la înalta Curte de Arbitraj, ca și la funcția de Procuror General al Federaţiei Ruse; tot el numeşte judecătorii la celelalte instanţe federale (art. 83 lit. f), coroborat cu art. 128). Această redactare a textului induce sugestia unui control puternic al executivului (în speţă, al şefului statului) asupra judecătorilor. Dispoziţiile legilor de organizare judecătorească (cum ar fi Legea federală din 31 decembrie 1996 privind organizarea sistemului judiciar) atenuează această impresie.[196]

Situaţia justiţiei din Rusia, inclusiv a sistemului judiciar și a practicii judecătoreşti a fost descrisă ca una de tranziţie, fără a fi clar de unde şi către ce anume are loc această tranziţie.[197] Percepţia cel puţin a unei părţi importante a opiniei publice din Rusia, aşa cum este reflectată în literatura de specialitate, este că judecătorii sunt expuși unei presiuni politice considerabile din partea administrației și liderilor locali. Nihilismul juridic rusesc ar fi legendar, iar disprețul faţă de instanţe, reflectat chiar și prin proverbe, binecunoscut.[198] Totuși această percepţie nu coincide cu realitatea practică. Rolul instanţelor judecătoreşti şi importanţa crescândă a profesiilor juridice sugerează o direcție evolutivă ce poate fi compatibilă cu exigenţele unui stat de drept. Acest lucru este decelabil și în privința Constituţiei federale, a cărei normativitate, subliniată în jurisprudenţa Curţii Constituționale[199] este fac ca legea fundamentală să joace un rol central în viaţa politică şi socială.[200]

San Marino este o republică parlamentară. Ea nu are o constituție scrisă: izvoarele de drept cu statut constituțional sunt reprezentate de Consuetudini veche, statutul Republicii care datează din sec. al XVII-lea și de legislația ulterioară, în care intra „*Declarația drepturilor cetățenilor și principiile de bază ale Sistemul juridic din San Marino*" din 1974. Sistemul judiciar al Republicii San Marino este influențat de legea italiană. Sistemul judiciar - și organele care constituie puterea judecătorească - se bazează pe o singură instanță, formată din două secții specializate, jurisdicțiile obișnuite și administrative.

Competența obișnuită este subdivizată intern în funcție de chestiunile civile și penale, la care comisarii unici sunt desemnați de către Consiliul Judiciar în ceea ce privește dispozițiile legale și criteriile de distribuire a muncii.

Principalele organe ale justiției obișnuite sunt:

- Comisarul de Drept, responsabil pentru cauze civile și penale care nu implică închisoare mai mult de trei ani;

- L' Uditore Commissarial care asistă comisarul de drept în îndeplinirea funcțiilor sale și care funcționează în materie penală și civilă;

- judecătorii de apel;

- Consiliul celor Doisprezece.

Republica San Marino reprezintă un sistem juridic special, deoarece nu a fost afectat de fenomenul de codificare civilă care, începând cu anul 1800, s-a dezvoltat în toată Europa

[194] Această structură a textului (prezentă de altfel și în legea fundamentală română), este considerată ca „incluziune anacronică" și inadecvată. A se vedea J. Henderson, op. cit., p. 199.

[195] A se vedea Gordon B. Smith, The Procuracy: Constitutional Questions Deferred, în Gordon B. Smith (ed), Russia and Its Constitution: Promise and Political Reality, Brill, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe Ser.), 2007, pp. 105-122.

[196] A se vedea J. Henderson, op. cit., p. 195.

[197] A se vedea J. Henderson, op. cit., p. 256.

[198] A se vedea J. Henderson, op. cit., p. 255-257.

[199] A se vedea Robert Sharlet, The Russian Constitutional Court's Long Struggle for Viable Federalism, în Gordon B. Smith (ed), op. cit., 23-52.

[200] A se vedea J. Henderson, op. cit., p. 258. Aceste observații trebuie circumstanțiate prin prisma faptului că literatura citată mai sus datează din 2007 și respectiv 2011, adică anterior crizei ruso-ucrainene din 2014, care a determinat o răcire considerabilă a relațiilor dintre Federația Rusă și statele UE, cu consecințe și în privința modelelor politico-juridice europene.

continentală. De fapt, în republică, în ciuda încercărilor unor juriști eminenți, nici un cod civil nu a fost emis vreodată.

Spre deosebire de cauzele civile, legile penale au fost reorganizate într-un nou cod penal emis în 1975 pentru a înlocui codul penal anterior din 1865.

În ceea ce privește dreptul procesual: procedura civilă este reglementată de *Lege Statutae,* completată de normele obișnuite și de dispozițiile ulterioare de reglementare (Legea 5 din 19/01/1989 și Legea 55 din 17/06/1994), în timp ce procedura penală este reglementată de codul de procedură penală emis în 1978 și de modificările ulterioare ale acestuia.[201]

În cazul acțiunilor în justiție împotriva personalului militar, un judecător civil are temporar o diplomă militară și este repartizat la un tribunal militar.

Sistemul juridic al Republicii San Marino a recunoscut legile internaționale în conformitate cu drepturile omului și libertățile fundamentale internaționale și a garantat drepturile și libertățile fundamentale prevăzute în *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*.

Serbia[202] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[203], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care a fost ratificată în 2004.

Potrivit Constituției sârbe, tratatele internaționale ratificate fac parte din dreptul intern și se aplică în mod direct. De asemenea, prevederile constituționale garantează protecție judiciară în cazul încălcării drepturilor fundamentale, precum și dreptul la un proces echitabil. Totodată, Constituția garantează dreptul la asistență juridică, oferită de profesioniști în domeniul juridic, în cadrul unui serviciu independent.

Potrivit unui sondaj întocmit în cadrul World Justice Project[204],86% din populația adultă nu s-a adresat unei autorități sau părți terțe atunci când s-a confruntat cu o problemă juridică. De asemenea, 22% dintre cei ale căror probleme au fost soluționate (pe căi juridice sau în alte moduri) au susținut că a fost dificil sau imposibil să achite sumele necesare pentru rezolvarea problemelor.

În ceea ce privește situația Serbiei în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, de la momentul ratificării și până în anul 2017, Curtea a pronunțat împotriva Serbiei 173 de hotărâri de condamnare. Dintre acestea, 33 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 42 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 64 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 18 încălcarea dreptului la un remediu efectiv[205].În anul 2018, Curtea a pronunțat 11 hotărâri prin care a constatat violarea art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.[206]

În contextul aderării Serbiei la Uniunea Europeană, Comisia Europeană a emis un raport în 2018[207] în care a fost analizată situația accesului la justiție în acest stat. Astfel, s-a constatat că au fost înregistrate puține progrese în introducerea unor mecanisme alternative de soluționare a litigiilor, cum ar fi medierea.[208]

De asemenea, s-a observat că accesul la justiție este influențat negativ datorită absenței unui sistem eficient de asistență juridică gratuită, precum și datorită disponibilității și calității reduse a performanței avocaților numiți din oficiu. Adoptarea legii privind asistența juridică gratuită a fost amânată în continuare. În acest context, organizațiile non-guvernamentale continuă să ofere asistență juridică grupurilor vulnerabile.[209]

---

[201] In San Marino a fost infiintata și Curtea pentru raporturi fiduciare prin Legea constituțională nr. 1 din 26/01/2012, fiind reglementată de Legea calificată nr. 1 din 26/01/2012 "Prevederi privind funcționarea și funcționarea Curții de Conturi pentru trusturi și relații fiduciare" și Decretul delegat nr. 85 din 19/07/2013, modificată prin Decretul delegat nr. 128 din 30/10/2013 "Procedura în fața Curții pentru relații fiduciare".

[202] Nu este încă membră a Uniunii Europene, desfășurându-se tratative în acest sens, dar face parte din Consiliul Europei

[203] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 5.02.2019).

[204] https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Access-to-Justice-Serbia.pdf.

[205] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 05.02.2019).

[206] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf (accesat în data de 05.02.2019).

[207] Serbia 2018 Report, European Commission, Strasbourg, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia report.pdf.

[208] Idem, p. 16.

[209] Idem, p. 28.

Articolul 50 din Constituția **Macedoniei** garantează accesul la justiție pentru protecția drepturilor sau libertăților stabilite de Constituție în fața tribunalelor și a Curții Constituționale. O primă particularitate a dreptului macedonean este, așadar, că drepturile și libertățile fundamentale pot fi protejate atât de justiția constituțională specializată, cât și de instanțele ordinare, care participă astfel la exercițiul competențelor de contencios constituțional, când acesta este un contencios constituțional al drepturilor și libertăților.

Constituția stabilește că acest tip de contencios se bazează pe o procedură care este fundamentată pe principiile priorității și urgenței. Astfel, Constituția garantează prioritatea procedurală a drepturilor și libertăților în fața oricărei alte forme de contencios, ceea ce este, de asemenea, rar întâlnit și asigură o eficientizare a protecției.

Este garantat controlul judiciar al legalității oricărui act al administrației statului și la altor instituții care exercită o putere publică. Pe lângă aceasta, art. 24 din Constituție garantează un drept de petiționare și obiecție în fața autorităților statului și altor servicii publice, care implică un drept de a obține un răspuns.

Cetățenii au un drept constituțional de a fi informați asupra drepturilor omului și libertăților fundamentale și de a contribui activ, individual sau în colectiv, la protecția lor.

Constituția Macedoniei garantează, prin art. 15, un drept de apel contra actelor juridice individuale pronunțate în primă instanță de către instanțele de judecată, de către o autoritate sau un organ administrativ sau de către o altă instituție care exercită o putere publică.

Ierarhia normativă este definită într-o formă particulară, căci art. 51 din Constituție dispune că legile trebuie să fie în conformitate cu Constituția, iar actele normative administrative trebuie să fie conforme cu Constituția și cu legile. În consecință, art. 108 dispune că rolul Curții Constituționale este de a garanta constituționalitatea și legalitatea.

Baroul este definit de Constituție ca fiind un serviciu public autonom și independent care asigură un ajutor juridic și exercită puterile publice în conformitate cu legea (art. 53).

În materie penală, Constituția prevede garanții particulare. Astfel, nimănui nu îi poate fi limitată libertatea altfel decât printr-o decizie a unui tribunal în cazurile și conform procedurilor stabilite prin lege (art. 12-2). Persoana convocată, arestată sau privată de libertate trebuie imediat informată asupra cauzelor acestor proceduri și asupra drepturilor sale și nu poate fi obligată să dea declarație. Persoana are dreptul la apărare în cadrul procedurilor polițienești și judiciare. Constituția stabilește un termen de 24 de ore din momentul privării de libertate pentru ca persoana să compară în fața unui tribunal care se va pronunța fără întârziere asupra legalității măsurii. Detenția poate dura maxim 90 de zile.

Persoana acuzată de un delict sancționabil cu o pedeapsă este considerată nevinovată până la intervenția unei decizii executorii a tribunalului și are dreptul la reparații dacă a fost deținută ilegal.

Constituția stabilește principiile legalității infracțiunilor și pedepselor și non bis în idem.

Restrângerea drepturilor și libertăților nu poate fi făcută decât în cazurile stabilite de Constituție, în caz de război sau de alertă, fără ca măsurile de restrângere să poată fi discriminatorii. Constituția nu stabilește un principiu general de proporționalitate a restrângerii, dar exclude restrângerea anumitor drepturi și libertăți : protecția vieții private, interzicerea torturii, a pedepselor crude sau inumane, determinarea juridică a delictelor pasibile de pedeapsă și a pedepselor însele, libertatea de opinie, de gândire, de exprimare și religioasă.

Conform art. 98 din Constituția Macedoniei, puterea judecătorească este exercitată de către tribunale. Acestea sunt autonome și independente. Tribunalele judecă în virtutea Constituției, a legilor și a acordurilor internaționale ratificate în conformitate cu Constituția.

Sistemul din Macedonia stabilește astfel câteva lucruri esențiale. În primul rând, aplicarea directă a Constituției de către instanțele ordinare, care stârnește dezbateri în general în sistemele care comportă o Curte Constituțională, de regulă orgolioasă în păstrarea monopolului său asupra aplicării Constituției. În al doilea rând, aplicarea directă a tratatelor de către instanțe. Legea cu privire la tribunale stabilește în art. 2 (2) că „în aplicarea legii, judecătorii protejează libertățile și drepturile omului”.

Constituția postulează unitatea sistemului judiciar. Astfel, este evitată influența asupra legiuitorului ordinar a sistemelor care implică dualitatea ordinii judiciare. Oricum, organizarea judiciară, tipul, competența, crearea, desființarea tribunalelor și procedurile judiciare sunt

reglementate printr-o lege votată cu majoritate de 2/3 din numărul total al deputaților (art. 98 din Constituție), ceea ce oferă stabilitate organizării judiciare și limitează drastic posibilitatea de intervenție indirectă a legiuitorului în contenciosul judiciar.

Curtea supremă a Republicii Macedonia este cel mai înalt tribunal al Republicii și asigură unitatea aplicării legilor de către tribunale (art. 101). Pe lângă aceasta, organizarea judiciară cuprinde 4 curți de apel și 27 de tribunale de primă instanță. Instanțele extraordinare sunt interzise de Constituție (art. 98).

Judecătorii sunt aleși fără ca mandatul să aibă o limită în timp (art. 99). Ei beneficiază de imunitate (art. 100). Judecătorii nu pot face politică. Ei nu pot fi deplasați fără acordul lor, dar pot fi revocați, în cazurile stabilite de art. 99 din Constituție, prin decizia Consiliului Superior al Magistraturii în urma unei proceduri stabilite prin lege. Același Consiliul decide asupra numirii și promovării judecătorilor. În cadrul unei proceduri de modificare a legislației în domeniu din 2017, Comisia de la Veneția a apreciat că instituirea unui vot public motivat al fiecărui membru al Consiliului cu privire la alegerea judecătorilor este riscantă, chiar dacă motivarea guvernului, conform căruia astfel este contrată practica voturilor abuzive care schimbă ordinea de prioritatea a candidaților decisă de Academia judecătorilor și procurorilor, poate fi rezonabilă, căci deciziile motivate dau naștere unei forme de recurs, inadmisibil în cazul votului secret practicat până acum și pot crea probleme de incompatibilitate a membrilor Consiliului în procedurile disciplinare ulterioare[210].

Art. 100 din Constituție stabilește imunitatea judecătorilor. Adunarea este cea care decide cu privire la imunitatea judecătorilor.

Ședințele instanțelor de judecată, cu excepția cazurilor în care legea dispune altfel, și pronunțarea hotărârii sunt publice (art. 102). Constituția garantează, de asemenea, compunerea colegială a instanțelor. Legiuitorul poate însă deroga de la principiu, stabilind condițiile în care un judecător poate statua singur (art. 103-1). În cazurile determinate de lege, justiția este înfăptuită de jurii. Jurații sunt iresponsabili pentru convingerile și luările de poziție în exercițiul funcției (art. 103).

Alegerea judecătorilor este făcută de parlament la propunerea C.S.M. (Consiliul Superior al Magistraturii. C.S.M. este competent în materia răspunderii disciplinare a judecătorilor și a evaluării acestora. El statuează asupra revocării din funcție a judecătorilor (art. 105).

C.S.M. este format din 7 membri, aleși de către Parlament dintre juriștii eminenți, pentru o durată de 6 ani, cu dreptul de a fi realeși o singură dată (art. 104).

Ministerul public macedonean este un organ unic și autonom care asigură urmărirea penală a celor care săvârșesc infracțiuni și a altor acte pe care legea le definește ca susceptibile de a atrage o pedeapsă și îndeplinește alte atribuții stabilite prin lege. Procurorul general este numit și revocat de Parlament pentru o durată de 6 ani (art. 106).

Ministerul public este compus din juriști, numită de Parlament la propunerea ministrului Justiției, după avizul Procurorului general. El cuprinde aproximativ 200 de procurori care sunt organizați în 27 de parchete pe lângă tribunalele de primă instanță și în 4 parchete generale corespunzând curților de apel.

Procurorul general beneficiază de imunitate. Parlamentul este cel care decide cu privire la imunitatea sa (art. 107). În Macedonia, procurorii au exact același statut profesional ca judecătorii. Ei nu pot primi ordine de neurmărire nici de la ministrul Justiției, nici din interiorul ierarhiei parchetelor[211].

O primă problemă este cea legată de gestiunea carierei și răspunderii magistraților, care poate intra în contradicție cu independența acestora. Pe de o parte, unele dintre dispozițiile legale sunt criticabile. Astfel, în ce privește alegerea magistraților, legea prevedea buna cunoaștere a englezei,

[210]A se vedea Commission de Venise, « L'ex République yougoslave de Macédoine », Avis sur le projet de loi portant abrogation de la loi sur le conseil charge de l'etablissement des faits et de l'engagement des procedures de mise en cause de la responsabilite des juges, le projet de loi portant revision de la loi sur le conseil de la magistrature et le projet de loi portant revision de la loi sur la protection des temoins adopté par la Commission de Venise le 8-9 décembre 2017, pargrafele 20-23.

[211]A se vedea Systèmes judiciaires européens Efficacité et qualité de la justice Les Etudes de la CEPEJ N° 26 Edition 2018 (données 2016), p. 127-128.

francezei sau germanei, condiție ce poate fi judecată ca prea exigentă[212]. Magistrații pot fi mutați fără acordul lor de la o instanță la alta de același grad și, în caz de reorganizare judiciară, chiar la o instanță de grad inferior, noțiunea de reorganizare judiciară fiind prea largă și putând da prilejul ca modificări minore ale sistemului să conducă la retrogradarea magistraților[213]. Comisia de la Veneția a subliniat că judecătorii nu trebuie să lucreze sub amenințarea deplasării la un alt tribunal, căci această amenințare ar putea să le știrbească independența[214]. Pe de altă parte, legea macedoneană a folosit constant formulări vagi ale condițiilor în care un magistrat poate fi revocat din funcție și nu a clarificat întotdeauna căile de atac împotriva deciziei C.S.M.[215]

O a doua problemă este ridicată de modificarea însăși a legilor magistraturii, care este prea deasă și de caracterul ei prea detaliat. Comisia de la Veneția aprecia : „legislația macedoneană se forțează să ajungă la un rezultat printr-o reglementare foarte detaliată ca își propune să descrie fiecare aspect la funcționării aparatului judiciar. Dar, urmare a modificărilor aduse constant în trecut, legislația examinată a devenit excesiv de complexă, redundantă și uneori obscură, ceea ce riscă să influențeze negativ independența și eficiența magistraților din cauza întăririi sentimentului acestora de insecuritate. În practică, accentul foarte mare pus pe statisticile judiciare în materie de evaluare, asupra întârzierilor de procedură, au contribuit la creșterea efectului disuasiv al acestor reglementări asupra autonomiei judecătorilor în luarea deciziilor. În consecință, Comisia de la Veneția recomandă o revizuire globală a cadrului legislativ în vederea simplificării și clarificării dispozițiilor relative la responsabilitatea judecătorilor”.[216]

Apreciem că această concluzie ar trebui să impună și autorităților române o mai mare atenție cu privire la modul modificărilor legilor justiției.

Legea macedoneană relativă la tribunale (nr.36/1995, 45/1995 și 64/2003) transpune legislativ dispozițiile constituționale privind egalitatea în drepturi. Potrivit art. 7, „orice persoană are dreptul la egalitatea de acces la tribunale pentru protecția drepturilor sale fundamentale și a intereselor juridic fondate”.

Particularitatea fundamentală a dreptului la un tratament egal în fața tribunalelor și oricărui organ administrativ care administrează justiția este utilizarea limbii minorităților naționale. Astfel, amendamentul V la constituția macedoneană prevede că „o altă limbă (decât macedoneana) vorbită de cel puțin 20% dintre cetățeni și alfabetul său este de asemenea considerată ca limbă oficială”.

Pentru a da efect acestui amendament, Parlamentul macedonean a adoptat următoarele legi care dau dreptul la utilizarea limbilor oficiale minoritare în justiție și contenciosul administrativ : legea cu privire la modificarea procedurii penale (Jurnalul oficial al Republicii Macedonia, nr. 42/02) Legea privind modificarea procedurii civile (Jurnalul oficial al Republicii Macedonia, nr. 42/02 și 75/05), Legea privind modificarea legii contenciosului administrativ (Jurnalul oficial al Republicii Macedonia, nr. 38/05) și Legea privind modificarea legii asupra publicării legilor și altor reglementări în Jurnalul oficial (Jurnalul oficial al Republicii Macedonia, nr. 42/02)

La 6 ianuarie 2005, Guvernul macedonean a adoptat măsuri care priveau formarea interpreților și traducătorilor aparținând minorităților naționale care să fie utilizați de către tribunale și administrație. El a dispus organizarea unor studii universitare la facultățile de drept, economie, filologie, științe politice și științe administrative pentru formarea acestora, cursuri cu durata de 10 luni[217].

Cum am arătat mai sus, Procurorul general este responsabil în fața Parlamentului, care deicide cu privire la imunitatea sa. Deși Constituția și procedura penală declară independența parchetului,

---

[212]A se vedea Comisia de la Veneția, avizul CDL-AD(2018)022, Avis sur les lois modifiant la loi sur le Conseil de la magistrature et la loi sur les tribunaux, par. 80.

[213]A se vedea Comisia de la Veneția, Avis nr.944 / 2018 sur le projet de loi portant modification de la loi sur les tribunaux, 14-15 decembrie 2018, par. 23.

[214]A se vedea CDL-AD(2012)001, Avis sur la loi CLXII de 2011 sur le statut juridique et la rémunération des juges et la loi CLXI de 2011 sur l’organisation et l’administration des tribunaux de Hongrie, paragraphe 76.

[215]Idem, par. 29 și urm.

[216]A se vedea Avis n° 825 / 2015 sur les lois relatives a la responsabilité disciplinaire et a l’évaluation des juges, par. 111.

[217] A se vedea Comité pour l’élimination de la discrimination raciale, Examen des rapports présentés par les états partiesconformément a l’article 9 de la convention, Septièmes rapports périodiques des Etats partiesdevant être présentés en 2004Additif, EX-REPUBLIQUE YOUGOSLAVE DE MACEDOINE,13 janvier 2006, par. 104.

această responsabilitate în fața Parlamentului creează probleme, mai ales că întinderea ei este neclară. Comisia de la Veneția aprecia în acest sens că „întinderea acestei răspunderi nu este clară (textul în engleză al art. 20 se mulțumește să precizeze că procurorul general « is responsible în front of the parliament»). Problema răspunderii procurorilor în fața Paramentului este delicată și dificilă. Este rezonabil ca un procuror să fie responsabil de cheltuielile publice făcute de serviciul său și de buna funcționare a acestuia, dar a face un procuror responsabil de deciziile pe care le ia în ce privește o anumită acțiune penală constituie un pericol evident. Trebuie ținut cont nu doar de riscul pe care îl constituie presiunile populiste susceptibile de a fi exercitate în sânul Parlamentului în ce privește o afacere anumită, ci și de faptul că responsabilitatea în fața Parlamentului poate determina indirect un procuror să evite să ia decizii nepopulare și să adopte măsuri care în mod notoriu ar fi nepopulare în Parlament. Ar fi deci important de precizat în ce măsură și în privința căror probleme procurorul este responsabil în fața Parlamentului".[218]

O problemă particulară care implică dreptul la un proces echitabil a fost ridicată în Macedonia de legea lustrației, care limitează dreptul persoanelor care au colaborat cu fosta securitate a statului la ocuparea funcțiilor publice. Neparticiparea persoanei vizate la procedura în fața Comisiei de verificare a faptelor este contrară dreptului la apărare al acesteia, în special egalității armelor. Procedura în fața Comisiei de verificare și procedurile de apel trebuie să fie astfel făcută încât să respecte dreptul la o procedură justă și principiile statului de drept[219].

De altfel Curtea Europeană a Drepturilor Omului a condamnat Macedonia în cazul lustrației Președintelui Curții constituționale, pentru că urmare a procedurii în fața Comisiei, primul-ministru a publicat o scrisoare deschisă prin care îl înfățișa pe acesta ca fost colaborator al securității, deși el atacase în justiție actul Comisiei[220].

În iulie 1992, **Slovacia** şi-a declarat independența în urma dizolvării pașnice a Cehoslovaciei, numită și *„Divorțul de catifea''*. Actuala Constituție a Slovaciei a fost votată de Consiliul Național Slovac pe data de 1 septembrie 1992 și a fost semnată pe 3 septembrie 1992, în Sala Cavalerilor din Castelul Bratislava. Constituția a intrat în vigoare pe data de 1 octombrie 1992.[221]

Întreg capitolul II al Constituției tratează drepturile și libertățile fundamentale ale omului, drepturile economice, sociale și culturale, drepturile politice, dreptul la ocrotirea mediului înconjurător și a patrimoniului cultural, dreptul la protecție juridică și la alte tipuri de protecție legală. Constituția conține, de asemenea, dispoziții speciale cu privire la respectarea drepturilor minorităților naționale și la dreptul oricărei persoane de a-și asuma apartenența la o anumită naționalitate.[222]

Una dintre instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului din Slovacia este Apărătorul public al drepturilor (Avocatul Poporului). Acesta este un organ independent care, în limita și modalitatea stabilite de lege, protejează libertățile și drepturile fundamentale ale persoanelor fizice și juridice în relația acestora cu organismele administrației publice, în cazul în care acțiunile, deciziile sau abținerile acestora nu sunt conforme cu ordinea publică. În situațiile prevăzute de lege, Apărătorul public al drepturilor poate participa la stabilirea răspunderii persoanelor care lucrează în organele administrației publice, dacă aceste persoane au încălcat drepturile omului sau libertățile fundamentale ale persoanelor fizice sau juridice. Apărătorul public al drepturilor poate, de asemenea, solicita Curții Constituționale a Republicii Slovace să se pronunțe cu privire la încălcarea de către o normă juridică obligatorie a drepturilor omului sau a libertăților fundamentale garantate tuturor persoanelor fizice sau juridice. [223]

[218]A se vedea Comisia de la Veneția Avis n° 421 / 2007, sur le projet de loi relatif au parquet, par. 25.
[219]A se vedea Comisia de la Veneția Avis n° 694/2012, par. 77, c.
[220]A se vedea Ivanovski c. "l'ex-République yougoslave de Macédoine, 29908/11, Arrêt 21.1.2016 [Section I]
[221]A se vedea Șt. Deaconu, Constituția Republicii Slovace. Prezentare generală, în Codex constituțional (...) op. cit., p.478 și urm.
[222] Conținutul Constituției Republicii Slovace poate fi consultat la adresa: http://codex.just.ro/Tari/SK;
[223] A se vedea G.A. Jianu, op.cit., p.58, Șt. Deaconu, op.cit., p.483. De asemenea pagina web a instituției Apărătorului public al drepturilor din Slovacia este la adresa: http://www.vop.gov.sk/;

În Slovacia[224], menționăm faptul că sistemul judiciar cuprinde instanțele ordinare și Curtea Constituțională a Republicii Slovacia, jurisdicțiile fiind independente și imparțială, puterea judecătorească fiind separată de celelalte organe ale statului.

Instanțele ordinare sunt instanțele locale, regionale, Curtea Supremă a Republicii Slovacia și Curtea penală specială. Conform Legii nr.757/2004, instanțele locale sunt instanțe de prim grad de jurisdicție în cauze civile și penale, cu excepția cazului în care legea conține alte dispoziții. Instanțele locale sunt competente, de asemenea, în materie electorală, în cazul în care acest lucru este stipulat printr-o lege specială. instanțele regionale reprezintă al doilea grad de jurisdicție în cauzele civile și penale care au fost judecate pe fond de către instanțele locale. Reglementările privind procedurile judiciare stabilesc și alte tipuri de cauze civile și penale în care instanțele regionale sunt instanțe de prim grad de jurisdicție. De asemenea, instanțele regionale sunt instanțe de prim grad de jurisdicție în cauze administrative, cu excepția cazului în care nu există alte dispoziții contrare și în alte cauze dacă există norme speciale care dispun în acest sens. Curtea Supremă judecă: în căile de atac ordinare formulate împotriva hotărârilor pronunțate de instanțele regionale și de Instanța penală specializată, dacă acest lucru este de lege, în căile de atac extraordinare formulate împotriva hotărârilor pronunțate de instanțele locale, instanțele regionale, Instanța penală specializată și Curtea Supremă, dacă acest lucru este prevăzut de lege, conflictele de competență între instanțe și între organismele administrative centrale ale statului, retragerea sau trimiterea unei cauze unei alte instanțe competente, dacă acest lucru este prevăzut de lege, precum și alte cauze când acest lucru este prevăzut într-o lege sau într-un tratat internațional.[225]

De asemenea, Curtea Supremă revizuiește hotărârile instanțelor în cauzele în care s-au emis hotărâri rămase definitive și irevocabile și promovează interpretarea uniformă și aplicare consecventă a legilor și a altor reglementări generale obligatorii din punct de vedere juridic prin propriul proces decizional, prin adoptarea de avize menite să uniformizeze interpretarea legilor și a altor reglementări generale obligatorii din punct de vedere juridic și prin publicarea unor hotărâri judecătorești definitive de importanță majoră în Colecția de avize a Curții Supreme și de hotărâri ale instanțelor din Republica Slovacia.[226]

Curtea Constituțională a Republicii Slovace [227] („*Ústavný súd Slovenskej republiky*”) este o autoritate judiciară independentă, parte a puterii judecătorești, competentă să se decidă cu privire la conformitatea legilor cu Constituția și în privința conflictelor juridice dintre organele centrale ale administrației de stat. Deciziile Curții Constituționale sunt definitive, neexistând nicio cale de atac legală împotriva acestora.

De asemenea, Curtea Constituțională are în competență, printre altele, să pronunțe hotărâri cu privire la conformitatea tratatelor internaționale negociate, pentru care este necesară atât aprobarea Consiliului Național al Republicii Slovace, cât și cu privire la respectarea dispozițiilor Constituției și/sau ale unei legi constituționale, să hotărască dacă obiectul unui referendum care urmează să fie organizat în urma solicitării cetățenilor sau a unei rezoluții a Consiliului Național al Republicii Slovace este în conformitate cu dispozițiile Constituției și/sau ale unei legi constituționale, să soluționeze plângerile înaintate de persoane fizice sau juridice privind încălcarea drepturilor sau a libertăților fundamentale ale omului în temeiul unui tratat internațional ratificat de Republica Slovacă și promulgat conform dispozițiilor legale, cu excepția cazului în care o altă instanță trebuie să pronunțe hotărâri cu privire la protecția acestor drepturi și libertăți, să interpreteze Constituția sau o lege constituțională atunci când o cauză suscită controverse, să hotărască dacă alegerile (alegerea președintelui Republicii Slovace, a Consiliului Național al Re-publicii Slovace și a organelor entităților

[224]SLOVACIA, stat membru al Uniunii Europene de la 1 mai 2004, este o republică democratică parlamentară, cu un șef de Guvern (Primul ministru) care deține puterea executivă în marea sa parte și un Președinte – care este în mod formal șeful executivului și are puteri foarte limitate. Țara este împărțită în opt regiuni, fiecare dintre ele purtând numele orașului capitală, regiunile bucurându-se, din anul 2002, de un oarecare grad de autonomie

[225] Material accesat la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/18/RO/national_ordinary_courts?SLOVAKIA&member=1;

[226] Ibidem. Informații suplimentare se pot găsi pe site- web al Ministerului Justiției din Slovacia la adresa: http://www.justice.gov.sk/Stranky/default.aspx;

[227] Informații suplimentare se pot găsi pe pagina web a Curții Constituționale a Republicii Slovace la adresa: https://www.ustavnysud.sk/o-ustavnom-sude-slovenskej-republiky;

autonome) s-au desfășurat în conformitate cu dispozițiile Constituției și ale altor legi aplicabile, să hotărască dacă o decizie de dizolvare a unui partid politic ori a unei mișcări politice sau de suspendare a activităților sale politice este în conformitate cu legile constituționale și cu alte legi, să hotărască cu privire la punerea sub acuzare de către Consiliul Național a președintelui Republicii Slovace în urma unei încălcări a Constituției săvârșite cu intenție de către acesta sau pentru trădare,să hotărască dacă o decizie privind declararea unei stări de forță majoră sau a unei stări de urgență, precum și alte decizii luate în legătură cu o astfel de decizie au fost adoptate în conformitate cu dispozițiile Constituției și/sau ale unei legi constituționale.[228]

Curtea Penală Specializată*(„Špecializovaný trestný súd")* de la Pezinok a fost înființată în efortul de combatere mai eficientă a formelor grave de criminalitate, cu competența exclusivă de a audia cazurile de corupție, inclusiv darea sau luarea de mită la nivel național și transnațional. Curtea Penală Specializată (CPS), care și-a început activitatea în iulie 2005, este responsabilă pentru cazurile de crimă organizată, infracțiuni economice grave și infracțiuni comise de anumite categorii de funcționari. CPS este dotată cu resursele necesare, că judecătorii și personalul auxiliar sunt instruiți în mod adecvat, iar procedurile sunt încheiate într-un termen destul de scurt[229]. Alte instituții, inclusiv Curtea de Conturi a Slovaciei, joacă, de asemenea, un rol important în cadrul instituțional al țării[230].

Slovenia[231] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului,[232] precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1994.

Potrivit art. 8 din Constituţia slovenă, actele normative din dreptul intern trebuie să fie conforme cu tratatele încheiate de Slovenia. De asemenea, tratatele ratificate şi publicate au aplicabilitate directă în dreptul sloven. Totodată, potrivit art. 23 din Constituţie, orice persoană are dreptul la o decizie luată fără întârzieri nejustificate de către o instanţă independentă şi imparţială în ceea ce priveşte drepturile, îndatoririle sau acuzaţiile îndreptate împotriva sa. Potrivit art. 25, oricărei persoane îi este garantat dreptul la recurs sau la un alt remediu juridic împotriva deciziilor instanţelor sau altor autorităţi publice, care sunt determinante pentru drepturile, îndatoririle sau interesele legale ale persoanei.

Potrivit unui sondaj întocmit în cadrul World Justice Project,[233] 42% din populația adultă a Sloveniei a întâmpinat o problemă juridică în ultimii doi ani, iar din aceștia, 80% nu s-au adresat unei autorități sau părți terțe pentru soluționarea acesteia. De asemenea, 15% dintre cei ale căror probleme au fost soluționate (pe căi juridice sau în alte moduri) au susținut că a fost dificil sau imposibil să achite sumele necesare pentru rezolvarea problemelor.

În ceea ce privește situația statului analizat în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, din anul 1994 până în 2018, împotriva Sloveniei au fost pronunțate 334 de hotărâri de condamnare de către Curtea Europeană. Dintre acestea, 22 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 263 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 3 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar 266 încălcarea dreptului la un remediu efectiv.[234]

Spania[235] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[236], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1979.

Potrivit Constituţiei spaniole, prevederile constituţionale privind drepturile fundamentale vor fi interpretate în conformitate cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi alte tratate internaţionale ratificate de Spania. De asemenea, tratatele internaţionale încheiate în mod valabil

[228] Material accesat la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/19/RO/national_specialised_courts?SLOVAKIA&init=true&member=1;

[229] Conform Transparency International, National Integrity System. Executive Summary, material disponibil la adresa:https://www.transparency.org/whatwedo/nisarticle/slovakia_2012;

[230] Idem;

[231]Este un stat membru al Uniunii Europene şi al Consiliului Europei.

[232] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 23.02.2019).

[233] https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Access-to-Justice-Slovenia.pdf (accesat în data de 23.02.2019).

[234]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 23.02.2019).

[235]Este un stat membru al Uniunii Europene şi al Consiliului Europei

[236] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 23.02.2019).

devin parte a sistemului juridic intern odată cu publicarea lor oficială. Totodată, conform art. 24 din Constituţie, orice persoană are dreptul de a obține protecţie efectivă din partea judecătorilor şi a instanţelor în ceea ce privește exercitarea drepturilor și intereselor lor legitime şi dreptul la apărare. În același articol este garantat și dreptul la un proces echitabil.

În ceea ce privește situația Spaniei în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, din anul 1979 şi până în prezent, împotriva Spaniei au fost pronunțate 112 hotărâri de condamnare de către Curtea Europeană. Dintre acestea, 50 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 16 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, una lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar două încălcarea dreptului la un remediu efectiv[237].

Suedia[238] a ratificat majoritatea tratatelor internaționale (universale și regionale) referitoare la protecția drepturilor omului,[239] inclusiv Convenția europeană privind protecția drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

Constituţia Suediei din 1974[240] prevede explicit că nicio lege sau altă dispoziție normativă nu poate contraveni angajamentelor acestui stat, decurgând din Convenţia europeană privind protecţia drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale (IG-2, art. 19). Drepturile și libertățile fundamentale au parte de o consacrare minuțios formulată în textele Constituției (IG-2, FPA şi FLFE), deşi, pe de altă parte, catalogul drepturilor este destul de restrâns în comparație cu cel din alte legi fundamentale europene.[241] Sunt consacrate libertatea de expresie,[242] de informare, a întrunirilor și a demonstrațiilor, precum și a cultului (toate sub egida generică a „libertății de opinie" – IG-2, art. 1-3), dreptul la integritate fizică şi libera circulaţie (inclusiv interdicţia pedepsei capitale şi interdicţia deportării cetăţenilor– IG-2, art. 4-8), domnia legii (IG-2, art. 9-11 – cuprinzând dispoziții punctuale privind dreptul de *Habeas corpus*, legalitatea pedepsei și a incriminării, neretroactivitatea în materie penală și în ceea ce privește impozitele şi taxele), protecţia contra discriminării (IG-2, art. 12-13), dreptul la „acţiune industrială" (acțiuni ale sindicatelor sau asociațiilor patronale – IG-2, art. 12-13), dreptul de proprietate (IG-2, art. 15), copyright (IG-2, art. 16), libertatea comerţului (IG-2, art. 17) și, în fine, dreptul la educaţie şi libertatea cercetării (IG-2, art. 18).[243]

Dispozițiile referitoare la justiție („Administration of Justice" – IG-11) sunt minuțioase şi precise şi nu se limitează la o simplă enunțare a unor principii generale. Ele vizează în mod special statutul judecătorilor, condițiile de numire și promovare a acestora (IG-11, art. 7-11), precum și poziția altor salariaţi din sistem (IG-11, art. 12).[244]

Pe plan european, Suedia iese în evidenţă prin preocuparea de a consolida o administrație publică corectă, obiectivă şi profesionistă, fiind dată în acest sens ca exemplu de către Comisia de la Veneţia sub aspectele eficienţei statului de drept şi al respectării drepturilor omului, mergând dincolo de simpla interdicție a discriminării.[245]

---

[237]https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 23.02.2019).

[238]Este o monarhie constituțională, ferm ancorată în tradițiile politice occidentale ale statului de drept și ale democrației reprezentative. Din 1995 este membru al Uniunii Europene (după ce, anterior, făcuse parte din Asociația Europeană a Liberului Schimb). Ea este membru fondator al Consiliului Europei (5 mai 1949).

[239]https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/countries.aspx (consultat ultima oară pe data de 22 ianuarie 2019).

[240] Sub aspect formal, Constituţia Suediei constă din 4 instrumente distincte: Instrument of Government (IG) – care cuprinde şi dispoziţiile referitoare la principalele drepturi fundamentale, Actul de Succesiune – Act of Succession (AS), Actul privitor la Libertatea Presei – Freedom of the Press Act (FPA) și Legea Fundamentală asupra Libertății de Exprimare – Fundamental Law on Freedom of Expression (FLFE). Numerotarea articolelor este făcută începând cu 1, în fiecare din capitolele fiecăruia din aceste acte. A se vedea The Constitution of Sweden. The Fundamental laws and the Riksdag Act, with an Introduction by Magnus Isberg, Sveriges Riksdag, Stockholm, 2016, p. 9 (lucrare citată în continuare, prescurtat: The Constitution of Sweden …).

[241] A se vedea de exemplu Constituția României din 8 decembrie 1991, Titlul II, Cap. I și II, art. 15-53.

[242] Libertatea de expresie va fi amplu dezvoltată prin dispozițiile din FPA și FLFE.

[243]A se vedea The Constitution of Sweden …, pp. 66-72.

[244]Ibidem, pp. 45-46.

[245]A se vedea European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016), p. 29, nota 51, accesibil la: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf (consultat la 12 decembrie 2018).

Evoluțiile contemporane ale dreptului din **Turcia**[246], care ne par la o primă vedere simple derive autoritariste, trebuie înțelese în acest context: unele dintre ele sunt reflexul unei revanșe a identității tradiționale contra revoluției kemaliste. Problematica drepturilor omului și a procesului echitabile, ca și cea a alternativelor la justiția statală trebuie înțelese în acest context și nu în abstract, aplicând mecanic standardele occidentale. Astfel, chiar dacă derivele dreptului turc sunt incontestabile, simpla afirmare a necesității revenirii la standardele occidentale nu este suficientă. Trebuie avut în vedere că pentru mulți turci, impunerea acestor standarde reprezintă astăzi o încercare de dezrădăcinare a națiunii turce.

Turcia a fost printre țările fondatoare ale Consiliului Europei, a semnat Convenția Europeană a drepturilor Omului în 4 noiembrie 1950 și a ratificat-o prin lege la 10 martie 1954, pentru a o pune în vigoare la 18 mai 1954. Prin raportare la CEDO, două caracteristici ale Constituției turce din 1961 pot fi importante. Prima este că ea reține ca standard al garantării drepturilor omului „esența libertății" în loc de „societatea democratică". Cea de a doua este o întindere mai mare a drepturilor formal garantate. În ce privește restrângerea drepturilor, Constituția din 1961 a construit un sistem de „limitări diferențiate" în funcție de dreptul recunoscut, după modelul european.

În ce privește Constituția din 1982, regimul de limitare a drepturilor reprezintă o ruptură față de voința emancipatoare a redactorilor Constituției precedente, iar CEDO a fost utilizată ca referință mai degrabă pentru criteriile de limitare. De data aceasta, esența libertății este înlocuită cu criteriul european al societății democratice. Constituția menține sistematizarea drepturilor operată anterior, chiar adaugă listei drepturi de generația a treia, dar pune în funcțiune un sistem de limitare a drepturilor care a pus imediat Turcia în conflict cu Consiliul Europei pentru practicile contrare statului de drept. Turcia a făcut, datorită militarizării regimului său politic, obiectul unor sesizări introduse de Danemarca, Franța, Olanda, Norvegia și Suedia. Comisia Europeană a drepturilor Omului a decis că plângerile sunt admisibile, dar afacerile au fost stinse prin negocieri.

Constituția prevede că „... exercițiul drepturilor și libertăților fundamentale poate fi parțial sau total suspendat (...) cu condiția să nu violeze obligațiile care decurg din dreptul internațional"[247]. Curtea Constituțională turcă a judecat că statul trebuie să respecte în caul prescris principiile generale ale dreptului internațional[248].

În ce îi privește pe străini, Constituția prevede că drepturile lor pot fi limitate prin lege conform dreptului internațional referitor la străini".[249]

Constituția turcă a fost revizuită în materia restrângerii derepturilor omului în 2001, 2004 și 2017. Textul actual este următorul:

Art. 13 : „Drepturile și libertățile fundamentale pot fi limitate doar pentru motivele prevăzute de dispozițiile speciale ale Constituției, prin lege, și doar dacă aceste limitări nu aduc atingere esenței drepturilor sau libertăților. Limitările drepturilor și libertăților nu pot fi contrare literei sau spiritului Constituției, nici exigențelor ordinii sociale democratice și laice și trebuie să respecte principiul proporționalității. (modificat în 2001)

Art. 14 : Niciun drept sau libertate înscrise în Constituție nu pot fi exercitate sub forma unor activități care au ca scop să aducă atingere integrității și indivizibilității statului din punct de vedere al teritoriului său sau a fundamentului său național sau să suprime Republica democratică și laică fondată pe drepturile omului.

---

[246]Statul turc s-a format ca republică după destrămarea Imperiului Otoman. Reformele inițiate atunci au rămas fundamentale pentru statul turc contemporan. Ele sunt încă prevăzute în art. 174 din Constituția Turciei. Păstrarea lor ar trebui să aibă ca scop ridicarea poporului turc la nivelul civilizației contemporane. „Dar acest process de «civilizare» este de fapt, în mare măsură, un proces de occidentalizare care va buscula modurile de viață tradiționale și cultura musulmană a societății turce, transformând vestimentația (interzicerea fesului prin legea asupra portului pălăriei), calendarul (adoptarea calentarului gregorian și a duminicii ca zi de repaus săptămânal), scrierea (adoptarea unui alfabet turc derivat din alfabetul latin), denumirile (adoptarea de nume de familie după tipicul european). În primul rând, Republica dă o lovitură de grație statului teocratic, unificând învățământul (adică supunând autorității sale toate școlile religioase), închizând afacerile religioase și fundațiile caritabile (ceea ce a neatizat puterea economică a islamului turc), suprimând tribunalele religioase (ceea ce duce la sfârșitul aplicării shariei) și, în fine, transformând profund statutul femeii prin renunțarea la poligamie, instaurarea căsătoriei civile, acordarea drepturilor civile și politice, printre care și dreptul de vot, în 1934.

[247]Art. 15 alin. 1.

[248]A se vedea Cour constitutionnelle, 10 janvier 1991, no.1990/25 E et 1991/1 K (AYMKD, 1993, no.27/1), p.96.

[249]Art. 16.

Nicio dispoziție a Constituției nu poate fi interpretată în sensul că ar acorda statului sau indivizilor dreptul de a acționa pentru neantizarea drepturilor și libertăților înscrise în Constituție sau de a limita drepturile sau libertățile într-o măsură mai mare decât cea enunțată de Constituție.

Legea stabilește sancțiunile aplicabile celor care acționează contra acestor dispoziții. (al. 2 și 3 au fost modificate în 2001)

Art. 15 : În timp de război, mobilizare sau stare de urgență, exercițiul drepturilor și al libertăților fundamentale poate fi suspendat parțial sau în totalitate, sau pot fi luate măsuri derogatorii de la garanțiile oferite de Constituție, proporțional cu exigențele situației, atâta timp cât obligațiile impuse de dreptul internațional nu sunt violate. (modificat în 2017)

Totuși, chiar în cazurile enumerate de alineatul precedent, nu poate fi adusă atingere dreptului individului la viață, sub rezerva decesului rezultat din acte conforme dreptului rărboiului, nici dreptului la integritate fizică și spirituală, libertății religiei, de conștiință și de gândire sau regulii care interzice ca o persoană să fie contrarânsă să își facă publice convingerile sau să fie blamată sau acuzată din cauza lor, nici regulilor neretrocativității pedepselor sau prezumției de nevinovăție până la rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare. (modificat în 2004)

Art. 16 : Drepturile și libertățile fundamentale (ale străinilor n.n.) pot fi limitate prin lege conform dreptului internațional care îi privește pe străini.

În 2004, Constituția turcă a fost revizuită, acordând prioritate tratatelor internaționale privind drepturile omului asupra legilor interne : „În caz de conflict de fapt între acordurile internaționale și legile relative la drepturile și libertățile fundamentale (...) clauzele acordurilor internaționale prevalează”[250].

Evoluția dreptului constituțional al Turciei în materia protecției drepturilor omului este una către extinderea competențelor statuluid e a restrânge sau suspenda exercițiul acestora.

Cât privește organizarea judiciară, deși principiile par generoase, revizuirile constituționale, încununate de cea din 2017, au fost făcute pentru a întări controlul politic asupra justiției.

Ucraina[251]a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului în anul 1997[252]. Ucraina este considerată unul dintre statele membre fondatoare a ONU, aderând la aceasta în anul 1945, ca parte a Uniunii Sovietice. Ulterior dobândirii independenței în anul 1991, ea și-a păstrat statutul de stat membru al ONU, ratificând până în prezent numeroase tratate internaționale și europene privind protecția drepturilor omului.

Potrivit Constituției ucrainene, drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt inalienabile și inviolabile. Art. 55 și art. 59 garantează dreptul de acces la justiție și dreptul de a solicita și primi ajutor public judiciar gratuit. Art. 29 și 64 din Constituție garantează dreptul la apărare. În art. 62 este garantat dreptul la un proces echitabil și este instituită prezumția de nevinovăție. Art. 40 din Constituție garantează dreptul de petiționare.

Pe de altă parte, situația în fața Curții Europene a Drepturilor Omului nu creează o imagine prea favorabilă respectării drepturilor și a libertăților individuale. Astfel, doar în anul 2018 privitor la Ucraina au fost pronunțate 91 hotărâri de către Curte, dintre care 86 de condamnare[253]. În fiecare dintre aceste cazuri, Curtea a identificat cel puțin o încălcare a Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Legea fundamentală (Legea fundamentală a Ungariei, publicată la 25 aprilie 2011) reprezintă vârful piramidei normative în **Ungaria** și orice alte acte normative trebuie să fie compatibile cu aceasta. Legea fundamentală a Ungariei are șase secțiuni: un preambul intitulat Declarația națională, precum și secțiunile intitulate Principii fundamentale (articolele A — T), Libertate și responsabilitate (articolele I-XXXI), Statul (articolele 1-54), Ordinea juridică specială și Dispoziții finale.

Din lunga listă a drepturilor fundamentale garantate de Constituție nu lipsesc drepturile clasice de primă generație (libertatea individuală, secretul corespondenței, protecția datelor personale, libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, libertatea de asociere etc.). De asemenea, numeroase

[250]Art. 90.

[251]Este o republică guvernată după un sistem semiprezidențial, care nu este un stat membru al Uniunii Europene, dar care are încheiat cu aceasta din urmă începând cu anul 2014 un Acord de Asociere. De asemenea, Ucraina este membră a Consiliului Europei din anul 1995.

[252]https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf

[253]https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf

drepturi de a doua generație sunt garantate la nivel constituțional, precum dreptul la educație, egalitatea de șanse și incluziunea socială, protecția specială a copiilor, femeilor și persoanelor cu dizabilități, dreptul oricărei persoane la un mediu sănătos.[254]

Art. E din Constituție instituie obligația statului maghiar de a contribui la crearea unității la nivel european și de a exercita în comun cu alte state membre, prin intermediul instituțiilor europene, unele atribuții statale, însă doar în măsura în care acest lucru se dovedește a fi necesar pentru exercitarea drepturilor și pentru îndeplinirea îndatoririlor ce rezultă din tratatele constitutive ale Uniunii Europene. Caracterul direct aplicabil și obligatoriu al dreptului european este recunoscut numai cu respectarea condițiilor menționate mai sus.

Una dintre instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului din Ungaria este cea a Comisarului pentru Drepturi Fundamentale - reglementată prin art.30 din Constituție. Comisarul este nominalizat de Președintele Republicii și ales de către Parlament pentru 6 ani de mandat în cadrul căruia asigură protecția drepturilor fundamentale ale cetățenilor, investighează orice încălcare a acestora și inițiază măsuri generale sau specifice în vederea reparării încălcărilor.[255]

Așa cum s-a arătat în doctrină „Comisarul pentru Drepturile Fundamentale acordă o atenție deosebită protecției: drepturilor copiilor; drepturilor naționalităților care trăiesc în Ungaria; drepturilor grupurilor sociale cele mai vulnerabile; valorilor determinate ca „interesele generațiilor viitoare". Comisarul pentru Drepturile Fundamentale emite un aviz cu privire la proiectul de norme de drept care reglementează sarcinile și competențele lui, privind dezvoltarea pe termen lung, planurile de gestionare a conceptelor, care afectează în mod direct calitatea vieții generațiilor viitoare, putând face propuneri pentru modificarea sau crearea unor norme de drept care afectează drepturile fundamentale și / sau recunoașterea caracterului obligatoriu al unui tratat internațional."[256]

De asemenea, „Comisarul supraveghează și analizează situația drepturilor fundamentale în Ungaria și pregătește statisticile cu privire la aceste disfuncții, care sunt legate de drepturile fundamentale. În consecință, comisarul susține un raportul anual în fața Parlamentului, în care informează cu privire la activitățile sale privind drepturile fundamentale și oferă recomandări și propuneri de modificări ale regulamentelor, în spiritul respectării drepturilor cetățenilor. Parlamentul va dezbate raportul în cursul unui an de la prezentarea acesteia. În derularea activității sale, Comisarul cooperează cu organizațiile care vizează promovarea și protecția drepturilor fundamentale. Ca un nou mandat, Comisarul pentru Drepturile Fundamentale poate iniția revizuirea normelor de drept, la Curtea Constituțională, cu privire la conformitatea acestora cu Legea fundamentală. În plus, comisarul participă la elaborarea rapoartelor naționale bazate pe tratatele internaționale referitoare la sarcinile și competențele sale și monitorizează și evaluează punerea în aplicare a acestora sub jurisdicția Ungariei. "[257]

În Ungaria[258], puterea judecătorească este exercitată de către instanțele judecătorești: Curtea Supremă a Ungariei sau Curia, curțile de apel regionale, instanțele regionale, instanțele districtuale, instanțele administrative și instanțele de dreptul muncii. Competența teritorială a instanțelor corespunde în general împărțirii teritorial administrative, numele instanței indicând locul în care aceasta își are sediul.

Judecătorii sunt independenți, nu pot fi membri ai niciunui partid politic și nu se pot implica în activități cu caracter politic. Ei sunt numiți în funcție de Președintele Republicii și pot fi revocați din

[254]Ibidem
[255] http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en
[256]A se vedea A. G. Jianu, Instituția Ombudsmanului la nivel european, București, Editura I.R.D.O, 2013, p.59-60
[257] „Orice cetățean ungar poate candida pentru calitatea de Comisar pentru Drepturile Fundamentale sau de Comisar adjunct, în cazul în care deține o diplomă în drept, cunoștințe teoretice legislative avansate sau cel puțin zece ani de experiență profesională ori o experiență considerabilă în efectuarea sau supravegherea procedurilor referitoare la drepturile fundamentale și o vârstă de cel puțin 35 de ani. Mandatul Comisarului și al adjuncților acestuia este incompatibil cu oricare alt statut din administrația locală, din viața socială sau politică sau cu orice altă profesie remunerată, cu excepția activităților științifice, educative, artistice. Comisarul și adjuncții săi au dreptul la imunitate identic cu cel al membrilor Parlamentului". Idem
[258]Este stat membru al Uniunii europene începând cu data de 1 mai 2004, stat membru al Spațiului Schengen de la 21 decembrie 2007, republică parlamentară cu un șef de guvern (primul ministru), care are putere executivă și un șef de stat (președintele) ale cărui puteri sunt în principal de reprezentare.

funcție numai pentru motivele și în conformitate cu procedurile prevăzute prin lege. Pot fi numiți în această funcție doar persoanele care au împlinit vârsta de 30 de ani.

Cu excepția Președintelui Curiei și a celui al Oficiului Național Judecătoresc, judecătorii rămân în funcție până la vârsta generală de pensionare. Alături de judecătorii de profesie există și o altă categorie de judecători, cea a judecătorilor neprofesioniști, rolul lor fiind consultativ, iar cauzele la care participă fiind expres reglementate de lege. Instanțele regionale se pronunță în primă instanță atunci când legea prevede astfel și soluționează căile de atac introduse împotriva hotărârilor pronunțate de instanțele locale și tribunalele de dreptul muncii până la 31 decembrie 2012 sau de instanțe districtuale, instanțe administrative și instanțele de dreptul muncii, după 1 ianuarie 2013.

Instanțele regionale sunt formate din complete, secții și divizii penale, civile, economice, administrative și de dreptul muncii. Mai multe divizii pot funcționa și împreună. Unele cauze sunt judecate de tribunalele militare (katonai tanacs) de pe lângă anumite instanțe regionale expres menționate de lege.

Curțile de apel regionale funcționează în Debrecen, Szeged, Budapesta, Gyor și Pecs. Acestea soluționează căile de atac introduse împotriva hotărârilor pronunțate de instanțele locale și instanțele regionale până la 31 decembrie 2012, sau de instanțele districtuale și regionale după 1 ianuarie 2013.

Curia, denumirea istorică a fostei Curți de Casație maghiare de dinainte de al Doilea Război Mondial, este organul judiciar suprem și are sediul la Budapesta. Misiunea sa este de a asigura aplicarea uniformă a legii de către instanțe; în acest sens adoptă decizii de îndrumare obligatorii pentru instanțe. Curia soluționează căile de atac împotriva hotărârilor pronunțate de instanțele regionale și curțile de apel regionale, soluționează cereri de revizuire, adoptă decizii de îndrumare, analizează jurisprudența constituită din hotărâri definitive, adoptă decizii judiciare și hotărâri prin care se instituie principii generale, decizii privind incompatibilitatea decretelor autorităților locale cu restul legislației sau decizii de anulare a unor astfel de decrete, decizii de stabilire a neîndeplinirii obligațiilor de punere în aplicare a legislației de către o autoritate locală, soluționează alte cauze ce țin de competența sa. [259]

Administrarea centrală a instanțelor este gestionată de Președintele Oficiului Național Judecătoresc. Consiliul Național Judiciar are sarcina de a superviza organizarea și funcționarea instanțelor judecătorești; el este alcătuit din 15 membri. Președintele Curiei este membru de drept al Consiliului Național Judecătoresc; ceilalți membri sunt aleși prin vot secret și cu majoritate simplă în cadrul unei reuniuni a judecătorilor delegați de toți judecătorii din Ungaria pentru această adunare, din rândul delegaților. Procurorul General și organele de urmărire penală participă la administrarea justiției având atribuțiile precizate în art. 29 alin. (2). Procurorul General este ales de Adunarea Națională cu votul a două treimi din membrii săi, la propunerea Președintelui, pentru un mandat de nouă ani. Anual, acesta trebuie să prezinte un raport de activitate în fața Adunării Naționale.[260]

Bosnia și Herțegovina[261]a ratificat majoritatea tratatelor internaționale ONU privind protecția drepturilor omului[262], precum și Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

În Constituția federală a Bosniei și Herțegovinei, se prevede că drepturile fundamentale garantate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului (inclusiv accesul la justiție) au aplicabilitate directă în sistemul juridic intern și se aplică cu prioritate față de orice alte legi.

Potrivit unui sondaj întocmit în cadrul World Justice Project[263], 31% din populația adultă a Bosniei și Herțegovinei a întâmpinat o problemă juridică în ultimii doi ani, iar din aceștia, 87% nu s-au adresat unei autorități sau părți terțe pentru soluționarea acesteia. De asemenea, 26% dintre cei ale căror probleme au fost soluționate (pe căi juridice sau în alte moduri) au susținut că a fost dificil sau imposibil să achite sumele necesare pentru rezolvarea problemelor.

[259] http://codex.just.ro/Tari/Download/HU
[260] http://codex.just.ro/Tari/Download/HU
[261]Este un stat federal compus din Federația Bosnia și Herțegovina și din Republica Sprska. Deși nu este încă membră a Uniunii Europene, desfășurându-se tratative în acest sens, Bosnia și Herțegovina face parte din Consiliul Europei
[262] https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN (accesat în data de 24.01.2019).
[263]https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Access-to-Justice-Bosnia%26Herzegovina_0.pdf (accesat în data de 28.01.2019).

În ceea ce privește situația statului analizat în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, menționăm că Bosnia și Herțegovina a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului în 2002. De la acel moment și până în anul 2017, Curtea a pronunțat împotriva statului analizat 49 de hotărâri de condamnare. Dintre acestea, 10 au privit încălcarea dreptului la un proces echitabil, 5 au vizat durata nerezonabilă a procedurilor, 19 lipsa punerii efective în executare a hotărârilor judecătorești, iar una încălcarea dreptului la un remediu efectiv[264]. În anul 2017, Curtea a pronunțat 10 hotărâri de condamnare împotriva statului analizat[265], iar în 2018, a pronunțat 5 hotărâri prin care a constatat violarea art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului[266].

În contextul aderării Bosniei și Herțegovinei la Uniunea Europeană, Comisia Europeană a emis un raport în 2018 în care a fost analizată situația accesului la justiție în acest stat. Astfel, Comisia Europeană a recomandat Bosniei și Herțegovinei să adopte legislație la nivel federal în materia asistenței juridice gratuite pentru a asigura un sistem armonizat și efectiv în acest domeniu[267]. În prezent, datorită structurii federale a statului analizat, există legislație care să garanteze asistența juridică gratuită doar în anumite zone ale țării, ceea ce produce efecte discriminatorii cu privire la grupurile cele mai vulnerabile[268]. În același sens, în cadrul unui program privind facilitarea accesului la justiție în Bosnia și Herțegovina susținut de ONU, s-a constatat că lipsa asistenței juridice afectează cel mai grav refugiații, mamele singure, populația rromă, persoanele cu dizabilități, precum și victimele violenței domestice și ale traficului de persoane[269].

Cererea **Albaniei** de aderare la UE a fost depusă la 24 aprilie 2009, iar la data de 16 noiembrie 2009, Consiliul a aprobat cererea și a invitat Comisia Europeană să își prezinte avizul. La 9 noiembrie 2010, Comisia a evaluat că, înainte ca negocierile de aderare să poată fi deschise în mod oficial, Albania trebuie să atingă gradul necesar de respectare a criteriilor de aderare. În octombrie 2012, Comisia Europeană a recomandat ca Albaniei să îi fie acordat statutul de țară candidată la aderarea la UE, sub rezerva finalizării măsurilor în anumite domenii. În Iunie 2014, Comisia a publicat un raport privind progresul Albaniei în reforma sistemului judiciar și în combaterea corupției și a crimei organizate. În urma publicării acestui raport, reuniunea Consiliului European a decis că Albania este țară candidată.[270]

Ulterior, concluziile Consiliului de Afaceri Generale din 15 decembrie 2015 au recunoscut menținerea angajamentului Albaniei în ceea ce privește agenda de reformă. Cu această ocazie, Consiliul a subliniat rolul esențial al reformei judiciare. La 26 iunie 2018, Consiliul de Afaceri Generale a adoptat concluzii privind procesul de stabilizare și de asociere UE - Balcanii de Vest, care vizează și Albania. Consiliul a convenit să răspundă pozitiv la progresele realizate și a trasat calea către deschiderea negocierilor de aderare cu această țară în iunie 2019. [271]

Totodată Consiliul a arătat că Albania a continuat să înregistreze progrese constante în ceea ce privește punerea în aplicare a celor cinci priorități-cheie pentru deschiderea negocierilor de aderare. Reforma administrației publice a fost consolidată în vederea creșterii nivelului de profesionalism și a depolitizării acesteia. Au fost luate măsuri suplimentare pentru consolidarea independenței, a eficienței și a asumării responsabilității instituțiilor judiciare, în special în cadrul progreselor înregistrate în punerea în aplicare a unei reforme cuprinzătoare a justiției. Grație acestor măsuri, au apărut primele rezultate tangibile în reevaluarea tuturor judecătorilor și procurorilor (verificare), cu demisia a 15 judecători și procurori de rang înalt, iar primele audieri au dus la demiterea unui judecător al Curții Constituționale și la confirmarea în funcție a unui alt judecător al Curții Constituționale. Au fost depuse în continuare eforturi susținute pentru combaterea corupției și a

[264] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2017_ENG.pdf (accesat în data de 28.01.2019).
[265] https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Bosnia_and_Herzegovina_ENG.pdf (accesat în data de 28.01.2019).
[266] https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf(accesat în data de 28.01.2019).
[267] A se vedea European Commission, Bosnia and Herzegovina 2018 Report, Strasbourg, 2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf, p. 15, (accesat în data de 28.01.2019).
[268] Idem, p. 20.
[269] http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/operations/projects/crisis_prevention_and_recovery/project_sample1.html (accesat în data de 28.01.2019).
[270] A se vedea Council of The European Union, „Council conclusions on Albania", material accesat online, la adresa: https://www.consilium.europa.eu/media/21900/143354.pdf;
[271] Material accesat online la adresa: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/albania/;

criminalității organizate, inclusiv combaterea traficului și a cultivării de droguri, care au contribuit la obținerea unui bilanț solid de anchete pro-active, urmăriri în justiție și condamnări. Au fost adoptate măsuri suplimentare pentru a consolida protejarea efectivă a drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților și ale romilor, precum și politici de combatere a discriminării și de punere în aplicare a drepturilor de proprietate. [272]

Armenia, fostă republică a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, este stat-membru al Consiliului Europei și al Comunității Statelor Independente (CSI).

Potrivit evaluărilor internaționale, situația drepturilor omului tinde să fie mai aproape de standardele europene general acceptate, prin raportare la situația celorlalte republici din spațiul ex-sovietic. Astfel, potrivit evaluărilor *Freedom House*, Armenia este considerate drept țară „parțial liberă", cu un scor de 45/100 (evaluare din anul 2018).

Cu toate acestea, peisajul politic este dominat de unele tensiuni, mișcări de stradă împotriva autorităților guvernamentale (culminând cu revoluția „de catifea" din primăvara anului 2018) și acuzații de încălcare a unor drepturi fundamentale (situația prizonierilor politici, fraude electorale).

Ca membră a Consiliului Europei și stat-parte la Convenția europeană a drepturilor omului, Armenia este ținută de angajamentele internaționale aferente, în materia statului de drept, respectării drepturilor fundamentale și democrație.

Sursele normative identificabile privind accesul la justiție sunt Constituția Republicii Armenia, Codul de procedură civilă, legea privind activitatea de avocat.

Constituția Republicii Armenia din anul 1995, revizuită în anul 2015, consacră dreptul oricărei persoane de a se bucura de drepturile și libertățile fundamentale și de a solicita organismelor internaționale protejarea acestor drepturi (art. 61). În plan intern, Constituția consacră dreptul oricărei persoane de a primi asistența apărătorului drepturilor omului în caz de încălcare a drepturilor și libertăților sale, consfințite prin Constituție și legi, din partea organelor și funcționarilor de stat și ai autoguvernării locale (art. 52). Articolul 62 din Constituție consacră dreptul oricărei persoane la despăgubiri în cazul prejudiciilor suferite prin acțiuni sau inacțiuni nelegitime ale autorităților statale, precum și dreptul unei persoane condamnate pe nedrept de a primi despăgubiri.

Drepturile de natură procedurală, inclusiv dreptul la un proces echitabil, sunt consacrate de art. 63-68 din Constituție, fără ca dreptul de acces la o instanță să fie consacrat în mod explicit.[273]

---

[272] A se vedea Comisia Europeană, „Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor", Comunicarea din 2018 privind politica de extindere a UE, p.13, material accesat online la adresa: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0481_RO.html?redirect. De asemenea, Raportul asupra Albaniei din 2018 poate fi consultat la adresa: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-albania-report.pdf;

[273] A se vedea Art. 63 - Dreptul la proces echitabil
(1) Orice persoană are dreptul la o audiere corectă și publică a cazului său, într-un termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială.
(2) Procedurile judiciare sau o parte a acestora pot fi ținute, în cazurile și în conformitate cu procedura prevăzută de lege, în spatele ușilor închise, printr-o hotărâre judecătorească, în scopul protejării vieții private a participanților la procedură, interesele minorilor sau interesele justiției, precum și securitatea statului, ordinea publică sau morala.
(3) Este interzisă utilizarea probelor obținute cu încălcarea drepturilor fundamentale sau care subminează dreptul la un proces echitabil.
Art. 64 - Dreptul de a primi asistență juridică
(1) Orice persoană are dreptul de a primi asistență juridică. Asistența judiciară se acordă în detrimentul fondurilor de stat în cazurile prevăzute de lege.
(2) Avocatura bazata pe independență, autoguvernare și egalitatea juridică este garantata în vederea asigurării asistenței juridice. Statutul, drepturile și responsabilitățile avocaților sunt prevăzute de lege.
Art. 66 - Prezumția de nevinovăție
Orice persoană acuzată de o infracțiune va fi prezumată nevinovată până când se va dovedi vinovată conform legii, prin hotărârea judecătorească penală a instanței de judecată care a intrat în vigoare.
Art. 67 - Dreptul de a fi aparat împotriva unei acuzații
Orice persoană acuzată de o infracțiune are:
(1) dreptul de a fi informat prompt și în deplină cunoștință de cauză, într-o limbă pe care o înțelege, cu privire la natura și motivele acuzației aduse;
(2) dreptul de a se apăra personal sau de a fi apărat prin intermediul unui avocat ales;
(3) dreptul de a avea timp și oportunități adecvate pentru a-și pregăti apărarea și pentru a comunica cu avocatul ales;

Acesta este menționat însă într-o prevedere a Codului de procedură civilă, care, în art. 2, prevede dreptul persoanelor de a se adresa unei instanțe, în scopul protejării drepturilor, libertăților și intereselor sale legale, prevăzute de legislația armeană. Aceeași reglementare legală prevede și o procedură de soluționare amiabilă a cauzelor ("acordurile de reconciliere între părți"), care pot fi încheiate în orice stadiu al procesului, în formă scrisă. Instanța are obligația de a explica părților consecințele încheierii unui asemenea acord, iar dacă apreciază că un astfel de acord ar contraveni legislației naționale, poate refuza încuviințarea acestuia.[274]

Sistemul judiciar al Armeniei are la bază principiul separației puterilor, puterea judecătorească exercitându-se în mod independent față de celelalte puteri ale statului.

Consiliul Suprem de Justiție al Armeniei este organul ce garantează funcționarea sistemului judiciar în mod independent și fără ingerințe din partea celorlalte autorități statale. Este compus din cinci membri distinși aleși de Adunarea Națională a Republicii Armenia, precum și din cinci judecători cu experiență aleși de adunarea generală a judecătorilor.

Curtea Constituțională funcționează în temeiul art. 7 din Constituția Republicii Armenia, ca jurisdicție separată și independentă, având ca atribuție principală exercitarea controlului de constituționalitate, atât în ceea ce privește legile interne, cât și tratatele internaționale la care Armenia devine parte.

Curtea de Casație este cel mai înalt for judiciar al Republicii Armenia, având rolul de a asigura aplicarea uniformă a reglementărilor legale și interpretarea unitară a acestora. Structura organelor judiciare este compusă din: tribunale de primă instanță și curtea de apel, care include 3 secții (civilă, penală și administrativă). Există și instanțe specializate: curtea administrativă și tribunalul pentru insolvență.

Curtea Administrativă a fost constituită și funcționează începând cu data de 1 ianuarie 2008, având competența de a examina litigiile generate de relația cu autoritățile publice (contenciosul administrativ). Jurisdicțiile administrative pot fi sesizate de orice persoană fizică sau juridică ce pretinde încălcarea drepturilor și libertăților sale fundamentale, consacrate la nivel constituțional, prin tratate internaționale sau de legislația internă. De asemenea, poate fi sesizată cu acțiuni în anularea unor acte administrative considerate ilegale, cu acțiuni în stabilirea răspunderii administrative a unei persoane fizice sau juridice, cu plângeri împotriva autorităților administrative ale statului.[275]

---

(4) dreptul de a pune la îndoială persoanele care mărturisesc împotriva sa sau de a pune aceste persoane la îndoială, precum și ca persoanele care depun mărturie în favoarea lor să fie citate și interogate în aceleași condiții ca cele pentru persoanele care au depus mărturie împotriva lui sau ea;

(5) dreptul de a beneficia de serviciile unui traducător, în mod gratuit, în cazul în care acesta nu are comanda limbii armene.

Art. 68 - Autoritatea de lucru judecat

1. Nimeni nu poate fi judecat de două ori pentru același act.

2. Prevederile părții 1 a prezentului articol nu împiedică revizuirea unui caz în conformitate cu legea în cazul existenței unor circumstanțe noi sau emergente sau în cazul în care au existat deficiențe fundamentale în examinarea cauzei care ar putea afecta rezultatul cauzei.

[274]Art. 33 - Acordul de reconciliere între părți

1. Părțile pot încheia cazul în orice moment al procedurii prin încheierea unui acord de reconciliere.

2. Acordul de reconciliere dintre părți este redactat în formă scrisă.

3. Pentru aprobarea acordul de reconciliere, instanța explică consecințele sale procedurale asupra părților.

4. Instanța nu aprobă acordul de conciliere dacă contravine legii și altor acte juridice sau încalcă drepturile și interesele altor persoane. În astfel de cazuri instanța judecă cazul în fond.

[275]A se vedea LEGEA REPUBLICII ARMENIA HO-41 privind fundamentele administrației și procedurii administrative, adoptata la 18 februarie 2004

Art. 1 - Prezenta lege prescrie principiile administrației, reglementează relațiile dintre organele administrative și persoanele fizice sau juridice (în continuare persoane) legate de adoptarea actelor administrative, apelurile din actele administrative, acțiunile și omisiunile organelor administrative, executarea actului administrativ, cheltuielile administrative, precum și compensarea prejudiciilor cauzate de administrație.

Art. 69. Dreptul de atac - Pentru protecția drepturilor lor, persoanele au dreptul de a depune plângere împotriva actelor administrative, a acțiunii sau a inacțiunii organului administrativ.

Art. 70. Procedura de apel - 1. Legea poate fi atacată în conformitate cu procedura administrativă sau judiciară. 2. Plângerea administrativă poate fi depusă la: a) organul administrativ care a adoptat actul; b) organul administrativ superior al organului administrativ care a adoptat actul. Dacă plângerea a fost depusă la organul administrativ care a adoptat actul și (sau) organul administrativ superior al organului administrativ care a adoptat actul în litigiu, atunci plângerea va fi examinată de organul administrativ superior al organului administrativ care a adoptat actul în litigiu. În acest caz, procedura în ceea ce privește

Dreptul la apărare este asigurat, în principal, prin instituția apărătorului ales. Profesia de avocat este reglementată la nivel de lege – Legea Republicii Armenia ZR-29 privind activitatea de avocat, din data de 14 decembrie 2004 (cu modificări ulterioare). Potrivit acestei reglementări, activitatea de avocat include: acordarea de consultanță, inclusiv consiliere cu privire la drepturile și obligațiile persoanelor, activitățile sistemului judiciar în legătură cu drepturile reclamantului, examinarea documentelor, redactarea unor documente legale; reprezentare, inclusiv reprezentare juridică; asistență sau reprezentare în cauzele penale. Reprezentarea juridică sau apărarea în cauze penale ca activitate independentă poate fi efectuată numai de un avocat. Statul garantează asistență juridică gratuită în cauzele penale în conformitate cu procedura stabilită de Codul de procedură penală al Republicii Armenia și în cazurile prevăzute de acesta, iar în cazul proceselor civile, numai în anumite situații, prevăzute de Codul de procedură civilă (precum cazurile privind stabilirea pensiei alimentare, cazurile privind acordarea de despăgubiri pentru prejudiciile cauze prin decesul unei persoane, atingeri aduse integrității fizice sau sănătății, decesul susținătorului de familie).

Codul de procedură penală al Republicii Armenia consacră și instituția *protecției publice*, constând în asistență juridică gratuită acordată în anumite cazuri prevăzute de lege. Protecția publică se realizează prin intermediul funcției apărătorului public, iar Biroul apărătorului public este o subdiviziune din cadrul Camerei Avocaților. Un apărător public este considerat un avocat care lucrează în funcția de apărător public, în baza unui contract de muncă încheiat cu președintele Camerei, la recomandarea șefului statului în biroul apărătorului public. Angajarea în funcția de apărător public se face prin concurs.

Constituția **Azerbaidjanului** prevede o republică cu formă prezidențială de guvernământ. Justiția, în ceea ce privește cauzele civile și litigiile economice se desfășoară în Azerbaidjan în conformitate cu principiul egalității tuturor în fața legii și a instanței. Curtea trebuie să exercite o abordare identică față de toate persoanele care participă la caz indiferent de rasă, religie, sex, origine, stare de proprietate, poziție de afaceri, crez, apartenența la partide politice, sindicate și alte asociații sociale, tipul de proprietate, precum și orice alte motive care nu sunt specificate de legislație. Republica Azerbaidjan este definită de Constituția Republicii Azerbaidjan, Legea Republicii Azerbaidjan privind instanțele și judecătorii, Codul de procedura civilă, alte legi, precum și tratatele internaționale la care Republica Azerbaidjan este parte.

Dispozițiile Constituției Republicii Azerbaidjan vor avea supremație juridică și aplicare directă pe întreg teritoriul Republicii Azerbaidjan. Nu este permisă emiterea de acte juridice care să pună capăt sau să restrângă drepturile și libertățile persoanelor și persoanelor în domeniul acțiunii în materie de procedură civilă, precum și încălcarea independenței instanței.

Toate persoanele fizice și persoanele juridice trebuie, în conformitate cu procedura specificată prin lege, să aibă dreptul de a-și exercită dreptul de a sesiza instanța pentru a-și proteja drepturilor și libertăților, precum și pentru protejarea intereselor garantate de lege.

Renunțarea la dreptul de a sesiza instanța este nulă și neavenită.

În cazul în care legea prevede, în ceea ce privește anumite clase de litigii economice, pentru anumite soluționări pre-contencioase sau în cazul în care o astfel de procedură a fost prevăzută prin acord între părți, un astfel de litigiu va fi înaintat spre soluționare instanței economice cu respectarea procedurii menționate. Curtea își va întocmi actele sub formă de rezoluții, hotărâri, decizii și decrete.

Rezoluția, hotărârea, decizia, decretul instanțelor intrate în vigoare devin obligatorii pentru toate autoritățile statului, organele locale, funcționarii lor, partidelor politice, sindicatelor, oficialilor lor, precum și persoanelor fizice și juridice, entităților și se execută în mod obligatoriu pe întreg teritoriul Republicii Azerbaidjan.

---

plângerea inițiată de organul administrativ care a adoptat actul în litigiu se încheie. 3. Dacă plângerea împotriva actului a fost depusă atât în procedura administrativă, cât și în cea judiciară, atunci plângerea este examinată prin procedură judiciară, caz în care procedura inițiată în organul administrativ se încheie.

Astfel, regăsim atât procedura recursului administrativ prezent și în Romania, atât recurs grațios cat și recurs ierarhic, prin care cetățeanul al cărui drept a fost atins de acțiunea/inacțiunea unui organ statal poate depune plângere la organul administrativ care a adoptat actul sau la organul administrativ superior. De asemenea, se poate urmări și calea acțiunii în justiție, pentru care Armenia a creat Curtea Administrativa, cu competenta jurisdicțională separata de cea a instanțelor de drept comun și specializata în materie de drept administrativ.

Neexecutarea actului de instanță, precum și orice altă formă de lipsă de respect față de instanță duc la răspunderea prevăzută de lege.

În cazul în care actele judecătorești afectează interesele părților neimplicate, natură obligatorie a actelor instanței nu va priva persoanele interesate care nu participă în cazul respectiv, de a face apel, în cazul în care există acest drept pentru protecția drepturilor și intereselor lor protejate de lege.

Persoanele prejudiciate individual prin infracțiuni administrative au dreptul de a depune la instanță o plângere împotriva actului administrativ. Petiția va fi înaintată instanței la domiciliul persoanei în termen de 10 zile. Depunerea unei petiții în instanță va suspendă executarea hotărârii de mustrare administrativă.

Cererea prealabilă a persoanei interesate către organele sau funcționarii administrativi

nu va fi o condiție pentru depunerea unei petiții în instanță, acceptarea ei și soluționarea de către instanță. La judecarea cauzei, instanța examinează legalitatea și justificarea deciziei privind mustrarea administrativă și stabilește:dacă decizia a fost adoptată în temeiul legii și de către un organism autorizat sau oficial; dacă procedurile determinate de aducere la răspundere administrativă sau pentru îndeplinirea obligațiilor care i-au fost impuse; dacă persoană a săvârșit o infracțiune administrativă care a condus la răspunderea în conformitate cu legislația și dacă este vinovat de acea infracțiune.

Amendamentele constituționale aprobate într-un referendum, în septembrie 2016, au împuternicit președintele să dizolve Milli Majlis (Adunarea Națională) în anumite situații, să facă alegeri prezidențiale și să numească mai mulți vicepreședinți. Amendamentele au extins și condițiile prezidențiale de la cinci la șapte; termenele limită au fost deja eliminate într-un referendum din 2009. Modificările au inclus, de asemenea, eliminarea cerințelor de vârstă pentru candidații prezidențiali și scăderea vârstei minime pentru candidații parlamentari la 18 ani.

- Există o justiție independentă?

- Există supremația legii în materie civilă și penală? Poliția este sub controlul civil direct?

- Există protecție împotriva terorii politice, a închisorii nejustificate, a exilului sau a torturii, fie prin grupuri care sprijină sau se opun sistemului? Există libertate de război și de insurgențe?

- Legile, politicile și practicile garantează tratamentul egal al diferitelor segmente ale populației?

Sistemul judiciar este corupt, ineficient și subordonat executivului.

Modelul grațierilor președintelui pentru prizonieri politici urmat de mai multe arestări este un exemplu al naturii arbitrare a sistemului judiciar. O coaliție locală de ONG-uri a estimat că în țară s-au înregistrat 118 deținuți politici începând cu sfârșitul lunii noiembrie 2016. Arestarea și detenția arbitrară sunt comune, iar deținuții sunt adesea ținuți pentru perioade lungi de timp înainte de proces. Persoanele de opoziție, jurnaliștii și activiștii care au fost arestați sau condamnați în ultimii ani au raportat numeroase încălcări ale procesului, inclusiv acces restricționat la avocat, fabricarea și reținerea dovezilor și abuz fizic.

Uniunea Europeană și Guvernul **Georgiei**[276] au convenit să continue colaborarea în direcția unei aprofundări sporite a asocierii politice și a integrării economice a Georgiei cu UE, la 1 iulie 2016 fiind semnat Acordul de asociere UE-Georgia care cuprinde crearea unei zone de liber schimb aprofundate și cuprinzătoare.[277]

Parlamentul European a adoptat la 15 octombrie 2018 Raportul referitor la punerea în aplicare a Acordului de asociere UE- Georgia[278], document prin care a salutat rezultatele obținute de Georgia în lupa împotriva corupției la nivel mediu și mic, care i-au permis să ocupe o poziție bună la nivel regional din perspectiva indicilor de percepție a corupției.

A fost însă subliniat că fenomenul corupției la nivel înalt în rândul elitei rămâne o problemă serioasă, astfel Georgia trebuie să se asigure că Agenția anticorupție este independentă, protejată de orice interferențe politice și separată de Serviciul de Securitate a Statului, reușita efortului de

[276]A se vedea Georgia, Republica Georgia, denumită uneori și Gruzia, este o republică semiprezidențială și este o țară candidată la aderarea UE.

[277] Material disponibil la adresa: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/georgia/;

[278] Raportul este disponibil la adresa: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0320_RO.html;

combatere a corupției depinzând de un sistem judiciar independent și de un bilanț solid al anchetelor în cazuri de corupție la nivel înalt, care constituie încă un obiectiv de atins.

Autoritățile georgiene a trebuit să instituie un mecanism veritabil, independent și eficace de investigare și urmărire în justiție a abuzurilor comise de către funcționarii însărcinați cu aplicarea legii, care să nu fie plasat sub autoritatea procurorului general, pentru a aborda problema persistente a imposibilității de a responsabiliza autorii acestor fapte. Așadar a fost creat Serviciul de inspectori al statului pentru investigarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului comise de funcționarii însărcinați cu aplicarea legii.

Există o reformă în curs a sistemului judiciar, existând elementele care indică o sporire a imparțialității și a transparenței acestuia. Cu toate acestea trebuie ca Georgia să adopte măsurile necesare pentru a consolida sistemul judiciar – inclusiv prin creșterea capacității sale administrative – și pentru a asigura independența deplină a sistemului judiciar și a Parchetului. În același sens, trebuie să se asigure controlul democratic al ministerului de interne, inclusiv al poliției și al serviciilor de securitate, care trebuie să facă obiectul unui proces de restructurare și reformă, pentru a garanta, printre altele, transparența, în special în ceea ce privește procesul de selecție, numire în funcție și promovare a judecătorilor, precum și procedurile disciplinare care îi privesc.

În același context, Georgia și-a asumat reforma și punerea în aplicare a acesteia în domeniul gestionării finanțelor publice precum și adoptarea unei strategii naționale de combatere a criminalității organizate, fiind necesare însă modificări care să aibă drept scop reformarea legislației privind politica în domeniul drogurilor.

În ceea ce privește respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, autoritățile georgiene au fost invitate să continue să opereționalizeze mecanismul de coordonare în domeniul drepturilor omului instituit la nivel național și să își intensifice cooperarea în cadrul forurilor multilaterale. A fost subliniată în același context, importanța unei politici clare, transparente și bazate pe drepturile omului și a mecanismelor de investigare, urmărire penală și compensare a încălcărilor drepturilor omului comise de administrațiile anterioare, cu asigurarea că acest proces respectă pe deplin principiul statului de drept și garanțiile procedurale. Astfel este solicitat autorităților georgiene să ia măsuri suplimentare pentru a proteja libertățile fundamentale și drepturile omului, în special în ceea ce privește grupurile vulnerabile, prin combaterea discursurilor de incitare la ură și a discriminării, inclusiv pe piața muncii – prin intermediul unui cod al muncii modificat, împotriva persoanelor LGBTQI, a romilor, a persoanelor suferind de HIV/SIDA, a persoanelor cu dizabilități și a altor minorități.

Georgia ar trebui să armonizeze legislația privind drepturile persoanelor cu dizabilități cu Convenția Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități, pe care a ratificat-o în 2014. De asemenea, Georgia a ratificat Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) și adoptat Strategia guvernamentale pentru egalitate civică și integrare.

A fost solicitat autorităților georgiene să ia măsuri suplimentare pentru a proteja femeile împotriva tuturor formelor de violență, abuzuri sexuale și hărțuire sexuală la locul de muncă și în spațiul public și să stimuleze creșterea numărului de femei de pe piața muncii și din viața politică, unde sunt în continuare subreprezentate. În același context, Georgia trebuie să consolideze protecția drepturilor copiilor, inclusiv prevenirea violenței împotriva copiilor, și să se îmbunătățească accesul la educație pentru toți copiii, inclusiv pentru cei cu dizabilități, fiind în responsabilitatea guvernului supravegherea îndeaproape a situației copiilor din orfelinate și instituții rezidențiale religioase.

Deși Georgia a înregistrat progrese – așa cum reiese din clasamentul mondial al libertății presei din 2018 stabilit de organizația „Reporteri fără Frontiere”[279] – a fost evidențiată politizarea conținutului mediatic, în condițiile în care mass-media liberă și independentă, independența editorială și pluralismul și transparența în ceea ce privește drepturile de proprietate în sectorul mass-mediei sunt principii democratice esențiale.

[279] Material disponibil la adresa : https://rsf.org/fr/georgie;

În ceea ce privește sistemul de ajutor public judiciar din **Austria,** precizăm că potrivit art.63 alin. (1) din Codul de procedură civilă (ZPO), ajutorul judiciar se adresează oricărei persoane fizice, indiferent de poziția sa procesuală (reclamant sau pârât) și indiferent dacă este cetățean austriac sau străin, câtă vreme se află în situația de a nu putea acoperi costurile aferente unei proceduri civile întrucât și-ar periclita astfel nivelul de trai.[280]

În ceea ce privește formele pe care le poate îmbrăca ajutorul judiciar, acesta poate fi acordat prin scutirea (totală sau numai parțială) a părții aflată „în nevoie" de achitarea taxelor judiciare de timbru, precum și a celorlalte cheltuieli, dar și prin asigurarea reprezentării judiciare gratuite. Atunci când a fost încuviințată reprezentarea judiciară, avocatul va asigura și asistența prejudiciară.[281]

Ajutorul judiciar poate fi încuviințat în toate procedurile civile și comerciale, precum și în legătură cu pretențiile civile decurgând din prejudiciile produse prin săvârșirea unei fapte penale, sub condiția ca acestea să fie formulate pe cale separată, înainte unei instanțe civile. Partea căreia i s-a încuviințat acordarea de ajutor public judiciar în timpul judecării fondului, va beneficia de acesta și în celelalte etape procesuale, cum sunt cea a apelului și faza executării silite, singura condiție pentru această continuitate în acordarea ajutorului fiind menținerea situației care a justificat încuviințarea acestuia, în caz contrar instanța de judecată dispunând retragerea asistenței.[282]

Cererea pentru acordarea ajutorului judiciar se poate formula numai prin utilizarea unui formular standard, pus la dispoziție la instanțe (***Beirksgericht*** sau ***Landsgericht*** sau ***Arbeits-und Sozialgericht)*** pe internet sau la unele dintre consulatele austriece, formularele trebuind înregistrare în termen de maxim patru săptămâni de la data semnării lor de către solicitant, în caz contrar fiind lovit de nulitate. Apoi, cererea menționată se transmite în formă scrisă prin serviciile poștale sau prin înregistrare la instanța de primă jurisdicție, că-reia îi revine competența de a decide cu privire la acordarea ajutorului. Formularul pentru acordarea ajutorului conține datele personale ale solicitantului, detalii privind condițiile de trai și o enumerare a bunurilor ce constituie activul patrimonial – venituri, economiile plasate în conturi bancare, proprietăți imobiliare, polițe de asigurare -, fiind necesară și depunerea de înscrisuri doveditoare. Dacă se va dovedi că solicitantul a făcut declarații mincinoase sau a furnizat informații incomplete în vederea obținerii ajutorului public, poate fi atrasă răspunderea sa administrativă – prin aplicarea unei amenzi consistente -, civilă sau

[280] Anterior lunii iulie 2009, același text normativ prevederea posibilitatea ca ajutorul judiciar să fie acordat și persoanelor juridice, însă prevederea a fost modificată. Această modificare a fost întâmpinată cu critici de către unii autori, invocându-se concluziile Curții Europene de Justiție din C-279/2009, potrivit cărora și persoanele juridice trebuie să beneficieze, în principiu, de ajutor judiciar. Așadar, potrivit considerentelor Curții, „principiul protecției jurisdicționale efective, astfel cum este consacrat la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, trebuie să fie interpretat în sensul că nu este exclus ca acesta să fie invocat de persoane juridice și că asistența acordată în temeiul acestui principiu poate să acopere, printre altele, scutirea de la plata avansului din cheltuielile de procedură și/sau asistența unui avocat. În această privință, revine instanței naționale sarcina de a verifica dacă condițiile de acordare a asistenței judiciare constituie o limitare a dreptului de acces la instanțele judecătorești care aduce atingere însеși esenței acestui drept, dacă respectivele condiții au în vedere un scop legitim și dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit. În cadrul acestei aprecieri, instanța națională poate să ia în considerare obiectul litigiului, șansele rezonabile de succes ale solicitantului, gravitatea mizei pentru acesta,complexitatea dreptului și a procedurii aplicabile, precum și capacitatea acestui solicitant de a-și susține în mod efectiv cauza. Pentru a aprecia proporționalitatea, instanța națională poate să țină seama și de cuantumul cheltuielilor de procedură care trebuie să fie avansate și de împrejurarea dacă acestea sunt sau nu sunt de natură să constituie eventual un obstacol insurmontabil pentru accesul la justiție. În ceea ce privește mai precis persoanele juridice, instanța națională poate să țină seama de situația acestora. Astfel, instanța menționată poate să ia în considerare în special forma și scopul lucrativ sau nelucrativ al persoanei juridice în cauză, precum și capacitatea financiară a asociaților sau a acționarilor săi și posibilitatea acestora de a-și procura sumele necesare pentru introducerea acțiunii în justiție." Decizia este disponibilă la adresa: http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62009CJ0279&lang1=en&lang2=RO&type=TXT&ancre=.;

[281] Pentru a beneficia de ajutor public judiciar, solicitantul trebuie să îndeplinească două condiții: să se afle într-o situație financiară care îi împiedică (fie și în parte) să suporte cheltuielile aferente procedurii (obținerea de asistență extrajudiciară, în legătură cu procedura prealabilă, aferentă unui proces pendinte, în vederea desfășurării executării silite) fără a periclita nivelul de trai minim, corespunzător unui „standard simplu" de viață; acțiunea, cererea sau apărarea pentru care este solicitat ajutorul trebuie să nu fi fost formulată cu rea-Credemință și nici să nu fie în mod vădit nefondată. Pentru amănunte, T.V. Pantacius, op.cit., p.440;

[282] Idem;

chiar penală – pentru săvârșirea infracțiunilor de fals în declarații, uz de fals, tentativă de fraudă, etc.[283]

Potrivit legislației în materie și atunci când nu este acordat integral ajutorul judiciar se pot încuviința, potrivit aprecierii suverane investite cu soluționarea cererii, scutiri provizorii de la plata cheltuielilor judiciare, a celor pentru martori, experți judiciari, pentru costul comunicărilor, a garanțiilor menite să acopere cheltuielile făcute de adversarii procesuali, precum și servicii de reprezentare în instanță, reprezentare asigurată fie de un funcționar al acesteia, fie de către un avocat. În acest din urmă caz, baroul local va desemna unul dintre membrii săi.[284]

Dreptul la ajutor juridic este garantat de art. 23 din Constituția **Belgiei**. El dispune că: „Fiecare are dreptul de a duce o viață conformă demnității umane. În acest scop, legea, decretul sau regula vizată la art. 134 vor garanta, ținând cont de obligațiile corespunzătoare, drepturile economice, sociale și culturale, determinând condițiile exercitării acestora. Aceste drepturi cuprind mai ales: (...) 2. dreptul la (...) ajutor (...) juridic".

Codul judiciar belgian a fost modificat în materia ajutorului juridic prin Legea din 23 noiembrie 1998, modificată, la rândul ei, de Legea din 6 iulie 2016. El acordă competențe în materie comisiilor de ajutor juridic de la nivelul arondismentelor, pentru prima formă de ajutor, și barourilor pentru cea de a doua formă. Prima linie a ajutorului juridic este așadar asigurată de organizații de ajutor judiciar agreate de barouri. Ele pot da sfaturi practice, informări, un prim aviz juridic sau pot orienta pe cel interesat către o instanță sau o altă instituție specializată. Acest ajutor este accesibil tuturor, fără să fie puse codiții de venit. Pe de altă parte, în Belgia sunt organizate 589 centre publice de acțiune socială. „Centrul furnizează toate sfaturile și informațiile utile și efectuează demersurile de antură să procure interesaților toate drepturile și avantajele pe care le pot pretinde în cadrul legislației belgiene sau străine"[285]. Extensia foarte mare a sferei de acțiune a acestor centre pune în practică probleme de eficiență. „Acest rol acordat CPAS-urilor, în practică serviciului lor social, este în realitate imposibil de îndeplinit. Cel mai competent dintre juriști nu poate cunoaște toate drepturile unei persoane, mai ales când sunt consacrate de un sistem străin și cu atât mai puțin să le facă efective prin toate demersurile necesare."[286]

A doua linie a ajutorului juridic este asigurată de stat prin intermediul barourilor. Reglementările în materie sunt instabile. Plafonul veniturilor lunare nete pe care o persoană nu trebuie să le depășească pentru a putea beneficia de ajutorul juridic era la 1 septembrie 2016 de 978 euro. Dacă venitul era între 978 și 1255 euro ajutorul este parțial. Pentru cei care au un venit până la 1255 euro și au o persoană în întreținere ajutorul este gratuit. Dacă venitul net al menajului este între 1255 și 1531 euro gratuitatea este parțială. Persoanele aflate în anumite condiții speciale sunt prezumate a îndeplini condițiile de venit: beneficiarii de ajutor social, persoanele în vârstă, beneficiarii unei alocații de handicap etc.

După legea din 6 iulie 2016, beneficiarul trebuie să plătească avocatului o contribuție forfetară de 20 de euro pe desemnare și 30 euro pe procedură. Sunt exceptați minorii, bolnavii mintal, beneficiarii ajutorului total gratuit în materie penală și cei angajați în anumite tipuri de proceduri stabilite prin lege, cum ar fi procedurile de recunoaștere a apatridiei, a calității de refugiat, recursurile contra măsurilor de interdicție de intrare pe teritoriul național etc.

Asistența judiciară este supusă unor reguli proprii. Ea constă în a dispensa pe cel în cauză care nu are mijloace materiale de toate sau de o parte a cheltuielilor unei proceduri judiciare sau extrajudiciare, de plata taxelor de înregistrare, de grefă, de expediere etc. Ea permite de asemenea

[283] Hotărârea pronunțată în legătură cu acordarea ajutorului judiciar se comunică solicitantului prin poștă specială (Ruckscheinbrief), iar hotătârea de respingere a cererii de ajutor poate fi atacată cu apel în termen de 14 zile, calculate începând cu prima zi după comunicare. Ibidem, p.441;

[284] Desemnarea se va face în ordine alfabetică. Deși, în mod obișnuit, baroului local nu i se poate solicita, desemnarea unui anumit avocat, în mod excepțional și dacă o asemenea solicitare este fundamentată – spre exemplu, prin aceea că un anumit avocat este deja familiarizat cu particularitățile cauzei și există acordul acestuia, organul profesional o va accepta. A se vedea T.V.Pantacius, op.cit.,p.441. Pentru informații cu privire la Uniunea Națională a Barourilor din Austria se poate consulta pagina web dedicată instituției la adresa: https://www.rechtsanwaelte.at/;

[285] Art. 60 din Legea din 8 iulie 1976.

[286] A se vedea Jacques FIERENS, Le fantome du palais de justice de Bruxelles, în La Revue du Centre Michel de l'Hospital [édition électronique], E. Raschel (dir.), n° 12, décembre 2017, p. 81.

gratuitatea asistenței unui consilier în cadrul unei expertize judiciare. Cerea de asistență judiciară trebuie făcută la biroul de asistență judiciară al tribunalului sau curții care trebuie sesizată cu litigiul.

În Belgia există o multitudine de ONG-uri și asociații care acordă ajutor juridic celor defavorizați: ATD Quart Monde, Service droit des jeunes, Défense des enfants international-Belgique, ASLB Diogène, Coordination et inititive pour les réfugiés et étrangers (CIRE), ASLB Droits quotidiens, Association syndicale des magistrats, Fondation Roi Baudouin.

„O decizie a Curții constituționale este în mod particular interesantă în ceea ce privește posibilitatea ca o asociație să acționeze în justiție în numele celor care pretind apărare. Sesizată de o dublă problemă prejudiciară într-o afacere în care *Défense des enfants international-Belgique* pretindea să acționeze în fața tribunalelor judiciare în numele minorilor străini neacompaniați (MENA), Curtea a judecat că absența unei dispoziții legislative care să precizeze în ce condiții un drept la acțiune poate fi recunoscut persoanelor juridice care doresc să exercite acțiunea corespunzătoare scopului lor statutar și care vizează să protejeze libertățile fundamentale recunoscute de Constituție și tratatele internaționale la care Belgia este parte violează art. 10 și 11 din Constituție."[287] Dar, nici acum această lacună sistemică nu a fost acoperită de către statul belgian.

Sistemul belgian de asistență juridică este unul eficient și este evident că sprijină persoanele care nu au resurse materiale, nu doar în materie penală, ci în, practic, toate procedurile. El nu implică doar asistența judiciară, ci și cea extrajudiciară, transformându-se într-un acces la drept, nu doar la justiție. Totuși unele critici i-au fost aduse în primul rând privind remunerarea insuficientă a avocaților de către stat. „Sistemul se bazează în același timp pe generozitatea tradițională a numitor avocați și pe faptul că mulți trăiesc practic doar din ajutorul judiciar, neavând o clientelă «plătitoare» suficientă"[288]. O altă critică privește faptul că venitul minim cerut pentru a beneficia de ajutor juridic este mai mare decât venitul care este considerat minim pentru a duce o viață decentă (817,36 euro în 2017). Este de asemenea criticat faptul că cerea de ajutor jurisdicțional este distinctă de cererea de ajutor juridic. Dar cea mai importantă critică este că educația juridică generală este insuficientă, statul nefăcând efortul de a asigura cetățeanului mediu o educație juridică adecvată.

Conform unui raport întocmit în cadrul unui proiect susținut de Uniunea Europeană[289], în **Bosnia și Herțegovina** nu există o lege privind asistența juridică gratuită care să stabilească drepturile minime ale cetățenilor în acest domeniu. Cu toate acestea, legi privind asistența juridică gratuită au fost adoptate separat în Republika Srpska, districtul Brčko și în opt din cele zece cantoane ale Federației Bosnia și Herțegovina,[290] adoptarea legilor în discuție fiind urmată de înființarea unor centre pentru acordarea asistenței juridice gratuite.[291]

Pe lângă legislația disparată în domeniu, codul național de procedură penală, precum și codurile de procedură adoptate de cele două entități care compun statul analizat, recunosc de asemenea dreptul la asistență juridică gratuită. Conform acestor reguli, acuzatul are dreptul de a fi reprezentat în fața instanței de către un avocat numit de aceasta în cazul în care acuzatul nu își permite să angajeze serviciile unui avocat, dar numai dacă persoana în discuție este acuzată de comiterea unei infracțiuni care poate fi sancționată cu o pedeapsă cu închisoarea de la trei ani în sus sau dacă interesele justiției o cer[292]. Totodată, trebuie precizat că în codurile de procedură penală nu se specifică dacă victimele sau persoanele vătămate au dreptul la asistență juridică gratuită. De asemenea, în legislația privind protecția martorilor se precizează că martorii vulnerabili au dreptul la asistență juridică gratuită. Cu toate acestea, nu rezultă clar din legislație modalitatea concretă în care se oferă și finanțează acest tip de asistență.[293]

Pentru cauzele civile, codurile de procedură civilă prevăd că instanța poate scuti o parte din proces de plata cheltuielilor de judecată dacă situația financiară a părții este de așa natură încât

[287]A se vedea C. const., nr. 133/2013, 10 octombrie 2013, Jacques FIERENS, Le fantome…, op. cit., p. 83-84.
[288]Idem, p. 84.
[289]A se vedea S. Ninković, Access to Justice: Provision of Information, Advice and Free Legal Aid în Bosnia and Herzegovina, 2016, http://adi.org.ba/wp-content/uploads/2016/06/Finalna-ENG-verzija-18.11.2016.pdf (accesat în data de 28.01. 2019).

[290]Idem, p. 5.
[291]Idem, p. 9-10.
[292]Idem, p. 13.
[293]Idem, p. 13-14.

plata cheltuielilor ar pune în pericol capacitatea acesteia de a se sprijini financiar sau de a-i sprijini pe membrii familiei sale. Scutirea de plata cheltuielilor de judecată include scutirea de plata taxelor judiciare, în timp ce obținerea gratuită a serviciilor unui avocat face parte dintr-o procedură distinctă care necesită implicarea centrelor înființate de stat care furnizează asistență juridică gratuită. În ceea ce privește procedurile administrative, legislația în domeniu nu prevede dreptul la asistență juridică gratuită. Cu toate acestea, legislația prevede principiul asistenței acordate persoanelor lipsite de educație. Conform acestui principiu, autoritatea care conduce procedura administrativă trebuie să se asigure ca în cazul unei persoane lipsite de educație, procedura să nu aibă drept rezultat încălcarea drepturilor persoanei în discuție. Deși această prevedere nu include dreptul de a angaja în mod gratuit serviciile unui avocat, ea obligă instituțiile publice să ofere asistență juridică cetățenilor, în special informații de natură juridică. În practică, autoritățile locale și instanțele au desemnat de regulă personal, și uneori chiar departamente, care să ofere cetățenilor asistență în completarea documentelor necesare în cadrul unor proceduri administrative.[294]

Concluzionând cu privire la situația asistenței juridice gratuite în Bosnia și Herțegovina, potrivit raportului anterior citat, actualul sistem este disfuncțional și discriminatoriu. În acest sens, se resimte cu stringență necesitatea adoptării unei legi unitare la nivel federal în acest domeniu, care să garanteze egalitatea cetățenilor în exercitarea dreptului la asistență judiciară gratuită. Organismele care oferă în prezent asistență judiciară gratuită diferă în ceea ce privește statutul și modul lor de organizare. Unele organisme au statutul unor organe judiciare independente, în timp ce altele sunt supuse puterii executive. De asemenea, domeniile în care se acordă asistență juridică gratuită diferă la nivelul teritoriului statului analizat.[295]

În 2006, în **Bulgaria** a fost adoptată o lege privind asistența publică judiciară în proceduri civile, administrative și penale, cu scopul de a asigura un acces egal la justiție cetățenilor bulgari.[296]

De problema administrării asistenței publice judiciare se ocupă o instituție de stat independentă - Biroul Național Bulgar al Asistenței Judiciare, având rolul de a supraveghea acordarea asistenței publice judiciare, în colaborare cu barourile. Avocații care doresc să ofere asistență juridică în cadrul acestui sistem trebuie să introducă o cerere la Biroul Național, aprobată anterior de baroul din care fac parte. Toți avocații implicați în acest sistem sunt înscriși într-un registru public, disponibil persoanelor care doresc asistență juridică și sunt plătiți pentru munca depusă din fondurile statului. În 2015, Biroul Național a înființat șapte centre în care se oferă asistență juridică, aceasta fiind disponibilă și prin intermediul unei linii telefonice.[297]

Cu privire la condițiile de eligibilitate pentru a beneficia de asistență judiciară gratuită, aceasta este în primul rând disponibilă în toate cazurile în care, potrivit legii, este obligatorie reprezentarea de către un avocat. În al doilea rând, în cadrul procedurilor civile, penale și administrative, asistența judiciară este disponibilă dacă persoana nu își permite un avocat, iar interesele justiției impun numirea unuia. Persoanele eligibile pentru a primi asistență judiciară gratuită pot solicita un anumit avocat din registrul întocmit de Biroul Național.[298]

Totodată, legea prevede că persoanele fizice pot fi exonerate de plata taxelor judiciare, dacă instanța ajunge la concluzia că nu au resurse suficiente pentru a le plăti.[299]În același timp, au dreptul la asistență judiciară gratuită persoanele care sunt eligibile să primească ajutoare sociale și persoanelor internate în instituții specializate care oferă servicii sociale. De asemenea, beneficiază de asistență juridică familiile adoptive sau rudelor care găzduiesc un minor conform legii protecției copilului.

[294]Idem, p. 14.
[295]Idem, p. 25.
[296] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Bulgaria, Latham & Watkins LLP, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-bulgaria.pdf
[297]Idem, p. 106.
[298]Idem, p. 106-107.
[299] https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-bg-maximizeMS-en.do?member=1 (accesat în fata de 04.03.2019).

Asistența publică judiciară[300] este definită ca un beneficiu în favoarea titularului său, constând în consultanță, asistență în legătură cu procedurile judiciare din materiile care vor fi detaliate în cele ce urmează, respectiv reprezentarea de către un avocat în fața unei instanțe. Aceasta din urmă poate include orice formă de asistență pe care în mod obișnuit o asigură avocații, în toate etapele procesuale, în primă instanță și în căile de atac, respectiv, în procedurile penale, inclusiv în etapa de urmărire penală. Potrivit legislației naționale din **Cipru**, poate beneficia de ajutor public judiciar orice persoană fizică – cetățean cipriot sau străin – în măsură să dovedească faptul că este în imposibilitatea de a suporta costurile generate de procedurile judiciare fără a-i fi afectate capacitatea de a face față nevoilor personale de bază și de a-și îndeplini obligațiile de familie. În conformitate cu art. 4, 5, 6, 6A, 6B, 6C, 6D, 6E și 6F al *Legii Ajutorului Public Judiciar* (2002), în Cipru, ajutorul public judiciar este acordat în (i) procedurile penale din fața oricărei instanțe, pentru o infracțiune care se pedepsește cu o măsură privativă de libertate de cel puțin 1 an, inclusiv în procedura de interogatoriu și procedurile de anchetă derulate înainte de sesizarea instanței; (ii) procedurile civile și penale care implică încălcări ale drepturilor fundamentale; (iii) procedurile în fața instanțelor care soluționează cauze de dreptul familiei, în baza unor acorduri bilaterale sau multilaterale semnate de Cipru, având ca obiect relațiile de familie, custodia minorilor, obligația de întreținere, recunoașterea copiilor, adopția, relațiile patrimoniale dintre soți, orice dispută legată de căsătorie și viața de familie; (iv) litigii transfrontaliere; (v) procedurile administrative desfășurate în fața instanțelor administrative, având ca obiect cereri de protecție internațională sau cereri formulate de reclamanți refugiați; (vi) procedurile administrative desfășurate în fața instanțelor administrative, având ca obiect cereri ale resortisanților ilegali ai unor state terțe; (vii) proceduri civile în fața instanțelor districtuale, având ca obiect despăgubiri, inițiate de victime ale traficului de persoane, sau de minori victime ale pornografiei infantile, hărțuirii sau abuzului sexual; (viii) proceduri inițiate în fața oricărei instanțe având ca obiect vânzarea de terenuri ipotecate; (ix) proceduri administrative în fața instanțelor administrative inițiate de un cetățean al Uniunii Europene sau de un membru de familie al acestuia în legătură cu diferite dispoziții legale.[301]

În cazuri urgente, avocatul îi poate solicita instanței învestite cu judecarea litigiului eliberarea unui certificat de asistență publică judiciară. Instanța decide cu precădere într-o atare situație. Cererea de asistență publică judiciară se adresează instanței pe un formular special, disponibil la registratura acesteia, care trebuie completat de avocat sau de justițiabilul însuși și înregistrat la instanța învestită cu soluționarea cauzei. La formularul respectiv este anexată o declarație cuprinzând informațiile relevante pentru cererea de asistență publică judiciară (datele personale ale solicitantului, situația familială, ocupația, veniturile, bunurile în proprietatea sa). Dacă instanța învestită cu soluționarea cazului a admis cererea de asistență publică judiciară și a emis certificatul necesar, beneficiarul acestuia își poate alege avocatul de pe o listă de avocați care oferă aceste servicii. Dacă titularul asistenței publice judiciare nu își desemnează un avocat ales, instanța care a admis cererea de asistență îi va pune la dispoziție lista de avocați furnizată de Uniunea Barourilor din Cipru, invitându-l să aleagă o persoană de pe această listă. Costurile de procedură sunt integral acoperite de stat, în ipoteza admiterii cererii de asistență publică judiciară, în Cipru neexistând

[300] Informațiile din această secțiune sunt oferite de site-urile Uniunii Barourilor din Cipru [http://www.cyprusbarassociation.org/files/cba/Legal-aid-Legislation.pdf] și al European Judicial Network în Civil and Commercial Matters: http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_aid/legal_aid_gen_en.htm [accesate la data de 02.04.2019].

[301] Sistemul judiciar al Republicii Cipru este structurat de Constituția cipriotă pe două nivele, bazându-se, în mare parte, pe structurile judiciare și procedurile stabilite în timpul regimului colonial britanic. Dreptul englez continuă să influențeze sistemul legal cipriot (A se vedea art. 188 al. 1 din Constituția Ciprului). În 1964, jurisdicțiile celor două instanțe supreme, Curtea Supremă Constituțională și Curtea Supremă, au fuzionat, Curtea Supremă aflându-se, în acest moment, în vârful ierarhiei jurisdicționale. În Cipru sunt, de asemenea, instanțe subordonate Curții Supreme, care judecă în primă instanță și se află sub controlul acesteia: (i) 6 instanțe districtuale, cu jurisdicție în materiile civile și penale. De la data invaziei Turciei în 1974 și dată fiind ocupația continuă a părții de nord-est a insulei, activitatea a 2 instanțe districtuale aflate sub ocupație a fost preluată de alte 2; (ii) 5 instanțe penale generale (assize courts), cu competență nelimitată în materie penală; (iii) instanțe specializate: instanțe districtuale de dreptul familiei; instanțe de dreptul muncii (industrial disputes tribunals); instanțe de control al închirierilor (rent control courts); o instanță militară. Acestora li se adaugă Curtea Administrativă, fondată în ianuarie 2016. A se vedea și Yiannakis Constantinides, Takis Eliades, The administration of justice în Cyprus, la http://www.moi.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/5bb2d7867fb2fe5dc2257076004d0374/88A88B817F373421C225702E003CDBA2/$file/CYP%20TOD%201-80JAN-MARCH.pdf [accesat la data de 02.04.2019].

formula asistenței publice judiciare parțiale. Asistența publică judiciară poate fi acordată atât în procedurile de primă instanță, cât și în cele care tind la rejudecarea cauzei, dar cererea de asistență publică judiciară trebuie să fie formulată distinct pentru fiecare dintre aceste faze procesuale. Instanțele pot retrage certificatul emis ca urmare a încuviințării cererii de asistență publică judiciară, din oficiu sau la cererea procurorului general, ca urmare a unei schimbări a circumstanțelor personale sau financiare ale titularului. Retragerea certificatului nu produce efecte asupra dreptului avocatului de a fi plătit pentru serviciile pe care le-a prestat până în acea etapă a procedurii. Decizia instanței de a nu acorda asistență publică judiciară poate să fie contestată, în temeiul principiului general al dublului grad de jurisdicție.

Una dintre instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului din Cehia este cea a Apărătorul Public al Drepturilor din **Cehia,** instituție care protejează cetățenii împotriva acțiunilor autorităților și a altor instituții, dacă acestea sunt împotriva legii, dacă nu corespund cu principiile unui stat de drept democratic și cu principiile de bună administra-re, ori în cazurile în care autoritățile sunt inactive. De asemenea, reprezentantul instituției efectuează vizite preventive și sistematice în locurile în care cetățenii au acces restricționat la libertățile lor și încearcă să se asigure că drepturile le sunt respectate. Apărătorul Public contribuie la promovarea dreptului la tratament egal și protecție împotriva discriminării, acționând pentru apărarea persoanelor împotriva acțiunilor autorităților și a altor instituții din administrația de stat, în cazul în care comportamentul acestora este contrar legii și nu corespunde cu principiile unui stat de drept democratic.[302]

De asemenea, Apărătorul Public este autorizat să se ocupe de plângerile împotriva unor instituții sau organisme ale statului, printre care se numără și: ministerele și alte autorități administrative care au competența pe între teritoriul Republicii Cehe, organisme teritoriale autonome, cum ar fi municipalități și regiuni, dar numai în exercitarea administrației de stat, nu și atunci când se iau decizii în limitele competenței lor, etc.[303]

Așa cum s-a precizat în doctrină, deși Apărătorul Public poate desfășura anchete independente, dar el nu se poate substitui activităților autorităților administrative de stat și nu poate anula sau modifica deciziile. Începând cu anul 2006, Apărătorul a început exercitarea supravegherii asupra respectării drepturilor persoanelor cu acces restricționat la libertatea lor, efectuând vizite la instituțiile în care persoanele sunt sau ar putea fi închise/reținute pe baza unei decizii sau a unui ordin al unei autorități publice (de exemplu, o instanță) sau pe motive care vizează modul de îngrijire prevăzut (în special, în funcție de vârstă, starea de sănătate, circumstanțele sociale etc.) Aceste locuri includ, de exemplu, celule de poliție, închisori, facilități de azil, institute pentru pacienții pe termen lung, spatii pentru persoanele în vârstă, sanatorii, spatii pentru educație etc.[304]

După aprobarea Legii anti-discriminare, în 2009, Apărătorul Public a devenit un organism specializat în asistarea victimelor discriminării, iar pentru a se conforma cerințelor legale de protecție a persoanelor împotriva discriminării și de promovare a dreptului la tratament egal, în cadrul Biroului Apărătorului Public a Drepturilor a fost înființat Departamentul de egalitate de tratament.[305]

Activitatea Apărătorului Public al Drepturilor, ca organism pentru egalitate și combaterea discriminării, se sprijină pe trei piloni: ***a informa***, ***a educa***, ***a ajuta***. Astfel, în cadrul primului pilon, de informare, Apărătorul face recomandări[306], destinate publicului larg și care au drept scop prevenirea unor acte sau acțiuni de discriminare, și declarații, destinate publicului de specialitate și care conțin mai mult argumente de natură juridică, exprimată complex și cu trimiteri la decizii judiciare. Activitatea principală în cadrul acestui pilor este cea de a desfășura activități de cercetare[307] în ceea ce privește aspectele ample legate de problema discriminării.

---

[302] A se vedea G.A. Jianu, op.cit., p.39;

[303] Pentru informații cu privire la competențele și atribuțiile Apărătorului Public se pot accesa informațiile de la adresa: https://www.ochrance.cz/zakon-o-verejnem-ochranci-prav/;

[304] A se vedea G.A. Jianu, op.cit., p.40;

[305] Pentru informații suplimentare se poate accesa pagina web a departamentului la adresa: https://www.ochrance.cz/diskriminace/;

[306] Cu privire la recomandările formulate de Departamentul din cadrul Apărătorului Public al Drepturilor se poate accesa pagina web la adresa : https://www.ochrance.cz/diskriminace/doporuceni/;

[307] Cu privire la activitățile de cercetare întreprinse de Departamentul din cadrul Apărătorului Public al Drepturilor se poate accesa pagina web la adresa : https://www.ochrance.cz/diskriminace/vyzkum/;

Apoi, Apărătorul Public al Drepturilor, în cadrul pilonului II, de educare, desfășoară diferite activități educaționale, seminare tematice, ateliere de lucru, și cursuri destinate organizațiilor nonprofit, etc. În colaborare cu Facultatea de Drept a Universității Masaryk, Apărătorul este șeful „Clinicii pentru Legea Anti-discriminare", inițiind cursuri pentru studenții înscriși în programul de Drept și Științe juridice de studiu.

În ultimul rând, în ceea ce privește activitățile aferente pilonului III, ***asistarea victimelor discriminării este esențială***. Fiecare cetățean are dreptul să se adreseze gratuit Apărătorului cu problema personală referitoare la discriminare. Apărătorul abordează cazul din punct de vedere juridic, constată dacă discriminarea a avut loc în conformitate cu observațiile sale și face sugestii cu privire la o eventuală acțiune ce ar trebui întreprinsă. Și chiar mai mult decât atât, Apărătorul Public al Drepturilor cooperează în a furniza asistență constantă cu asociații non-profit[308] care pot realiza servicii de reprezentare și asistare juridică *pro bono,* gratuite pentru victimele discriminărilor.[309]

În ceea ce privește sistemul de ajutor public judiciar din **Cehia** precizăm că el este reglementat de codul de procedură civilă și beneficiază de finanțare publică, prin modul de organizare și funcționare a ajutorului public judiciar fiind asigurat accesul la justiție chiar și a peroanelor cu posibilități financiare modeste. Printre formele în care se poate materializa acest ajutor putem menționa: scutirea de la plata tuturor taxelor de timbru – procedură similară cu cea din dreptul autohton - ; asigurarea asistenței judiciare printr-un avocat.[310]

Art. 138 din Codul de procedură civilă Ceh prevede că acordarea ajutorului va fi refuzată (asemănător sistemului german și austriac) atunci când se constată că respectiva cerere a fost introdusă în mod abuziv sau apare ca fiind în evident neîntemeiată.

În plus, în conformitate cu art. 150 din același act normativ se legiferează un instrument de reglaj în privința recuperării cheltuielilor judiciare, în situația în care, deși o parte căzută în pretenții ar trebui să fie obligată la plata tuturor cheltuielilor de judecată, această măsură nu va fi însă dispusă de către instanță ca urmare a aprecierii nemijlocite asupra particularităților cauzei și în considerarea principiului „disponibilității generale a ajutorului public, către toate părțile în nevoie".[311]

Scutirea parțială sau totală de la plata taxelor judiciare va fi dispusă, în mod excepțional, după examinarea tuturor împrejurărilor și circumstanțelor cauzei, cum ar fi: situația socială, financiară a părților din proces, avându-se în vedere inclusiv situația părții care ar trebuie să achite în final cheltuielile judiciare și în ce măsură această dispoziție va afecta sta-rea materială a acesteia. O relevanță deosebită vor avea motivele pentru care a fost formulată cererea de chemare în judecată, precum și atitudinea părților, manifestată pe durata procesului. Mai mult decât atât, dacă ajutorul se materializează prin acoperirea cheltuielilor cu asigurarea asistenței de către un avocat, statul va avea obligația achitării cheltuielilor și a onorariului aferent activității acestuia, chiar și în avans, iar ca regulă, acesta va fi suportat de către partea căzută în pretenții.

În paralel cu sistemul de ajutor public judiciar organizat de către stat, este organizat și funcționează și un sistem de ajutor privat, care asigură inclusiv consultanță juridică gratuită, acordată de către avocați. Entitățile care acordă acest tip de consultanță juridică gratuită sunt organizații nonguvernamentale, al căror scop este de a asigura asistență cu precădere celor aflați într-o situație financiară precară, fără însă a se limita la aceștia, întrucât ele nu au înscrisă printre atribuții și verificarea situației materiale a solicitanților. Ajutorul acordat de aceste entități, denumite „birouri civice pentru asistență gratuită" se concretizează, după caz, fie în consultanță juridică, fie în asistența justițiabililor la întocmirea acțiunilor și cererilor.[312]

---

[308] Pentru o astfel de organizație se poate accesa pagina web la adresa: http://www.probonoaliance.cz/cz/;

[309] Pentru o activitatea de reprezentare și asistare gratuită a victimelor discriminării se pot accesa informații pe pagina web la adresa: https://www.ochrance.cz/diskriminace/pomoc-obetem-diskriminace/bezplatna-pravni-pomoc-obetem-diskriminace/;

[310] Desigur, și legea cehă distinge între tipurile de excepții acordate: de la cea individuală, la cea materială (care optează prin scutirea de la plata respectivelor taxe a acelor cauze care au un anumit obiect, cum ar fi, cele privind instituirea tutelei, obligația de întreținere dintre părinți și copii) și cea personală (care constă în scutirea de taxă a acțiunilor introduse de către în legătură cu îndeplinirea atribuțiilor proprii a unor autorități publice, locale, etc.). A se vedea T.V. Pantacius, op. cit., p. 442;

[311] A se vedea T.V.Pantacius, op.cit., p.442;

[312] Idem;

În **Croația,** potrivit legii în vigoare, asistența juridică gratuită include asistența juridică primară și asistența juridică secundară. Prima formă de asistență juridică este oferită de avocați, asociații, sindicate și clinici juridice. Ea include consultanță juridică generală, asistență în redactarea unor documente necesare în proceduri administrative, reprezentare juridică în materie administrativă, asistență în soluționarea amiabilă a unor litigii în afara instanței și reprezentare în fața Curții Europene a Drepturilor Omului și a altor organizații internaționale. Asistența juridică secundară este oferită de avocați și cuprinde reprezentare în fața instanțelor, asistență pentru soluționarea amiabilă a unor litigii în fața instanțelor și redactarea documentelor necesare în cadrul procedurilor judiciare.[313]

Problemele legate de implementarea legii privind asistența juridică gratuită au condus la adoptarea unei noi legi în 2014. Noua lege a îmbunătățit considerabil acordarea asistenței juridice primare prin simplificarea procedurii necesare pentru obținerea ei. Potrivit noii legi, beneficiarii puteau solicita asistență juridică direct organizațiilor neguvernamentale, clinicilor juridice și instituțiilor statului. Totodată, consultanța juridică a fost extinsă pentru toate domeniile juridice. Cu toate acestea, insuficiența fondurilor acordate de stat a continuat să creeze probleme în practică.[314]

Asistența juridică gratuită mai este oferită persoanelor acuzate, dacă acestea nu dispun de mijloace financiare suficiente pentru angajarea unui avocat.[315] Totodată, potrivit legii, solicitanții de azil au dreptul la asistență juridică gratuită. Cu toate acestea, normele privind implementarea legii prevăd că Ministerul de Interne va notifica solicitantul de azil cu privire la posibilitatea de a-și alege un furnizor de asistență juridică gratuită nu mai târziu de momentul pronunțării hotărârii judecătorești în primă instanță. În practică, această prevedere lipsește solicitanții de azil de asistență juridică în cursul procedurii administrative în primă instanță.[316]

În **Danemarca** asistența judiciară are o tradiție îndelungată și bine consolidată. O lege din 1683 obliga avocații, ca în cazurile în care autoritățile dispuneau aceasta, să acorde asistență juridică gratuită unor persoane defavorizate precum văduvele, alienații mintali sau cei lipsiți de mijloace.[317] Aceste cerințe au fost treptat extinse în secolele XVIII şi XIX: începând din 1827 operează principiul că asistența judiciară se acordă persoanelor care au un motiv întemeiat să intenteze o acțiune în justiție şi care nu dispun de resurse financiare suficiente pentru aceasta, cu condiția să existe posibilitatea de a acoperi costurile din bani publici. O reglementare generală survine în 1916, prin Legea administrării justiției („Retsplejeloven"); în baza ei avocații care aveau „beneficiu" (erau pe lista avocaților desemnați de instanțe în cauze penale) erau de asemenea obligați să acorde asistență judiciară celor lipsiți de mijloace.

În anii '60, reglementările privind asistența juridică gratuită au fost adaptate şi a fost introdusă asistența în faza premergătoare litigiilor.[318] În deceniul următor, au fost luate diverse măsuri pentru îmbunătățirea asistenței judiciare: în primul rând, ca parte a unei ambițioase legi a securității sociale (social welfare), autoritățile locale au obligația de a oferi cetățenilor consiliere gratuită pentru a-i ajuta să depășească obstacolele sociale; în al doilea rând, a fost constituit un tribunal special pentru plângeri (special complaint tribunal), pentru a da cetățenilor o cale mai lesnicioasă şi mai ieftină de soluționare a litigiilor, prin oferirea unei alternative la acțiunile în justiție,[319] iar în al treilea rând, a fost stabilit în 1978 un sistem de asistență judiciară gratuită bazat pe avocați (lawyer based free legal aid scheme), prin care birouri de asistență judiciară formate din avocați (Advokatvagter) au fost

[313]A se vedea D. Čurčija, Report on the Implementation of the Law on Free Legal Aid, Civil Rights Project Sisak, 2015, http://www.crpsisak.hr/wp-content/uploads/2015/12/Report-on-the-Implementation-of-the-Law-on-Free-Legal-Aid.pdf, p. 4, (accesat în data de 20.03.2019).
[314]Idem, p. 14.
[315] http://www.era-comm.eu/procedural_safeguards/kiosk/pdf/2017/317DT19/317DT19_Kordej_2.pdf (accesat în data de 20.03.2019).
[316] https://tbinternet.ohchr.org/.../Shared%20Documents/.../INT_CCPR_CSS_CRO_1968, p. 6, (accesat în data de 20.03.2019).
[317] "Legea daneză" (Dansk Lov: D.L. 1-9-12), citată de Bettina Lemann Kristiansen, Legal Aid în Denmark, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017, pp. 99-124, la p. 100.
[318]A se vedea Bettina Lemann Kristiansen, op. cit., loc. cit., pp. 100-101.
[319] De exemplu Biroul pentru plângerile consumatorilor (Consumer Complaints Board – Forbrugerklagenævnet); A se vedea B. L. Kristiansen, op. cit., loc. cit., p. 102.

constituite în mai multe oraşe mari, unde avocaţii dau asistenţă judiciară gratuită sub forma unor scurte consultaţii juridice sau sfaturi verbale.[320]

Asistența judiciară daneză își are originea în buna voință a avocaților și a studenților în drept. Situația a rămas în mare măsură neschimbată până în prezent, întrucât asistența judiciară depinde chiar și acum în mare măsură de acțiunile voluntare, unde avocaţii şi studenţii lucrează în acest domeniu fără a fi plătiţi. Deşi o parte din costurile pentru spaţiile de birouri şi consumabile pot fi acoperite din fonduri publice, majoritatea birourilor de asistenţă judiciară urilor îşi desfăşoară activitatea în spaţiile birourilor de avocatură sau în biblioteci publice.[321]

Conform Legii administrării justiţiei (§ 323„Retsplejeloven"),[322] orice persoană are dreptul la o consiliere juridică verbală, elementară, în mod gratuit. Secţiunea citată prevede trei paşi (în daneză: „trin", engl.: „steps") în acordarea asistenţei juridice: forma unei consilieri juridice orale elementare (pasul 1); asistenţa juridică ce depăşeşte consilierea juridică orală elementară (pasul 2) şi consilierea legată de negocierea unor acorduri (settlement negotiations: pasul 3).

Pasul 1 (consilierea juridică elementară oferită verbal) este oferită oricui şi poate privi orice dispute cu caracter juridic (§ 323 alin. 2). Pentru pasul 2 (asistenţa juridică ce depăşeşte consilierea juridică orală elementară) trebuie îndeplinite anumite condiţii de ordin financiar. Conform prevederilor § 325 este necesar ca solicitantul să nu deţină o asigurare care să acopere costurile cauzei pentru care cere concilierea. Mai sunt excluse cazurile în care costurile cauzei sunt considerate ca insignifiante în raport de veniturile solicitantului. Limita maximă a veniturilor solicitantului este de 248.000 de coroane daneze (DKK) pentru cei ce trăiesc singuri, de 315.000 de coroane pentru cuplurile căsătorite, iar pentru fiecare copil ce locuieşte în familie, suma creşte cu 42.000 DKK.[323]

Sistemul danez de asistenţă judiciară funcţionează bine, dar se bazează în cea mai mare parte pe voluntariat. Cazurile în care se oferă consiliere sau asistenţă judiciară de către un jurist sau avocat plătit de stat sunt rarisime. Cauza constă nu în ultimul rând în aceea că sumele oferite de stat pentru consiliere sunt considerate derizorii. În al doilea rând sistemul de asistenţă judiciară simte imperios nevoia schimbării şi adaptării la nevoile în schimbare ale publicului. De exemplu, evoluţiile în sistemul jurisdicţiei administrative nu sunt reflectate suficient în actualul sistem de asistenţă judiciară.[324]

În **Elveția**, asistența judiciară gratuită este un drept fundamental care are ca scop asigurarea egalității de șanse în fața justiției, în așa fel încât ea să devină accesibilă tutror, independent de situația financiară. Acest drept este în Elveția perfect justițiabil, implicând o intervenție pozitivă din partea statului.

TribunalulFederal a degajat acest drept pentru prima dată în 1877, în cadrul unui proces civil. Astăzi el este garantat, de o manieră generală, în toate procedurile în care un particular este angajat sau pe care trebuie să le deschidă pentru a-și apăra drepturile.[325]

Dreptul la asistență judiciară gratuită este garantat în Elveția la nivel constituțional, în baza art. 29 alin. 3 din Constituția federală. Dreptul federal nu garantează decât asistența judiciară gratuită minimală, cantoanele sau dreptul federal ordinar, putând să crească nivelul acestei protecții. Protecția federală în domeniu nu este deci decât subsidiară, revenind nivelului federat obligația principală de a acorda această protecție.

Spre deosebire de CEDO care nu acordă prin art. 6 par. 1 un drept general de asistență judiciară gratuită, dreptul constituțional elvețian o face. El este astfel mai protector decât dreptul european, lucru remarcat de Tribunalul Federal[326] Credem că ar fi util pentru cetățenii români dacă statul român ar urma acest exemplu. Trebuie însă remarcat că o impunere supralegislativă a asistenței judiciare gratuite există și în România, cel puțin în baza prevalenței art. 14 par. 1 și 3 din Pactul ONU privind drepturile civile și politice.

---

[320]Ibidem, p. 102.
[321]Ibidem, p. 102.
[322]https://wipolex.wipo.int/en/legislation/details/1090.
[323]A se vedea European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Country Report: Denmark, Nr. 8: Legal Aid, la p. 18, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1547-access-to-justice-2011-country-DK.pdf (consultat la 12 februarie 2019).
[324]A se vedea B. Lemann Kristiansen, op. cit., loc. cit., pp. 121-122.
[325]A se vedea ATF 119 Ia 264, 268 B. =JT 1994 I 603.
[326]A se vedea ATF 119 Ia 264, 268 B. = JT 1994 I 603.

Legislația federală în maerie de organizare judiciară sau de procedură conține dispoziții referitoare la asistența judiciară gratuită în procedurile Tribunalului federal, a Tribunalului Federal de asigurări, în fața comisiilor federale de recurs și în materia asigurărilor sociale.

Legislația cantonală este deosebit de importantă în materie. ea este cea care se aplică în primul rând. Asistența judiciară gratuită nu depinde nici de natura afacerii, nici de natura juridică a dispozițiilor aplicabile, nici de domeniul procedural în cauză. ea este aplicabilă *în toate procedurile*. Ea poate fi acordată pentru toate fazele procedurii, inclusiv pentru recurs. Dpmeniul de aplicare a fost constant lărgit prin jurisprudența Tribunalului Federal.[327]

Totuși, Tribunalul Federal a fost foarte prudent în a recunoaște acest drept în cadrul procedurilor administrative, mai ales în contenciosul de drept public. În final, el a decis, într-o hotărâre din 1986, că acest drept este garantat de Constituția federală în cadrul procedurilor desfășurate în fața jurisdicțiilor administrative.[328] Astăzi, Tribunalul admite un drept la asistența judiciară gratuită în toate procedurile administrative.

Acest drept nu este acordat de în procedurile extrajudiciare și nici în procedurile arbitrale.

Titularul acestui drept este persoana fizică, indiferent de domiciliul său, atât cea care are cetățenie elvețiană, cât și cea care nu are cetățenia. persoanele juridice nu beneficiază în principiu de acest drept. Totuși Tribunalul Federal a admis că în anumite condiții, persoane juridice pot beneficia de asistență judiciară gratuită.

Condițiile generale de acordare sunt următoarele : persoana care solicită ajutorul să nu dispună de mijloacele necesare, cauza sa să nu fie manifest lipsită de orice șansă de succes și, când este vorba de un apărător din oficiu, aceasta să fie material necesar.

Conținutul asistenței judiciare gratuie acoperă dispensarea de cheltuielile de procedură și de asigurare cerute de autorități și oi cheltuielile de avocat, care sunt acoperite de către stat.

În **Estonia**, asistenţa judiciară de stat este definită de Legea estoniană a asistenței judiciare de stat[329] ca activitatea de a furniza unei persoane fizice sau juridice servicii juridice pe cheltuiala statului, pe temeiul și după procedura stabilite în această lege (§ 4 alin. 1).

Categoriile asistenței judiciare de stat includ următoarele tipuri de activități: asigurarea apărării din oficiu (appointed defence) în cauzele penale; reprezentarea unei persoane în procedura [de cameră] preliminară, în cauzele penale și în faţa curții; apărarea unei persoane în proceduri extrajudiciare în cauze delictuale şi în faţa curții; reprezentarea unei persoane în proceduri în faţa unei curți administrative; reprezentarea unei persoane în proceduri administrative; reprezentarea unei persoane în proceduri de executare silită; reprezentarea unei persoane în proceduri în exercitarea unei căi de atac (review proceeedings); întocmirea de documente juridice (drawing up legal documents) și, în fine, furnizarea altor servicii de consiliere juridică unei persoane sau reprezentarea în alt mod a unei persoane (§ 4 alin. 3).

De asistența judiciară beneficiază în primul rând persoanele fizice care nu sunt în stare să achite costul unor servicii juridice competente datorită situației lor financiare în momentul în care au nevoie de aceste servicii ori sunt în stare să achite doar parțial sau în rate costul acestor servicii, ori a căror situație financiară nu le-ar permite acoperirea nevoilor elementare după plata acestor servicii (§ 6 alin. 1). Aceste persoane trebuie să aibă domiciliul în Estonia sau într-un stat membru al UE, ori să fie cetățeni ai Estoniei sau ai unui alt stat membru al UE. În materie penală, asistența judiciară este oferită cu mai mare largheţe, putând fi acordată indiferent de situația financiară a persoanei, dacă aceasta nu și-a ales, pe bază de acord, un apărător în cauza, în acele cazuri în care prezența apărătorului este prevăzută de lege. și anumite persoanele juridice de drept privat (asociațiile non-profit și fundațiile) beneficiază de asistență judiciară, dacă sunt înregistrate pe lista asociațiilor non-profit și fundațiilor ce beneficiază de reduceri de impozite sau alte măsuri echivalente (§ 6 alin. 3).

Asistența judiciară poate fi refuzată într-o serie de cazuri, precum cel în care solicitantul îşi poate apăra singur drepturile, nu poate avea dreptul pentru protecția căruia solicită asistența

[327]A se vedea Andreas Auer, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, op. cit., p. 700.
[328]Idem, p. 706.
[329]A se vedea State Legal Aid Act, adoptat la 28.06.2004, în „Riigi Teataja" I („Gazeta oficială" estoniană) 2005, 56, 403, intrat în vigoare la 01.03.2006. Versiunea engleză se află pe site-ul acestei publicații (https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/509062014005/consolide), consultat la 12 apriie 2019.

judiciară de stat sau atunci când ar putea suporta costurile serviciilor juridice din proprietăţile pe care le deţine, fără dificultăţi majore.[330]

Paragraful 8 din legea estoniană a ajutorului judiciar prevede trei forme ale acestuia: acordarea de ajutor judiciar fără obligația de a restitui statului taxele și cheltuielile aferente acestuia; acordarea de ajutor judiciar cu obligația de a restitui statului, în întregime sau în parte și printr-o singură plată, taxele și cheltuielile aferente acestuia; acordarea de ajutor judiciar cu obligația de a restitui statului, în întregime sau în parte, în rate, taxele și cheltuielile aferente acestuia.

Victimele infracţiunilor beneficiază de consiliere juridică iniţială gratuită pe parcursul întregii proceduri judiciare din partea autorităţilor de stat (victim suport services). Asistenţă juridică suplimentară poate fi obţinută prin intermediul sistemului de asistenţă judiciară de stat (state legal aid); acest sprijin este condiţionat de o examinare a mijloacelor de care dispune victima (economic „means test").[331]

Asistenţa judiciară este reglementată în **Finlanda** prin Legea nr. 257/2002,[332] prin Legea nr. 258/2002[333] şi prin trei decrete ale guvernului, dintre care unul priveşte asistenţa judiciară în general, al doilea criteriile pentru acordarea acesteia iar al treilea birourile de stat pentru ajutor judiciar.[334]

Ajutorul judiciar este oferit, pe cheltuiala statului, persoanelor care au nevoie de asistenţă calificată în probleme juridice şi care nu sunt capabile să acopere costurile acesteia datorită situaţiei lor economice. Ajutorul judiciar acoperă furnizarea de consiliere juridică, măsurile necesare și reprezentarea în fața unei instanţe judecătoreşti sau altei autorităţi, precum și renunţarea [din partea statului] la anumite costuri legate de examinarea cauzei (**§** 1 din lege). În concepţia largă a legiuitorului finlandez, regula principală este aceea că toate problemele juridice pot în principiu să formeze obiect al cererii de ajutor, cu excepţia anumitor situaţii menţionate expres de lege.[335]

Persoanele eligibile trebuie să aibă mijloace disponibile de cel mult 1300 € (sumă rezultată după ce se scad din venitul lunar toate impozitele, taxele, cheltuielile privind pensia alimentară, rate datorate băncilor, cheltuieli legate de locuinţă, utilităţi şi altele). Dacă mijloacele disponibile sunt de cel mult 600 €, ajutorul judiciar este gratuit. Solicitantul trebuie să suporte o parte din costuri, în funcţie de mărimea sumei fondurilor lunare disponibile, proporţie care creşte gradual, de la 20% la 75%.[336]

Ajutorul judiciar acoperă toate categoriile de cauze, inclusiv de domeniul dreptului familiei, al dreptului muncii, relaţii contractuale, cauze penale în care solicitantul figurează ca suspect sau inculpat, asistenţa acordată victimelor infracţiunilor, cauzele privind drepturile decurgând din sistemul de securitate socială.[337] De ajutor judiciar beneficiază în primul rând persoanele cu domiciliul într-o localitate finlandeză, dar și celor care au reşedinţa principală în alt stat membru al UE sau al Spaţiului Economic European (European Economic Area).[338] În plus, ajutorul judiciar este oferit indiferent de îndeplinirea condiţiilor de mai sus, în cauzele care urmează a fi dezbătute în faţa unei

---

[330] **§** 7 din lege.

[331] În baza dispoziţiilor generale ale § 6 alin. 1 din Legea estoniană a asistenţei judiciare (Sate Legal Aid Act).

[332] „Legal Aid Act" („Laki valtion oikeusaputoimistoista"), intrat în vigoare la 1 iunie 2002. Versiunea neoficială în limba engleză este accesibilă la: https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2002/en20020257_20110720.pdf, consultat în date de 13 aprilie 2019.

[333] A se vedea Act on Public Legal Aid Offices (258/2002). A se vedea https://oikeus.fi/oikeusapu/en/index.html, consultat în data de 13 aprilie 2019.

[334] A se vedea Antti Rissanen, Legal Aid în Finland, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017, pp. 77-98, la p. 77.

[335] A se vedea Jon T. Johnsen, Might Norway learn from Finnish legal aid?A comparison of legal aid în Norway and Finland, "Delivering Effective Legal Aid Services Across Diverse Communities" International Legal Aid Group Conference, Wellington, New Zealand: 1-3 April 2009 Conference Paper No. 7 , p. 9; textul comunicării este accesibil la:http://www.internationallegalaidgroup.org/index.php/papers-publications/conference-papers-reports/category/13-conference-papers, consultat în data de 14 aprilie 2019.

[336] A se vedea Secţiunea 3 din lege. A se vedea și Antti Rissanen, op. cit., loc. cit., la p. 81.

[337] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Finland, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, (consultat în data de 12 aprilie 2019), pp. 193-201.

[338] **§** 2 alin. 1 din lege.

curți finlandeze sau dacă există motive speciale pentru acordarea ajutorului, ori în cazul în care sunt întrunite cerințele stabilite prin Convenția [din 25 octombrie 1980] privind accesul internațional la justiție[339] (§ 2 alin. 2 din lege). Ajutorul judiciar nu este oferit companiilor sau corporațiilor, dar poate fi oferit antreprenorului într-o cauză comercială alta decât cele aflate în fața unei instanțe („other than a corurt case") și numai dacă există motive speciale având în vedere natura și amploarea activității comerciale, situația economică și personală a antreprenorului și circumstanțele de ansamblu (§ 2 alin 3).

Furnizori de asistență judiciară sunt avocați publici de ajutor judiciar („public legal aid attorneys"), dar și avocații din cabinetele private, care pot să consimtă la reprezentarea unui solicitant (§ 8 din lege).

În contrast cu alte state din zonă, Finlanda nu a reacționat la presiunile financiare și la criza economică prin înăsprirea criteriilor de eligibilitate pentru acordarea ajutorului judiciar. Numărul de oficii pentru ajutor judiciar a scăzut doar cu puțin în ultimii ani, ceea ce s-a reflectat printr-o ușoară creștere a duratei procesării cererilor beneficiarilor.[340]

Franța cunoaște o procedură de ajutor public judiciar, existând o instituție specializată pentru a-l acorda: Bureau d'Aide Juridictionnelle.

Ajutorul jurisdicțional permite persoanelor care nu au resurse și îndeplinesc anumite condiții să beneficieze de plata totală sau parțială a onorarii și cheltuielilor de justiție de către stat (avocat, executor, etc.). Acest ajutor poate fi solicitat înaintea angajării unui proces sau după. Cererea se face în baza unui formular pe care interesatul îl depune la tribunalul care este competent să judece cauza.

Ajutorul judiciar este acordat dacă sunt îndeplinite trei condiții cumulative :

- veniturile celui care cere sunt inferioare unui plafon ; există un simulator de calcul pentru a vedea dacă persoana poate beneficia de ajutor
- acțiunea în justiție nu este inadmisibilă sau fără fundament
- cel care cere nu beneficiază de o asigurare de protecție juridică ce acoperă cheltuielile.

Pentru a beneficia de ajutor trebui să ai naționalitatea franceză sau să fii resortisant al unui stat membru al UE, ori să fii cetățean străin care are reședința în Franța sau beneficiază de o convenție internațională. Condiția de naționalitate nu este cerută minorilor, martorilor asistați, suspecților, învinuiților, inculpaților, condamnaților și părților civile.

Ajutorul poate fi acordat cu titlu excepțional și persoanelor juridice (asociații, sindicate etc.) dacă ele nu au scop lucrative și au sediul în Franța.

Ajutorul jurisdicțional[341] poate fi acordat pentru un recurs grațios sau un proces contencios, pentru o tranzacție, pentru executare unei decizii judiciare, unui minor audiat de un judecător, pentru o procedură de recunoaștere prealabilă a vinovăției, pentru mediere, pentru divorțul consensual sau prin act sub semnătură private contrasemnat de un avocat.

Cei care beneficiază de ajutor pot să își aleagă avocatul. În procesele penale, dacă nu există avocat ales sau cel ales refuză, este asigurat un avocat din oficiu. Avocatul poate fi schimbat, cu condiția să fie notificat biroul de Ajutor Jurisdicțional.

Sunt acoperite toate cheltuielile procesului, mai puțin drepturile de pledoarie fixate la 13 euro în fața anumitor jurisdicții și plătite avocatului și sumele la care partea este condamnată, cum ar fi daunele-interese. Sumele angajate înaintea cererii de ajutor nu sunt rambursate.

În **Grecia**[342], asistența publică judiciară este reglementată de art. 194-204 din Codul de procedură civilă, respectiv art. 100 și art. 304 din Codul de procedură penală, coroborate cu dispozițiile Legii nr. 3226/2004, care stabilește posibilitatea acordării acesteia în cauzele penale,

---

[339] Finlanda a ratificat această convenție la 13 iunie 1988, ea intrând în vigoare pentru această țară la 1 noiembrie același an. A se vedea https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=91, consultat la 13 aprilie 2019.

[340] A se vedea Antti Rissanen, op. cit., loc. cit, pp. 93-94.

[341] Formularul care trebuie completat este accesibil la https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074. Cei care doresc ajutor pentru completarea formularului îl pot obține din partea Maison de justice et du droit http://www.annuaires.justice.gouv.fr/lieux-dacces-aux-droits-10111/ .
Cererile se pot depune, în funcție de natura afacerii, la diverse instanțe. Competențele pot fi căutate pe https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074 la rubrica „Ou déposer la demande ?".

[342] A se vedea informațiile de pe site-urile https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/eu-legal-aid-greece-20150427.pdf; http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_aid/legal_aid_gen_en.htm[accesate la data de 04.04.2019].

civile și administrative, atât în procedurile contencioase, cât și în cele necontencioase, dar nu și în fața autorităților administrative. Responsabilitatea pentru modul în care, în practică, funcționează sistemul de asistență publică judiciară este împărțită între Ministerul Justiției, instanțe și barouri. Asistența publică judiciară acoperă cheltuielile de judecată ale părții și onorariul avocatului acesteia, putând fi acordată pentru toate fazele procedurale, cu condiția ca acțiunea introductivă de instanță să nu fie în mod manifest nefondată. Pot să solicite asistență publică judiciară: (i) orice cetățean care poate demonstra că, plătind costurile de procedură, el însuși sau familia sa ar fi lipsiți de mijloacele necesare pentru a se întreține; (ii) organizațiile de interes public sau organizațiile non-profit care pot să compară în instanță, dacă dovedesc că plata costurilor de procedură ar face, pentru ele, imposibilă sau dificilă realizarea scopurilor pentru care s-au constituit; (iii) parteneriatele sau asociațiile, dacă persoana juridică pe care o constituie nu poate plăti, iar membrii acestora nu ar putea plăti fără ca ei înșiși sau familiile lor să fie lipsiți de mijloacele necesare pentru a se întreține; (iv) străinii, dacă există angajamente reciproce între statele de proveniență ale acestora și Grecia, respectiv apatrizii, în aceleași condiții ca și cetățenii greci. Orice serviciu din cadrul instituțiilor judiciare naționale (instanțe, Uniunea Barourilor din Grecia, *Ombudsman*) îi poate oferi justițiabilului informații cu privire la calitatea de beneficiar potențial de asistență publică judiciară. Asistența publică judiciară îl scutește pe reclamant de la suportarea tuturor costurilor legate de proces, inclusiv taxele de timbru, onorariile pentru executarea silită, onorariile pentru experți sau onorariile avocațiale[343].

Nu există un formular special pentru solicitarea asistenței publice judiciare. Legea prevede o procedură accelerată de acordare a asistenței publice judiciare pentru cazurile urgente. Cererea prin care se solicită asistență publică judiciară poate fi soluționată de (i) instanța districtuală (*district court*); (ii) instanța regională (*regional court*), judecând în complet de un judecător; (iii) președintele instanței regionale (*regional court*) judecând în complet colegial; (iv) în probleme nelegate de o cauză aflată pe rol, asistența publică judiciară este acordată de instanța districtuală care își are sediul la locul de reședință al solicitantului[344]. Pentru a dovedi că are vocația de a beneficia de asistența publică judiciară, petentul trebuie să anexeze cererii sale (i) un certificat emis de primăria sau municipalitatea unde își are reședința, care să îi indice situația financiară și familială, respectiv imposibilitatea de a plăti cheltuielile de procedură fără a pune în pericol situația sa ori a familiei sale; (ii) un atestat din partea serviciilor fiscale locale, care să ateste că în ultimii trei ani acesta a depus o declarație de impunere, care a fost verificată de autorități; (iii) în cazul străinilor, un atestat de la Ministerul Justiției care să certifice existența unor acorduri bilaterale. Cererea cu aceste anexe se înregistrează la una dintre instanțele menționate mai sus. Avocatul care va asista beneficiarul asistenței publice judiciare este ales de instanța care a încuviințat acordarea ajutorului, dintr-o listă pe care avocații se înscriu în mod voluntar; în practică, această alegere poate fi influențată de petent; avocatul nu poate refuza această însărcinare[345]. Instanțele pot retrage asistența publică judiciară, din oficiu sau la cererea procurorului, dacă nu sunt întrunite condițiile de acordare a acesteia ori ca urmare a unei schimbări a circumstanțelor personale sau financiare ale titularului. Pe de altă parte, dacă părții care a beneficiat de asistență publică judiciară i se respingere cererea principală, ea va trebui să plătească o parte sau toate cheltuielile pe care le datorează părții care a câștigat, de îndată ce posibilitățile sale financiare s-au ameliorat. Decizia instanței de a nu acorda asistență publică judiciară poate să fie contestată, în temeiul principiului general al dublului grad de jurisdicție.

Sunt considerate problematice, în legătură cu modul în care funcționează asistența publică judiciară în Grecia, următoarele aspecte: inexistența unui sistem independent de monitorizare și control al punerii în practică a sistemului de ajutor judiciar, faptul că asistența publică judiciară nu îi este accesibilă suspectului în momentul investigării faptelor de către poliție, faptul că, în practică,

[343]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, Latham and Watkins LLP pentru Pro Bono Institute, 2016, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/A-Survey-of-Pro-Bono-Practices-and-Opportunities.pdf, p. 238.

[344]Potrivit Constituției, în Grecia există trei categorii de instanțe: instanțe civile, penale și administrative. Instanța supremă în materie civilă și penală este Curtea Supremă (Curtea de Casație), în timp ce, în materie administrativă, este Consiliul de Stat. De asemenea, există două categorii de judecători: judecătorii civili (care judecă în materie civilă și penală) și judecătorii administrativi (care judecă în materie administrativă).

[345]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 239.

avocații care asigură asistența publică judiciară sunt contactați târziu și nu pot oferi o asistență de calitate[346].

Instituția din **Irlanda** numită *Irish Legal Aid Board*[347] oferă asistență publică judiciară în materie civilă tuturor celor care îndeplinesc criteriile stabilite de Legea civilă cu privire la asistența publică judiciară – *Civil Legal Aid Act* (1995) – și regulamentele de aplicare a acesteia. Asistența publică judiciară este înțeleasă ca asigurând reprezentarea celui care beneficiază de ea, printr-un avocat, în procedurile civile în fața *District, Circuit, High și Supreme Courts*. Sunt excluse procedurile derulate în fața tribunalelor, cu excepția cererilor de azil. Persoanelor care urmează să își formuleze cererile în fața tribunalelor li se poate oferi consultanță și asistență juridică – în acest context, consultanță juridică fiind orice consultanță scrisă sau orală, oferită de un avocat membru al *Legal Aid Board* sau de un avocat angajat de această organizație în aplicarea dreptului irlandez. Deși majoritatea celor care solicită asistență publică judiciară își au reședința în Irlanda, este posibil ca această solicitare să fie formulată de o persoană care locuiește în afara acesteia, cetățean irlandez sau nu, în legătură cu o problemă juridică de drept irlandez. La modul general, dacă procedurile judiciare se desfășoară sub jurisdicția Irlandei, petenții non-naționali, care satisfac criteriile generale de eligibilitate, se vor califica pentru a obține asistență publică juridică în Irlanda. În cazul procedurilor instituite sub reglementarea *Child Abduction and Enforcement of Custody Orders Act* (1991) și *Maintenance Orders Act* (1994), în ipotezele de jurisdicție reciprocă, asistență publică judiciară se acordă fără a mai fi aplicate testele de eligibilitate. În general, asistență publică judiciară nu este acordată atunci când petentul ar putea, în alt mod, să obțină consiliere și ajutor, spre exemplu prin intermediul altor organisme ale statului sau agenții de sprijin. Consultanța în materiile de drept penal este considerată a exceda domeniului asistenței publice judiciare oferite de *Legal Aid Board*, cu excepția cazurilor de viol; ea poate fi solicitată instanței de judecată învestită cu soluționarea cauzei, la prima zi de înfățișare. În ipotezele în care asigură asistență publică judiciară, *Legal Aid Board* analizează posibilitatea ca solicitantul să obțină asistență pe o cale alternativă, disponibilitatea altor căi decât cele judiciare prin care problema juridică ar putea fi soluționată (ex. mediere sau negociere), șansele de reușită, caracterul potențial întemeiat sau nu al cererii de fond. În soluționarea cererilor de asistență publică judiciară, se acordă prioritate procedurilor care vizează răpirea minorilor, cazurilor în care există un pericol real ca un minor să fie scos de sub jurisdicția irlandeză fără consimțământul reclamantului, proceduri de încredințare a minorilor, violență domestică, dacă, potrivit regulilor în materie de prescripție, există un pericol ca dreptul la acțiune să se stingă în viitorul apropiat, dacă există un pericol de dispariție sau indisponibilizare a bunurilor, dacă nu este introdusă cererea pentru care se solicită asistență publică judiciară.

Informații cu privire la asistența publică judiciară pot fi solicitate Centrului Legal (*Law Center*) cel mai apropiat de locul de reședință a petentului, unde acesta își va și înregistra cererea. În acest sens, petentul trebuie să completeze și să semneze un formular special, care include o declarație cu privire la problema sa juridică și, de asemenea, un formular referitor la mijloacele sale de subzistență. Secțiunea 29(1) din Legea civilă cu privire la asistența publică judiciară – *Civil Legal Aid Act* (1995) – stipulează că petentul se califică pentru obținerea asistenței publice judiciare doar dacă plătește o contribuție modică, determinată în urma evaluării financiare a situației sale. Petenții eligibili sunt programați la o întâlnire cu un avocat al *Legal Aid Board*, consultația acestuia fiind, ulterior, dedusă în baza certificatului de acordare a asistenței publice judiciare. În vederea obținerii certificatului, pot fi necesare date suplimentare precum certificate medicale, rapoarte ale organelor de poliție, copii ale unor contracte. Dacă, după analiza tuturor acestor documente, se consideră că cererea de asistență publică judiciară nu îndeplinește criteriile stabilite de Legea civilă cu privire la asistența publică judiciară și regulamentele de aplicare a acesteia, petentului i se va trimite o scrisoare de refuz, arătându-i-se că cererea sa poate fi reexaminată de *Appeal Committee of the Board*. Dacă cererea este aprobată, se emite un certificat legal care îi conferă petentului dreptul de a

[346] https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/eu-legal-aid-greece-20150427.pdf[accesat la data de 04.04.2019].

[347] Informațiile din această secțiune sunt oferite de http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_aid/legal_aid_gen_en.html [accesat la data de 11.04.2019].A se vedea și https://www.legalaidboard.ie/en/our-services/legal-aid-services/[accesat la data de 11.04.2019].

fi reprezentat de un *solicitor* sau un *barrister* în procedurile civile din fața instanțelor irlandeze menționate în introducere. În măsura posibilului, preferința petentului pentru un anumit *solicitor* sau *barrister* va fi avută în vedere în desemnarea acestuia din urmă. Asistența publică judiciară poate fi retrasă dacă petentul a furnizat informații inexacte ori a avut un comportament nerezonabil pe perioada pentru care acesta a fost acordat.

În materie penală, ajutorul public judiciar este reglementat de *Legal Aid Act* (1962). Instanța examinează eligibilitatea aplicanților (care, spre deosebire de materia civilă, nu trebuie să plătească nici măcar o contribuție modică) în funcție de mijloacele de care dispun pentru acoperirea costurilor asistenței judiciare și de gravitatea infracțiunii, respectiv de interesul general al justiției ca aplicantul să beneficieze de asistență calificată în pregătirea și susținerea apărării[348].

Dreptul la asistență juridică gratuită este reglementat în **Italia** la nivel constituțional (art. 24 din Constituție).

În 2001, un nou sistem privind acordarea asistenței juridice a devenit aplicabil în toate domeniile, inclusiv în materie civilă și administrativă.[349] Potrivit legii, reclamanții au dreptul la asistență juridică în ceea ce privește reprezentarea lor în cauze civile, inclusiv în cele privind discriminarea. Eligibilitatea pentru acordarea asistenței juridice se analizează în funcție de venitul anual al persoanelor.[350] Sistemul actual de acordare a asistenței juridice este disponibil în orice fază a procedurii și în fața oricărei instanțe de judecată. Cu toate acestea, asistența juridică este disponibilă doar în cadrul procedurilor judiciare. De asemenea, ea poate fi acordată cetățenilor italieni, cetățenilor străini, precum și celor apatrizi, dacă îndeplinesc anumite condiții prevăzute de lege.[351] În cauze penale, asistența juridică poate fi acordată cetățenilor străini indiferent de faptul dacă își au reședința obișnuită în Italia; în cauze civile și administrative, este necesară reședința în Italia.[352] Totodată, în cauzele penale, cererile privind acordarea asistenței judiciare sunt adresate instanței competente să judece cauza. În celelalte cauze, cererea se adresează baroului. Odată acordat dreptul la asistență judiciară, beneficiarul își poate alege avocatul, cu o singură limitare: avocatul trebuie să se fi înregistrat pe lista avocaților care doresc să acorde asistență judiciară. Avocații care doresc să se înregistreze trebuie să îndeplinească anumite condiții, inclusiv să facă parte din barou de cel puțin doi ani.[353] Sistemul acordării asistenței juridice în materie penală nu este unitar în Italia, ci operează pe baza numirilor din oficiu. Dacă persoana acuzată nu are un avocat, organul de anchetă solicită baroului numirea unuia. Acești avocați vor fi plătiți de stat doar dacă persoana acuzată nu dispune de mijloace financiare suficiente.[354] O caracteristică esențială a sistemului italian constă în faptul că este obligatorie asistarea persoanei acuzate de către un avocat în toate fazele procesului penal. Aceasta înseamnă că persoanei acuzate i se poate numi un avocat contrar voinței sale. Datorită absenței unui sistem solid de acordare a asistenței juridice gratuite, multe persoane acuzate ajung să aibă datorii pentru a-și putea plăti avocații.[355]

Suma cu care este plătit avocatul care oferă asistență juridică este stabilită de instanța care s-a pronunțat asupra cauzei cu respectarea unor plafoane stabilite de lege. În cauzele civile, administrative și fiscale, dacă beneficiarul asistenței juridice câștigă cauza, instanța poate impune celeilalte părți să ramburseze statului sumele plătite avocatului numit părții lipsite de mijloace financiare suficiente.[356]

Cadrul normativ al asistenței publice judiciare este realizat în **Letonia** prin Legea asistenței juridice asigurate de stat (State Ensured Legal Aid Law) din 1 iunie 2005.[357] Beneficiarii asistenței

[348]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 309.
[349]https://canestrinilex.com/en/readings/legal-aid-in-italy/ (accesat în data de 15.03.2019).
[350]https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1534-access-to-justice-2011-country-IT.pdf, p. 14.
[351]https://canestrinilex.com/en/readings/legal-aid-in-italy/ (accesat în data de 15.03.2019).
[352] Idem.
[353]Idem.
[354] http://eujusticia.net/images/uploads/pdf/Snapshot_of_the_legal_aid_system_in_ten_EU_Member_States.pdf (accesat în data de 15.03.2019).
[355]Idem
[356]Idem
[357] Versiunea în limba engelză a legii, cu modificările de pînă la 3 mai 2012 este accesibilă la : www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/.../State_Ensured_Legal_Aid_Law.doc, consultat în data de 13 aprilie 2019.Pentru o prezentare sintetică a dispozițiilor legii și a sistemului leton de asistență judiciară, A se vedea Pro Bono

juridice statale pot fi numai persoanele fizice: atât cetățenii Republicii Letonia, cât şi ne-cetățenii, apatrizii, cetățenii UE care nu au cetățenie letonă dar domiciliază legal în Republica Letonia, cetățenii statelor terțe, din afara UE (inclusiv refugiaţii şi persoanele cărora li s-a acordat un „statut alternativ" în Republica Letonia), dacă domiciliază legal în Republica Letonia şi au primit o autorizație de reședință permanentă, persoanele care au dreptul la ajutor judiciar în Republica Letonia în baza acordurilor internaționale încheiate de Republica Letonia şi, în fine, solicitanții de azil (§ 3 alin. 1 din lege).

Persoanele eligibile pentru ajutor judiciar, din categoriile de mai sus, sunt fie acele persoane care au statutul de „persoane cu venituri reduse sau aflate în nevoie" în condițiile legii, fie persoanele care în mod neașteptat se găsesc în situația de nu putea să asigure protecția drepturilor lor, în urma unui dezastru natural, a forței majore sau din alte circumstanțe pe care nu le pot controla („situație specială" în accepțiunea legii).[358]

O persoană este considerată „în nevoie" dacă venitul lunar mediu în ultimele trei luni nu depășește o sumă echivalând cu 128.06 €, iar dacă venitul acesteia nu depășește un prag stabilit de autoritățile locale, persoana respectivă este considerată a fi „cu venituri reduse" (de exemplu în capitală, pragul acesta este stabilit la 320 € pe lună).[359]

Ajutorul judiciar poate fi refuzat într-o serie de situaţii, precum cea în care cererea de ajutor judiciar este neîntemeiată, sau o autoritate competentă l-a asistat deja pe solicitant, indicându-i opțiunile pentru rezolvarea problemei ori întocmind documentele necesare pentru protecția sau realizarea drepturilor sale, ori în cazul în care, în ultimii doi ani, ajutorul acordat ca urmare a unei cereri anterioare de ajutor judiciar a fost întrerupt din cauza unor informaţii false prezentate de solicitant în acea cerere, sau dacă cererea privește pretenții legate direct de activitatea comercială ori profesională a solicitantului, ori în chestiuni legate de domeniul fiscal sau vamal, în litigii referitoare la defăimarea sau la lezarea demnității, în litigii privind împrumuturi, unde solicitantul are calitatea de Creditor, sau în litigii privind despăgubirea pentru prejudicii emoționale ori referitoare la bunuri sau servicii de lux; de asemenea ajutorul judiciar nu poate fi acordat în situația în care a fost primită o opinie din partea furnizorului de ajutor judiciar asupra inutilității (inexpediency) acestuia (secțiunea 6 din lege).[360]

Instituția responsabilă în domeniu este Administrația de Ajutor Judiciar (Legal Aid Administration). Acesteia în revin ca obiective principale acordarea resurselor alocate asistenței judiciare, conform procedurilor stabilite prin regulamente specifice; asigurarea utilizării adecvate şi eficiente a fondurilor provenite de la bugetul de stat, iar, în cazurile prevăzute de lege, recuperarea sumelor cheltuite din bugetul de stat pentru asigurarea asistenței judiciare (§ 8 din lege).

În cauzele civile, furnizorii de ajutor judiciar sunt selectaţi de Administrația de Ajutor Judiciar (AAJ), în funcție de anumite criterii (competență, specializare, numărul cauzelor pe care le are în lucru, locația), prevăzute de lege (§ 33). Furnizorii de ajutor judiciar sunt răspunzători pentru calitatea serviciilor oferite (§ 32 alin. 2). În cauzele penale, apărătorii sunt numiți de Consiliul Leton al Avocaților (Latvian Council of Sworn Advocates), în condițiile prevăzute de legea avocaturii[361] şi nu pot refuza numirea.

Practices and Opportunities în Latvia, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, (consultat în data de 12 aprilie 2019), pp. 373-380 la p. 376.

[358] Secțiunea 3 alin. 2 din lege.

[359] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Latvia, op. cit., loc. cit, la p. 376. Raportul face trimitere la regulamentul emis în acest sens de guvernul leton (Rules of Cabinet of Ministers of March 30, 2015 No 299 "Regulations Regarding the Recognition of a Family or Person Living Separately as Needy.").

[360] Enumerarea cauzelor de refuz a ajutorului judiciar a fost redactată cu o vădită tendință spre exhaustivitate. Astfel, în cele 17 puncte ale secțiunii se regăsesc şi situaţii care reies în mod evident din textul celorlalte dispoziții ale legii, sau sunt deductibile prin raționament elementar, precum cea a unei persoane care nu îndeplinește criteriile de eligibilitate din secțiunea 3 a legii (secțiunea 6 pct. 1), situația în care prezenta lege nu prevede acordarea de ajutor judiciar (secțiunea 6 pct. 2) sau ajutorul nu a fost solicitat la timp (secțiunea 6 pct. 4).

[361] A se vedea "Advocacy Law of the Republic of Latvia", adoptată la 2 aprilie 1993, § 52. Versiunea în limba engleză este accesibilă la https://likumi.lv/ta/en/id/59283-advocacy-law-of-the-republic-of-latvia, consultat în data de 13 aprilie 2019.

Guvernul din **Liechtenstein** nu acordă suficientă atenție problemei sarcinilor adolescente. Trebuie să crească accesul adolescenților la informații privind sănătatea sexuală și contracepția. Acest acces este cu atât mai important, deoarece avortul este ilegal în Liechtenstein, cu excepția cazurilor în care mama este în pericol sau este mai mică de 14 ani.[362]

Asistenta juridica obligatorie este acordată din oficiu în cauzele penale, similar dispozițiilor din Armenia. Nu exista alte informații în acest sens, asistenta juridica fiind, de regula, oferita de actori din tarile vecine.

Codul de procedură civilă specifica faptul ca taxele avocaților sunt reglementate de un tarif legal. Acest tarif este aplicabil de la un caz la altul și determină ce costuri trebuie să fie rambursate celeilalte părți. În afară de aceasta, avocații pot conveni în mod liber asupra onorariilor lor în raport cu fiecare client. Complexitatea cazului, tipul de servicii implicate și gradul de răspundere legat de cauză determină calcularea taxelor, care sunt de obicei calculate pe ora.

Procedurile judiciare din Liechtenstein sunt de obicei finanțate de către părți. Cu toate acestea, o parte poate solicita asistență juridică în cazul în care nu este în măsură să finanțeze costurile juridice fără a-și pune în pericol nevoile zilnice. Asistența judiciară poate include o scutire temporară, printre altele, de plata taxelor judiciare, plata unui avans în ceea ce privește cheltuielile pentru martori sau experți oficial sau interpreți și asigurarea securității. Asistența juridică este disponibilă atât persoanelor fizice, cât și persoanelor juridice, în condițiile prevăzute de lege.

În Liechtenstein, avocații nu au dreptul de a pretinde o taxă de urgență și nu mai sunt autorizați să cumpere creanța unui client care face obiectul procedurii în curs. În cazul unui litigiu de succes, se poate conveni doar o suprataxă a taxelor.

În conformitate cu legea din Liechtenstein, nu există dispoziții specifice cu privire la finanțarea terților. Cu toate acestea, în Liechtenstein este posibilă finanțarea de către un terț independent a unor litigii. Depinde de părți modul în care finanțează procedurile judiciare. [363]

Sistemul de asistență judiciară de stat în **Lituania** a evoluat considerabil, de la adoptarea legii în materie (Law on State-Guaranteed Legal Aid).[364] Procesul respectiv a fost impulsionat în mod considerabil de aderarea Lituaniei la UE și de transpunerea exigențelor UE din acest domeniu în legislația lituaniană.[365]

Asistența judiciară este de două categorii: primară şi secundară. Asistența judiciară primară priveşte furnizarea de informații juridice, consilierea juridică şi redactarea de documente care să fie înaintate statului și autorităților locale (exceptând documentele procedurale), consilierea asupra soluționării unei dispute prin tranzacție extrajudiciară, acțiunile privind rezolvarea pe cale amiabilă a unei dispute şi redactarea unui acord de soluționare (tranzacție). Asistența judiciară secundară priveşte redactarea de documente, apărarea şi reprezentarea în fața instanței, inclusiv în procedurile de executare silită, reprezentarea în cazul examinării preliminare și extrajudiciare a unui litigiu (dacă o asemenea procedură a fost dispusă prin lege sau prin hotărâre judecătorească), taxele judiciare rezultate din cauzele civile, costurile procedurilor administrative, precum și cele referitoare la dezbaterea unei acțiuni civile într-o cauză penală (art. 2 pct. 2 şi 3 din lege).

Eligibilitatea pentru acordarea ajutorului judiciar depinde de forma acestuia. Astfel, pentru ajutorul judiciar primar, criteriile sunt mai permisive. Se poate refuza ajutorul statului doar în cazul în care pretenția solicitantului este în mod evident nefondată, solicitantul a primit deja consiliere amănunțită asupra cauzei din partea unui avocat sau este clar că solicitantul poate obține un asemenea sfat fără a mai recurge la asistență judiciară.[366]

---

[362]A se vedea Humanium - https://www.humanium.org/en/liechtenstein/

[363]A se vedea Global Legal Insight - https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/liechtenstein#chaptercontent4

[364]A se vedea "Law on the State-Guaranteed Legal Aid", nr. VIII-1591 din 28 martie 2000, intrată în vigoare la 1 ianuarie 2001. Traducerea oficială în limba engleză este accesibilă pe site-ul adunării legislative lituaniene (https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.326190?jfwid=-je7i1syyn), consultat în data de 12 aprilie 2019.

[365]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Lithuania, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, pp. 386-393 la p. 388; accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, consultat în data de 12 aprilie 2019.

[366] Art. 11 alin. 4 din lege.

Acordarea ajutorului judiciar secundar este mai dificilă. În primul rând, solicitantul trebuie să satisfacă anumite condiții de ordin financiar. În acest sens trebuie să prezinte o declarație asupra proprietăților și a veniturilor administrației financiare locale; în funcție de nivelul averii și al veniturilor, cheltuielile judiciare vor fi acoperite în întregime sau doar în procent de 50%.[367] Solicitările vor fi respinse și pe fond, în cazul în care pretenția candidatului este neîntemeiată, acțiunea nu are perspective de succes, solicitantul intentează o acțiune pentru prejudicii nepatrimoniale rezultate din apărarea onoarei sau demnității sale, pretenția este născută în mod direct din activitatea comercială sau profesională a solicitantului, acesta ar putea obține serviciile juridice necesare fără a recurge la ajutor judiciar, solicitantul acționează în numele unui terț, pentru încălcarea drepturilor acestuia (în afara cazului în care reprezentarea terțului este prevăzută prin lege) și, în fine, cazul în care pretenția pentru care se solicită ajutorul judiciar s-a stins între timp.[368] Aceste cerințe nu se aplică în cazul procedurilor în contencios administrativ, solicitanților care sunt supuși unei cercetări penale și unde, prin lege, participarea unui avocat este obligatorie[369] sau când solicitantul este considerat „vulnerabil din punct de vedere social".[370]

În **Luxemburg**, accesul la drept este asigurat prin băncile de date juridice. Accesul la acestea este gratuit. Ele curind informații asupra Ministerului Justiției, profesiile juridice, legislație, tribunale, închisori, serviciile asigurate cetățenilor, formulare și noutăți. Ele sunt disponibile pe site-ul Ministerului Justiției.

În Luxembourg, ajutorul judiciar este acordat persoanelor fizice care dispun de resurse insuficiente pentru un un exercițiu efectiv al dreptului de liber acces la justiție, pentru a obține asistența unui avocat pentru o afacere determninată sau pentru a obține consiliere juridică.

Pot beneficia de asitență judiciară pentru apărarea intereselor lor persoanle care sunt cetățeni luxembourghezi, cetățenii străini care sunt autorizați să se stabilească în luxembourg, cetățenii unui stat membru al UE și cetățenii străini asimilați celor luxembourghezi în materia asistenței judicare prin efectul unui tratat internațional.

Ajutorul poate fi acordat de asemenea oricărei persoane care nu are resurse suficiente pentru procedurile de asil, acces pe teritoriu, sejur, stabile și expulzare a străinilor.

Insuficiența resurselor se apreciază prin raportare la venitul brut integral al solicitantului și al membrilor menajului. Asistența judiciară este refuzată persoanei a cprei acțiune pare, a priori, nerezonabilă sau care are puține șanse de a fi admisă ori are un obiect disproporționat prin rapotare la cheltuielile la care se expune. Asistența judiciară este acordată reclamentului sau pârâtului, în materie grațională sau contencioasă, indiferent de faptul că este vorba de o procedură judiciară sau extrajudiciară. El poate fi cerut pentru orice instanță, în orice etapă a procedurii în fața jurisdicțiilor ordinare sau administrative. ea poate fi, de asemenea, acordată pentru actele de conservare și pentru procedurile de executare a hotărârilor sau al oricărui alt titlu executoriu.

Ajutorul nu poate fi acordat unui proprietar de automobil pentru litigiile rezultate din utilizarea acestuia, nici unui comerciant sau industriaș ori artizan sau unui membru al unei liberale pentru litigiile care sunt consecința activitții lor profesionale, mai puin în cazuri speciale, bine justificate, nici pentur un litigiu rezultat dintr-o activitate cu caracter speculativ exercitată de reclamant.

În toate cazurile de urgență, admiterea provizorie a asistenței judiciare poate fi decisă de Ordinul Avocaților, fără vreo altă formalitate.

Decizia de a acorda sau nu acordare asistența juridică revine decanului baroului din districtul de reședință al solicitantului. În cazul nerezidenților, decide decanul Consiliului Baroului din Luxemburg.

Decanul arondismentului judiciar informează avocatul pe care beneficiarul l-a ales liber. Dacă nu există avocat ales sau decanul consideră alegerea nerezonabilpă, desemnează un avocat. Avocatul poate refuza misiunea doar în cazul în care se află în conflict de interese.

Asistența judiciară acordată în Luxemburg este întotdeauna totală. Pentru căile de atac trebuie introdusă o nouă cerere. Asistența este revocabilă dacă este obținută fraudolos sau dacă beneficiarula

[367] Legea prevede doar că nivelul averii și al veniturilor solicitantului pentru care acesta poate obține fie ajutor judiicar integral, fie de 50% vor fi stabilite de Guvernul Republicii Lituania (art. 11 alin. 2).
[368] Art. 11 alin. 6 din lege.
[369] Conform prevederilor Codului lituanian de procedură penală (art. 51). A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Lithuania, op. cit., loc. cit., la p. 389.
[370] Art. 11 alin. 7 și art. 12 din lege.

dobândit pe parcursul procedurii mijloacele necesare susținerii acesteia. Refuzul de a corda ajutorul poate fi atacat în fața Consiliului disciplinar și administrativ, care statuează în ultimă instanță.

Asistența publică judiciară este definită[371] ca fiind ajutorul acordat de stat unei persoane, la solicitarea acesteia, și urmare a unei evaluări a situației sale financiare, precum și a cazului, efectuată de un *Advocate for Legal Aid*. *În* **Malta** Asistența publică judiciară poate fi acordată atât persoanelor care doresc să inițieze proceduri împotriva altor persoane, cât și acelora care urmăresc să se apere în litigii în care sunt deja părți. Persoanele aflate în custodia poliției pot solicita să fie asistate de un avocat, neaplicându-se criteriile de evaluare. În procedurile penale, în fața jurisdicțiilor formate din magistrați, persoana judecată îi poate solicita președintelui instanței să fie asistată de un avocat, neaplicându-se criteriile de evaluare. Persoanele care se află în fața Curții Penale Superioare (*Superior Criminal Court*), fiind judecate de un juriu, pot solicita să fie asistate de un avocat, neaplicându-se criteriile de evaluare. De asemenea, orice victimă a unei infracțiuni poate solicita să fie asistată de un avocat, neaplicându-se criteriile de evaluare. Evaluarea cererii de asistența publică judiciară are în vedere trei tipuri de criterii: de fond, de procedură și vizând situația financiară a petentului. În cauzele civile, asistența publică judiciară este acordată beneficiarilor al căror activ patrimonial maxim (excluzând locuința și valoarea bunurilor care fac obiectul litigiului) nu depășește suma de 6988,12 EUR (art. 912, cap. 12 *Laws of Malta*, menționat în secțiunea precedentă a raportului). Acest criteriu nu se aplică în cauzele civile având ca obiect rectificarea sau anularea unei înregistrări oficiale sau înregistrarea unui act de naștere, căsătorie sau deces. De asemenea, aplicantul nu trebuie să realizeze un venit săptămânal mai mare de 166,26 EUR, care reprezintă nivelul salariului minim instituit în anul 2015. În privința fondului și a procedurii, *Advocate for Legal Aid* va examina natura cazului pentru a vedea dacă petentul are o *probabilis causa litigandi*, evaluând substanța cererii, posibilele soluții și șansele de câștig și îi va cere petentului să confirme *probabilis causa litigandi* printr-o declarație scrisă. În cazurile urgente, *Advocate for Legal Aid* îi poate solicita instanței competente permisiunea provizorie de a depune acte în numele persoanei care solicită asistență publică judiciară, urmând ca, ulterior, cererea acesteia de asistență publică judiciară să urmeze procedura de evaluare descrisă mai sus. În cazul în care instanța competentă va refuza ulterior beneficiul asistenței publice judiciare, actele depuse de *Advocate for Legal Aid* nu vor rămâne fără efect, instanța va putea dispune ca orice cheltuială achitată în timpul admiterii provizorii să fie plătită de către solicitant. Nu sunt impuse formulare de cerere pre-imprimate. Cererea de asistență judiciară poate fi formulată fie prin depunerea ei cereri în fața instanței civile, fie pe cale verbală de către *Advocate for Legal Aid*. Cererea va putea fi însoțită de toate documentele care îi pot susține admisibilitatea sau fondul. Solicitantul nu este informat în mod oficial în privința rezultatului cererii de asistență publică judiciară, trebuind să consulte Registrul instanței civile (*Registry of the Civil Court*) pentru a fi informat asupra rezultatului. Același registru va indica numele avocatului care a fost desemnat să acorde asistența publică judiciară, pe care petentul va trebui să îl contacteze personal. În cazul în care petentul, pentru o cauză temeinică, dorește să înlocuiască avocatul desemnat cu un altul, de asemenea înscris pe lista avocaților care pot acorda asistență publică judiciară, el va depune o cerere în acest sens fața instanței civile. Asistența juridică acoperă numai costurile suportate de solicitant. Prin urmare, reclamantul va fi scutit de plata tuturor taxelor care îi revin și de garantarea cheltuielilor de judecată. În Malta, noțiunea de asistență publică juridică parțială nu se aplică. Dacă solicitantului îi este admisă solicitarea de asistență juridică, el va avea dreptul la această asistență în toate gradele de jurisdicție, inclusiv în fața instanțelor de apel. Dacă se dovedește că, la momentul acordării beneficiului pentru asistență publică juridică, solicitantul deținea cu bună știință un venit mai mare decât cel pe care l-a precizat în cerere, sau că, în cursul procesului, situația financiară a solicitantului s-a ameliorat, Curtea îl poate condamna pe acesta pentru inducerea în eroare a justiției, solicitantul fiind personal obligat să achite costurile procesuale de care fusese scutit. Dreptul maltez nu recunoaște nicio cale de atac împotriva unei decizii prin care se refuză acordarea asistenței juridice. Cu toate acestea, în cazul în care raportul întocmit de *Advocate for Legal Aid* nu este în

[371] Informațiile din această secțiune sunt oferite de http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_aid/legal_aid_gen_en.htm[accesat la data de 11.04.2019]. De asemenea, pentru detalii suplimentare, a fost consultată pagina https://justice.gov.mt/en/LegalAidMalta/Pages/home.aspx, [accesat la data de 11.04.2019].

favoarea reclamantului, instanța examinează raportul acesteia și le oferă părților posibilitatea de a-și prezenta observațiile înainte de a decide asupra cererii de asistență publică judiciară.

Ajutorul judiciar este reglementat în **Macedonia** prin Legea nr. 07-5503/1 din 29 decembrie 2009. Articolul 2(1) determină scopul legii. Acesta este de a garanta accesul egal al cetățenilor și al altor persoane prevăzute de prezenta lege la instituțiile sistemului, în vederea introducerii, realizării și acordării unei asistențe juridice efective în conformitate cu principiul egalității accesului la justiție.

Pentru a facilita accesul la justiție și administrație, procedura de asistență judiciară gratuită este concepută ca o procedură de urgență.

Dreptul la asistență juridică gratuită este garantat persoanelor fizice (art. 5)

Asistența juridică gratuită se realizează sub formă de asistență juridică și asistență juridică preliminară, în toate procedurile judiciare și administrative.

Asistența juridică prealabilă cuprinde:

- consultanță juridică inițială privind dreptul de a beneficia de asistență juridică gratuită;
- informații juridice generale;
- asistență juridică în completarea unei cereri de asistență juridică gratuită.

Asistența juridică prealabilă este asigurată de persoana autorizată din unitățile regionale ale ministerului și de asociațiile civile autorizate.

Asistența juridică într-o procedură în fața organismului sau organizației competente cuprinde:

- reprezentarea în toate instanțele în procedurile judiciare și administrative;
- pregătirea susținerilor scrise în procedurile judiciare și administrative.

Asistența juridică se efectuează de către avocați (art. 6).

Asistența judiciară gratuită reglementată de legea din 29.12.2009 nu se referă la cazurile de apărare obligatorie prevăzute în Legea cu privire la procedura penală și în Legea privind justiția minorilor, nici scutirea de la plata cheltuielilor pentru procedura prevăzută în Legea privind litigiile și Legea generală Procedura administrative, care reglementează distinct anumite aspect care țin de sprijinul sau gratuitatea asistenței juridice (art. 7).

Cererea de acordare a asistenței judiciare se aprobă în toate instanțele judecătorești și în procedurile administrative în cazul soluționării chestiunilor care interesează persoana care solicită asistență juridică, legea enumerând următoarele domenii: drepturile rezultate din asigurările sociale, de sănătate, de pensii și de invaliditate, relațiile de muncă, protecția copiilor și a minorilor, victimele violenței domestice, protecția victimelor actelor criminale, protecția victimelor traficului de ființe umane și a problemelor legate de proprietate.

Asistența juridică gratuită nu va fi aprobată în cazurile care sunt în mod vădit nerezonabile sau nu există norme legale în baza cărora acțiunile juridice se pot întreprinde (art. 9).

Ministerul decide asupra cererii de asistență juridică gratuită (art. 10).

Ministerul desfășoară acțiuni privind asistența juridică gratuită în colaborare cu: Asociația Barourilor, organele puterii judecătorești, organele administrației de stat, Centrele de Asistență Socială, Asociațiile Cetățenilor și alte organe (art. 11).

Dreptul la asistență juridică gratuită revine cetățenilor Republicii Macedonia cu reședință permanentă în Republica Macedonia care:

- beneficiază de ajutor social;
- beneficiarii dreptului la indemnizație de invaliditate care nu au alte venituri ca profit sau venituri din imobil;
- beneficiarii pensiilor lunare cele mai mici care trăiesc într-o familie cu 2 sau mai mulți membri care sunt întreținuți de aceștia;
- familii sau un singur părinte cu unul sau mai mulți copii minori care își exercită dreptul la alocație pentru copii

și care, în funcție de poziția lor materială, nu și-au putut exercita drepturile constituționale și garantate fără a-și afecta viața sau nivelul de trai al membrilor familiei cu care aceștia trăiesc într-o gospodărie comună.

Asistența juridică gratuită se acordă și persoanei care a primit azil, persoanei strămutată în interiorul statului și persoanei strămutate sau expulzate care locuiește pe teritoriul Republicii Macedonia, cetățeanului străin, care, în conformitate cu tratatele internaționale, indiferent dacă are domiciliul sau reședința pe teritoriul Republicii Macedonia, exercită drepturi în competența unei

autorități de stat a Republicii Macedonia, apatridului care locuiește în mod legal pe teritoriul Republicii Macedonia și cetățeanului unui stat membru al Uniunii Europene în condițiile și potrivit procedurilor prevăzute de lege.

Asistența juridică gratuită nu se aprobă dacă bunurile persoanei care solicită asistență juridică gratuită sau membrilor familiei sale care trăiesc în aceeași gospodărie depășesc cinci salarii medii lunare brute plătite în luna precedentă în Republica Macedonia.

Asistența juridică gratuită acoperă acele cheltuieli ale procedurii care au avut loc după ziua aprobării cererii de asistență judiciară gratuită, precum și acțiunile de asistență judiciară care nu au fost încă executate după ziua acordării asistenței judiciare (art. 15).

Asistența juridică preliminară este asigurată de funcționarii autorizați din unitățile regionale ale ministerului și de asociațiile autorizate de cetățeni înscriși în Registrul Asociațiilor Cetățenilor pentru asistență juridică prealabilă. Unitățile regionale ale Ministerului Justiției pot acorda asistență juridică preliminară dacă îndeplinesc condițiile prevăzute de lege, dacă au cel puțin un avocat absolvent care a promovat examenul de barou și va fi numit prin ordin al ministrului justiției ca persoană autorizată pentru acordarea asistenței juridice preliminare.

În Macedonia, asociațiile autorizate de cetățeni pot acorda asistență juridică preliminară dacă îndeplinesc următoarele condiții:

- să fie înscrise în Registrul Asociațiilor Cetățenilor din Registrul Central al Republicii Macedonia;
- să aibă cel puțin un avocat care a absolvit examenul de Barou;
- statutul asociației cetățenilor să prevadă în mod clar că unul dintre obiectivele de înființare a asociației este oferirea de asistență juridică preliminară;
- să aibă un contract de asigurare cu privire la eventualele daune provocate de consiliere pentru cel puțin cea mai mică poliță de asigurare.

Cererea de obținere a autorizației de acordare a asistenței judiciare preliminare este aprobat de ministru.

În **Marea Britanie** procesele penale, persoanele fizice au dreptul la asistență juridică gratuită în fața organelor de poliție. Minorii sub 16 ani (respectiv sub 18 ani, dacă sunt incluși într-un sistem de învățământ *full time*) sau care îndeplinesc anumite criterii se califică automat pentru asistență juridică gratuită. Toate celelalte persoane fizice trebuie să îndeplinească anumite criterii de eligibilitate pentru a se califica pentru asistență juridică gratuită.

În materie civilă, cererile sunt gestionate de serviciul *Civil Legal Advice* (CLA). Un website administrat de Guvernul Marii Britanii[372] și unul al CLA[373] cuprind o listă a avocaților (*solicitors*) care acordă asistență juridică. Asistența juridică este disponibilă pentru diferite tipuri de cauze civile, de la cele ale persoanelor supra-îndatorate (când locuința acestora este în pericol), la cele legate de discriminări, violența domestică, refuzul accesului la resursele financiare deținute în conturi comune, întreținerea minorilor, răpirea de minori etc. Excepțiile notabile includ procesele legate de insultă sau calomnie, precum și cele legate de administrarea unei afaceri.

În materie penală, cererile sunt gestionate de serviciul Public Defender Service (PDS), care angajează avocați (*solicitors și barristers*) pentru asistență juridică în procesele penale. Asistența juridică este disponibilă pentru majoritatea tipurilor de cauze. Excepțiile notabile includ procesele legate de vătămări ale persoanelor (care în prezent fac obiectul unor *conditional fee agreements*).

În mod excepțional, asistența publică judiciară poate fi acordată și dacă aplicantul dovedește că refuzul acesteia îi încalcă (i) drepturile recunoscute în baza Convenției Europene a Drepturilor Omului sau (ii) drepturile de reprezentare recunoscute de dreptul Uniunii Europene. Aplicanții au la dispoziție asistență în clarificarea drepturilor lor.[374]

Sistemul britanic de ajutor public judiciar este unul dintre cele mai comprehensive și mai scumpe sisteme la nivel mondial (45 EUR per persoană cheltuiți în comparație cu circa 6 EUR în Spania, Franța sau Germania). Sistemul a fost substanțial reformat în anul 2012 prin *Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act* (LAPSO), în scopul de a asigura asistență juridică în cauzele prioritare și pentru persoanele cele mai vulnerabile, de a stimula utilizarea procedurilor de

[372] www.find-legal-advice.justice.gov.uk.
[373] www.gov.uk/civil-legal-advice.
[374] www.gov.uk/find-a-legal-adviser.

mediere în soluționarea litigiilor și de a institui concurența în acordarea ajutorului public judiciar în cauzele penale, pentru a obține cea mai bună calitate pentru onorariile plătite. Prioritizarea cauzelor a avut drept consecință excluderea de la acordarea ajutorului public judiciar pentru următoarele tipuri de cauze: litigiile privind problemele de familie, cu excepția violenței domestice; litigiile privind căsătoriile forțate și răpirile de minori; litigiile privind imigrația care nu implică cereri de acordare a azilului sau detenția; litigiile privind locuințele și supra-îndatorarea, cu excepția cazului în care există un risc iminent de ca persoana în cauză să rămână fără locuință; litigiile privind asigurările sociale, cu excepția apelurilor; litigiile privind culpa medicală, cu excepția noilor-născuți; litigiile de muncă, cu excepția celor care implică trafic de persoane sau încălcarea *Equality Act* (2010). Ca efect al acestor reforme, numărul cauzelor pentru care s-a acordat ajutorul public judiciar a scăzut în primul an de aplicare a noii legi cu peste 60%. Totodată, ca efect al instituirii concurenței în acordarea ajutorului public judiciar în cauzele penale, dublată de reducerea alocațiilor bugetare, avocații desemnați au refuzat să preia anumite cauze noi, ceea ce ar conduce la concluzia că noul sistem de acordare a ajutorului public judiciar nu răspunde cerințelor sociale actuale.[375]

Asistența publică judiciară în **Republica Moldova** este în principal asigurată prin activitatea Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat (C.N.A.J.G.S.).[376]

Cadrul normativ existent privind asigurarea asistenței publice garantate de stat este reprezentat de Legea nr. 198/2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, Regulamentul Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, aprobat prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 18/2008, Regulamentul de activitate al avocaților publici, aprobat prin hotărârea Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat nr. 18/2008, Regulamentul de activitate al para-juriștilor, aprobat prin hotărârea Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat nr. 5/2011, Regulamentul de activitate al aparatului administrativ al Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, aprobat prin hotărârea Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat nr. 15/2012.[377]

Conform Raportului de activitate în sistemul de acordare a asistenței juridice garantate de stat din anul 2018,[378] asigurarea accesului liber la justiție constituie un principiu de bază al statului de drept și o condiție obligatorie ce rezultă din actele internaționale la care Republica Moldova este parte. La rândul ei, asistența juridică efectivă constituie un element de bază al accesului la justiție și statul are obligația de a garanta asistența juridică persoanelor care nu dispun de mijloace financiare suficiente pentru a plăti serviciile juridice. Misiunea sistemului de asistență juridică garantată de stat este protejarea dreptului la un proces echitabil, stabilit de articolul 6 CEDO, prin organizarea și acordarea asistenței juridice garantate de stat în vederea diminuării impedimentelor economico-financiare în realizarea accesului la justiție, asigurând accesului liber și egal pentru toate persoanele la asistență juridică efectivă în cadrul unui sistem eficient din perspectiva costurilor, accesibil și nediscriminatoriu de asistență juridică.

Conform Legii nr. 198/2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, pot beneficia de asistență juridică cetățeni moldoveni, apatrizii și cetățenii străini în limitele stabilite de această lege.[379]

Tipurile de asistență juridică de acordată sunt: asistență juridică primară și asistență juridică calificată.[380] Asistența juridică primară reprezintă furnizarea de informații privind sistemul de drept al Republicii Moldova, privind actele normative în vigoare, drepturile și obligațiile subiecților de drept, privind modalitatea de realizare și de valorificare a drepturilor pe cale judiciară și extrajudiciară; acordare de consultanță în probleme juridice; acordare de asistență în vederea întocmirii actelor juridice; acordare a altor forme de asistență, care nu intră în categoria de asistență juridică

[375]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 186.
[376]http://www.cnajgs.md, (accesat în data de 12.04.2019)
[377]http://www.justice.gov.md/tabview.php?l=ro&idc=339 (accesat în data de 12.04.2019), toate aceste acte normative fiind disponibile pe http://www.legis.md
[378] Disponibil pe http://www.cnajgs.md/uploads/asset/file/ro/1378/Raportul_de_activitatea_al_CNAJGS_2018 .pdf (accesat în data de 12.04.2019)
[379]A se vedea Art. 6 din Legea nr. 198/2007, disponibilă pe http://www.legis.md/cautare/rezultate/110632 (accesat în data de 12.04.2019)
[380]A se vedea Art. 3 din Legea nr. 198/2007.

calificată. Iar asistența juridică calificată reprezintă acordarea serviciilor juridice de consultanță, reprezentare și/sau apărare în organele de urmărire penală, în instanțele judecătorești pe cauze penale, contravenționale, civile sau de contencios administrativ, reprezentare în fața autorităților administrației publice.[381]

Formele de asistență juridică garantată de stat sunt: furnizare de informații, prin consultații și explicații în probleme juridice; întocmire de acte juridice; reprezentare în fața autorităților administrației publice; apărare a intereselor bănuitului, învinuitului, inculpatului în proces penal; apărare și reprezentare a intereselor condamnatului; apărare și reprezentare a intereselor copiilor victime ale infracțiunilor, precum și victimelor violenței în familie; apărare a intereselor persoanei în cadrul procedurii pe cauze contravenționale; apărare și reprezentare a intereselor persoanei în cadrul procesului civil; apărare și reprezentare a intereselor persoanei în instanță de contencios administrativ.[382]

Asistența juridică primară se acordă oricărei persoane, indiferent de veniturile sale, și este asigurată de către para-juriști și asociațiile obștești.[383]

Asistența juridică calificată poate fi acordată în mod gratuit, indiferent de nivelul veniturilor următoarelor persoane: care au nevoie de asistență juridică de urgență în cazul reținerii în cadrul unui proces penal sau al unei proceduri contravenționale; care au dreptul la asistență juridică obligatorie în temeiul art. 69 alin. (1) pct. 2-13 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova; care au dreptul la asistență juridică obligatorie conform art. 77 lit. a) și c) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, precum și art. 4887 din Codul civil al Republicii Moldova; care sunt suspectate de săvârșirea unei contravenții pentru care se prevede sancțiunea arestului contravențional; în a căror privință există riscul aplicării sancțiunii de expulzare în cadrul procedurilor contravenționale; în a căror privință se solicită înlocuirea sancțiunii amenzii sau a muncii neremunerate în folosul comunității cu închisoare sau cu arest contravențional; care au beneficiat de ajutor social, stabilit în conformitate cu legislația în vigoare, pe parcursul a 6 luni calendaristice anterioare lunii în care a fost depusă solicitarea.[384]

Persoanele care au nevoie de asistență juridică pe cauze penale, și interesele justiției o cer, însă nu dispun de suficiente mijloace pentru a plăti acest serviciu și cele care au nevoie de asistență juridică în cauze contravenționale, civile și de contencios administrativ, însă nu dispun de suficiente mijloace pentru a plăti aceste servicii, cauzele fiind complexe din punct de vedere juridic sau procesual, pot beneficia de asistență juridică calificată în funcție de nivelul veniturilor[385]. De asemenea, se poate acorda asistență juridică calificată și în cazul în care persoana al cărei venit este mai mare decât nivelul venitului stabilit de Guvern pentru a beneficia de asistență juridică în conformitate cu prezenta lege este capabilă să achite o parte din cheltuielile de asistență juridică. În acest caz, poate fi acordată asistență juridică calificată cu contribuția financiară a beneficiarului dacă această contribuție nu depășește posibilitățile lui financiare și materiale[386].

Asistența juridică calificată se acordă de către avocați publici, avocați care acordă asistență juridică la cerere sau de către avocatul desemnat de oficiul teritorial. De asemenea, asistența juridică calificată mai poate fi acordată, cu excepția reprezentării în cauzele penale sau contravenționale, și de către asociațiile obștești.[387]

În **Principatul Monaco** accesul la asistență juridică este asigurat prin intermediul Legii nr. 1378 din 18/05/2011 privind asistența juridică și despăgubirea avocaților care permite persoanelor fizice cu posibilități financiare insuficiente să dispună de drepturile lor. Asistența juridică se aplică în toate materiile, totuși în materie penală, aceasta se acordă doar părții civile. Beneficiul asistenței juridice îl reprezintă acela ca statul suportă toate cheltuielile legate de procedură.

[381]A se vedea Art. 2 din Legea nr. 198/2007.
[382]A se vedea Art. 7 din Legea nr. 198/2007.
[383]A se vedea Art. 15 din Legea nr. 198/2007.
[384]A se vedea Art. 20 din Legea nr. 198/2007.
[385]A se vedea Art. 21 din Legea nr. 198/2007.
[386]A se vedea Art. 22 din Legea nr. 198/2007.
[387]A se vedea Art. 29-36 din Legea nr. 198/2007

Asistența juridică se acordă persoanelor care au un venit anual mai mic de 20.000 de euro. În Principat exista Asociația Ombudsman-ilor și Mediatorilor Francofoni (AOMF) care se angajează să pana în aplicare legile naționale și internaționale privind drepturile omului.

Principatul Monaco a fost partener al Proiectului global privind criminalitatea informatică și a semnat în 2013 Convenția de la Budapesta privind criminalitatea.

În ceea ce privește **Muntenegru**, un prim aspect ce trebuie menționat este acela că dreptul la asistență judiciară al cetățenilor este consacrat în Constituția statului. Astfel, se prevede că oricine are dreptul la asistență judiciară. Aceasta va fi oferită de către barou și de alte organizații și va fi gratuită în conformitate cu dispozițiile legii privitoare la aceasta.[388] Astfel, Parlamentul din Muntenegru a adoptat în 2011 Legea ajutorului public judiciar[389] și a început implementarea acesteia în 2012. Legea suferit modificări în anul 2015. Această lege a creat cadrul legal prin care anumite categorii de persoane pot beneficia de ajutor public judiciar în mod gratuit atât în proceduri judiciare cât și extrajudiciare. Ajutorul poate consta în pregătirea apărărilor precum și în reprezentarea în fața instanțelor sau altor organe jurisdicționale.[390]

Conform acestei legi, pot beneficia de ajutor public judiciar parțial sau integral persoanele care au o situație materială precară, copii care nu se află în îngrijirea părinților, persoanele cu dizabilități, victimele violenței domestice și victimele traficului uman. Legea definește persoanele cu o situație materială precară ca fiind acele persoane care nu dețin nici o proprietate și al căror venit familial nu depășește 30% din venitul mediu din Muntenegru pentru membrul de familie cu venitul cel mai ridicat și 15% din venitul mediu pentru un alt membru al familiei sale care realizează venituri. De la aceste prevederi există situații de excepție care prevăd că nu se includ în aceste condiții persoanele care dețin totuși o proprietate de mică valoare necesară nevoilor minime de subzistență, precum deținerea unei proprietăți ce nu depășește suprafața de 25 de metri pătrați. De asemenea, anumite categorii de venituri, cum ar fi ajutoarele sociale pentru copii și dizabilități, nu intră în baza de calcul atunci când se calculează veniturile în funcție de care se acordă sau nu ajutorul public judiciar.[391]

Pentru a beneficia de ajutorul public judiciar, persoana care îl solicită trebuie să fie cetățean al Muntenegrului, rezident în Muntenegru sau solicitant de azil în acest stat. Lista poate fi completată și cu alte categorii de persoane, în funcție de tratatele internaționale ratificate de Muntenegru.[392]

Ajutorul judiciar poate consta în consiliere juridică, redactarea documentelor ce urmează a fi înaintate organelor judiciare, reprezentarea în fața instanțelor sau a altor organe jurisdicționale sau în cazul înțelegerilor amiabile. Nu se oferă ajutor public judiciar în cauzele comerciale sau cu privire la operațiunile de registrul comerțului, procedurile ce privesc despăgubiri acordate pentru insultă sau calomnie sau în procedurile în care se cere reducerea pensiei de întreținere acordată copiilor când persoana obligată la întreținere nu reușește să plătească această pensie cu excepția situației în care face dovada că această imposibilitate nu se datorează culpei sale.[393]

Conform legii, ajutorul public judiciar este asigurat de avocații înscriși pe listele Baroului din Muntenegru întocmite în acest sens. Listele se întocmesc în funcție de jurisdicțiile teritoriale din Muntenegru. Acordarea ajutorului este stabilită de instanța în a cărei circumscripție se află domiciliul solicitantului.[394]

Așadar, în Muntenegru este pus la punct un sistem de acordare de ajutor public judiciar gratuit care se adresează în special grupurilor vulnerabile. S-a putut constata că acesta a îmbunătățit nivelul de accesibilitate la justiție al cetățenilor muntenegreni.[395]

---

[388] A se vedea Art. 21 din Constituția Muntenegrului disponibilă pe https://www.legislationline.org (accesat în data de 10.04.2019).

[389] Disponibilă la https://www.undp.org/content/dam/montenegro/docs/projectdocs/dg/RLHR/Law%20on%20Legal%20Aid_English.pdf (accesat în data de 10.04.2019).

[390] A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 421.

[391] Idem, p. 422.

[392] A se vedea Montenegro Basic Court, Right to free legal aid, disponibil la http://www.mpa.gov.me/en/library (accesat în data de 10.04.2019)

[393] Ibidem.

[394] Ibidem.

[395] A se vedea în Montenegro, legal aid services make justice accessible for all, disponibil pe http://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/ourwork/democraticgovernance/successstories/legalaid.html (accesat în data de 10.04.2019)

Cadrul normativ pentru asistența judiciară din **Norvegia** este asigurat de Legea privind ajutorul judiciar gratuit („Act relating to free legal aid" - Rettshjelpsloven), adoptată în forma ei inițială în 1981,[396] ale cărei dispoziții se completează, în materie penală, cu cele ale Codul de procedură penală.[397] În baza legii norvegiene, există trei tipuri de ajutor judiciar. În primul rând, consilierea juridică gratuită este acordată în afara procedurilor judiciare și include consultațiile privind problemele de drept și furnizarea de informații asupra prevederilor legii. Urmează reprezentarea juridică gratuită, care constă din asistență juridică gratuită în cauzele aflate pe rolul instanțelor judecătorești, cu excepția comisiilor de conciliere (conciliation board) și a anumitor autorități administrative. În fine, ajutorul judiciar mai poate consta în scutirea de taxe judiciare, atunci când reclamantul, aflat în nevoie, nu trebuie să plătească pentru a intenta un proces.[398]

În anumite situații, legea stabilește praguri de venit și de avere pentru solicitanți. Pragul venitului anual pentru obținerea ajutorului judiciar gratuit este de 246.000 (=27.300 €) de coroane norvegiene, și respectiv de 369.000 (=40.750 €) de coroane, dacă solicitantul locuiește cu soțul sau cu altă persoană și gospodăresc în comun. Pragul de avere este de 100.000 (=11.000 €) de coroane norvegiene. Pentru comparație, venitul mediu brut anual al unei gospodării norvegiene în 2015 era de 518.000 de coroane (=57.000 €).[399]

Cultura juridică norvegiană este marcată de ideea că accesul la ajutor judiciar constituie o prestație pozitivă a statului asistențial („a welfare benefit") care trebuie să fie disponibil doar pentru probleme juridice de considerabilă importanță pentru persoana și bunăstarea solicitantului (în contrast cu orientarea mai largă și incluzivă din Finlanda).[400] Prin urmare, legea norvegiană se concentrează pe circumscrierea atentă a situațiilor care justifică acordarea ajutorului judiciar. Ea enumeră în detaliu tipurile de cauze civile care sunt eligibile pentru consiliere juridică gratuită sau pentru reprezentare gratuită. Secțiunea 11 a legii stabilește că se acordă consiliere juridică gratuită unui cetățean străin eligibil în acest sens conform dispozițiilor Secțiunii 42 alin. 3, 4 teza 1 și 5 din Legea Imigrării („Immigration Act"),[401] persoanei care este parte într-o cauză în care autoritățile pentru protecția copilului (child welfare authorities) au emis un ordin cu privire la protecția acelui copil, în baza legii pentru protecția copilului,[402] în cauze în care autoritățile locale pentru protecția copilului au început pregătirea unei sesizări a comitetului local de protecția copilului („county child welfare board"), dar în care această autoritate nu a fost încă sesizată, unei persoane contra căreia s-au formulat acuzații penale și care cere despăgubiri pentru represiune nedreaptă („wrongful prosecution"), în baza dispozițiilor cap. 31 din Codul de procedură penală, victimelor unor infracțiuni violente care cer

[396] Inițial denumită „Legal Aid Act", această lege a fost substanțial modificată în 2005 și a căpătat o nouă titulatură. Textul în limba engleză este accesibil la: , https://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19800613-035-eng.pdf, consultat în data de 13 aprilie 2019.

[397] "Act of 22 May 1981 No. 25 – The Criminal Procedure Act". Traducerea neoficială engleză (cu modificările subsecvente de până la 21 iunie 2013), publicată sub egida Ministerului pentru justiție și securitate publică al Norvegiei este accesibilă la: https://www.unodc.org/res/cld/document/nor/2006/the_criminal_procedure_act_html/ The_Criminal_Procedure_Act.pdf, consultat în data de 13 aprilie 2019.

[398] A se vedea și: Pro Bono Practices and Opportunities în Norway, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, (consultat în data de 12 aprilie 2019), pp. 460-470.

[399] Datele sunt preluate din Olaf Halvorsen Rønning, Legal Aid în Norway, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017, pp. 15-42, la p. 19. A se vedea și: https://www.domstol.no/en/civil-case/costs/free-legal-aid/, consultat în data de 14 aprilie 2109.

[400] A se vedea Jon T. Johnsen, Might Norway learn from Finnish legal aid?A comparison of legal aid în Norway and Finland, "Delivering Effective Legal Aid Services Across Diverse Communities" International Legal Aid Group Conference, Wellington, New Zealand: 1-3 April 2009 Conference Paper No. 7 , p. 9; textul comunicării este accesibil la: http://www.internationallegalaidgroup.org/index.php/papers-publications/conference-papers-reports/category/13-conference-papers, consultat în data de 14 aprilie 2019

[401] Textul secțiunii respective privește drepturile copilului / minorului străin (în accepțiunea legii norvegiene, este protejat și un „copil sub vârsta de 21 de ani" / „a child under the age of 21"- secțiunea 42 alin. ultim). Versiunea în limba engleză a legii este accesibilă la: https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/immigration-act/id585772/, consultat în data de 14 aprilie 2019.

[402] A se vedea Act of 17 July 1992 No. 100 relating to Child Welfare Services (the Child Welfare Act), accesibil în versiunea engleză la: https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-child-welfare-act/id448398/, consultat în data de 14 aprilie 2019.

despăgubiri autorului acestora, celor înrolaţi în serviciul militar în condiţiile stabilite de lege, victimelor abuzurilor din partea unui membru apropiat al familiei în legătură cu o acțiune penală împotriva acestuia, persoanei supuse unei căsătorii forțate. Conform secțiunii 16 din lege, ajutorul judiciar poate fi refuzat în situaţia în care cauza solicitantului nu are perspective de succes.

Deşi legea norvegiană a stabilit limitativ situaţiile în care se oferă ajutor judiciar, ea lasă anumite spaţii de manevră pentru o decizie discreţionară a autorităților în sensul acordării acestui ajutor, dacă solicitantul îndeplinește condiţiile financiare iar cauza sa este obiectiv „presantă" (the case is objectively „pressing"); în plus Curtea Supremă are putere discreționară în a autoriza reprezentarea legală gratuită în cauzele admise spre examinare de către această instanţă şi în care există un interes public rezonabil.[403]

Imaginea de ansamblu a sistemului norvegian de asistență judiciară este cea a unui sistem asistenţă oferită în mare măsură de stat, orientat spre tradiție şi costisitor, cu mai multe deficienţe în perceperea şi receptarea nevoilor prezente ale populației; în special aria de acoperire limitată a domeniilor în care se oferă ajutorul face imposibil obiectivul de a asigura tuturor acces la asistenţă juridică. Tocmai persoanelor celor mai dezavantajate li se asigură celor mai puţine servicii.[404] Această realitate, ca și rolul considerabil al furnizorilor alternativi de asistență judiciară, contravine credinței tradiționale într-un stat asistențial (welfare state) care asigură incluziune și securitate socială pentru toți.[405] De aceea, își păstrează relevanța o concluzie formulată cu zece ani în urmă, că instituirea unor birouri de asistenţă judiciară (legal aid offices) similare cu cele din Finlanda ar determina o îmbunătățire evidentă a ofertei de servicii juridice şi, prin aceasta, a accesului la justiție în rândul părţii mai sărace a populaţiei norvegiene.[406]

Costurile procesului variază în funcție de importanța și natura afacerii în **Olanda**. Cea mai importantă parte a acestora este constituită din onorariul de avocet care variază între 100 euro pe oră până la mai mult de 250. La acesta se adugă cheltuilile legate de procedură.

Ajutorul judiciar este acordat, pentru afacerile care privesc interesele juridic protejate de dreptul olandez, persoanelor fizice sau juridice ale căror resurse finaciare nu depășesc un anumit plafon net. Acesta este fixat la 1344 de euro pentru persoanele celibatare și 1920 euro pentru cuplurile căsătorite sau în concubinaj. Nu poate fi pretis ajutorul dacă capitalul persoanl depășește 9100 de euro. Persoanele beneficiare ale ajutorului trebuie să contribuie în funcție de venitul lor. Contribuția este cuprinsă între 6q și 532 de euro. În cauzele penale, nu există, de regulă, contribuție din partea beneficiarului.

Ajutorul judiciar nu este acordat pentru litigiile a căror valoare este inferioară limitei de 180 de euro.

El este exclus, de asemenea, dacă cererea este manifest sau total nefondată, costul ajutorului judiciar este disproporționt față de interesul afacerii, cererea privește o afacere penală relativă la o infracțiune care va fi pedepsită cel mai probabil cu o amendă neimportantă, cererea este introdusă de o persoană juridică al cărei obiect de activitate este de a sta în justiție, afacerea privește exercițiul unei profesii independente sau unei activități liberale, dacă privește o cauză care este în competența unei jurisdicții internaționale care are propriul sistem de ajutor judiciiar sau dacă litigiul poate fi rezolvat în cadrul unei proceduri în care solicitantul poate să se apere el însuși, fără un avocat.

Pentru a obține informații despre ajutorul judiciar, interesații se pot adresa unui avocat, unui birou de consultații juridice sau uni consiliu de ajutor judiciar.

Cei care beneficiază de ajutor pot să-și aleagă avocatul. În mod norma, avocatul este cel care va face demersurile pentru acordarea ajutorului. Tot el va primi contribuția care va fi acordată cu titlu de ajutor judiciar.

Cerea trebuie înregistrată la Raad voor Rechtsbijstand.

Ajutorul nu acoperă toate cheltuielile, ci doar onorariul de avocat. Cheltuielile de procedură și alte cheltuieli nu sunt cuprinse. Dar beneficiarul de ajutor judiciar poate solicita o reducere a

[403]Pro Bono Practices and Opportunities în Norway, op. cit., loc. cit., p. 464.
[404]A se vedea Olaf Halvorsen Rønning, Legal Aid în Norway, op. cit., loc. cit, p. 36.
[405]Ibidem, p. 37.
[406]A se vedea Jon T. Johnsen, Might Norway learn from Finnish legal aid?A comparison of legal aid în Norway and Finland, op. cit., loc. cit., p. 27.

cheltuililor de procedură. Cheltuilile de procedură pot fi recuperate de la partea care pierde procesul. pentru recurs trebuie formulată o altă cerere de ajutor judiciar.

Ajutorul poate fi retras înainte de finalizarea procesului dacă a fost acordat pe baza unor informații false, dacă beneficiarul nu a vărsat contribuția datorată sau dacă situația sa financiară a cunoscut o ameliorare.

Refuzul acordării ajutorului poate fi contesta în fața biroului de ajutor judiciar. În caz de respingere, poate fi formulată acțiune în contencios administrativ.

În ceea ce privește sistemul de ajutor public judiciar din **Polonia,** menționăm faptul că persoanele care doresc să fie scutite de plata costurilor de judecată trebuie să înainteze o cerere oficială în acest sens, iar în cazul proceselor civile, scutirea poate fi acordată de către judecător doar dacă petentul demonstrează că nu are capacitatea de a plăti costurile judiciare fără ca viața sa obișnuită sau a familiei sale să nu fie afectată. Solicitanții ajutorului public trebuie să prezinte o declarație scrisă cu privire la informații referitoare la: starea civilă, veniturile, sursele de venit și bunurile deținute. În situația în care condițiile necesare sunt îndeplinite, instanța va admite cererea și va acorda scutirea, în plus, dispunând acordarea de consiliere juridică profesionistă gratuită – onorariul reprezentantului legal va fi achitat de către Trezoreria Poloniei la începutul procesului, urmând ca, la finalul procedurii contencioase, partea căzută în pretenții să fie obligată, la cererea părții căreia i s-a dat câștig de cauză, să ramburseze cheltuielile.[407]

În cazul procedurilor penale, nu există un prag de venit fix. Ca regulă generală, un solicitant trebuie să demonstreze că, luându-se în considerare situația sa financiară sau situația financiară a familiei sale, achitarea costurilor ar fi împovărătoare. De asemenea, nu există prag de venit fix nici în cazul persoanelor vătămate, în calitate de parte procedurală, asistența juridică putând fi acordată dacă acestea demonstrează că nu sunt în măsură să achite costurile aferente procedurii, fără ca acest fapt să prejudicieze situația lor financiară sau a familiilor lor. Astfel, persoana vătămată trebuie să constituie parte în cadrul procedurilor, în etapa cercetărilor aceasta fiind parte *ex officio,* iar în etapa cercetării judecătorești, aceasta trebuind să obțină statutul de parte civilă („*oskarżyciel posiłkowy*").[408]

Nu există condiții privind acordarea de asistență juridică persoanelor chemate în judecată. Cu toate acestea, există motive suplimentare care justifică acordarea de asistență, chiar obligatoriu atunci când: persoane chemată în judecată este minoră, persoana chemată în judecată este surdă, mută sau oarbă, există motive întemeiate pentru a pune la îndoială sănătatea psihică a persoanei chemate în judecată, instanța consideră că acordarea de asistență este necesară din cauza împrejurărilor care împiedică formularea apărării, procedurile se desfășoară în fața unei instanțe regionale de prim grad de jurisdicție, persoana chemată în judecată fiind acuzată de comiterea unei infracțiunii sau este privată de libertate, precum și cazul în care procedurile se desfășoară în fața Curții Supreme. Există reglementate și proceduri judiciare gratuite, în care nu se plătesc taxe judiciare de timbru, cum ar fi cererile publice în cazurile penale, costurile fiind suportate de Trezoreria Poloniei, cauzele în care sunt implicați minori, cauzele privind obligația de întreținere sau cele care privesc constatarea caracterului abuziv al unor clauze contractuale.[409]

După cum am precizat în secțiunea anterioară, Constituția din **Portugalia** garantează în sfera procedurii civile accesul la lege și la justiție oricărei persoane. Mai mult decât atât, ea interzice negarea accesului la justiție ca urmare a lipsei mijloacelor financiare și confirmă că orice persoană are dreptul la informații și consiliere juridică prin intermediul asistenței juridice, dacă este necesar.

Condițiile exercitării acestui drept prevăzut la nivel constituțional sunt reglementate în acte normative infraconstituționale. Astfel, potrivit legii, nicio persoană nu ar trebui să fie împiedicată să își exercite sau să își protejeze drepturile datorită statutului său social sau cultural ori lipsei mijloacelor financiare. Accesul la justiție include oferirea de informații juridice și mecanisme juridice de protecție. Ministerul de justiție este responsabil să asigure accesul la informații juridice și își

[407] Pentru amănunte se pot accesa informațiile de la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/37/RO/costs?POLAND&init=true&member=1;
[408] Pentru informații suplimentare se poate accesa materialul disponibil la adresa: https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/eu-legal-aid-poland-20150427.pdf;
[409] Pentru amănunte se pot accesa informațiile de la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/37/RO/costs?POLAND&init=true&member=1;

îndeplinește această obligație oferind publicații și prin alte măsuri de diseminare a unor informații privind drepturi și îndatoriri legale. În plus, ministerul de justiție este responsabil să se asigure că toate persoanele dispun de mijloacele necesare pentru a-și exercita aceste drepturi. Protecția juridică include oferirea consultanței juridice și asistenței juridice. Consultanța juridică include în general oferirea de îndrumări unei persoane cu privire la modalitatea de aplicare a legilor în cazuri concrete. De asemenea, poate include informarea unei persoane cu privire la măsuri extrajudiciare care pot fi luate în anumite situații sau mecanisme informale de reconciliere. Societățile de avocatură și cabinetele de consultanță juridică create de statul portughez, împreună cu baroul portughez, pot oferi consultanță cu privire la orice problemă juridică. Asistența juridică include plata de către stat a onorariilor unor avocați care reprezintă persoane sau entități juridice nonprofit aflate în nevoie. De asemenea, asistența juridică mai include exonerarea parțială sau totală sau amânarea plății taxelor judiciare. Asistența juridică poate fi acordată pentru soluționarea oricărui tip de litigiu, în fața oricărei instanțe, inclusiv în apel și în faza executării hotărârilor judecătorești. În ambele cazuri, protecția juridică poate fi solicitată serviciilor portugheze de asistență socială direct de către persoana sau organizația nonprofit aflată în nevoie sau de către avocat în numele clientului său.[410]

În cauze penale, există obligația reprezentării de către un avocat. Dacă persoana acuzată nu își alege propriul avocat, statul are întotdeauna obligația de a numi unul din oficiu. Această numire are loc înaintea fazei de judecată, cel mai târziu la momentul formulării oficiale a acuzației penale. În cazul persoanelor străine care nu vorbesc limba portugheză, numirea avocatului trebuie să aibă loc și mai devreme, de la momentul inițial al participării în procedura penală.[411]

Cadrul legislativ al asistenţei publice judiciare este asigurat în **Rusia** în primul rând de Legea federală nr. 324-FZ privind „Asistența judiciară gratuită în Federație Rusă" din 21 noiembrie 2011; dispoziţii relevante mai sunt de găsit în Legea federală nr. 122-FZ privind serviciile sociale pentru persoane în vârstă și cu dizabilităţi din 2 august 1995, în Legea federală nr. 63-FZ despre activitatea avocaţilor şi profesia juridică în Federaţie Rusă din 31 mai 2002 (modificată în 2013) şi în Legea federală nr. 3185-1-FZ privind asistenţa psihologică pentru public și garanţiile aferente, din 2 iulie 1992.[412]

De dreptul la asistenţă judiciară gratuită, în baza sistemului de stat beneficiază mai multe categorii de persoane: cetăţenii cu venituri reduse, persoanele cu dizabilităţi, veteranii marelui Război pentru Apărarea Patriei, eroii federaţiei Ruse, eroii Uniunii Sovietice, eroii muncii socialiste, eroii muncii din Federaţie Rusă, copii cu dizabilităţi, orfanii şi copiii rămaşi fără protecţie părintească, persoanele dispuse să se îngrijească de un copil rămas fără protecţie părintească în privinţa chestiunilor referitoare la plasarea acestuia în familie, părinţii adoptivi în privinţa chestiunilor referitoare la protecţia drepturilor copilului adoptat, persoanele în vârstă şi cu dizabilităţi care locuiesc în instituţii sociale, minorii care locuiesc în instituţii de stat, în privinţa neglijenţei faţă de copii, precum şi cei aflaţi în detenţie, persoanele cu dizabilitati psihice, persoanele lipsite de capacitate, precum și persoanele afectate de o situaţie de urgenţă.[413]

Persoanele aparţinând grupelor menţionate mai sus au dreptul, conform legii, să beneficieze de asistenţă judiciară în domenii din cele mai diverse: acte referitoare la proprietate imobiliară şi registrele imobiliare; drepturile consumatorului în privinţa utilităţilor casnice; anumite chestiuni de

[410]https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-portugal.pdf, p. 519 (accesat în data de 16.03.2019).

[411]https://www.fairtrials.org/wp-content/uploads/Portugal-advice-note.pdf, p. 13 (accesat în data de 16.03.2019).

[412] Legile respective, ale căror versiuni traduse în engleză nu au putut fi accesate de raportor, sunt menţionate în K.V.Ilyashenko, Problems of legal regulation of relations în the provision of legal services în the Russian Federation and ways of their solution, în „Contemporary Problems of Social Work", Vol. 1, No. 1 (2015), pp. 59-60, accesibil la: https://rgsu.net/netcat_files/2135/3108/CPSW_1_2015.pdf.,și Pro Bono Practices and Opportunities în the Russian Federation, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, pp. 539-547; accesibil la:
http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, consultat în data de 12 aprilie 2019 K.V.Ilyashenko, Problems of legal regulation of relations în the provision of legal services în the Russian Federation and ways of their solution, în „Contemporary Problems of Social Work", Vol. 1, No. 1 (2015), pp. 59-60, accesibil la: https://rgsu.net/netcat_files/2135/3108/CPSW_1_2015.pdf. De aici am preluat majoruitatea datelor privind legislația rusă în material asistenței judiciare.

[413]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în the Russian Federation, op. cit., loc. cit., la p.546.

dreptul muncii, acțiuni referitoare la prejudiciile cauzate de moartea unui întreținător al familiei, precum și moartea, vătămarea corporală sau alte probleme de sănătate cauzate de condițiile de muncă sau în situațiile de urgență; beneficiile decurgând din pensii și alte forme de asistență socială; maternitate, paternitate și pensii alimentare; adoptarea unor copii, tutela și curatela; protecția drepturilor și intereselor orfanilor și a copiilor rămași fără protecție părintească; reabilitarea celor ce au suferit represiuni politice; limitarea capacității juridice; relele tratamente aplicate în cursul tratamentului psihiatric; controlul administrativ al actelor adoptate de autorități publice (governmental agencies), autorități de auto-administrare locală (local self-governance bodies) și funcționari public (public officials); încălcarea unor drepturi cauzată de situațiile de urgență.[414]

Sistemul de asigurare a ajutorului judiciar pentru persoanele defavorizate trebuie privit așadar într-un context mai larg, determinat în bună de experiența istorică și de particularitățile evoluției statului și societății din Rusia. Astfel, există o serie de persoane care beneficiază de gratuități și facilități, cum ar fi veteranii celui de-al doilea război mondial. Dintre aceștia, o mare parte sunt subsumabili categoriei persoanelor defavorizate, dar cu certitudine, nu toți. Altă categorie aparte o formează victimele represiunilor politice din trecutul sovietic.

Potrivit raportului adoptat de Comisia Europeană cu privire la situația **Serbiei,** menționat în secțiunea anterioară, în statul analizat nu a fost încă adoptată legea privind asistența juridică gratuită, deși se desfășoară demersuri legislative în acest sens, adoptarea legii în discuție fiind așteptată de mai mult de zece ani.[415]

Prin urmare, asistența juridică gratuită este reglementată în Serbia doar prin intermediul codului de procedură penală și civilă. Potrivit art. 77 din codul de procedură penală al Serbiei, persoanei acuzate i se va numi un apărător, dacă datorită situației sale financiare nu își permite să-și angajeze un apărător ales, la cererea acesteia, dacă persoana este acuzată de o infracțiune care este sancționată cu o pedeapsă cu închisoarea mai mare de trei ani sau dacă cerințele echității impun numirea unui apărător din oficiu. În astfel de cazuri, costurile apărării sunt suportate de bugetul instanței. Numirea se face în conformitate cu ordinea de pe lista de avocați furnizată de baroul competent. Totodată, în codul de procedură penală se prevede că victima unei infracțiuni care acționează în cadrul procesului ca acuzator privat, dacă infracțiunea este sancționată cu o pedeapsă cu închisoarea mai mare de 5 ani, poate beneficia de asistență juridică gratuită, în măsura în care nu își permite angajarea unui avocat.[416]

Potrivit codului de procedură civilă al Serbiei,[417] instanța de judecată poate scuti partea, la cererea acesteia, de rambursarea cheltuielilor de judecată, dacă situația financiară a părții nu îi permite să le achite. Scutirea include plata taxelor judiciare și a cheltuielilor privind martorii, experții și anchetele. Pentru a pronunța o astfel de decizie de scutire, instanța va avea în vedere toate circumstanțele, în special valoarea obiectului litigiului, numărul de persoane întreținute de parte, precum și veniturile și proprietățile părții și ale membrilor săi de familie. Atunci când o parte este scutită în întregime de rambursarea cheltuielilor de judecată, instanța va acorda părții și asistență juridică gratuită, dacă aceasta este necesară pentru protecția drepturilor sale. Avocatul va fi numit de pe lista depusă la instanță de barou. Toate cheltuielile menționate vor fi suportate din bugetul instanței.

Totodată, în legislația specială se prevede că minorii acuzați de infracțiuni au dreptul de a fi asistați de un avocat cu expertiză specială în domeniul justiției juvenile încă de la primul interogatoriu. De asemenea, legea prevede asistența juridică gratuită și pentru minorii, care sunt victime ale unor infracțiuni.[418] Nu în ultimul rând, în legea care reglementează azilul, se prevede că azilanții au dreptul la asistență juridică gratuită.[419]

---

[414]Ibidem, loc. cit.

[415]https://www.mpravde.gov.rs/en/vest/21702/free-legal-aid-bill-before-the-deputies-after-ten-years-.php. (accesat în data de 06.02.2019).

[416] A se vedea S. Vlatkovic, B. Maric, S. Dobrić, Pro Bono Practices and Opportunities în Serbia, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-serbia.pdf, 2015, p. 562.

[417]https://arhiva.mpravde.gov.rs/images/Civil%20Procedure%20Law_180411.pdf (accesat în data de 06.02.2019).

[418]https://archive.crin.org/sites/default/files/serbia_access_to_justice.pdf, p. 3 (accesat în data de 07.02.2019).

[419]A se vedea Official Gazette of RS" no. 109/07.

Cu privire la obstacolele în calea accesului la justiție, într-un raport întocmit de World Bank,[420] s-a menționat că cel mai important obstacol constă în lipsa accesibilității financiare a serviciilor oferite de justiție. Taxele judiciare și onorariile avocațiale reprezintă o proporție semnificativă din venitul mediu al populației sârbe. Chiar și cele mai simple cauze prezintă costuri prea ridicate pentru multe persoane. De aceea, cetățenii evită instanțele de judecată. Cu privire la posibilitatea instanței de judecată, prevăzută de codul de procedură civilă, de a scuti partea de plata cheltuielilor de judecată, în același raport s-a afirmat că publicul nu cunoaște îndeajuns această posibilitate[421] și că acest program este nestructurat și dă naștere unor practici divergente.[422] De asemenea, s-a constatat că serviciile prestate de avocații din oficiu nu sunt monitorizate pentru a se asigura calitatea acestora.[423]

În ceea ce privește accesul la justiție al categoriilor vulnerabile, s-a reținut că cetățenii cu mai puține studii și persoanele peste 60 de ani percep sistemul judiciar ca fiindu-le mai puțin accesibil din toate punctele de vedere. De asemenea, cetățenii din zone rurale întâmpină mai multe dificultăți în a obține informațiile necesare și a ajunge la instanțele de judecată. Totodată, persoanele cu dizabilități intelectuale sunt dezavantajați în mod semnificativ în ceea ce privește accesul lor la justiție.[424]

În ceea ce privește sistemul de ajutor public judiciar din **Slovacia,** menționăm faptul că există un prag minim de venit în vederea acordării asistenței judiciare în cauzele civile. Acest prag este reglementat de lege ale cărei dispoziții statuează că „se consideră că o persoană se află într-o situație materială precară dacă aceasta primește indemnizații sau ajutoare pentru situații materiale precare sau dacă venitul său este egal sau de 1,6 ori mai mic decât suma minimă necesară pentru subzistență și dacă persoana fizică nu dispune de mijloacele care să îi permită să plătească serviciile juridice" (311,30 EUR).[425]

Pe de altă parte, pragul minim de venit aplicabil pentru pârâții care doresc să fie asistați de un consilier juridic *ex officio* în materie penală nu este stabilit. Codul de procedură penală stabilește situațiile în care apărarea este obligatorie: atunci când, în cazul procedurilor preliminare procesului, acuzatul este reținut în stare de arest, execută o pedeapsă cu închisoarea sau este internat sub supraveghere într-o unitate medicală, nu are capacitate juridică sau capacitatea sa juridică este limitată, este acuzat de o infracțiune deosebit de gravă, este minor, este o persoană care se sustrage justiției.[426]

Există două tipuri de scutiri de la plata cheltuielilor de judecată în următoarele cazuri: *tipuri specifice de proceduri* (îngrijirea minorilor, neluarea de măsuri sau intervenția ilegală a organismelor administrative, obligațiile reciproce privind pensia alimentară între părinți și copii); sau *anumite categorii de persoane* (reclamantul în acțiunile pentru repararea prejudiciului suferit în urma unui accident de muncă sau a unei boli profesionale; în acțiunile privind declararea ilegalității unei rezilieri abuzive a contractului de muncă etc.) În cazul în care instanța pronunță o hotărâre în favoarea reclamantului, pârâtul trebuie să plătească cheltuielile de judecată corespunzătoare sau o parte din acestea, stabilită de instanță, cu excepția cazului în care pârâtul este, de asemenea, scutit de la plata cheltuielilor de judecată. Conform dispozițiilor Codului de procedură civilă, instanța are, de asemenea, autoritatea de a scuti una dintre părți, parțial sau integral, de la plata cheltuielilor de judecată, dacă acest lucru este justificat de situația părții respective și cu condiția ca plângerea să fie neîntemeiată și ca partea să nu își exercite sau să își apere un drept fără speranțe de reușită. Cu toate acestea, instanța poate revoca scutirea acordată în orice moment pe parcursul procedurilor.[427]

---

[420] A se vedea Serbia Judicial Functional Review, World Bank, 2014, https://vss.sud.rs/en/.../Serbia%20Judicial%20Functional%20Review-Full%20Report.pdf, p. 22, p. 184, p. 187 (accesat în data de 06.02.2019).

[421] Idem, p. 185.

[422] Idem, p. 186.

[423] Idem, p. 190.

[424] Idem, p. 203.

[425] Material disponibil la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/37/RO/costs?SLOVAKIA&member=1;

[426] Consilierul juridic este, de asemenea, obligatoriu dacă instanța, procurorul sau polițistul stabilește, în timpul procedurilor preliminare procesului, că acesta este necesar în special pentru că se îndoiește că acuzatul are capacitatea de a se apăra în mod corespunzător, în procedurile de extrădare și în procedurile care implică impunerea unui tratament protectiv, cu excepția tratamentului protectiv pentru alcoolism. Idem;

[427] Idem;

Conform legislației din Slovacia, asistența judiciară înseamnă prestarea de servicii juridice unei persoane care are dreptul la asistență în temeiul acestei legi în exercitarea drepturilor sale, în special sub formă de: consiliere juridică; asistență pentru procedurile extrajudiciare; întocmire a actelor care trebuie depuse la instanță; reprezentare în instanță; executarea actelor conexe; precum și plata integrală sau parțială a costurilor conexe.[428]

Deși în sistemul juridic din **Slovenia** reprezentarea de către un avocat nu este obligatorie în procesele civile, este posibil ca persoanele care se reprezintă singure să nu fie capabile să își protejeze drepturile în mod adecvat, după cum există și posibilitatea ca acestea să nu își permită achitarea costurilor procedurii. Astfel, pentru rezolvarea acestor inconveniente, există mecanisme prevăzute în codul de procedură civilă și în legea asistenței juridice gratuite. Potrivit codului de procedură civilă, instanța de judecată poate exonera într-un cuantum considerabil partea de plata taxelor judiciare, dacă plata acestora ar afecta întreținerea lor sau a familiei lor. De asemenea, o parte exonerată de plata taxelor judiciare poate solicita să fie reprezentată gratuit de un avocat dacă reprezentarea este necesară pentru protecția drepturilor lor.[429]

Conform legii asistenței juridice gratuite, persoanele lipsite de mijloace financiare suficiente pot fi exonerate de plata taxelor judiciare și pot beneficia de acoperirea totală sau parțială a costurilor privind asistența judiciară în litigii desfășurate în fața oricărei instanțe de judecată, în raporturile cu orice instituție publică, precum și în cazul recurgerii la metode alternative de soluționare a litigiilor sau chiar în cazul unor proceduri desfășurate în fața instanțelor internaționale. De asemenea, asistența juridică gratuită include consultanța juridică, reprezentarea juridică, precum și alte servicii juridice. Dacă unei persoanei i se aprobă cererea de a beneficia de consultanță juridică, aceasta va fi oferită de avocați înscriși într-un registru special, de societăți de avocatură în baza legii avocaturii, de notari și de persoane care prestează servicii de asistență juridică gratuită nonprofit cu aprobarea ministrului justiției.[430]

Totodată, Slovenia garantează asistență juridică, inclusiv reprezentare juridică, în cauze penale. În anumite situații, reprezentarea de către un avocat este obligatorie și dacă o persoană nu și-a angajat un avocat ales, instanța va numi unul din oficiu. Apărătorul din oficiu va reprezenta persoana acuzată până la momentul pronunțării hotărârii definitive. În situațiile în care nu este obligatorie reprezentarea de către un avocat, persoana acuzată poate, cu toate acestea, să solicite asistență juridică gratuită, dacă nu dispune de mijloace financiare suficiente. Cheltuielile legate de plata avocatului vor fi suportate din bugetul de stat, iar persoana acuzată nu are obligația de a le rambursa, chiar dacă este condamnată.[431]

Dreptul la asistență juridică gratuită a fost recunoscut pentru prima dată în **Spania** în 1978 în art. 119 din Constituție și reafirmat prin legea privind asistența juridică nr. 1/1996. Ultima reformă a sistemului de asigurare a asistenței juridice gratuite a avut loc în 2013. Ministerul justiției, puterea legislativă și baroul au jucat un rol important în introducerea acestei reforme. Asistența juridică gratuită oferită de stat este disponibilă la nivel național, regional și local.[432]

---

[428]Nu există nicio o dispoziție specifică conform căreia o persoană care beneficiază de asistență judiciară este, de asemenea, scutită de la plata cheltuielilor de judecată. Cu toate acestea, este foarte probabil ca instanța să acorde o astfel de scutire. O persoană poate solicita instanței competente scutirea integrală sau parțială de la plata cheltuielilor de judecată. Instanța poate acorda, din oficiu, părții care are câștig de cauză (integral) dreptul la rambursarea costurilor necesare suportate pe parcursul procedurilor (inclusiv a cheltuielilor de judecată). În cazul unui câștig de cauză parțial, instanța va acorda dreptul la rambursarea unei părți din costurile procedurilor fiecăreia dintre părți și, de asemenea, poate hotărî ca niciuna dintre părți să nu aibă dreptul la rambursarea costurilor procedurilor. În cazul în care victima are dreptul, cel puțin parțial, la rambursarea costurilor procedurilor, persoana condamnată are obligația să-i ramburseze victimei costurile necesare suportate în cadrul procedurilor, inclusiv costurile reprezentării, atunci când apărarea este obligatorie.Chiar dacă victimei nu i-a fost acordat dreptul la rambursarea costurilor de mai sus, instanța poate acorda dreptul la rambursarea integrală sau parțială a costurilor procedurilor suportate de victimă, în urma solicitării victimei și ținând seama de circumstanțele cauzei. Ibidem;

[429] https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-slovenia.pdf, p. 592, (accesat în data de 17.03.2019).

[430]Idem, p. 593.

[431]Idem, p. 594.

[432]https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/GSLA_-_Country_Profiles.pdf, p. 492, (accesat în data de 18.03.2019).

Atât pentru cauzele civile, cât și pentru cele penale, asistența juridică este oferită sub forma consultanței juridice și reprezentării în fața instanțelor de judecată. Avocații care oferă asistență juridică gratuită oferă și asistență generală în raporturile dintre persoane și sistemul de justiție și în executarea documentelor juridice. Servicii specializate de asistență juridică sunt oferite categoriilor dezavantajate, inclusiv persoanelor cu dizabilități, copiilor, femeilor, victimelor violenței domestice, imigranților, refugiaților, solicitanților de azil și apatrizilor.[433]

Pentru ca o persoană să poată beneficia de asistență juridică gratuită este necesar ca aceasta să nu dispună de mijloace financiare suficiente. Asistența juridică gratuită se acordă atunci când persoana poate demonstra că veniturile anuale ale familiei sale nu depășesc un anumit cuantum stabilit de stat. În mod excepțional, legea permite acordarea asistenței juridice gratuite și persoanelor în cazul cărora nu este întrunit pragul financiar în discuție, în lumina veniturilor reduse de care beneficiază și a altor circumstanțe (dizabilități și/sau alte circumstanțe familiale). Sistemul acordării asistenței juridice gratuite este organizat și monitorizat de către baroul din fiecare provincie. Fiecare barou are un comitet responsabil în acest sens. Comitetele respective verifică dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege și dacă acordă asistența juridică gratuită.[434]

Ca democrație stabilă și prosperă, cu o îndelungată tradiție în materie de configurare a structurilor politice și culturale ale statului social, **Suedia** şi-a putut permite cu largheţe elaborarea unei legislaţii cuprinzătoare în materie de asistenţă publică judiciară. Prima reglementare în domeniu datează încă din 1919, fiind urmată de noi legi postbelice (din 1960 şi 1972) determinate de exigenţele ideologice ale statului bunăstării (welfare state).[435]Necesitatea de a reduce costurile, considerate excesive, pe fundalul unei recesiuni economice de la mijlocul ultimului deceniu al secolului trecut, a dus la adoptarea Legii asistenţei judiciare din 1996, actualmente în vigoare.[436]

În Suedia este considerat ca fundamental dreptul oricărei persoane de a fi ascultat în privinţa cauzei sale de către un reprezentant legal, fie în instanță, fie în afara acesteia. În concretizarea acestui drept fundamental, stabilirea prin lege a ajutorul judiciar constituie un gen de legislație socială care vine în sprijinul celor care nu-și pot permite consiliere și asistență juridică prin alte mijloace. Pentru cauze civile există în Suedia două tipuri de asistență judiciară: consilierea juridică și ajutorul judiciar. Acestea sunt furnizate de stat în condiţiile reglementate de Autoritatea de Ajutor Judiciar (Legal Aid Authority - Rättshjälpsmyndigheten), în baza Legii privind Ajutorul Judiciar (Rättshjälpslagen), menţionată mai sus.[437]

Actuala soluţie legislativă constă în combinarea protecţiei publice cu cea privată în materie de cheltuieli judiciare. Rolul decisive revine în principiu sistemului privat de asigurări privind cheltuielile judiciare (*Rättsskydd* = *asigruare judiciară*). Acest system constituie parte integrantă a politicilor statale în materie de asigurare a gospodăriilor şi acoperă o parte a costurilor reprezentării legale pentru anumite tipuri de litigii. Asistența judiciară publică (*Rättshjälp* = *ajutor/protecţie judiciară*) operează în subsidiar, doar pentru litigiile neacoperite de sistemul asigurării private (*Rättsskydd*) şi doar în cazul în care veniturile anuale ale solicitantului nu depăşesc un anumit plafon (260.000 de coroane suedeze – 28.000 €).

În prezent, marea majoritate a populaţiei se bazează pe sistemul privat de asigurare în materie de cheltuieli judiciare. În peste 90% din cazuri, părţile se află deja în faţa instanţei în momentul aprobării cererii de acordare a asistenţei judiciare publice şi, după toate probabilităţile, litigiul va fi finalizat tot în faţa instanţei. Asistenţa publică judiciară este mai puţin eficientă în privinţa căilor extrajudiciare de soluționare a litigiilor.[438] Împrejurarea că tot mai puţine persoane sunt în situaţia de

[433]Idem.

[434]https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-spain.pdf, p. 616, (accesat în data de 18.03.2019).

[435]A se vedea Isabel Schoultz, Legal Aid în Sweden, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017, pp. 43-76, la p. 45 și urm.

[436]Ibidem, p. 46.

[437]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Sweden, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, (consultat în data de 12 aprilie 2019), pp. 622-629, la p. 624.

[438]Ibidem, p. 70. A se vedea și: Access to justice în Europe: an overview of challenges and opportunities by the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Country Report: Sweden, Nr. 8: Legal Aid, la p. 7, accesibil la

a avea un venit inferior plafonului legal de 260.000 de coroane restrânge şi mai mult categoria persoanelor care intră sub incidenţa acestei forme de asistenţă judiciară.

În ceea ce privește **Turcia**, concluzia este că, deși principiile sunt afirmate formal, ele sunt făcute ineficiente sau derogabile prin modul organizării statului. Turcia nu este cu siguranță un model de urmat în materie de acces la justiție și proces echitabil.

Asistența juridică a fost introdusă în Turcia ca cerință a dreptului la un proces echitabil, pentru a nu-i lipsi pe cei care nu își permit financiar accesul la instață de beneficiile acestui drept. În conformitate cu acest principiu, persoanele care nu au suficiente venituri sunt scutite de taxele judiciare și cheltuieli, iar Baroul le atribuie un avocat gratuit.

Persoanele care nu își pot permite costul procesului și alte cheltuieli pot beneficia de asistență juridică, parțial sau total gratuită, cu condiția ca cererile lor să nu fie vădit inadmisibile.

Sistemul de asistență juridică nu acoperă cazurile penale, în cazul acestora sistemul fiind structurat diferit. Persoanele interesate pot cere asistență juridică în fața instanțelor judecătorești (curți civile) și al instanțele administrative atunci când depun o cerere sau atunci când un acțiune este depusă împotriva lor.

Persoana care suportă o acuzație penală pentru care riscă o pedeapsă mai mare de 5 ani de închisoare, va primi, din oficiu, un avocat dacă nu poate să își permită un avocat ales. În plus, statul atribuie un avocat pentru surzi și vorbitori cu dizabilități și suspecții sub 18 ani.

Cererile sunt adresate instanței de judecată competentă. În faza de executare, cererile se depun la instanța de executare. În căile de atac, cererea trebuie să se facă la nivel regional la Curtea de Apel sau la nivel național la Curtea de Casație. Instanța competentă examinează dacă cerințele au fost îndeplinite pentru asistență juridică și apoi decide asupra aprobării parțiale sau complete sau respingerii cererii. Asistență juridică continuă până la terminarea procesului și obținerea unei hotărâri.

Decizii privind asistența juridică acordată de instanțele judecătorești sunt decizii definitive. Însă persoana a cărei solicitare de asistență juridică a fost respinsă, poate să-și reînnoiască cererea pe un motiv care apare ulterior. Când cererea este aprobată de instanță, persoana are dreptul să nu plătească taxa, și să nu avanseze sumele și celelalte cheltuieli cerute, complet sau parţial.

Persoana care a primit asistență gratuită, se poate adresa birourilor de asistență ale barourilor pentru a se asigura că avocatul care va fi desemnat prin asistență juridică îi urmărește cazul.

Onorariul avocatului, stabilit în conformitate cu minimul tarifului tarifar, este plătit de către barou. Această sumă este mai mică decât prețurile de piață.

Avansul plătit de stat și toate cheltuielile de judecată care au fost amânate datorită deciziei de asistență juridică vor fi colectate de la persoana care pierde cazul. Dacă se consideră necesar, costul procesului pe care persoana îl suportă când pierde cazul pot fi împărțite în rate lunare, pe nu termen de maxim un an.

Turcia a adoptat în aprilie 2014 Legea privind străinii și protecția internațională (LFIP) prin care a introdus o dispoziție specifică de consolidare a accesului la justiție și a căilor de atac, inclusiv asistența juridică pro bono pentru solicitanții de azil și refugiați, precum și controlul judiciar din partea instanțelor administrative și magistraților în procedura de recurs. LFIP este completat de o altă legislație care recunoaște deja dreptul la asistență juridică pentru persoanele care solicită protecție internațională în Turcia.

Dreptul de a depune cereri individuale la Curtea Constituțională a consolidat căile de atac disponibile. În 2010, în baza revizuirii constituției, orice persoană ale cărei drepturi și libertăți fundamentale, așa cum sunt prevăzute în CEDO și garantate de Constituție, au fost încălcate de o autoritate publică se poate adresa Curții Constituționale.

La 28 februarie 2017, Agenția Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR) a semnat un memorandum de înțelegere cu Academia de Justiție a Turciei, instituția națională responsabilă de proiectarea programelor și a proiectelor de îmbunătățire a cunoștințelor tehnice ale judecătorilor și procurorilor. Cu acest Memorandum de înțelegere, ambele părți s-au angajat să coopereze în cadrul unui plan de lucru elaborat pentru a extinde know-how-ul în ceea ce privește dreptul privat, dreptul penal și dreptul administrativ din Turcia în materia refugiaților. În acest cadru, sunt organizate mai

file:///C:/Users/Statia03/Downloads/1543-access-to-justice-2011-country-SE.pdf\ (consultat la 12 februarie 2019)

multe activități comune, cum ar fi ateliere și seminarii. Curriculum-ul și materialele de referință destinate judecătorilor și procurorilor au fost adaptate ca urmare a acestei inițiative.

În perioada octombrie-decembrie 2016 s-au efectuat cinci vizite la fața locului în Konya, Sanliurfa, Hatay, Istanbul și Mugla pentru a identifica lacunele și provocările privind accesul la justiție al solicitanților de azil și al refugiaților și pentru a discuta soluțiile propuse cu judecătorii de drept administrativ, civil și penal, precum și de procurori. Vizitele au fost organizate în colaborare cu Academia de Justiție și cu participarea a șase procurori și 24 de judecători din 12 provincii diferite, doi raportori ai Consiliului de Stat și ai Curții Constituționale și trei judecători din cadrul Academiei de Justiție. O reuniune de două zile a avut loc la 2-3 februarie 2017 pentru a analiza rezultatele acestor vizite și pentru a propune o cale de urmat.

În martie, 98 de avocați și avocați interni din Asociația Baroului Konya, inclusiv studenți ai facultății de drept și membri ai personalului ONG - urilor, au fost instruiți în domeniul protecției internaționale pentru a le impulsiona angajamentul în domeniul protecției refugiaților.

În conformitate cu memorandumul de înțelegere semnat cu Uniunea Asociațiilor Baroului din Turcia, UNHCR înființează în prezent un grup de interpreți care să susțină avocații cu nevoile lor de interpretare orală și scrisă în ceea ce privește munca lor cu refugiații. Facilitatea va avea sediul în Ankara și va fi echipată pentru a primi apeluri din toată țara ori de câte ori este necesară interpretarea în cadrul reprezentării juridice.

Dreptul la asistență juridică gratuită este garantat de art. 59 din Constituția Ucrainei. De asemenea, art. 101 stabilește faptul că Reprezentantul Autorizat al Drepturilor Omului din Rada Supremă, care exercită controlul parlamentar asupra respectării drepturilor și libertăților cetățenești.

În anul 2011, a fost adoptată Legea privind asistența juridică gratuită, iar în anul 2012, prin Decretul Prezidențial nr. 374/2012 a fost înființat Centrul de Coordonare pentru Asigurarea Asistenței Juridice Gratuite[439], care este un organism de stat independent aflat sub conducerea Ministerului Justiției ce asigură protecția drepturilor omului prin facilitarea accesului la informații juridice și la justiție, în scopul promovării comunităților locale și protejării grupurilor de persoane considerate ca fiind vulnerabile.

Pentru ca o persoană să beneficieze de ajutor public judiciar, ea trebuie să facă parte din una dintre categoriile defavorizate prevăzute de Legea privind asistența juridică gratuită[440] la art. 14, între care persoanele al căror venit se situează sub nivelul minim de subzistență la nivel național; orfanii, copiii ai căror părinți au fost decăzuți din drepturile părintești și cei care au fost victimele violenței domestice; persoanele aflate în detenție administrativă; persoanele arestate preventiv sau cele pentru care Codul de procedură penală impune asistența juridică obligatorie; refugiații; veteranii de război; apatrizii și cetățenii străini îndreptățiți la ajutor public judiciar în conformitate cu convențiile internaționale la care Ucraina este parte etc.

Avocații înscriși în schema de ajutor public judiciar nu pot refuza mandatele încredințate decât pentru motive justificate. Problemele cu care se confruntă sistemul de ajutor public judiciar vizează în principal faptul că fondurile alocate acestuia sunt destul de reduse, astfel că asistența juridică gratuită nu este în mod real garantată în toate cazurile în care ea este necesară, iar remunerația avocaților care asigură serviciile de asistență este situată mult sub nivelul onorariilor practicate pe piață[441], ceea ce nu creează premisele unei asistențe juridice de o calitate corespunzătoare cele oferite în mod uzual.

În acest sens, Consiliul Europei a redactat, în anul 2016, un raport privind situația ajutorului public judiciar secundar în Ucraina, care conține și o serie de recomandări. Astfel, se apreciază ca fiind util ca accesul la ajutorul public secundar să fie îmbunătățit, pentru toate categoriile de persoane vizate, că se impune stabilirea unui cadru legislativ clar privind mandatarea și înlocuirea avocaților care oferă aceste servicii, dar și asigurarea unui management eficient al calității serviciilor oferite. De asemenea, este necesară motivarea avocaților prin asigurarea unor onorarii satisfăcătoare și chiar scutirea acestor onorarii de la plata de taxe și impozite, precum și asigurarea unei independențe reale a sistemului de acordare a asistenței juridice gratuite.

[439] www.legalaid.gov.ua
[440] https://helsinki.org.ua/en/articles/the-law-of-ukraine-on-free-legal-aid/
[441] A se vedea A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, cit.supra, p. 675.

În ceea ce privește asistența juridică gratuită în **Ungaria,** aceasta poate fi accesată în baza Legii privind Ajutorul judiciar[442] prin care se poate oferi consiliere juridică gratuită cetățenilor care au probleme de natură legală, se pot pregăti petiții legale pentru aceștia, iar din 1 ianuarie 2008 pot exista și activități de reprezentare a cetățenilor în fața instanțelor. Dreptul de a beneficia de asistență juridică gratuită depinde de îndeplinirea de către solicitant a unor criterii determinate prin lege în ceea ce privește statutul său social sau financiar.

În ceea ce privește lupta împotriva discriminării există suplimentar instituții publice cât și organizații nonguvernamentale care ajută victimele discriminărilor. Deși numărul exact al acestora din urmă care acordă asistență juridică în acest domeniu nu poate fi cu ușurință estimat, arătăm că am identificat câteva dintre aceste organizații care consiliază victime ale discriminării rasiale sau etnice: *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda* (Legal Defence Bureau for National and Ethnic Minorities, NEKI[443]), *Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány* (Chance for Children Foundation, CFCF)[444], *Roma Polgárjogi Alapítvány* (Roma Civil Rights Foundation, RPA).[445]

Evident că cetățenii pot să apeleze și la serviciile unor avocați[446], cuvântul maghiar „ügyvéd" fiind folosit pentru avocați, avocați pledanți, avocați consultanți precum și pentru juriști. Ca regulă generală, onorariul unui avocat este stabilit printr-un acord între partea respectivă și avocat. Dacă nu se ajunge la nicio înțelegere, onorariul este hotărât de instanță pe baza condițiilor prevăzute de lege (5 procente din suma pretinsă și cel puțin 10 000 HUF). Părțile pot solicita judecătorului să aplice onorariul stipulat de lege în cazul în care aceștia nu doresc ca înțelegerea să fie făcută publică.[447]

Alte forme de asistență sau consiliere juridică oferite de stat pentru persoanele vulnerabile

În 2012, în cadrul unui program susținut de ONU, a fost sprijinită crearea unei rețele de furnizori de asistență juridică gratuită în **Bosnia și Herțegovina**, constând în prezent în 16 organizații care oferă astfel de servicii. Aceste organizații au creat o platformă unică pentru schimbul de experiență între instituții publice și ONG-urile implicate în domeniul dezvoltării și promovării asistenței juridice[448].

În **Azerbaidjan** s-au subliniat probleme grave dincolo de corupție, inclusiv lipsa judecătorilor profesioniști și a instanțelor specializate de primă instanță. "Pe lângă toate acestea, principala problemă a sistemului judiciar din Azerbaidjan este că această țară este un guvern unic, iar instanțele judecătorești nu iau decizii independente", a spus un ofițer.

Legea prevede că persoanele reținute, arestate sau acuzate de o infracțiune ar trebui să fie informate imediat cu privire la drepturile lor, având în vedere motivul arestării lor și să li se acorde un proces echitabil. Guvernul nu a respectat întotdeauna aceste prevederi.

În aprilie 2014 Parlamentul a adoptat amendamente la codul penal care au sporit timpul în care poliția ar putea să rețină și să pună la îndoială un individ fără mandat de la 48 la 96 de ore.

Autoritățile au deținut persoane fizice câteva zile fără mandate, iar experții juridici au afirmat că, în alte cazuri, judecătorii au emis mandate abia după detenții. Au existat rapoarte despre deținuții care nu au fost informați cu promptitudine despre acuzațiile aduse acestora.

Legea prevede accesul la un avocat din momentul detenției, însă au existat rapoarte continue care arată că autoritățile au negat adesea accesul avocaților la clienți atât în cazuri politice, cât și uzuale.

Deși constituția prevede o justiție independentă în, judecătorii nu au funcționat independent de sucursala executivă. Sistemul judiciar a rămas corupt și ineficient. Multe verdicte au fost

[442] A se vedea Hungary/2003. évi LXXX. törvény (06.11.2003); http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_aid/legal_aid_hun_hu.htm
[443] Website: http://www.neki.hu
[444] Website: http://www.cfcf.hu
[445] Website: http://rpa.ingyenweb.hu
[446] Mai multe informații privind Asociația Barourilor- http://www.bpugyvedikamara.hu/
[447] https://beta.e-justice.europa.eu/37/RO/costs?HUNGARY&clang=ro
[448]Idem, p. 10.

nesustenabile din punct de vedere legal și nu au legătură în mare măsură cu dovezile prezentate în timpul procesului. Rezultatele au apărut frecvent predeterminate. Ministerul Justiției a controlat Consiliul juridic judiciar (JLC). JLC numește un comitet de selecție judiciară (șase judecători, un procuror, un avocat, un reprezentant al JLC, un reprezentant al Ministerului Justiției și un jurist), care administrează examenul de selecție judiciară și supraveghează procesul de instruire și selecție judiciară pe parcursul întregului an. Rapoarte credibile au arătat că judecătorii și procurorii au primit instrucțiuni din partea administrației prezidențiale și a Ministerului Justiției, în special în cazurile de interes pentru observatorii internaționali. Au continuat să fie acuzații credibile că judecătorii acceptă în mod obișnuit mită.

Legea prevede procese publice, cu excepția cazurilor care implică secrete de stat, comerciale sau profesionale sau probleme confidențiale, personale sau familiale. Legea prevede prezumția de nevinovăție în cauzele penale; dreptul de a fi informat prompt cu privire la acuzații; dreptul de a revizui dovezile, de a se confrunta cu martori și de a prezenta probe în proces; dreptul inculpaților la un avocat aprobat de instanță; dreptul la timp și facilități adecvate pentru a pregăti o apărare; dreptul de a nu fi obligat să depună mărturie sau să-și mărturisească vinovăția; precum și dreptul ambilor inculpați și procurorilor de a face recurs. Autoritățile nu au respectat întotdeauna aceste prevederi. Judecătorii nu au reușit de multe ori să citească verdictul în mod public sau să-și motiveze deciziile, lăsându-l pe acuzat fără să știe raționamentul care stă la baza judecății. În iunie 2014 parlamentul a abrogat dispozițiile legislative existente (dar care nu au fost puse în aplicare) care să permită judecarea de către juriu. Motivul declarat de guvern pentru abrogare a fost acela că "oamenii din Azerbaidjan nu sunt pregătiți" pentru participarea cetățenilor la judecarea procedurilor penale.

Atât observatorii străini, cât și cei interni au fost, de obicei, autorizați să participe la procese, cu excepția celor care implică acuzații de spionaj sau de trădare. Folosirea sălilor de judecată mici, cu scaune necorespunzătoare și schimbări de ultimă oră referitor la timpul de început, au împiedicat participarea publicului la unele audieri. Informațiile privind orele de desfășurare a proceselor și locațiilor au fost în general disponibile, deși au existat câteva excepții, în special în cazul Curții pentru Crime Grave.

Deși constituția prevede statutul egal pentru procurori și avocații apărării, judecătorii adesea favorizează procurorii atunci când evaluează moțiunile, declarațiile orale și dovezile prezentate de apărător, indiferent de meritele argumentelor respective. În procedurile penale, judecătorii pot înlătura avocații apărării din cauza unui conflict de interese sau dacă un inculpat solicită o schimbare de avocat.

În cauzele penale împotriva apărătorilor drepturilor omului Leyla Yunus și Intigam Aliyev, autoritățile au folosit o varietate de metode pentru a elimina unii avocați din echipele lor de apărare. Autoritățile au împiedicat astfel un avocat local să reprezinte persoanele în cauză.

Cu excepția Curții pentru Crime Grave, instanțele adesea nu au oferit interpreți în ciuda dreptului constituțional al unei persoane acuzate la interpretare. Instanțele judecătorești au obligația de a contracta interpreți în timpul audierilor, cheltuielile fiind suportate din bugetul de stat.

Nu au existat transcrieri verbale ale procedurilor judiciare. Deși unele dintre instanțele mai noi din Baku au făcut înregistrări audio ale procedurilor, majoritatea mărturiilor, argumentelor orale și deciziilor judecătorești nu au fost înregistrate.

Țara are un sistem de curți militare cu judecători civili. Instanța militară își păstrează jurisdicția originală asupra oricărui caz legat de război sau de serviciul militar.

Cetățenii au dreptul de a introduce procese prin care solicită despăgubiri sau încetarea încălcărilor drepturilor omului. Legea nu prevede un juriu în materie civilă; un judecător decide tot. Pe fond, instanțele districtuale sunt competențe în materie civilă; Curtea de Apel și apoi Curtea Supremă de Justiție se adresează recursurilor.

La fel că în cazul proceselor penale, toți cetățenii au dreptul de a face recurs la CEDO în termen de șase luni de la epuizarea tuturor opțiunilor legale interne, incluzând un recurs și o hotărâre pronunțată de Curtea Supremă.

Cetățenii au continuat să-și exercite dreptul de a face recurs la CEDO și au adus în fața Curții cazuri de încălcare a angajamentelor guvernamentale în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului.

De când și-a câștigat independența, țara post-sovietică Azerbaidjan a fost în proces de reformare a legislației și a sistemului judiciar pentru a răspunde cerințelor pieței libere și a economiei globale. În ciuda unor reforme semnificative în alte domenii juridice și arbitraj internațional, legislația nu reglementează arbitrajul local și abia se referă la mediere. Nu există în prezent stimulente legislative semnificative pentru a încuraja părțile să utilizeze mecanisme alternative de soluționare a litigiilor, mai degrabă decât să prezinte cazurile lor instanțelor judecătorești.

"Proiectul „Îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în cinci țări ale Parteneriatului estic (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova și Ucraina)" este o inițiativă regională de cooperare între Consiliul Europei și Uniunea Europeană (UE) pentru perioada 2015-2016 ca parte a Cadrului de cooperare programatică (CCP). Acest Cadru este finanțat de către Uniunea Europeană și Consiliul Europei și implementat de către Consiliul Europei. Proiectul are ca scop identificarea și susținerea eliminării obstacolelor din calea accesului femeilor la justiție și, în același timp, întărirea capacității fiecărei țări participante de a proiecta măsuri care să asigure că lanțul justiției este sensibil la dimensiunea de gen, focalizându-se asupra formării practicienilor în domeniul dreptului."

Îngrijirea medicală în penitenciare este, în general, inadecvată, iar supraaglomerarea este obișnuită. În iunie, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat despre eșecul statului de a oferi activiștilor pentru drepturile omului, în închisoare, Leyla și Arif Yunus, îngrijire medicală propice, constituind astfel un tratament inuman /degradant. Tortură este uneori folosită în scopul obținerii de la o persoană de informații/declarații.

Unii membri ai grupurilor minoritare etnice s-au plâns de discriminare în domenii precum educația, ocuparea forței de muncă și locuințele. Deși activitatea sexuală între persoane de același sex nu este o infracțiune, legile anti-discriminare nu protejează în mod specific persoanele LGBT (lesbiene, homosexuali, bisexuali și transsexuali) care au raportat hărțuire și alte forme de prejudecăți sau abuzuri, inclusiv violența.

Puterea de stat în Republica Azerbaidjan este formată pe principiul separării puterilor. Puterea legislativă este pusă în aplicare de Parlament - Milli Mejlis din Republica Azerbaidjan. Puterea executivă este încredințată unui președinte al Azerbaidjanului. În cele din urmă, puterea judecătorească este administrată de instanțe. În Azerbaidjan, puterea judecătorească este executată exclusiv de către instanțe. Curtea Constituțională, Curtea Supremă, instanțele de apel, instanțele judecătorești generale și alte instanțe specializate împărtășesc puterea judecătorească în conformitate cu mandatul lor care decurge din Constituția Republicii Azerbaidjan.

Creșterea enormă a numărului de cauze judecătorești depuse în ultimii ani a stimulat guvernul să înceapă să promoveze medierea că o soluție. Foaia de parcurs strategică aprobată de Președintele Republicii Azerbaidjan prevede o schimbare semnificativă, pentru a crește popularitatea și aplicarea medierii până în 2020.

În sistemul belgian, unul dintre aspectele garantate prin intermediul accesului la justiție este accesul *intelectual* la judecător. În consecință, sistemul creează reguli distincte de acces bolnavilor mintal, peroanelor susceptibile de a fi internate, eventualelor lor victime și copiilor.

În ce îi privește pe incapabilii majori, grefa instanței este cea care este obligată, în cadrul procedurilor de pronunțare a unei măsuri de protecție, să ceară, la solicitarea persoanei protejate, dar și a oricărui interesat sau a procurorului, biroului de ajutor judiciar un avocat din oficiu.

În cazul proceselor de internare obligatorie, dreptul belgian prevede prezența obligatorie a avocatului. Grefa pune la dispoziția tuturor interesaților copii gratuite ale întregului dosar.

În cazul copiilor, indiferent că este vorba de copii delicvenți sau de copii aflați în pericol, legea impune intervenția unui avocat de la deschiderea dosarului de protecție sau de la prima audiere la poliție.

Dreptul belgian prevede, de asemenea, măsuri speciale de protecție în cazul violenței domestice.

Prin intermediul unui proiect finanțat de Norvegia derulat în colaborare cu Consiliul Europei,în **Bulgaria** au fost înființate două noi centre regionale în care se oferă asistență juridică gratuită de către avocați în zone cu populație rromă ridicată, precum și o linie telefonică națională prin intermediul căreia se oferă consultanță juridică. Utilizarea liniei telefonice permite ca persoane aflate în zone îndepărtate ale țării să poată primi consultanță juridică imediat fără a fi necesar să se deplaseze într-un centru în care se oferă asistență juridică gratuită. Ca urmare a implementării

serviciilor juridice menționate, numărul de cereri pentru acordarea asistenței juridice în instanță înaintate Biroului Național a scăzut cu aproape 20%.[449]

Dată fiind poziția geografică a insulei **Cipru**, problema asistenței și a consilierii juridice oferite de stat este în prezent specifică și categoriei de persoane defavorizate formate din străinii și apatrizii solicitanți de azil[450].

Orice serviciu din cadrul instituțiilor judiciare naționale (instanțe, registraturile acestora, Ministerul Public, Uniunea Națională a Barourilor din Cipru, barourile locale) îi poate oferi justițiabilului informații cu privire la calitatea de beneficiar potențial de asistență publică judiciară.

În **Croația**, persoanele vulnerabile au mai beneficiat de asistență juridică gratuită prin intermediul clinicilor juridice organizate în facultățile de drept. Astfel, studenții din ani terminali aveau posibilitatea de a oferi consultanță juridică persoanelor lipsite de mijloace financiare suficiente. În același timp, fondurile donate clinicii erau utilizate pentru a acoperi costurile procedurilor judiciare.[451]

Statul **Danemarca** mai acordă asistenţă juridică gratuită unei categorii de persoane defavorizate : străinii şi apatrizii solicitanţi de azil. În Danemarca datorită poziţiei geografice care nu se află în proximitatea zonelor de proveniență a majorității refugiaților, problema este mai puţin acută.[452] Astfel, asistenţa juridică gratuită trebuie oferită în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenţei juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenţiei solicitanţilor de azil. Problema practică de multe ori (ca şi în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților. Totodată, după cum arată experienţa recentă, avocații numiți nu au suficient timp să se pregătească pentru dosar deoarece sunt de multe ori numiți cu foarte puţin timp înaintea audierii.

Estonia are o tradiție îndelungată a implicării cetăţenilor în asistenţa socială (social work). Activitatea de formare profesională a angajaților în domeniul asistenței sociale a început încă din 1925, în baza legii estoniene în materie (Hoolekandeseadus –Social Care Act). [453] Printre altele, serviciile de asistență socială oferă sprijin victimelor infracțiunilor în demersurile lor orientate spre obținerea anumitor servicii sau despăgubiri din partea autorităţilor locale.

Statul mai acordă asistenţă juridică gratuită unei categorii de persoane defavorizate : străinii şi apatrizii solicitanţi de azil. În Estonia datorită poziţiei geografice depărtată de zonele de proveniență a majorității refugiaților, problema este mai puţin acută.[454] Astfel, asistenţa juridică gratuită se oferă în cazul contestării ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenţei juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenţiei solicitanţilor de azil. Problema practică de multe ori (ca şi în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților. Incidenţa redusă a cazurilor face cea interesul practicienilor pentru asemenea probleme să fie minim. Datorită numărului restrâns de solicitanţi de azil, aceste probleme au o incidenţă destul de redusă.

În **Finlanda**, asistenţa juridică gratuită mai este acordată unei categorii de persoane defavorizate : străinii şi apatrizii solicitanţi de azil. În Finlanda poziţia geografică depărtată de zonele

[449] https://eeagrants.org/News/2016/Improving-access-to-justice-in-Bulgaria (accesat în data de 09.03.2019).

[450] În ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil 2705 persoane (provenind în principal din Siria – 28%, India – 10% și Camerun – 9%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[451] A se vedea B. Preložnjak, Clinical Legal Education în Croatia – from Providing Legal Assistance to the Poor to Practical Education of Students, International Journal of Clinical Legal Education, Issue 19, 2014.

[452] Pe ultimul trimestru al din 2018, au solicitat azil 815 persoane (provenind în principal din Eritreea – 18%, Siria – 13 % și Georgia – 12%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[453] A se vedea M.Meiorg, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice Estonia, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET): Estonian Human Rights Centre, 2014, la p. 31. Raportul este accesibil la:
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-ee.pdf, consultat în data de 12 aprilie 2019.

[454] Pe ultimul trimestru al din 2018, au solicitat azil doar 20 persoane (câte cinci dintre aceştia provenind din Ucraina și din Iran). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

de proveniență a majorității refugiaților, problema este mai puțin acută.[455] Astfel, asistența juridică gratuită trebuie oferită în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenței juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenției solicitanților de azil. Problema practică de multe ori (ca și în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților.Ca și în celelalte state din regiune sau din restul Europei, avocații desemnați de autorități nu examinează cu suficientă atenție dosarele deoarece fiind de cele mai multe ori numiți cu foarte puțin timp înaintea audierii.

Dată fiind poziția geografică a **Greciei** în Peninsula Balcanică, problema asistenței și a consilierii juridice oferite de stat este în prezent critică în raport cu categoria de persoane defavorizate formată din străinii și apatrizii solicitanți de azil[456].

În anul 2010, Secretariatul General pentru Tineret al Greciei a lansat programul „Youth Legal Aid", suplimentar în raport cu sistemul general de ajutor public judiciar. Scopul acestui program este de a oferi asistență juridică gratuită minorilor și grupurilor sociale defavorizate formate din tineri cu vârsta de până la 30 de ani. Serviciile de asistență juridică sunt asigurate de tineri avocați, cu vârsta de până la 35 de ani. Programul urmărește să lupte împotriva discriminării sociale și a izolării grupurilor sociale vulnerabile și să susțină tinerii avocați în asigurarea asistenței juridice în cazurile din această materie[457].

În **Irlanda**, problema asistenței și a consilierii juridice oferite de stat este în prezent relevantă și pentru categoria de persoane defavorizate formată din străinii și apatrizii solicitanți de azil[458].

În ipoteza în care aplicantul nu este eligibil pentru schema de ajutor public judiciar în materie penală, el poate fi declarat eligibil pentru o altă schemă, administrată de *IrishLegal Aid Board*, „Custody Issues Scheme". Această schemă asigură asistență juridică pentru anumite tipuri de proceduri, cum sunt *habeas corpus* și cererile de eliberare pe cauțiune în fața Curții Supreme[459].

În plus, Departamentul pentru Justiție și Egalitate a constituit o altă schemă de ajutor judiciar, „Criminal Assets Bureau Ad-Hoc Legal Aid Scheme", care asigură asistență juridică persoanelor care nu își permit susținerea acesteia din resurse proprii, în proceduri derivate din legislația privind produsul infracțiunii, spre exemplu *Proceeds of Crime Act* (1996, modificată în 2005). Instanța examinează eligibilitatea aplicanților în funcție de mijloacele de care dispun pentru acoperirea costurilor asistenței judiciare, de interesul general al justiției ca aplicantul să beneficieze de asistență calificată în pregătirea și susținerea apărării și de tipul de procedură implicat[460].

Potrivit legii din **Italia,** asistența juridică gratuită trebuie oferită de către stat în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenței juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenției solicitanților de azil. Avocații numiți de stat în aceste cazuri nu sunt specializați în domeniul dreptului refugiaților. Totodată, potrivit anumitor experți, avocații numiți nu au suficient timp să se pregătească pentru dosar deoarece sunt de obicei numiți în dimineața audierii.[461]

Asistența juridică gratuită mai este acordată în **Letonia** unei categorii de persoane defavorizate : străinii şi apatrizii solicitanţi de azil. În Letonia poziţia geografică depărtată de zonele

[455] Pe ultimul trimestru al din 2018, au solicitat azil 700 de persoane (provenind în principal din Rusia – 15%, Turcia – 14% și Irak – 12 %). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[456] În ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil 19030 persoane (provenind în principal din Afganistan – 27%, Irak – 13% și Siria – 10%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[457]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 243.

[458] În ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil 1025 persoane (provenind în principal din Albania – 18%, Georgia – 11% și Nigeria – 8%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[459]A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 309.

[460]Idem, pp. 309-310.

[461]https://www.asylumineurope.org/reports/country/italy/legal-assistance (accesat în data de 15.03.2019).

de proveniență a majorității refugiaților, problema este mai puțin acută.[462] Astfel, asistența juridică gratuită trebuie oferită în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenței juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenției solicitanților de azil. Problema practică de multe ori (ca și în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților. Totodată, după cum arată experiența recentă, avocații numiți nu au suficient timp să se pregătească pentru dosar deoarece sunt de multe ori numiți cu foarte puțin timp înaintea audierii.

Asistența juridică gratuită mai este acordată unei categorii de persoane defavorizate în **Lituania** : străinii și apatrizii solicitanți de azil. În Lituania poziția geografică depărtată de zonele de proveniență a majorității refugiaților, problema este mai puțin acută.[463] Astfel, asistența juridică gratuită trebuie oferită în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane. De asemenea, acordarea asistenței juridice gratuite este necesară și în cazul validării detenției solicitanților de azil. Problema practică de multe ori (ca și în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților. Totodată, după cum arată experiența recentă, avocații numiți nu au suficient timp să se pregătească pentru dosar deoarece sunt de multe ori numiți cu foarte puțin timp înaintea audierii.

În anul 2014, în **Malta**, o agenție de stat pentru asistență juridică (*Legal Aid Agency*[464]) a fost creată în scopul de a acorda asistență administrativă în relație cu procedurile sau măsurile legate de ajutorul public judiciar, respectiv: desemnarea avocaților în procesele penale și în cauzele cu minori, inclusiv adopție și tutelă; beneficiul asistenței juridice în litigiile transfrontaliere; monitorizarea bunei funcționări a schemelor de ajutor public judiciar etc.[465]

Dată fiind poziția geografică a Maltei, problema asistenței și a consilierii juridice oferite de stat este în prezent serioasă în raport cu categoria de persoane defavorizate formată din străinii și apatrizii solicitanți de azil[466].

Problema asistenței și a consilierii juridice oferite de **Marea Britanie** este în prezent serioasă în raport cu categoria de persoane defavorizate formată din străinii și apatrizii solicitanți de azil[467]. Astfel, la data de 22 martie 2016, Comisarul pentru drepturile omului din cadrul Consiliului Europei îi transmite un memorandum ministrului britanic pentru imigrație, James Brokenshire, în care felicită eforturile Regatului Unit de a asigura relocarea refugiaților sirieni. Pe de altă parte, însă, Comisarul își exprimă îngrijorarea cu privire la o tendință de politică și normativă națională restrictive în ceea ce privește imigrația, care afectează în mod negativ drepturile fundamentale ale refugiaților și imigranților. Memorandumul evidențiază, astfel, situația celor 67 de refugiați și solicitanți de azil aflați în zonele de suveranitate din Cipru din 1998. Guvernul este îndemnat să-i reintegreze în Regatul Unit, punând astfel capăt situației lor juridice și sociale extrem de precare[468].

În **Republica Moldova**, asistența și consilierea juridică oferită de stat pentru persoanele vulnerabile mai poate fi oferită și de către instituția Avocatului Poporului, de către para-juriști și de către clinicile juridice constituite pe lângă principalele universități.

Instituția Avocatului Poporului beneficiază de două entități, Avocatul Poporului, respectiv Avocatul Poporului pentru Drepturile Copilului.

---

[462] Pe ultimul trimestru al din 2018, au solicitat azil în Lituania doar 115 de persoane (provenind în principal din Tadjikistan – 41% Rusia – 18%, și din Azerbaidjan – 14%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[463] Pe ultimul trimestru al din 2018, au solicitat azil doar 40 de persoane (provenind în principal din Rusia – 10, și câte 5 din Turcia și din Egipt). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[464] www.justiceservices.gov.mt.

[465] A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 414.

[466] În ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil 670 persoane (provenind în principal din Sudan – 18%, Siria – 16% și Libia – 12%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[467] În ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil 10785 persoane (provenind în principal din Iran – 14%, Irak – 11% și Albania – 7%). A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[468] https://www.coe.int/az/web/commissioner/-/commissioner-publishes-memorandum-on-asylum-and-immigration-in-the-uk, consultat în data de 10 aprilie 2019.

Conform Legii nr. 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului,[469] Avocatul Poporului examinează cererile persoanelor fizice, indiferent de cetățenie, vârstă, sex, apartenență politică sau convingeri religioase, care locuiesc permanent, se află ori s-au aflat temporar pe teritoriul țării, ale căror drepturi și libertăți se presupune că au fost încălcate de Republica Moldova. Avocatul Poporului nu se substituie prin competențele sale autorităților publice, organelor de drept și instanțelor judecătorești și examinează cererile privind deciziile, acțiunile sau inacțiunile autorităților publice, organizațiilor și întreprinderilor, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare ale organizațiilor necomerciale și persoanelor cu funcții de răspundere de toate nivelurile care, conform opiniei petiționarului, i-au încălcat drepturile și libertățile.[470]

Conform art. 17 din Legea nr. 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului, Avocatul Poporului pentru drepturile copilului acordă protecție și asistență copilului la cererea acestuia, fără a solicita acordul părinților sau al reprezentanților legali. Copilul este anunțat despre rezultatul examinării cererii în formă corespunzătoare maturității sale intelectuale și mintale. Pentru asigurarea respectării drepturilor și libertăților copilului, Avocatul Poporului pentru drepturile copilului este în drept să acționeze din oficiu pentru a asista copilul aflat în dificultate sau în situații de risc, fără a solicita acordul părinților sau al reprezentanților legali. Avocatul Poporului pentru drepturile copilului cooperează cu oricare persoană, organizație necomercială, instituție sau autoritate publică cu activitate în domeniu. Avocatul Poporului pentru drepturile copilului decide asupra cererilor privind încălcarea drepturilor și libertăților copilului. În scopul apărării drepturilor și libertăților copilului, Avocatul Poporului pentru drepturile copilului poate sesiza Curtea Constituțională și poate înainta acțiuni în instanțele judecătorești. În activitatea sa, Avocatul Poporului pentru drepturile copilului este asistat de o subdiviziune specializată din cadrul Oficiului Avocatului Poporului.

Asistența judiciară mai poate fi acordată și de către para-juriști. Para-juristul este persoana care se bucură de o înaltă stimă din partea comunității locale, având studii juridice incomplete sau studii superioare complete, care nu practică activitatea de avocat și care, după o instruire specială, este calificată să acorde asistență juridică primară membrilor comunității din contul mijloacelor destinate acordării de asistență juridică garantată de stat, conform unui regulament referitor la statutul și la calificarea para-juriștilor. În prezent, 42 de para-juriști își desfășoară activitatea în mai multe regiuni, acoperind mai mult de 40 de localități din Republica Moldova. Activitatea acestora este supravegheată de Consiliul Național pentru Asistență Juridica Garantată de Stat. Spre deosebire de asistența juridică calificată garantată de stat, cetățenii pot beneficia de asistență juridică primară garantată de stat indiferent de nivelul veniturilor pe care îl au. Serviciile sunt prestate gratuit. Începând din 2017, para-juriștii s-au organizat într-o asociație obștească – Asociația Națională a Para-juriștilor din Republica Moldova.[471]

De asemenea, asistența juridică mai poate fi acordată persoanelor vulnerabile în cadrul clinicilor juridice ce s-au constituit pe lângă universitățile din Moldova (spre exemplu, Clinica juridică din cadrul Universității de Stat din Moldova[472] și Clinica juridică universitară Bălți[473]). De serviciile de asistență juridică a acestor clinici pot beneficia categorii sociale precum șomeri, familii monoparentale, familii cu mulți copii, studenți, minori, persoane cu dizabilități și veterani de război.[474]

Datorită faptului că există o cultură a soluționării alternative prin negociere a litigiilor în **Muntenegru**, există soluții pentru situațiile rămase nereglementate de Legea ajutorului public judiciar din această țară. Spre exemplu Centrul pentru Mediere din Muntenegru asigură proceduri de mediere și colaborează cu agenții guvernamentale, ONG-uri și companii financiare pentru a dezvolta și

[469] Disponibilă pe http://www.legis.md/cautare/rezultate/112525 (accesat în 12.04.2019).
[470] A se vedea Avocatul Poporului, Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2018, Chișinău, 2019, disponibil pe https://ombudsman.md/wp-content/uploads/2019/03/RAPORT_2018-1.pdf (accesat în data de 12.04.2019).
[471] http://parajurist.md/about-us (accesat în data de 12.04.2019).
[472] http://www.drept.usm.md/tabview.php?l=ro&idc=331&t=/Clinica-Juridica/Despre (accesat în data de 12.04.2019).
[473] http://www.clinicajuridica.md (accesat în data de 12.04.2019).
[474] Idem.

implementa reglementări privind medierea pe teritoriul întregului stat.[475] De asemenea, *Ombudsman*-ul Muntenegrului asigură asistență judiciară gratuită persoanelor care au suferit vătămări din cauza unor acte abuzive sau nelegale ale guvernului.[476]

Sistemul **norvegian** de ajutor judiciar are un caracter larg şi cuprinzător (în principiu), sub aspectul formelor de asistenţă şi consiliere juridică oferite de stat. Deficienţele sale constau în limitarea cazurilor în care se acordă acest ajutor, fapt care a suscitat numeroase critici.[477] Ca atare, aspectele care în cazul altor state sunt discutate în acest subcapitol sunt subsumabile, în cazul Norvegiei, examinării realizate în subcapitolul precedent, consacrat cadrului juridic general al asistenţei publice judiciare.

În ceea ce privește **Polonia**, consultanța juridică oferită cetățenilor care nu își permit să plătească astfel de servicii menționată în secțiunea anterioară, aceasta este oferită prin intermediul unor societăți de avocatură sau centre juridice existente în toată țara. În aceste centre juridice, există avocați competenți să ofere informații generale cu privire la probleme juridice și consultanță cu privire la procedura care trebuie urmată pentru obținerea asistenței juridice gratuite. Consultanța în discuție poate fi oferită atât telefonic, cât și în cadrul unor întâlniri organizate în cadrul centrelor respective.[478]

Totodată, există unele instituții publice care oferă consultanță juridică publicului în domenii juridice specifice, cum ar fi Autoritatea privind condițiile de muncă, ce oferă consultanță cu privire la probleme de dreptul muncii.[479]

Federaţia Rusă a aderat la Convenţia Naţiunilor Unite privind statutul refugiaţilor la 2 februarie 1993.[480] Dispoziţiile articolului 16 din această convenţie (referitoare la accesul la justiţie şi la tratamentul egal în materie cu naţionalii propriului stat, inclusiv sub aspectul asistenţei juridice), coroborate cu cele ale art. 24 alin. 1 pct. b (acelaşi tratament în materie de securitate socială) pun și refugiaţii aflaţi legal pe teritoriul Federaţiei Ruse sub incidenţa normelor legale referitoare la ajutorul judiciar. Astfel art. 2 din Legea federală nr. 324-FZ privind „Asistența judiciară gratuită în Federaţie Rusă" din 21 noiembrie 2011 prevede că cetăţenii străini şi persoanele fără cetățenie au dreptul la ajutor juridic gratuit, însă lipsesc reglementările specifice de detaliu.[481]

Un organ guvernamental al **Serbiei** (,,Office for Kosovo and Metojiha") a implementat un proiect, [482]aflat încă în desfășurare în 2017, finanțat de Uniunea Europeană și Guvernul Serbiei, având ca scop oferirea de asistență juridică gratuită refugiaților interni, refugiaţilor externi şi persoanelor care doresc să se reîntoarcă în Serbia în domeniul protecţiei dreptului acestora la proprietate. Asistența juridică gratuită a inclus oferirea de informaţii, consultanţă juridică, precum și reprezentare în instanţă de către un grup de avocați.

De asemenea, birourile teritoriale ale Ombudsman-ului Serbiei oferă asistență juridică gratuită cetăţenilor.[483]

Potrivit legii din **Slovenia** privind azilul, ministrul justiției are competența de a numi avocați specializați în protecția refugiaților pentru a consilia și asista juridic azilanții, oferindu-le informații cu privire la legislația aplicabilă, asistență în ceea ce privește introducerea cererii de azil, precum și reprezentare juridică în cursul procedurii privind obținerea azilului.[484]

---

[475]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, prepared by Latham and Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, disponibil la https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-montenegro. pdf. p. 423.

[476]Ibidem.

[477]A se vedea Olaf Halvorsen Rønning, Legal Aid în Norway, op. cit., loc. cit, p. 36; Jon T. Johnsen, Might Norway learn from Finnish legal aid?A comparison of legal aid în Norway and Finland, op. cit., loc. cit., p. 27.

[478]Idem, p. 14.

[479] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Portugal, Latham & Watkins LLP, p. 522, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-portugal.pdf

[480] A se vedea:UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees,States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol, document accesibil la https://www.unhcr.org/protection/basic/3b73b0d63/states-parties-1951-convention-its-1967-protocol.html, consultat în data de 14 aprilie 2015.

[481] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în the Russian Federation, op. cit, loc. cit., p. 544.

[482] http://pravnapomoc.org/en/project/ (accesat în data de 07.02.2019). A se vedea și http://www.partners-serbia.org/en/?p=5101 (accesat în data de 07.02.2019).

[483]http://en.kucaljudskihprava.rs/access-to-justice-access-to-free-legal-aid/ (accesat în data de 07.02.2019).

[484]https://www.refworld.org/docid/3ae6b594f.html (accesat în data de 17.03.2019).

În plus față de dreptul la asistență juridică gratuită garantat de Legea nr. 1/1996 în **Spania,** barourile și administrațiile locale și regionale au creat câteva servicii suplimentare în acest domeniu. Ele includ servicii de asistență pentru: victime ale infracțiunilor, victime ale violenței de gen, imigranți, persoane vârstnice și persoane aflate în executarea pedepselor.[485]

Asistența juridică gratuită mai este acordată unei categorii de persoane defavorizate : străinii şi apatrizii solicitanți de azil în **Suedia** deşi se află departe de zonele de proveniență a majorității refugiaților, datorită tradițiilor de ospitalitate față de refugiați și a statutului asumat cu mândrie de „superputere umanitară", problema este destul de semnificativă.[486]Asistența juridică gratuită trebuie oferită atât în cazul recursului introdus împotriva ordinului de expulzare al unei persoane, cât și în cazul validării detenției solicitanților de azil. Problema practică de multe ori (ca și în celelalte state membre ale UE) constă în aceea că avocații numiți de stat nu sunt specializați întotdeauna în domeniul dreptului refugiaților. Totodată, după cum arată experiența recentă, avocații numiți nu au suficient timp să se pregătească pentru dosar deoarece sunt de multe ori numiți cu foarte puțin timp înaintea audierii.

În **Ucraina**, Centrul de Coordonare pentru Asigurarea Asistenței Juridice Gratuite este format din 27 de centre regionale, 100 de centre locale și 432 de birouri de asistență juridică[487] care asigură consultanță juridică, asistență și reprezentare juridică în fața instanțelor de judecată și a instituțiilor publice în cazuri penale, civile și administrative. În anul 2018[488] erau peste 5000 de avocați și 1600 de consilieri juridici care colaborau cu acest Centru. Ei sunt înscriși pe Registrul de asistență juridică în urma unui concurs și sunt instruiți „în cascadă".Grupurile vulnerabile către care se îndreaptă atenția Centrului sunt veteranii de război, refugiații, minorii orfani și persoanele cu venituri reduse.

Forme de asistență sau consiliere juridică oferite de autoritățile publice locale pentru persoanele vulnerabile

Potrivit unui raport cu privire la practicile pro bono din **Bulgaria**[489], există patru moduri în care asistența juridică este oferită de către organizații private.

În primul rând, organizațiile neguvernamentale oferă asistență juridică în domeniile în care operează. Spre exemplu, o organizație neguvernamentală axată pe domeniul juridic poate oferi asistență juridică în domeniul protecției drepturilor omului sau al protecției drepturilor refugiaților.[490]

Totodată, există organizații neguvernamentale axate pe servicii sociale, cum ar fi cele care se concentrează asupra drepturilor femeilor, asistența juridică acordată acestora fiind doar un aspect al activității lor. În al doilea rând, numeroase facultăți de drept din Bulgaria oferă prin intermediul studenților lor servicii juridice *pro bono*, supervizate de avocați. În al treilea rând, servicii *pro bono* mai sunt oferite uneori și de avocați, fără ca aceasta să constituie o practică sistematică în Bulgaria. De asemenea, avocații au posibilitatea legală de a oferi servicii juridice prietenilor și rudelor lor, aspect reglementat expres în legea de organizare a profesiei.[491]

---

[485]Idem, p. 617.

[486] Pe ultimul trimestru al anului 2018, au solicitat azil doar 4775 de persoane (provenind în principal din Siria – 10%, Georgia – 10%, şi din Iran – 7%). Pentru comparație, în România au depus cerere de azil în aceeaşi perioadă 575 de persoane. A se vedea https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[487] Potrivit https://www.legalaid.gov.ua/en/home-eng/2374-presentation-by-oleksii-boniuk-the-director-of-the-coordination-centre-for-legal-aid-provision-on-institutional-development-of-the-free-legal-aid-system-in-ukraine-quality-standards-in-civil-and-administrative-justice-as-well-as-criminal-proceedings-prese

[488] Potrivit https://www.legalaid.gov.ua/en/home-eng/2374-presentation-by-oleksii-boniuk-the-director-of-the-coordination-centre-for-legal-aid-provision-on-institutional-development-of-the-free-legal-aid-system-in-ukraine-quality-standards-in-civil-and-administrative-justice-as-well-as-criminal-proceedings-prese

[489] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Bulgaria, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-bulgaria.pdf (accesat în data de 09.03.2019)

[490] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/bulgaria-pro-bono-directory (accesat în data de 09.03.2019), site care cuprinde o listă a organizațiilor neguvernamentale din Bulgaria care oferă asistență juridică.

108 Pro Bono Practices and Opportunities în Bulgaria (precit.), p. 108.

[491]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Bulgaria (precit.), p. 108.

Totodată, trebuie menționat că în Bulgaria nu există impedimente legale în calea furnizării asistenței juridice gratuite. În acest sens, legea permite expres avocaților să ofere asistență juridică persoanelor lipsite de mijloace financiare, persoanelor eligibile pentru a primi ajutoare sociale, precum și rudelor și altor avocați. Cu toate acestea, taxa pe valoare adăugată datorată statului de către avocați se calculează luându-se în considerare orice servicii juridice prestate, inclusiv cele gratuite, ceea ce nu stimulează avocații să ofere servicii juridice *pro bono*.[492]

La nivelul comunităților locale din **Croația**, s-a desfășurat un program susținut de autoritățile locale în cadrul căruia s-a facilitat accesul la justiție pentru populația rromă din șase județe. Activitățile din cadrul proiectului au inclus implementarea unui serviciu juridic având ca scop îmbunătățirea oferirii de asistență juridică gratuită populației rrome, organizarea de întâlniri în cadrul comunităților rrome, precum și crearea unei broșuri de promovare a asistenței juridice gratuite.[493]

Conform unui raport din 2016, mai multe autorități administrative locale din **Bosnia și Herțegovina** dețin birouri pentru oferirea asistenței juridice cetățenilor, în principal în domeniul dreptului de proprietate, planificării urbanistice și asistenței sociale[494].

Cu toate acestea, organizarea internă a acestor organisme diferă și depinde în mare parte de resursele financiare ale unităților administrativ-teritoriale. Astfel, în anumite zone ale țării, funcționarii care oferă asistență juridică au și calitatea de avocați, având posibilitatea de a reprezenta cetățenii în instanță, în timp ce în alte zone, funcționarii în discuție nu dețin această calitate[495]. De asemenea, diferă criteriile și procedurile pentru acordarea asistenței judiciare gratuite, ceea ce conduce la practici incoerente și discriminatorii față de cetățeni. Totodată, în sistemul actual de acordare a asistenței juridice gratuite, nu se consideră că refugiații ar reprezenta o categorie excepțională care să aibă dreptul la servicii juridice gratuite, deși aceștia reprezintă o categorie extrem de vulnerabilă din punct de vedere financiar și social[496].

În principal, autoritățile locale oferă asistență juridică în domeniul dreptului administrativ[497], constând în sfaturi juridice oferite oral, precum și asistarea cetățenilor în completarea anumitor formulare și plângeri[498].

În **Danemarca,** rolul autorităților locale n materie de asistență judiciară este foarte bine conturat, în acord cu concepția daneză în privința statului asistențial (welfare state). După cum am menționat în mai sus, subcapitolul 2, încă din anii ’70, a fost adoptată o ambițioasă lege a securității sociale (social welfare), în baza căreia autoritățile locale au obligația de a oferi cetățenilor consiliere gratuită pentru a-i ajuta să depășească obstacolele sociale.[499] Deşi prevederile respective aveau ca obiectiv primordial familiile slabe ori vulnerabile, consilierea gratuită era acordată, cel puțin în teorie tuturor cetățenilor și nu doar celor aflați în nevoie și care beneficiau de ajutoare sociale. În Danemarca există peste 100 de birouri locale de avocatură în care se oferă asistență judiciară gratuită, prin activitatea pro bono exercitată de către practicieni; acestea își oferă ajutorul tuturor celor care-l solicită personal şi li se permite să-şi păstreze anonimatul.[500]

Sistemul de asistență judiciară de stat este centralizat în **Estonia**. Rolul central revine Ministrului de justiție.[501] Astfel, ministrul de justiție adoptă regulamentul în baza căruia se acordă ajutorul judiciar (§ 12 alin. 3 din Legea estoniană a ajutorului judiciar), regulamentul stabilind condițiile financiare ale solicitantului şi forma de redactare a cererii acestuia şi documentele care trebuie anexate cererii (§ 13 alin. 4 din lege), primește din partea organelor de anchetă și Parchetelor (Prosecutor’s offices) rapoarte privind acordarea ajutorului judiciar și stabilește formatul standard al

[492]Idem, p. 109.
[493]http://www.hils.hr/en/, (accesat în data de 20.03.2019).
[494]Idem, p. 9.
[495]Idem, p. 15-16.
[496]Idem, p. 16.
[497]Idem, p. 17.
[498]Idem, p. 17-18.
[499]A se vedea Bettina Lemann Kristiansen, op. cit., loc. cit., pp. 101-102.
[500]A se vedea European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Country Report: Denmark, Nr. 8: Legal Aid, la p. 19, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1547-access-to-justice-2011-country-DK.pdf (consultat la 12 februarie 2019).
[501]A se vedea State Legal Aid Act, adoptat la 28.06.2004, în „Riigi Teataja” I („Gazeta oficială” estoniană) 2005, 56, 403, intrat în vigoare la 01.03.2006, lege citată mai sus.

acestor rapoarte (§ 15 alin. 6 din legea), stabileşte prin regulament procedura în baza căreia instanţele judecătoreşti, Parchetele (Prosecutor's offices) şi organele de anchetă solicită baroului (Barr Association) numirea unui avocat care să furnizeze ajutorul judiciar de stat (§ 18 alin. 1 din lege).

Un rol important în funcţionarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient şi prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanțate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar. În acest sens autoritățile locale se află în atenția cancelarului pentru justiție (Ombudsman-ul estonian) care are și atribuții privind examinarea activității „legislative" (normative) și executive a autorităților locale, sub aspectul conformității ei cu Constituția și cu legile.[502]

Serviciile de asistență judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul țării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localității de domiciliu a solicitantului.

Sistemul de asistenţă judiciară de stat în **Finlanda** este foarte cuprinzător și centralizat. Rolul central revine Ministrului de justiţie.[503] Astfel, ministrul de justiţie adoptă decretul în baza căruia sunt precizate informaţiile suplimentare[504] referitoare la situaţia financiară a solicitantului de ajutor judiciar (§ 10 alin. 1 din Legea finlandeză a ajutorului judiciar), poate acorda un ajutor judiciar mai extins decât cel stabilit la modul general de lege, stabilind și onorariile și compensările ce urmează a fi achitate din fondurile statului (§ 23 alin. 1 din lege), stabileşte prin decret prevederi asupra cuantumului maxim de ajutor judiciar care urmează a fi acordat în străinătate și cu privire la condițiile de acordare a unui asemenea ajutor (§ 23 alin. 2 din lege) și îndeplinește și alte atribuții referitoare la implementarea Directivei UE 2002/8/EC privind îmbunătățirea accesului la justiție în litigiile trans-frontaliere și a dispozițiilor legii ajutorului judiciar (§§ 28a și 20 din lege).

Un rol important în funcţionarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient şi prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanțate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar. În acest sens autoritățile locale se află în atenția cancelarului pentru justiție (magistrat distinct față de Ombudsman-ul finlandez) care are și atribuții privind examinarea activității a autorităților locale, sub aspectul conformității ei cu Constituția și cu legile.[505]

Serviciile de asistență judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul țării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localității de domiciliu a solicitantului.

Există în **Franța** anumite practice de asistență pro bono ale avocaților. Totuși, „nu există instituții «pro bono» în Franța și în orice caz nu există deduceri fiscale pentru cei care apără gratuit un client pe care vor să îl apere. De aceeași manieră, nu există cabinete de avocatură specializate în apărarea intereselor celor defavorizați. Nu există nici instituții comparabile cu «legal aid clinics» în facultățile de drept.

De altfel, Titlul II al Legii din 31 decembrie 1971, remaniată de Legea din 31 decembrie 1990, dispune că doar anumiți profesioniști, mai ales avocații au dreptul în mod concurențial să dea consultații terților și să redacteze acte juridice. De aici rezultă că în practică profesiile juridice sunt reglementate și ele sunt singurele care au dreptul să furnizeze prestații juridice.

Sindicatele, asociațiile de consumatori sau pentru protecția mediului, grupurile filosofice sau religioase nu pot să îi asiste pe reclamanți decât în condiții foarte limitate și în cadrul strict al obiectului lor social. De notat, de asemenea, că nu există, până acum, reguli procedural comparabile

[502]A se vedea Art. 139 alin. 1 și 142 alin. 1 din Constituția estoniană.
[503]A se vedea „Legal Aid Act" („Laki valtion oikeusaputoimistoista"), intrat în vigoare la 1 iunie 2002, lege citată mai sus.
[504]Informații în plus față de cele stabilite deja prin lege.
[505]A se vedea Secţiunea 108 din Constituția finlandeză.

cu « class actions » americane, care să permit tuturor victimelor cunoscute sau necunoscute ale unei acțiuni prejudiciabile colective să se reunească pentru a intenta o singură acțiune."[506]

În **Italia,** sindicatele oferă asistență individuală și colectivă angajaților în cauze privind discriminarea, fiind foarte active pe plan local. În ultimii ani, rolul sindicatelor în prevenirea și monitorizarea discriminării etnice și rasiale a crescut în mod constant, atât independent, cât și în colaborare cu organizațiile neguvernamentale și autoritățile regionale.[507]

În ceea ce privește activitatea avocaților în domeniul acordării asistenței juridice gratuite, aceștia pot oferi asistență juridică persoanelor lipsite de mijloace financiare prin intermediul sistemului creat de stat sau prin intermediul asistenței juridice *pro bono* oferite de firme locale sau globale de avocatură. În acest sens, trebuie precizat că oferirea de asistență juridică *pro bono* nu este obligatorie pentru avocați. Acest tip de servicii poate fi oferit și asociațiilor non-profit care urmăresc obiective sociale, organizațiilor neguvernamentale, organizațiilor caritabile și fundațiilor, cu condiția ca activitatea de asistență juridică *pro bono* să se desfășoare în conformitate cu legea profesiilor juridice din Italia.[508] De asemenea, avocații care fac parte din anumite organizații neguvernamentale oferă consiliere juridică *pro bono* persoanelor care fac parte din anumite categorii vulnerabile, cum ar fi victimele violenței domestice, minorii sau solicitanții de azil.[509]

Sistemul de asistenţă judiciară de stat este centralizat în **Letonia**. Rolul central revine nu Ministrului de justiţie (ca în Lituania sau în Estonia) ci unei instituţii distincte, „Administraţia de Ajutor Judiciar" (Legal Aid Administration).[510] Legea letonă nu prevede direct atribuții ale autorităților locale în materia asistenței judiciare, însă referințele din textul legii la aceste autorități justifică concluzia că acestea sunt direct interesate și implicate în procesul de acordare a ajutorului judiciar. Astfel, persoanele eligibile în vederea ajutor judiciar sunt şi cele aflate în întregime în întreținerea autorităților locale [in full support (…) of local govrenment: § 3 alin. 2 pct. 3 din lege], persoanele interesate să solicite ajutor judiciar pot primi formularele pentru cerere precum și informațiile necesare de la Administraţia de Ajutor Judiciar sau de la autoritățile locale (§ 22 alin. 3 din lege), autorităților locale li se pot solicita de către Administraţia de Ajutor Judiciar informații suplimentare în vederea adoptării unei decizii de acordare a ajutorului judiciar (§ 23 alin. 2 din lege), precum și în vederea recuperării cheltuielilor de asistență judiciară (§ 35 alin. 9 din lege)

Un rol important în funcţionarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient şi prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanţate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar.

Serviciile de asistență judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul țării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localităţii de domiciliu a solicitantului.

Sistemul de asistenţă judiciară de stat este centralizat în **Lituania.** Rolul central revine Ministrului de justiţie.[511] Pentru a implementa funcţiile ce-i revin acestuia conform legii în materie de asistenţă judiciară, este creat un Consiliu de coordonare a Ajutorului Judiciar de Stat (State-guaranteed Legal Aid Coordination Council), a cărui compoziție și ale cărui regulamente sunt aprobate de ministru. Consiliul colaborează însă cu autorităţile locale în general, şi cu Asociaţia Autorităţilor Locale din Lituania. Un reprezentant al acestei asociații face parte din Consiliu, împreună cu reprezentanţi ai comisiei juridice și ai comisiei pentru drepturile omului a Parlamentului lituanian (Seimas), ai Ministerului justiţiei, ai Ministerului de finanțe, ai baroului lituanian, ai Asociației Juriştilor Lituanieni, ai Consiliului Judiciar și ai altor instituţii şi asociaţii cu activităţi relevante în

[506]Idem, pp. 482-483.
[507]https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1534-access-to-justice-2011-country-IT.pdf, p. 15, (accesat în data de 15.03.2019).
[508]https://www.lw.com/admin/upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-italy.pdf, p. 338, (accesat în data de 15.03.2019).
[509]Idem, p. 338.
[510]A se vedea Legea ajutorului judiciar de stat (State Ensured Legal Aid Law), citată mai sus, cap. II, art. 7-9.
[511] Art. 7 alin. 1 din legea lituaniană a ajutorului judiciar.

materie.[512] Un rol important în funcţionarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient şi prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanțate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar.[513]

În Lituania, serviciile de asistenţă judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul ţării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localității de domiciliu a solicitantului.

În **Marea Britanie** există rețele de agenții în care își desfășoară activitatea în principal voluntari și care oferă servicii de asistență sau consiliere juridică primară (completare de formulare, redactare de scrisori, negocieri, intermedierea relațiilor cu avocații etc.). Cele mai importante rețele sunt *Citizens Advice și Law Centres Federation*, finanțate în special din granturi guvernamentale și ale autorităților locale[514].

În principiu, în **Republica Moldova**, autoritățile locale nu oferă forme de asistență sau consiliere juridică pentru persoanele vulnerabile. Cu toate acestea, autoritățile locale având servicii de audiență a cetățenilor, nu este exclusă posibilitatea de acordare și a unui anumit grad de consultanță juridică. În plus, în cadrul autorităților publice locale se pot organiza centre sociale, precum Centrul de găzduire și adaptare socială a persoanelor fără adăpost „Reîntoarcere" din municipiul Bălți[515], care oferă beneficiarilor inclusiv asistență juridică.

În plus, Legea nr. 198/2007 privind asistența juridică garantată de stat prevede câteva dispoziții și cu privire la autoritățile locale. Astfel, coordonatorii oficiilor teritoriale au dreptul să solicite și să primească gratuit, în regim on-line, din partea autorităților administrației publice locale informații necesare pentru verificarea veniturilor solicitanților de asistență juridică garantată de stat.[516] De asemenea, Guvernul, în comun cu autoritățile administrației publice locale, asigură oficiile teritoriale cu spațiile necesare activității lor.[517] În fine, autoritățile administrației publice locale pot asigura para-juriștii cu spații și mijloace tehnico-materiale necesare.[518]

Legea ajutorului public judiciar din **Muntenegru** prevede că se poate acorda consiliere juridică și de către Serviciul de ajutor public.[519] Acest serviciu local se constituie pe lângă judecătoriile unde activează zece sau mai mulți judecători, iar o secție a acestui serviciu activează în cadrul judecătoriilor cu mai puțin de zece judecători. Aceste servicii vor angaja cel puțin o persoană care să corespundă profesional în vederea acordării de consiliere juridică. Președintele instanței poate desemna consilieri din rândul stagiarilor judiciari sau voluntari care să colaboreze cu serviciul.[520] Consilierii din acest serviciu mai trebuie să ofere și informații și consiliere oricărei persoane interesate în privința posibilității de a beneficia de ajutor public sau în alte materii referitoare la ajutorul public și să asiste persoana care dorește să beneficieze de acest ajutor în completarea cererii de acordare a acestuia[521]. Astfel, în funcție de rezidența celui care solicită ajutor public judiciar, acesta se poate

[512] Art. 7 alin. 2 din aceeași lege.
[513]A se vedea United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), United Nations Development Programme (UNDP), UNDP Global Study on Legal Aid. Country Profiles, 2016, (Lituania: pp. 334-343) la p. 327. Accesat în data de 14 aprilie 2019 la: http://www.internationallegalaidgroup.org/index.php/papers-publications/conference-papers-reports.
[514]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 190.
[515] http://balti.md/centrul-de-gazduire-si-adaptare-sociala-a-persoanelor-fara-adapost-reintoarcere/ (accesat în data de 12.04.2019)
[516] Art. 14 alin. (5[1]) din Legea nr. 198/2007, disponibilă pe http://www.legis.md/cautare/rezultate/110632 (accesat în data de 12.04.2019)
[517] Art. 14 alin. (7) din Legea nr. 198/2007.
[518] Art. 16 alin. (5) din Legea nr. 198/2007.
[519] Art. 32 din Legea ajutorului public judiciar, disponibilă la https://www.undp.org/content/dam/montenegro/docs/projectdocs/dg/RLHR/Law%20on %20Legal%20Aid_English.pdf (accesat în data de 10.04.2019).
[520] Art. 28 din Legea ajutorului public judiciar.
[521] Art. 29 din Legea ajutorului public judiciar.

adresa serviciilor de ajutor public sau secțiilor acestora constituite pe lângă cele 15 judecătorii din Muntenegru[522].

Sistemul de asistență judiciară de stat în **Norvegia** este cuprinzător în privința ariei domeniilor de acordare a ajutorului și limitat sub aspectul selecției beneficiarilor. Concepția de bază care reiese implicit din textul legii este una centralizatoare. Un rol important revine Ministrului de justiție.[523] Astfel, ministrul poate stabili prin regulament condiții în care alte persoane decât avocații pot oferi asistență judiciară gratuită (§ 2 alin. 3 din legea norvegiană a ajutorului judiciar), poate acorda dispensă de la regulile privind limitarea (§ 3 alin. 4 din lege), stabilește prin regulament prevederi asupra numărului maxim de ore ajutor judiciar gratuit acordate (§7 alin. 1 din lege) sau în privința unor măsuri de suplimentare ori de implementare a prevederilor legii (§7 alin. 1 din lege), după cum poate implementa măsuri speciale privind grupurile de persoane aflate în nevoie.[524]

Un rol important în funcționarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient și prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanțate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar.

Serviciile de asistență judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul țării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localității de domiciliu a solicitantului.

În domeniul acordării asistenței juridice de către organizații private, organizațiile neguvernamentale joacă un rol important în **Portugalia**. Spre exemplu, organizațiile neguvernamentale care combat rasismul și promovează non-discriminarea oferă asistență juridică și, potrivit legii, se pot angaja în mod legitim în numele persoanelor interesate în proceduri administrative și judiciare.[525] De asemenea, în ultimii ani, firmele de avocatură își derulează propriile programe de oferire a asistenței juridice *pro bono*, în special asociațiilor nonprofit.[526] Cu toate acestea, în legislație nu se specifică în mod clar dacă situația în care avocații decid să își ofere serviciile gratuit constituie o încălcare a eticii profesionale. De aceea, în acest caz este preferabil ca avocații care doresc să presteze servicii *pro bono* să contacteze baroul portughez pentru a obține o autorizație prealabilă în acest sens sau pentru a obține confirmarea faptului că o astfel de autorizație nu este necesară.[527]

Totodată, Asociația Barourilor din Portugalia deține o rețea de birouri în care se oferă consultanță juridică de către avocați voluntari. Acest tip de consultanță juridică este gratuit, dar reglementările aplicabile limitează numărul cererilor și durata consultanței de care poate beneficia o persoană. În acest context, trebuie precizat că în Portugalia este interzis ca persoane care nu au calitatea de avocat să ofere consultanță juridică sau să accepte să reprezinte persoane în fața unei instanțe.[528]

Conform Legii federale nr. 324-FZ privind „Asistența judiciară gratuită în **Federația Rusă**" din 21 noiembrie 2011, un rol deloc neglijabil în materie de asistență și consiliere judiciară revine și autorităților publice locale. Acesta au competențe bine conturate în capitolul VIII al Constituției Federației Ruse („Autoguvernarea locală": art. 130-133). Autoritățile de autoguvernare locală trebuie să acționeze în direcția soluționării independente de către populație a problemelor de importanță locală și decid în privința posesiei, folosirii și managementului proprietății locale (municipale) (art.

[522]A se vedea Montenegro Basic Court, Right to free legal aid, disponibil la http://www.mpa.gov.me/en/library (accesat în data de 10.04.2019)

[523]A se vedea „Act relating to free legal aid" (Rettshjelpsloven) din 1981, lege citată mai sus. Lega stabilește chiar că reglementările de principiu în privința remunerării serviciilor de asistență judiciară see fac prin decret regal (§3 alin 1).

[524]§7 alin. 3 din lege.

[525] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1541-access-to-justice-2011-country-PT.pdf, p. 8-9, (accesat în data de 16.03.2019).

[526] A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Portugal, Latham & Watkins LLP, p. 516, https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-portugal.pdf (accesat în data de 16.03.2019).

[527]Idem, p. 520.

[528]Idem, p. 522.

130 alin. 1). Ele gestionează („manage") în mod independent proprietatea municipală, formează, aprobă și execută bugetul local, introduc impozite și taxe [locale], asigură apărarea ordinii publice și soluționează alte probleme de importanță locală (art. 132 alin. 1). Un rol important revine autorităților financiare sub aspectul controlului eficient și în timp util al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar, dată fiind marea diversitate a cazurilor în care acest ajutor este prevăzut în legislația rusă. De asemenea, autoritățile locale trebuie să colaboreze cu barourile locale, care le furnizează anual liste cu avocații desemnați să ofere consultații juridice și reprezentare în instanță, cu titlu de ajutor judiciar.[529]

Potrivit Constituției **Serbiei**, dreptul la asistență juridică poate fi acordat de avocați sau de serviciile din cadrul administrației locale.[530] În acest sens, în legea administrației publice locale [531] se prevede că municipalitățile organizează servicii de asistență juridică pentru cetățeni.[532]

Conform unei strategii guvernamentale din anul 2010,[533] până în 2006 se înființaseră centre pentru acordarea asistenței juridice într-o pătrime din numărul total al municipalităților din Serbia. De asemenea, au fost implementate proiecte pilot în opt municipalități potrivit modelului instituțional spaniol, în care servicii juridice gratuite au fost oferite cetățenilor în urma unor acorduri încheiate cu barourile locale. Totodată, Ombudsman-ul catalan, finanțat de o instituție publică spaniolă, a implementat începând cu anul 2003 un sistem de acordare a asistenței juridice gratuite în câteva municipalități sârbe.[534]

Într-un raport al World Bank din 2014, s-a constatat că centrele pentru asistență juridică de la nivel local acoperă aproximativ o treime din suprafața țării și aproximativ o jumătate din populația totală a Serbiei. Majoritatea cetățenilor nu sunt conștienți că ar putea beneficia de asistență juridică gratuită în unitatea administrativ-teritorială în care locuiesc.[535] Unitățile administrativ-teritoriale care nu oferă servicii juridice gratuite nu dețin destule fonduri sau spațiu pentru acest scop ori nu consideră că oferirea acestor servicii ar fi o prioritate.[536]

În **Slovenia,** organizațiile neguvernamentale oferă asistență juridică în cauze privind discriminarea, iar legea le autorizează să participe în proceduri judiciare și administrative inițiate de persoane care susțin că au fost supuse unei discriminări. Totuși, organizațiile neguvernamentale pot participa în respectivele proceduri doar dacă angajează avocați și dacă aceștia sunt autorizați de presupusele victime ale discriminării să le protejeze drepturile.[537] De asemenea, în conformitate cu legea privind asistența juridică gratuită, există două organizații neguvernamentale axate exclusiv pe oferirea de asistență juridică, care au obținut aprobarea ministerului de justiție în acest sens.[538]

În ceea ce privește oferirea de servicii *pro bono* de către avocați, această practică este des întâlnită în Slovenia. Cu toate acestea, avocații nu au obligația de a presta servicii *pro bono*. De asemenea, o dată pe an, baroul sloven organizează o zi *pro bono* în care avocații acordă servicii *pro bono* oricărei persoane care are nevoie de consultanță juridică.[539] Avocații din Slovenia au obligația de a percepe niște tarife minime potrivit legii, dar pot oferi servicii gratuite persoanelor dezavantajate social sau cu venituri mici.[540]

Spania nu are o cultură *pro bono* bine stabilită, serviciile *pro bono* reprezentând un concept nou în statul în discuție. Motivul principal pentru această situație are de-a face cu faptul că sistemul

[529]Ibidem, loc. cit., p. 542.
[530]http://en.kucaljudskihprava.rs/access-to-justice-access-to-free-legal-aid/ (accesat în data de 07.02.2019).
[531]A se vedea Official Gazette of the RS no. 129/07.
[532] A se vedea Strategy for Free Legal Aid System Development în the Republic of Serbia, p. 6, https://arhiva.mpravde.gov.rs/images/Strategy%20for%20free%20legal%20aid%20sistem%20development%20in%20Republic%20of%20Serbia_180411.pdf (accesat în data de 07.02.2019).
[533]Idem, p. 9.
[534]http://www.sindic.cat/en/page.asp?id=73 (accesat în data de 07.02.2019).
[535]A se vedea Serbia Judicial Functional Review (precit.), p. 23.
[536]Idem, p. 190-191.
[537]https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1544-access-to-justice-2011-country-SI.pdf, p. 18, (accesat în data de 17.03.2019).
[538]Ibidem.
[539] https://www.lw.com/admin/Upload/Documents/Global%20Pro%20Bono%20Survey/pro-bono-in-slovenia.pdf, p. 595, (accesat în data de 17.03.2019).
[540]Idem, p. 596.

juridic spaniol are deja un sistem de asigurare a asistenței juridice gratuite foarte puternic, care s-a dovedit a fi efectiv de mai bine de 200 de ani. Principala diferență între serviciile *pro bono* și asistența juridică oferită de stat constă în faptul că primele se adresează în principal organizațiilor neguvernamentale, în timp ce asistența oferită de stat se adresează mai degrabă indivizilor. De aceea, provocarea reală este de a face societatea să conștientizeze că există loc atât pentru asistența oferită de stat, cât și pentru serviciile juridice *pro bono*.[541]

Avocații pot prelua cauze *pro bono* din proprie inițiativă și chiar pot contacta în acest sens baroul local pentru a li se distribui cauze *pro bono* în funcție de domeniul lor de interes. De asemenea, marile firme de avocatură din Spania desfășoară diferite proiecte *pro bono*.[542] Totodată, mai există programe *pro bono* organizate de asociația barourilor, cum ar fi cele derulate de Centrul pentru responsabilitatea socială a avocatului. Centrul în discuție operează ca intermediar între membrii baroului și necesitățile juridice ale organizațiilor neguvernamentale. În același timp, organizația nonprofit *Fundación Hazloposible* a lansat recent o platformă online care coordonează activitățile *pro bono* din Spania. Orice organizație neguvernamentală poate solicita asistență juridică gratuită prin intermediul platformei în discuție.[543]

Sistemul de asistenţă judiciară de stat în **Suedia** este foarte cuprinzător și centralizat. Un rol semnificativ revine Ministrului de justiție, mai ales în privința implementării directivei 2008/57/EC/ referitoare la accesul la justiție în cazul litigiilor transfrontaliere.[544] Un rol important în funcționarea acestui sistem revine și autorităților financiare locale, sub aspectul controlului eficient şi prompt al situației veniturilor și bunurilor solicitanților de ajutor judiciar. Funcționarii publici din instituțiile locale colaborează cu practicienii din instituțiile private (cabinete de avocatură) finanțate de stat în măsura în care preiau sarcini și responsabilități în materie de ajutor judiciar. În acest sens autoritățile locale se află în atenția Ombudsmanului parlamentar care are și atribuții privind examinarea activității a autorităților locale, sub aspectul conformității ei cu Constituția și cu legile.[545]

Serviciile de asistență judiciară organizate de stat sunt accesibile pe întreg teritoriul țării, atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Calitatea serviciilor oferite depinde în mare măsură de competența și încărcătura de muncă a furnizorului și nu neapărat de poziția centrală sau periferică a localității de domiciliu a solicitantului.

În **Ucraina,** autoritățile publice locale colaborează cu Centrul de Coordonare pentru Asigurarea Asistenței Juridice Gratuite în scopul identificării persoanelor vulnerabile care necesită ajutor public judiciar, verificarea încadrării unei persoane în una sau mai multe dintre categoriile defavorizate vizate de lege, prelucrarea cererilor depuse de către persoanele care solicită ajutor public judiciar. Toate cererile de ajutor public judiciar se depun la organizațiile locale ale Centrului pe raza cărora domiciliază persoanele care solicită acordarea acestui serviciu și se soluționează de către aceste organizații.

În plus, Legea privind asistența juridică gratuită[546] arată faptul că autoritățile locale au dreptul, în baza principiului descentralizării, să înființeze și să coordoneze organizații proprii de acordare a ajutorului public judiciar primar (consiliere juridică și redactare de documente cu conținut juridic).

[541] Idem, p. 618.
[542] Idem, p. 618.
[543] Idem, p. 619.
[544] A se vedea Swedish Legal Aid Ordinance (Rättshjälps-förordningen), § 11 (a), text la care se face trimitere în scrisoarea ministrului suedez al justiției c[tr Comisia Europeană, din 24 noiembrie 2004, referitoare la implementarea directivei menționate, la: https://law.pace.edu/sites/default/files/IJIEA/The_Court_Proceedings_Act.pdf , consultată în data de 15 aprilie 2019.
[545] A se vedea IG Capitolul 13, art. 6.
[546] https://helsinki.org.ua/en/articles/the-law-of-ukraine-on-free-legal-aid/. Legea privind asistența juridică gratuită, Secțiunea a II-a Acordarea ajutorului public judiciar primar, art 12 alin. (1); Secțiunea VI – Dispoziții tranzitorii și finale, art. 7 pct. 5.

Forme de asistență sau consiliere juridică oferite de organizații private pentru persoanele vulnerabile

Datorită deficiențelor existente în sistemul public privind acordarea asistenței judiciare gratuite în **Bosnia și Herțegovina**, mai multe organizații non-guvernamentale au ales să desfășoare activitate în acest domeniu. Organizațiile în discuție se concentrează în special asupra categoriilor vulnerabile, cum ar fi refugiații, victimele de război, populația romă, orfanii, victimele violenței domestice, mamele singure, victimele traficului de persoane, șomerii și persoanele LGBT[547]. Finanțarea activității analizate se realizează din resurse obținute din diverse proiecte. Acestea sunt de regulă finanțate de donatori străini, statul oferind resurse neglijabile pentru sprijinirea organizațiilor non-guvernamentale[548].

Totodată, codurile de etică existente în Bosnia și Herțegovina obligă avocații să acorde asistență juridică și să reprezinte în instanță persoanele vulnerabile din punct de vedere social, dacă baroul din care fac parte le solicită serviciile în acest sens[549]. De asemenea, s-a constatat în urma unui sondaj că sindicatele joacă un rol important în oferirea asistenței juridice și protejarea drepturilor muncitorilor[550].

În **Cipru** nu există o cultură a asistenței sau consilierii juridice *pro bono* furnizate de entități private pentru persoane vulnerabile. Cu toate acestea, criza refugiaților a determinat o dezvoltare a ONG-urilor care sunt active în acest sector. Cu titlu exemplificativ, *Center for Migration, Identity and Rights Studies* contribuie la informarea publicului cu privire la drepturile refugiaților și ale imigranților; *Future Worlds Centre* implementează un proiect al Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați prin care se acordă asistență juridică gratuită solicitanților pentru statutul de azilant și persoanelor aflate sub protecție internațională (spre exemplu, refugiații cărora li s-a recunoscut acest statut)[551]; *Kisa Migrant and Refugee Center*, care acordă asistență juridică gratuită imigranților și refugiaților[552]; *Refugee Rights Association*, care acordă asistență juridică gratuită imigranților și refugiaților care intră în nordul Ciprului[553].

În ceea ce privește **Croația** formele de asistență juridică oferite de organizații private persoanelor vulnerabile, există un site[554] care reunește organizațiile neguvernamentale care oferă servicii sociale și juridice persoanelor refugiate, în special în legătură cu formularea unor cereri de azil. De asemenea, în anul 2017 și 2018 a fost implementat un proiect în cadrul căruia s-a oferit asistență juridică minorilor refugiați neacompaniați de către un părinte sau tutore.[555]

În ceea ce privește reprezentarea juridică pro bono, potrivit legii avocaturii din Croația, baroul croat asigură asistență juridică gratuită persoanelor dezavantajate din punct de vedere social și victimelor războiului croat de independență în probleme juridice care au legătură cu exercitarea drepturilor care derivă din situația lor specifică. Pentru exercitarea dreptului la asistență juridică gratuită, persoanele interesate trebuie să depună o cerere la baroul croat, care va emite o decizie în acest sens. Potrivit legii avocaturii, avocații nu au dreptul de a oferi asistență juridică pro bono altor categorii de persoane.

În **Danemarca** tradiţiile politice şi culturale au creat un mediu favorabil pentru asocierea cetăţenilor în organizaţii private non-guvernamentale în cele mai diverse domenii. După cum am menţionat mai sus (subcapitolul 2), asistenţa judiciară daneză îşi are originea în buna voinţă a particularilor: avocaţi şi studenţi în drept, şi depinde chiar şi acum în mare măsură de acţiunile voluntare, unde avocaţii şi studenţii lucrează în asistenţa judiciară fără a fi plătiţi. Este de menţionat

[547] Idem, p. 9.
[548] Idem, p. 17.
[549] Idem, p. 14-15.
[550] Idem, p. 17.
[551] www.futureworldscentre.org.
[552] www.kisa.org.cy.
[553] www.mhdkibris.org.
[554] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/croatia-pro-bono-directory (accesat în data de 24.03.2019).
[555] A se vedea http://www.asylumineurope.org/reports/country/croatia/age-assessment-and-legal-representation-unaccompanied-children-0 (accesat în data de 24.03.2019).

în acest sens Societatea daneză de asistenţă judiciară (Danish Legal Aid Society), care înființează clinicile de asistenţă judiciară (Advokatvagten), deschise tuturor, indiferent de nivelul veniturilor. Aici juriști (avocaţi) se pun la dispoziţie pe bază de voluntariat pentru a oferi consultare juridică gratuită și sub protecţia anonimatului în probleme ce ţin de viaţa cotidiană.[556]

De asemenea, în domeniul refugiaţilor se acordă asistenţa juridică *pro bono* şi prin intermediul unor organizaţii precum Danish Refugee Council (organizaţie privată fondată în 1956), "Amnesty International", Crucea Roşie, "Refugges Welcome", „The Rehabilitation and Research Centre for Torture Victims (RCT)", „The Tramponline House", „LGBT Asylum Denmark" sau „LGBT Danmark - The Danish National Organisation for Gay Men, Lesbians, Bisexuals and Transgendered persons".[557] Aceste organizaţii oferă de asemenea asistenţa juridică *pro bono* şi altor categorii de persoane defavorizate, în funcţie de domeniul lor de interes. În domeniul drepturilor persoanelor care au fost victime ale unor infracţiuni, este de menţionat activitatea asociaţiei „Protecţia victimelor în Danemarca" (The Victim Support în Denmark (VID) – Offerrådgivningen, (OID).[558]

O serie de organizaţii non-guvernamentale din **Estonia** al căror domeniu de activitate este centrat pe protecţia drepturilor omului au în vedere şi aspectele ce ţin de consilierea și asistenţa juridică. Printre acestea se numără și „Legal Information Centre for Human Rights (LICHR)", înființat în 1999, cu sprijinul a trei organizaţii non-guvernamentale daneze (în primul rând Centrul pentru Drepturile Omului din Danemarca)[559] sau Human Rights Centre, în sfera de activitate a căruia intră şi acordarea de asistenţă judiciară și activităţile de clinică juridică pentru refugiaţi.[560]

Tradiţiile politice și culturale din **Finlanda** au creat, ca și în celelalte state nordice, un mediu favorabil pentru asocierea cetăţenilor în organizaţii private non-guvernamentale în cele mai diverse domenii. Astfel în domeniul refugiaţilor se acordă asistenţa juridică *pro bono* şi prin intermediul unor organizaţii precum: "Amnesty International", Crucea Roşie finlandeză, Reţeaua pentru libertatea de circulaţie" (Freedom of Movement Network) "Refugees Welcome", „Centrul de Consiliere al Refugiaţilor" (Refugee Advice Centre).[561] Aceste organizaţii oferă de asemenea asistenţa juridică *pro bono* şi altor categorii de persoane defavorizate, în funcţie de domeniul lor de interes. În domeniul drepturilor persoanelor care au fost victime ale unor infracţiuni, este de menţionat activitatea asociaţiei „Protecţia victimelor în Finlanda" (Victim Support în Finland (VSF) – Rikosuhripäivystys (RIKU)).[562]

Grecia nu are o puternică tradiție a serviciilor juridice *pro bono*. Totuși, mai multe firme de avocatură își pun serviciile la dispoziția organizațiilor de caritate și a organizațiilor non-profit. Imigranții, ca grup vulnerabil, sunt sprijiniți de *Group of Lawyers for the Rights of Migrants and Refugees*, care reunește avocați implicați pe bază de voluntariat[563].

Totodată, mai multe ONG-uri pun la dispoziția refugiaților și a imigranților programe de asistență juridică *pro bono*[564]. *Marangopoulos Foundation for Human Rights*[565] oferă asistență juridică

[556]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Denmark, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016, accesibil la: http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/Global-Survey-2016.pdf, (consultat în data de 12 aprilie 2019), pp. 162-170, la p. 164.

[557] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/denmark-pro-bono-directory, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[558]A se vedea G. Blažytė, , L. Vaigė, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET),Lithuanian Social Research Centre, Institute for Ethnic Studies, Lithuania, 2014, la p. 23; document accesat în data de 14 aprilie 2019, la https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-lt.pdf.

[559]Legal Information Centre for Human Rights, European Network on Statelessness and Institute on Statelessness and Inclusion, Joint Submission to the Human Rights Council at the 24th Session of the Universal Periodic Review, document accesibil la: http://www.institutesi.org/EstoniaUPR2015.pdf, consultat în data de 11 aprilie 2014. Documentul tratează cu precădere situaţia persoanelor fără cetăţenie (de regulă, etnici ruşi, stabiliţi în ţară în epoca sovietică) domiciliate în Estonia.

[560]A se vedea https://humanrights.ee/en/activities/pagulaste-oiguskliinik/, consultat în data de 12 aprilie 2014.

[561] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/finland-pro-bono-directory, consultat în data de 11 aprilie 2014.

[562]A se vedea G. Blažytė, , L. Vaigė, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET),Lithuanian Social Research Centre, Institute for Ethnic Studies, Lithuania, 2014, la p. 42; document accesat în data de 14 aprilie 2019, la https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-lt.pdf.

[563]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 242.

[564]Idem, pp. 242-243.

pentru refugiați și solicitanții de azil, pentru deținuți și persoanele condamnate, pentru persoanele internate în unități medicale de psihiatrie, pentru persoanele care fac obiectul unor proceduri de deportare, pentru persoanele fără adăpost și cei aflați în afara sistemului de securitate socială. *Programul Ecumenic pentru Refugiați*, derulat de Biserica Ortodoxă a Greciei, oferă asistență socială și juridică, precum și servicii de interpretare, pentru refugiați, solicitanți de azil și imigranți. Alte ONG-uri cu activitate în acest domeniu sunt *AITIMA*[566]și *Greek Council for Refugees*[567].

Deși practicile *pro bono* constituie un fenomen în continuă dezvoltare în **Irlanda**, acest stat se situează în urma altor state de tradiție *common law*[568]. Totuși, statisticile arată că numărul de *solicitors* și de *barristers* implicați în cauze *pro bono* se apropie de 75%, cei care desfășoară astfel de activități în mod regulat depășind o treime din numărul total.

Mai multe inițiative private sunt de remarcat. *Public Interest Law Alliance* (PILA) a fost creată în 2009 pentru a intermedia între firmele de avocatură (spre exemplu, A&L Goodbody, una dintre firmele cele mai mari din Irlanda) și potențialii beneficiari, inclusiv în asistarea aplicanților în cererile de azil în fața Irish Refugee Council. A fost creată în acest scop *PILA Pro Bono Referral Scheme*, care intermediază asistență judiciară pentru persoanele marginalizate și dezavantajate.

Totodată, Irish Bar Council a creat în 2004 o *Voluntary Assistance Scheme* (VAS), prin care se acordă asistență juridică ONG-urilor care desfășoară activități în beneficiul membrilor comunității. Nu se stabilește un raport direct între VAS și persoanele vulnerabile care primesc asistență juridică, aceasta fiind acordată prin intermediul ONG-ului.

De asemenea, în 7 universități din Irlanda funcționează clinici juridice prin intermediul cărora studenții la drept, sub supravegherea unor tutori calificați, acordă asistență juridică și consiliere persoanelor vulnerabile[569].

Un număr de firme de avocatură din Letonia oferă în mod voluntar consultații juridic *pro bono*. Aceste activități sunt desfășurate fie în mod independent, fie în colaborare cu organizații caritabile locale și cu Consiliul leton al Avocaţilor (Latvian Council of Sworn Advocates).[570] Avocații nu sunt obligați să accepte cauze *pro bono*, dar sunt încurajați în această direcție de Consiliul leton al Avocaţilor, care oferă și un forum de discuții online, unde membrii pot discuta liber și gratuit anumite probleme juridice. Asociația Avocaților Creștini (Christian Lawyers Association) reunește profesioniști din mai multe domenii ale practicii dreptului, precum și studenții de la facultățile juridice pentru a oferi asistență juridică organizațiilor creștine și creștinilor în combaterea discriminării religioase.[571]

În privința refugiaților, există câteva organizaţii care oferă sprijin, incluzând asistență judiciară, şi anume: Centrul leton pentru Drepturile Omului (Latvian Centre for Human Rights), Crucea Roșie letonă, Adăpostul „Casa Sigură” (Patvērums "Drošā māja" - Shelter "Safe House") și Societatea Skalbes.[572]

În **Lituania**, Sunt de menţionat de exemplu activităţile Asociaţiei lituaniene de voluntariat social (Lithuanian Social Workers Association - Lietuvos Socialinių Darbuotojų Asociacija), care includ și activităţi subsumabile categoriei ajutorului judiciar, acordat persoanelor în nevoie, dar și victimelor infracţiunilor.[573] Numărul organizaţiilor non-guvernamentale a crescut considerabil în Lituania după 2000, iar printre cele mai importante sunt și entităţi care privesc categoria persoanelor defavorizate

[565]www.mfhr.gr.
[566]www.aitima.gr.
[567]www.gcr.gr.
[568] Idem, p. 306.
[569]Idem, pp. 311-313.
[570]A se vedea Pro Bono Practices and Opportunities în Latvia, op. cit., loc. cit, la p. 377.
[571]Ibidem., p. 377.
[572] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/latvia-pro-bono-directory, consultat în data de 15 aprilie 2019.
[573]A se vedea G. Blažytė, , L. Vaigė, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET),Lithuanian Social Research Centre, Institute for Ethnic Studies, Lithuania, 2014, p. 40; document accesat în data de 14 aprilie 2019, la https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-lt.pdf.

sau în nevoie.[574] În privința refugiaților, există două organizații care oferă sprijin, incluzând asistență judiciară, și anume „Caritas" din cadrul Arhidiocezei din Vilnius și Crucea Roșie lituaniană.[575]

Deși nu există o cultură dezvoltată a asistenței juridice *pro bono* în **Malta**, în special pentru că se apreciază că există un sistem de ajutor public judiciar funcțional, unele firme de avocatură malteze oferă asemenea servicii, în special în domeniul litigiilor de muncă, securitate socială și drepturile omului[576].

Totodată, o serie de ONG-uri oferă forme de asistență sau consiliere juridică pentru solicitanții de azil și pentru refugiați: *Jesuit Refugee Sevices*[577], *Aditus Foundation* etc., organizații care își desfășoară activitatea inclusiv în cooperare cu un departament specializat al Ministerului Afacerilor Interne din Malta – Agenția pentru Bunăstarea Solicitanților de Azil[578].

Marea Britanie este statul european în care cultura asistenței juridice *pro bono* este probabil cel mai bine dezvoltată, inclusiv pe fondul influenței pe care firmele de avocatură din Statele Unite ale Americii o exercită asupra mediului juridic britanic. Deși asistența juridică *pro bono* a devenit o practică uzuală la nivelul marilor firme de avocatură britanice, acestea se confruntă cu inadecvarea competențelor avocaților lor supra-specializați la problematica juridică specifică persoanelor vulnerabile.

Furnizarea de asistență sau consiliere juridică de către ONG-uri sau prin intermediul acestora reprezintă o practică comună în Marea Britanie. Un prim exemplu este *Free Representation Unit* (FRU)[579], organizație specializată în acordarea de asistență juridică *pro bono*, în special în materie de litigii de muncă, securitate socială și protecția victimelor infracțiunilor. Un alt exemplu este *National Pro Bono Centre*[580], care reunește începând din anul 2010 proiecte precum LawWorks, Bar Pro Bono Unit, CILEx Pro Bono Trust, la care se adaugă Access to Justice Foundation, London Legal Support Trust, Centre for Criminal Appeals, Pro Bono Community și PILnet. Între acestea, LawWorks[581], operat de Solicitors Pro Bono Group, reprezintă cel mai important proiect național care implică avocații *solicitors*, iar Bar Pro Bono Unit[582] reunește avocații *barristers* implicați în proiecte de sprijin pentru persoanele vulnerabile care nu se califică pentru obținerea ajutorului public judiciar. În fine, o altă sursă de asistență sau consiliere juridică este *AdviceNow*[583].

În fine, în majoritatea universităților britanice funcționează clinici juridice prin intermediul cărora studenții la drept, sub supravegherea unor tutori calificați, acordă asistență juridică și consiliere persoanelor vulnerabile[584].

La fel ca majoritatea țărilor din fostul bloc sovietic, **Republica Moldova** nu are o cultură dezvoltată a ONG-urilor, în general, și nici a celor care se ocupă de asigurarea asistenței judiciare gratuite, în particular.

Instituirea și funcționarea asociațiilor obștești în Moldova este reglementată de următoarele acte normative: Legea cu privire la asociațiile obștești (1996), Legea cu privire la fundații (1999) și Codul Civil al Republicii Moldova (2003)[585].

Una dintre principalele probleme a ONG-urilor din Moldova a fost lipsa de suport și finanțare internă. Spre exemplu, în anul 2014, peste 80% din bugetele ONG-urilor moldovenești proveneau din donații externe[586]. Lipsa de sustenabilitate internă a început să fie corectată în anul 2017, prin

[574] A se vedea Study on Volunteering în the European Union, Country Report Lithuania, p. 4, accesibil la: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_lt_en.pdf, consultat în 14 aprilie 2019.
[575] http://www.refugeelegalaidinformation.org/lithuania-pro-bono-directory, consultat în data de3 14 aprilie 2019.
[576] A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 415.
[577] www.jrsusa.org.
[578] www.homeaffairs.gov.mt.
[579] www.thefru.org.uk.
[580] www.nationalprobonocentre.org.uk.
[581] www.lawworks.org.uk.
[582] www.barprobono.org.uk.
[583] www.advicenow.org.uk.
[584] A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, pp. 189-190.
[585] http://www.viitorul.org/files/4183299_md_ong_site.pdf (accesat în data de 12.04.2019).
[586] http://ecnl.org/publications/fundraising-in-moldova-opportunities-and-perspectives/ (accesat în data de 12.04.2019).

adoptarea unui cadru legislativ care să dea dreptul cetățenilor să direcționeze 2% din impozit către un ONG ales de aceștia[587].

Portalul pentru sectorul non-profit www.ong.md menționează 25 de ONG-uri cu profil juridic și privitoare la protecția Drepturilor Omului[588]. 22 dintre organizațiile non-guvernamentale cu atribuții în acest domeniu s-au organizat în Coaliția Națională „Viața fără Violență în Familie", dorind să creeze o platformă informală, alături de instituții publice, în scopul asigurării de consiliere telefonică, consiliere psihologică de urgență și de durată, asistență juridică, primară și calificată, asistență socială, suport financiar, material și plasament. Toate aceste servicii sunt gratuite și vizează persoane afectate de violența în familie[589].

Organizațiile non-guvernamentale nu asigură doar asistență juridică, ci și cursuri de pregătire pentru juriști sau viitori juriști care doresc să se implice în acordarea ajutorului public gratuit[590].

Sprijinul Uniunii Europene în înființarea și susținerea activității organizațiilor non-guvernamentale care acordă asistență juridică gratuită este esențial. U.E. a alocat 700.000 EUR în anul 2018 pentru înființarea a 3 centre de asistență juridică și psihologică primară pentru persoanele aflate în situații de criză, situate în Chișinău, Comrat și Tiraspol[591].

În vederea asigurării unei asistențe juridice calitative și corecte, entitățile non-profit colaborează cu clinicile juridice de pe lângă universități și cu avocații și consilierii juridici care doresc să se implice în proiectele lor.

Legea ajutorului public judiciar prevede că exercitarea dreptului la asistență juridică gratuită nu poate fi limitată în cazul în care o persoană se adresează altor servicii, ONG-uri sau organizații înființate conform legii, în **Macedonia**.[592]

Deși avocaților din Muntenegru nu le este solicitat să lucreze *pro bono*, firmele de avocatură muntenegrene oferă adeseori asemenea servicii. În completare, cunoscute organizații internaționale precum Crucea Roșie sau Înaltul Comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite acordă consiliere gratuită în materia drepturilor refugiaților sau a altor drepturi fundamentale, fie direct, fie în parteneriat cu organizații locale. De asemenea, avocații din Muntenegru pot oferi consultanță gratuită pentru ONG-uri locale, iar acestea în parteneriat cu avocații oferă consultanță gratuită în materii precum crimă organizată, violență domestică și drepturile omului[593].

Principalele astfel de ONG-uri active în Muntenegru sunt: Pravni Centar-Legal Center (http://www.pravnicentar.com), MANS (http://www.mans.co.me), Youth Initiative for Human Rights (http://www.yihr.me), Human Rights Action (http://www.hraction.org), Shelter for Women and Children (http://www.szk.me), SOS Hotline for Women and Children Victims of Violence (http://www.sosnk.org), Civic Alliance (http://www.gamn.org), Center for the Development of Non-Governmental Organisation (http://www.crnvo.me), United Nations Development Program în Montenegro (http://www.me.undp.org).[594]

Norvegia, ca și celelalte țări nordice, are lungi și consolidate tradițiile culturale în materie umanitară, manifestate și prin crearea de organizații private non-guvernamentale în cele mai diverse domenii. Astfel, în domeniul refugiaților se acordă asistența juridică *pro bono* și prin intermediul unor organizații precum „Welcome to Europe", „Jus Buss", ‚The Mira Centre", „Norwegian Organisation for Asylum Seekers (NOAS)", sau „Selvhjelp for innvandrere og flyktninger - Self Help for Immigrants and

[587] http://ecnl.org/moldova-launches-new-financing-mechanism-for-civil-society/ (accesat în data de 12.04.2019).
[588] http://ong.md/index.php/companies/bycategory/13/82 (accesat în data de 12.04.2019).
[589] https://stopviolenta.md/ (accesat în data de 12.04.2019).
[590] Spre exemplu, organizația OSCE Mission to Moldova a organizat, în perioada 7-9 iunie 2017 un training pentru 21 studenți ai Facultății de Drept având ca scop pregătirea acestora pentru a furniza, la rândul lor, ajutor public judiciar primar categoriilor de persoane vulnerabile din Moldova. A se vedeahttps://www.osce.org/mission-to-moldova/322416 (accesat în data de 12.04.2019)
[591] http://www.allmoldova.com/ro/news/in-moldova-vor-functiona-trei-centre-regionale-de-asistenta-juridica-psihologica-si-reabilitare-a-victimelor-torturii (accesat în data de 12.04.2019)
[592] Art. 5 din Legea ajutorului public judiciar, disponibilă la https://www.undp.org/content/dam/montenegro/docs/projectdocs/dg/RLHR/Law%20on %20Legal%20Aid_English.pdf (accesat în data de 10.04.2019)
[593] A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 423.
[594] Idem, pp. 423-424.

Refugees (SEIF)".[595] Aceste organizații oferă de asemenea asistența juridică *pro bono* și altor categorii de persoane defavorizate.

Cadrul legislativ privind organizațiile private este destul de limitat în **Rusia**. Legea rusă cunoștea doar distincția dintre societățile comerciale și organizațiile „non-comerciale" sau „obștești". Terminologia juridică rusă nu cuprinde noțiunea de „organizații non-guvernamentale". Acestea intrau în categoria generică a organizațiilor „non-comerciale" sau „obștești".[596] O lege federală, care a făcut obiectul examinării Comisiei de la Veneția, a restrâns considerabil libertatea de asociere, instituind controlul sever al statului asupra organizațiilor non-guvernamentale finanțate sau controlate din străinătate. Acestea urmează a fi înscrise pe o listă a „organizațiilor străine sau internaționale". Legea prevede că Procurorul general al Federației Ruse poate califica drept „indezirabilă" activitatea unor organizații străine sau internaționale, în colaborare cu „organele executive care exercită funcția de formulare și punere în aplicare a politicii de stat și de reglementare în domeniul relațiilor internaționale" (Ministerul Afacerilor Externe).[597] În urma declarării unor activități ca indezirabile, ONG-urile vizate intră sub incidența unei serii de interdicții, precum: interdicția de a crea entități structurale pe teritoriul Federației, încetarea activității entităților deja înființate, interdicția de a distribui materiale publicate de acel ONG, de a realiza programe pe teritoriul Federației, suspendarea drepturilor decurgând din calitatea de fondator al unei societăți mediatice („fondateur d'un média"), interdicția de a organiza vreo acțiune de masă, interdicția pentru instituțiile de Credit de a realiza operațiuni cu fonduri în care fie și o parte aparțin unui ONG de pe listă, etc.[598]

Deși organizațiile private care oferă asistență sau consiliere juridică pentru persoanele vulnerabile sunt în principiu mai puțin susceptibile să intre sub incidența acestui gen de interdicții, atmosfera generală de suspiciune sau chiar ostilitate față de aceste forme de asociere limitează în mare măsură eficiența acestui gen de activități.

Având în vedere insuficiența asistenței juridice gratuite oferite de **Serbia**, mai multe organizații neguvernamentale oferă asistență juridică gratuită, cu precădere refugiaților[599] și victimelor traficului de persoane.[600] În acest sens, există un site care reunește informații cu privire la toate organizațiile neguvernamentale care oferă asistență juridică refugiaților.[601] Totodată, o organizație privind protecția drepturilor omului împreună cu un fond de încredere care reunește atât instituții publice din Serbia, cât și parteneri străini, a identificat toți furnizorii de asistență juridică gratuită[602] într-o platformă web la care poate avea acces orice persoană.[603] Harta interactivă este ușor de utilizat și cuprinde informații detaliate cu privire la furnizorii de asistență juridică gratuită, cum ar fi domeniile în care sunt specializați, precum și categoriile vulnerabile cărora li se adresează. Baza de date on-line cuprinde atât centrele de asistență juridică din cadrul autorităților locale și centrele din cadrul birourilor teritoriale ale Ombudsman-ului Serbiei, cât și organizațiile neguvernamentale care oferă servicii juridice gratuite. Nu în ultimul rând, UNICEF oferă asistență juridică gratuită în cazul violării drepturilor fundamentale ale copiilor.[604]

În ceea ce privește oferirea de servicii *pro bono* din partea avocaților, s-a constatat că asistența juridică de acest gen este destul de rar întâlnită în Serbia[605], neexistând o cultură dezvoltată în acest sens.[606] Cu toate acestea, firmele de avocatură internaționale au oferit asistență *pro bono* în anumite cazuri și s-au implicat într-o rețea în care s-au asociat organizații neguvernamentale în acest scop.

---

[595] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/norway-pro-bono-directory, consultat în data de 11 aprilie 2014.
[596] A se vedea Comisia de la Veneția, CDL-AD(2016)020: Avis N° 815/2015 Concernant la Loi Fédérale n° 129-FZ portant révision de certains actes législatifs (loi fédérale sur les activités indésirables d'organisations non gouvernementales étrangères et internationales) adopté par la Commission de Venise lors de sa 107ème Session Plénière, (Venise, 10-11 juin 2016), par. 32.
[597] A se vedea Comisia de la Veneția, CDL-AD(2016)020: Avis N° 815/2015, cit. supra, par. 19.
[598] Ibidem, par. 24.
[599] A se vedea S. Vlatkovic, B. Maric, S. Dobrić, Pro Bono Practices and Opportunities în Serbia (precit.), p. 572.
[600] Idem, p. 562.
[601] http://www.refugeelegalaidinformation.org/serbia-pro-bono-directory, (accesat în data de 07.02.2019).
[602] http://en.kucaljudskihprava.rs/access-to-justice-access-to-free-legal-aid, (accesat în data de 07.02.2019).
[603] http://en.yucom.org.rs/mapa-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci/, (accesat în data de 07.02.2019).
[604] https://www.unicef.org/serbia/en/stories/free-legal-aid, (accesat în data de 07.02.2019).
[605] A se vedea S. Vlatkovic, B. Maric, S. Dobrić, Pro Bono Practices and Opportunities în Serbia (precit.), p. 562.
[606] Idem, p. 572.

Totuși, barourile nu impun avocaților obligația de a oferi servicii *pro bono*, dar le permit acestora să se înscrie și să își ofere serviciile pentru o anumită taxă, dacă clienții întrunesc condițiile stabilite de autoritățile locale și de barou.[607] Totodată, trebuie menționat că asistența juridică *pro bono* nu este reglementată expres în nicio lege.[608] În aceste condiții, clinicile juridice organizate în cadrul facultăților de drept au devenit o sursă importantă de asistență juridică *pro bono*.[609]

Tradițiile politice și culturale din **Suedia** şi nivelul, mult peste medie, al dezvoltării economice și al prosperității au creat un mediu favorabil pentru asocierea cetăţenilor în organizaţii private non-guvernamentale în cele mai diverse domenii. Astfel în domeniul refugiaţilor se acordă asistenţa juridică *pro bono* în primul rând prin intermediul unor organizaţii precum Asocaţia Caritas Sweden, Centrul pentru Solidaritate cu Refugiaţii (Center for Refugee Solidarity), Reţeaua Suedeză a Grupurilor de Sprijin pentru Refugiaţi (Flyktinggruppernas Riksråd (FARR) - The Swedish Network of Refugee Support Groups), Asociaţia Salvaţi Copiii (Rädda Barnen Sweden), Crucea Roşie suedeză, Centrul suedez de consiliere pentru refugiaţi (Swedish Refugee Advice Centre).[610] Aceste organizaţii oferă de asemenea asistenţa juridică *pro bono* şi altor categorii de persoane defavorizate, în funcţie de domeniul lor de interes. În domeniul drepturilor persoanelor care au fost victime ale unor infracţiuni, este de menţionat activitatea asociaţiei „Asociaţia suedeză pentru protecţia victimelor" (The Swedish Association for Victim Support (VID) – Brottsofferjourernas Riksförbund, BOJ).[611]

Legea privind asistența juridică gratuită din **Ucraina**(art. 9) dă dreptul organizațiilor private să acorde ajutor public judiciar, însă doar sub forma asistenței juridice primare (furnizarea de informații cu caracter juridic, opinii juridice primare, furnizarea de informații cu privire la instituțiile publice competente să soluționeze problema persoanei în cauză). Activitatea acestora este supusă aprobării Ministerului Justiției. Ele trebuie să fie entități non-profit.

Organizațiile cu care Centrul de Coordonare pentru Asigurarea Asistenței Juridice Gratuite are încheiate parteneriate sunt următoarele[612]: Union of Advocates of Ukraine, All-Ukrainian Non-Governmental Organisation "Ukrainian Bar Association", International Renaissance Foundation, Ukrainian Legal Aid Foundation, Association of Lawyers of Ukraine, Union of Lawyers of Ukraine, Council of Lawyers of Ukraine, Ukrainian Helsinki Human Rights Union, Association of Juridical Clinics of Ukraine.

USAID *Access to Justice and Legal Empowerment Project* este un proiect care se desfășoară pe parcursul a 4 ani și care are ca scop îmbunătățirea accesului la justiție în domenii precum dreptul muncii sau în cauze vizând dreptul de proprietate. Prin acest proiect, se încearcă implementarea unui sistem de avocatură *pro bono* prin conectarea facultăților de drept, a organizațiilor non-guvernamentale și a avocaților.[613]

Pe de altă parte, unele firme de avocatură (cum ar fi Egorov, Puginsky, Afanasiev and Partners, Marchenko Danevych Law Firm, Avellum Partners Law Firm) asigură servicii de asistență juridică *pro bono*, fără ca această situație să echivaleze cu faptul că în Ucraina ar exista o cultură foarte dezvoltată pentru avocatura *pro bono*[614]. De altfel, această arie de activitate a firmelor de avocatură era practic inexistentă până la destrămarea Uniunii Sovietice. Organizațiile non-guvernamentale naționale și internaționale au început să se implice în acest sector abia ulterior anului 1991. Lipsa unei culturi istorice dezvoltate în favoarea avocaturii *pro bono* este una dintre principalele probleme cu care sistemul se confruntă, iar eficacitatea sa va fi dovedită doar prin educarea populației cu privire la importanța și necesitatea acestuia.

[607]Idem, p. 567.
[608]Idem, p. 568.
[609]Idem, p. 569.
[610] A se vedea http://www.refugeelegalaidinformation.org/sweden-pro-bono-directory, consultat în data de 11 aprilie 2014.
[611]A se vedea G. Blažytė, , L. Vaigė, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET),Lithuanian Social Research Centre, Institute for Ethnic Studies, Lithuania, 2014, la p. 54; document accesat în data de 14 aprilie 2019, la https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-lt.pdf.
[612]https://www.legalaid.gov.ua/en/partner.
[613]A se vedea A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, cit.supra, p. 677.
[614]Ibidem.

Medierea este unul dintre mijloacele alternative de soluționare a conflictelor față de procedurile judiciare. Pentru a lămuri, deci, cadrul analizei ce urmează, ar trebui ca mai întâi să facem următoarele precizări conceptuale și distincții: (A) să definim noțiunea însăși de mijloc alternativ de soluționare a conflictelor; (B) să distingem medierea de alte mijloace alternative de soluționare a conflictelor cu care ar putea fi confundată; (C) să analizăm noțiunea și mai ales caracterele medierii; (D) să arătăm cele două tendințe majore în materia organizării procedurii medierii prin raportare la cea judiciară: bazarea ei pe ideea fundamentală a caracterului voluntar și transformarea ei într-o procedură obligatorie și, în fine, (E) să analizăm dacă există unitate sau diversitate a procedurilor de mediere la nivel național și european.

Ideea că este preferabilă soluționarea conflictelor în afara procesului judiciar este veche. Ea este transpusă în formula, devenită populară datorită puternicei ei generalizări, că mai bine faci o înțelegere proastă decât un proces bun. Recursul la instanța de judecată trebuie să fie, în această optică, ultima soluție. Mai întâi, oamenii ar trebui să încerce să soluționeze altfel conflictele dintre ei. Deși epoca modernă a fost caracterizată prin impunerea, cel puțin în Europa continentală, a ideii unui sistem juridic complet, ierarhizat și etatizat, a cărui aplicare este făcută de o justiție care este monopol de stat, aceste mijloace de soluționare alternativă a conflictelor au fost întotdeauna o opțiune deschisă în unele sisteme europene. Iată ce scria Voltaire într-o scrisoare din 1739: „Cea mai bună lege, cel mai bun uzaj, cel mai util din câte am văzut, este în Olanda. Când doi oameni vor să pledeze unul contra altuia, sunt obligați mai întâi să meargă la un tribunal de judecători conciliatori, numiți făcători de pace. Dacă părțile vin cu un avocat sau un procuror, mai întâi aceștia sunt excluși, ca o bucată de lemn dintr-un foc pe care vrei să-l stingi. Făcătorii de pace zic părților: sunteți cu adevărat nebuni să vreți să vă cheltuiți banii și să vă faceți reciproc nefericiți. Vă vom face să vă înțelegeți fără să vă coste nimic. ... Dacă nebunia lor este incurabilă, le este permis să pledeze, ca atunci când abandonezi chirurgilor membrele cangrenate pentru a le amputa; atunci justiția își face treaba”[615].

Mijloacele de soluționare a conflictelor în afara procesului judiciar sunt denumite, de regulă, „mijloace alternative de soluționare a conflictelor”. Acestea reprezintă una dintre reacțiile contemporane la procesul de înstăpânire a dreptului statal asupra tuturor relațiilor sociale și de jurisdicționalizare a tuturor conflictelor, care presupune recursul cvasi-obligatoriu la judecător. *Dreptul* la un proces echitabil tinde, datorită acestei jurisdicționalizări extreme a vieții sociale, să se transforme în *obligația* de a recurge la proces. Această creștere a puterii judecătorilor probează slăbirea altor instituții, cum sunt familia, școala, religia, comunitățile profesionale sau grupurile de interese, care erau până acum chemate să regleze conduitele oamenilor în afara, sau cel puțin în marginea, sistemului de drept creat de către stat[616]. Societatea modernă se transformă, aparent inevitabil, într-o «societate contencioasă», care elimină orice mijloc alternativ de soluționare a conflictelor care ar tinde la evitarea procesului judiciar.

Instituționalizarea unor astfel de mijloace presupune o înțelegere aparte a sistemului juridic, în care există enclave de autonomie față de dreptul statal, care sunt integrate ordinii juridice și a căror aplicare este făcută prin intermediul unor organe integrate sistemului judiciar, dar în afara procesului, sau chiar prin intermediul unei forme de justiție nestatală. Statul modern este destul de reticent să recunoască aceste sisteme autonome de norme. Pentru a facilita crearea lor, trebuie recunoscut că „din moment ce societatea noastră este «bolnavă» de un exces de drept și de justiție, unul dintre principalele remedii constă în dezvoltarea metodelor alternative de reglare a conflictelor”[617]. Această viziune ar permite crearea mai facilă a unor instituții care să contribuie la reglarea nejudiciară a conflictelor, fie integrate sistemului organelor statale, cum sunt judecătorii de pace care încearcă să

[615]A se vedea Cousteaux Gilbert, Poillot Peruzzetto Sylvaine. La médiation. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 66 N°2,2014. Études de droit contemporain. Contributions françaises au 19e Congrès international de droit comparé (Vienne, 20 - 26 juillet 2014) pp. 403-404.
[616]A se vedea Chevallier, J., L’Etat post-moderne, LGDJ, Paris, 2003, p. 98.
[617]A se vedea Larrieu Peggy, La singularité de la médiation parmi les modes alternatifs de résolution des conflits, Revue juridique de l’Ouest, 2012, p. 7.

concilieze, fie exterioare acestora, dar complementare, cum este arbitrajul. Statul trebuie să recunoască, pe de altă parte, că părțile unui conflict juridic pot să ia în propriile mâini soluționarea conflictelor dintre ele, cum este cazul când admite tranzacția sau că pot apela la arbitraj chiar dacă există un conflict deja jurisdicționalizat, cum este cazul compromisului[618].

Mijloacele alternative de reglare a conflictelor pot fi clasificate în judiciare și extrajudiciare. Raportarea se face deci la organul care utilizează mijlocul de soluționare alternativă. Unele mijloace sunt alternative procesului, nu alternative instanței. Este ceea ce remarca deja Voltaire în 1739 în scrisoarea citată mai sus. În această optică, „dreptul la judecător nu este în mod necesar dreptul la o judecată"[619].

Mijloacele alternative judiciare de soluționare a conflictelor sunt cele pe care judecătorul însuși le folosește pentru a stinge procesul fără ca el să pronunțe o hotărâre care îl tranșează în favoarea unei părți. Legislațiile europene utilizează terminologii diferite în materie. Primul mijloc este concilierea judiciară directă. Astfel, Codul de procedură civilă francez dispune în art. 21 că „este misiunea judecătorului să concilieze părțile", iar Codul de procedură civilă român dispune în art. 21(2) „în tot cursul procesului, judecătorul va încerca împăcarea părților, dându-le îndrumările necesare, potrivit legii". Concilierea judiciară poate fi și indirectă. Se întâmplă astfel când judecătorul sesizat cu un litigiu încearcă împăcarea părților și soluționarea litigiului prin intermediul unui alt organ, integrat sistemului judiciar, cum ar fi un judecător de pace sau un conciliator judiciar sau neintegrat sistemului judiciar, extrajudiciar. Concilierea delegată poate fi prealabilă, adică tentată înainte de a fi începută judecarea litigiului în instanța competentă să îl tranșeze sau incidentă, atunci când este tentată în cursul judecății, caz în care uneori ea este numită mediere judiciară[620].

Mijloacele alternative extrajudiciare de reglare a conflictelor sunt cele care se desfășoară în afara instituțiilor judiciare, din inițiativa părților unui diferend juridic. Este vorba, în primul rând, de arbitraj. Deși unii teoreticieni se îndoiesc de caracterul acestuia de mijloc alternativ, având în vedere implicarea legislativă a statului și transformarea datorată acesteia, el rămâne o alternativă la instanța judiciară, chiar dacă el este dintr-un anumit unghi de vedere un mod „jurisdicțional și nu pacific de reglementare a litigiului"[621]. Alte mijloace alternative sunt concilierea extrajudiciară, cum este cea introdusă în Franța prin decretul 78-381 din 1978[622], medierea extrajudiciară, reglementată de majoritatea legislațiilor europene în mod distinct și a cărei generalizare și unificare este tentată de Directiva 2008/52/CE, pe care o vom analiza mai jos și concilierea sau medierea de drept public, cum ar fi cea realizată de avocatul poporului, mediatorul republicii, sau alți astfel de mediatori sau apărători ai drepturilor specializați în domeniul anumitor drepturi fundamentale, cum ar fi cele ale copilului, cele din educație, sau din domeniul economiei etc.

Uneori, printre mijloacele alternative de soluționare a conflictelor este enumerată și tranzacția, care, deși reprezintă rezultatul utilizării unora dintre mijloacele alternative, nu este decât un contract care previne sau stinge un litigiu, care poate căpăta și un caracter judiciar.

Unele dintre mijloacele alternative de soluționare a conflictelor tind la tranșarea conflictului, soluția oferită acestuia fiind aplicabilă prin forța coercitivă a statului. Există însă și mijloace alternative care nu au ca scop tranșarea conflictului, ci doar *reglarea* lui, prin restabilirea legăturii dintre părțile unui potențial conflict, fără ca soluția găsită să fie neapărat aplicabilă constrângător.

Pentru cei obișnuiți ca justiția să fie monopol de stat și ca norma să fie juridică doar dacă este aplicată prin forță, cum este spațiul juridic european continental modern, această a doua soluție este atipică. De aceea, instituționalizarea acestor mijloace alternative neconstrângătoare de reglare a conflictelor a fost deosebit de dificilă. Cu toate eforturile de a le promova la nivelul Uniunii Europene, ele rămân în continuare, mai ales în statele în care dreptul este etatizat (în mod tradițional sau din

[618] A se vedea Art. 5519(2) C.p.c. român: „Compromisul se poate încheia chiar dacă litigiul intervenit între părți este deja pe rolul unei alte instanțe".
[619] A se vedea Cadiet, Loïc, Panorama des modes alternatifs de règlement des conflits en droit français, R.L.R. No. 28/2011, p. 161.
[620] Idem, pp. 164-165.
[621] A se vedea Larrosson, Charles. Les modes alternatifs de règlement des conflits. Présentation générale, Revue internationale de droit comparé, vol. 49 nr. 2/1997, p.329.
[622] În 2008, conciliatorii de justiție au fost sesizați în 112828 afaceri și rata de reușită a concilierilor a fost de 59,6% conform Larrosson, Charles, op. cit., p. 156, care citează http://www.justice.gouv.fr/ciffres/Chifrescles2009.pdf .

cauza regimurilor politice totalitate care le-au dominat în a doua jumătate a secolului XX) destul de puțin utilizate. De aici tentația statelor de a le impune prin reguli juridice imperative, ceea ce creează un conflict între tipul de soluție pe care aceste mijloace alternative le țintesc și tipul regulilor statale care le impun și un potențial conflict cu liberul acces la justiție. Dacă principiul soluțiilor alternative procesului judiciar este găsirea de către părțile însele a unor soluții care să evite conflictul juridic, eventual cu ajutorul unui terț, atunci este împotriva naturii lor să fie impuse părților ca un prealabil obligatoriu al procesului. Totuși, mai multe sisteme europene încearcă o astfel de abordare.

Chiar reglementarea prea amănunțită a mijloacelor alternative le face suspecte în ochii celor care le utilizează, căci a le formaliza prea mult înseamnă a distruge avantajele care îi fac pe justițiabili să le prefere procesului. „Chiar dacă mijloacele alternative nu se situează în spațiul non-dreptului, ele rămân mai puțin juridice decât arbitrajul, de exemplu. Ar fi inoportun să regretăm acest lucru, sarcina juriștilor fiind aici să faciliteze recurgerea la aceste mijloace alternative, nu să le sterilizeze printr-o «juridicizare» excesivă”[623]. De aceea, legile care le impun sau le încadrează prea strict vor crea efecte perverse: „vom căuta în curând alternative la mijloacele alternative…”[624].

Nici teoretizarea prea tehnică nu este benefică acestor mijloace alternative de reglare a conflictelor. Într-adevăr, ele sunt destinate unor oameni obișnuiți, nu unor specialiști, iar terții care intervin în procedurile de soluționare alternativă creează încredere pentru că sunt mai puțin suspecți de utilizarea cunoștințelor tehnice pentru a face părțile dependente de ei decât profesioniștii procesului judiciar. De aceea, evoluțiile către tehnicizare, prezente mai ales datorită evoluției practicilor americane în domeniu, nu sunt benefice. Este deci de evitat să vorbim de mini-trial, med-arb, co-med-arb, last offer arbitration, baseball arbitration, med then arb, summary jury trial, early trial evaluation etc. Astfel de subtilități nu fac decât să transforme procedurile într-un fel de sanctuar al pontifilor în materie de alternative la procesul judiciar și nu pot profita decât profesioniștilor, care utilizează interpretarea *a profesia*[625] a procedurilor în propriul beneficiu.

Unele definiții pun accent pe negociere: „Medierea constă în a oferi un proces de negociere specific, care face apel la serviciile unui terț imparțial care nu deține nici puterea coercitivă, nici puterea decizională, pentru a ajuta părțile în conflict să găsească soluții litigiului lor”[626]. Pentru David Richbell, medierea este o formă mai structurată de negociere. Aceasta este o procedură voluntară, chiar dacă ea poate fi uneori prevăzută în avans într-un contract. Medierea se desfășoară într-un cadru flexibil, în care mediatorul ajută părțile să-și clarifice problemele şi să construiască un acord[627].

Alte definiții sunt centrate pe comunicare, considerând că aceasta este „inima și sufletul”[628] instituției: „Medierea este un proces inter-subiectiv, comunicațional și informal, în cadrul căruia participarea părților este voluntară sau acceptată și care necesită intervenția unui terț numit mediator, care are ca rol principal să gereze și să permită restabilirea comunicării între părți, cu scopul ca ele să poată să găsească soluții conflictului care le opune și să îl regleze printr-o înțelegere.”[629]

Alții combină perspectivele. Astfel, pornind de la necesitatea de a rezolva conflictul, medierea este văzută ca o negociere asistată de un mediator, care îi reunește pe cei implicați pentru reducerea ostilității, stabilirea unei comunicări eficiente, pentru a ajunge la conturarea unor proiecte de

[623]A se vedea Jarrosson, Charles,op. cit., p. 328.
[624] Idem., p. 336.
[625]A se vedea Mădălina-Cristina Putinei, Regula a profesia în interpretarea noului Cod penal roman, în Dan Popescu, George Gîrleșteanu (Eds.), Joint International Conference of Doctoral and Post-Doctoral Researchers, Craiova 12-13 september 2014, Vol. IV: Post-Doctoral Research within Social and Humanistic Sciences, p. 76-83.
[626]A se vedea Marie-Claire Belleau, « Les modes de prévention et de règlement des différends pour les PME », dans Charlaine Bouchard (dir.), Droit des PME, Cowansville, Éditions Yvon Blais, 2011, p. 565.
[627]A se vedea David Richbell, Mediation of Construction Disputes, Blackwell Publishing, Oxford, 2008, pp. 19-20.
[628]A se vedea Nina R. Meierding, Managing the Communication Process în Mediation, în Jay Folberg, Ann L. Milne, Peter Salem (edit.), Divorce and Family Mediation. Models, Techniques, and Applications, The Guilford Press, New York, Londra, 2004, p. 225. În România, aceeași viziune o are Diana-Ionela Ancheș, Medierea în viața social-politică, Teză de doctorat, U.B.B., Cluj-Napoca, 2010, publicată la Editura Universitară, București, 2011..
[629]A se vedea Louise Lalonde, La médiation judiciaire: nouveau rôle pour les juges et nouvelle offre pour les citoyens, à quelles contitions?, în A. Riendeau (dir.), Dire le droit: pour qui et à quel prix?, Wilson & Lafleur, Montréal, 2005, p. 32.

acorduri care să rezolve problemele curente și să salvgardeze relațiile dintre părți prin anticiparea nevoilor lor viitoare[630].

Unii pun accentul pe rezultat, alții pe caracterele procedurii. Combinațiile între perspectiva finalistă și cea procedurală sunt create potrivit unor criterii, de regulă, nerelevate. Ele aleg, efectiv aleatoriu, unele caractere ale medierii și le omit pe altele: „un proces informal în care un terț neutru, fără putere de a-şi impune soluția, ajută părțile aflate în conflict să ajungă la un acord reciproc acceptabil”[631].

„Diferențele sunt determinate de faptul că unele definiții ale medierii se concentrează pe ceea ce este medierea, pe când altele alte sunt orientate mai degrabă pe modul în care medierea se face sau chiar pe ceea ce este mediatorul.”[632]

Soluționarea alternativă a litigiilor în **Bulgaria** se realizează în cadrul instituției Ombudsman-ului, prin instituția medierii și prin arbitrajul existent în materie comercială.[633]

Ombudsman-ul Bulgariei intervine în cazurile în care acțiunile sau omisiunile autorităților statului încalcă drepturile și libertățile cetățenilor. În exercitarea atribuțiilor sale, acesta primește plângeri de la cetățeni privind presupusele încălcări ale drepturilor lor, desfășoară anchete pe baza respectivelor plângeri, emite recomandări adresate autorităților statului în scopul remedierii încălcărilor drepturilor identificate, acționează ca un intermediar între organele administrative și persoanele afectate în scopul reconcilierii pozițiilor acestora, poate sesiza Curtea Constituțională pentru constatarea neconstituționalității unei legi care încalcă drepturile cetățenilor, poate sesiza instanța supremă în cazul jurisprudenței contradictorii.[634]

În ceea ce privește medierea, aceasta a fost introdusă în sistemul juridic bulgar printr-o lege adoptată în 2004. Potrivit legii, medierea este aplicabilă în litigii civile și comerciale, în litigii administrative legate de drepturile consumatorului, în litigii de dreptul muncii și de dreptul familiei, în litigii penale, în condițiile stabilite în codul de procedură penală, și în alte litigii existente între persoane fizice sau/și juridice. De asemenea, instanța de judecată are autoritatea să propună din oficiu părților utilizarea medierii pentru soluționarea disputei lor. Totodată, părțile pot decide să recurgă la mediere și într-o fază ulterioară a procedurii judiciare. Dacă părțile cad de acord să recurgă la mediere, procesul poate fi amânat sau suspendat în funcție de voința părților. Un stimulent important care motivează părțile să ajungă la un acord privind soluționarea litigiului într-un proces pendinte este faptul că jumătate din taxa de timbru plătită este returnată reclamantului. Un alt articol din lege prevede că acordul privind soluționarea unui litigiu la care s-a ajuns prin intermediul medierii va avea forța juridică a unui acord privind soluționarea litigiului la care s-a ajuns prin intermediul instanței și va fi supus aprobării de către o instanță de judecată. Instanța va aproba acordul după ce a fost confirmat de părți, cu excepția situațiilor în care este în dezacord cu legea sau morala publică. În același timp, trebuie precizat că legea medierii din Bulgaria consacră principiul autonomiei de voință în acest domeniu, medierea nefiind impusă părților, iar acestea având opțiunea de a renunța la procedura medierii în orice moment. Mediatorii sunt acreditați de către ministrul justiției prin înscrierea într-un registru, dacă cerințele impuse de legea medierii sunt întrunite. Printre condițiile privind încredințarea unui mediator se numără: promovarea cu succes a unui curs de mediere, precum și lipsa condamnării pentru anumite infracțiuni sau a interdicției privind exercitarea unei profesii sau activități. În acest context, legea prevede că judecătorii și procurorii nu pot acționa ca mediatori.[635]

În ceea ce privește arbitrajul, această metodă de soluționare alternativă a litigiilor este larg răspândită și acceptată în Bulgaria. Arbitrajul este cea mai comună metodă de soluționare a disputelor

[630]A se vedea A.F. Acland, A Sudden Outbreak of Common Sense: Managing Conflict through Mediation, Hutchinson, Londra, 1990, pp. 8-18.
[631]A se vedea R. A. Bush Baruch, J. P. Folger, The Promise of Mediation: The transformative approach to conflict, Jossey Bass, San Francisco, 2005, p. 8; P. Fisher, W. Ury, Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In, Houghton Mifflin, Boston, 1981.
[632] A se vedea Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., p. 56.
[633]Idem, p. 107.
[634] http://ennhri.org/Ombudsman-of-the-Republic-of-Bulgaria (accesat în data de 16.03.2019).
[635] http://mediation-net.eu/index.php/en/law/6-bulgaria/24-legal-frame-of-mediation-in-bulgaria (accesat în data de 16.03.2019).

privind tranzacții financiare care implică elemente de drept internațional, costurile sale fiind semnificativ mai reduse decât cele ale unei proceduri judiciare. Potrivit legii, toate litigiile care implică drepturi pecuniare pot fi soluționate prin intermediul arbitrajului, în afara celor exceptate în mod expres de lege. În Bulgaria, există mai multe instituții de arbitraj, cele mai importante fiind Curtea de Arbitraj din cadrul Camerei de Comerț și Industrie a Bulgariei, respectiv Curtea de Arbitraj din cadrul Asociației Industriale Bulgare. Convenția de arbitraj este validă și executorie dacă se referă la litigii care pot fi supuse arbitrajului și dacă respectiva convenție este încheiată în scris. Dreptul bulgar nu impune vreo condiție specială persoanelor care doresc să devină arbitri, fiind suficiente ca acestea să fie majore și să aibă capacitate deplină de exercițiu. De asemenea, persoanele care nu au cetățenie bulgară pot deveni arbitri în cauze internaționale sau în cauze naționale, dacă una dintre părți este o companie bulgară având acționari majoritari străini. În restul cauzelor naționale, este necesar ca arbitrii să aibă cetățenie bulgară. În ceea ce privește competența tribunalului arbitral, acesta poate să oblige o parte la plata unor sume de bani, să dispună executarea unei obligații, să declare existența sau neexistența unui fapt având relevanță juridică sau a unei relații juridice, să oblige la plata unor dobânzi și costuri. Hotărârea instanței de arbitraj nu poate fi apelată în fața instanțelor de judecată. Ea poate fi doar anulată pe motive procedurale în cazurile prevăzute de lege. Hotărârile arbitrale sunt direct executorii în Bulgaria la fel ca hotărârile instanțelor judecătorești.[636]

Concilierea este unul dintre mijloacele alternative de soluționare a conflictelor în dreptul din **Belgia**. Ea se deosebește de mediere, pe care am studiat-o distinct, prin faptul că acordul părților este propus de un terț, în timp ce în procedura medierii părțile însele sunt cele care caută și formulează acordul. Procedura belgiană prevede că una sau mai multe dintre părțile unui conflict pot cere concilierea amiabilă în fața judecătorului. Cererea poate fi făcută și oral. Singurele condiții cerute sunt ca litigiul să porte asupra unor drepturi disponibile, să fie vorba de un litigiu care este supus pentru prima dată judecății unui judecător, care este susceptibil de a fi rezolvat prin tranzacție, între părți care au capacitate.

În anumite cazuri, încercarea de conciliere a părților este făcută obligatorie de către legiuitor. Este vorba de litigiile locative (art. 1344 din Codului judiciar) și de cele în competența tribunalelor de muncă (art. 734 din Codul judiciar). Procedura nu este obligatorie dacă locatorul intentează proces pentru neplata locațiunii, revizuirea acesteia sau evacuarea locatarului.

În cazul în care judecătorul desemnează un expert, acesta trebuie să încerce concilierea părților (art. 977 din codul judiciar). În cazurile de divorț, atât în primă instanță cât și în apel, se face referire la concilierea părților 9art. 757, alin. 10 din Codul judiciar).

În practică, concilierea printr-o tranzacție amiabilă este destul de rar utilizată.

Statul pune la dispoziție broșuri asupra tehnicilor de conciliere în multe domenii[637].

Pentru a soluționa pe cale amiabilă litigiile de valoare mai mica sau foarte tehnice, sistemul Belgian a căutat o soluție rapidă și mia puțin costisitoare în diverse sfere ale activității economice. Impulsul dat de diversele asociații de consumatori au căpătat o bază legală și sunt încadrate de Serviciul Public Federal pentru Economie (SPF Economie). Pentru a indica consumatorilor calea de urmat în multitudinea comisiilor și procedurilor care se ocupă de acest tip de rezolvare a litigiilor, SPF Economie a creat o platformă centrală care asigură dirijarea plângerilor pentru a le asigura un tratament adecvat. Această platformă se numește BELMED.

Pentru diversele sfere care sunt vizate, au fost create entități specializate, în colaborare cu sectoarele comerciale implicate.[638]

---

[636]https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-621-5273?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1 (accesat în data de 16.03.2019).

[637] Ministère des Affaires économiques et Ministre de l'Intégration http://www.scribd.com/doc/53271654/6/De-verzoeningsprocedure(link is external) ; Conciliation travail du port http://www.cepa.be/pdf/ha/codex/co_log_cont/co_log_cont_h_13.pdf(link is external) ; Brochure du Ministre de la Justice sur la loi relative aux baux http://www.juridischforum.be etc.

[638]Informațiile sunt disponibile online, pe următoarele site-uri:
http://economie.fgov.be/fr/consommateurs/Voyages/Commission_litige.be(link is external)
http://www.bouwverzoening.be/(link is external)
http://www.navem.be(link is external)

Dreptul belgian nu cuprinde dispoziții particulare privind arbitrajul, care să îl deosebească de standardul european în domeniu. Arbitrajul este o procedură reglementată de Codul Judiciar (partea VI). Doar părțile capabile și litigiile care sunt susceptibile de tranzacție pot face obiectul arbitrajului.

Arbitrajul este foarte apropiat de procedura judiciară, cu deosebirea că părțile desemnează ele însele unul sau mai mulți arbitri, care pronunță o decizie obligatorie, dar susceptibilă de recurs judiciar. Arbitrajul se produce într-o sferă închisă, fiind mai protector pentru imaginea părților și mai rapid decât procedurile contencioase judiciare. Deciziile arbitrale pot fi supuse tribunalului de primă instanță pentru exequatur. Odată învestite, ele au aceeași valoare juridică precum o hotărâre judecătorească.

Dreptul colaborativ este introdus în Belgia sub influența americană, care l-a creat pentru litigiile familiale, sferă în care părțile au adesea o reticență mai crescută să sesizeze un judecător.

Avocații pot să pună în operă o procedură de soluționare amiabilă a conflictelor, care nu implică un terț, ca în cazul medierii, dar care, ca și aceasta, se bazează pe confidențialitate, transparență și facilitarea comunicării între părți. Diferența esențială față de mediere este că procedura este dirijată de avocați.

Dreptul colaborativ se bazează pe următoarele principii :

1. Lucrul în grup

2. Angajamentul contractual al părților și al avocaților lor de a găsi o soluție durabilă și mutuală litigiului și de a renunța la litigiul judiciar ;

3. Confidențialitatea informațiilor și transparența schimbului lor ;

4. În caz de eșec al metodei, avocații se retrag și nu mai pot asista clienții într-o procedură contencioasă.

Această ultimă trăsătură a dreptului colaborativ este cea mai importantă. În lipsa ei, este clar că nicio parte a diferendului nu va încredința informații utile știind că avocatul adversarului le-ar putea utiliza într-un litigiu în fața instanței. Retragerea avocaților dă coerență procedurii și o deosebește de o simplă negociere asistată.

Dreptul colaborativ belgian are câteva particularități. Dacă în cele mai multe state acest tip de rezolvare a diferendelor a fost creat la inițiativa avocaților, în Belgia ideea a fost creată în cadrul Comisiei de dreptul familiei a ordinului francez al avocaților Baroului Bruxelles. În 2007, consiliul ordinului francez al avocaților din Bruxelles a adoptat dreptul colaborativ ca mijloc alternativ de soluționare a conflictelor. În 2009 O.B.F.G. a aderat la carta dreptului colaborativ și a extins-o tuturor materiilor, nu doar celor familiale. Reguli speciale de deontologie au fost create în materie, ceea ce creează climatul necesar funcționării procedurii[639].

Această procedură ar putea fi avută în vedere și de barourile din România.

Două părți în conflict decid să stingă litigiul printr-o tranzacție care cuprinde un element încă nedeterminat. Ele conferă unui terț sarcina de a determina acest element indeterminat. Acest mod de soluționare a conflictelor este util pentru a rezolva litigiile care prezintă anumite aspect tehnice. De exemplu, în materie de construcții, părțile conferă unui specialist sarcina de a determina ce lucrări trebuie întreprinse pentru a aduce la standardele contractuale o lucrare. Sau în materie de evaluare, părțile decid ca un specialist să determine valoarea unor drepturi. În toate cazurile decizia terțului este irevocabilă. Dacă se înșeală, el este cel care este responsabil.

O primă instituție care ar merita atenția pentru a fi transpusă în dreptul românesc este cea a dreptului constituțional la ajutor juridic.

---

http://www.federauto.be/fr/(link is external)
http://www.fbt-online.be/fbt/fbtfrnw.nsf?Open(link is external)
http://www.crioc.be/(link is external)
http://www.degeschillencommissie.nl/home(link is external)
http://www.cecbelgique.be/resolution-des-litiges-s11092.htm(link is external)

[639]L'avocat et les modes alternatifs de résolution des conflits
https://avocats.be/sites/default/files/CHAP%2021%20L%27AVOCAT%20ET%20LES%20MODES%20ALTERNATIFS%20DE%20REGLEMENT%20DES%20CONFLITS%20020416.pdf

Ajutorul judiciar pentru persoanele vulnerabile financiar ar putea fi transpusă în dreptul românesc cu efecte benefice. De asemenea, tratamentul diferențiat al unor categorii de subiecți de drept în funcție de un drept de acces la justiție care ar cuprinde un drept de acces intelectual la justiție.

În materia mijloacelor alternative de soluționare a conflictelor, Credem că introducerea unei proceduri echivalentă dreptului colaborativ belgian ar fi benefică. Introducerea ar putea fi făcută de Barourile de avocați. O formare inițială și continuă ar putea fi introdusă în acest scop.

Compatibilizarea formelor de sprijin juridic oferite de ONG-uri sau de facultățile de drept cu reglementarea profesiilor juridice ar fi, de asemenea, utilă pentru eficientizare accesului la drept și la justiție.

În unele ipoteze, persoanele pot renunța la dreptul lor de acces la o instanță judecătorească. În Cipru, renunțarea este limitată la ipotezele în care, prin contractul pe care l-au încheiat între ele, părțile au convenit să accepte arbitrajul. Cu toate acestea, părțile nu pot renunța la dreptul de acces la justiție în cazul litigiilor de dreptul muncii. Potrivit art. 3 din cap. 4 al *Legii arbitrajului*, o înțelegere scrisă cu privire la trimiterea și supunerea la procedura arbitrală a disputelor viitoare este irevocabilă, decizia arbitrală având forța unei decizii judiciare.

În Cipru, orice persoană poate solicita ca decizia unei autorități publice să fie controlată pe cale internă de aceasta însăși. Controlul de acest tip trebuie să conducă la o soluționare efectivă a cererii. De asemenea, în anumite cazuri, legislația cipriotă prevede posibilitatea ca cel interesat să obțină un control ierarhic al deciziei respective. Această decizie, obținută pe calea controlului ierarhic, nu este, însă, definitivă, ea putând fi contestată la Curtea Administrativă, hotărârea acesteia din urmă fiind, la rândul său, controlată de Curtea Supremă.

Litigiile administrative pot, de asemenea, să fie soluționate de către autoritatea independentă a *Ombudsman*-ului (*Office of the Commissioner for Administration and Human Rights*). Aceasta reprezintă o instituție de control extrajudiciar al administrației și de protecție a drepturilor omului. *Ombudsman*-ul este competent să investigheze plângerile împotriva oricărui funcționar sau serviciu public, care încalcă drepturile omului sau își exercită atribuțiile cu nerespectarea regulilor de bună administrare și comportare corectă cu cei administrați. *Ombudsman*-ul va declanșa o anchetă la sesizarea unui cetățean, direct și personal afectat de acțiunea pe care o vizează prin plângerea sa. De asemenea, *Ombudsman*-ul poate să înceapă o investigație la dispoziția Consiliului de Miniștri sau din oficiu, în chestiuni de ordin general. Rapoartele *Ombudsman*-ului nu sunt obligatorii. Cu toate acestea, ca rezultat al unor modificări legislative recente, *Ombudsman*-ul poate în prezent să inițieze consultări cu autoritățile implicate.

În anul 2004[640], *Ombudsman*-ul a fost indicat ca autoritate națională funcționând cu titlu de *Equality Body*, cu mandatul extins de a analiza plângerile formulate pentru toate cele 5 motive indicate de Directivele 2000/EC/43 și 2000/78/EC. Acest organism este, în fapt, învestit cu competențe care le excedează pe cele solicitate de directivele amintite: poate primi și investiga plângeri de discriminare, poate prezenta rapoarte și emite ordine (prin publicare în Gazeta Oficială) prin care situația care a generat discriminarea să fie eliminată. O decizie a *Ombudsman*-ului poate fi folosită ca temei pentru a solicita despăgubiri într-o acțiune introdusă în fața unei jurisdicții, nefiind obligatorie parcurgerea prealabilă a procedurii în fața *Ombudsman*-ului. Cu toate acestea, victimele discriminărilor rasiale sau etnice folosesc rareori această posibilitate, mijloacele lor de a sesiza jurisdicțiile naționale fiind limitate. Invers, sesizarea unei jurisdicții determină suspendarea procedurii în fața *Ombudsman*-ului. În calitate de *Equality Body*, *Ombudsman*-ul poate aplica amenzi în cuantum mic, poate formula recomandări în atenția persoanei împotriva căreia a fost formulată plângerea și poate supraveghea modul în care aceasta se conformează recomandării de a-și redresa conduita. Toate ordinele, amenzile sau recomandările emise sau aplicate de *Ombudsman* pot fi anulate de Curtea Supremă națională, la cererea persoanei interesate. În calitate de *Equality Body*, *Ombudsman*-ul poate investiga la sesizări formulate de organizații non-guvernamentale, organizații, comitete, asociații, cluburi, fundații, sindicate, salariați, angajatori, autorități locale, persoane de drept public, etc. Rapoartele *Ombudsman*-ului sunt comunicate Procurorului General, care poate aprecia

[640] Statutul Ombudsman-ului a fost modificat, de exemplu, prin Legea nr. 36(I)/2004.

necesitatea adoptării de măsuri administrative sau legislative în conformitate cu angajamentele internaționale ale Ciprului.

În Monaco, este reglementată doar medierea pentru cauzele de dreptul familiei.

Principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor în **Italia** sunt *arbitrajul*, *medierea* și *negocierea.*[641]

În ceea ce privește arbitrajul, părțile pot conveni să rezolve prin arbitraj conflicte contractuale sau necontractuale cu privire la drepturi alienabile, cu excepția situațiilor în care legea interzice acest lucru. Arbitrajul poate fi de două feluri: *ad-hoc* (caz în care părțile stabilesc regulile care guvernează arbitrajul sau deleagă arbitrilor această competență) și *instituțional* (caz în care părțile apelează la o instituție specializată pentru soluționarea conflictului lor, aceasta fiind guvernată de reguli specifice).[642]

În scopul reducerii încărcăturii instanțelor de judecată italiene, printr-o lege adoptată în 2010 s-a reglementat obligația părților de a recurge la mediere în anumite domenii înainte de a iniția o acțiune în justiție. Procedura medierii se desfășoară sub supravegherea unui organ calificat înregistrat pe o listă a ministerului justiției.[643] Potrivit legii, acordul privind medierea urmează să fie aprobat la cererea uneia dintre părți de către președintele judecătoriei din raza sediului instituției în cadrul căreia s-a realizat medierea, cu condiția să nu fie contrar politicii publice sau unor reguli de drept prioritare. Acordul aprobat are valoarea unui titlu executoriu.[644]

Procedura negocierii asistate, introdusă în 2014, constituie o altă procedură obligatoriu de epuizat în anumite circumstanțe înainte de sesizarea instanțelor de judecată, având ca scop ajungerea la o înțelegere amiabilă între părți.[645] Negocierea este obligatorie în litigii privind prejudiciile rezultate din circulația vehiculelor și navelor, precum și în cazul acțiunilor privind obligarea la plata unor sume sub 50 000 de euro, fără includerea litigiilor în care este obligatorie medierea.[646] Partea care dorește să inițieze o acțiune în aceste domenii, are obligația de a invita în scris cealaltă parte să negocieze o înțelegere amiabilă cu asistența avocatului său. Partea adversă poate accepta sau respinge invitația în termen de 30 de zile. În acest caz, persoana are dreptul de a iniția o acțiune în justiție.[647]

Cea mai mare critică adusă sistemului juridic din **Portugalia** este durata nerezonabilă a proceselor. Potrivit celor mai recente statistici, durata medie a unui proces civil este de 37 de luni.[648] Din acest motiv, atât societatea civilă, cât și Guvernul au încurajat promovarea soluționării alternative a litigiilor pe calea arbitrajului, medierii, concilierii și soluționării litigiilor de către judecători de pace. În 2001, Guvernul a creat Cabinetul pentru soluționarea alternativă a litigiilor, un departament al ministerului de justiție dedicat exclusiv acestui domeniu.[649]

În ceea ce privește arbitrajul, acesta este promovat de Guvernul portughez, fiind aplicabil chiar și în domenii cum ar fi dreptul fiscal. În Portugalia, se practică atât arbitrajul instituțional, cât și cel *ad-hoc*, iar criteriul în lumina căruia se stabilește caracterul arbitrabil al unui litigiu are de-a face cu caracterul patrimonial și alienabil al drepturilor litigioase.[650] Totodată, există litigii în cazul cărora recurgerea la arbitraj este obligatorie, cum ar fi cele privind drepturile de proprietate industrială în

[641]https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/3-5021581?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1 (accesat în data de 15.03.2019).
[642]Idem.
[643]Idem.
[644] https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-it-en.do?member=1 (accesat în data de 15.03.2019).
[645]https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/3-5021581?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1 (accesat în data de 15.03.2019).
[646] https://iclg.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/italy (accesat în data de 15.03.2019)
[647]Idem.
[648]https://thelawreviews.co.uk/chapter/1166493/portugal (accesat în data de 16.03.2019).
[649]Idem.
[650]A se vedea Arbitration în Portugal, Thomson Reuters, 2015, p. 1, https://www.bch.pt/Arbitration%20in%20Portugal%20(w-000-4039).pdf (accesat în data de 16.03.2019).

domeniul medicamentelor, dreptul sportului, precum și cele legate de negocierile colective în domeniul dreptului muncii.[651]

În ceea ce privește medierea, aceasta este aplicabilă în Portugalia în domenii specifice, și anume în domeniul dreptului familiei, dreptului muncii, dreptului penal, civil și comercial. În cazul primelor trei domenii menționate, există structuri speciale de mediere, cu mediatori specializați. Medierea civilă și comercială se desfășoară în cadrul unor procese judiciare conduse de judecători de pace. Totodată, medierea poate avea loc și în afara jurisdicției instanțelor anterior menționate, sub forma medierii extrajudiciare. Totuși, acest tip de mediere nu urmează aceleași reguli, din moment ce dacă nu se ajunge la un acord în cazul medierii extrajudiciare, cauza nu poate fi trimisă spre judecare unei instanțe de judecată, precum în cazul proceselor conduse de judecători de pace.[652] Aceștia din urmă au competența de a soluționa doar litigii privind sume sub 15 000 de euro.[653]

Concilierea are o natură informală și este o procedură în cadrul căreia părțile, cu sau fără implicarea unei persoane terțe, încearcă să găsească o soluție pentru conflictul care trebuie soluționat. În cazul în care o persoană terță se implică în procedura concilierii, aceasta va încerca să ajute părțile să ajungă la un acord voluntar.[654]

Ca metodă alternativă de soluționare a litigiilor în **Cehia** este reglementată medierea. Serviciul de probațiune și mediere din Republica Cehă[655] este organismul centralizat responsabil cu medierea ca mijloc de abordare a consecințelor unei infracțiuni între autorul infracțiunii și victimă în cadrul procedurilor penale, Ministerul Justiției răspunzând de acest serviciu.

Medierea[656] este posibilă și în materie civilă și de altfel în orice domeniu juridic, cu excepția cazului în care este exclusă prin lege. Cel mai adesea se recurge la mediere în domenii precum dreptul familiei, dreptul comercial și dreptul penal. Conform Codului de procedură civilă, judecătorul care prezidează ședința de judecată poate dispune, dacă este practic și adecvat, ca părțile în proces să participe la o reuniune inițială, cu durata de trei ore, cu un mediator. În astfel de cazuri, procedurile în instanță pot fi suspendate pe o durată de până la trei luni.[657]

Ca activitate specifică, medierea este reglementată în prezent atât de Legea nr. 202/2012 privind medierea, cât și, în materie penală, de Legea nr. 257/2000 privind Serviciul de probațiune și mediere din Republica Cehă. Un mediator înregistrat care își desfășoară activitatea în conformitate cu Legea nr. 202/2012 trebuie să promoveze un examen profesional în fața unei comisii desemnate de Ministerul Justiției. Un mediator care acționează în cadrul Serviciului de probațiune și mediere în conformitate cu Legea nr. 257/2000 trebuie să promoveze un examen de calificare.[658]

În domeniul medierii activează și o serie de **entități și organisme nonguvernamentale[659].**

În conformitate cu Directiva 2008/52/CE care permite părților implicate într-un litigiu să solicite ca un acord scris care a rezultat din procesul de mediere să dobândească caracter executoriu și în Cehia acordul părților obținut prin medierea în materie civilă poate fi înaintat instanței în contextul procedurilor ulterioare. Iar în materie penală, rezultatele medierii oferite de către Serviciul

[651]Idem, p. 2.

[652] https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-pt-en.do?member=1 (accesat în data de 17.03.2019).

[653]https://thelawreviews.co.uk/chapter/1166493/portugal (accesat în data de 16.03.2019)

[654]http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_por_en.htm (accesat în data de 17.03.2019).

[655] Pagina web a Serviciului de probațiune și mediere din Republica Cehă este disponibilă la adresa: https://www.pmscr.cz/;

[656] Informații despre activitate de mediere puteți accesa la pagina web de la adresa: http://www.ceskymediator.cz/en/facts-about-mediation/;

[657] În cazul în care o instanță judecătorească suspendă procedurile într-o cauză civilă și dispune ca părțile să participe la o reuniune inițială cu un mediator, primele trei ore ale ședinței de mediere sunt plătite la rata prevăzută în legislația de punere în aplicare (400,00 CZK pentru fiecare oră începută), iar costul este împărțit în mod egal între cele două părți (dacă părțile sunt scutite de la plata taxelor judiciare, acestea sunt suportate de către stat). Atunci când medierea se prelungește peste trei ore, costurile suplimentare sunt împărțite în mod egal între cele două părți, până la suma convenită între mediator și părțile la mediere (și anume, părțile în proces). Informații accesate la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/RO/mediation_in_eu_countries?CZECH_REPUBLIC&init=true&member=1;

[658]Ibidem;

[659] Cum ar fi Asociația Iuridicum Remedium, a cărei pagină web poate fi consultă la adresa: http://www.iure.org/EN; Organizația Frank Bold, a cărei pagină web poate fi consultată la adresa: http://en.frankbold.org/about-us;

de probațiune și mediere pot fi luate în considerare de către procurorul de stat și de instanța judecătorească în deciziile acestora cu privire la un cazul dedus judecății.[660]

Principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor existente în **Croația** sunt medierea, arbitrajul și concilierea.

Medierea poate fi de două tipuri: judiciară și extrajudiciară. Medierea judiciară poate avea loc în orice fază a procedurii judiciare desfășurate în primă instanță și apel. Acest tip de mediere se poate realiza exclusiv de către un judecător al instanței în discuție, instruit în ceea ce privește medierea. Un astfel de judecător nu poate fi mediator într-un litigiu în care a fost repartizat ca judecător. Medierea extrajudiciară s-a desfășurat cu mult succes de-a lungul timpului în diverse centre de mediere din cadrul anumitor instituții, cum ar fi Camera de Economie a Croației, Camera Croată de Comerț și Industrie sau Asociația Patronală Croată. Cu toate acestea, medierea cu mediatori selectați de părți se poate desfășura și în afara acestor centre.

Potrivit legii medierii, ministerul justiției deține un registru al mediatorilor. Aceștia trebuie să fie instruiți în domeniu și să participe la o formare profesională continuă. Procesul medierii poate fi inițiat de una din părțile litigiului, dacă și cealaltă parte acceptă propunerea, de ambele părți sau de către o terță persoană (de exemplu, judecătorul cauzei). Medierea se va desfășura potrivit acordului părților. Mediatorul poate participa la redactarea înțelegerii amiabile și poate face recomandări cu privire la conținutul acesteia. O astfel de înțelegere este obligatorie pentru părțile care au semnat-o. Dacă părțile și-au asumat anumite obligații potrivit înțelegerii, acestea au obligația de a le îndeplini cu promptitudine. Totodată, o astfel de înțelegere are caracter executoriu dacă cuprinde o obligație de executat cu privire la care părțile pot ajunge la un compromis și dacă cuprinde o clauză executorie. Potrivit majorității experților în domeniul medierii, orice litigiu vizând drepturi de care părțile pot dispune în mod liber poate fi soluționat pe calea medierii, aceasta fiind utilizată mai ales în litigii civile și comerciale.[661]

În ceea ce privește arbitrajul în Croația, cea mai importantă instituție în acest domeniu este Curtea Permanentă de Arbitraj a Croației din cadrul Camerei de Economie a Croației. În 2001, în Croația a fost adoptată o lege privind arbitrajul intern și internațional în materie comercială și necomercială care urmează legea model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional. Orice persoană sau entitate juridică poate fi parte a unei convenții de arbitraj, inclusiv statul, agențiile statului, precum și autoritățile locale și regionale. De asemenea, orice problemă poate fi soluționată pe calea arbitrajului. Potrivit legii arbitrajului, clauza de arbitraj este divizibilă prin raportare la celelalte clauze ale contractului, ceea ce înseamnă că anularea unui contract nu invalidează în mod necesar clauza de arbitraj. De asemenea, convenția de arbitraj trebuie încheiată în scris. Orice persoană adultă care are discernământ poate deveni arbitru în Croația, indiferent de pregătirea sa juridică sau de cetățenia sa. Cu toate acestea, judecătorii în funcție nu pot deveni arbitri numiți de părți. Părțile au libertatea de a alege regulile aplicabile în cadrul procedurii de arbitraj, cu condiția respectării anumitor reguli fundamentale: tratamentul egal al părților, imparțialitatea arbitrilor și notificarea echitabilă a părților. Hotărârea arbitrală trebuie redactată în scris, motivată, semnată și datată. Hotărârea arbitrală nu poate fi contestată decât în cazuri excepționale atunci când există motive de anulare sau vicii grave de procedură. Totodată, contestarea hotărârii arbitrale mai este posibilă, dacă s-a convenit în acest sens în convenția de arbitraj, la cererea uneia dintre părți, dacă au apărut probe noi favorabile acesteia, în măsura în care neinvocarea lor în prima procedură nu îi poate fi imputată. De asemenea, hotărârii arbitrale îi poate fi conferită forță executorie de către o instanță de judecată, cu condiția să nu se constate că problema în discuție nu putea fi soluționată pe calea arbitrajului sau că hotărârea arbitrală contravine politicii publice a Croației.[662]

În ceea ce privește concilierea, în cadrul Camerei Croate de Comerț funcționează un centru de conciliere care oferă servicii de mediere, conciliere și alte forme de soluționare alternativă a litigiilor în cadrul cărora unul sau mai mulți conciliatori, fără a avea autoritatea de a dispune o înțelegere

[660] Informații disponibile la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/RO/mediation_in_eu_countries?CZECH_REPUBLIC&init=true&member=1;

[661] https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-hr-en.do?member=1 (accesat în data de 25.03.2019).

[662]https://globalarbitrationreview.com/chapter/1148889/croatia (accesat în data de 25.03.2019).

obligatorie, asistă părțile în procesul de a ajunge la o înțelegere amiabilă în litigii care privesc drepturi de care acestea pot dispune. Pentru inițierea procedurii concilierii nu este necesară existența unui acord anterior. Totodată, această procedură este independentă de o eventuală procedură de arbitraj cu privire la același litigiu.[663]

Arbitrajul și medierea, ca forme alternative de soluționare a litigiilor sunt de multă vreme solid înrădăcinate în practica socială și juridică din **Danemarca**. Acest lucru este vizibil mai ales în domeniul relațiilor de dreptul muncii, unde Guvernul intervine extrem de rar în litigiile dintre angajatori și salariați, lăsându-le acestora o largă marjă de negociere[664] pentru a-și rezolva disputele prin soluții convenite de comun acord.[665] De asemenea, căi alternative de soluționare a litigiilor sunt utilizate în domenii precum construcțiile, relațiile comerciale sau protecția consumatorului.[666] Rolul decisiv revine actorilor sociali, instituțiile statului și procedurile judiciare având de regulă o poziție mai estompată și un rol mai puțin proeminent. Dispozițiile legale în materie sunt destul de succinte.

Medierea[667] (concilierea) prealabilă este prevăzută în principiu ca obligatorie în toate cauzele civile aflate în primă instanță (§ 268 alin. 1 din Legea daneză de procedură civilă).[668] Ea poate fi omisă atunci când prin natura cauzei, din circumstanțe personale ce țin de părțile litigante sau din alte împrejurări reiese cu claritate, de la bun început, că această procedură va fi inutilă (alin. 2 al aceleiași secțiuni). Medierea poate avea loc și când cauza este înaintată unei instanțe superioare, iar eșecul medierii nu poate duce la respingerea acțiunii (§ 268 alin. 2 și 3).[669]

Concilierea este reglementată de codul **elvețian** de procedură civilă în art. 197- art. 212. Principiul care guvernează procedura civilă elvețiană este că procedura în fond este precedată de o tentativă de conciliere în fața unei autorități de conciliere. Noul Cod urmează deci principiul „mai întâi conciliează, mai apoi judecă". Această regulă de bază este urmată de cele mai multe proceduri civile cantonale, chiar dacă terminologia utilizată nu este unitară. În cele mai multe cantoane, concilierea este făcută de un judecător de pace sau de un judecător conciliator, pa când în alte cantoane este făcută chiar de judecătorul instanței de fond. Dar concilierea nu trebuie neapărat atribuită unei autorități judiciare. Autoritatea de conciliere trebuie însă, în toate cazurile să fie independentă față de administrație. Determinarea autorității de conciliere este de resortul cantoanelor, fiind o regulă de organizare judiciară[670]. Tribunalul Federal a judecat că autoritatea de conciliere nu este un *tribunal*, chiar dacă ea dispune de o anumită putere de a propune o soluție și chiar de decizie[671].

Încercarea de conciliere este obligatorie. Neurmarea procedurii atrage inadmisibilitatea acțiunii. Îndeplinirea condiției de admisibilitate a urmării căii prealabile a concilierii este examinată

[663] http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Rules-Conciliation-CC-Economy.pdf (accesat în data de 25.03.2019).

[664] A se vedea Christian Lyhne Ibsen, The Role of Mediation Institutions în Sweden and Denmark after Centralized Bargaining, în „British Journal of Industrial Relations" Vol. 54 issue 2 (2016), pp. 285-310.

[665] A se vedea O. Hasselbalch: "Denmark", în Labour Law and Industrial Relations, International Encyclopaedia of Laws (The Hague, Kluwer Law International, 2005) citat în Collective Dispute Resolution through Conciliation, Mediation and Arbitration: European and ILO Perspectives, (High-Level Tripartite Seminar on the Settlement of Labour Disputes Through Mediation, Conciliation, Arbitration and Labour Courts, Nicosia, Cyprus , October 18th – 19th, 2007), International Labour Office, Geneva, s.a., pp. 2 și 6; accesibil la: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/meetingdocument/wcms_366949.pdf(consultat la 9 aprilie 2019).

[666] Jens Rostock-Jensen și Sebastian Barrios Poulsen, Arbitration Guide IBA Arbitration Committee DENMARK , September 2014, International Bar Assosciation, 2014, accesibil la https://www.ibanet.org/LPD/Dispute_Resolution_Section/Arbitration/Arbcountryguides.aspx, consultat la 8 aprilie 2019.

[667] A se vedea Lin Adrian, Court-Connected Mediation în Danish Civil Justice: A Happy Marriage of a Strained Relationship, în Laura Ervo & Anna Nylund (eds.) The Future of Civil Litigation – Access to Court and Court-annexed Mediation în the Nordic Countries, Springer 2014, p. 157-184.

[668] "The Consolidate Act on the Administration of Justice (Consolidate Act No. 905 of November 10, 1992)", modificat în 2017, accesibil la: https://wipolex.wipo.int/en/text/434354, consultat la 8 aprilie 2019.

[669] Celelalte două secțiuni (§§ 269 și 270) al capitolului 28 (Medierea) din legea menționată cuprind dispoziții generale, privind posibilitatea dezbaterii cu ușile închise și efectul obligatoriu al hotărârilor judecătorești pronunțate pe baza raportului d emediere.

[670] A se vedea ATF 139 III 273 (4A_28/2013 du 3.6.2013) c. 2.2

[671] A se vedea ATF 139 III 273 (4A_28/2013 du 3.6.2013) c. 2.2

din oficiu[672]. Tribunalul a judecat că nu există formalism excesiv în cazul prevederii inadmisibilității cererii care nu este precedată de o tentativă de conciliere obligatorie.

Art. 198 CPC prevede excepțiile de la procedura de conciliere, care nu trebuie să aibă loc în procedura simplificată, în procesele de stare civilă, în acțiunile care privesc contribuția la întreținerea copiilor sau la încredințarea acestora, dacă unul dintre părinți se adresează autorității de protecție a copilului înainte de introducerea acțiunii, în procedura divorțului, în procedurile care privesc desfacerea sau anularea parteneriatelor înregistrate, în anumite proceduri prevăzute de legea federală privind urmărirea datoriilor și falimentul, în litigiile care sunt judecate de o instanță cantonală unică și în cazul în care tribunalul a fixat un termen pentru depunerea cererii.

Părțile pot renunța la conciliere în litigiile comerciale a căror valoare litigioasă depășește 100 000 de franci, dacă se acordă asupra acestui lucru. Reclamantul poate renunța unilateral dacă domiciliul sau sediul pârâtului este în străinătate, chiar dacă acesta are o sucursală în Elveția[673], dacă este necunoscut și în litigiile care țin de legea din 1995 asupra egalității.

Sarcina autorității de conciliere este de a încerca să găsească un acord între părți. Ea nu este ținută de vreo formă. O tranzacție poate să poarte asupra problemelor litigioase care nu sunt cuprinse în obiectul litigiiului în măsura în care contribuie la rezolvarea sa. Autoritățile paritare de conciliere pot acorda conciliere juridică părților în anumite domenii. Aceste consilieri juridice nu trebuie, când sunt date de judecător să creeze aparența de parțialitate. „Asupra fondului cauzei, judecătorul nu poate trata unilateral cu una dintre părți, nici chiar în scopul unei tranzacții. Orice conversație purtată cu una ditre părți singură îl expune pe judecător la suspiciunea că a dat asigurări sau sfaturi sau că a a fost influențat de aceasta. Dacă o singură parte obține șansa de a fi ascultată de judecător – chiar și pentru o perioadă scurtă de timp, în cadrul discuțiilor tranzacționale -, respectiv dacă una dintre părți obține o preeminență pentru că ea a avut posibilități mai largi de participare, judecătorul apare literalmente ca parțial”[674].

Derularea proceurii de conciliere începe cu cererea de conciliere, care trebuie să răspundă unor exigența reduse : ea poate fi introdusă oral, în scris sau electronic. Din momentul în care a fost introdusă, ea trebuie să cuprindă toate elementele necesare indentificării litigiului. Cererea este adusă la cunoștința părții adverse în același timp cu data audierii de conciliere. Autoritățile speciale de conciliere pot dispune un schimb de înscrisuri în scopul de a pregăti ședința, dar convocarea directă la ședința orală rămâne regula.

Ședința are loc în două luni de la înregistrarea cererii sau de la finalul procedurii de schimb de înscrisuri.

Autoritatea de conciliere ia în considerare toate documentele care îi sunt prezentate ; ea poate proceda la o cercetare. Poate, de a semenea, să administreze alte probe care îi sunt oferite dacă o propune re de judeată sau o decizie, cu condiția ca procedura să nu fie substanțial întârziată.

Ședința nu este publică. În anumite condiții și afaceri, autoritatea de conciliere poate autoriza publicitatea totală sau parțială a dezbaterilor, dacă un interes public o justifică.

Autoritatea de conciliere poate, cu acordul părților, să șină ședințe suplimentare. procedura nu poate depăși 12 luni.

Părțile trebuie să fie personal prezente la ședința de conciliere. Ele pot să fie asistate de un consilier juridic sau de o persoană de încredere. Codul prevede anumite excepții de la perezența personală, caz în care partea poate fi reprezentată (art. 204-3), dar partea adversă trebuie să fie informată în avans de reprezentare.

Procedura concilierii este confidențială. Depozițiile părților nu trebuie să figureze în procesu-verbal de conciliere, nici să fie luate în considerare în caz de urmare a procedurii conflictuale, pe durata procedurii în fond. O excepție este prevăzută dacă este vorba de a motiva succint o propunere de judecată sau de decizie a autorității de conciliere (art. 205 al. 2).

Dacă tentativa de conciliere ajunge la un rezultat, autoritatea de conciliere o consemnează tranzacția, achiesarea sau desistarea necondiționată într-un proces-verbal pe care îl supune de îndată

[672]A se vedea TF 4A_413/2012 du 14.1.2013 c. 7
[673]A se vedea TF 4A_533/2015 du 20.12.2016 c. 2.3

[674]A se vedea OGer/ZH du 23.7.2013 (PC130031-O) c. II/2, RSJ 2014 n. 2 p. 22: (c. II/2.1)

părților spre semnare. Fiecare parte primește un exemplar. Tranzacția, achiesarea sau desistarea au forța unei hotărâri executorii.

Dacă tentativa de conciliere eșuează, autoritatea de conciliere consemenează eșecul în procesul-verbal și emite autorizarea de a urma procedura contencioasă. Reclamantul trebuie să introducă acțiunea la tribunal într-un termen de trei luni începând de la acordarea autorizației. Termenul este de 30 de zile pentru închirieri sau ferme care sunt folosite ca locuințe ori localuri comerciale.

Autoritatea de conciliere poate supune părților o propunere de hotărâre, în anumite litigii stabilite de art. 210 CPC. Propunerea de hotărâre cuprinde o scurtă motivare. Dacă este acceptată, hotărârea intră în vigoare în 20 de zile, dacă nicio parte nu se opune.

Autoritatea de conciliere poate, la cererea reclamantului, să decidă asupra fondului în litigiile patriminiale a căroro valoare litigioasă nu depășește 2000 de franci. procedura este orală.

Medierea este concepută în dreptul elvețian ca un mijloc alternative al concilierii. Astfel, art. 213 CPC dispune că „dacă toate părțile fac cerere, procedura concilierii este înlocuită cu cea a medierii".

Procedura medierii are un succes parțial în Elveția[675].

Caracterele generale ale procedurii le-am studiat în mod distinct.

În dreptul elvețian, arbitrajul poate avea ca obiect orice pretenție care ține de libera dispoziție a părților.

Cantonul în care tribunalul arbitral își are sediul desemnează un tribunal superior comeptent pentru a statua asupra cererilor de revizuire, pentru a primi sentințele și a testa caracterul lor executoriu. Tot cantonul este cel care desemenează un tribunal care numește, recuză, destiuie sau înlocuiește arbitri, asistă tribunalul arbitral în îndeplinirea oricprui act de procedură și prelungește misiunea tribunalului arbitral.

Convenția de arbitraj pate purta asupra litigiilor existente sau viitoare rezultând dintr-un raport juridic determinat. Validitatea ei nu poate fi contestată pentru că ar fi nevalid contractu principal. Ea este încheiată în formă scrisă sau în orice altă formă care permite proba printr-un text.

Părțile stabilesc liber numărul arbitrilor. Dacă nu au stabilit nimic, numărul este de trei. Dacă părțile au stabilit un număr par de arbitri, este prezumat că un arbitru suplimentar este numit în calitate de președinte.

O particularitate a dreptului elvețian este că în litigiile privitoare la imobilele de închiriat sau fermele de locuit doar autoritatea de conciliere poate fi desemnată ca tribunal arbitral.

În anumite cazuri, în lipsa manifestării de voință a părților sau pasivității autorității desemnate de acestea, instanța de judectă este cea care numește arbitri. Cei desmnați trebuie să accepte mandatul. Există o procedură de recuzare, de revocare și de înlocuire a arbitrilor.

Regulile generale de procedură arbitrală presupun că părțile pot regla ele însele procedura arbitrală. Ele se pot referi la un regulament de arbitraj sau pot să opteze pentru o lege de procedură. Dacă părțile nu reglează ele însele procedura, atunci tribunalul arbitral este cel care fixează regulile.

Tribunalul arbitral garantează egalitatea între părți și dreptul lor de a fi ascultate, într-o procedură contradictorie. Dreptul la un proces echitabil este, deci, în principiu aplicabil procedurii arbitrale. Fiecare parte poate fi reprezentată. Orice viciu de procedură trebuie imediat invocat. Dacă nu este, atunci nu va mai putea fi.

Tribunalul arbitral administrează, de regulă, el însuși problele, dar poate cere concursul autorităților judiciare, dacă este cazul.

Ajutorul judiciar nu funcționează în cazul procedurilor arbitrale.

Tribunalul arbitral statuează potrivit regulilor pe care părțile le-au ales sau în echitate, dacă părțile îl autorizează în acest sens. În lipsa alegerii sau a autorizării, el statuează potrivit dreptului pe acre o autoritate judiciară l-ar fi aplicat.

Sentința este adoptată cu majoritate de voturi, dacă părțile nu au convenit altfel. dacă nicio majoritate nu se degajă, sentința este dată de președinte.

Fiecare dintre părți poate, pe cheltuiala sa, să depună un exemplar din sentință la autoritatea judiciară competentă. Aceasta certifică, la cererea uneia dintre părți, că sentința este executorie.

[675]A se vedea Jean GAY, La médiation interentreprises en Suisse, Lettre de mediation, nr. 4/2017, pp. 24-25.

Din momentul comunicării, sentința are aceleași efecte ca o hotărâre judecătorească.

Sentința arbitrală poate face obiectul unui recurs la Tribunalul Federal.

Părțile pot conveni ca recursul să fie de competența tribunalului cantonal.

Deși nu este reglementat expres de codul de procedură civilă elvețian, acest mijloc alternativ de soluționare a conflictelor este utilizat în Elveția. Astfel, Comisia ADR a Ordinului avocaților din Geneva o prezintă printre mijloacele alternative la soluționarea judiciară a conflictelor. Ea funcționează ca în dreptul belgian descris mai sus.

Soluționarea alternativă a litigiilor poate privi domenii din cele mai diverse: conflictele de muncă, litigiile comerciale, protecţia consumatorului,[676] dar şi aspecte care formează în mod curent obiect al litigiilor civile. **Estonia** face parte din categoria ţărilor care au instituit o organizaţie centrală pentru soluționarea alternativă a litigiilor, cu competență națională în privința plângerilor consumatorilor (ca și Danemarca, Finlanda, Islanda, Letonia, Lituania, Norvegia Suedia).[677]

În privința arbitrajului, întâlnim prevederi detaliate în Partea a 14-a a Codului estonian de procedură civila (Code Civil Procedure).[678] Dacă părțile convin asupra arbitrajului în fata unui tribunal arbitral permanent, se prezumă că acordul părților se extinde și asupra regulilor procedurale prescrise de regulamentul tribunalului arbitral și de celelalte documente privind procedurile arbitrale (§ 716 alin. 1). Pe baza unui acord de arbitraj se formează un tribunal arbitral, cuprinzând un număr de arbitri convenit de părți; dacă părțile nu cad de acord, o normă supletivă a legii fixează acest număr la 3 (§ 721). Consimțământul scris arbitrului este obligatoriu (§ 723).

Decizia unui tribunal arbitral poate fi anulată doar în cinci situaţii: dacă partea care a atacat decizia dovedește că au existat restricţii ale capacității juridice a persoanei care a încheiat acordul de arbitraj; acordul de arbitraj este nul (în baza legii estoniene sau a altui stat, pe baza legislației căruia părțile au convenit să evalueze acordul); una din părți nu a fost încunoștințată în condițiile legii de numirea unui arbitru sau de procedurile arbitrale, sau din alte motive nu a putut să-și prezinte în mod corect poziția; decizia arbitrală privește o dispută nespecificată în acordul arbitral sau depășește limitele stabilite prin acesta și, în fine formarea tribunalului arbitral sau procedurile arbitrale au încălcat dispozițiile Codului sau ale acordului de arbitraj, iar un asemenea fapt poate fi considerat ca influențând în mod considerabil decizia tribunalului arbitral (§ 751 alin. 1).

În materie de mediere, trebuie făcută distincția dintre medierea propriu zisă (cu o accepție mai largă)[679] și conciliere. Legea estoniană privind concilierea[680] a fost adoptată în baza directivei 2008/57/EC/ asupra unor aspecte referitoare la mediere în cauzele civile și comerciale. Concilierea reprezintă un proces voluntar în cursul căreia un terț imparțial (conciliator) facilitează comunicarea dintre părți cu scopul de a le ajuta în găsirea unei soluții în disputa lor (§ 1 din lege). Conciliatorul poate fi o persoană fizică stabilită de părți de comun acord, iar în anumite cazuri prevăzute de lege un avocat sau un notar, ori un organ conciliere al guvernului sau administrației locale (§ 2 din lege).

În **Finlanda**, spre deosebire de alte state nordice (Suedia sau Danemarca), litigiile sunt soluţionate cu precădere în instanţele de judecată. Arbitrajul este utilizat cu precădere în litigiile comerciale, în special în cele transfrontaliere. Finlanda a adoptat în 1992 o lege a arbitrajului (Arbitation Act),[681] care la fel ca și legile din alte state europene (Elveţia, Franţa şi Suedia), fără a

---

[676] În Estonia există în acest sens un Comitet pentru Reclamțiile Consumatorului, instituit în baza Legii protecției consumatorului. A se vedea http://www.nyulawglobal.org/globalex/ESTONIA.html#_3.1.4_Arbitral_Tribunals.

[677] A se vedea Laine Fogh Knudsen, Signe Balina, Alternative Dispute Resolution Systems across the European Union,Iceland and Norway, în „Procedia - Social and Behavioral Sciences" Vol. 109 (2014), pp. 944 – 948, la p. 946.

[678] A se vedea Code of Civil Procedure, adoptat la 20.04.2005, în „Riigi Teataja" I („Gazeta oficială" estoniană) 2005, 26, 197, intrat în vigoare la 01.01.2006. Arbitrajul este amoplu reglemetat , în §§ 712-758. Versiunea engleză se află pe site-ul acestei publicații (https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide), consultat la 10 apriie 2019.

[679] Medierea în sens larg are o varietate mare de forme, în raport cu domeniul specific. Astfel „Cancelarul pentru Justiție" (magistrat cu statut constituțional, reglementat în §§ 139-145 din legea fundamentală estoniană, echivalent ombudsmanului), are un rol de mediere în privința unor cauze, precum cele ce privesc drepturile copilului. A se vedea https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-ee-en.do?member=1, consultat la 1 aprilie 2019.

[680] A se vedea „Conciliation Act" din 18 noiembrie 2009, în „Riigi Teataja" I („Gazeta oficială" estoniană) 2009, 59, 385, în vigoare din 1 ianuarie 2010. Textul în limba engleză: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013028/consolide, accesat la 10 aprilie 2019.

[681] A se vedea „Arbitration Act (967/1992; amendments up to 754/2015 included)", accesibil la

adopta legea model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional, a preluat anumite soluții legislative ale acesteia și ține cont de asemenea de evoluțiile recente pe plan intern și internațional.

Orice dispută civilă sau comercială poate fi în principiu, soluționată prin arbitraj, în măsura în care este susceptibil de tranzacție (fiind excluse așadar cauzele privind starea civilă, divorțul, adopția sau custodia copiilor).[682] Decizia arbitrală are forță obligatorie și nu poate fi anulate de instanța judecătorească decât în cazurile strict prevăzute de lege: arbitrul și-a depășit limitele competenței; arbitrul nu a fost corect învestit; arbitrul a fost contestat în condițiile legii, iar contestația nu a fost acceptată înainte de adoptarea deciziei arbitrale, sau în cazul în care o parte a luat cunoștință prea târziu de cauzele ce justifică o contestație și nu a putut contesta în timp util și, în fine arbitrii nu au oferit unei părți în măsură suficientă posibilitatea de a-și prezenta cauza (secțiunea 41 din Legea finlandeză a arbitrajului). Instanța care se pronunță asupra validității deciziei arbitrale poate suspenda, la cererea unei părți, dezbaterea cererii de anulare acordând arbitrilor posibilitatea de a relua procedura de arbitraj sau de a lua orice măsură necesară pentru a înlătura temeiul anulării sau desființării deciziei arbitrale (secțiunea 42 din Legea finlandeză a arbitrajului).

Medierea este posibilă atât în cauzele penale cât și în cele civile, fiind cel mai frecvent utilizată în ultima categorie, în special în cele cu miză minoră. În unele situații (litigiile referitoare la drepturile consumatorului), cauzele vor fi examinate de un consilier din cadrul Biroului pentru Plângerile Consumatorilor (Consumer Complaints Board). Cauzele civile și celelalte cauze deferite instanțelor de drept comun sunt mediate în conformitate cu Legea medierii în cadrul instanțelor judecătorești din 2005.[683] Soluția legislativă finlandeză a medierii în cadrul instanței este una mai puțin întâlnită (urmând experiența din Norvegia și Danemarca), dar demnă de atenție. Este o procedură voluntară a părților, condusă de un judecător, orientată către o situație în care părțile își găsesc ele însele o rezolvare satisfăcătoare a litigiului lor.[684]

Obiectivul acestei forme de mediere constă în soluționarea amiabilă a litigiului; condițiile care fac posibilă medierea sunt ca obiectul litigiului să fie susceptibil de mediere și ca medierea să fie oportună, în opinia părților (secțiunile 2 și 3 din lege). Medierea este posibilă atât în cazul litigiilor aflate pe rolul instanței, cât și în privința celor cu care instanța nu a fost sesizată. Instanța va numi ca mediator un judecător din cadrul acesteia, iar pentru a asigura expertiza necesară cauzei, mediatorul poate numi un auxiliar, cu acordul părților (secțiunea 5). Mediatorul asistă părțile în demersurile lor de a ajunge la un acord amiabil, iar la cererea sau cu acordul părților, el poate face o propunere de soluționare. Propunerea este făcută *ex aequo et bono*. Soluția acceptată de părți poate fi atestată ca pronunțată prin mediere în cadrul instanței (court-annexed mediation).[685] Soluția și instrumentul constatator (certification of settlement) sunt guvernate de aceleași prevederi legale ca și soluționarea judiciară a cauzei (settlement în court), însă soluția pronunțată în urma medierii în cadrul instanței (court-annexed mediation) poate privi și chestiuni care nu au fost menționate în pretențiile originare ale părților.[686]

Procedura de mediere în cadrul instanței (court-annexed mediation) încetează dacă se ajunge la soluționarea litigiului sau părțile notifică mediatorul că au soluționat litigiul în afara instanței; o parte îi comunică mediatorului că nu mai dorește ca acea cauză să fie obiect al medierii și în cazul în care mediatorul decide, după ascultarea părților, că nu se mai justifică continuarea medierii.[687]

O primă problemă ce trebuie tranșată este sfera de cuprindere a noțiunii însăși de mijloc alternativ de rezolvare a litigiului. Dacă ea are sensul de alternativă la justiția statală, atunci

---

https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1992/en19920967_20150754.pdf, consultat la 31 martie 2019.

[682] A se vedea Marko Hentunen Anders Forss și Jerker Pitkänen, Arbitration Guide IBA Arbitration Committee FINLAND, September 2018, International Bar Assosciation, 2018, p. 8. Textul este accesibil la https://www.ibanet.org/LPD/Dispute_Resolution_Section/Arbitration/Arbcountryguides.aspx, consultat la 8 aprilie 2019.

[683] A se vedea Act on Court-annexed Mediation (663/2005); versiunea în limba engleză este accesibilă la: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2005/en20050663.pdf.

[684] A se vedea Kaijus Ervasti, Court Mediation în Finland, National Research Institute of Legal Policy (Research Report No. 256), Helsinki, 2011, accesibil la: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152421/summary_ti-sovittelu.pdf, consultat la 9 aprilie 2019.

[685] Secțiunea 4 din legea menționată.

[686] Secțiunea 5 din legea menționată.

[687] Secțiunea 9 din legea menționată.

arbitrajul este cuprins, dacă are sensul de alternativă la proces, atunci nu este inclus. „Pentru anumiți autori, *concepția **franceză** ar fi diferită*, în măsura în care ea nu reține arbitrajul printre modurile alternative de reglare a conflictelor, căci arbitrajul este un mod *jurisdicțional* de soluționare a litigiului, și în măsura în care ea limitează aceste mijloace la procedurile implicând o terță persoană[688], ceea ce ar exclude procedurile de negociere"[689]. Chiar dacă aceste opinii au o oarecare îndreptățire, și cum majoritatea doctrine francize se referă și la arbitraj și negociere când analizează mijloacele alternative de soluționare a conflictelor, mă voi și la aceste două proceduri.

Istoric și lingvistic vorbind, termenul « Procès » este atestat în limba franceză din 1174, și are sensul de „titlu juridic, contract"[690]. El are la origini sensul pe care astăzi îl dăm mijloacelor alternative. Jurisdicționalizarea soluționării conflictelor datează în dreptul francez din secolele XIII – XIV. Așadar, întoarcerea la mijloacele alternative, consensuale de soluționare a conflictelor înseamnă o întoarcere la tradiție. O tradiție care este revigorată în timpul Revoluției francize. Astfel, Louis Prugnon susținea de la tribuna Adunării naționale în 1790: „Împărțirea dreptății nu este decât îndatorirea secundă a societății. Împiedicarea procesului este prima". Sait-Just mergea până acolo încât cerea ca legea să prevadă că prietenii nu își pot intenta proces[691].

Mijloacele alternative de rezolvare amiabilă a diferendelor sunt reglementate în Franța de Décret n° 2012-66 du 20 janvier 2012 relatif à la résolution amiable des différends, care creează în codul de procedură civilă o carte consacrată modurilor de rezolvare amiabilă a diferendelor în afara unei proceduri judiciare. Decretul precizează regulile aplicabile fiecărui mod alternativ de rezolvare amiabilă a diferendelor, care sunt medierea, concilierea și procedura participativă. Pe de altă parte, el precizează modalitățile de ajutor jurisdicțional la avocat în cadrul procedurii participative. Decretul este adoptat pentru aplicare ordonanței nr. 2011-1540 din 16 noiembrie 2011 pentru transpunerea Directivei 2008/52/CE.

Codul de procedură civilă, astfel modificat, dispune că „părțile unui diferend pot, la inițiativa lor și în condițiile prevăzute de prezenta carte, să încerce să rezolve de manieră amiabilă cu asistența unui mediator, unui conciliator de justiție sau, în cadrul unei proceduri participative, cu ajutorul avocaților lor."(art. 1528)

Procedurile reglementate de Codul de procedură civilă sunt aplicabile diferendelor care cad în competența jurisdicțiilor ordinii judiciare care statuează în materie civilă, comercială, socială sau rurală, dacă legi speciale nu dispun altfel. (art. 1529)

Părțile pot să găsească singure o soluție satisfăcătoare a diferendelor lor, prin intermediul negocierii. Ele decid, atunci, împreună, care este răspunsul cel mai nimerit la situația în care se află, modalitățile de exprimare a acordului lor și cum va fi acesta aplicat, fără ca vreun terț să intervină.

În dreptul francez, negocierea este diferită de conciliere, care este o procedură reglementată de lege, în care intervine un terț.

Concilierea este un mijloc alternativ prin care părțile unui conflict tind la reglarea acestuia, cu ajutorul unui terț. În dreptul francez, concilierea poate fi extrajudiciară sau judiciară.

Concilierea extrajudiciară, numită și convențională, este orice procedură structurată prin care părțile tind să ajungă la un acord, în afara oricărei proceduri judiciare, în vederea rezolvării amiabile a diferendului lor, cu ajutorul unui terț ales de ele care își îndeplinește misiunea cu imparțialitatea, competență și diligență.

Concilierea extrajudiciară este supusă, în Franța, principiului confidențialității, în condițiile și potrivit modalităților prevăzute de art. 21-3 din legea din 8 februarie 1995.

Ea este realizată de părți cu ajutorul unui conciliator de justiție instituit conform decretului din 20 martie 1978. Acesta stabilește că funcția conciliatorului de justiție este „de a facilita, în afara

[688]A se vedea C. Jarrosson, « Les modes alternatifs de règlement des conflits : présentation générale », Revue internationale de droit comparé 1997, pp. 311-435, spéc. pp. 325-345, n° 11 et n° 15.

[689]A se vedea Loïc CADIET, Panorama des modes alternatifs de règlement des conflits en droit français, Ritsumeikan Law Review, No. 28, 2011, p. 149.

[690]A se vedea Grand Robert de la langue française, citat dinLoïc CADIET, Panorama des modes alternatifs de règlement des conflits en droit français, Ritsumeikan Law Review, No. 28, 2011, p.151.

[691]L. Prugnon, Archives parlementaires, tome XVI, p. 739; L.-A. Saint-Just, « 6ème fragment sur les institutions républicaines » în L'esprit de la révolution, collection 10/18, § 2 Des affections, în Loïc CADIET, op. cit., p. 151-152;

oricărei proceduri judiciare, reglarea amiabilă a diferendului care poartă asupra drepturilor în privința cărora părțile au dreptul de a dispune" (art. 1). Conciliatorul poate fi sesizat, fără să fie necesară vreo formă aparte, de către orice persoană fizică sau juridică (art. 1536).

Conciliatorul poate să îi invite pe interesați să se înfățișeze în fața lui (art. 1537). Conciliatorul poate, cu acordul interesaților, să cerceteze faptele la fața locului și să asculte orice persoană i-ar părea util, dacă aceasta acceptă (art. 1538).

Esența rolului conciliatorului este să schimbe informații asupra cererilor cu care este sesizat (art. 1539). Procedura este, ca și medierea, una facilitativă.

Dacă părțile ajung la un acord, actul este semnat de ele și de conciliator. Legea prevede cum se consemnează acordul dacă unele dintre părți au formalizat termenii acordului la care ele consimt într-un act semnat de către ele și stabilit fără prezența conciliatorului de justiție; este obligația acestuia din urmă să vizeze actul și s-l anexeze acordului. (art. 1540). Redactarea unui act constatator este cerută atunci când concilierea are ca efect renunțarea la un drept. Un exemplar al actului constatator este remis fiecărei părți. Conciliatorul de justiție este cel care trebuie, de îndată, să depună un exemplar la grefa tribunalului.

Omologarea acordului la care au ajuns părțile unei concilieri poate fi supus, cu scopul de a deveni executoriu, omologării judecătorului competent să judece contenciosul în materia considerată. Judecătorul nu poate modifica acordul. Judecata se face de regulă fără dezbateri, dar judecătorul poate decide altfel. Hotărârea de refuz al omologării acordului poate face obiectul apelului.

Concilierea judiciară *directă* este cea făcută de judecător în timpul procesului. Dispoziția de principiu este art. 21 CPC: „Este misiunea judecătorului să concilieze părțile". Regulile generale aplicabile tuturor jurisdicțiilor sunt stabilite de art. 127-131CPC[692]. Judecătorul poate lua inițiativa concilierii pe tot parcursul procesului (art. 128). El este cel care stabilește locul și modalitățile concilierii, dacă nu există dispoziții special (art. 129). El poate cere părților să întâlnească un conciliator de justiție care să le informeze asupra obiectului și derulării procedurii. Părțile sunt cele care ajung sau nu la conciliere, sub îndrumarea judecătorului, căruia îi pot cere oricând să constate concilierea lor (art. 129-1).

Concilierea judiciară *delegate unui conciliator de justiție* este reglementată de art. 129-2 la 129-6 din CPC.

Judecătorul poate delega funcția sa de mediere unui conciliator de justiție. În acest caz, judecătorul fixează durata misiunii de conciliere, desemnează conciliatorul și stabilește data la care procesul va fi reluat. Durata inițială a misiunii nu poate dura mai mult de trei luni. Ea poate fi prelungită o singură data, pentru încă trei luni, la cererea conciliatorului.

Conciliatorul convoacă părțile în locul, ziua și or ape care el le determină. Părțile pot fi asistate de cei care le pot asista în fața jurisdicției care a delegate concilierea. Cu acordul părților, conciliatorul poate vedea probe și audia persoane, cu acceptul acestora.

Constatările conciliatorului și declarațiile pe care le primește nu pot fi nici produse, nici invocate în procedura judiciară care reîncepe fără acordul părților, nici într-un alt proces judiciar.

Conciliatorul de justiție trebuie să îl informeze permanent pe judecător despre dificultățile pe care le întâlnește în derularea misiunii sale, ca și despre reușita sau eșecul concilierii. Judecătorul poate pune capăt în orice moment concilierii, dacă el consideră că derularea sa este compromisă, la cererea uneia dintre părți sau a conciliatorului.

Măsurile luate de judecător în cadrul delegării misiunii sale nu au natura unor acte judiciare, ci sunt considerate de CPC ca măsuri de administrație judiciară.

Eventualul acord de conciliere, chiar parțial, este consemnat într-un proces-verbal semnat de părți și de judecător sau, în cazul delegării, într-un act constatator semnat de părți și de conciliatorul de justiție. Extrasul de proces-verbal eliberat de judecător este titlu executoriu.

Părțile (sau partea) pot cere omologarea actului constatator al concilierii delegate de către judecător. Judecătorul decide în cadrul unei proceduri grațioase, de regulă fără citarea părților și fără dezbateri.

[692]A se vedea Code de procédure civile - Dernière modification le 01 janvier 2019 - Document généré le 02 janvier 2019 Copyright (C) 2007-2019 Legifrance.

În Franța, medierea poate fi ordonată de judecător doar cu acordul părților. Medierea se deosebește cu greu de conciliere în sistemul francez.

Convenția de procedură participativă este reglementată de titlul XVII din Codul civil francez (art. 2062- art. 2068, așa cum au fost modificate de Legea nr. 2016-1547 din 18 noiembrie 2016). Ea este o convenție prin care părțile unui diferend se angajează să lucreze împreună și de bună Credemință pentru rezolvarea amiabilă a diferendului sau pentru stingerea litigiului. Ea este încheiată pentru o durată limitată. Codul civil prevede care sunt elementele obligatorii ale convenției, sub sancțiunea nulității: termenul, obiectul diferendului, piesele și informațiile necesare rezolvării litigiului și modalitățile schimbului lor și actele contrasemnate de avocații părților pe care părțile să înțeleg să le încheie.

Convenția poate fi încheiată de orice persoană cu privire la drepturile de care poate dispune. Reguli special sunt stabilite în material divorțului.

Dacă o convenție de procedură participativă a fost încheiată înaintea sesizării instanței, cerea la instanță este inadmisibilă, mai puțin în cazul în care una dintre părți nu execută convenția. În caz de urgență, convenția nu împiedică luarea măsurilor provizorii sau de conservare. Acordul la care părțile ajung urmare a procedurii poate fi supus omologării judecătorului. Ca regulă, dacă procedura nu are ca rezultat un acord, părțile sunt dispensate de concilierea sau medierea prealabilă.

Procedura participativă este reglementată de Codul de procedură civilă.

Părțile, asistate de avocații lor, caută, de comun acord, în condițiile stabilite prin convenție, un acord care va pune capăt diferendului lor. Comunicarea înscrisurilor și pieselor între părți se face prin intermediul avocaților lor, în condițiile stabilite prin convenție. Un borderou ala cestora este ținut. Convenția de procedură participativă poate fi modificată de părți în aceleași forme în care a fost încheiată.

Părțile pot recurge la un tehnician, care este ales prin acord și a cărui misiune este determinate prin acordul părților. Tehnicianul este remunerate de către părți. Acesta are obligația de imparțialitate și trebuie să comunice părților orice situație care ar putea-o afecta. tehnicianul își îndeplinește misiunea în condiții de conștiinciozitate, diligență și imparțialitate, fiind obligat să respecte principiul contradictorialității. El poate fi revocat prin acordul tuturor părților.

Părțile comunică tehnicianului documentele necesare îndeplinirii misiunii. Dacă inerția uneia dintre părți îl împiedică să-și îndeplinească misiunea, tehnicianul poate convoca toate părțile indicându-le diligențele pe care le consideră necesare. Dacă partea nediligentă nu reacționează la cererea sa, tehnicianul își continua misiunea bazându-se pe actele pe care le are.

Orice terț interesat poate, cu acordul părților i al tehnicianului, să intervină în operațiunile îndeplinite de acesta. Tehnicianul anexează raportului său, la cerea părților sau terțului intervenient observațiile sau reclamațiile lor scrise. El face mențiune în raport de rezolvările date acestor observații sau reclamații. La sfârșitul expertizei, tehnicianul remite un raport scris părților și, dacă este cazul, terțului intervenient. Acest raport poate constitui probă în justiție.

Procedura participativă se încheie prin ajungerea la termen a convenției de procedură participativă, rezilierea acesteia, încheierea unui acord care stinge în parte sau total diferendul sau care constată persistența acestuia. Judecătorul poate fi sesizat pentru a omologa acordul de procedură participativă. Codul stabilește reguli distincte pentru omologarea acordului care pune capăt întregului diferend, pentru situația unui acord parțial și continuarea diferendului rezidual în instanță și pentru judecarea diferendului persistent.

Am arătat mai sus principiul dualității ordinii judiciare franceze și problemele pe care această organizare le creează cu privire la procesul echitabil. Contenciosul administrativ francez implică un sistem special de instanțe, care aplică un drept derogatoriu de la dreptul comun. Acest drept pune administrația într-o poziție privilegiată în raporturile cu administrații. Acest tip de înțelegere a egalității în drepturi este, după părerea mea, incompatibil cu sistemul românesc de drept. De aceea, tendința de a imita sistemul francez trebuie stopată.

În ce privește mijloacele alternative de soluționare a conflictelor în materia contenciosului administrative, cunoașterea unor evoluții franceze ar putea fi utile. Le voi trece în revistă[693].

[693]A se vedea Régler autrement les conflits, conciliation, transaction, arbitrage en matière administrative, étude adoptée par l'assemblée générale du Conseil d'Etat le 4 février 1993. Développer la médiation dans le cadre de l'Union européenne,

Prima formă de rezolvare alternative a litigiilor administrative este recursul grațios, care dă posibilitatea administrației să își retragă actul sau organului superior celui emitent să îl revoce. Dar aceste proceduri sunt puțin eficiente în Franța, după cum o afirmă în 2016 vice-președintele Consiliului de Stat.[694]

Procedurile amiabile care presupun recurgerea la un terț sunt în materia administrativă mai puțin dezvoltate decât în materia contenciosului dedus judecății instanțelor judiciare, dar unele progrese sunt înregistrate.

Prima categorie de proceduri presupune intervenția unor organe administrative sectoriale. Acestea beneficiază de o autonomie mai mult sau mai puțin importantă și tratează o categorie specială de diferende. Unele dintre ele sunt însă integrate sistemului administrativ, chiar dacă au un statut aparte. Sunt, în Franța, astfel de organe, mediatorul educației naționale, creat în 1998, mediatorul ministerelor economice și financiare, creat în 2002 sau alte proceduri de mediere sectoriale care țin de aceste ministere. Alte organe care intervin în rezolvarea alternativă a litigiilor administrative sunt autonome față de executiv, constituindu-se ca autorități administrative autonome : apărătorul drepturilor, de exemplu. O categorie intermediară o constituie comisiile administrative, care sunt prezidate de un judecător administrativ : comisiile administrative departamentale pentru impozite directe,, comisiile regionale pentru conciliere și indemnizarea accidentelor medicale și infecțiilor nozocomiale, comitetul național și comitetele locale de reglare amiabilă a diferendelor relative la piețele publice etc. „Dar aceste dezvoltări sunt făcute sectorial sau punctual și astfel de proceduri cvasi-jurisdicționale apar uneori ca fiind prea dificil de pus în operă”[695].

De aceea, au fost prevăzute proceduri mai suple, create în funcție de necesități pentru anumite litigii determinate și conduse direct de către un judecător administrativ sau de către un terț. „Dar aceste proceduri nu au beneficiat de instrumentele și mijloacele necesare pentru a se dezvolta. Bilanțul lor, după 1986 pentru conciliere și după 2011 pentru mediere apare ca foarte «modest». În cursul ultimilor zece ani, doar 21 de jurisdicții administrative din 50 au utilizat dispozitivul de conciliere prevăzut de articolul L. 211-4 din codul de justiție administrativă : puți peste 90 de concilieri au fost propuse de aceste jurisdicții și 82 au fost angajate sau încheiate, cifre care trebuie comparate cu cele 220000 de decizii date în fiecare an de către tribunalele administrative și curțile administrative de apel. Misiunile de conciliere încredințate unui expert, pe baza art. R. 621-1 din codul justiției administrative sunt rare : 12 jurisdicții administrative recurg ocazional și 11 în mod obișnuit. Toate experiențele se concentrează pe un număr mic de materii : contractele publice în proporție de două treimi, domeniul public și funcția publică în rest. Cu titlu punctual, aceste concilieri poartă asupra autorizației de construire și documentelor de urbanism, asupra responsabilității administrative, a lichidării sau a materiei fiscalității locale. În fine, trebuie subliniat că, de la crearea sa în 2011, nicio mediere în materie de litigii transfrontaliere nu a fost făcută în baza art. l. 771-3-1 din Codul de justiție administrativă”.[696]

Concluzia pe care trebuie să o tragem, și pe care eu am enunțat-o în studiul distinct al medierii, este că evoluția pozitivă a acestor forme de rezolvare amiabilă a conflictelor depinde de educația generală și de educația juridică. Doar dacă specialiștii în drept cunosc și sunt dispuși să îndemne la utilizarea mijloacelor alternative amiabile ele vor avea succes. În consecință, independent de reglementarea lor legală, introducerea studiului lor în învățământul juridic de licență este fundamentală.

În sistemul de drept din **Grecia**, nu se poate renunța la dreptul de acces la o jurisdicție în domeniul non-discriminării. În cadrul Parlamentului, nu există un comitet de primire a petițiilor, deși cetățenii pot să le trimită parlamentarilor pe care i-au ales, iar aceștia să supună chestiunile semnalate atenției parlamentului. Totuși, cetățenii greci au la dispoziție mai multe mijloace

étude adoptée par l’assemblée générale du Conseil d’Etat le 29 juillet 2011. Conciliation et médiation devant la juridiction administrative, actes du colloque du Conseil d’Etat du 17 juin 2015, éd. L’Harmattan, 2015; Sixième édition des Etats généraux du droit administratif, Les modes amiables de règlement des différends, 24 juin 2016.

[694]A se vedea Ouverture par Jean-Marc Sauvé, vice-président du Conseil d’Etat Sixième édition des Etats généraux du droit administratif, Les modes amiables de règlement des différends, 24 juin 2016.

[695] Idem.

[696]Idem.

alternative de soluționare a disputelor. Spre exemplu, *Ombudsman*-ul[697] reprezintă o autoritate independentă, care investighează problemele pe care le ridică actele administrative sau legislative, omisiunile instituțiilor publice, respectiv încălcările drepturilor fundamentale. *Ombudsman*-ul nu poate interveni în disputele de drept privat, în cele care implică băncile, dintre companiile de asigurări sau persoanele supra-îndatorate, limitându-și competența la ajutorul pe care îl dă cetățenilor pentru ca aceștia să poată accede la justiție. De asemenea[698], în sectorul public, *Ombudsman*-ul poate fi calificat drept autoritatea administrativă independentă pentru promovarea egalității de tratament. Serviciile sale sunt gratuite, media plângerilor anuale pe care le primește ridicându-se la 11.000. În Grecia, *Ombudsman*-ul investighează acțiunile individuale administrative sau omisiunea a acționa a departamentelor guvernamentale sau a serviciilor publice care încalcă drepturile persoanelor sau interesele legale ale acestora. Potrivit principiului subsidiarității, înainte ca o plângere să fie supusă *Ombudsman*-ului, aceasta trebuie să fi fost adusă la cunoștința serviciului public interesat, pentru a i se da acestuia posibilitatea să o rezolve. *Ombudsman*-ul grec este structurat în mai multe departamente, dintre care unul se ocupă de egalitatea de gen. În fapt, Legea nr. 3304/2005 prevede trei instituții distincte competente să primească plângeri, cu titlu de *Equality Body*: *Ombudsman*-ul, Comitetul pentru Egalitate de Tratament funcționând pe lângă Ministerul Justiției și Corpul de Inspecție a Muncii (*Employment Inspection Body*). Competențele și activitățile celor trei instituții diferă astfel: atunci când la originea discriminării se află o autoritate publică, este competent să investigheze *Ombudsman*-ul; pentru cazurile de discriminare în relațiile de muncă, competența îi revine Corpului de Inspecție a Muncii, în timp ce, pentru toate celelalte forme de discriminare, este competent Comitetul pentru Egalitate de Tratament. În general, se apreciază că *Ombudsman*-ul este singurul organism implicat activ în lupta împotriva discriminării, având un impact real în implementarea directivelor anti-discriminare. Prin competențele nou-create, Legea nr. 3304/2005 a întărit, de fapt, poziția instituțională a *Ombudsman*-ului. Ca *Equality Body*, acesta poate primi plângeri, poate investiga și media în cazuri individuale, poate întocmi rapoarte și interveni activ în atenționarea autorităților și a societății civile. Dacă identifică o violare, confirmată în urma cercetărilor pe care le poate derula cu privire la aceasta, *Ombudsman*-ul poate să formuleze o opinie pe care să o trimită autorităților administrative relevante și să o facă publică. Întrucât deciziile *Ombudsman*-ului nu sunt obligatorii pentru autoritățile administrative și aceste nu poate, de altfel, nici să aplice sancțiuni, publicitatea opiniilor și a rapoartelor reprezintă singurul mod prin care instituția poate influența opinia publică, alături de structurarea unor rețele de comunicare cu societatea civilă. Mai mult, *Ombudsman*-ul încearcă să medieze chiar în ipoteza în care o plângere nu semnalează o încălcare directă a vreunei norme de drept, dar ridică suspiciuni de discriminare, care trebuie adresate de autoritățile publice.

Arbitrajul reprezintă un mecanism alternativ de soluționare a litigiilor la care se poate recurge pentru orice dispută, cu excepția litigiilor de muncă. Medierea, efectuată de juriști cu certificare specială, acordată de Comitetul de Certificare a Mediatorilor, poate conduce la încheierea unui acord al părților pentru a cărui executare silită nu se percepe taxă de timbru, ci o taxă fixă de 100 EUR. Concilierea, care poate îmbrăca forma încercării pre-judiciare de conciliere, la invitația uneia dintre părți (art. 208-214 din Codul de procedură civilă), este rar utilizată în practică[699].

În fine, în ultimii ani, Grecia a implementat mai multe mecanisme alternative de soluționare a litigiilor, la care recursul este voluntar. Spre exemplu, în 2010 a fost transpusă Directiva ADR (prin Legea nr. 3898/2010), iar în 2017 a fost introdus, prin Legea nr. 4469/2017, un mecanism extra-judiciar de soluționare a disputelor având ca obiect datoriile întreprinderilor. Potrivit statisticilor, până la sfârșitul lunii august 2017, mai mult de 5,000 de cereri fuseseră formulate de întreprinderi care au recurs la această procedură.

[697] https://www.synigoros.gr[accesat la data de 04.04.2019]. Ombudsman-ul grec a fost instituit în anul 1998, iar activitatea sa este reglementată de Legea nr. 3094/2003, în baza art. 103 alin. 9 și art. 101 din Constituția Greciei.

[698] A se vedea FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, Access to Justice în Europe: An Overview of Challenges, Report (2011), Country Report – Greece, pp. 5-7.

[699] A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, pp. 239-241.

Raportul *FRA*[700]arată că în **Irlanda** se poate renunța la dreptul de acces la o instanță de judecată prin încheierea unei convenții de soluționare amiabilă[701]. Un astfel de mijloc de soluționare amiabilă este medierea, reglementată prin *The Mediation Act* (2017)[702], intrat în vigoare la 1 ianuarie 2018. Dispozițiile acestui act oferă un cadrul legal extins pentru rezolvarea disputelor în afara procedurilor jurisdicționale curente, având ca obiectiv promovarea medierii ca o alternativă viabilă, eficientă și efectivă la procedurile clasice. Actul amintit cuprinde: principiile incidente în procedura de mediere, efectuată de mediatori calificați (secțiunile 6-8); codurile de practică incidente în procedura de mediere (secțiunea 9); regula potrivit căreia comunicările între părți pe parcursul medierii trebuie să fie confidențiale (secțiunea 10); posibilitatea instituirii, pe viitor, a unui Consiliu de Mediere, care să supravegheze dezvoltarea acestui sector (secțiunea 12); obligația avocaților de a pune în vedere părților unui litigiu posibilitatea de a recurge la mediere (secțiunile 14 și 15); posibilitatea instanțelor ca, din oficiu sau la solicitarea uneia dintre părți, să pună în vedere părților unui litigiu posibilitatea de a recurge la mediere (secțiunea 16); efectul medierii (secțiunea 17); posibilitatea ca instanța să țină cont, în acordarea cheltuielilor de judecată, de eventualul refuz nerezonabil al părții de a urma procedura descrisă mai sus și pe care instanța i-ar fi indicat-o (secțiunile 20 și 21). Domeniul de aplicare a acestui act include toate procedurile civile care pot fi derulate în fața unei instanțe, cu unele excepții prevăzute de secțiunea 3 din Act.

Comisia pentru Relațiile la Locul de Muncă (*WRC*) este, în prezent, organismul care instrumentează plângerile în care se invocă discriminarea în muncă, precum și în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii. Aceste plângeri îi reveneau în competență, până la data de 1 octombrie 2015, Tribunalului pentru Egalitate (*Equality Tribunal*) și se pot întemeia pe următoarele acte normative: Legea cu privire la Egalitatea la Locul de Muncă (*The Employment Equality Acts* 1998–2015), care interzic discriminarea la locul de muncă, referindu-se la: recrutare și promovare; remunerație egală; condiții de muncă; formare și experiență profesională; concediere; hărțuire la locul de muncă, inclusiv hărțuire sexuală; Legea cu privire la Statutul Egal (*The Equal Status Acts 2000–2015*), care interzic discriminarea în afara locului de muncă, în special în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii, dar și vânzarea sau închirierea și anumite aspecte legate de educație[703]. *Irish Human Rights and Equality Commission*informează publicul larg în privința mijloacelor de protecție împotriva diverselor forme de discriminare a căror interdicție face obiectul actelor sus-menționate. De asemenea, legislația în materie de egalitate în drepturi protejează împotriva victimizării, un tratament care constă în discriminarea unei persoane survenită ulterior momentului în care aceasta s-a plâns că a fost discriminată sau a fost parte într-o procedură având ca obiect discriminarea. Comisia pentru Relațiile la Locul de Muncă (*WRC*) este, de asemenea, competentă să analizeze și să soluționeze plângerile vizând discriminarea de gen, în temeiul Legii Pensiilor (*Pensions Acts* 1990–2015), în materia beneficiilor ocupaționale sau a schemelor de pensii.

La nivel de principiu, nu există niciun impediment pentru ca organismele administrative să soluționeze disputele de natură administrativă. Cu toate acestea, după cum s-a arătat, soluția va depinde de la caz la caz. În particular, un astfel de organ nu va putea revoca o decizie deja adoptată în temeiul puterii sale statutare, îndeosebi atunci când un terț a dobândit, ca efect al acesteia, un drept la care nu este dispus să renunțe[704].

[700] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1533-access-to-justice-2011-country-IE.pdf[accesat la data de 11.04.2019].
[701]https://www.citizensinformation.ie/en/employment/enforcement_and_redress/equality_tribunal.html[accesat la data de 11.04.2019].
[702]http://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/27/enacted/en/html[accesat la data de 11.04.2019].
[703] A se vedea www.workplacerelations.ie[accesat la data de 11.04.2019].
[704]A se vedea Administrative Justice în Europe. Report for Ireland: http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/ireland/ireland_en.pdf [accesat la data de 11.04.2019].

Codul **leton** de procedură civilă din 3 noiembrie 1998[705] cuprinde dispoziţii extinse privind arbitrajul (partea D: Curţile arbitrale, secţiunile 486-537). Orice dispută civilă poate fi dedusă spre rezolvare unei curți arbitrale, cu excepțiile prevăzute expres în secțiunea 497 a Codului. Acest excepții privesc situațiile în care hotărârea arbitrală poate afecta drepturile sau interesele unei persoane care nu este parte în procedură, sau în care una din părți este statul sau o autoritate locală, iar hotărârea poate afecta drepturile acesteia, sau în care obiectul litigiului îl constituie proprietatea imobiliară, sau evacuarea unei persoane din locuința sa. Părţi într-un acord de arbitraj pot fi persoanele fizice sau juridice de drept privat, indiferent dacă sunt înregistrate (persoanele juridice) în Letonia sau în străinătate (secţiunea 491 din Cod).

Medierea, ca forme alternative de soluționare a litigiilor nu este solid înrădăcinată în practica socială și juridică din Letonia. Ea este încă deficientă și impopulară.[706] Este folosită foarte rar, doar în anumite domenii – precum cauzele de dreptul familiei – sau în cazul acțiunilor de reconciliere a victimelor cu infractorii în cadrul Serviciului Național de Probațiune (State Probation Service). Letonia face parte din categoria ţărilor care au instituit o organizaţie centrală pentru soluţionarea alternativă a litigiilor, cu competență națională în privința plângerilor consumatorilor (ca și Danemarca, Estonia, Finlanda, Islanda, Lituania, Norvegia Suedia).[707]

Codul leton de procedură civilă prevede posibilitatea rezolvării amiabile a unui litigiu (tranzacţie); un acord scris între părţi poate fi aprobat de curte, încheind astfel dezbaterile. Acest acord are forța juridică a unei hotărâri judecătorești. Asta înseamnă că rezultatul unui proces de mediere poate fi încorporat în textul unei hotărâri judecătorești. Căi alternative de soluţionare a litigiilor mai sunt considerate în Letonia constatările experţilor (expert determinations) şi estimările arbitrilor/referenţilor („referees")[708] Prima formă de soluționare alternativă privește încheierea unui contact: cu această ocazie, părţile pot conveni asupra unei proceduri de soluţionare a litigiilor implicând un expert independent, care va face constatări ce ţin de domeniul său de expertiză, de exemplu în cazul contractelor de construcţii. Decizia luată de acesta nu are caracter definitiv și nu împiedică părţile să se adreseze instanţei. Arbitrii/referenţii sunt numiţi la încheierea unui contract de vânzare-cumpărare, unde părţile cad de acord să fie numit un terţ (sau un expert independent nespecificat) care va determina preţul bunului vândut. În baza legii, preţul stabilit de acesta este obligatoriu pentru părţi, în afara cazului în care se dovedeşte că este evident injust.

Rezoluția alternativă a litigiilor - Spre deosebire de câțiva ani în urmă, Liechtenstein nu prevede medierea obligatorie. Există mai multe organizații care oferă mijloace alternative și extrajudiciare de soluționare a litigiilor în Liechtenstein, inclusiv comitetul de conciliere și comitetele de etică profesională.

Consiliul de conciliere este un mediator pentru conflictele dintre clienți și bănci, societățile de investiții și de administrare a activelor și furnizorii de servicii de plată. Oferă un serviciu neutru și gratuit, care se ocupă de plângeri specifice clienților. O condiție prealabilă esențială este independența sa față de orice instituții implicate. Comitetul de etică profesională al Institutului de Funcționari Profesioniști și Fiduciari din Liechtenstein (Liechtensteinische Treuhandkammer) este responsabil pentru reclamațiile disciplinare privind administratorii autorizați și companiile de încredere.

Lituania adoptat în 2012 o lege a arbitrajului (Law on Commercial Arbitration of the Republic of Lithuania),[709] care este bazată în mare măsură pe legea model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional (versiunea din 1985, incluzând amendamentele din 2005), care este aplicată în

[705] „Civil Procedure Law" în versiunea engleză cu modificările de până în 2013, accesibilă la http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Civil_Procedure_Law.pdf, consultat în data de 10 aprilie 2019.După adoptare, codul a fost modificat de câteva zeci de ori.

[706] A se vedea Ilga Gudrenika-Krebs și Irina Kostina, Brief Summary Litigation And Dispute Resolution: Latvia, Klavins & Slaidins LAWIN; Riga, [2010], pp. 8-9, accesibil la: http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PracticeGroups/LADR/ArticlesPresentations/DR_summary_LV.pdf, consultat în data de 10 aprilie 2019.

[707] A se vedea Laine Fogh Knudsen, Signe Balina, Alternative Dispute Resolution Systems across the European Union,Iceland and Norway, în „Procedia - Social and Behavioral Sciences" Vol. 109 (2014), pp. 944 – 948, la p. 946.

[708] În limba engleză, pentru "arbitru" există mai mulți termini distincți: "arbiter", "referee", "adjudicator" sau "umpire".

[709] Publicată în Valstybės žinios („Official Gazette"), 1996, No 39-961 Legea este accesibilă, în versiunea engleză (traducere neoficială), la: www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/2/1/21090.pdf.

interpretarea dispoziţiilor legii lituaniene. Arbitrajul poate fi convenit printr-un contract de sine stătător sau printr-o clauză specială (art. 10). În principiu toate litigiile pot fi soluţionate pe cale de arbitraj, cu excepţia celor menţionate expres în art. 12 din lege. Este vorba de litigiile care urmează a fi soluţionate în baza unor proceduri administrative sau care ţin de competenţa Curţii Constituţionale, disputele născute din relaţiile de familie, cele privind înregistrarea patentelor, mărcilor comerciale sau desenelor industriale. La fel litigiile născute din contracte de muncă sau din contracte de consum, cu excepţia cazului în care acordul de arbitraj a fost încheiat după naşterea disputei. Mai sunt exceptate litigiile în care este parte statul sau o întreprindere municipală ori o instituţie sau organizaţie, cu excepţia situaţiilor în care se obţine acordul fondatorului. Guvernul sau autorităţile de stat autorizate pot încheia acorduri arbitrale, în privinţa contractelor în care acestea au calitatea de parte.

Noul Cod de procedură civilă din Lituania[710] prevede un stagiu obligatoriu de conciliere judiciară (”judicial conciliation”) în dezbaterile preliminare ale fiecărei cauze (art. 381 din Cod). Părţile pot recurge la mediere extrajudiciară, în cauzele în care nu a fost sesizată o instanţă judecătorească, după cum pot recurge la medierea judiciară într-o cauză aflată deja pe rolul unei instanţe. Lituania face parte din categoria ţărilor care au instituit o organizaţie centrală pentru soluţionarea alternativă a litigiilor, cu competență națională în privința plângerilor consumatorilor (ca și Danemarca, Finlanda, Islanda, Letonia, Norvegia Suedia).[711]

Arbitrajul este reglementat în **Luxemburg** de Décrété le 29 avril 1806, care constituie Cartea III a Codului de procedură civilă.

Compromisul poate purta asupra tuturor drepturilor disponibile. Anumite materii nu pot face obiectul unui arbitraj. Acestea sunt enumerate limitativ în art. 1225. Compromisul va desemna obiectul litigiului și numele arbitrilor, sub sancțiunea nulității (art. 1227). Promisiunea de arbitraj nu va fi supusă acestei reguli. Codul stabilește modul în care vor fi desemnați arbitri dacă nu se ajunge la un acord al părților în acest sens.

Dacă prin compromis nu este stabilit un termen, misiunea arbitrilor durează maxim trei luni din ziua compromisului. Pe timpul arbitrajului, arbitrii nu pot fi revocați decât cu consimțământul tuturor părților.

Părțile și arbitri vor urma în procedura arbitrală, formele și termenele stabilite pentru tribunale, dacă părțile nu au convenit altfel (art. 1230).

Părțile pot, prin compromis sau în timpul procedurii, să renunțe la appel. Dacă arbitrajul poartă asupra apelui sau cererii civle, hotărârea arbitrală va fi definitivă. (art. 1231).

Arbitri, de regulă în număr de trei, vor îndeplini toate actele ca un colegiu, dacă părțile nu decid să confere anumite acte în competența unuia dintre ei.

Arbitri nu se pot desesiza dacă operaiunile lor au început. Ei nu pot fi recuzați decât pentru cauze ulterioare compromisului (art. 1235).

Arbitri decid potrivit regulilor de drept, cu excepția situației în care prin compromis părțile le-au conferit competența de a judeca în echitate (art. 1240).

Sentința arbitrală este făcută executorie prin ordonanță a președintelui tribunalului arondismentului. Minuta sentinței este depusă în acest sens la tribunal de către un arbitru sau o parte.

Executarea silită a sentinței este în competența tribunalului care a dat ordonanța.

Hotărârile arbitrale nu vor putea, în nici un caz, să fie opuse terților (art. 1243).

Hotărârea arbitrală nu va putea să fie atacată în fața tribunalului de arondisment decât pe calea anulării. Art. 1244 stabilește expres motivele de anulare.

Camera de comerț a Marelui-Ducat de Luxembourg dispune de pripriul centru de Arbitraj, care are un Regulament de arbitraj propriu. centrul a fost creat în 1987 cu scopul de a oferi o alternative la reglementarea judiciară a litigiilor care se dovedește adesea prea lungă, costisitoare și puțin adaptată la tehnicitatea și complexitatea lumii afacerilor. Centrul funcționează sub autoritatea unui Consiliu al arbitrajului compus din 5 membri, printre care și Președintele Comitetului național luxembourghez al

[710]A se vedea „Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania” adoptat la 28 februarie 2012, promulgat prin Decretul nr. IX-743. Versiunea engleză, accesibilă la: www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/2/1/21088.pdf.

[711]A se vedea Laine Fogh Knudsen, Signe Balina, Alternative Dispute Resolution Systems across the European Union,Iceland and Norway, în „Procedia - Social and Behavioral Sciences” Vol. 109 (2014), pp. 944 – 948, la p. 946.

Camerei de Comerț Internaționale, în calitate de președinte, membrul luxembourghez al Curții de Arbitraj al CCI, Decanul Ordinului avocaților din Luxembourg, directorul general al Camerei de Comerț și președintele Institutul Revizorilor de Întreprindere.

Regulile de arbitraj sunt cele de obicei admise. Procedura cuprinde o fază scrisă, reglementată de art. 3-art. 6 din Regulament. Regulile de fond aplicabile procedurii de arbitraj sunt cele determinate de părți. În lipsa acordului, arbitrul va aplica legea stabilită conform regulii de conflict pe care o consideră apropriată în raport cu natura cauzei. Dacă părțile convin, arbitrii vor judeca în echitate. În Toate cazurile, arbitrii vor ține cont de stipulațiile contractului și de uzajele comerciale. Regulile de procedură sunt cele rezultate din Regulament și, în cazul în care acesta nu cuprinde reguli, cele pa care părțile le convin sau, în cazul în care lipsește acordul părților, cele pe care arbitrul le stabilește (art.11).

Este interesant că Regulamentul prevede o procedură alternativă în cadrul unei proceduri alternative. Astfel, art. 18 dispune că „dacă părțile se pun de acord pentru a regla amiabil diferendul lor, atunci când arbitrul a fost sesizat cu dosarul conform art. 10, această reglare amiabilă poate, la cererea părților și cu acordul arbitrului, să fie constatată printr-o sentiță de acord al părților".

Sențința trebuie pronunțată în 6 luni. Termenul poate fi în anumite circumstanțe prelungit de Consiliu. Ea este stabilită cu majoritate. În lipsă, decide Președintele. Hotărârea este motivată.

Art. 22 din regulament prevede o procedură de examinare prealabilă a hotărârii de către Consiliu. Înaintea semnării hotărârii parțiale sau definitive, arbitrul trebuie să supună proiectul Consiliului. Acesta poate prescrie modificări de formă. El poate, cu respectarea libertății de decizie a arbitrului, să atragă atenția asupra punctelor care țin de fondul litigiului. Nicio hotărâre nu poate fi datăfără să fie aprobată în ce privește forma de către Consiliu.

Art. 25 din Regulament stabilește caracterul definitiv și executoriu al hotărârii arbitrale. Prin supunerea diferendului lor arbitrajului Centrului, părțile se angajează să execute de îndată hotărârea care va interveni și renunță la orice cale de recurs la care ele pot renunța.

Medierea este reglementată de titlul II al Cartii III a Codului luxembourghez de procedură civilă așa cum a fost modificat prin Legea din 24 februiarie 2012. Cum am făcut o sinteză a caracteristicilor procedurii în studiul separat, nu voi relua aici problema. O singură precizare : medierea este extrajudiciară (convențională) și judiciară.

Recurgerea la mediere este în principal admisă în afacerile administrative, penale, familiale, comerciale și de vecinătate. [712]

Una dintre instituțiile naționale pentru apărarea drepturilor omului din Austria este Consiliul Ombudsmanului care a monitorizat independent întreaga administrație publică din Austria încă din anul 1977, prin ordin al Constituției Federale. Așa cum s-a punctat în doctrină, acesta verifică legalitatea deciziilor emise de către autorităților publice și examinează posibilele cazuri de administrare defectuoasă, prin urmărirea plângerilor cetățenilor, monitorizând și controlând temeiurile legale care au stat la baza soluțiilor identificate de administrația publică în problemele cetățenilor. Începând cu anul 2000, instituția ombudsmanului a fost abordată ca o instituție națională pentru drepturile omului iar, de la 1 iulie 2012, a intrat în vigoare reforma cea mai extinsă în privința responsabilităților Consiliului Ombudsmanului. Mandatul său include acum monitorizarea și controlul preventiv al instituțiilor publice, monitorizează din iulie 2012 facilități și programe pentru persoanele cu dizabilități, pentru a preveni apariția cazurilor de încălcări ale drepturilor acestora, în special, și ale drepturilor omului, în general.[713]

Așadar, orice persoană care se confruntă cu probleme care vizează încălcări ale drepturilor omului, în raporturile lor cu autoritățile naționale, poate apela la Consiliul Ombudsmanului, indiferent de cetățenie sau de vârsta legală. Companiile, întreprinderile sau asociațiile pot depune, de

[712] Informații despre medierea civilă și comercială se găsesc la adresa http://mj.public.lu/professions/mediation_en_matiere_civile_commerciale/index.html cu privire la medierea penală la adresa http://mj.public.lu/professions/mediateur_penal/index.html

[713] Consiliul Ombudsmanului şiComisiile sale urmăresc şi investighează comportamentul organismelor autorizate să exerciteputerea administrativă în mod direct, prezentând anual un raport către membrii Consiliul Federal şiNational cu privire la observațiile făcute, la nivel federal, în această perioadă, la rezultatelemonitorizării instituțiilor publice, de la nivel regional şi de la nivel municipal, şi post-controlului.Rezumatul în limba engleză al raportului se concentrează pe faptele şi cifrele esențiale, precum şi pecazurile legate de încălcări ale drepturilor omului. Pentru amănunte, G.A.Jianu, op.cit., p.32;

asemenea, o plângere la Consiliul Ombudsmanului cu privire la administrația publică, în cazurile constatării unei administrări defectuoase. Cu toate acestea, procedurile de investigație pot să fie inițiate de Ombudsman numai după ce demersurile administrative au fost finalizate și căile legale au fost epuizate. Membrii Consiliului Ombudsmanului pot iniția proceduri de investigație din oficiu, în cazul în care suspectează producerea unui aspect de administrare defectuoasă sau nereguli în raporturile dintre autoritățile publice și cetățeni[714].

Din iulie 2012, **Consiliul Ombudsmanulu**i îndeplinește sarcini noi în domeniul drepturilor omului, inclusiv de control preventiv, precum și activități de monitorizare care necesită respectarea anumitor acorduri, în temeiul dreptului internațional. Consiliul Ombudsmanului și Comisiile acestuia de experți monitorizează și controlează toate instituțiile și instalațiile unde persoanele cu și fără dizabilități sunt în pericol de abuz, de tratament inuman și de aplicare de măsuri care le privează de libertate, conform Protocolului opțional la Convenția ONU împotriva torturii și a anumitor dispoziții ale Convenției Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CRPD).[715]

Ca metodă alternativă de soluționare a litigiilor în dreptul austriac este accesibilă procedura medierii acestora, Ministerul Federal de Justiție fiind instituția care deține evidența persoanelor care sunt înregistrate ca mediatori, persoane care urmat o instruire specifică.[716]

Nu există însă o autoritate centrală care să răspundă de serviciile de mediere. În cauzele civile, medierea poate fi folosită pentru a soluționa disputa părților, ceea ce în instanță ar conduce la pronunțarea unei hotărâri. Astfel, părțile litigante pot opta pentru procedura medierii, anterior investirii instanței de judecată cu o cerere. În unele situații, acest lucru se poate face chiar prin supunerea disputei juridice analizei unui consiliu de conciliere, cu scopul de a obține o tranzacție înainte de proces prin instanța teritorială – procedură cunoscută ca „ *prätorischer Vergleich*" sau prin mediere.[717]

Mediatorii nu sunt înregistrați ca fiind specializați într-un anumit domeniu, iar activitatea de mediere nu este gratuită, onorariul aferent acesteia rezultând din acordul părților. Având în vedere dispozițiile Directivei 2008/52/CE, părților litigante trebuie să le fie permis să depună în instanță un acord scris cu privire la rezultatul medierii, acord de care instanța de judecată trebuie să țină seamă. În Austria, un astfel de acord este recunoscut de către instanță numai dacă ia forma unei tranzacții (*Vergleich*) în fața curții, sau forma unei tranzacții notariale.[718]

Raportul *FRA* citat[719]arată că, întrucât **legislația malteză** nu face referire la posibilitatea de a renunța la dreptul de acces la o jurisdicție, aceasta nu există. La nivel de principiu, nu există niciun impediment pentru ca organismele administrative să soluționeze disputele de natură administrativă. Cu toate acestea, după cum s-a arătat, soluția va depinde de la caz la caz. În particular, un astfel de organ nu va putea revoca o decizie deja adoptată în temeiul puterii sale statutare, îndeosebi atunci când un terț a dobândit, ca efect al acesteia, un drept la care nu este dispus să renunțe[720]. Mai multe surse oferă informații despre căile de soluționare alternativă a litigiilor disponibile în Malta[721]. Astfel, organismul guvernamental responsabil de mediere în Malta este *Malta Mediation Center*, care funcționează în temeiul art. 474 din *Mediation Act* (2004). Centrul de Mediere oferă un forum la care părțile la un litigiu se pot referi sau înspre care pot fi îndrumate pentru a-și rezolva conflictele cu ajutorul unui mediator. Centrul le furnizează părților o listă de mediatori acreditați și le solicită să selecteze o persoană pe care ambele o agreează. Mediatorii înscriși pe lista centrului respectă Codul

[714]Ibidem, p.33;
[715]Idem; Informații cu privire la Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități pot fi accesate la adresa: http://anpd.gov.ro/web/conventia/;
[716] Pagina web este disponibilă al adresa: https://mediatorenliste.justiz.gv.at/mediatoren/mediatorenliste.nsf/docs/home;
[717] Material disponibil la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?AUSTRIA&member=1;
[718]Ibidem;
[719] https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1538-access-to-justice-2011-country-MT.pdf [accesat la data de 12.04.2019].
[720] A se vedea Administrative Justice în Europe. Report for Malta: http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/malta/malta_en.pdf [accesat la data de 11.04.2019]. Această sursă va fi folosită și pentru informațiile oferite în secțiunea privind jurisdicțiile administrative.
[721]http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_gen_en.htm[accesat la data de 12.04.2019].
https://e-justice.europa.eu/content_crossborder_family_mediation-372-mt-en.do?member=1[accesat la data de 12.04.2019].
https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-en.do[accesat la data de 12.04.2019].

de conduită instituit de acesta. Medierea este permisă în litigiile care implică probleme de drept civil, de dreptul familiei, de drept social, probleme comerciale sau de dreptul proprietății industriale. Medierea este o procedură voluntară. Părțile pot, totuși, să ceară de comun acord instanței de judecată să suspende procedura ca să încerce să soluționeze litigiul prin mediere. În plus, jurisdicțiile pot, din proprie inițiativă, să suspende procedura și să îi îndrume pe părți să încerce să soluționeze litigiul prin mediere. În cauzele de dreptul familiei, medierea este obligatorie, mai ales dacă acestea privesc separarea persoanelor, accesul la minori, îngrijirea și custodia minorilor, întreținerea minorilor și / sau a soților. În conformitate cu Directiva 2008/52 / CE, statele vor adopta măsuri astfel încât conținutul unui acord scris care rezultă din mediere să devină executoriu. În cazul în care părțile nu ajung, prin mediere, la un mod de soluționare a litigiului, medierea este închisă și părțile sunt autorizate să se adreseze instanțelor de judecată. Astfel, în procedurile de mediere care vizează litigii transnaționale, părțile trebuie să inițieze o procedură în fața Curții civile (Secțiunea de familie) în termen de 2 luni de la încheierea medierii. În caz de nerespectare a termenului menționat, părțile vor trebui să reînceapă procedura de mediere.

În Malta funcționează, de asemenea, un *Ombudsman*[722]. Pe propriul site, *Ombudsman*-ul maltez arată că rolul său nu este cel de a investiga acțiunile guvernului din punct de vedere strict legal. Deși rolul său este și acela de a determina dacă astfel de acțiuni sunt conforme cu legile și reglementările naționale aplicabile, el trebuie, de asemenea să ia în considerare toți factorii relevanți atunci când se pronunță asupra lor. De aceea, în cazul în care *Ombudsman*-ul ajunge la concluzia că actul sau acțiunea care i-au fost reclamate, deși conforme cu o lege sau o practică națională, au fost, totuși, nerezonabile, nedrepte, opresive sau discriminatorii, el îi poate recomanda petentului recursul jurisdicțional adecvat și poate formula recomandările pe care le consideră necesare pentru ca autorul actului sau al acțiunii să remedieze prejudiciul, respectiv, autoritățile competente, să reconsidere actele normative pe care actul sau acțiunea s-au bazat. *Ombudsman*ul acționează adesea ca mediator între cetățeanul vătămat și autoritatea publică, fie la solicitarea petenților, fie din oficiu. Ancheta sa este de natură inchizitorială și este deseori încheiată printr-o opinie finală și prin recomandări oficiale de remediere a situației reclamate. În general, opinia *Ombudsman*ului este comunicată în termen de câteva luni de la sesizare. Recomandările formulate de *Ombudsman*ul maltez nu leagă guvernul, însă aceste, în practică, ține seama de ele. De asemenea, se raportează că multe din plângerile primite de *Ombudsman* sunt soluționate informal pe parcursul anchetei.

Legea macedoneană a recunoscut pe deplin valoarea arbitrajului ca mijloc alternativ eficient de soluționare a litigiilor comerciale internaționale. Legea macedoneană privind arbitrajul, care a fost modificată treptat în ultimii ani, permite părților să adapteze procedura la nevoile și preferințele lor, în conformitate cu standardele acceptate la nivel internațional.

Ca atare, modelul UNCITRAL din 1985 privind arbitrajul comercial internațional a fost complet integrată în legislația macedoneană prin Legea privind arbitrajul comercial internațional.

Principala instituție de arbitraj a Macedoniei, Curtea Permanentă de Arbitraj de pe lângă Camera Economică a Republicii Macedonia, și-a modificat în consecință structura și funcționarea. Noul Regulament al Curții Permanente de Arbitraj, adoptat la 20 aprilie 2011, a modernizat activitatea instanței și a procedurilor arbitrale.

Legea privind arbitrajul comercial internațional[723] (LICA) a intrat în vigoare la 7 aprilie 2006, modificând prevederile capitolului 30 din Legea privind procedura civilă[724]. LICA se aplică exclusiv arbitrajului comercial internațional. Cum procedura se mulează strict pe standardele internaționale, nu este cazul unei aprofundări aici.

Legislația macedoneană a introdus medierea în 2006 prin Legea privind medierea. În cursul anului 2007 și 2009 au fost făcute amendamente la lege pentru îmbunătățirea rezultatelor medierii.

Medierea nu este permisă în toate domeniile, ci numai în cele enumerate în mod expres în lege, cum ar fi: relațiile civile, comerciale, de muncă, protecția consumatorilor și alte litigii între

[722] https://www.ombudsman.org.mt/

[723] A se vedea 1. Legea privind arbitrajul comercial internațional a fost publicată în Monitorul Oficial al Republicii Macedonia nr. 39/2006 la 30 martie 2006.

[724] A se vedea Legea privind procedura civilă a fost publicată în Monitorul Oficial al Republicii Macedonia nr. 79/2005, la 21 septembrie 2005.

persoane fizice și juridice, în care părțile pot dispune liber de drepturile lor conform legii, cu excepția cazurilor în care legea prevede altfel, precum și în litigiile familiale și penale, dacă medierea este compatibilă cu natura litigiului, iar o lege specială nu exclude aplicarea acestuia.

Medierea este posibilă numai pe baza unui acord încheiat între părți înainte de inițierea procedurii judiciare sau după începerea procesului.

Medierea este posibilă atât în cadrul unui litigiu deja inițiat, cât și înainte ca un caz să fie înregistrat în instanță.

Dacă medierea are loc înainte de înregistrarea cazului, este strict pe bază voluntară.

În cadrul procesului judiciar, medierea poate avea loc în mod voluntar, dar poate fi recomandată și de instanța sau de altă autoritate. Din anul 2011, instanțele civile sunt obligate, să indice părților că au posibilitatea de a soluționa litigiul prin mediere și să invite părțile la o audiere pregătitoare. Legea privind justiția juvenilă prevede medierea obligatorie.

În Macedonia există, în momentul de față, o opinie puternică care insistă asupra introducerii medierii obligatorii în anumite domenii - drepturile consumatorilor, relațiile de familie (cu excepția divorțului și plasării copiilor) și drepturile de asigurare auto.

Nu există încă o poziție a jurisprudenței cu privire la introducerea unei astfel de posibilități. Conform actualei legi privind medierea în Macedonia, părților nu li se interzice să inițieze proceduri judiciare sau arbitraj înainte de încheierea medierii.

Acordurile de mediere trebuie încheiate în scris și semnate atât de mediator, cât și de părți. Punerea în aplicare a acordurilor încheiate cu ajutorul mediatorului depinde de faptul dacă acestea sunt încheiate înainte de inițierea procedurilor judiciare sau în cadrul procedurii judiciare în curs de desfășurare.

În cazul în care soluționarea se face în afara procedurii judiciare, caracterul executoriu este dobândit printr-un acord de atestare în fața unui notar. În cazul în care se ajunge la un acord în timpul procedurii, mediatorul va depune la tribunal, în termen de 3 zile de la soluționarea litigiului, acordul care va fi consfințit într-o hotărâre de expedient.

Medierea este voluntară, neutră și imparțială. Ea este confidențială, publicul fiind exclus și trebuie să asigure egalitatea părților. Procedura de mediere include inițierea procedurii cu consimțământul ambelor părți, acordul privind stabilirea unuia sau a mai multor mediatori, desfășurarea procedurii, prezentarea propunerilor și prezentarea probelor de către părți, încheierea procedura și acordul părților.

Mediatorul poate comunica cu părțile împreună sau separat. Informațiile pe care mediatorul le primește de la orice parte în procedură, le poate divulga celeilalte părți, cu excepția acelor informații pentru care partea cere confidențialitatea.

Costurile de mediere și de recompensare a mediatorilor urmează să fie plătite de către părți în conformitate cu Tariful de rambursare a costurilor medierii, care este adoptat de către Ministrul Justiției după luarea în considerare a opiniei Camerei Mediatorilor.

Părțile plătesc onorariul mediatorului pentru medierea efectuată și cheltuielile efectuate.

Onorariul mediatorului pentru medierea efectuată este determinată de efortul investit și timpul petrecut în procedură, în conformitate cu tariful pentru onorariul și cheltuielile facturale ale mediatorilor, tipul de litigiu și numărul de părți.

Onorariul nu poate fi mai mic de 15 euro pentru fiecare oră dacă există două părți în litigiu sau 24 de euro pe oră dacă există mai multe părți implicate în litigiu.

Rambursarea cheltuielilor materiale ale mediatorilor este determinată de cheltuielile administrative și tehnice care includ costurile necesare pentru inițierea procedurii și implementarea ei. Tariful este public și este publicat în Monitorul Oficial al Republicii Macedonia.

Procedura de mediere poate fi gratuită pentru părți în cazul în care părțile și mediatorul convin asupra acestui lucru sau când legea prevede astfel. Procedura de mediere se încheie în termen de 45 de zile de la data semnării unei declarații de inițiere a procedurii, indiferent de rezultatul acesteia.

Mediatorul este o persoană competentă să exercite această funcție, care asistă părțile să ajungă la un acord, fără a avea dreptul de a impune o soluție a diferendului, în conformitate cu principiile medierii.

Mediatorii pot fi: avocați, absolvenți de drept sau persoane din alte profesii și alți experți și profesori proeminenți, în funcție de tipul litigiului, care au absolvit cursurile de formare pentru mediatori și îndeplinesc următoarele condiții:

- au obținut o diplomă universitară pentru învățământul superior sau au obținut 300 de credite în cadrul sistemului european de transfer de credite (ECTS) din Republica Macedonia sau o diplomă recunoscută din străinătate cu 300 de credite;
- să aibă cel puțin cinci ani de experiență profesională după absolvire;
- au un certificat eliberat sau recunoscut de Ministerul Justiției pentru formare completă în cadrul programului de formare a mediatorilor;
- să fie listate în Registrul Mediatorilor, care este administrat de Camera Mediatorilor.

Formarea mediatorilor este organizată de Ministerul Justiției în conformitate cu statutul, care prevede modul și procedura de desfășurare a instruirii mediatorilor. Costurile de instruire sunt suportate de candidatul care participă la formarea mediatorului. Ministrul Justiției, printr-un regulament, stabilește costurile reale suportate pentru formarea mediatorilor și compensarea pentru munca formatorilor.

În litigiile care au un element de extraneitate, un mediator poate fi cetățean străin dacă este autorizat să efectueze medierea în țara de origine.

Mediatorul este obligat să conducă și să finalizeze procesul de mediere în conformitate cu principiile legale.

Mediatorul nu poate impune soluții părților, nu promite și nu garantează anumite rezultate ale procedurii de mediere. Mediatorul este obligat să execute și să finalizeze procedura de mediere în termen de 45 de zile, ținând cont de interesele părților.

Mediatorul este obligat să raporteze fiecare inițiere a unei proceduri de mediere, orice finalizare sau întrerupere a unei proceduri de mediere în registrele pentru procedurile de mediere.

Mediatorul este răspunzător pentru prejudiciile pe care le va cauza părților printr-un comportament ilicit, în conformitate cu normele generale de compensare a daunelor.

Mediatorul nu poate acționa în cazurile în care are sau are un interes personal, o relație personală, familială sau de afaceri cu o parte la litigiu sau dacă există alte circumstanțe care ar cauza dubii în privința imparțialității sale.

Nu poate fi mediator cel care a fost anterior judecător al unui aspect al diferendului, a fost reprezentant legal autorizat, arbitru sau avocat al uneia dintre părți.

Persoana care va fi propusă pentru a fi mediator trebuie să aducă la cunoștința părților orice circumstanțe care ar putea constitui un motiv de îndoială justificată în ceea ce privește imparțialitatea și independența sa.

Din momentul notificării selecției mediatorului și pe parcursul întregii proceduri, acesta va informa prompt părțile cu privire la existența motivelor pentru abținerea sa, cu excepția cazului în care nu a informat anterior partea.

În cazul în care niciuna dintre părți, după ce a aflat despre circumstanțele de incompatibilitate, nu solicită numirea unui alt mediator, acestea nu au dreptul, din acest motiv, să respingă acordul obținut în cadrul procedurii de mediere[725].

Dintre procedurile alternative de soluționare a litigiilor consacrate în **dreptul britanic** (mediere, conciliere, arbitraj etc.), în cauzele care implică persoane vulnerabile sunt aplicabile în special procedurile în care intervin instituții cu statut de *Ombudsman*, competente în diferite sectoare economice (bancar, asigurări etc.), și care sunt în principiu gratuite. Propunerea formulată de *Ombudsman* este în general acceptată de profesionistul reclamat de persoana vulnerabilă, însă nu are caracter obligatoriu pentru aceasta din urmă. În cazul în care persoana vulnerabilă se adresează instanței de judecată, judecătorul va lua în considerare, în practică, propunerea formulată de *Ombudsman și* respinsă de reclamant.

În anul 2007 a intrat în vigoare Legea nr. 134/2007 privind medierea, care promitea cadrul legislativ mult-așteptat în acest domeniu în **Moldova.** Totuși, au fost identificate numeroase lacune

[725]Pentru mai multe analize privind medierea îăn Macedonia, A se vedea Vesna Stefanovska, Resolution of Civil Disputes through Mediation în the Practice of the Republic of Macedonia, International Journal of Humanities and Social Science Vol. 5, No. 8; August 2015, pp. 166-172.

legislative în cuprinsul acesteia, a căror acoperire s-a realizat ulterior, până în anul 2015, prin modificarea succesivă a legii. În final, în anul 2015, aceasta a fost abrogată și înlocuită cu Legea nr. 137/2015 privind medierea[726]. Noua lege oferă stimulente în vederea orientării persoanelor către mediere, cum ar fi scutirea sau diminuarea taxei de timbru, oferirea unei ședințe de informare gratuită privind avantajele medierii și învestirea cu formulă executorie de către un notar sau confirmarea de către instanța de judecată a tranzacțiilor încheiate în fața unui mediator[727].

Există anumite categorii de litigii în cadrul cărora părțile sunt obligate să încerce soluționarea pe cale amiabilă. Acestea sunt prevăzute la art. 182^1 alin. (1) din Codul de Procedură Civilă. Procedura de mediere judecătorească este condusă de completul învestit cu soluționarea cauzei și este guvernată de prevederile art. 182^1-182^5 din Codul de Procedură Civilă.

Centrul de Mediere a fost deschis în 2016. Mediatorii autorizați în cadrul acestuia soluționează în principal litigii de natură comercială. Litigiile care pot fi supuse medierii pot fi civile, penale, administrative, de dreptul familiei, de muncă sau privitoare la protecția consumatorilor. În anul 2018 erau înregistrați 955 de mediatori grupați în 151 de birouri sau organizații de mediere. Numărul cazurilor soluționate prin mediere s-a dublat în anul 2018[728] (331 soluții din 478 de adresări[729]), față de anul 2017 (164 soluții din 277 de adresări[730]).

Arbitrajul în Republica Moldova este guvernat de prevederile Legii nr. 23/2008 cu privire la arbitraj și ale Legii nr. 24/2008 cu privire la arbitrajul comercial internațional. De asemenea, Codul de Procedură civilă conține, la rândul său, prevederi referitoare la arbitraj (art. 477-486)[731]. S-ar impune reglementarea unui cadru legislativ unitar, în vederea asigurării unei transparențe mai mari a acestui sector.

Principala cale de soluționare alternativă a litigiilor în **Muntenegru** este reprezentată de procedura de mediere. Cadrul legal al procedurilor de mediere este reprezentat de Legea medierii adoptată în 2005 și modificată în 2012.[732]

Centrul pentru mediere din Muntenegru asigură procedurile de mediere pentru cetățeni și colaborează cu agențiile guvernamentale, cu ONG-urile și cu instituții financiare pentru a dezvolta și a implementa reglementări privind medierea pe întreg teritoriul Muntenegrului.[733]

Soluționarea alternativă a litigiilor este la un nivel destul de scăzut, în 2016 înregistrându-se 429 de cazuri de mediere, iar în 2017 161 de cazuri, fiind excluse din această statistică cazurile de mediere în dreptul muncii.[734]

Principalele principii pe care se bazează procedurile de mediere din Muntenegru sunt: confidențialitatea, voința comună a părților, egalitatea părților, independența mediatorului, legalitatea procedurii, costuri reduse, consilierea imparțială a părților, caracterul nepublic, lipsa formalităților specifice judecății, integritatea și corectitudinea și competența mediatorilor.[735]

Procedura de mediere se desfășoară în patru etape principale. Prima etapă este reprezentată de ședința de informare în care mediatorul prezintă părților procedurile de mediere și avantajele utilizării acesteia. A doua etapă este reprezentată de documentarea mediatorului care adună informații utile soluționării disputei. A treia etapă este reprezentată de faza de negociere în care mediatorul identifică interesele părților, caută punctele comune ale acestora și încurajează părțile să

[726] A se vedea Liliana Cibuc, Luminița Catrinici, Consolidarea și modernizarea legislației naționale privind utilizarea mecanismelor alternative de soluționare a litigiilor în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană, p.189 (https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/187-194.pdf).

[727] http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=360455 (accesat în data de 12.04.2019)

[728] https://mediere.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_de_activitate_al_consiliului_de_mediere_pentru_anul_2018_intru_aplicarea_planului_de_actiuni_pentru_implementarea_strategiei_sectorului_justitiei.pdf (accesat în data de 12.04.2019)

[729] https://mediere.gov.md/sites/default/files/document/attachments/page0001_0.jpg (accesat în data de 12.04.2019)

[730] https://mediere.gov.md/sites/default/files/document/attachments/page0001.jpg (accesat în data de 12.04.2019)

[731] http://www.legis.md/cautare/rezultate/110220 (accesat în data de 12.04.2019).

[732] Disponibilă la http://www.posredovanje.me/en/normativni-okvir?limitstart=0 (accesat în data de 10.04.2019)

[733] A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 422.

[734] A se vedea European Commission, Montenegro 2018 Report, Strasbourg, 2018, disponibil la https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf (accesat în data de 10.04.2019), pp. 18, 43.

[735] http://www.posredovanje.me/en/posredovanje/osnovna-nacela-posredovanja (accesat în data de 10.04.2019).

propună soluții care să satisfacă interesul acestora. A patra etapă este reprezentată de înțelegerea părților sau de suspendarea procedurii. În această etapă pot avea loc ședințe preliminare la care părțile pot participa separat sau împreună. Apoi mediatorul organizează ședința comună la care participă ambele părți și încearcă finalizarea înțelegerii acestora pe baza datelor colectate în etapa de negociere. Dacă medierea se încheie cu o înțelegere, aceasta va fi redactată într-un document scris similar unei tranzacții încheiate în fața instanței sau a notarilor, mediatorul citind părților conținutul acestuia și întrebându-le dacă l-au înțeles și dacă reprezintă voința lor comună[736]. Înțelegerea poate fi principială, poate fi detaliată sau mai puțin detaliată, condițională sau necondițională. Aceasta trebuie redactată într-un limbaj clar, accesibil ambelor părți. Mediatorul atenționează părțile că acordul de mediere are forța unei hotărâri judecătorești, dar, la fel ca tranzacțiile judiciare, poate fi desființată dacă nu sunt îndeplinite anumite cerințe legale.

Legea medierii din Muntenegru, prevede că în anumite cazuri judecătorul poate trebuie să îndrume părțile către mediere. În cazurile privind dreptul familiei, atunci când consideră că este în interesul superior al copilului, în litigii comerciale, în litigii de mică valoare sau în litigii împotriva statului, judecătorii trebuie să îndrume părțile spre procedura medierii și să asigure informarea acestora cu privire la această procedură.[737]

Principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor. Cadrul legislativ existent

Instituția medierii este guvernată în **Norvegia** de dispoziţiile Legii privind medierea și procedura în litigiile civile („Act relating to mediation and procedure în civil disputes (The Dispute Act)")[738]. Obiectivul reglementării constă în a oferi o bază pentru soluționarea cauzelor civile în mod just, echitabil şi eficient prin proceduri publice în faţa unei instanţe judecătoreşti.

Norvegia a fost considerată un pionier în materia medierii civile între ţările nordice; soluționarea prin mediere şi căutarea soluţiilor amiabile au avut de secole un loc de prim rang în această ţară în procesul civil.[739] Există cinci tipuri diferite de mecanisme de soluționare a litigiilor numite „mediere"; acestora li se adaugă medierea civilă oferită de „Serviciile Naţionale de Mediere", ceea ce oferă o imagine destul de confuză, datorită faptului că aceste mecanisme se suprapun parțial, au la bază idei diferite și sunt oferite de trei organizații guvernamentale diferite.[740]

Medierea poate avea loc în afara instanţei (Out-of-Court Mediation - Utenrettslig Mekling), în baza unei clauze compromisorii convenite de părţi, conform căreia trebuie să recurgă la mediere înainte de a se judeca. Părţile pot alege mediatorul de comun acord, existând şi posibilitatea de a recurge la un serviciu de mediere al statului. Nu există reguli dinainte stabilite, părţile putând să convină asupra regulilor procedurale. Nu există nici garanţia unei recunoaşteri de către instanţă a soluției mediatorului, în cazul în care una din părţile care au convenit iniţial la soluţie, se răzgândeşte.

Serviciul Naţional de Mediere (Konfliktrådet) este un organ de stat (agency) care oferă servicii comunitare de mediere, inspirat de ideile de justiţie informală formulate mai ales de Nils Christie (justiţie comunitară şi justiţie reparatorie – „restorative justice").[741] Ideea principală este că un

[736] http://www.posredovanje.me/en/posredovanje/postupak-posredovanja (accesat în data de 10.04.2019)

[737] A se vedea The European Commission for the Efficency of Justice, Evaluation of the judicial systems (2016-2018 cycle) Montenegro, disponibil la https://rm.coe.int/montenegro/16808d027f (accesat în data de 10.04.2019)

[738] Legea reprezintă noul cod de procedură civilă, care înlocuieşte vechiul cod din 1915 (Civil Procedure Act - Act No. 6 of August 13, 1915, on Civil Procedures). Chiar și titulatura (The Dispute Act (Act No. 90 of June 17, 2005, relating to Mediation and Procedure în Civil Disputes) subliniază rolul important conferit de legiuitorul norvegian procedurii de mediere. Textul legii este accesibil, în traducere neoficială în engleză, la: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90/KAPITTEL_1#KAPITTEL_1.

[739] A se vedea Anna Nylund, Chapter 6: The Many Ways of Civil Mediation în Norway, în Laura Ervo & Anna Nylund (eds.) The Future of Civil Litigation – Access to Court and Court-annexed Mediation în the Nordic Countries, Springer 2014, p. 97-119, accesibil la: https://www.researchgate.net/publication/287152062_The_Many_Ways_of_Civil_Mediation_Mediation_in_Norway, consultat la 7 aprilie 2019.

[740] A se vedea Anna Nylund, op. cit., loc. cit., p. 97.

[741] A se vedea Anna Nylund, op. cit., loc. cit., p. 108. Lucrarea evocată: Nils Christie, Conflicts as Property, în "British Journal of Criminology", Vol. 17, No. 1 (January 1977), pp. 1-15.

mediator „profan" părţile să soluţioneze ele însele conflictul conform propriilor nevoi, iar accentul se pune pe comunicare, înţelegere şi refacerea echilibrului. Cazul trebuie să fie clar sub aspectul faptelor, iar părţile trebuie să fie de acord asupra elementelor de fapt importante. Cel lezat nu trebuie să invoce temeiul juridic al pretenţiilor sale, iar pretenţia nu trebuie să fie validă sub aspect juridic. Întâlnirile sunt informale, este descurajată sugerarea unor soluţii, ira reprezentarea juridică (prin avocaţi) este interzisă. Rezultatul este obligatoriu pentru părţi, dar mediatorul poate să nu aprobe acordul, dacă i se pare că acesta este dezechilibrat sau că una din părţi a exercitat presiuni asupra celeilalte pentru a-i accepta soluţia.[742]

Prima formă de „mediere" în cadrul instanţelor judecătoreşti ("Mediation", Judicial Settlement Activities (Ordinær Mekling)) are loc în baza obligaţiei legale a judecătorului de a căuta, în fiecare fază a procesului, posibilitatea soluţionării, cu totul sau în parte, în mod amiabil a cauzei.[743] Aceste activităţi pot avea loc în cursul procedurilor preliminare sau în cursul judecăţii. Judecătorul trebuie să-şi menţină imparţialitatea, nu poate recurge la metode specifice medierii, dar trebuie să încunoştinţeze părţile despre dezavantajele unui proces dus până la capăt. Denumirea de mediere dată acestei forme de soluţionare a litigiilor este considerată ca improprie.

Medierea judiciară propriu zisă (Rettsmekling)[744] poate fi iniţiată de către părţi sau de către judecător. Judecătorul poate media el însuşi sau poate trimite cauza spre mediere unui alt judecător. Procedura este marcată de o lipsă de formalitate. Judecătorul mediator se poate întâlni în privat cu părţile (cu fiecare în parte sau cu amândoi litiganţii), discutând cu fiecare între ele. Nu va consemna conţinutul discuţiilor, dar va înregistra data, locul întâlnirii, cauza şi participanţii la discuţii.

Cele mai utilizate mijloace alternative de soluţionare a litigiilor în **Olanda** sunt arbitrajul, medierea şi avizul constrângător.

Plângerile care privesc administraţia publică pot fi depuse la mediatorul naţional (echivalentul avocatului poporului din sistemul românesc) care este numit de către parlamentul naţional. Acesta poate deschide o anchetă, dacă estimează că plângerea este fondată, şi poate publica recomandările sale în raportul anual.

Celelalte plângeri, de natură comercială mai ales, sunt tratate de către mediatpri privaţi, numiţi de către organizaţiile profesionale. Cei mai importanţi, din punctul de vedere al numărului de plângeri soluţionate, sunt mediatorii din domeniul asigurărilor. Mediatorii încearcă să facă părţile să ajungă la un compromis, apoi dau un aviz neconstrângător cu privire la rezolvarea conflictului. Având în vedere relaţia pe care mediatorul o are cu organizaţiile profesionale, avizul mediatorului este de cele mai multe ori acceptat.

Comisia locuinţelor este abilitată să dea avize constrângătoare în conflictele pe care le tratează conform legii locaţiei şi locuinţelor sociale.

Oficiul comisiilor litigiilor de consum este un organ de coordonare recunoscut la nivel naţional şi însărcinat cu gestionarea a 30 de comisii sectoriale active care sunt sub tutela sa. Aceste comisii dau avize care au un caracter costrângător pentru părţi. O comisie este competentă în virtutea condiţiilor generale de vânzare aplicate de membrii organizaţiei profesionale care este parte. Aceste condiţii generale precizează posibilitatea deschisă consumatorilor de a supune litigiile cu un furnizor unei comisii în locul unui tribunal ordinar.

Înainte de a sesiza tribunalul, părţile au întotdeauna posibilitatea de a încerca rezolvarea litigiului lor pe cale amiabilă. Ele pot să solicite asistenţa unui mediator care acţionează ca facilitator independent. Medierea comercială este de asemenea posibilă în practic toate conflictele care sunt în afara câmpului dreptului penal.

Începând cu 1 aprilie 2005, accesul la mediere este disponibil în toate tribunalele şi centrele de servicii juridice. Părţile pot recurge la aceste în mod voluntar. Aceste dispoziţii nu privesc decât afacerile administraitve şi civile specifice, inclusiv cele de mediere familială.

În general există două mari categorii de litigii care nu pot fi stratate de către o mimisie de litigii: conflictele care privesc o factură neplătită şi conflictele care rezultă din deces, daune corporale şi boală. Comisiile nu pot trata o afacere cu care o instanţă de judecată a fost deja sesizată.

[742]A se vedea Anna Nylund, op. cit., loc. cit., p. 108-109.
[743]A se vedea Secţiunea 8-1 din Codul de procedură civilă norvegian (Dispute Act).
[744]A se vedea Secţiunile 8-3 până la 8-7 din Codul de procedură civilă norvegian (Dispute Act).

Recurgerea la aceste mijloace alternative nu este nciiodată obligatorie în virtutea legii sau a unei hotărâri judiciare. Dar părțile pot încheia contracte care cuprin clauze compromisorii.

Arbitrajul este reglementat de art. 1020 – 1076 din Codul olandez de procedură civilă și de tratatul de la New York.

Celelate proceduri extrajudiciare de soluționare a conflictelor nu au o bază juridică specială. Totuși, înainte de aputea funcționa sub egida Oficiului comisiilor de litigii de consum, comisiile de litigii trebuie să primească autorizarea ministrului Justiției. Pentru aceasta, ele trebuie să satisfacă o serie de criterii definite de regulile juridice care se referă la această procedură de recunoaștere.

Părțile pot conveni să apeleze la arbitraj, ceea ce le permite să evite procedurile judiciare. Judecătorul nu mai este competent să primească cererile dacă un acord de arbitraj a fost încheiat confor art. 1022 din Cosul de procedură civilă.

În ce privește apelul la comisiile de soluționare a litigiilor, recursul la tribunal trebuie să fie decis de cel care face plângerea în termend e o lună, altfel comisia este singura competentă.

Clauzele de mediere nu impietează asupra competenței judecătorului.

În toate tipurile de moduri alternative, reprezentarea părților de către un avocat este posibilă, dar nu neapărat necesară. În cazul arbitrajului, rolul avocatului este același ca în procedura civilă judiciară. În fața unei comisii de soluționare a litigiilor de consum, cheltuielile de reprezentare nu sunt în principiu rambursabile. Rolul avocatului în procedura de mediere nu este clar definit și crează încă discuții.

Deciziile comisiilor de soluționare a litigiilor sunt constrângătoare pentru părți. Ele nu sunt susceptibile de recurs. Singurul mijloc de a le revizui este să le ataci în fața unui tribunal ordinar în termen de două luni de la comunicare. Dar judecătorul chemat să revizuiască hotărârile comisiilor nu are decât o marjă redusă de apreciere. În virtutea art. 904 din Codul civil, el poate doar să le invalideze pe baza unor criterii obiective și rezonabile pentru că sunt inacceptabile din punctul de vedere al conținutului sau al modului în care au fost pronunțate în circumstanțele date. O decizie a unei comisii de soluționare a litigiilor nu va putea fi deci anulată de tribunale decât dacă a fost dată cu ignorarea principiilor fundamentale ale dreptului procedural, cum ar fi dreptul părților de a fi ascultate etc.

Codul civil olandez cuprinde o dispoziție care permite suspendarea termenului deprescripție a unei plângeri care antamează o procedură care vizează obținerea unui aviz constrângător (cartea 3 art. 316, par. 3).

Dacă părțile nu ajung la un acord de mediere, ele pot sesiza întotdeauna tribunalul. Medierea nu influențează termenele de prescripție, căci acestea sunt suspendate de îndată ce medierea este inițiată.

Procedura arbitrală poate conduce la o decizie care este constrângătoare pentru părți. Ea este executorie cu același titlu ca o hotărâre judecătoarească. Sentința arbitrală poate fi declarată executorie printr-o simplă autorizare de punere în aplicare dată de președintele tribunalului.

În cazul deciziilor comisiilor de soluționare a litigiilor de consum, organizația profesională veghează ca membrii săi să acționeze conform deciziei. Această garanție semnifică faptă că organizația profesională își asumă obligația pe care comisia a impus-o unuia dintre membrii săi dacă acesta nu se conformează. Dacă nici organizația profesională nu se conformează, decizia poate fi executată silit.

Acordul de mediere nu este în sine constrângător, dar el poate fi constatat într-un act notarial care este executoriu. Dacă trimiterea la mediere este făcută de un judecător, atunci acesta poate constata în hotărâre acordul de mediere, acesta având caracterele unei hotărâri judiciare.

Ca metodă alternativă de soluționare a litigiilor în Polonia este reglementată medierea, în anul 2010 înființându-se în cadrul Ministerului Justiției un departament cu responsabilități în domeniul medierii care funcționează și își desfășoară activitatea în prezent în cadrul Direcției pentru victimele infracțiunilor și promovarea medierii (*„Wydział ds. Pokrzywdzonych Przestępstwem i ds. Promocji Mediacji") și* care face parte din Departamentul pentru cooperare internațională și drepturile omului.[745]

[745] Pentru amănunte se pot accesa informații pe pagina web a Ministerului Justiției de la adresa: https://www.ms.gov.pl/en/about-the-ministry-of-justice/;

Ministerul Justiției a acordat, în ultimii ani, o atenție deosebită aspectelor referitoare la dezvoltarea și popularizarea medierii și a altor mecanisme de soluționare alternativă a litigiilor în Polonia, precum și sporirii eficacității sistemului judiciar și îmbunătățirea accesului cetățenilor la justiție. Astfel, în 2010, la inițiativa ministerului a fost înființată o **rețea de coordonatori în materie de mediere** existând în prezent 120 de coordonatori (judecători, consilieri de probațiune și mediatori) în opt curți de apel, în toate instanțele regionale și în șase circumscripții ale instanțelor districtuale.[746]

În ceea ce privește consilierea și emiterea de avize, Ministerul Justiției colaborează cu **Consiliul social privind soluționarea alternativă a conflictelor și a litigiilor („*Społeczną Radą ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów”)*** care joacă un rol important în promovarea medierii și comunicarea între administrația guvernamentală, sistemul judiciar și mediatori.[747]

Consiliul a elaborat următoarele documente: Codul etic al mediatorilor din Polonia, [748] Standardele privind formarea mediatorilor,[749] Standardele privind practicarea medierii și procedurile de mediere, iar în cel de-ale doilea mandat a elaborat documentul privitor la Principiile de bază privind modificarea sistemului.[750]

Consiliul[751] are printre competențe elaborarea de recomandări referitoare la normele privind funcționarea sistemului național de soluționare alternativă a litigiilor, precum și: adaptarea sistemului de soluționare alternativă a litigiilor la cerințele dreptului UE, elaborarea unui model uniform de mediere în cadrul sistemului juridic din Polonia, diseminarea standardelor în materie de proceduri de mediere, promovarea mecanismelor de soluționa-re alternativă a litigiilor în rândul membrilor corpului magistraților și al personalului din justiție, al serviciilor de aplicare a legii și a publicului larg, crearea unui mediu instituțional în care se pot rezolva anumite forme de soluționare alternativă a litigiilor, implicarea în alte proiecte ad-hoc care vizează dezvoltarea medierii în Polonia.[752]

În Polonia există și numeroase organizații nonguvernamentale care joacă un rol important în promovarea medierii și în elaborarea standardelor interne ale acesteia, printre cele mai importante astfel de entități se numără: Centrul de mediere din Polonia,[753] Asociația mediatorilor familiali,[754] Asociația națională a mediatorilor, Centrul de mediere al Fundației Partners Polska,[755] Asociația pentru arbitraj din Polonia,[756] Centru de mediere din Silezia inferioară.

În plus, există și numeroase organisme profesionale care desfășoară activități instituționalizate de promovare a medierii, printre acestea fiind: Centrul de mediere al Consiliului Suprem al Baroului[757], Centrul de mediere în materie comercială al Ordinului național al avocaților.[758]

Procedura medierii poate fi utilizată în soluționarea litigiilor din materia dreptului civil, comercial, dreptul muncii, familiei,[759] dreptului penal și dreptului administrativ, statistic fiind cel mai frecvent utilizată în materie penală și civilă. În perioada 2011-2012 creșterea cea mai rapidă a

[746] Material consultat la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/RO/mediation_in_eu_countries?POLAND&init=true&member=1;

[747] Consiliul social privind soluționarea alternativă a conflictelor și a litigiilor a fost instituit prin Ordinul Ministerului Justiției din data de 1 august 2005, având rolul de organ consultativ în domeniul mecanismelor alternative de soluționare a litigiilor și a conflictelor.

[748] Disponibil la adresa : https://www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/adr1/kodeksetyczny.pdf;

[749] Disponibile la adresa: https://www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/adr1/standardyszkoleniamediatorow.pdf;

[750] Material disponibil la adresa: https://www.ms.gov.pl/Data/Files/_public/mediacje/adr1/zalozenia-rada-6-marca-20121.pdf-final.pdf;

[751] Consiliul este alcătuit din 23 de reprezentanți din domeniul științific și practicieni cu experiență în materie de mediere, precum și din reprezentanți ai organizaților neguvernamentale, ai instituțiilor academice și ai administrației guvernamentale.

[752] Despre activitatea Consiliului se pot accesa informații suplimentare la adresa: https://www.ms.gov.pl/en/mediation/adr-civic-council/summary-of-the-activities-of-the-adr-council/;

[753] Pagina web este disponibilă la adresa: http://mediator.org.pl/;

[754] Pagina web este disponibilă la adresa: http://www.smr.org.pl/;

[755] Pagina web este disponibilă la adresa: http://mediacja.org/;

[756] Pagina web este disponibilă la adresa: http://pssp.org.pl/;

[757] Pagina web este disponibilă la adresa: http://mediacje.kirp.pl/;

[758] Pagina web este disponibilă la adresa: http://www.adwokatura.pl/;

[759] În cauzele de dreptul familiei, mediatorii trebuie să îndeplinească cerințe suplimentare în ceea ce privește formarea și experiența - psihologie, pregătire pedagogică, sociologie sau drept și formare practică în domeniul medierii în cauze familiale;

numărului de proceduri de mediere s-a înregistrat în domeniul dreptului familiei și dreptului comercial. Medierea se desfășoară pe baza unui acord de mediere – medierea extrajudiciară - sau a unei hotărâri judecătorești prin care părțile sunt îndreptate către această procedură.[760]

Mediatorul poate să fie ales de către părți sau poate fi desemnat de către instanță, cu excepția cauzelor în care sunt implicați minori[761] și cauzelor penale[762] unde mediatorul este desemnat întotdeauna de către instanță de pe o listă de persoane cu calificările corespunzătoare.

Potrivit cercetărilor întreprinse, medierea a fost constatată a fi mai eficientă din punct de vedere al costurilor decât procedurile judiciare. Este de menționat că nu există pentru părți costuri de mediere în cauzele penale și în cauzele în care sunt implicați minori, Trezoreria statului fiind cea care le suportă. Ca regulă generală, onorariul mediatorului rezultă în urma acordului dintre acesta și părți, cu toate acestea mediatorul putând să accepte să nu fie remunerat. În cazurile civile, costurile medierii sunt suportate de către părți, regula generală fiind cea potrivit căreia acestea se împart în mod egal. În ceea ce privește procedurile de mediere inițiate în baza unei hotărâri a instanței, onorariul mediatorului este, în litigiile care nu sunt de natură patrimonială este de 60 PLN – aproximativ 15 Euro, pentru prima sesiune de mediere și de 25 PLN – aproximativ 6 Euro – pentru fiecare dintre sesiunile următoare. Dacă procedurile au natură patrimonială, onorariul mediatorului este de 1% din valoarea obiectului litigiului, dar nu mai puțin de 30 PLN – aproximativ 7,5 Euro și nu mai mult de 1000 PLN – aproximativ 250 Euro, costuri la care se adaugă TVA. De asemenea, mediatorul are dreptul la rambursarea cheltuielilor.[763]

Dacă se ajunge la un acord în urma medierii, 75% din taxele judiciare sunt rambursate părții care a introdus acțiunea în instanță, iar în acțiunile de divorț și partaj, taxele sunt rambursate în totalitate. În materie civilă, dacă părțile ajung la un acord, acestea acceptă, prin semnarea acestuia, ca acordul să fie înaintat instanței în vedere aprobării. Inițierea procedurilor de mediere întrerupe termenul de prescripție. Instanța, într-un termen cât mai scurt, aprobă acordul de mediere sau pronunță o hotărâre de punere în executare a acestuia. Instanța poate și să respingă cererea de aprobare a acordului sau să-i declare caracterul executoriu, în întregime sau parțial, dacă acesta este contrar prevederilor legale sau bunelor moravuri, urmărește să eludeze legea, creează confuzii sau este contrar intereselor legitime ale unei părți – spre exemplu al angajatului.[764]

În litigiile în domeniul dreptului familiei, acordul poate să vizeze reconcilierea soților, stabilirea condițiilor de desfacere a căsătoriei, autoritatea părintească, menținerea unui program de vizitare și a contactului cu copiii, stabilirea obligației de întreținere și alocația pentru copii, precum și aspecte legate de bunurile soților și de locuința acestora. După separarea părinților sau a soților se poate ajunge la un acord și cu privire la eliberarea pașaportului, alegerea educației copilului, contactele cu alți membri ai familiei și administrarea bunurilor copilului.[765]

În materie penală și în cauzele în care sunt implicați minori, acordul de mediere nu înlocuiește o hotărâre și nu este obligatoriu pentru instanță, deși aceasta este ținută să respecte conținutul acestuia la încheierea procedurilor. Condițiile acordului pot viza următoarele: scuze oficiale, despăgubiri pentru prejudiciile materiale și morale, servicii în folosul comunității, obligații față de partea care a fost prejudiciară, obligații față de întreaga societate, etc.[766]

Catalogul remediilor judiciare administrative în **Portugalia** conține acțiuni principale, acțiuni urgente, măsuri provizorii și proceduri pentru punerea în executare a hotărârilor judecătorești.

---

[760] Material accesat la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?POLAND&member=1;

[761] În cauzele în care sunt implicați minori, reglementările cu privire la mediere vizează: condițiile care trebuie respectate de instituțiile și de persoanele autorizate să desfășoare proceduri de mediere; înregistrarea instituțiilor și a persoanelor autorizate să desfășoare proceduri de mediere; formarea mediatorilor; condițiile în care mediatorul are acces la dosarul cauzei și restricțiile aplicabile; forma și domeniul de aplicare ale raportului privind progresele înregistrate și rezultatul procedurii de mediere;

[762] În materie penală, reglementările cu privire la mediere vizează: condițiile care trebuie respectate de instituțiile și de persoanele autorizate să desfășoare proceduri de mediere; desemnarea și revocarea instituțiilor și a persoanelor autorizate să desfășoare proceduri de mediere; condițiile în care instituțiile și persoanele autorizate să desfășoare proceduri de mediere au acces la dosarul cauzei și restricțiile aplicabile; metodologia și etapele procedurii de mediere;

[763] Material disponibil la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/EN/mediation_in_eu_countries?POLAND&member=1;

[764] Idem;

[765] Idem;

[766] Idem;

Acțiunile principale se divid în proceduri comune și proceduri speciale. Procedura administrativă judiciară comună constituie forma adecvată de acțiune pentru orice cerere care nu privește o decizie administrativă sau un act administrativ normativ. Aceasta poate fi utilizată pentru orice dispută administrativă pentru care nu există un remediu specific.[767] Procedurile speciale pot fi folosite în trei scopuri diferite. În primul rând, o astfel de procedură poate fi inițiată împotriva unei decizii individuale neconstituționale sau nelegale emise de o autoritate sau agenție administrativă. Dacă instanța administrativă admite cererea, decizia administrativă va fi anulată. În al doilea rând, o procedură specială poate fi utilizată pentru a solicita instanței să oblige autoritatea administrativă să emită un anumit act administrativ pe care a refuzat să îl emită. În cele din urmă, o procedură specială poate fi utilizată pentru a obține o hotărâre judecătorească de anulare a unei norme administrative nelegale sau de constatare a inaplicabilității ei în cazul unei anumite persoane. De asemenea, aceeași procedură administrativă poate fi utilizată pentru a obține constatarea ilegalității omisiunii administrative de a emite un act normativ necesar pentru punerea în aplicare a unei legi. Dacă instanța admite acțiunea, va obliga autoritatea administrativă să emită actul normativ într-un termen de cel puțin 6 luni.[768]

În contextul prezentării principalelor căi de rezolvare a litigiilor administrative, menționăm instituția Ombudsmanului, care are competența de a primi plângeri de la cetățeni cu privire la acțiunile sau omisiunile autorităților publice și de a le adresa recomandări pentru prevenirea sau repararea oricăror nedreptăți. Instituția Ombudsmanului este structurată în trei departamente: unul privind minorii, altul privind persoanele vârstnice și un altul privind persoanele cu dizabilități. Din 2011, în cadrul instituției Ombudsmanului portughez funcționează o linie telefonică gratuită pentru a primi plângeri de la persoanele cu dizabilități și pentru a le informa cu privire la drepturile lor.[769]

Începând cu anii 90' ai secolului trecut, importanţa medierii ca mijloc de soluţionare a litigiilor a fost recunoscută în **Rusia**.[770] Abia în 2011 a intrat în vigoare o lege federală a medierii în cauze civile, comerciale și de dreptul familiei, care stabileşte un cadrul normativ general dar lasă anumite chestiuni punctuale în incertitudine.

Intitulată „Lege Federală privind proceduri alternative pentru soluționarea litigiilor" ("Alternative Procedures for Dispute Settlement",) reglementarea respectivă se concentrează asupra medierii şi rolului mediatorului, cuprinzând și dispoziții referitoare la relațiile dintre părți în cursul procesului de mediere.[771] Regulile de procedură în desfăşurarea medierii trebuie incluse în acordul de mediere; ele pot fi stabilite de părți sau acestea pot să facă trimitere la regulile organizației care oferă serviciile de mediere. Aceste reguli trebuie să prevadă: tipul de dispută căreia se vor aplica; procedura selecției și numirii mediatorilor; procedura de utilizare a costurilor pentru punerea în aplicare a medierii, standardele privind activitățile profesionale ale mediatorilor, precum și liniile orientative („guidlines") ce guvernează procesul de mediere, inclusiv drepturile și responsabilitățile părților.[772] Experiența medierii din Rusia atestă că, cel puțin în această țară, cererea şi interesul publicului față de această formă alternativă de soluționare a litigiilor depinde în mare măsură de activitatea promoțională şi educativă a persoanelor sau entităților juridice care oferă servicii de mediere. Sunt însă necesare noi măsuri de încurajare și de promovare legislativă pentru a obține o mai largă recunoaştere în practică a medierii, atât în mediul de afaceri, cât şi la nivelul individual, al drepturilor subiective.[773]

---

[767]https://www.servulo.com/xms/files/OLD/publicacoes/Jud_Resol_SC_05.pdf, p. 17-18, (accesat în data de 17.03.2019).
[768]Idem, p. 18.
[769]A se vedea Letter to NHRIs – SR Disability – Questionnaire, p. 1-2, https://studylib.net/doc/17689572/letter-to-nhris-%E2%80%93-sr-disability---questionnaire-portuguese (accesat în data de 17.03.2019).
[770] A se vedea:. Making Mediation Work în Russia and Ukraine- The Need for an Appropriate Legal Framework, în „Alternatives to the High Cost of Litigation" Vol. 16, issue 11 (1998), pp. 171-174.
[771] A se vedea Alan Silberman, Russia's New Mediation Law, text accesibil la: https://www.mediate.com/articles/SilbermanA1.cfm, consultat în data de 10 aprilie 2019.
[772]A se vedea Alan Silberman, op. cit.
[773]A se vedea Dmitry Davydenko, Chapter 23 – Mediation în Russia: Regulation and Practice, în Klaus J. Hopt and Felix Steffek (eds.), MediationPrinciples and Regulation în Comparative Perspective, Oxford University Press, Oxford, New York, 2012, pp. 1165-1201. A se vedea și: Tsisana Shamlikashvili, State of the Art- Mediation în Russia, în „Alternatives to the High Cost of Litigation" Volume 33 issue 9 (2015), pp. 136-138.

Guvernul și practicienii din domeniul dreptului din **San Marino** consideră că medierea este un instrument deosebit de eficient.

Organizațiile de mediere pot oferi asistență în încercarea de a ajunge la un acord extrajudiciar în cazul litigiilor care au ca obiect drepturi la care părțile sunt libere să renunțe sau pe care pot să le transfere (*diritti disponibili*). Participarea la mediere este voluntară, deși poate fi sugerată de un judecător sau impusă printr-un contract semnat de părți.

Registrul Actualizat al Mediatorilor Familiei este online. Secretariatul de Stat pentru Afaceri Interne și Justiție publică actualizările registrului pe site-ul său web **www.interni.segreteria.sm**. De asemenea, pot fi găsite legislația privind medierea familială și formularul de înregistrare. În prezent există 15 Mediatori.

Cifra Mediatorului Familiei a fost stabilită prin **Legea 57 din 29/05/2013**, care a activat această cale particulară de sprijin pentru cuplurile care se separă, pentru a garanta o cale non-traumatică, în special în ceea ce privește prezența copiilor minori.

Legea urmărește să faciliteze împărțirea responsabilității părintești, pentru a asigura dreptul natural al fiecărui copil de a menține o relație stabilă cu ambii părinți și de a asigura dezvoltarea normala a copiilor.

Mediatorul de familie este un profesionist calificat, neutru, independent și echidistant fata de părți, expert în teoriile și tehnicile de mediere familială, care, garantând confidențialitatea și autonomia față de organul judiciar, se străduiește să se asigure că părinții elaborează un program de separare satisfăcător pentru aceștia și copiii lor, în care sunt specificați termenii de îngrijire și educație a copiilor (aspecte privind educația, sănătatea, întreținerea, timpul liber, prezența, organizarea prezenței fiecărui părinte etc.)

Mediatorul de familie este, în mod normal, un profesionist privat, cu toate acestea, pentru a garanta tuturor - inclusiv celor săraci - posibilitatea de a întreprinde procesul de mediere familială, se prevede instituirea - printr-un decret delegat specific - a serviciului public de mediere familială.

Registrul Profesional al Mediatorilor de Familie se ține de către Secretariatul de Stat pentru Justiție. Înscrierea este obligatorie pentru toți cei care intenționează să desfășoare această profesie, deținând calificările educaționale prevăzute de lege, precum și formarea specifică certificată printr-o calificare adecvată.

Una dintre principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor existente în **Serbia** este *medierea*. În anul 2014, a fost adoptată o nouă lege privind medierea având ca scop îmbunătățirea cadrului normativ existent în acest domeniu. Potrivit noii legi, medierea este aplicabilă în cazul tuturor disputelor care privesc drepturi de care părțile pot dispune în mod liber, cu excepția acelora care intră în competența exclusivă a instanțelor de judecată, indiferent că se desfășoară înaintea sau după inițierea unei proceduri judiciare. Astfel, este posibilă recurgerea la mediere în litigii privind dreptul de proprietate, litigii din domeniul dreptului familiei, litigii administrative și comerciale, dar și în materie penală și contravențională în cazul pretențiilor privind dreptul de proprietate sau în cazul cererilor de despăgubiri.

În materie penală, înainte de începerea fazei de judecată, dacă infracțiunea se urmărește la inițiativa unui acuzator privat, judecătorii au obligația de a informa părțile cu privire la posibilitatea medierii. Aceeași obligație subzistă și în cazul proceselor civile. În măsura în care este inițiată procedura medierii în cursul fazei de judecată, procesul va fi suspendat timp de 60 de zile. Cu toate acestea, medierea poate fi inițiată în orice fază a procesului, chiar și în faza executării. Totodată, prin intermediul medierii se poate ajunge la un acord doar asupra aspectelor factuale, acestea rămânând incontestabile în orice proceduri viitoare. De asemenea, medierea se poate desfășura în clădirile instanțelor de judecată, în afara orelor de lucru. Dacă se ajunge la un acord în urma medierii, acesta va avea forță executorie, dacă s-a convenit în acest sens de la momentul încheierii acordului inițial și dacă semnăturile părților și ale mediatorului sunt certificate de un notar sau de o instanță. Totodată, legea prevede scutirea părților de taxele judiciare dacă acestea ajung la un acord prin intermediul medierii până la sfârșitul procedurii în primă instanță.[774] În același raport, s-a constatat că medierea este mult mai ieftină decât o procedură judiciară, costurile sale fiind de doar 25% din

[774]A se vedea Serbia Judicial Functional Review (precit.), p. 199.

costurile unei proceduri judiciare.[775] Mediatorii din Serbia sunt înscriși într-un registru deținut de Ministerul de Justiție, accesibil prin intermediul unei baze de date publice. O persoană poate ajunge mediator în urma absolvirii unor cursuri organizate de instituții acreditate în acest sens.[776]

Alte modalități alternative de rezolvare a litigiilor existente în Serbia sunt *concilierea și arbitrajul*. Concilierea este de regulă utilizată în litigii de muncă și legate de protecția consumatorului. Spre deosebire de mediere, în cazul concilierii, conciliatorul joacă un rol destul de direct în identificarea unor soluții pentru conflictul în discuție. Acesta se implică mai activ în identificarea soluțiilor decât mediatorul, care este mai neutru. De asemenea, concilierea este utilizată mai degrabă în scop preventiv, încercându-se stoparea degenerării unui conflict.[777]

În Serbia, se recurge la arbitraj cu precădere în domeniul dreptului comercial. În acest context, Camera de Comerț a Serbiei joacă un rol important prin instanțele sale de arbitraj. Decizia pronunțată de arbitru are valoarea unei hotărâri judecătorești definitive. Singurul remediu împotriva deciziei este acțiunea în anularea deciziei pentru motivele expres prevăzute în legea privind arbitrajul. Arbitrul este ales de părți din lista de arbitri a Camerei de Comerț. De asemenea, în Serbia se mai practică arbitrajul *ad-hoc* pentru dispute individuale și *cvasi-arbitrajul* în care experți își oferă opinia cu privire la aspecte tehnice în dispute juridice. Decizia expertului nu are forță executorie, dar se bucură de autoritate și rezolvă, de regulă, disputa dintre părți.[778]

Ca metodă alternativă de soluționare a litigiilor în **Slovacia** este reglementată procedura medierii care este reglementată prin lege și se aplică litigiilor privind raporturile reglementate de drept civil, dreptul familiei, dreptul contractelor comerciale și dreptul muncii. Medierea este o procedură extrajudiciară prin care mediatorul urmărește să ajute la soluționarea unui litigiu generat de raporturi contractuale sau alte raporturi juridice. În cadrul acestei proceduri, două sau mai multe părți ale unui litigiu sunt asistate de un mediator în vederea soluționării litigiului.[779]

Dispozițiile Codului de Procedură civilă fac, de asemenea, trimitere la această procedură, fiind stipulat faptul că: „în cazul în care împrejurările cauzei permit acest lucru, înainte de prima audiere și pe parcursul procedurii, instanța poate invita părțile să participe la o ședință de informare cu un mediator inclus în Registrul Mediatorilor în scopul de a încerca soluționarea litigiului lor prin intermediul medierii.”[780]

Medierea este o activitate comercială și nu există costuri prestabilite.

În Slovacia, medierea este o procedură neoficială, voluntară și confidențială care vizează soluționarea litigiilor în afara instanțelor prin recurgerea la un mediator. Obiectivul medierii este obținerea unui acord acceptabil pentru ambele părți. Acordul rezultat în urma procedurii de mediere trebuie să fie întocmit în scris, iar pentru a se putea solicita investi-rea acordului cu putere executorie este trebuie să fie întocmit sub formă de act notarial și să fie aprobat de un organism de arbitraj ca reprezentând o conciliere în instanță.[781]

Cea mai populară metodă de soluționare alternativă a litigiilor în **Slovenia** este medierea, atât cea judiciară, cât și cea extrajudiciară. În cadrul tribunalului din Ljubljana, medierea este disponibilă din 2001, în primă fază în materie civilă, din 2002 în domeniul dreptului familiei și din 2003 în materie comercială. În 2011, s-a recurs la mediere în 3768 de cauze în cadrul tribunalelor slovene și în 790 de cauze în cadrul judecătoriilor din Slovenia. În total, în 2011, 2000 de cauze au fost soluționate cu succes în cadrul instanțelor de judecată din Slovenia. Medierea este populară pentru că este rapidă, voluntară, confidențială, gratuită și nu afectează în niciun mod eventuale proceduri judiciare subsecvente. Legea privind medierea în domeniul civil și comercial a fost adoptată în 2008. Scopurile sale sunt accesarea mai facilă a mecanismelor de soluționare alternativă a litigiilor și încurajarea

[775]Idem, p. 197.
[776] http://www.mdtfjss.org.rs/archive/file/Presentation%20on%20Serbian%20Mediation%20System%20and%20Legal%20Framework.pdf, (accesat în data de 07.02.2019).
[777] A se vedea A. Jerosimić, Alternative Dispute Resolution Mechanisms Cost/Benefit Analysis, 2010, p. 4, http://www.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/English/UNDP_SRB_Alternative_Dispute_Resolution_Mechanisms,_Cost_Benefit_Analysis.pdf (accesat în data de 07.02.2019).
[778]Idem, p. 5.
[779] Material disponibil la adresa: https://beta.e-justice.europa.eu/64/RO/mediation_in_eu_countries?SLOVAKIA&member=1;
[780] Idem;
[781]Idem;

acestor mecanisme prin promovarea medierii și asigurarea unui echilibru între mediere și procedurile judiciare. Baza legală pentru propunerea medierii de către instanța de judecată este o dispoziție din codul de procedură civilă potrivit căreia instanța trebuie să garanteze ca procedura judiciară să ajungă la un final fără întârzieri nerezonabile și cheltuieli inutile. Potrivit art. 271 din codul de procedură civilă, judecătorul poate, în faza pregătirii audierii principale, accepta înregistrarea unei tranzacții judiciare. În timpul procedurii, instanța va informa părțile cu privire la posibilitatea înțelegerii amiabile și le va ajuta să soluționeze disputa. La propunerea părților care cad de acord asupra unei inițiative de soluționare alternativă a litigiului, instanța poate suspenda procedura judiciară pentru maxim 3 luni. La finalul unei medieri încununate de succes, părțile pot încheia un acord sub forma unei înțelegeri în fața instanței de judecată.[782]

Arbitrajul este reglementat în Slovenia prin intermediul unei legi din 2008 care preia principiile legii model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional și oferă un cadru modern pentru procedurile de arbitraj din Slovenia. Arbitrajul comercial internațional beneficiază de un sprijin instituțional important în Slovenia, având în vedere că Centrul de Arbitraj din Ljubljana din cadrul Camerei de Comerț și Industrie și instituția predecesoare acesteia administrează proceduri de arbitraj și mediere încă din1928.

Potrivit legii arbitrajului, orice persoană fizică sau juridică, inclusiv statul sloven sau alte autorități publice pot încheia o convenție de arbitraj. Orice drept pecuniar poate face obiectul convenției de arbitraj, în timp ce în ceea ce privește drepturile non-pecuniare, doar disputele care privesc un raport juridic cu privire la care părțile pot încheia o tranzacție, sunt arbitrabile. În consecință, majoritatea disputelor din domeniul dreptului familiei și dreptului public nu pot fi supuse arbitrajului. Pe de altă parte, disputele din domeniul dreptului concurenței sunt în principiu arbitrabile, precum și cele privind dreptul consumatorului și cele de dreptul muncii. Conform legii arbitrajului, hotărârea arbitrală are efectul unei hotărâri judecătorești definitive și obligatorii doar între părți și poate fi pusă în executare doar după ce o instanță a declarat-o executorie. Hotărârile arbitrale pot fi respinse doar dacă obiectul litigiului nu era arbitrabil sau hotărârea este contrară politicii publice din Slovenia.[783]

În **Spania**, principalele metode de soluționare alternativă a litigiilor sunt *negocierea asistată*, *medierea* și *arbitrajul*. În cazul tuturor acestor metode, regula principală aplicabilă este că părțile au libertatea de a conveni cu privire la procedura în discuție. O înțelegere încheiată în urma parcurgerii unei proceduri de soluționare alternativă a litigiilor are caracter obligatoriu, iar procedura necesită implicarea unei persoane terțe ca asistent, mediator sau arbitru. Procedurile de soluționare alternativă a litigiilor se utilizează cel mai des în cauze care implică aspecte tehnice, în cauze privind fuziuni și achiziții și în litigii internaționale din domenii cum ar fi infrastructura, energia, ingineria și sportul.[784] Legislația spaniolă încurajează recurgerea la metode alternative de soluționare a litigiilor, dar părțile pot fi obligate să le utilizeze doar dacă există un acord prealabil în acest sens.[785] Arbitrajul este o alternativă preferabilă față de procedura judiciară clasică datorită costurilor și duratei reduse (maximum 6 luni). Arbitrajul nu este utilizat în cazul litigiilor industriale și de dreptul muncii sau pentru cauze soluționate deja definitiv de o instanță de judecată.[786]

Arbitrajul are o lungă tradiție în **Suedia,** fiind ferm înrădăcinat în sistemul judiciar și recunoscut în mod egal de instanțe, practicieni și de autorii de specialitate.[787] Suedia a adoptat în 1999 o lege a

[782]http://selih.si/pdf/DR2013%20Slovenia.pdf, p. 221-222, (accesat în data de 18.03.2019).
[783]https://globalarbitrationreview.com/insight/the-european-arbitration-review-2018/1149054/slovenia (accesat în data de 18.03.2019).
[784]https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/7-523-2553?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhcp=1 (accesat în data de 18.03.2019).
[785]Idem.
[786]http://www.attijaritrade.ma/en/choose-your-markets/country-profiles/spain/business-legal-environment (accesat în data de 18.03.2019).
[787] A se vedea Joakim Nergelius and Dominik Zimmermann, Judicial Independence în Sweden , în Anja Seibert-Fohr (ed.), Judicial Independence în Transition, Springer, Heidelberg, New York (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, 229), 2012, pp. 185-230, la p. 185 (autorii menționează încrederea în căile alternative de soluționare a litigiilor ca unul din factorii care au determinat profilul mai puțin accentuat al controlului judiciar, inclusive al contenciosului administrative, în Suedia). A se vedea și Dispute Resolution Around the World – Sweden,

arbitrajului (Arbitation Act),[788] care, fără a adopta legea model UNCITRAL privind arbitrajul comercial internațional, a preluat anumite soluții legislative ale acesteia și ține cont de asemenea de evoluțiile recente pe plan intern și internațional.

În cauzele civile susceptibile de soluţionare extrajudiciară, instanţele sunt obligate să acţioneze în sensul unei asemenea soluţionări, cu excepţia situaţiei în care circumstanţele cazului în discuţie fac imposibilă o asemenea modalitate de stingere a litigiului. Cel mai des soluţionarea este realizată pe calea negocierilor între părţi, sub îndrumarea judecătorului. Este de asemenea posibil ca soluţionarea litigiului să aibă loc pe calea unei medieri speciale, când judecătorul decide învestirea unui mediator privat, cu condiţia ca părţile să fie de acord.[789]

Părţile nu au obligaţia de a suporta costurile aferente activităţii judecătorului pe durata negocierilor privind soluționarea extrajudiciară, dar de regulă vor trebui să achite costurile prestației mediatorului privat. Statul va suporta aceste costuri numai în măsura în care părţilor li s-a acordat asistenţă judiciară (legal aid). Doar dacă mediatorul a fost numit în cauze având ca obiect minorii (încredințarea minorilor, dreptul de vizită), statul va suporta costurile.

O mare parte din litigii, în special comerciale, sunt soluționate prin arbitraj; Suedia este totodată o țară preferată de litiganți în arbitrajul internațional, mai ales în litigiile comerciale est-vest.[790] Autonomia procesului arbitral este recunoscut pe deplin de instanțele suedeze; jurisdicția tribunalelor arbitrale este exclusivă în chestiunile de fond, iar rezultatul procedurii arbitrale poate fi răsturnat doar în baza unor erori de procedură. Convențiile de arbitraj (sau clauzele compromisorii) valide constituie un impediment pentru o acțiune în justiție. Institutul de Arbitraj al Camerei de Comerţ din Stockholm (SCC Institute) este o binecunoscută instituţie de arbitraj internaţional.[791]

O decizie arbitrală suedeză este definitivă și obligatorie de la data adoptării. Nu există cale de atac în privința chestiunilor de fond, dar decizia arbitrală poate fi desființată pe temeiul unor încălcări ale regulilor de procedură, dacă acestea vatămă interesele uneia din părți; procedura de contestare trebuie să fie declanșată nu mai târziu de trei luni de la data primirii deciziei.[792]

În sistemul juridic suedez nu există obligația legală de a recurge la căi alternative de soluționare a litigiilor. Totuși, soluționarea alternativă litigiilor prin mediere este a o parte importantă a culturii juridice suedeze, iar practicienii dreptului (avocaţii) sunt foarte experimentaţi în negocierea cu succes a unor acorduri în numele clienților lor. Instanţele au obligația de a examina posibilitățile de soluționare a unei cauze în faza premergătoare judecății. Instanţa poate dispune ca părțile să recurgă la o mediere, în faţa unui mediator numit de curte.

Dacă negocierile directe între părţi nu sunt încununate de succes, o a treia parte poate fi chemată pentru a ajuta părţile să soluţioneze litigiul. Majoritatea medierilor au loc în Suedia *ad-hoc*, prin aceea că un terţ, în a cărui experienţă și probitate părţile au încredere, va fi numit de comun acord ca mediator. Desfășurarea medierii depinde în întregime de instrucţiunile venite din partea părților. mediatorul poate fie să propună părților o soluție, sau poate să acționeze doar în sensul de a facilita continuarea negocierilor, în funcţie de instrucţiunile date de comun acord de către părţi.[793] Un rol important revine Institutul de Mediere a Camerei de Comerţ din Stockholm (SCC Mediation Institute), care constituie o parte componentă a Camerei de Comerţ din Stockholm.[794]

---

https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2016/10/dratw/dratw_sweden_2011.pdf?la=en consultat la 7 aprilie 2019.

[788] A se vedea „The Swedish Arbitration Act (SFS 1999: 116)", accesibilă la: https://sccinstitute.com/media/37089/the-swedish-arbitration-act.pdf, (site-ul Camerei de Comerț din Stokholm), consultat la 9 aprilie 2019. Legea a fost modificată în mod substanțial în 21 noiembrie 2018: https://sccinstitute.com/about-the-scc/news/2018/revised-swedish-arbitration-act-in-2019/.

[789] A se vedea EUROPEAN COMMISSION FOR THE EFFICIENCY OF JUSTICE (CEPEJ), Study on the functioning of judicial systems în the EU Member States: Facts and figures from the CEPEJ questionnaires 2010-2012-2013-2014-2015-2016 (CEPEJ(2017)12 rev), Strasbourg, 05/04/2018, p. 552 (Q168), accesibil On-line la: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/20180405_-_eu_scoreboard_-_indicators.pdf (consultat la 15 ianuarie 2019).

[790] A se vedea Dispute Resolution Around the World – Sweden, cit. supra, p. 18.

[791] A se vedea site-ul acestei instituții la https://sccinstitute.com. A se vedea și Dispute Resolution Around the World – Sweden, cit. supra, pp. 18-19.

[792] A se vedea „The Swedish Arbitration Act (SFS 1999: 116)", cit. supra, secțiunea 36.

[793] A se vedea Dispute Resolution Around the World – Sweden, cit. supra, pp. 20-21.

[794] Ibidem, p. 21.

O particularitate a dreptului constituțional **turc** în materie, care poate fi invocată ca o posibilă sursă de inspirație, este faptul că art. 125 dispune expres în primul alineat că concesiunile relative la serviciile publice pot prevede că reglarea litigiilor care rezultă din ele se va face prin arbitraj național sau internațional.

O astfel de dispoziție de principiu cu privire la unul dintre mijloacele alternative de soluționare a conflictelor poate fi utilă pentru a învinge reticența autorităților publice de a le utiliza de teama posibilelor acuzații de corupție rezultate din evitarea contenciosului jurisdicțional.

Mijloacele alternative de rezolvare a conflictelor sunt permise în sistemul juridic turc, cu excepția cazului în care acestea nu contravin ordinii publice turce.

Arbitrajul, concilierea, medierea și evaluarea timpurie neutră (ENE), sunt metode utilizate pe scară largă pentru soluționarea litigiilor.

Arbitrajul este puțin utilizat în Turcia. Cele câteva centre de arbitraj profesionale sunt ineficiente. Curtea Europeană de Arbitraj[795] este foarte activă, dar numărul de arbitri care beneficiază de a experiență și competențe specifice rămâne foarte scăzut.

În materie comercială, prin Legea nr. 6570 din 29.11.2014 s-a în ființat un Centru de Arbitraj la Istambul, care a fost programat să își înceapă activitatea în 2015.

Legea este foarte sumară (18 articole), reglementând în esență înființarea, funcțiile și structura Centrului. Conform art. 5, Centrul va fi compus dintr-un Consiliu de Administrație, o Adunare generală, un Auditor, un Consiliu Consultativ, o Curte de Arbitraj Național și internațional și un Secretar General. Legea nu reglementează nici regulile de fond aplicabile Centrului, nici regulile care vor fi aplicabile arbitrajului.

În Turcia, procedura arbitrală este reglementată de Codul de procedură civilă și de Legea asupra arbitrajului internațional. Conform legii (art. 1), Centrul de Arbitraj de la Istambul este competent să rezolve toate litigiile private, inclusiv cele care prezintă un element de extraneitate, prin intermediul arbitrajului și al ADR.

Centrul de arbitraj și mediere al Camerei de comerț de la Istambul a publicat regulile aplicabile arbitrajului pe care îl relizează, diponibile la adresa https://www.itotam.com/en partiția reguli de arbitraj. Celeritatea procedurii este asigurată de prevederea unui termen maxim de un an pentru soluționarea litigiului (art. 35), care poate fi prelungit în anumite condiții. Hotărârea este obligatorie. Tribunalul arbitral va face toate diligențele ca hotărârea sa să fie executorie. Dacă instanța anulează hotărârea arbitrală, părțile au dreptul să numească un nou tribunal arbitral pentru rezolvarea litigiului, format din aceeași arbitri sau din alții (art. 40).

În Turcia, arbitrajul intern este reglementat de Codul de procedură civilă turcă, care a fost modificat substanțial în 2011[796].

Articolele care guvernează arbitrajul în noul Cod de procedură civilă turcă nr.6100 se bazează acum și pe Legea modelului UNCITRAL. Modificările au însemnat că, la fel ca arbitrajul internațional, arbitrajul intern este în prezent supus și regulilor bazate pe Legea modelului UNCITRAL.

Cea mai importantă modificare a Codului de procedură civilă turcă nr. 1086 precedentă a fost recursul împotriva deciziei arbitrale. În conformitate cu vechiul Cod de procedură civilă din Turcia, în arbitrajul intern, partea care pierdea avea dreptul să conteste sentința, iar când decizia a fost contestată, Curtea Supremă Turcă putea să revizuiască fondul. Acum, în conformitate cu dispozițiile modificate, singurul recurs în arbitrajul intern este anularea judecății, așa cum este cazul în arbitrajul internațional.

Motivele de anulare a unei hotărâri arbitrale sunt enumerate limitativ în noul Cod de procedură civilă din Turcia, nr. 6100, și pot fi rezumate după cum urmează:

O parte la acordul de arbitraj nu și-a îndeplinit obligația în temeiul legii aplicabile acestuia, sau contractul de arbitraj nu era valabil în temeiul legislației aplicabile.

Alegerea arbitrilor nu a fost în concordanță cu acordul părților sau cu noul Cod de procedură civilă nr.6100.

[795] http://www.inlawco.com/fr/cour-europenne-darbitrage

[796] A se vedea Ziya Akinci and Selin Ece Onur, Akinci Law Office, Amendments to Turkish Code of Civil Procedure governing domestic arbitration, RESOURCE ID 2-522-1806, THOMSON REUTERS.

Hotărârea nu a fost pronunțată în termenul prevăzut de Legea nr. 6100 (adică în termen de un an de selectare a unui arbitru unic sau, în cazul în care există mai mulți arbitri, prima reuniune a tribunalului arbitral).

Arbitrul a acceptat în mod eronat numirea.

Hotârârea se referă la o problemă care conține aspecte care depășesc sfera trimiterii la arbitraj, hotărârea nu se referă la toate problemele sau arbitrul își depășește autoritatea.

Procedura de arbitraj nu era în concordanță cu acordul părților sau cu noul Cod de procedură civilă nr.6100.

Procedurile nu erau în concordanță cu egalitatea părților sau cu dreptul de a fi audiate.

Obiectul litigiului nu a putut fi soluționat prin arbitraj.

Hotărârea este contrară "politicii publice".

Una dintre cele mai importante evoluții din noul Cod de procedură civilă nr. 6100 este că o cerere de anulare a hotărârii nu împiedică executarea sentinței.

Noul Cod introduce o abordare contemporană a formei acordului de arbitraj. Conform noului Cod, acordurile de arbitraj trebuie să fie în formă scrisă. În plus, luând în considerare evoluția tehnologiei, acordurile de arbitraj pot fi efectuate chiar prin scrisori, prin fax, prin telegramă, prin telex sau prin mijloace electronice. Dispoziția care prescrie forma acordului de arbitraj continuă să prevadă că, dacă pârâtul nu se opune existenței arbitrajului, care a fost revendicat în cererea reclamantului, existența acordului de arbitraj este stabilită.

Un alt amendament important se referă la "măsurile provizorii și constatarea faptelor". În conformitate cu Codul anterioară nr.1086, arbitrii nu au putut dispune măsuri provizorii. Noul Cod oferă arbitrilor competența de a dispune măsuri provizorii. În plus, părțile pot solicita asistența instanței turcești în vederea executării unei măsuri provizorii dispusă de arbitri.

În cele din urmă, noul Cod de procedură civilă nr. 6100 prevede o intervenție limitată a instanțelor de stat în procedurile arbitrale, adăugând o dispoziție intitulată "asistența instanței" care definește cazul în care legea permite în mod expres o astfel de asistență.

În concluzie, după noul Cod de procedură civilă nr.6100, atât arbitrajul internațional, cât și cel intern sunt acum reglementate de reguli bazate pe Modelul Legii UNCITRAL. Cele mai importante modificări ale noii legi sunt necontrolarea hotărârilor arbitrale, acceptarea unor motive limitate pentru anularea unei hotărâri și puterea arbitrilor de a lua măsuri provizorii.

Medierea[797] a fost introdusă pentru prima oară în sistemul juridic turc prin adoptarea Legii privind medierea în litigiile civile numărul 6325 (2013). În conformitate cu legislația turcă, numai avocații instruiți și aCredemitați pot deveni mediatori și pot fi înscriși în registrul Ministerului Justiției. De când legea a intrat în vigoare în 2013 până în 2017, au avut loc aproximativ 21 500 de mediere, dintre care 19 250 au fost soluționate.

Statisticile de mediere arată că mai mult de 90% din aceste mediere au avut loc în litigii privind ocuparea forței de muncă. Din acest motiv, a fost pusă în aplicare o lege care impune medierea obligatorie în litigiile de angajare.

Medierea obligatorie în litigiile de angajare.

Noua lege turcească intitulată "Medierea ca o condiție prealabilă pentru depunerea unei cauze" a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2018. Legea solicită, în esență, părților în diverse tipuri de litigii de angajare să încerce mai întâi soluționarea cazului prin intermediul medierii.

Conform acestei legi, birourile de mediere se stabilesc în cadrul tribunalelor competente pentru a primi cereri de mediere și a numi un mediator. Cererile sunt prelucrate gratuit. Numai mediatorii care sunt instruiți în litigiile de angajare pot fi înregistrați pe lista mediatorilor specializați și pot fi numiți în aceste tipuri de cazuri. În conformitate cu legea, mediatorii trebuie să încheie procesul în termen de trei săptămâni de la numire, deși această perioadă poate fi prelungită pentru o săptămână suplimentară în cazuri excepționale.

[797] A se vedea Tuba Bilecik și Aşiyan Süleymanoğlu, Senior Fellows-Turcia, Fundația Internațională Weinstein, https://weinsteininternational.org/turkey/turkey-bio/

Statisticile arată că numărul dosarelor depuse în instanțele de judecată a scăzut de la 120.000 în primele 6 luni ale anului 2017 la 31.668 în aceeași perioadă a anului 2018. Până în iulie 2018, numărul litigiilor mediate a ajuns la 163.557 din care 72.750 au fost decontate.

Există un angajament puternic din partea guvernului turc de a integra într-o mai mare măsură medierea în sistemul juridic. Încurajat de rezultatele obținute până în prezent, planul guvernului este de a extinde medierea pentru a fi utilizată în litigiile comerciale și de consum. Deși există provocări în ceea ce privește calitatea variată a formării în domeniul medierii și au existat câteva exemple de comportament greșit al mediatorului, medierea se dezvoltă rapid în Turcia, iar gradul de conștientizare a medierii crește în societatea turcă.

Concilierea a fost introdusă în materie penală în Turcia prin legea nr. 5271 privind procedura penală care a intrat în vigoare la data de 01.06.2005, articolele 253, 254 și 255. În plus, prin două legi fundamentale, Legea privind protecția copilului (CPL), articolul 24 și articolul 41 din Legea 5560 a fost modificată Legea privind procedura penală și s-a precizat că vor fi aplicate dispozițiile referitoare la conciliere în ceea ce privește infracțiunea de răpire a propriului copil.

Concilierea este o cauză care înlătură răspunderea penală.

O evaluare timpurie neutră (ENE) este utilizată atunci când una sau ambele părți într-un litigiu caută sfatul unui individ cu experiență, de obicei un avocat, cu privire la sustenabilitatea cazurilor lor. O evaluare obiectivă de către un outsider informat poate uneori să îndepărteze părțile de pozițiile nerealiste sau, cel puțin, să le ofere o mai bună înțelegere a punctelor forte și a punctelor slabe ale acestora. Desigur, succesul acestei tehnici depinde de Credeminţa părților în corectitudinea și obiectivitatea terțului neutru și de dorința lor de a face compromisuri.

Deși Turcia are un sistem juridic secular, în zonele rurale se practică încă medierea realizată în cadrul tradițional al islamului. Alims, savanții islamici, sunt cunoscuți că mediază unele dispute civile (adică litigiile familiale) și dispute comerciale în câteva grupuri islamice. În ciuda sistemului juridic secular, aceste grupuri islamice își trăiesc viețile în întregime în domeniul guvernării șariei și percep Alims ca părți terțe demne de încredere. În aceste câteva grupuri islamice, un Alim este considerat mai fiabil în protejarea armoniei comunității decât un judecător sau un mediator profesionist[798].

Sistemul de drept **ucrainean** nu stabilește obligativitatea urmării unor căi alternative de rezolvare a litigiilor. Posibilitatea ca părțile să urmeze o procedură de mediere/conciliere preliminară sesizării instanței de judecată este prevăzută de Codul de Procedură Comercială, dar ea nu este obligatorie chiar dacă părțile convin astfel. În acest sens, art. 124 din Constituție prevede faptul că actul de justiție se face doar prin intermediul instanțelor de judecată. În interpretarea acestui text de lege, Curtea Constituțională a Ucrainei a statuat în Decizia nr.15/2002 din 9 iulie 2002[799] că dreptul unei persoane (un cetățean ucrainean, un străin, un apatrid, o persoană juridică) de a se adresa instanțelor pentru pronunțarea unei hotărâri nu poate fi limitat de lege sau de alte acte juridice. O prevedere privind urmarea unei proceduri de mediere anterior sesizării instanței, chiar dacă a fost agreată de ambele părți, nu limitează jurisdicția instanțelor de judecată sau dreptul de a obține protecția acestora. Prin urmare, instanțele de judecată refuză în mod constant recunoașterea și aplicarea clauzelor de mediere sau de conciliere.

În ceea ce privește arbitrajul, Ucraina a adoptat în anul 1994 Legea privind Arbitrajul Comercial Internațional și în anul 2004 Legea privind Instanțele Arbitrale. În realitate însă, instanțele de judecată, urmând practica Curții Supreme, au fost destul de reticente în a considera un litigiu ca fiind „arbitrabil" și de a da eficacitate hotărârilor arbitrale. Arbitrajul și-a găsit incidența în special în cazul litigiilor comerciale transfrontaliere. În acest sens, Codul de Procedură Comercială conținea, până în anul 2017, prevederi contradictorii care au fost considerate de doctrina națională ca fiind restrictive în ceea ce privește arbitrajul. Prin urmare, în toată această perioadă, în Ucraina, arbitrajul instituționalizat nu a reprezentat o alternativă reală de soluționare a litigiilor[800]. Modificarea Codului de Procedură Comercială[801] prin Legea nr. 6232/2017 a însemnat, printre altele, introducerea unei

[798] A se vedea Arbitration and Mediation în the Southern Mediterranean Countries, Edited by Giuseppe De Palo and Mary B. Trevor, Kluwer Law International BV, 2007, Chapter 9 – Turkey by Murat Bayar Çagdas E. Ergün Burcu Tuzcu, p. 199.

[799] Menționată în https://www.ibanet.org/Document/Default.aspx?DocumentUid=C78E103E-01AA-41EB-B0FD-751323C1F2B6.

[800] https://www.ibanet.org/Document/Default.aspx?DocumentUid=C78E103E-01AA-41EB-B0FD-751323C1F2B6.

[801] https://www.kinstellar.com/insights/detail/764/ukraine-revises-its-arbitration-law-introduces-new-arbitration-rules.

prezumții de validitate a clauzelor de arbitraj din contracte, clarificarea listei litigiilor care nu pot fi supuse arbitrajului, închiderea dosarelor de instanță în cazul în care cealaltă parte invocă o clauză de arbitraj sau în cazul în care este depusă la dosar o hotărâre arbitrală, interdicția de a sesiza instanța cu o chestiune asupra căreia există deja o hotărâre arbitrală și chiar rolul activ al judecătorului în propunerea către părți de a soluționa litigiul recurgând la arbitraj.

În ceea ce privește relația mediului de afaceri cu instituțiile statului, în Ucraina există, din anul 2014, un *Business Ombudsman* care acționează ca un mediator între societățile comerciale și stat. Această posibilitate nu a fost însă des uzitată, persoanele juridice de drept privat bazându-se în continuare pe instanțele de judecată pentru soluționarea diferendelor[802].

De asemenea, în Ungaria este reglementată o metodă alternativă de soluționare a litigiilor (alternatív vitarendezés) (ASL) (ADR) prin intermediul căreia un mediator (közvetítő) asistă persoanele implicate într-un litigiu pentru a ajunge la un acord.

Conform Legii 2002 LV privind medierea (a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény), Ministerul Justiției și Aplicării Legii (Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium) este responsabil de înregistrarea mediatorilor și a persoanelor juridice care folosesc mediatori. Registrul mediatorilor și al persoanelor juridice care folosesc mediatori este disponibil pe site-ul Ministerului Administrației Publice și al Justiției[803], site care pune la dispoziție utilizatorilor informații generale și se pot efectua căutări în registrul mediatorilor după nume, domeniul de competență, limbile străine pe care le cunoaște și regiunea în care își are sediul. Atunci când sunt implicate persoane juridice, căutările se pot face după denumire, regiune și denumire prescurtată. Pe același site se găsesc și formulare de înregistrare pentru mediatori și pentru persoanele juridice care angajează mediatori.

Printre asociațiile neguvernamentale care activează în domeniul medierii se numără: Asociația Națională pentru Mediere (Országos Mediációs Egyesület) și Departamentul pentru mediere și coordonare juridică din cadrul Camerei de Comerț și Industrie din Budapesta (Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Mediációs és Jogi Koordinációs Osztálya).

Legea LV din 2002 privind medierea include în domeniul său de aplicare litigiile civile, însă exclude medierea în procedurile de calomnie, în deciziile administrative, în procedurile de tutelă, în procedurile privind decăderea din drepturile părintești, în procedurile de executare silită, în procedurile de stabilire a paternității sau a filiației și în cauzele inițiate în temeiul unei excepții de neconstituționalitate.

Utilizarea medierii este voluntară însă are anumite avantaje în legătură cu Legea privind taxele (az illetékekről szóló törvény) și Codul de procedură civilă (polgári perrendtartás). Dacă părțile participă la mediere după prima audiere și acordul încheiat este ratificat de judecătorul care prezidează, se va plăti numai jumătate din taxele aplicabile. Chiar și onorariul care se plătește mediatorului + TVA (HÉA) (însă nu mai mult de 50 000 de forinți) poate fi dedus din această sumă deja redusă. Singura restricție este că valoarea finală a taxei nu poate fi mai puțin de 30% din suma inițială. Reducerea nu se aplică dacă într-o anumită cauză medierea este interzisă prin lege. [804]

Nu există un cod național de conduită pentru mediatori, însă majoritatea asociațiilor de mediere respectă Codul european de conduită pentru mediatori (közvetítők európai magatartási kódexe). Există un cod specific de conduită pentru litigiile de dreptul muncii, care a fost elaborat de Serviciul de consiliere și mediere în litigiile de dreptul muncii (Munkaügyi Közvetítői és Döntőbírói Szolgálat).

Anumite instanțe pun în mod gratuit la dispoziția părților servicii de mediere pentru procedurile aflate pe rol. Norme detaliate și lista instanțelor pot fi găsite pe site-ul central al instanțelor din Ungaria. [805]

Medierea nu este gratuită, costul stabilindu-se printr-un acord între mediator și părți.

---

[802] https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/ukraine

[803] https://inyr.im.gov.hu/kozvetitok

[804] Dacă părțile participă la mediere înainte de inițierea procesului civil, trebuie să se plătească numai valoarea taxei - redusă cu valoarea onorariului mediatorului + TVA, însă nu mai mult de 50 000 de forinți, cu condiția ca taxa judiciară plătită să depășească 50% din suma inițială. Reducerea nu se aplică dacă într-o anumită cauză medierea este interzisă prin lege sau dacă părțile intentează acțiune în justiție în ciuda acordului încheiat în urma medierii (cu excepția cazului în care se dorește executarea unui acord atunci când acesta nu este respectat în mod voluntar)

[805] http://birosag.hu/allampolgaroknak/mediacio/birosagi-kozvetitoi-eljaras

În temeiul Directivei 2008/52/CE, părțile pot solicita dobândirea caracterului executoriu al conținutului acordului scris rezultat în urma medierii. Statele membre trebuie să comunice Comisiei denumirile instanțelor judecătorești sau ale altor autorități competente să primească astfel de cereri. Părțile pot cere ca acordul la care au ajuns prin mediere să fie declarat executoriu. Ei pot solicita instanței sau unui notar public să încorporeze acordul într-o tranzacție judiciară sau într-un document autentic, care poate fi executat ulterior.

Principalele căi alternative de rezolvare a litigiilor prevăzute în dreptul **bosniac** sunt *arbitrajul* și *medierea*.

Arbitrajul se bucură de o reglementare expresă și identică în codurile de procedură civilă în vigoare în Bosnia și Herțegovina, atât la nivel federal, cât și la nivelul statelor membre[806]. În general, legislația care reglementează arbitrajul este compatibilă cu practicile moderne în domeniu, urmând principiile modelului UNCITRAL[807]. Potrivit art. 434 și 435 din codul de procedură civilă federal, părțile pot conveni să-și soluționeze conflictele actuale și viitoare cu privire la drepturi de care pot dispune prin intermediul arbitrajului. Cu privire la sfera de aplicare a arbitrajului, aceasta se limitează la conflicte care nu intră în competența exclusivă a instanțelor de judecată. De asemenea, arbitrajul nu este permis în materie penală[808].

În Bosnia și Herțegovina există două tipuri de arbitraj: *arbitraj instituțional*, respectiv *arbitraj ad-hoc*. În prima categorie se încadrează, spre exemplu, arbitrajul desfășurat în fața Camerei de Comerț Exterior[809]. În cazul în care conflictul este caracterizat de un element străin, părțile pot alege și o instanță străină de arbitraj, cum ar fi Curtea Internațională de Arbitraj sau Curtea de Arbitraj a Camerei de Comerț austriece. Trebuie adăugat și că în Bosnia și Herțegovina există instituții de arbitraj permanente, specializate în anumite tipuri de conflicte, cum ar fi cele din cadrul Comisiei pentru Concesiuni, Bursei de Valori din Sarajevo sau Comisiei de Reglementare a energiei electrice. Pe de altă parte, *arbitrajul ad-hoc* este stabilit de la caz la caz printr-un acord între părți și arbitri[810].

Nu există statistici disponibile cu privire la gradul de utilizare a arbitrajului în Bosnia și Herțegovina. Deși arbitrajul prezintă multe avantaje, el nu este foarte popular în statul analizat, fiind utilizat în principal doar de companiile străine[811]. Un acord între părți privind arbitrajul unui conflict exclude competența instanțelor naționale cu privire la acel caz[812] și este valabil doar dacă este încheiat în scris și semnat de ambele părți[813]. O instanță de arbitraj are competența de a dispune toate soluțiile pe care le poate dispune o instanță de judecată, cu excepția emiterii unei soluții care să producă efecte față de un terț, care nu a fost parte în convenția de arbitraj[814].

În ceea ce privește regimul juridic al medierii în Bosnia și Herțegovina, aceasta nu este obligatorie. Astfel, instanțele pot sugera părților calea medierii, dacă apreciază că este adecvată în cazul respectiv. De asemenea, și părțile pot sugera calea medierii până la finalul procedurii în primă instanță[815]. Prin urmare, utilizarea medierii depinde de acordul părților[816].

Cu privire la sfera de aplicare a medierii, aceasta poate fi utilizată în litigii civile, comerciale, de muncă, precum și în alte litigii care privesc drepturi de care părțile pot dispune[817]. În materie penală, ea poate fi utilizată doar atunci când se decide asupra unor cereri în domeniul dreptului de proprietate.

---

[806]A se vedea A. Zalar, Assessment of Alternative Dispute Resolution/Mediation în Bosnia and Herzegovina, Final Report, 2015, http://europa.ba/wp-content/uploads/2015/09/Final-report-on-ADR-in-BiH.pdf, p. 90, (accesat în data de 4.02.2019).
[807]Idem, p. 90.
[808]Idem, p. 91.
[809]Idem, p. 91. O astfel de procedură durează, de regulă, între 6 și 12 luni.
[810]Idem, p. 91.
[811]Idem, p. 92.
[812]Idem, p. 92.
[813]Idem, p. 93.
[814]Idem, p. 96.
[815]Idem, p. 107.
[816]Idem, p. 40.
[817]A se vedea A. Novo (ed.), Paths of Mediation în Bosnia and Herzegovina, International Finance Corporation, Sarajevo, 2009, http://www.alanuzelac.from.hr/pubs/A25-2MediationBIH.pdf, p. 21.

Activitatea de mediere poate fi desfășurată doar de asociații de mediatori autorizate de lege[818], în statul analizat existând o singură astfel de asociație. Potrivit art. 2 din legea privind medierea, aceasta este o procedură în care o persoană terță și neutră asistă părțile în efortul de a obține o soluționare a conflictului acceptabilă pentru ambele părți. Mediatorul nu are dreptul de a impune o soluție părților[819]. Părțile își pot alege mediatorul de pe o listă întocmită de asociație. Dacă părțile nu cad de acord, mediatorul va fi numit de asociație[820]. Procedura medierii are o natură confidențială, iar declarațiile oferite de părți în cadrul acestei proceduri nu pot fi utilizate ca probe în alte proceduri, decât cu acordul părților[821]. Medierea poate înceta în orice moment la solicitarea uneia dintre părți, precum și în cazul în care mediatorul consideră că aceasta a devenit inutilă[822]. Mediatorul nu are dreptul de a promite sau garanta un anumit rezultat al procedurii de mediere[823]. Acesta poate prezenta opțiuni privind soluționarea conflictului, dar nu o soluție în sine[824]. Odată ce părțile identifică o soluție pentru conflict cu ajutorul mediatorului, acestea vor redacta un acord și îl vor semna[825]. Acordul privind soluționarea conflictului are valoarea unei hotărâri judecătorești definitive, inclusiv forță executorie[826]. Mediatorul poate fi tras la răspundere civilă și disciplinară pentru orice prejudiciu cauzat în urma vreunei acțiuni ilegale[827]. Costurile medierii sunt plătite de părți în proporții egale, dacă nu se prevede altfel în acordul de mediere[828]. Pentru a deveni mediator, o persoană trebuie să aibă studii universitare, să fi finalizat un curs de mediere recunoscut de asociația mediatorilor și să fie înscris în registrul mediatorilor[829].

Potrivit doctrinei, medierea îmbunătățește accesul la justiție din mai multe puncte de vedere. Ea poate ajuta persoanele cu dificultăți financiare să-și rezolve conflictele, dacă nu și-ar fi permis angajarea unui avocat în cadrul unei proceduri judiciare obișnuite. Medierea poate avea loc în zone rurale sau în zone în care nu există o instanță de judecată. De asemenea, ea poate avea loc în weekenduri sau seara, în cazul persoanelor care nu pot să-și ia liber de la serviciu pentru a participa la o procedură judiciară obișnuită[830].

În **Armenia**, au existat instanțe de mediere, care au fost prin natura lor tribunale arbitrale, care ar putea fi la fel de permanente și stabilite pentru a face față unui anumit litigiu (ad-hoc). Punerea în aplicare a deciziei acestor instanțe a fost voluntară. Prezența "acordului de mediere" pentru începutul procedurii, legea aplicabilă, precum și limba procedurilor și a mediatorilor ar fi putut fi aleasă de părți, ceea ce era specific arbitrajului.

Cu toate acestea, în Legea Republicii privind instanțele de arbitraj și procedurile de arbitraj, în special în articolul 36, a existat o trăsătură care ne interesează, în special în paragraful 1 - "În orice etapă a procedurii, instanța de arbitraj folosește toate posibilitățile de a încuraja părțile să încheie un acord de reconciliere".

După cum vedem, a fost acordată o oportunitate judecătorului de a acționa ca mediator, contribuind părțile la un acord. O formă modificată a acestei dispoziții este fixată, de exemplu, în Codul de procedură civilă al (articolele 33 și 120). Astfel, paragraful 1 al art. 33 din Codul de procedură civilă prevede - "Părțile pot încheia cazul în orice moment al procedurii prin încheierea unui acord de reconciliere"; și paragraful 2 al art. 120 - "Președintele constată dacă reclamantul insistă asupra cerințelor sale, dacă inculpatul acceptă cererile reclamantului și dacă părțile sunt dispuse să semneze un acord de reconciliere".

[818] Idem, p. 21-22.
[819] Idem, p. 22.
[820] Idem, p. 28.
[821] Idem, p. 32.
[822] Idem, p. 44.
[823] Idem, p. 47.
[824] Idem, p. 48.
[825] Idem, p. 49.
[826] Idem, p. 50.
[827] Idem, p. 52.
[828] Idem, p. 55.
[829] Idem, p. 56.
[830] A se vedea S. Austermiller, Mediation în Bosnia and Herzegovina: A Second Application, Yale Human Rights and Development Journal, Vol. 9, 2006, p. 142.

Din regulile de mai sus, putem concluziona că este oferită o oportunitate pentru soluționarea pașnică a litigiului, dar situația actuală este că până acum utilizarea normelor de mai sus depinde în primul rând de judecătorii înșiși - judecătorul are datoria de a să solicite părților dacă părțile doresc să semneze un acord amiabil, iar legea nu oferă posibilitatea ca judecătorul să iasă din sfera de aplicare a acestei obligații și, pe de altă parte, să ia măsurile necesare pentru a asista părțile în rezolvarea litigiului lor. Cu toate acestea, legea nu interzice, de asemenea, astfel de acțiuni ale judecătorului.[831]

Principalele căi de rezolvare a litigiilor administrative

Ca arie de jurisdicție, instanțele de drept comun din Austria nu au în competență materia dreptului administrativ și fiscal, în privința cărora există instanțe specializate, denumite generic curți administrative.

Austria își organizează prin lege, potrivit capitolului VII din Legea fundamentală (intitulat „Garanții constituționale și administrative"), un sistem de justiție administrativă (contencios administrativ), separat și paralel fată de justiția de drept comun. Curțile administrative funcționează la nivelul fiecărui land, iar Curtea Federală Administrativă(*Verwaltungsgerichtshof*) are competențe în verificarea legalității tuturor actelor administrației publice, cu excepția regulamentelor care pot fi examinare și revocate de către Curtea Constituțională și judecă cu precădere apelurile împotriva hotărârilor pronunțate de curțile administrative.[832]

Printre criticile aduse Legii privind ajutorul public judiciar în Muntenegru se regăsește și aceea că această lege nu acoperă procedurile în fața instanțelor de contencios administrativ. Astfel este îngreunat accesul la justiție al persoanelor vulnerabile în materii precum asistența socială, acordarea de ajutoare sociale persoanelor cu dizabilități sau în materia pensiilor. Legea nu prevede în mod specific nici acoperire pentru victimele torturii sau a abuzurilor sau discriminărilor din partea statului.[833]

Cu toate acestea, cadrul legal privind dreptul de acces la justiția administrativă a fost îmbunătățit prin adoptarea în 2017 a Legii procedurilor administrative și a Legii privind litigiile administrative. Totuși, dreptul de a cere despăgubiri nu este încă bine înțeles de cetățeni. Cu toate că există un cadru procedural clar, Muntenegru nu a adoptat o lege specifică pentru răspunderea publică.[834]

Litigiile administrative în Muntenegru sunt soluționate de Curtea Administrativă. Aceasta hotărăște asupra legalității actelor administrative și a actelor individuale atunci când legea prevede aceasta. Procentul deciziilor anulate ale autorităților administrative este destul de ridicat, iar nivelul litigiilor nesoluționate nu este critic, dar există loc de îmbunătățire. Curtea Administrativă hotărăște în general asupra legalității actelor administrative și în principiu nu se pronunță asupra oportunității acestora.[835]

Printre principalele provocări ale reformei administrative din Muntenegru se regăsește reducerea duratei proceselor administrative care durează în medie șase luni, ținta fiind o perioadă de maximum patru luni până în 2020.[836]

Jurisdicțiile administrative au apărut în Franța datorită voinței lui Napoleon de a sustrage administrația de sub controlul judecătorilor instanțelor judiciare, pe care îi considera prea independenți. Ele au fost concepute, așadar, pentru a limita independența controlorilor administrației în contenciosul care o privea. Magistrații instanțelor administrative franceze au un statut actual care este reflexul evoluției istorice a dialecticii complexe între supunerea administrației față de un drept

[831]http://mediators.ru/eng/cis_mediation/armenia/articles/text1
[832]Idem;
[833]A se vedea A survey of pro bono practices and opportunities în 84 jurisdictions, cit.supra, p. 421.
[834] European Commission, Montenegro 2018 Report, Strasbourg, 2018, disponibil pe https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf (accesat în data de 10.04.2019), p. 13.
[835] A se vedea Public administration reform strategy în Montenegro 2016–2020, disponibil pe http://www.mju.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=268749&rType=2&file=PUBLIC%20ADMINISTRATION%20REFORM%20STRATEGY%20IN%20MONTENEGRO%202016-2020.pdf. (accesat în data de 10.04.2018), p. 12.
[836]Idem, p. 45.

derogatoriu de la dreptul comun și necesitatea de a asigura o oarecare independență a magistraților cărora le sunt supuse cauzele care implică un conflict între administrațiile statului și cetățenii săi. Magistrații administrativi sunt clasați în două corpuri care au un statut diferit. Cei de la tribunalele administrative și curțile administrative de apel, pe de o parte, și cei de la Consiliul de Stat, pe de altă parte. „Primii au statut de magistrați și beneficiază de garanții echivalente celor ale omologilor lor din ordinea judiciară în materia recrutării, carierei și avansării (CJA, art. L. 231-1 și urm.). Membrii Consiliului de Stat, în schimb, nu sunt «magistrați», în sensul statutar al termenului, ci înalți funcționari, recrutați în mod esențial pe calea ENA ; independența lor este mai mult tradițională, decât statutară, și rezultă mai ales din prestigiul corpului și dintr-o selecție riguroasă”[837]. Numirea membrilor Consiliului de Stat rămâne, însă, politică, ceea ce creează o problemă cu privire la respectarea de către ansamblul magistraților instanțelor administrative franceze a independenței cerute de liberul acces la justiție, ca un aspect fundamental al procesului echitabil.

Problema nu este rezolvabilă în Franța în acest moment prin unificarea celor două ordini jurisdicționale, căci separația ordinelor a fost ridicată de către Consiliul Constituțional la rangul de principiu fundamental rezultat din legile Republicii, deci ca făcând parte din blocul de constituționalitate[838]. Este însă de remarcat că România ar trebui să aibă o grijă deosebită ca influența franceză, marcantă în constituționalismul românesc actual, să nu determine o astfel de dedublare a ordinii judiciare românești, căci ea este puternic contestată în Franța tocmai pe considerentul că afectează protecția drepturilor omului. Astfel, se susține că „atunci când anumite forme de contencios sunt repartizate unei pluralități de judecători ale căror intervenții sunt succesive și uneori concurente, situația este în mod particular complexă pentru justițiabil, al cărui drept la recurs poate să fie afectat”[839]. În România, există deja aceeași multiplicare structurală care pune sub semnul întrebării capacitatea de acțiune sau reacție a subiecților prin multiplicarea structurilor parchetului. Tendința de a face aceeași greșeală în ce privește instanțele de judecată este prezentă mai ales în domeniul administrativ.

În Franța, principiul contradictorialității și egalității armelor este clar stabilit pentru jurisdicțiile judiciare. El este consacrat și pentru cele administrative. Astfel, Consiliul de Stat consideră că un „principiu general aplicabil tuturor jurisdicțiilor administrative este cel potrivit căruia procedura trebuie să aibă un caracter contradictoriu”[840]. Franța a fost condamnată de CEDO pentru că regulile procedurale franceze nu permiteau justițiabilului să răspundă concluziilor prezentate în proces de către avocatul general în fața Curții de Casație sau de raportorul public în fața jurisdicțiilor administrative[841].

Consiliul de Stat din Belgia are o secție de legislație și o secție de contencios administrativ (art. 1 din Legea Consiliului de Stat din 1973). Secția de contencios administrativ statuează prin hotărâri, în cazurile prevăzute de lege (art.7). În cazurile în care nu există o altă jurisdicție competentă, secția de contencios administrativ se pronunță în echitate pe calea unei hotărâri, ținând seama de toate circumstanțele de interes public și privat, asupra cererilor de dezdăunare relative la repararea prejudiciilor rezultate dintr-un fapt cauzator excepțional, moral sau material, cauzat de o autoritate administrativă, tranșează conflictele de competență între autoritățile administrative, tranșează recursurile care tind să prevină și să rezolve contradictorialitatea deciziilor jurisdicțiilor administrative care țin de competența sa. De asemenea, secția de contencios judecă recursurile în anulare pentru violarea formelor substanțiale care sunt impuse sub sancțiunea nulității, exces de putere formulate contra actelor și regulamentelor administrative, determinate conform art. 14 din Legea Consiliului de Stat.

[837]A se vedea Stéphanie Hennette Vauchez, Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.
[838]A se vedea Cons. const., décis. no 86-224 DC, 23 janv. 1987, Conseil de la concurrence.
[839]A se vedea Stéphanie Hennette Vauchez, Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.
[840]A se vedea CE 12 mai 1961, Sté La Huta, no 40674.
[841]A se vedea CEDH, GC, 31 mars 1998, Reinhardt et Slimane-Kaïd c. France, no 23043/93 [avocat général près la Cour de cassation] ; CEDH, GC, 7 juin 2001, Kress c. France, no 39594/98 [commissaire du gouvernement devant les juridictions administratives].

„Jurisdicțiile administrative, care țin în Belgia de puterea executivă, sunt destul de puțin cunoscute, cu excepția, desigur, celebrului Consiliu de Stat. Ele sunt oarecum înconjurate de un văl de mister. Hotărârile lor sunt rar publicate, iar diversitatea lor se pretează cu greu la un portret general. În literatura juridică ele sunt frecvent ținta criticilor care vizează modul lor de funcționare și chiar existența lor”[842].

Spre deosebire de Franța, unde organizarea instanțelor administrative este clară, iar competența lor generală în materia contenciosului administrativ, în Belgia competența generală aparține instanțelor judiciare, cu excepția situației când legea determină expres competența unei instanțe administrative. partajul de competențe este deci și mai problematic din punctul de vedere al dreptului la un proces echitabil. „Sistemul belgian este un fel de compromis între sistemul francez cu al său Consiliu de Stat și sistemul anglo-saxon, în care competența globală aparține judecătorului”[843].

În Belgia, jurisdicțiile administrative nu sunt permanente și sunt constituite dintr-un magistrat, care le prezidează și câțiva experți sau funcționari. Secretariatul este, de regulă, asigurat de un funcționar al ministerului tutelar. Modalitatea de compunere este, la rândul ei, posibil contrară dreptului la un proces echitabil.

Nu este posibil să oferim o schemă de organizare a jurisdicțiilor administrative belgiene, căci specialiștii belgieni înșiși se hazardează cu greu să o facă. Juriștii belgieni văd în jurisdicțiile administrative „o colecție foarte variată”, „o gamă foarte confuză”, „un labirint”, un „mozaic jurisdicțional, compus din organe disparate și create ocazional” etc. Concluzia nu poate fi decât una: dacă juriștii sunt confuzi, justițiabilii trebuie să fie de-a dreptul derutați, iar procesul echitabil pus sub semnul întrebării.

Împărțirea competențelor între instanțele ordinare și cele administrative este, de asemenea subiect de confuzie, căci Constituția acordă competența generală instanțelor judiciare în ce privește contenciosul subiectiv care are ca obiect drepturile civile, iar legiuitorului îi dă posibilitatea să sustragă competenței acestora contenciosul privitor la drepturile politice. Dar distincția drepturi civile/ drepturi politice este deosebit de neclară, astfel că o parte a doctrinei consideră că legiuitorul ar putea considera drept politic orice drept. În 1987, Curtea de Arbitraj (echivalentul belgian al unei curți constituționale), a trebuit să tranșeze problema dacă contenciosul privind dreptul de azil politic este privitor la un drept civil sau politic și deci competența instanțelor, în condițiile în care legiuitorul belgian acordase competența Comisiei permanente de recurs pentru refugiați, adică unei instanțe administrative. Dar ea nu tranșează clar problema de principiu, ea creând mai multe probleme decât rezolvă, discuția despre distincția amintită fiind considerată de aceeași natură cu cea despre sexul îngerilor[844].

Problema depășește cadrul analizei care face obiectul acestui studiu, dar o concluzie poate fi trasă pentru a evita problemele similare din dreptul românesc. Acesta din urmă permite înființarea de autorități administrative autonome, unele având și caracter jurisdicțional. Faptul că ele sunt declarate constituțional facultative, nu rezolvă problema din unghiul de vedere al dreptului la un proces echitabil, căci legiuitorul poate, ca în Belgia, să scoată de sub jurisdicția instanțelor ordinare anumite cauze, producând efecte asupra procedurilor judiciare: de exemplu, eliminarea unui grad de jurisdicție, în condițiile în care CCR nu consideră dublul grad de jurisdicție un principiu constituțional.

În Luxemburg, în materia jurisdicțiilor administrative art. 95bis din Constituție, introdus prin revizuirea din 1996, lasă legiuitorului competența de a înființa alte jurisdicții administrative decât cele expres prevăzute în Constituție. Jurisdicțiile ordinii judiciare administrative sunt Curtea Administrativă, Curtea Administrativă de Conturi (cu o singură cameră formată din 3 judecători), Tribunalul Administrativ, care cuprinde 4 camere, fiecare cu câte trei judecători. Există în Luxembourg un Consiliu de Stat, dar, spre deosibire de sistemul francez, el nu are atribuții jurisdicționale, ci doar de avizare și consultare.

Curtea Supremă Administrativă a Republicii Cehe, cu sediul în Brno, este autoritatea judiciară supremă exclusiv în ceea ce privește jurisdicția administrativă. În această calitate, se asigură de

[842]A se vedea SIRJACOBS, I. et VANDEN BOSCH, H., "Introduction sur le contentieux administratif", dans Les juridictions administratives en Belgique depuis 1795, Bruxelles, Archives générales du Royaume, 2006, p. 84.
[843]Idem, p. 85.
[844]Idem pp. 91-93.

unitatea și legalitatea jurisprudenței specifice a instanțelor regionale și a autorităților publice administrative. Principalul instrument folosit în atinge-rea acestui obiectiv este procedura căii de atac a revizuirii prin care curtea poate casa hotă-rările definitive ale instanțelor regionale pronunțate în materie administrativă, atunci când petenții solicită anularea unor acte administrative. Acest tip de protecție juridică se extinde și la protecția acordată petenților împotriva refuzului nejustificat al unei autorități administrative, precum și împotriva imixtiunii nelegale a unei astfel de autorități. Competența curții este reglementată și în materie electorală, inclusiv în alegerile prezidențiale, în materie de referendum, precum și materia înregistrării și dizolvării partidelor politice. Curtea Supremă Administrativă a Republicii Cehe este, de asemenea, chemată să decidă dacă există conflict pozitiv sau negativ de competență între diferitele autorități administrative și/sau alte organisme și servește ca autoritate de inspecție judiciară a judecătorilor, procurorilor, etc.[845]

Sistemul instanțelor administrative din Polonia include Înalta Curte Administrativă*(„Naczelny Sąd Administracyjny”*) și instanțele administrative regionale – una în fiecare voievodat sau regiune *(„wojewódzkie sądy administracyjne”)*. Legiuitorul polonez a creat acest sistem judiciar distinct prin legiferarea art. 175 din Constituția din 2 aprilie 1997. Chestiune competenței instanțelor administrative și esența jurisdicției administrative a acestor instanțe este stipulată în art. 184 din Constituție, potrivit căruia *„Curtea Supremă Administrativă și alte instanțe de contencios administrativ exercită, în limitele prevăzute de lege, controlul activității administrației publice. Acest control se extinde și asupra legalității hotărârilor administrațiilor publice locale și a actelor normative ale organelor din teritoriu ale administrației guvernamentale”.*[846]

Potrivit art. 2 din legea privind litigiile administrative din Bosnia și Herțegovina[847], dreptul de a iniția o acțiune administrativă îi aparține persoanei fizice sau juridice, dacă actul administrativ final i-a încălcat un drept sau un interes personal și direct prevăzut de lege. De asemenea, Ombudsman-ul Bosniei și Herțegovinei poate iniția o acțiune administrativă sau poate interveni într-una pendinte, dacă apreciază că actul administrativ final a încălcat drepturile fundamentale ale cetățeanului.

Acțiunile administrative pot fi inițiate atât împotriva actelor administrative finale, cât și în cazuri de tăcere a administrației. Prin intermediul unei astfel de acțiuni, se poate solicita: verificarea legalității actului administrativ și anularea sa, repunerea în situația anterioară punerii în executare a actului administrativ atacat, stabilirea răspunderii administrației și acordarea de despăgubiri, stabilirea îndeplinirii unor obligații legale în cazul omisiunilor administrației. Acțiunea administrativă trebuie introdusă în termen de două luni de la data comunicării actului administrativ final sau de la data publicării actului normativ. Dacă în cadrul procedurii administrative, instituția publică superioară nu emite o decizie cu privire la recursul administrativ al părții introdus împotriva actului emis de instituția inferioară într-un anumit termen sau dacă recursul administrativ este respins, partea are dreptul de a iniția o acțiune administrativă.

Acțiunea administrativă va fi soluționată de instanță printr-o hotărâre. În unele cazuri prevăzute de lege, instanța poate anula actul administrativ și retrimite dosarul instituției competente, aceasta din urmă având obligația de a emite un nou act administrativ cu respectarea instrucțiunilor instanței. Dacă autoritatea publică nu respectă instrucțiunile instanței, iar reclamantul inițiază o nouă acțiune administrativă, instanța are obligația de a soluționa problema prin emiterea unei hotărâri judecătorești, care să înlocuiască actul administrativ atacat. În alte cazuri, pe lângă anularea actului administrativ, instanța are de la bun început competența de a emite o hotărâre care să înlocuiască actul administrativ atacat. Instituțiile publice pot fi sancționate cu amenzi penale, dacă nu îndeplinesc obligațiile impuse de instanță.

Potrivit doctrinei, normele privind procedura administrativă nu sunt în întregime aliniate la standardele europene. Un număr considerabil de proceduri administrative speciale sunt lipsite de transparență și creează o complexitate juridică inutilă[848].

---

[845] Informații disponibile la adresa: http://www.nssoud.cz/Uvod/art/1;

[846] Informații suplimentare se pot accesa pe pagina web a Înaltei Curți Administrative la adresa: http://www.nsa.gov.pl/en.php;

[847] A se vedea Law on Administrative Disputes of Bosnia and Herzegovina, (“Official Gazette” of Bosnia and Herzegovina, No. 19/02).

[848] A se vedea Z. Seizović, A Need for a Comprehensive Administrative Reform în Bosnia and Herzegovina with an Emphasis on the Modernisation of Administrative Procedure, Croatian and Comparative Public Administration, Vol. 12, 2012, p. 409-410.

În ceea ce privește procedurile administrative consacrate pentru a răspunde la plângerile cetățenilor, Constituția Bosniei și Herțegovinei instituie trei Ombudsmani independenți, având ca atribuție principală protecția drepturilor fundamentale ale cetățenilor. Potrivit legii privind Ombudsman-ul Bosniei și Herțegovinei, instituția în discuție va analiza, din oficiu sau la cerere, cazurile care implică proasta funcționare a instituțiilor publice sau încălcarea drepturilor fundamentale de către acestea. De asemenea, Ombudsmanul are dreptul de a efectua anchete generale și de a recomanda măsuri individuale sau generale. Competența instituției include investigarea plângerilor privind proasta funcționare a sistemului judiciar. Ombudsman-ul poate iniția proceduri judiciare sau poate interveni în acestea, ori de câte ori consideră că este necesar. Orice persoană fizică sau juridică, având un interes legitim, se poate adresa Ombudsman-ului. Dacă acesta din urmă consideră că o astfel de plângere este fondată, va informa instituția publică cu privire la respectivul caz, oferindu-i un anumit termen pentru a formula o declarație scrisă. Ombudsman-ul poate solicita instituției orice document considerat a fi necesar pentru derularea investigației și îi poate recomanda acesteia să suspende un act administrativ timp de zece zile. Autoritatea poate refuza motivat recomandarea printr-un document scris, care trebuie să ajungă la Ombudsman în trei zile de la primirea recomandării. În caz contrar, recomandarea devine obligatorie pentru autoritatea publică. În timpul unei anchete, Ombudsman-ul are dreptul de a se prezenta la orice instituție publică și de a avea acces la orice document administrativ. Dacă anumiți funcționari publici demonstrează o atitudine ostilă față de Ombudsman în timpul exercitării atribuțiilor sale, acesta poate include constatările sale în acest sens în raportul anual întocmit cu privire la activitatea sa. Totodată, dacă anumiți funcționari publici împiedică ancheta, refuzând să trimită documentele solicitate de Ombudsman sau să-i asigure accesul la acestea, Ombudsman-ul va sesiza pe superiorii acestora sau organele de anchetă penală pentru a se lua măsurile disciplinare sau penale necesare. Dacă autoritățile competente nu iau măsurile necesare, Ombudsman-ul poate, în locul acestora, să instituie proceduri disciplinare sau penale împotriva funcționarilor respectivi. De asemenea, Ombudsman-ul poate emite recomandări adresate instituțiilor publice. Dacă acestea nu iau măsurile recomandate în termenul indicat de Ombudsman sau nu-i răspund în scris acestuia cu privire la motivele pentru care nu au implementat măsurile recomandate, Ombudsman-ul poate sesiza ministrul competent în acel domeniu. Dacă nici în acest mod nu se ajunge la rezolvarea problemei, situația va fi descrisă în raportul anual, cu menționarea numelui autorităților și funcționarilor care au demonstrat o astfel de atitudine.

Articolul 146 din Constituția **cipriotă** edictată după declararea independenței, instituie recursul administrativ ca pe o procedură separată, autonomă față de celelalte proceduri jurisdicționale și îl pune la îndemâna persoanelor sau organizațiilor ale căror interese legitime au fost prejudiciate de acțiunile sau omisiunile autorităților administrative. După 1964, recursurile administrative au fost judecate de Curtea Supremă. În 2015, printr-un amendament constituțional, în materie administrativă, a fost acordată competență de primă instanță nou-createi Curți Administrative (care începe să funcționeze în 1 ianuarie 2016[849] și este considerată o jurisdicție specializată), în timp ce Curtea Supremă rămâne să judece ca instanță de control. În planul dreptului material, sunt edictate, în 1999, *Principiile Generale ale Dreptului Administrativ*, care codifică jurisprudența Curții Supreme și încorporează principii precum legalitatea, competența, buna administrare (bună-credință, proporționalitatea), principiul justiției naturale (art. 30 alin. 2 din Constituție, respectiv art. 6 alin. 1 CEDO), principiul motivării, al reprezentării și al egalității.

De asemenea, în raportul Ombudsman-ului Bosniei și Herțegovinei din 2017, s-a constatat că în materie administrativă, cetățenii sunt trimiși în repetate rânduri de la instanțe la autorități publice și vice versa, încălcându-se dreptul la o durată rezonabilă a procedurii administrative. A se vedea Annual Report on the Results of the Activities of the Institution of the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina, Banja Luka, 2018, https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018030810344228eng.pdf, p. 6.

[849]Inițial, au fost numiți 5 judecători, apoi, în 2017, încă 2, dintre care unul este președinte al Curții. În principiu, cauzele sunt judecate de către un judecător. La sugestia președintelui sau a unui judecător al Curții, aceasta poate decide să judece în plen.

Curtea Administrativă este competentă să controleze actele administrative în fapt și în drept, dar nu poate cenzura oportunitatea deciziei, substituindu-se organului care a emis-o. Pe cale de excepție, *Legea Curții Administrative* (2015) prevede că aceasta poate să se substituie deciziei emitentului în cauzele de drept fiscal și de drept de azil. Soluționând cauza, Curtea Administrativă nu poate să își extindă competența la chestiuni de natură tehnică sau care ar presupune cunoștințe specializate. În temeiul art. 146 alin. 1 din *Constituție*, Curtea Administrativă poate (i) să confirme în tot sau în parte decizia, actul sau omisiunea; (ii) să declare, în tot sau în parte, decizia sau actul nule și fără efect; (iii) să declare, în tot sau în parte, nelegală omisiunea; (iv) să modifice, în tot sau în parte, decizia sau actul, în condițiile legii, în litigiile de drept fiscal sau referitoare la azil. Hotărârile Curții Administrative sunt controlate – în drept – de Curtea Supremă. Autoritățile administrative ale căror acte sunt controlate de curte includ – în lipsa unei definiții în Constituția națională – entitățile publice locale, autoritățile guvernamentale locale și organismele statutare care îndeplinesc funcții publice. Conform art. 146 alin. 1 din Constituție, poate face obiectul controlului jurisdicțional orice act cu caracter executoriu și orice decizie de drept public adoptată în exercitarea autorității executive sau administrative. Potrivit aceluiași articol, corelat cu Secțiunea 3 și, respectiv, Secțiunea 13 din *Legea Curții Administrative* (2015), nicio altă instanță decât Curtea Administrativă (în primă instanță) și Curtea Supremă (ca instanță de control[850]) nu poate efectua direct sau indirect controlul actelor, deciziilor sau omisiunilor autorităților administrative, care, în raport cu celelalte instanțe, dacă nu au fost contestate potrivit art. 146 alin. 1 menționat, se bucură de validitate. Activitatea Curții Supreme ca instanță administrativă de control este reglementată de art. 135, 163 și 164 din *Constituție*, respectiv de art. 17 din *Legea Administrării Justiției* (1964). De asemenea, Curtea Supremă își poate stabili propriile reguli de procedură.

Pentru a controla un act administrativ sau executiv, în primă instanță sau în calea de atac, sistemul procedural cipriot nu prevede acordul prealabil al instanței care urmează să efectueze controlul. Constituția reglementează, însă, pentru introducerea acțiunii, un termen de 75 de zile de la data când decizia a fost publicată sau omisiunea autorității i-a fost cunoscută petentului. Acest termen nu poate fi extins decât în împrejurări excepționale (o astfel de ipoteză este considerată forța majoră). Ca o condiție suplimentară de admisibilitate, titular al unei acțiuni având un astfel de obiect poate fi doar persoana care dovedește existența unui interes direct și legitim, fiind în mod direct afectată de decizie, act sau omisiune. *Actio popularis* nu este, deci, posibilă, în Cipru. Pot fi reclamanți în procedurile administrative descrise nu doar persoanele fizice, ci și companiile, parteneriatele, asociațiile, societățile, instituțiile sau grupurile de persoane. O autoritate publică nu poate, însă, să solicite controlul unui act emis de o altă autoritate publică. Potrivit art. 146 alin. 1 din *Constituție* și *Principiilor Generale ale Dreptului Administrativ* (1999), Curtea Administrativă evaluează, *ex proprio motu*, următoarele condiții suplimentare de admisibilitate: decizia atacată să fi fost adoptată de un organ, autoritate sau persoană care exercită autoritate executivă sau administrativă în domeniul dreptului public; decizia administrativă să aibă o natură executorie, exprimând voința autorității emitente. Condițiile formale ale cererii introductive de instanță sunt prevăzute de *Regulile de Procedură ale Curții Administrative* (2015). Părțile pot remedia unele lipsuri formale ale cererii, fără ca acestea să atragă anularea. Partea care a pierdut în primă instanță poate ataca hotărârea Curții; partea care a câștigat poate ataca decizia doar dacă aceasta este parțial împotriva sa; partea neatacată a hotărârii dobândește autoritate de lucru judecat.

Sunt excluse de la controlul judiciar administrativ: (i) actele de drept privat; (ii) actele preparatorii ale administrației; (iii) actele confirmatorii, opiniile, informările; (iv) deciziile revocate; (v) măsurile administrative de natură internă; (vi) actele de guvernare; (vii) deciziile președintelui Republicii în exercitarea prerogativei sale de clemență, care îi permite să remită, să suspende sau să comute o hotărâre a instanței, cu sprijinul procurorului general; (viii) deciziile procurorului general de a iniția o urmărire sau a înceta procedurile penale; (ix) deciziile Consiliului Superior al Magistraturii; (x) regulamentele și statutele emise de un organ al executivului; (xi) actele legislative sau judiciare;

[850] Curtea Supremă este formată din 13 judecători, dintre care unul este președinte al Curții. Aceștia sunt numiți de președintele Republicii cipriote. Ca instanță de control a hotărârilor Curții Administrative, ca regulă generală, Curtea Supremă judecă în complete de 3 judecători. În cazul recursurilor de extreme importanță, inclusive al celor care ridică problem de natură constituțională, Curtea Supremă judecă în plen.

(xii) deciziile de politică ale autorităților administrative; (xiii) actele electorale; (xiv) convențiile colective.

În procedura de control, după ascultarea părților, Curtea Supremă poate examina și declara inadmisibilă o cerere care apare *prima faciae* ca fiind frivolă, fără a stabili o ședință publică (ceea ce, în practică, nu se întâmplă). *Regulile de procedură ale Curții Supreme* (1964) stipulează ca apelantul să respecte o anumită formă a cererii și să includă anumite informații și documente. Dispozițiile *Ordinului 35 cu privire la Regulile de Procedură Civilă* sunt aplicabile. Cu titlu de precedent, s-a stabilit că nu pot fi invocate în fața instanței de control chestiuni nediscutate în primă instanță, cu excepția motivelor de ordine publică, pe care Curtea Supremă le poate ridica și din oficiu. Intimatul poate formula el însuși pretenții față de acțiunea apelantului. Nici cererile în primă instanță, nici cele de control nu pot fi formulate electronic. Deși majoritatea părților sunt în practică asistate sau reprezentate de avocat, procedura permite ca acestea să se prezinte în fața Curții și fără apărător.

O nouă lege privind procedura administrativă a fost adoptată în **Croația** în 2010, având ca obiective simplificarea și modernizarea procedurii administrative.[851] În ceea ce privește sfera de aplicare a acestei legi, ea este aplicabilă în orice problemă de natură administrativă, fiind o lege cu caracter general.[852] Pentru accelerarea procedurii administrative, în lege s-a introdus posibilitatea depunerii tuturor cererilor la o singură instituție administrativă, precum și utilizarea comunicării electronice. Croația a modernizat și sistemul remediilor juridice, eliminând mai multe remedii extraordinare și introducând un nou remediu – plângerea administrativă, care poate fi utilizată atunci când nu există niciun act administrativ, precum și în cazurile în care furnizorii de servicii publice încalcă drepturile părților. Au avut loc modificări și în ceea ce privește soluționarea alternativă a litigiilor, având în vedere că legea prevede posibilitatea încheierii unor înțelegeri amiabile între părți. De asemenea, drepturile părților sunt protejate de o manieră mai efectivă prin introducerea posibilității admiterii tacite a cererii unei persoane în cazul tăcerii administrației conform unei legi speciale.[853]

Noua lege privind litigiile administrative a fost adoptată doi ani mai târziu, intrând în vigoare în 2012. Până la acel moment, sistemul justiției administrative fusese organizat pe două grade de jurisdicție. Legea anterioară privind procedura administrativă avea un caracter subsidiar, ceea ce însemna că era aplicabilă doar dacă nu exista o altă lege specială conținând reguli procedurale. Din acest motiv, existau mai mult de o sută de legi speciale care derogau de la legea generală, situație care îngreuna înțelegerea regulilor procedurale de către cetățeni și conducea la o birocrație excesivă.[854] Pe de altă parte, noua lege este general aplicabilă tuturor procedurilor administrative, derogările de la aceasta fiind permise doar cu respectarea unor condiții stricte.[855]

În ceea ce privește instituția Ombudsman-ului din Croația, o lege nouă a fost adoptată în acest domeniu în anul 2012. Cu toate acestea, activitatea acestei instituții nu este încă suficient recunoscută și apreciată de instituțiile publice croate și nici de cetățeni. Adesea, instituțiile publice nu acceptă recomandările emise de Ombudsman, iar cetățenii nu percep această instituție ca având capacitatea de a le proteja efectiv drepturile datorită faptului că recomandările acesteia nu sunt considerate ca fiind obligatorii de către instituțiile statului.[856]

Contenciosul administrativ din **Danemarca** este marcat de tradițiile juridice ale acestei țări, similare celorlalte state nordice. Aceasta implică un rol pronunțat al parlamentului și preeminența jurisdicției de drept comun, ceea ce își găsește expresia și în faptul că normele privind soluționarea litigiilor administrative se regăsesc în dispozițiile generale ale „Legii privind administrarea justiției" (Act on the Administration of Justice).[857]

---

[851]A se vedea I. Koprić, P. Kovač și alții, Legal Remedies în Administrative Procedures în Western Balkans, Regional School of Public Administration, 2016, p. 62.
[852]Idem, p. 62-63.
[853]Idem, p. 63.
[854]Idem, p. 63.
[855]Idem, p. 64.
[856]A se vedea Considerations of State Parties' Reports Croatia, Human Rights Committee, 113th Session, United Nations, 2015, p. 11-12.
[857]A se vedea "The Consolidate Act on the Administration of Justice (Consolidate Act No. 905 of November 10, 1992)", modificat în 2017, accesibil la: https://wipolex.wipo.int/en/text/434354, consultat la 8 aprilie 2019.

Sistemul judiciar danez este structurat pe trei niveluri: 24 de tribunale locale (local courts), două „Înalte Curți" (High Courts), pentru Estul și pentru Vestul Regatului și Curtea Supremă. Conform § 63 din legea fundamentală daneză, curțile de justiție sunt abilitate să decidă în orice chestiune referitoare la limitele autorităților executive; cu toate acestea, o persoană care dorește să pună în discuție o asemenea autoritate nu se va putea sustrage, prin acțiunea în justiție, de la respectarea provizorie a dispozițiilor date de autoritatea executivă (alin. 1). Chestiunile privitoare la limitele [puterii] autorității executive pot fi deferite prin lege uneia sau mai multor curți administrative, cu condiția ca un apel contra deciziei curților administrative va fi deferit curții supreme a Regatului (§ 63 alin. 2). Examinarea de către instanţele judecătoreşti a actelor administrative priveşte în primul rând drepturile subiective şi interesele legitime ale indivizilor; modul de funcţionare a administraţiei publice nu constituie obiect al controlului judiciar.[858]

În principiu, toate actele administrative pot fi controlate de instanţele judecătoreşti; de asemenea, cu excepțiile prevăzute de legi speciale, nu există limitări în timp ale posibilității de a ataca în justiţie actele administrative ilegale.[859] Totuşi, în practică există situaţii în care anumite legi dispun, prin aşa numite „clauze finale", că deciziile adoptate în baza lor nu sunt supuse controlului judecătoresc. Alteori, „clauzele finale" limitează doar această formă de control.[860] Actul atacat trebuie să emane de la o autoritate administrativă; pot fi atacate actele efectiv adoptate, dar şi refuzul unei autorități de a adopta o anumită decizie. În general epuizarea tuturor căilor de recurs administrativ nu constituie o condiţie prealabilă a admisibilităţii unei cereri în contencios administrativ.[861] Orice persoană, grup de persoane sau persoană juridică (de drept privat ori public) poate ataca un act administrativ contrar drepturilor sau intereselor sale legitime, nu însă şi autoritățile de stat; reclamatul trebuie să dovedească însă existența unui interes relevant în cauza respectivă.[862]În exercitarea controlului judecătoresc, instanţele pot realiza un control deplin al actelor administrative (de legalitate şi de oportunitate), dar în unele domenii vor manifesta reţinere. Întotdeauna au posibilitatea de a controla fără restricţii corecta interpretare şi corecta aplicare a legii; în cazurile în care dispoziţiile legii sunt vagi sau flexibile, instanţele vor examina de regulă dacă aceste dispoziţii sunt sau nu aplicabile, dar vor fi reţinute în examinarea modului în care autoritățile au apreciat elementele de fapt. Controlul este deplin în privinţa faptului dacă autoritățile, în emiterea deciziei controlate, au aplicat criterii care sunt relevante şi conforme obiectivelor specifice ale reglementării și cu principiile generale ale dreptului (cum ar fi dreptul de a fi ascultat, principiul proporţionalităţii).[863]

Cadrul legislativ al soluționării litigiilor administrative este asigurat în **Estonia** de amplul Cod de procedură judiciară administrativă (Code of Administrative Court Procedure) adoptat relativ recent[864] și cuprinzând 315 articole. Acest instrument legislativ constituie rezultatul unei reforme îndelungate şi laborioase, a cărei necesitate a fost acut resimțită după redobândirea independenţei Estoniei şi în care un rol important l-a avut modelul oferit de sistemul juridic german și de doctrina de drept administrativ a acestei țări.[865]

Obiectivul principal al acestei legi constă în protejarea drepturilor individului contra acțiunilor ilegale efectuate în cursul exercitării activității executive (§ 2 alin. 1). O cauză administrativă

[858] A se vedea ACA – Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of The European Union: ADMINISTRATIVE JUSTICE în EUROPE – Report for Denmark http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/denmark/denmark_en.pdf , p. 1 (consultat la 8 aprilie 2019).

[859] A se vedea ACA – Report for Denmark, cit. supra, pct. 25 și respectiv 24.

[860] A se vedea Inger Marie Conradsen and Michael Gøtze, Administrative Appeals and ADR în Danish Administrative Law, în Dacian Dragoș și Bogdana Neamțu, Alternative Dispute Resolution în European Administrative Law, Springer, Heidelberg, New York, 2014, pp. 153-178, la p. 155.

[861] A se vedea ACA – Report for Denmark, cit. supra, pct. 21.

[862] Ibidem, pct. 22-23

[863] Ibidem, pct. 46.

[864] A se vedea „Code of Administrative Court Procedure" din 27 ianuarie 2011, intrat în vigoare la 1 ianuarie 2012. Versiunea engleză este acesibilă pe site-ul publicației oficiale estoniene „Riigi Teataja" („Official Gazette") (https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527012014001/consolide), accesat la 7 aprilie 2019.

[865] A se vedea Kale Merusk, Administrative Law Reform în Estonia: Legal Policy Choices and Their Implementation, în „Juridica International", Nr. IX/2004, pp. 52-62, text accesibil la: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2004_1_52.pdf , consultat la 7 aprilie 2019.

(„administrative matter") trebuie soluționată într-un interval de timp just, corect și rezonabil, cu costuri pe cât posibil de reduse (§ 2 alin. 2). Competente în primă instanță sunt curțile administrative, în apel curțile de circumscripție (circuit courts) iar în ultimă instanță, Curtea Supremă (§ 3).

Dreptul la acțiune revine persoanelor [fizice sau juridice] doar pentru protecția drepturilor lor; pentru alte scopuri, incluzând protecția drepturilor altora sau a interesului public, se poate recurge la instanță doar în cazurile prevăzute de lege. Asociațiile de persoane care nu au personalitate juridică pot intenta o acțiune în fața unei curți administrative doar în cazurile prevăzute de lege. Guvernul, autoritățile locale sau persoanele juridice de drept public pot intenta o acțiune contra altei autorități publice pentru a-și proteja propriile drepturi, inclusiv dreptul de proprietate (ownership) sau orice drepturi care decurg din contracte de drept public (§ 44).

Dând curs acțiunii în contencios administrativ, în dispozitivul sentinței, instanțele competente pot anula în întregime sau în parte actul administrativ, pot dispune adoptarea unui act administrativ sau a unei măsuri administrative sau să interzică adoptarea unui act administrativ sau a unei măsuri administrative, să acorde compensații pentru prejudiciul cauzat într-un raport de drept public, pot de asemenea emite un ordin executoriu (enforcement order) cerând eliminarea consecințelor unui act administrativ ori ale unei măsuri administrative, după cum pot constata (ascertain) că un act administrativ sau a o măsură administrativă este nulă ori constata un fapt care este de importanță materială într-un raport de drept public (§ 5 alin. 1 și § 37).

Obiectul disputei în litigiile administrative îl constituie pretenția (claim) formulată în acțiune, conform § 37 din Cod și cauza acțiunii. Curtea nu poate decide în privința unei pretenții sau a unei cauze care nu a fost formulată în acțiune și nu poate depăși limitele pretenției (§ 41 alin. 1).

Legea **finlandeză** de procedură judiciară administrativă (Administrative Judicial Procedure Act)[866] prevede că orice persoană căreia îi este adresată o decizie [administrativă] sau al cărei drept, obligație sau interes sunt afectate de o decizie, poate ataca („may appeal") decizia. În plus, o autoritate poate ataca o decizie în baza unei dispoziții exprese dintr-o lege sau dacă este esențial să exercite dreptul de a ataca pentru a proteja interesul public protejat de acea autoritate (secțiunea 6). Dreptul de a ataca o decizie poate fi exercitat doar de o persoană care a pretins o decizie revizuită („claimed for a revised decision"); ea va ataca decizia de răspuns la pretenția formulată (decision issued în response to such a claim). Contestarea deciziei se face direct în instanță, iar în anumite cazuri prevăzute de lege, în fața autorității superioare celei care a emis decizia (secțiunea 11). Ca atare, anumite decizii sunt examinate direct de către instanțele administrative, iar altele abia după examinarea lor de către autoritățile ierarhic superioare. Termenul pentru atacare a deciziei este de 30 de zile de la comunicarea acesteia (secțiunea 11). În principiu, exercitarea dreptului de a contesta decizia pune autoritatea publică emitentă în imposibilitate de a o executa, până în momentul soluționării cauze; de la această regulă se poate deroga atunci când există o dispoziție expresă în acest sens într-o lege sau un într-un decret[867] (secțiunea 31).

Deciziile administrative care au devenit definitive („final") pot fi subiect de contestație extraordinară („extraordinary appeal"), pe care de plângere procedurală (procedural complaint)[868], repunere în termen („restoration of expired time")[869] și de (anulare annulement)[870] (secțiunea 58).

Raportorul național **grec**[871], descriind sistemul jurisdicțiilor administrative naționale, îl califică pe acesta drept „comprehensiv" și arată faptul că se bazează pe principiul constituțional potrivit

[866] A se vedea "Administrative Judicial Procedure Act" No. 586/1996, with amendments up to 891/2015, included, traducere neoficială în engleză accesibilă la https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1996/en19960586_20150891.pdf (consultat la 7 aprilie 2019)..

[867] În baza art. 80 din Constituția Finlandei, Președintele Republicii și Guvernul pot emite decrete.

[868] Plângerea procedurală duce la desființarea uneid decizii, dacă persoanei care a contestat-o nu i s-a respectat dreptul de a fi ascultat, dacă s-a produs o altă eroare procedurală relavantă sau dacă decizia este neclară ori deficitară neindicând cum anume a fost soluționată chestiunea.

[869] Cererea de repunere în termen se face la Curtea Administrativă Supremă dacă a intervenit o cauză justificativă legală ("legal excuse"), în termen de 30 de yile de la încetarea acesteia, dar nu mai târziu de un an de la expirarea termenului inițial (secțiunea 63).

[870] O deciyie poate fi anulată dacă a fost comisă o eroare de procedură cu efect relevant asupra deciziei, dacă decizia se bazează pe aplicarea vădit greșită a legii sau dacă apar noi probe ce puteau produce un efect relevant asupra deciziei și nu din culpa reclamantului nu au fost prezentate probele la timp (secțiunea 63).

[871] Idem.

căruia litigiile administrative trebuie date toate în jurisdicția unor instanțe de drept administrativ, o regulă care a fost menținută de-a lungul reformelor care au afectat Constituția din 1975 (revizuită în 1986, 2001 și 2008) și care rămâne înscrisă în art. 94-95 din textul constituțional actual. Sistemul jurisdicțional administrativ grec a fost creat prin Legea nr. 1406/1983, care stipulează că „instanțele administrative ordinare" sunt competente să judece litigiile administrative recunoscute de lege ca fiind „de plină jurisdicție" și este format din Consiliul de Stat, Curțile Administrative de Apel și Curțile Administrative de primă instanță.

Jurisdicțiile administrative sunt jurisdicții cu caracter general; nu există jurisdicții administrative care să judece în materii administrative speciale. Atunci când autoritățile administrative acționează fără a face apel la prerogativele de putere publică, fiind pe picior de egalitate cu cetățenii (spre exemplu, încheie un contract de drept privat, recrutează personal contractual sau face față unor nevoi urgente), sunt competente, în caz de litigiu, jurisdicțiile de drept comun, iar nu cele administrative. Între acestea din urmă, Consiliul de Stat este calificat drept arhetipul jurisdicției care judecă în materie de exces de putere. Dreptul grec oferă, pe de altă parte, competență Curților de Apel și Curților de primă instanță în judecarea ca prime grade de jurisdicție a cererilor având ca obiect excesul de putere cu privire la anumite categorii de acte (art. 95 alin. 3 din Constituție), în acest caz Consiliul de Stat fiind instanță de apel. Curțile de primă instanță și Curțile de Apel sunt, de asemenea, competente să judece acțiunile de plină jurisdicție, Consiliul de Stat fiind, în acest caz, instanță de casație. În fine, în ipoteze rare (prevăzute de art. 93 alin. 1 din Constituție), Consiliul de Stat poate avea competență, în primă și ultimă instanță, în privința acțiunilor comune (*recourses for full litigation*). Art. 98 din Constituție stabilește competența Auditorului General ca jurisdicție administrativă. În Grecia nu există Curte Constituțională, controlul de constituționalitate fiind difuz. Potrivit art. 100 din Constituție, dacă pozițiile curților supreme sunt divergente în privința constituționalității unei legi, o Curte Supremă Specială (*The Supreme Special Court*) va tranșa conflictul; această curte nu este competentă în privința actelor autorităților administrative.

Dreptul de a adresa o cerere judecătorului, într-o procedură administrativă, este recunoscut oricărei persoane fizice sau juridice (de drept public sau privat), ca și grupurilor de persoane titulare de drepturi și obligații. Organizațiile de drept public nu pot să exercite acțiuni pentru exces de putere împotriva actelor emise de alte entități administrative, aparținând aceleiași entități, cu excepția cazului în care o astfel de posibilitate ar fi legal prevăzută. Ca o condiție de admisibilitate, în cazul acțiunilor pentru exces de putere, reclamantul trebuie să arate că actul administrativ atacat i-a prejudiciat moral sau material un interes personal, direct, actual și legal protejat. Persoanele juridice trebuie să dovedească, în acest sens, că actul a afectat interesele tuturor membrilor lor, iar nu doar pe ale unora dintre aceștia. Conceptul de interes este interpretat restrictiv: actul atacat trebuie să fi prejudiciat un drept subiectiv legal recunoscut de dreptul administrativ, în al cărui conținut să fie prevăzut un serviciu al administrației sau care să fi impus o obligație specifică. Termenul în care trebuie exercitată acțiunea administrativă este de 60 de zile, care se poate prelungi cu 30 de zile dacă petentul trăiește în străinătate. Dispoziții speciale pot prevedea termene mai scurte. Dacă acțiunea este îndreptată împotriva unui act cu caracter general, termenul curge de la publicarea acestuia în Gazeta Oficială. Dacă vizează un act individual, termenul curge de la momentul notificării persoanei. Independent de această notificare, termenul poate curge de la momentul la care persoana interesată a luat la cunoștință de act. Administrația nu este obligată să informeze titularul actului cu privire la termenul în care acesta poate fi atacat. Controlul judiciar administrativ al actelor le vizează pe cele cu caracter executoriu. Prin urmare, nu pot face obiectul controlului jurisdicțional actele administrative neexecutorii; sunt, de asemenea, excluse de la control actele pe care autoritățile administrative le emit în contextul relațiilor de drept privat (care fac obiectul controlului judecătorului de drept comun) și, în fine, nu pot fi controlate actele de guvernare.

Legea de organizare a Consiliului de Stat (Decretul prezidențial nr. 18/1989, cu modificările ulterioare) stabilește filtrarea apelurilor de un panel de 3 judecători de la secția interesată. Dacă apelul este în mod evident inadmisibil sau nefondat, dacă a fost depus fără plata taxelor sau cu încălcarea competenței altei instanțe administrative, fără a convoca o ședință publică, judecând în cameră de consiliu, Consiliul de Stat poate respinge cererea sau o poate trimite organului competent. Legea nu prevede motivarea, dar în practică, decizia de trimitere sau respingere este motivată pe scurt, pentru a răspunde imperativului constituțional al motivării deciziilor de justiție și comunicată

părții interesate prin serviciul de registratură. Partea are 60 de zile (și, în nici un caz, mai mult de 3 ani de la publicarea deciziei) pentru a solicita discutarea cauzei în ședință publică; pentru acesta din urmă ipoteză, partea interesată va trebui să plătească o taxă de trei ori mai mare decât cea care ar fi fost în mod obișnuit estimată.

Condițiile de admisibilitate pentru judecarea plângerilor în primă instanță sau în apel de Consiliul de Stat s-au înăsprit prin Legea nr. 3900/2010, care a modificat art. 53 al Decretului nr. 18/1989: reclamantul trebuie să fie în măsură să dovedească, prin cererea introductivă sau apel, că, în cazul său, se ridică o problemă pentru care nu există jurisprudență a Consiliului de Stat, că regula pe care o contestă este contrară jurisprudenței Consiliului de Stat sau altei instanțe supreme ori unei decizii definitive a unui organ legal administrativ. Cererea este inadmisibilă dacă obiectul său nu depășește 40,000 EUR, iar, în cazul litigiilor având ca obiect contracte guvernamentale, 200,000 EUR. Aceste condiții fiind aplicate și interpretate extrem de riguros, accesul la cele două proceduri este mai degrabă dificil. Consiliul de Stat s-a pronunțat deja în sensul că aceste dispoziții legale nu contravin principiului accesului la justiție, înscris în Constituția națională, și, de asemenea, că sunt compatibile cu cerințele art. 6 CEDO. La rândul său, Curtea de la Strasbourg a confirmat această concluzie, apreciind că art. 12 al Legii nr. 3900/2010 nu încalcă dispozițiile Convenției, în decizia pe care a pronunțat-o în cauza *Papaioannou*[872].

Acțiunile introduse în fața jurisdicțiilor administrative nu trebuie să respecte condiții speciale de formă, în afara cerinței de a fi formulate în scris și de a cuprinde datele esențiale de identificare ale reclamantului. Din 2013, un cadru legislativ creat prin decret prezidențial permite ca cererile cu care sunt învestite instanțele să fie depuse în format electronic, dar această posibilitate nu este, în practică, des utilizată. Cererile trebuie, în general, să fie semnate prin avocat, cu excepția cazurilor în care obiectul lor este evaluat la mai puțin de 1,500 EUR sau ține de domeniul securității sociale. În etapa orală a procedurilor, reclamantul trebuie, de asemenea, să fie reprezentat de avocat, mai puțin în cazul cererilor exceptate de la condiția de a fi depuse prin avocat.

Sistemul de control de drept administrativ care funcționează în **Irlanda** este denumit "*judicial review*" și reprezintă forma modernă în care au evoluat remediile istorice de *common law* reprezentate de *writs of certiorari*, *prohibition* și *mandamus*. Funcția acestui sistem este de a controla activitatea administrației publice, garantând drepturile cetățenilor. Controlul jurisdicțional administrativ nu vizează decât pe cale de excepție buna și eficienta funcționare a administrației. Cu toate acestea, una dintre componentele sale fundamentale este principiul că, în relațiile cu cetățenii, autoritățile administrative trebuie să urmeze proceduri echitabile.

În Irlanda nu există o definiție unică a autorităților administrative. Principiile referitoare la organismele și actele care pot fi controlate pe cale judiciară sunt stabilite pe cale jurisprudențială. În general, un astfel de act trebuie să emane de la un organism public sau de la unul care exercită competențe statutare. Relațiile guvernate de convenții de drept privat nu pot face, în principiu, obiectul controlului descris în acest capitol. Cu toate acestea, anumite organisme de drept privat exercită competențe care sunt într-o măsură atât de strânsă legate dreptul public (spre exemplu, organismele profesionale) încât controlul judiciar administrativ devine posibil. Toate actele autorităților și organismelor pe care le-am menționat pot fi controlate în cadrul litigiilor administrative. Se impune, însă, menționat, că actele nu sunt clasificate din perspectiva originii sau a caracterului lor juridic și, de asemenea, că jurisdicțiile superioare irlandeze pot să declare invalide chiar acte ale parlamentului național (*Oireachtas*).

Irlanda nu are nici un sistem de jurisdicții administrative, nici un organism care să îndeplinească funcția de control al actelor administrative. Acestea din urmă pot, însă, face obiectul controlului *High Court*, ale cărei decizii pot fi apoi controlate de *Court of Appeal* și/sau *Supreme Court*[873]. Prin urmare, controlul actelor administrative este dat în competența sistemului jurisdicțional național general. Sistemul judiciar în Irlanda este următorul: la bază, există două instanțe pe care constituția națională le califică drept „jurisdicții locale sau limitate" și ale căror decizii sunt supuse controlului

[872]A se vedea CEDO, Papaioannou c. Greciei (2015).

[873]A se vedea High Court este formată din 36 de judecători, care nu sunt specializați; instanța nu cunoaște diviziuni. Court of Appeal este formată din 10 judecători. The Supreme Court este formată din 10 de judecători; instanța nu cunoaște diviziuni. Nu există, în sistemul irlandez, instanțe administrative.

judiciar: curtea districtuală (*district court*), care judecă cazurile penale minore (în care pedepsele ce pot fi aplicate nu depășesc 12 luni de închisoare) și are, de asemenea, competență limitată într-un mare număr de materii civile; curtea de circuit (*circuit court*), care este competentă să judece toate cazurile penale care presupun prezența unui juriu (cu excepția cazurilor de genocid, omor, viol și a celor de dreptul concurenței) și are, de asemenea, competență civilă extinsă (inclusiv în cauzele care implică dreptul familiei, drepturi de proprietate și pretenții). În al doilea rând, Înalta Curte (*High Court*) are, potrivit Constituției, „jurisdicție originară deplină în toate problemele de drept și de fapt". *High Court* este singura instanță care are competența de a verifica validitatea actelor administrative. De asemenea, poate invalida actele parlamentului național (*Oireachtas*). Înalta Curte (*High Court*) judecă în primă instanță, dar și ca instanță de control al hotărârilor pronunțate de instanțele inferioare. În al treilea rând, Curtea de Apel (*Court of Appeal*) dispune de competența „unei jurisdicții de apel împotriva tuturor deciziilor pronunțate de *High Court*". În fine, deciziile pronunțate de Curtea de Apel pot fi atacate la Curtea Supremă, dacă aceasta din urmă apreciază că decizia implică o problemă de ordin general sau că interesul justiției cere ca decizia Curții de Apel să fie controlată. De asemenea, Curtea Supremă funcționează ca instanță care judecă apelurile împotriva deciziilor pronunțate de Înalta Curte (*High Court*) dacă apreciază că împrejurări excepționale garantează un asemenea apel direct, sau dacă consideră că decizia implică o problemă de ordin general sau că interesul justiției cere ca decizia Înaltei Curți (*High Court*) să fie controlată. Jurisdicția originară deplină în fapt și în drept, în materiile civile, dar și în cele penale, a Înaltei Curți (*High Court*) include competența de a controla actele administrative. Deși nu există o jurisdicție administrativă specială, anumite dispoziții legale prevăd un apel administrativ de la un nivel al administrației la altul (de exemplu, în materie de planificare și dezvoltare, imigrație și azil, litigii de muncă).

Sistemul de drept irlandez pune la îndemâna justițiabililor – care, după cum am arătat, se vor adresa cu precădere Înaltei Cuți (*High Court*) – următoarele tipuri de remedii: *certiorari* (remediul cel mai adesea solicitat, care constă în invalidarea actului pentru exces de putere sau eroare, fără să îi dea, însă, instanței, competența ca, prin modificarea actului, să se substituie administrației, la care actul trebuie, în principiu, să se întoarcă); *prohibition* (constă în decizia instanței de a-i interzice unei instituții administrative excesul de putere); *mandamus* (mai rar utilizat, se referă la ordinul adresat de instanță instituției administrative, căreia îi pune în vedere să își îndeplinească obligațiile publice stipulate legal); *declarația cu privire la drepturi legale, validitatea actelor administrative sau interpretarea acestora*; *injunction* (*High Court* poate să îi interzică unei autorități administrative să își continue activitatea ilegală sau poate să admită o formă de *interim injunction* pentru a preveni prejudiciile ireparabile); *daune* (*damages*; deși *High Court* este competentă să acorde despăgubiri, dreptul la acestea nu se naște în mod automat din declararea unui act ca fiind nevalid; reclamantul trebuie să dovedească fie absența bunei Credeminte din partea autorității publice, fie să dovedească o formă de ilicit – *trespass* sau *assault* - comisă prin intermediul actului respectiv). În mod relevant, în Irlanda, inclusiv în materia controlului jurisdicțional al actelor administrative, unitatea practicii este menținută prin doctrina *stare decisis*, conform căreia o instanță este legată de propriile precedente, dar și de cele ale instanțelor superioare ei. Prin urmare, deciziile Curții Supreme (*Supreme Court*) leagă toate celelalte jurisdicții. În ceea ce o privește, Curtea Supremă (*Supreme Court*) aplică doctrina *stare decisis* în mod mai puțin strict, dar nu se abate de la o decizie anterioară decât dacă există motive constrângătoare pentru care ar face-o.

Dreptul irlandez impune o serie de condiții prealabile pentru a garanta remediul controlului judiciar; nu există, totuși, un principiu general de drept care să stipuleze necesitatea ca remediile administrative să fie epuizate. Pe de altă parte, este considerată o trăsătură esențială a remediului *certiorari* posibilitatea instanței de a decide în mod absolut discreționar dacă îl acordă în condițiile în care un remediul alternativ ar fi disponibil. Deși Curtea Supremă (*Supreme Court*) a afirmat că trebuie avută în vedere existența remediilor alternative celor judiciare, acestea nu condiționează, totuși, accesul la sistemul jurisdicțional. Astfel, orice persoană fizică sau juridică poate, în principiu, să apeleze la sistemul jurisdicțional pentru a obține controlul unui act administrativ care îl afectează, cu condiția să poată dovedi că are un interes suficient de puternic în materia litigiului. Reprezentanții, alte entități sau grupuri de persoane decât reclamanții îndeplinesc cu dificultate această condiție, o împrejurare pe care jurisdicțiile sunt chemate să o aprecieze de la caz la caz. Totuși, s-a apreciat că

nu este în interesul public ca decizii a căror validitate poate fi pusă la îndoială, mai ales cele care privesc protecția mediului sau conservarea monumentelor publice, să nu fie controlate pentru că, în sens strict, reclamanții nu ar fi direct vizați de ele. În astfel de ipoteze, criteriul „interesului suficient" este interpretat în mod flexibil. Cererile de control al actelor administrative trebuie introduse în cel mult 3 luni de la data când au apărut motivele care stau la baza ei (6 luni în caz de *certiorari*). Curtea poate prelungi aceste termene atunci când există „motive întemeiate" să o facă și, pe de altă parte, va analiza mai mult sau mai puțin strict respectarea lor, de la caz la caz: spre exemplu, dacă drepturile reclamantului au fost în mod serios afectate de actul invalid, termenul va putea fi extins. În schimb, dacă actul atacat ar fi creat drepturi în favoarea administrației sau a unui terț, termenul va fi interpretat mai strict. Deși nu există acte care să fie de principiu excluse de la controlul jurisdicțional, au fost impuse condiții mai stricte pentru cenzurarea deciziilor organismelor responsabile cu soluționarea cererilor de azil și a deciziilor prin care se acordă sau se refuză autorizația de dezvoltare. Pentru ca aceste tipuri de acte să poată să fie atacate, reclamantul, după ce i-a notificat intenția de a ataca actul emitentului său, trebuie să îi indice Curții existența unor „motive substanțiale" pentru punerea în discuție a validității actului; este solicitată, din partea reclamantului, bună-credință („*the utmost good faith*") în prezentarea faptelor și a probelor. Cu cele trei excepții pe care le vom menționa, reclamantul trebuie să parcurgă o procedură de filtrare, obținând, în urma ei, permisiunea Curții de a solicita controlul jurisdicțional al actului. Permisiunea se acordă dacă reclamantul dovedește că are o cerere în principiu admisibilă („*an arguable case*"), sarcina probei acestui fapt fiind considerată „ușoară", de către un judecător al Înaltei Curți, care, în principiu, se pronunță de îndată. În ceea ce privește forma pe care trebuie să o respecte plângerea, raportul național irlandez pe care l-am citat arată că reclamantul trebuie să completeze o declarație numită *Statement of Grounds for Judicial Review*, care conține prezentarea faptelor, indicarea temeiurilor juridice pe care se bazează reclamantul, indicarea remediului solicitat și este însoțită de documente relevante. Judecătorul îi va acorda reclamantului permisiunea de a solicita controlul jurisdicțional al actului în baza acestei declarații. În prezent, în Irlanda, nu există un cadru legislativ suficient care să permită prezentarea cererilor prin mijloace electronic. La Curtea Supremă (*Supreme Court*), actele procedurale pot fi trimise pe această cale, cu condiția ca piesele esențiale din dosar, enumerate mai sus, să fie depuse și în copie pe suport material. Asistența sau reprezentarea prin avocat nu sunt obligatorii. Cu toate acestea, fără sprijinul avocaților, reclamanții care depun singuri cererile prin care solicită controlul judiciar al actelor administrative întâmpină, de regulă, dificultăți.

Peisajul justiției administrative **italiene** nu ar fi complet în absența menționării remediilor administrative la care persoanele pot recurge în cazul prejudicierii lor de către instituțiile publice, uneori înainte de a apela la o instanță de judecată, alteori ca o alternativă față de protecția judiciară.[874]

Deși aceste remedii pot fi mai rapide și mai ieftine decât o acțiune în justiție, ele nu sunt foarte populare deoarece se desfășoară în cadrul administrației publice, iar convingerea generală a societății este că birocrații se susțin unii pe alții și arareori modifică o decizie luată de colegii lor.[875] Totodată, un ,,avocat al apărării cetățenilor" poate acționa ca mediator între particulari și administrație. Totuși, acești avocați nu au competența de a lua decizii obligatorii decât în puține situații (spre exemplu, cu privire la dreptul de a accesa documente administrative) și în orice caz, o astfel de mediere nu împiedică posibilitatea introducerii unei acțiuni în justiție. O alternativă față de acțiunea introdusă în fața instanțelor administrative ar mai fi recursul extraordinar în fața Președintelui Republicii.[876]

Actele administrative pot fi reanalizate de către administrația publică, la inițiativa persoanei interesate. Astfel, primul tip de recurs administrativ se introduce la organul administrativ care a emis actul doar în situațiile prevăzute de lege. Al doilea recurs administrativ este unul general și se introduce în fața organului administrativ ierarhic superior în termen de 30 de zile de la comunicarea respectivului act. Organul ierarhic superior poate anula sau reforma actul administrativ. Dacă acest

[874]A se vedea A. Carbone, Il ricorso straordinario al Presidente della Repubblica come rimedio giustiziale alternativo alla giurisdizione, Diritto processuale amministrativo, 2015, p. 54–107; C.E. Gallo, Manuale di giustizia amministrativa, Giappichelli Editore, 2014, p. 1-18.
[875]A se vedea E. Silvestri, Administrative Justice în Italy, Brics Law Journal, Vol. III, 2016, p. 77.
[876]http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/italy/italy_en.pdf (accesat în data de 15.03.2019).

organ nu ia o decizie în termen de 90 de zile, recursul se consideră respins. Ambele decizii pot fi atacate în fața instanțelor administrative.[877]

Recursul în fața Președintelui Republicii constituie un remediu alternativ și paralel față de procedura jurisdicțională. Acesta poate fi introdus în termen de 120 de zile și este soluționat potrivit avizului conform emis de Consiliul de Stat; decizia finală se concretizează într-un decret al Președintelui.[878] Acest ultim remediu a fost recent considerat ca fiind un remediu cvasi-judiciar datorită participării Consiliului de Stat în cadrul acestei proceduri.[879]

În ceea ce privește procedura desfășurată în fața instanțelor administrative, jurisdicția administrativă are ca scop garantarea respectării de către administrația publică a principiului statului de drept, precum și protecția drepturilor individuale și intereselor legitime în relație cu puterile publice. Recursul împotriva unei decizii administrative este examinat de către un judecător, în limitele intereselor și argumentelor reclamantului. Judecătorul nu poate invoca argumente noi din oficiu deoarece scopul justiției administrative nu este de a verifica buna funcționare a administrației în general, ci de a determina dacă abuzul de putere invocat a încălcat sau nu drepturile sau interesele reclamantului. Judecătorul administrativ poate anula actul administrativ doar dacă acesta a fost emis cu încălcarea legii, cu abuz de putere sau în absența competenței și nu se poate substitui administrației în puterile sale discreționare decât în cazuri specifice.[880]

Soluționarea litigiilor administrative constituie în **Letonia** obiect de reglementare al Codului de Procedură Administrativă, adoptat de „Saeima" la 25 octombrie 2001.[881] Conform secţiunii a 2-a din Cod, controlul actelor şi acţiunilor administrative de către instanţele judecătoreşti are ca obiective asigurarea respectării principiilor democratice ale statului de drept, în special a drepturilor omului în raporturile specifice de drept public dintre stat și persoanele private; să supună activitatea puterii executive privitoare la raporturile specifice de drept public dintre stat și persoanele private controlului unei puteri judecătoreşti independente, imparţiale și competente şi să asigure aplicarea justă, precisă şi efectivă a normelor de drept în raporturile juridice.

Orice persoană fizică sau juridică poate intenta o acţiune în contencios administrativ, în condiţiile stipulate de secţiunea 191 din Cod. Astfel, un judecător poate refuza o cerere în opt situaţii: dacă acea cauză nu poate fi soluţionată în baza procedurii administrative, în caz de litispendenţă, dacă a devenit definitivă o sentinţă sau o decizie judecătorească de încetare a judecăţii în urma retragerii cererii de către reclamant, între aceleaşi părţi, în aceeaşi cauză şi pe acelaşi temei, cauza nu este de competenţa curţii, reclamantul nu a îndeplinit procedurile prealabile de examinare extrajudiciară prevăzute de lege pentru asemenea cauze, cererea a fost depusă de o persoană lipsită de capacitate („capacity to act"), cererea a fost depusă în numele reclamantului de o persoană care nu a fost autorizată conform procedurilor prevăzute de lege sau dacă cererea a fost depusă de o persoană care nu are dreptul de a depune cererea.

Toate categoriile de acte administrative (normative și individuale, ale autorităţilor publice centrale și locale) pot forma obiect al unei cereri în contencios administrativ. Nu există acte exceptate controlului.[882] Taxele judiciare pentru asemenea cereri sunt moderate (cca. 30 €), iar instanţele pot reduce această sumă în cazul persoanelor fizice dacă situaţia acestora o impune.[883] În cauzele unde autoritatea administrativă este obligată să adopte o decizie (acte administrative obligatorii), curţile realizează un control formal asupra deciziilor acesteia, verificând îndeplinirea cerinţelor procedurale formale. Acolo unde o autoritate administrativă are puterea de a decide

[877] Idem.
[878] Idem.
[879] Idem.
[880] A se vedea Administrative Justice în Europe. Report for Italy, p. 1-2, http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/italy/italy_en.pdf (accesat în data de 16.03.2019).
[881] Textul Codului este accesibil în limba engleză pe site-ul guvrenamental leton, la https://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumenti/Administrative_Procedure_Law.doc, consultat în ziua de 7 aprilie 2019. Sub aspect tehnic, codul este structurat în patru părţi (numerotate cu litere latine de la A la D), 44 de capitole și 385 secțiuni.
[882] A se vedea raportul Letoniei din 2018 către ACA – Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of The European Union: ADMINISTRATIVE JUSTICE în EUROPE – Report for the Republic of Latvia – , nr. 4 și 25. Raportul este accesibil la http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/latvia/latvia_en.pdf , consultat la 7 aprilie 2019.
[883] A se vedea Punctul 29 din raportul citat în nota precedentă.

emiterea sau neemiterea unui act, controlul instanţelor priveşte nu numai aspectul formal ci şi legalitatea și validitatea actelor administrative; va fi verificată oportunitatea actului (avantajele şi dezavantajele – „advantages and drawbacks"), drepturile cetăţeanului, principiile de drept, inclusiv principiul respectării drepturilor individului, principiul egalității şi altele.[884] O legislaţie generoasă permite acordarea ajutorului judiciar (legal aid) din partea statului tuturor persoanelor, cetăţeni ai Letoniei, cetăţeni UE, străini şi apatrizi, inclusiv în cauze în contencios administrativ.[885]

Cu excepția cazului în care legea prevede altfel, toate deciziile sau ordine ale guvernului din **Liechtenstein** și ale comisiilor speciale stabilite în locul guvernului colegial sunt supuse dreptului de apel la instanța de **contencios administrativ**.

Curtea Administrativă este compusă din cinci judecători și cinci judecători supleanți. Majoritatea judecătorilor trebuie să dețină cetățenia din Liechtenstein și să aibă competență juridică. Mandatul judecătorilor și al judecătorilor supleanți ai Curții administrative este de 5 ani. Mandatul trebuie să fie proiectat astfel încât, în fiecare an, un alt judecător sau un judecător supleant să demisioneze. În fiecare an, cei cinci judecători aleg un președinte și un vicepreședinte din rândul lor. Judecătorii sunt independenți în exercitarea funcției lor judiciare

Sistemul judiciar din **Lituania** cuprinde instanţe de drept comun și instanţe administrative. Instanţele administrative constau din 5 tribunale administrative regionale şi din Curtea Administrativă Supremă a Lituaniei.[886] În baza Legii lituaniene a procedurilor administrative (Law on Administrative Proceedings),[887] o instanţă în examinarea unei cauze, administrativă poate revoca în întregime sau în parte actul administrativ contestat sau obliga entitatea administrativă care a comis o încălcare să execute alte măsuri dispuse de instanţă; să oblige entitatea de administraţie locală competentă în materie („the appropriate entity of municipal administration") să pună în aplicare legea, hotărârea Guvernului sau un alt act juridic; să soluţioneze litigiul în orice alt mod stabilit de lege şi să acorde despăgubiri sau să repare un prejudiciu moral cauzat unei persoane fizice sau unei organizaţii, în sfera administraţiei publice, prin actul sau omisiunea ilegală a statului, a instituţiilor locale, agenţiilor, serviciilor sau angajaţilor acestora în cursul îndeplinirii funcţiilor lor oficiale (răspundere extra-contractuală).[888]

Tribunalele administrative examinează actele sau omisiunile autorităţilor administrative sub aspectul legalităţii şi nu sub aspectul oportunităţii politice sau economice („political or economic expediency"); se stabileşte doar dacă într-un caz concret a avut loc o încălcare a legii sau a unui act legislativ derivat („secondary legislation act"), ori dacă o autoritate administrativă şi-a depăşit competenţa sau dacă actul ori măsura contravine scopurilor pentru care o instituţie a fost constituită și învestită cu anumite competenţe (art. 3 din Legea procedurilor administrative).

Jurisdicțiile malteze au declarat în repetate rânduri că, în absența unor tribunale administrative specializate, precum cele existente, spre exemplu, în Italia și Franța, sunt competente să cenzureze legalitatea actelor administrative instanțele civile de drept comun[889]. În 1981, această poziție a fost modificată prin faptul că Parlamentul maltez a adoptat Actul VIII, prima reglementare care are în vedere în mod expres controlul jurisdicțional al legalității actelor administrative, motivele care stau la baza acestuia, respectiv remediile care pot fi oferite de diversele jurisdicții. Ulterior, Actul XXIV din 1995 a introdus dispoziții noi, mai extinse, în materia controlului jurisdicțional al actelor și acțiunilor administrației.

---

[884]Ibidem, pct. 45.
[885]Ibidem, pct. 31.
[886]A se vedeaACA – Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of The European Union: ADMINISTRATIVE JUSTICE în EUROPE – Report for the Republic of Lithuania – , accesibil la: http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/lithuania/ lithuania _en.pdf, consultat la 8 aprilie 2019. A se vedea și Marius Bartninkas, et alii, Lithuanian Law: Linas Meškys, Dainius Raižys, 8.2: Administrative Law and Procedure, 8.2.1: Administrative Proceedings, în Tanel Kerikmäe, Kristi Joamets, Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Tomas Berkmanas, Edita Gruodytė, (eds.), The Law of the Baltic States, Springer Verlag, Cham, 2017, pp. 423-430.
[887]A se vedea Legea No. VIII-1029 din 14 ianuarie 1999; versiunea în limba engleză este accesibilă pe site-ul parlamentului lituanian, la: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.91191?jfwid=-fxdp8u77, consultat la 8 aprilie 2109.
[888]A se vedeaADMINISTRATIVE JUSTICE în EUROPE – Report for the Republic of Lithuania, cit. supra, pct. 16.
[889]Datele din acest capitol sunt oferite de Administrative justice în Europe. Malta http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/malta/malta_en.pdf[accesat la data de 12.04.2019].

Controlul de către jurisdicțiile malteze a legalității actelor administrative urmărește punerea în practică a principiului statului de drept, protejând drepturile particularilor și garantând principiul constituțional potrivit căruia competențele pot fi exercitate în mod valabil de autoritățile publice numai în limitele stabilite de Parlament. De fapt, articolul 469A alin. (1) din Codul de organizare și procedură civilă (*Code of Organisation and Civil Procedure*) prevede următoarele: „Dacă legea nu dispune altfel, jurisdicțiile civile pot controla validitatea oricărui act administrativ și pot să declare un astfel de act nul, invalid sau fără efect, în următoarele cazuri:

(a) în cazul în care actul administrativ încalcă Constituția;

(b) atunci când actul administrativ este *ultra vires* pentru oricare dintre următoarele motive:

(i) atunci când un astfel de act provine de la o autoritate publică care nu este autorizată să îl emită; sau

(ii) atunci când o autoritate publică nu a respectat principiile justiției naturale sau cerințele procedurale obligatorii în ceea ce privește adoptarea actului administrativ sau în deliberările sale anterioare emiterii acestuia; sau

(iii) atunci când actul administrativ constituie un abuz de putere al autorității administrative în cauză, fiind adoptat în scopuri necorespunzătoare sau în baza unor scopuri considerente irelevante; sau

(iv) atunci când actul administrativ este, pentru alte motive, contrar legii".

În mod similar, dacă și când este recunoscut, dreptul de a se adresa unei jurisdicții de control urmărește, de asemenea, punerea în aplicare a principiului statului de drept.

Art. 469A din Codul de organizare și procedură civilă, care tratează procedurile judiciare de revizuire a legalității actelor administrative, nu definește „autoritatea administrativă", ci „autoritatea publică", ca fiind „Guvernul din Malta, inclusiv ministerele și departamentele acestuia, autoritățile locale și orice organism corporativ stabilit prin lege". De asemenea, dreptul maltez nu clasifică expres actele administrative. Art. 469A din Codul de organizare și procedură civilă arată, totuși, că această sintagmă „include emiterea de către o autoritate publică a oricărui ordin, licență, autorizație, mandat, decizie sau refuzul oricărei cereri a unui reclamant, dar nu include măsurile destinate organizării sau administrării interne în cadrul autorității menționate. Dacă legea prescrie o perioadă în cadrul căruia o autoritate publică este obligată să ia o decizie, absența deciziei, în pofida cererii scrise a reclamantului, după 2 luni de la primirea acesteia, constituie un refuz, în sensul prezentei definiții din prezentul act". Pe cale jurisprudențială, s-a stabilit că decizia unei entități care exercită funcții jurisdicționale sau cvasi-jurisdicționale nu poate constitui un act administrativ în sensul art. 469A sus-menționat. De asemenea, instanțele au stabilit că nu intră în domeniul de aplicare a art. 469A nici actele adoptate de autoritățile administrative prin exercitarea competenței legislative delegate sau subsidiare.

În Malta[890], controlul actelor administrative nu este întreprins de organe specializate, aflate în legătură cu autoritățile administrative și care, eventual, ar funcționa în mod similar cu instanțele judecătorești, ci de către instanțele de drept comun. Controlul jurisdicțional complet – în fapt și în drept – este uneori dat în sarcina unor jurisdicții *ad-hoc* specializate în diverse materii și având grade de competență diferite. În aproape toate ipotezele, soluțiile astfel pronunțate pot fi atacate, în mod obișnuit, numai în drept, la Curtea de Apel. Dacă nu este recunoscut un drept de apel, deciziile acestor tribunale fac obiectul controlului jurisdicțional de legalitate în fața instanțelor ordinare. Competența diverselor jurisdicții naționale în controlul jurisdicțional al actelor administrative este reglementată de Codul de Organizare și Procedură Civilă, în forma amendată de Actul XXIV din 1995 (art. 469A).

Sistemul judiciar maltez este, în principiu, un sistem pe două niveluri, format dintr-o jurisdicție de primă instanță, prezidată de un „judecător" sau un „magistrat", și o Curte de Apel, formată din trei judecători, când controlează soluția unei jurisdicții prezidate de un judecător (apel superior) sau dintr-un singur judecător, atunci când hotărârea controlată emană de la o jurisdicție prezidată de un magistrat (apel inferior). Jurisdicțiile prezidate de un „judecător" sunt considerate superioare, în timp ce cele prezidate de un „magistrat" sunt inferioare. Există, în plus, după cum arătam, diverse tribunale, specializate cu grade diferite de competență. În aproape toate cazurile

[890]Id. Cap. I – Who reviews administrative acts?, pct. 5 și 6.

este recunoscută posibilitatea de a contesta deciziile acestor tribunale, în mod obișnuit limitată la chestiuni de drept, la Curtea de Apel. În astfel de proceduri de apel, Curtea de Apel este în mod normal compus dintr-un judecător, dar poate fi compusă și din trei judecători. Când Malta a devenit independentă, în 1964, Curtea Constituțională a fost înființată ca instanța de apel în problemele de constituționalitate. Controlul jurisdicțional al actelor administrative este exercitat de către instanțele superioare cu jurisdicție civilă, ceea ce înseamnă că, în primă instanță, actele vor fi controlate de Prima Secție a Instanței Civile (*First Hall of the Civil Court*). Instanța este compusă dintr-un judecător și orice parte nemulțumită de hotărârile sale poate depune un apel la Curtea de Apel, unde va fi controlată de un complet compus din trei judecători. Apelurile vizând hotărârile pronunțate de Prima Secție a Instanței Civile (*First Hall of the Civil Court*) în materia actelor administrative emise ca urmare a delegării de competență legislativă vor fi judecare de Curtea Constituțională, la rândul ei compusă din trei judecători.

În cadrul controlului jurisdicțional de legalitate având ca obiect unui act administrativ, instanța îl poate declara pe acesta act nul, invalid și fără efect, dar nu poate să se substituie autorității administrative care l-a emis[891]. În cadrul controlului jurisdicțional instituit de art. 469A din Codul de Organizare și Procedură civilă, reclamantul poate formula o cerere pentru despăgubiri în baza presupusei culpe a autorității publice care a emis actul administrativ. Aceste daune nu sunt acordate de instanță în cazul în care nu se dovedește că autoritatea publică a acționat cu rea-credință sau în mod nerezonabil ori dacă acțiunea solicitată de reclamant ar fi putut fi, în mod legal și rezonabil refuzată, și de o altă autoritate. În cadrul controlului său jurisdicțional, tribunalul administrativ *ad-hoc* poate, în majoritatea cazurilor, să răstoarne decizia autorității administrative.

Controlul judiciar (*judicial review*) al actelor administrative în **Marea Britanie** urmărește să stabilească dacă autoritățile administrative au emis actul cu respectarea legii și a drepturilor individuale, inclusiv a tratamentului echitabil care trebuie să fie asigurat destinatarilor actului sau celor afectați de actul respectiv. Instanțele verifică legalitatea actelor administrative. *Statutory tribunals* (*administrative tribunals*) sunt ținute să stabilească starea de fapt și să aplice imparțial prevederile legale relevante, cu respectarea art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului[892]. Instanţa examinează legalitatea actului administrativ pentru a decide dacă, în procesul de adoptare a deciziilor, autoritatea:

1. a depășit limitele legale care îi reglementează competențele;
2. nu a respectat regulile justiției naturale;
3. a avut în mod vedere, în mod eronat, o chestiune irelevantă din punct de vedere juridic;
4. nu a luat în considerare o chestiune pe care era obligată să o ia în considerare;
5. a luat o decizie pe care nici o autoritate care aplică dreptul în mod rezonabil nu ar fi putut-o adopta;
6. a comis o ingerință nelegitimă în drepturile recunoscute reclamantului în temeiul Convenției Europene a Drepturile Omului;
7. nu și-a motivat în mod corespunzător decizia; sau
8. a făcut exces de putere sau a acționat ilegal[893].

Orice entitate juridică executivă este supusă controlului judiciar al actelor administrative. În plus, orice altă entitate care îndeplinește o activitate de interes public este asimilată entităților administrative (spre exemplu, *Institute of Chartered Accountants of England and Wales* sau *General Medical Council*, ca organisme profesionale care îndeplinesc funcții de reglementare și administrare a profesiilor respective). Deși nu există o clasificare formală a actelor, se distinge, în practică, între actele administrative, judiciare și legislative. Anumite organisme publice au competența de a emite acte normative generale prin delegare legislativă. În plus, în cazul în care sunt autorizate în acest sens, organismele publice pot emite acte individuale (inclusiv atribuirea contracte). Cu toate acestea,

[891]Id. pct. 16, 21-30.
[892]A se vedea Informațiile disponibile în raportul Administrative Justice în Europe. Report for the United Kingdom, p. 2, www.aca-europe.eu.
[893]Ibidem.

nu există o reglementare specială care să vizeze contractele administrative: contractelor încheiate de autoritățile administrative cu entități private li se aplică regulile generale în materie de contracte[894].

Rolul unei instanțe administrative (*Administrative Court*)[895] este de a verifica dacă actul administrativ a fost emis în mod legal. Instanța nu se va substitui emitentului actului decât în cazul în care autoritatea publică nu ar putea acționa în mod legal altfel decât emițând actul respectiv. Remediile pe care instanța administrativă le poate acorda, prevăzute de Secțiunea 31 din Supreme Court Act (1981), sunt *quashing order* (decizie de anulare a actului unei instanțe inferioare sau a unui organism public, emitentul actului urmând să adopte conduita legală ulterior), *prohibiting order* (decizie de interzicere a unei anumite conduite a unei instanțe inferioare sau a unui organism public, generate de o depășire a competențelor sau de o încălcare a legii), *mandatory order* (decizie de impunere a unei anumite conduite a unei persoane sau instituții, în concordanță cu îndatoririle sale publice), *injunction* (decizie de obligare a autorității publice de a se abține de la emiterea unui act nelegal sau de a lua măsuri pentru înlăturarea unei omisiuni nelegale sau pentru înlăturarea prejudiciului cauzat printr-un act nelegal), *declaration* (decizie de constatare a unei situații juridice).

Din perspectiva accesului la justiție în scopul de a obține controlul judiciar al actelor administrative, condiția accesului este inexistența unui alt remediu alternativ (așa-numita *administrative reconsideration* trebuie să fie cerută înainte de sesizarea instanței). Reclamantul trebuie să dovedească un interes „suficient" în controlul actului respectiv și să acționeze prompt, nu mai târziu de 3 luni de la data apariției motivelor acțiunii, termen cu aplicare flexibilă în practică. Pentru a obține controlul judiciar al actelor administrative, este necesară solicitarea permisiunii instanței de a fi examinată cererea, formulată cu respectarea cerințelor prevăzute de art. 54.4 din Civil Procedure Rules (1998). Nu este posibilă formularea cererii prin mijloace electronice, însă în anumite cazuri există această posibilitate în apel. Deși este recomandată reprezentarea de către avocat, în mod frecvent reclamanții în procesele administrative își susțin cauza personal.

Costurile procedurii pot fi acoperite prin ajutorul public judiciar, acordat de *Legal Services Commission*, un organism independent, care, alături de condițiile privind situația financiară a reclamantului, analizează și caracterul rezonabil al procedurii în cauză și a cărui decizie este ea însăși supusă controlului unui *Review Panel,* la rândul său atacabilă în justiție[896].

La data de 1 aprilie 2019 a intrat în vigoare noul Cod administrativ al **Republicii Moldova** (Legea 116/2018)[897], care a abrogat Legea contenciosului administrativ nr. 793/2000. Astfel, au fost incluse într-un singur act normativ atât prevederi de drept material, cât și reguli de procedură. Această nouă lege instituie garanții suplimentare privind respectarea drepturilor cetățenilor și a egalității de tratament.

Astfel, Noul Cod administrativ prevede, la art. 3 faptul că „legislația administrativă are drept scop reglementarea procedurii de înfăptuire a activității administrative și a controlului judecătoresc asupra acesteia, în vederea asigurării respectării drepturilor și a libertăților prevăzute de lege ale persoanelor fizice și juridice". Art. 31 al acestuia instituie obligativitatea motivării fiecărui act sau operațiune administrativă emise de autoritățile publice. Art. 67 stabilește principiul transparenței decizionale și faptul că ședințele organelor colegiale ale administrației sunt publice, iar art. 83 prevede faptul că persoanele vizate de un act administrativ au dreptul de acces la dosarul administrativ.

Instanțele de contencios administrativ analizează legalitatea actelor administrative, ulterior parcurgerii de către petenți a unei proceduri administrative prealabile. În timpul judecății, instituțiile statului sunt obligate să depună dosarul administrativ, sub sancțiunea unei amenzi judiciare în caz de neconformare. Hotărârile primei instanțe pot fi atacate cu apel și apoi cu recurs.

Și în dreptul administrativ există posibilitatea de soluționare a litigiilor pe calea medierii, în conformitate cu prevederile art. 30 din Legea 137/2015 privind medierea[898].

[894]Ibidem.
[895]Idem, p. 10.
[896]Idem, p. 16.
[897]http://www.legis.md/cautare/rezultate/16072 (accesat în data de 12.04.2019).
[898]http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=36045 (accesat în data de 12.04.2019).

Contenciosul administrativ în **Norvegia** este marcat de tradiţiile juridice ale acestei ţări, similare celorlalte state nordice. Aceasta implică un rol pronunţat al parlamentului şi preeminenţa jurisdicţiei de drept comun. Cu peste o jumătate de secol în urmă a fost resimţită necesitatea adapta acestui sistem la exigenţele administraţiei moderne, caracterizată şi prin expansiunea sferei activităţii administrative, care reclamă modalităţi specifice de control, şi prin cristalizarea unor reguli procedurale proprii.[899]

Sistemul judiciar norvegian este structurat pe trei niveluri: 67 (68) de tribunale districtuale, şase curţi de apel şi la nivelul cel mai înalt, Curtea Supremă. Nu există tribunale administrative distincte.[900]

Cauzele privind legalitatea actelor administrative sunt examinate de către instanţele de drept comun, care verifică dacă actele Guvernului şi ale celorlalte autorităţi administrative sunt conforme prevederilor legii. Astfel, conform Legii privitoare la mediere şi procedura în litigiile civile („Act relating to mediation and procedure în civil disputes"), o acțiune referitoare la validitatea unei decizii administrative trebuie îndreptată [mai întâi] contra autorității care a adoptat decizia în ultimă instanță. dacă este un organ de stat („state body"), curtea va notifica intentarea acțiunii către autoritatea orășenească („municpality"), locală sau asociaţia orăşenească („cooperative municipality") care a adoptat decizia în primă instanță.[901] Instanţele constată dacă, în raport cu dispoziţiile legale, un act administrativ este sau nu valabil. Anumite chestiuni de drept administrativ sunt examinate în cadrul unei proceduri jurisdicționale (semi judicial manner) de către organe administrative. Deciziile acestora pot fi contestate în fața instanțelor judecătorești.[902]

Reglementarea în materia litigiilor administrative (ca și a raporturilor cetăţeanului cu administraţia, în general) a fost în mare măsură limitată la aspecte generale, delegând autorităţilor administrative sarcina de a crea reguli operative de aplicare a acestor norme.[903] Un rol important în evoluția sistemului judiciar și a dreptului public rusesc l-a avut adoptarea Codului de procedură administrativă al **Federaţiei Ruse**.[904] Noua lege a determinat apariția unor discuții în doctrină și în practică privind considerarea justiției administrative ca o ramură de sine stătătoare a sistemului judiciar.[905] Celor vătămaţi (persoane fizice sau persoane juridice) în drepturile lor le revine posibilitatea de a se adresa instanţei administrative pentru a cere anularea actului ilegal și repararea pagubei. Controlul este în primul rând unul de legalitate şi nu de oportunitate. Instanţele administrative pot acorda și despăgubiri. Opinia ce pare a fi dominantă în doctrină tinde să considere că trebuie să se asigure un just echilibru între drepturile și libertăţile cetăţenilor și interesul public, iar accentul este pus pe acesta din urmă deşi este admis şi recunoscut pericolul reprezentat de reprezentările egoiste ale unor funcţionari sau demnitari publici care pretind a acţiona în numele interesului general.[906] Rezultatele aplicării în practică a noului cod rămân a fi evaluate în funcţie de jurisprudenţa care se va cristaliza în anii ce vin. Unele aspecte au fost criticate, precum încălcarea punctuală a principiului adversității (adversary trial) prin dispoziţiile art. 43 pct.1, conform cărora curţile au puterea de inițiа înlocuirea unei autorităţi administrative pârâte.[907]

---

[899]A se vedea Auvdar Os, Administrative Procedure în Norway, în „International Review of Administrative Sciences", Vol. 25, Issue 1 (1959), pp. 67-78.

[900]A se vedea NORLAM – The Norwegian Mission of Rule of Law Advisers to Moldova / Misiunea norvegiană de experţi pentru promovarea supremaţiei legii în Moldova, The Norwegian legal system, the work of the Appeals Committee and the role of precedent în Norwegian Law, p. 2.

[901]A se vedea„Act relating to mediation and procedure în civil disputes (The Dispute Act)", traducere neoficială î limba engleză, accesibilă la: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90, consultată la 8 aprilie 2019. Legea a fost adoptată la 17 iunie 2005.

[902]Ibidem, loc. cit.

[903]A se vedea Peter H. Solomon Jr, Law în Public Administration: How Russia Differs, în „Journal of Communist Studies and Transition Politics", vol. 24, Issue 1 (2008), pp. 115-135, la p. 130.

[904]A se vedea Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации от 8 марта 2015 г. № 21-ФЗ, Собрание законодательства РФ, 2015, № 10, Ст. 1391 (=Code of Administrative Proceedings of the Russian Federation No. 21-FZ "of March 8, 2015, Legislation Bulletin of the Russian Federation, 2015, No. 10, Art. 1391), apud Sergei Marochkin, Anton Permyakov , Inna Tordia, Administrative Justice: International, Foreign and Russian Dimensions, în "Russian Law Journal", Volume V (2017) Issue 1, pp. 129-137, la p. 129.

[905] Ibidem, op. cit., loc. cit.

[906] Ibidem, op. cit., p. 134.

[907] Ibidem, op. cit., p. 136.

Republica **San Marino** dispune de un sistem de justiție administrativă, care constă într-un judecător administrativ de gradul I, un judecător de recurs administrativ și Consiliul celor 12 în calitate de judecător de ultimă instanță, precum și un tribunal pentru minori și un avocat fiscal.

Transparența administrativă asigură cel mai mare flux posibil de informații între sistemul administrativ și lumea exterioară, promovând astfel controlul democratic de către cetățenii cu privire la activitatea birourilor și a organismelor publice, exercitarea funcțiilor instituționale și utilizarea resurselor publice, împiedică apariția corupției și descurajează și împiedică orice nereguli.

În 2016, a fost adoptată o nouă lege a contenciosului administrativ în **Serbia** pentru a adapta cadrul legislativ standardelor europene și pentru a face administrația mai accesibilă cetățenilor.

Astfel, potrivit noii legi, au fost introduse câteva noi principii, cum ar fi principiul predictibilității, care a fost reglementat pentru a garanta uniformitatea practicilor administrative și a crește nivelul securității juridice. Conform principiului în discuție, autoritățile publice au obligația de a motiva temeinic soluțiile care deviază de la cele adoptate anterior în probleme administrative similare. De asemenea, s-a introdus obligativitatea soluționării oricărei probleme administrative de către o singură autoritate publică, evitându-se procedurile administrative greoaie, în care cetățenii sunt obligați să contacteze numeroase autorități pentru rezolvarea unei singure probleme. Totodată, s-a introdus un nou tip de act administrativ – *actul administrativ de garanție*. Acesta este un act scris prin care autoritatea publică garantează părții că un act administrativ cu un anumit conținut va fi emis dacă starea de fapt și de drept nu se schimbă între momentul emiterii actului de garanție și momentul introducerii cererii de emitere a actului administrativ. Actul de garanție contribuie la creșterea securității juridice și scade șansele introducerii unui recurs la instanța ierarhic superioară. De asemenea, a fost introdusă posibilitatea comunicării electronice între autorități și cetățeni, dacă aceștia își manifestă anterior acordul în acest sens.

În ceea ce privește remediile administrative existente, cetățenii pot introduce plângere împotriva autorității administrative care a emis actul, iar aceasta este obligată să trimită autorității ierarhic superioare răspunsul la plângere împreună cu plângerea și dosarul administrativ. Deciziile cu privire la aceste plângeri pot fi apelate în cadrul unei proceduri administrative sau în cadrul unei proceduri judiciare. [908] Astfel, un litigiu administrativ poate fi inițiat împotriva oricărui act administrativ emis de către instituția ierarhic superioară, în urma soluționării unui apel al reclamantului, sau direct împotriva actului administrativ emis de instituția publică, atunci când legea nu prevede posibilitatea apelului. De asemenea, o acțiune administrativă poate fi inițiată și în cazul tăcerii administrației. De regulă, acțiunile administrative pot fi inițiate în termen de 30 de zile de la data comunicării actului administrativ,[909] iar instanța administrativă se pronunță doar asupra legalității acestuia.

Totodată, în 2005, în Serbia a fost introdusă instituția Protectorului Cetățenilor. Potrivit legii care reglementează instituția în discuție, acesta are competența de a verifica respectarea drepturilor cetățenilor și de a verifica legalitatea activității organelor administrative. De asemenea, Protectorul Cetățenilor are drept de inițiativă legislativă în domeniul protecției drepturilor fundamentale și dreptul de a sesiza Curtea Constituțională pentru verificarea constituționalității legilor. Totodată, acesta poate iniția proceduri disciplinare sau penale împotriva funcționarilor publici, dacă aceștia se fac responsabili de încălcarea drepturilor cetățenilor. Orice persoană fizică sau juridică poate sesiza Protectorul Cetățenilor dacă apreciază că drepturile le-au fost încălcate de către autoritățile administrative, după epuizarea remediilor existente. Dacă Protectorul Cetățenilor ajunge la concluzia că au existat neregularități în activitatea autorității administrative, va emite o recomandare privind remedierea acestora. În termen de 60 de zile, autoritatea în discuție are obligația de a răspunde Protectorului cu privire la implementarea recomandării sau cu privire la motivele neimplementării acesteia. În al doilea caz, Protectorul Cetățenilor poate informa publicul, Parlamentul și Guvernul și recomanda proceduri pentru tragerea la răspundere a funcționarului public în discuție.

Slovenia deține o tradiție îndelungată în ceea ce privește procedura generală administrativă, care datează de mai bine de 90 de ani. Actele normative în domeniu sunt compatibile cu principiile

[908] A se vedea J.P. Mitić, Law on General Administrative Procedure, http://www.jpm.rs/wp-content/uploads/2016/06/Law-on-General-Administrative-Procedure-.pdf, p. 1-5.
[909] http://www.up.sud.rs/english/jurisdiction, (accesat în data de 20.02.2019).

dreptului european. Unele acte normative au fost adoptate înainte de aderarea la Uniunea Europeană din mai 2004, iar altele au fost adoptate mai târziu în scopul armonizării cu standardele și tendințele europene.

Aplicabilitatea legii privind procedura generală administrativă depinde de obiectul disputei și nu de statutul autorității publice decidente. Astfel, proceduri administrative pot fi desfășurate și de instituții private sau companii, dacă acestea exercită autorități publice în numele statului sau a altei autorități.[910]

În Slovenia, codificările în materie administrativă sunt prea detaliate și formaliste datorită faptului că reflectă modelul procedurii judiciare inchizitoriale. Mai mult decât atât, abordările mai progresiste, cum ar fi metodele de soluționare alternativă a litigiilor în materie administrativă sunt prea puțin dezvoltate. Controlul asupra legalității actelor administrative îmbracă mai multe forme. Astfel, se acordă o importanță particulară controlului judiciar prin intermediul soluționării litigiilor administrative de către instanțele de contencios administrativ. Pe lângă controlul judiciar, mai există controlul administrativ intern și controlul informal (spre exemplu, prin intermediul mass-mediei).[911]

Deși legea privind procedura generală administrativă are natura unei legi generale, acest caracter al său este subminat de existența a numeroase legi speciale care reglementează diferit anumite aspecte procedurale. Organele obligate să aplice legea anterior menționată în Slovenia sunt organele administrative și alte instituții de stat, autoritățile locale și entitățile care exercită autoritatea publică și aplică direct acte normative în domeniul administrativ atunci când decid asupra drepturilor, obligațiilor și intereselor legale ale persoanelor.[912]

În Slovenia, controlul judiciar al disputelor administrative se realizează de Curtea Administrativă, ca primă instanță cu sediul în Ljubljana, și departamente deconcentrate în Celje, Maribor și Nova Gorica. Departamentul administrativ al Curții Supreme din Slovenia se pronunță asupra disputelor administrative în cadrul căilor de atac, acestea fiind apelul, revizuirea și reluarea procedurii[913]. Cu privire la competența Curții Administrative, menționăm că aceasta se pronunță asupra legalității actelor administrative finale care influențează poziția juridică a reclamantului, asupra legalității actelor individuale și acțiunilor care interferează cu drepturile fundamentale ale persoanei, asupra legalității actelor administrative normative, dacă reglementează raporturi juridice între indivizi.[914]

În Spania, controlul legalității actelor administrative se exercită de către instanțe de contencios administrativ.[915] Actele administrative pot fi eliminate din ordinea juridică de către instanțele de contencios administrativ pe motiv de nulitate absolută. Instanța poate anula actul individual sau normativ și, în același timp, poate garanta recunoașterea unei situații juridice specifice și adoptarea unor măsuri adecvate pentru restabilirea sa completă, precum și despăgubiri. Mai mult decât atât, dacă instanța constată inactivitatea administrației publice, poate condamna autoritățile publice la îndeplinirea obligațiilor sale în condițiile prevăzute de lege.[916] Controlul exercitat de instanțele de contencios administrativ este unul de legalitate, și nu unul de oportunitate.[917] Totodată, administrația publică are oportunitatea de a soluționa problemele apărute prin intermediul unor recursuri administrative, înaintate de persoanele interesate organului emitent al actului sau organului ierarhic superior. Legea procedurii administrative mai prevede posibilitatea recurgerii la metode alternative de soluționare a litigiilor în domeniul administrativ. Înțelegerile sau acordurile între părți sunt permise, cu excepția situațiilor în care litigiul nu poate face obiectul unei tranzacții. De asemenea, se poate recurge la arbitraj în anumite domenii, cum ar fi dreptul consumatorului sau dreptul turismului, chiar dacă una dintre părțile litigiului este o autoritate publică. [918]

[910]A se vedea I. Koprić, P. Kovač și alții, Legal Remedies în Administrative Procedures în Western Balkans (precit.), p. 58.
[911]Idem, p. 59.
[912]Idem, p. 60-61.
[913]Idem, p. 61.
[914] https://e-justice.europa.eu/content_specialised_courts-19-si-maximizeMS-en.do?member=1 (accesat în data de 18.03.2019).
[915]http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/spain/spain_en.pdf, p. 3 (accesat în data de 18.03.2019).
[916]Idem, p. 5.
[917]Idem, p. 13.
[918]Idem, p. 18.

Deşi independenţa judecătorească are o tradiție îndelungată în **Suedia**, controlul judiciar asupra actelor administrative este mai puţin prezent în aceasta.[919] Contenciosul administrativ din Suedia este structurat pe trei niveluri ale unor instanțe administrative specializate. Sistemul, instituit prin Constituție[920] şi detaliat prin Legea de Procedură a Curţilor Administrative,[921] cuprinde Curtea Administrativă Supremă, curţile administrative de apel și curţile administrative de comitat (county administrative courts).

Cele mai multe litigii administrative apar ca urmare a recursului („appeal") contra unei decizii adoptate de o autoritate administrativă. Există două tipuri de recurs („appeal"). Cel mai frecvent este utilizat în practică recursul unei persoane fizice contra unei autorităţi, caz în care instanţa va aprecia atât legalitatea cât și oportunitatea actului atacat, iar decizia instanţei va înlocui actul autorităţii administrative. A doua categorie de recurs privește deciziile adoptate de autoritățile locale sau regionale, în domeniul administraţiei locale (municipale) autonome. Acest control este declanşat la cererea oricărei persoane fizice care locuieşte în limitele circumscripției administrative respective (regiune sau localitate); acest control priveşte doar legalitatea actului şi nu poate duce decât la respingerea adoptării actului ilegal.[922]

Actele atacate pot fi decizii de aplicare într-un caz individual a unei legi sau reglementări, în privinţa cărora controlul judecătoresc poate fi exercitat fără restricții, sau acte prin care autoritatea a decis să emită directive generale într-un anumit domeniu (care nu pot forma obiect al contenciosului administrativ). Contractele administrative sunt asimilate contractelor civile, cu excepția celor privind achiziţiile publice.[923] Pentru a sesiza instanţa de contencios constituţional, reclamantul trebuie să fie direct afectat de decizia atacată. Legea poate prevedea ca recursul să fie îndreptat mai întâi către autoritatea administrativă ierarhic superioară. Orice persoană fizică sau juridică direct afectată de o decizie administrativă poate, în principiu, să se adreseze curţii. Cazurile în care organele administrative („administrative bodies") se pot adresa curţilor administrative sunt destul de rare.[924] Actele administrative supuse controlului judecătoresc sunt prin urmare acele acte care privesc drepturile, obligațiile sau interesele persoanelor fizice ori juridice (cu excepții în ce privește administrația locală autonomă).[925]

Atunci când controlul efectuat de instanță se referă atât la legalitatea, cât și la oportunitatea actului atacat, la cererea reclamantului, instanța de contencios administrativ poate lua în considerare și alte soluții permise de lege, modificând decizia autorităţii administrative în modul pe care îl consideră adecvat. Acest control este mai restrâns în cazul examinării unor decizii ale Guvernului de către Curtea Administrativă Supremă.[926]

În conformitate cu prevederile art. 24 din Codul de Procedură Administrativă al **Ucrainei**, controlul legalității actelor administrative se face de către instanțele regionale și locale, care au rol de instanțe de contencios administrativ. Apelurile se vor judeca de complete de 3 judecători. Recursurile se vor judeca de complete care au în componență cel puțin 3 judecători.

Potrivit art. 16 din Codul de Procedură Administrativă al Ucrainei[927], orice persoană are dreptul la asistență juridică gratuită în fața jurisdicțiilor administrative, cu respectarea normelor legale existente în materia ajutorului public judiciar.

---

[919] A se vedeaJoakim Nergelius and Dominik Zimmermann, Judicial Independence în Sweden , în Anja Seibert-Fohr (ed.), Judicial Independence în Transition, Springer, Heidelberg, New York (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, 229), 2012, pp. 185-230, la p. 227.

[920] Art. 1 din Capitolul XI (Administrarea justiției – IG-11) al Constituției Suediei din 1974.

[921] A se vedea The Administrative Court Procedure Act (1971:291), accesibilă la: https://www.government.se/49d550/contentassets/3b32f472f6ab436db12616d0171efb18/the-administrative-court-procedure-act-1971_291.pdf, consultată la 8 aprilie 2019.

[922] A se vedea ACA – Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of The European Union, ADMINISTRATIVE JUSTICE în EUROPE – Report for Sweden – , accesibil la http://www.aca-europe.eu/en/eurtour/i/countries/swden /sweden _en.pdf , pct. 2 (consultat la 7 aprilie 2019).

[923] Ibidem, pct. 4.

[924] Ibidem, pct. 20-21.

[925] Ibidem, pct. 25.

[926] Ibidem, pct. 46.

[927] https://www.global-regulation.com/translation/ukraine/570127/the-code-of-administrative-procedure-of-ukraine.html

Același cod împarte litigiile administrative în două categorii: cele care pot urma o procedură simplificată (cazuri minore) și cele care nu pot fi desfășurate printr-o procedură simplificată. Acestea din urmă privesc contestarea unor acte administrative cu caracter normativ emise de autoritățile publice centrale, acte administrative față de care petentul solicită o despăgubire care depășește 500 de salarii minime brute, litigii privind exproprieri. Petentul are dreptul de contesta încadrarea litigiului său într-una dintre cele două categorii[928].

Și în dreptul administrativ există posibilitatea de soluționare a litigiilor prin proceduri alternative, bazate pe negocieri confidențiale dintre părți în perioada premergătoare demarării unui proces. Aceste negocieri se fac în prezența unui judecător stabilit în mod aleatoriu prin același sistem care stabilește completul de judecată învestit să judece o anumită cauză. Înscrisul care rezultă în urma concilierii va trebui prezentat în fața instanței de judecată pentru a fi atestat[929].

Sarcina probei în litigiile administrative care au ca obiect contestarea legalității unui act administrativ aparține instituției pârâte. De asemenea, orice instituții care dețin înscrisuri relevante pentru litigiul pendinte sunt obligate să le depună la dosarul cauzei (în conformitate cu prevederile art. 71 din Codul de Procedură Administrativă).

În ceea ce privește justiția administrativă în **Ungaria,** arătăm faptul că în conformitate cu Legea privind organizarea și administrarea instanțelor, doar un singur tip de instanță specializată își desfășoară activitatea în Ungaria: instanța administrativă și de dreptul muncii care soluționează cauze în materie de litigii de muncă și cauze administrative. Cauzele, altele decât cele de dreptul muncii și cele administrative, sunt de competența instanțelor de drept comun. Chiar dacă o instanță specializată judecă această cauză, recursul nu este judecat de către o instanță specializată, ci de către o instanță de drept comun, și anume instanța regională (törvényszék) care are competență la sediul în care se află instanța administrativă și în materie de dreptul muncii.[930]

Cauzele de competența instanțelor administrative și instanțelor de dreptul muncii includ o procedură demarată pentru revizuirea hotărârilor administrative și în materie de raporturi de muncă și raporturi juridice similare. Hotărârile administrative implicate în astfel de proceduri pot fi: hotărâri luate în cazuri oficiale de către o autoritate sau de șeful unei autorități specificate în Legea privind normele generale ale procedurii administrative; titlurile executorii emise ca urmare a unei încălcări a obligațiilor care decurg dintr-un contract oficial; deciziile statutare ale autorităților locale, precum și hotărâri ale altor organisme, organizații sau persoane care, în conformitate cu dispozițiile legislației separate, pot fi revizuite în conformitate cu normele de audiere a cauzelor administrative.

Procedurile introduse în materie de raporturi de muncă și raporturi juridice similare includ procedurile de executare a creanțelor în temeiul dreptului muncii, sau care decurg din angajarea pe o funcție de funcționar public, serviciu în cadrul guvernului și sectorului public sau un raport al membrilor cooperativelor care implică obligații de serviciu și de ocupare a forței de muncă. Creanțele în conformitate cu legea care reglementează relația dintre angajați și angajatori și direct legate de ocuparea forței de muncă pot fi, de asemenea, executate în cadrul procedurilor în materie de muncă. Competența instanțelor administrative și de dreptul muncii se extinde la hotărârile administrative luate în contextul controalelor de muncă și de siguranță la locul de muncă, hotărârile cu privire la stabilirea, participarea și competențele exercitate în cadrul Comitetului sectorial de dialog social, hotărârile administrative luate de Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă în conformitate cu Legea privind promovarea ocupării forței de muncă și ajutoarele de șomaj, precum și revizuirea de către instanță a hotărârilor în materie de protecție socială. În aceste chestiuni, instanțele administrative și de dreptul muncii procedează în conformitate cu normele de audiere a cauzelor de contencios administrativ.[931]

În cazul unei proceduri administrative, cu excepția cazului în care este stabilită competența exclusivă a unei alte instanțe sau sunt stabilite alte dispoziții prin legislație, competența este stabilită în funcție de sediul organului administrativ care judecă în primă instanță. În cazul în care competența

[928] https://evris.law/en/article-simplified-administrative-proceedings/

[929] https://vkksu.gov.ua/ua/about/visnik-vishoi-kvalifikatsiynoi-komisii-suddiv-ukraini/fundamentals-of-pre-trial-dispute-settlement-in-administrative-proceedings-of-ukraine/

[930] https://beta.e-justice.europa.eu/85/RO/which_country_s_court_is_responsible?HUNGARY&clang=ro

[931] https://beta.e-justice.europa.eu/85/RO/which_country_s_court_is_responsible?HUNGARY&clang=ro

organului administrativ care judecă în primă instanță se extinde în mai multe județe (inclusiv capitala), competența va fi stabilită - cu unele excepții - în funcție de locul de reședință al reclamantului în Ungaria sau, în lipsa acestuia, de locul de ședere al acestuia sau acesteia, în timp ce în cazul persoanelor juridice și a organismelor fără personalitate juridică instanța competentă va fi instanța care are competență în zona în care se află sediul din Ungaria al organizației. În cazul în care decizia administrativă pentru care se solicită revizuirea se referă la un drept sau obligație, sau o relație cu privire la bunuri imobiliare, acțiunea trebuie să fie introdusă la instanța care are competență în regiunea unde este situat bunul imobiliar. În cazul în care decizia administrativă care urmează să fie revizuită face obiectul unei notificări sau permis, sau se referă la o activitate legată de o astfel de notificare sau autorizație, instanța competentă va fi instanța care are competență în regiunea în care se desfășoară activitatea sau în care urmează să fie desfășurată. Dacă organul administrativ care judecă în primă instanță are competență pe teritoriul țării – cu anumite excepții – instanța administrativă și de dreptul muncii din Budapesta va avea competență exclusivă.[932]

Concluzii

Îmbunătățirea protecției drepturilor omului este susținută de reforma sistemului juridic și există multe exemple, așa cum reiese din analiza efectuată, privind modul în care peisajul legal a suferit schimbări importante în ultimele decenii la nivel internațional, regional și național. O mare parte din constituțiile naționale garantează accesul la justiție. Apreciem că asigurarea drepturilor egale în ceea ce privește accesul la justiție este doar o jumătate din ecuație. Foarte adesea, o legislație bine concepută rămâne neimplementată performant în practică.

Pentru a atinge un nivel ridicat al accesului la justiție în mod substanțial, măsurile specifice ar trebui adoptate pentru a remedia dezavantajele și dezechilibrele existente. Cercetarea efectuată reliefează faptul că accesul la justiție nu este o practică standard în statele studiate din Uniunea Europeană și Consiliul Europei.

Unul dintre principiile care stau la temelia Uniunii Europene este respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, principiu ce decurge din democrație și statul de drept. Respectul deplin pentru drepturile fundamentale se bazează pe o cunoaștere mai aprofundată și pe creșterea sensibilizării cu privire la chestiunile legate de drepturile fundamentale în Uniune.

În Europa, libertățile fundamentale s-au afirmat progresiv, dar într-un mod atât de viguros, încât importanța lor este de acum considerabilă, iar influența lor, dincolo chiar de hotarele europene, incontestabilă.[933]

Drepturile fundamentale pot fi afirmate de orice persoană, "principiul egalității este ideea cardinală a luptei pentru drepturile omului".[934] Obiectivitatea științei drepturilor omului "este garantată de independența drepturilor omului în raport cu orice şcoală de gândire sau cu orice interpretare a realității."[935]

La nivel european a fost găsită soluția pentru asocierea statelor în care unitatea și exclusivitatea deciziilor politice să fie luate la vârf. Astfel, voința comună este aplicată și executată de o putere centrală în interesul general. Elementul principal care a stat la baza apariției şi cooperării europene şi fără de care aceasta nu se putea concepe, l-a constituit încrederea reciprocă într-un cadru instituțional bine reglementat.

Pe măsură ce Uniunea Europeană s-a extins, la fel s-a întâmplat și cu puterea și autoritatea instituțiilor sale.

Conceptul de "acces la justiție" nu se limitează la eficiența sistemului judiciar. Acesta cuprinde diferite aspecte pentru a se asigura că întregul sistem este adaptat nevoilor și realităților existente.

[932] https://e-justice.europa.eu/content_jurisdiction-85-hu-maximizeMS_EJN-ro.do?member=1
[933] Vezi Jean Francois Renucci, Tratat de drept european al drepturilor omului, Ed. Hamangiu, 2009, pag.4
[934] Vezi Victor Dan Zlatescu, Irina Moroianu Zlatescu, Drepturile omului în acțiune, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1994, pag.7
[935] Vezi Irina Moroianu Zlătescu, DREPTURILE OMULUI – UN SISTEM ÎN EVOLUȚIE, București, 2008, pag.24

Conceptul de „acces la justiție" trebuie introdus prin raportare la standardele-europene cele mai importante privind drepturile omului, acestea reprezentând sistemele regionale europene care protejează drepturile individuale și subliniază importanța acordată protecției drepturilor la nivel național. Accesul la justiție permite persoanelor fizice să se protejeze împotriva încălcării drepturilor, să remedieze faptele ilicite, să atragă răspunderea puterii executive și să se apere în cadrul procedurii penale. Acesta este un element important al statului de drept și include dreptul civil, penal și administrativ. Accesul la justiție este atât un proces, cât și un obiectiv și este esențial pentru persoanele care urmăresc să beneficieze de alte drepturi procesuale și de drept material.[936]

Conform legislației internaționale și europene a drepturilor omului, noțiunea de acces la justiție obligă statele să garanteze oricărei persoane dreptul de a se adresa instanței, sau în anumite în anumite circumstanțe, de a se adresa unui alt organism pentru soluționarea alternativă a litigiilor – pentru a obține o măsură reparatorie, în cazul în care se constată că drepturile persoanei au fost încălcate. Prin urmare, acesta este, de asemenea, un drept care permite persoanelor să își exercite alte drepturi.

Accesul la justiție cuprinde o serie de drepturi fundamentale ale omului, cum ar fi dreptul la un proces echitabil conform articolului 6 din ECHR și conform articolului 47 din

Carta drepturilor fundamentale a UE, precum și dreptul la un remediu efectiv conform

articolului 13 din ECHR și conform articolului 47 din Cartă.

Dreptul privind accesul la justiție din Carta drepturilor fundamentale a UE poate corespunde celui cuprinse în ECHR. Prin urmare, jurisprudența CEDO este importantă pentru interpretarea drepturilor din Cartă. În pofida faptului că punerea în aplicare a dispozițiilor ECHR și ale Cartei drepturilor fundamentale a UE este guvernată de sisteme distincte, ambele accentuează ideea necesității punerii în aplicare în primul rând la nivel național a dreptului la un remediu efectiv și a celui la un proces echitabil.[937]

Aceleași fluctuații ale criteriilor, de altfel destul de derutante, sunt prezente și în definițiile date de diversele organisme implicate în reglarea, promovarea sau încadrarea instituțională a medierii.[938]

Credem că este preferabil să evităm o definiție formală, care este inevitabil reductivă și să analizăm mai degrabă caracterele medierii.

Caracterele medierii nu produc nici ele consensul. Formulările diferite sunt datorate definirilor diferite, sau invers. Totuși o oarecare sistematizare poate fi făcută. Medierea poate fi privită din unghiul de vedere al părților implicate în conflict, din unghiul de vedere al procesării conflictului, din punctul de vedere al terțului implicat în reglarea conflictului din unghiul de vedere al rezultatului și, în fine, din unghiul de vedere al statului.

Din unghiul de vedere al părților aflate în conflict, medierea este o procedură voluntară, asupra căreia părțile au controlul și prin care ele însele caută un rezultat mutual avantajos și consensual. Primul caracter al medierii este că ea este *voluntară*. Caracterul voluntar trebuie să fie prezent în toate fazele procedurii: informare, inițiere, participare, soluționare[939]. Deci părțile trebuie să poată decide liber dacă participă la o informare cu privire la mediere, dacă inițiază procedura, dacă rămân în cadrul ei sau o părăsesc și dacă, ori cum, își reglează diferendul. Dreptul pozitiv sau autoritățile statului nu ar trebui să poată impune medierea în niciuna dintre fazele procedurii, ci doar să o propună, să o recomande. Stimularea utilizării procedurii nu trebuie făcută prin măsuri imperative, ci prin educație. Desigur, „pentru ca acest lucru să se întâmple, statele ar putea lua în calcul măsuri de

[936]A se vedea Manual de drept european privind accesul la justiție, Agenția Europeană Pentru Drepturi Fundamentale și Consiliul Europei, 2016, p. 16.

[937]Idem;

[938] Conform Comisiei de arbitraj și ADR a Camerei de Comerț Internațional de la Paris, definește astfel medierea, în baza Regulamentului medierii CCI: „Medierea este o formă flexibilă, privată și confidențială de reglare a diferendelor, în cadrul căreia mediatorul acționează în calitate de facilitator neutru, cu scopul de a ajuta părțile să ajungă la un acord negociat care să pună capăt diferendului lor. Părțile sunt stăpânele deciziei de a încheia un astfel de acord, ca și asupra termenilor acestuia"Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale o definește ca „o procedură [în care] un intermediar neutru, mediatorul, ajută părțile să ajungă la o reglare mutual satisfăcătoare a litigiului lor, consemnată într-un contract având forță executorie"

[939]A se vedea Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., pp. 60-67.

educație obligatorie”[940]. Medierea tinde la reglarea diferendului, nu doar la soluționarea conflictului, astfel că ea poate avea ca efect nu doar un acord de mediere care tranșează conflictul, ci și o reluare, pe baze reglate convențional, a relațiilor viitoare ale părților.

Al doilea caracter al medierii din unghiul de vedere al părților este dat de faptul că ele au controlul deplin al procedurii. Acest control se referă în primul rând la *regulile procedurale* aplicabile. Este motivul pentru care prevederea amănunțită a unor reguli de procedură a medierii în coduri sau legi statale creează probleme. Suplețea procedurii este dată de controlul celor implicați în diferend asupra sa. Dacă statul jurisdicționalizează procedura prin instituții derivate din cea judiciară sau arbitrală, atunci avantajele procedurii sunt practic neantizate. *Regulile substanțiale* aplicabile sunt *etice*, nu juridice. Dreptul statal nu trebuie să poată impune decât o singură regulă substanțială: respectarea normelor imperative și de ordine publică, pentru ca medierea să nu devină un circuit de deviație. În rest, aparține părților să găsească regulile etice care le satisfac interesele și pot crea consensul. De altfel, ar fi mai mult decât straniu ca medierea să poată fi făcută de mediatori care nu sunt juriști, cum este cazul în toate sistemele actuale, dar să se impună în mod obligatoriu utilizarea regulilor juridice pentru soluționarea conflictului. Caracterul extra-juridic al medierii ține de auto-determinarea[941] părților: „Mediatorul nu este prezent aici pentru a proteja dreptul. El este ales pentru a reconcilia părțile; doar rezultatul contează. Conform sau contrar dreptului, interesează prea puțin”[942].

Părțile sunt cele care *controlează* rezultatul medierii. Terțul nu poate *impune* soluția, nu poate nici măcar *propune* soluția. El se rezumă la a organiza mediul de comunicare între părți, pentru ca ele însele să propună un rezultat, sau nu. Medierea este, din acest unghi de vedere, un mediu de comunicare. O situație de comunicare este un mediu în care participanții își transmit reciproc drepturile, interesele, scopurile, fără ca vreunul dintre participanți să poată, de o manieră sau alta, să elimine pretențiile celorlalți, direct sau prin intermediar, și să decidă în locul lor. Într-o situație de comunicare nu poți să elimini libertatea de opțiune a partenerului de comunicare[943].

Din unghiul de vedere al procesării conflictului, medierea este o procedură privată, care este o formă de justiție participativă, neutră, confidențială și intermediată. Dacă în cazul concilierii judecătorul poate el însuși să îndrume părțile pentru a ajunge la stingerea conflictului, concilierea devenind astfel judiciară, în cazul medierii procedura, chiar dacă uneori este cerută de o instanță, se desfășoară într-un cadru *privat*. Nu există mediere propriu-zis *judiciară*, chiar dacă uneori se vorbește de ea[944]. Medierea este o formă de justiție participativă. Prin intermediul ei, părțile unui conflict ajung la reglarea *justă* a acestuia fără să fie nevoie de intervenția unui terț care să *decidă* în locul lor și în favoarea uneia dintre ele. Într-o înțelegere neetatistă a conceptului de justiție, orice formă de distribuire a dreptății este o formă de justiție. Or, medierea este o astfel de formă.

Procedura medierii trebuie, pentru a fi o formă de justiție participativă, să fie *neutră*. Nu este vorba de neutralitatea mediatorului, ci de neutralitatea procedurii înseși. O procedură este neutră, dintr-un prim unghi de vedere, atunci când nu este bazată pe reguli care avantajează o anumit scop. Medierea este o astfel de procedură neutră dacă este astfel organizată încât să permită orice soluție care ar putea fi gândită de părți. De exemplu, o procedură de mediere care tinde la tranșarea conflictului, mai degrabă decât la reluarea dialogului în vederea relațiilor viitoare, nu este neutră. De aceea, medierea poate fi un succes și dacă nu încheie conflictul printr-un acord de mediere. Dintr-un alt unghi de vedere, o procedură este neutră dacă este bazată pe ceea ce Rawls numea consens prin intersectare[945], adică unul care rezultă din întretăierea tuturor doctrinelor morale sau comprehensive care coexistă într-o societate la un moment dat. Aceasta înseamnă că procedura medierii nu trebuie să avantajeze în vreun fel o anume predispoziție culturală. Mai pregnantă în societățile bazate pe

[940]A se vedea Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., p. 62.
[941] A se vedea Bordett, Robert D., Self-Determinantion: The Essence of Mediation, accesat pe 21 ianuarie 2016, http://u2agree.com/self-determination-the-essence-of-mediation/., citat din Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., p. 67.
[942]A se vedea Francis Delpérée, Administration et médiation, în Administration publique, Bruxelles, 1982, p. 219.
[943]A se vedea Pentru amănuntele și nuanțele noțiunii de mediu de comunicare, A se vedea Niklas Luhmann, Le pouvoir, traduction française par Stéphane Bouchard, Presses de L'Université Laval, 2010.
[944]A se vedea Louise Otis, La transforamtion de notre rapport au droit par la médiation judiciaire, 8e Conférence Albert-Mayrand, Montréal, Editions Thémis, 2005.
[945]A se vedea John Rawls, Justice et démocratie, Seuil, Paris, 1993, p. 245-283.

pluralism *cultural*, acest tip de neutralitate a procedurii trebuie să existe în toate societățile pluraliste.

Procedura medierii este *confidențială*. Acest caracter derivă din caracterul privat al procedurii. Mediatorul este ținut de această obligație prin lege și/sau prin codul deontologic al profesiei, iar părțile prin convenție. Celorlalți participanți la procesul de mediere li se poate solicita de către mediator să semneze un acord de confidențialitate. Acest principiu al secretului este esențial pentru a obține de la părți confidența și încrederea care trebuie să stea la baza procedurii de mediere. În procedura contencioasă, părțile își *clamează* drepturile, în procedurile necontencioase, cum este medierea, părțile își *estompează* drepturile pentru a-și *acorda* interesele. Procedura nu mai este despre cine are, public, dreptate, ci despre cum trebuie distribuită, discret, dreptatea.

Această distribuire (și acesta este un alt caracter definitoriu al medierii) este făcută de părți prin intermediul unui terț, care asigură mediul de comunicare. Intermedierea are, deci, în cazul medierii un sens specific. Nu este vorba de intermedierea unui negociator, nici a unui conciliator, ci de un intermediar care pune la dispoziție un «mediu». Acest mediu trebuie să fie unul de comunicare, nu de conflict. El trebuie, deci, să „garanteze, în măsura necesară, transmiterea operațiunilor de selecție”[946] a posibilităților de decizie.

Din unghiul de vedere al terțului implicat în procedură, medierea este o procedură gestionată de un terț care este neutru, imparțial și care nu are puterea de decizie sau de a propune părților o soluție. Neutralitatea mediatorului completează neutralitatea procedurii, de care am amintit mai sus. Ea este „dată de lipsa unor legături dintre mediator și părți sau dintre mediator și obiectul medierii, legături de natură să pună mediatorul într-o poziție de conflict de interese”[947]. Imparțialitatea mediatorului presupune echidistanța sa față de pozițiile părților în procedura medierii. Imparțialitatea este o neutralitate *dinamică*. Mediatorul nu construiește el un acord pe care îl supune aprobării părților. Acordul trebuie să vină de la părți. El nu are nici puterea de a tranșa în vreun fel conflictul. El nu este un *decident*, ci un *facilitator* al comunicării.

Din unghiul de vedere al rezultatului, medierea este o procedură care se încheie, pentru mediator, cu restabilirea legăturilor de comunicare între părți, iar pentru părți cu un acord care este rezultatul integral al voinței lor. Acordul poate să intervină, sau nu. Medierea poate fi un succes și în lipsa acestuia, dacă a reușit să creeze un mediu de comunicare, în sensul arătat mai sus. Dacă acordul intervine, el este obligatoriu pentru părți, căci ele și-au exprimat acordul liber la încheierea lui.

Din unghiul de vedere al statului, medierea este o procedură alternativă la procesul judiciar. Ea nu trebuie să fie integrată procesului, deși poate fi legată indirect de el. Ea poate fi sugerată de judecător, iar acordul părților poate da naștere unei tranzacții cu privire la proces și unei hotărâri de expedient. Ea poate fi un «prealabil» al procesului și o modalitate prin care se ajunge la «încheierea» acestuia. Dar ea trebuie să rămână o procedură voluntară și privată. Considerentele de cost al justiției pentru stat sau de evitare pentru justiție a termenelor nerezonabile de soluționare pot fi avute în vedere când este stimulată medierea, dar nu pot constitui în mod legitim cauze ale transformării ei în procedură obligatorie, deci într-un alt fel de a împărți dreptatea statal.

Tentația este mare. Dovadă stau încercările de proceduralizare și de obligativizare a medierii, în diverse forme, prin diverse mijloace normative și cu diverse efecte. Dar aceste tentative reprezintă o distorsionare a unei proceduri care este o alternativă pentru părți, prin transformarea ei într-o alternativă pentru ineficiența sistemului justiției statale[948].

Medierea poate interveni deci atât în diferendele individuale, cât și în cele colective, poate interveni atât între particulari, cât și în diferendele acestora cu statul sau între state, poate fi utilizată în dreptul civil, comercial, familial, cât și în dreptul penal sau administrativ.

Dacă aceste diverse sfere de aplicabilitate pot sau trebuie să dea naștere unor regimuri juridice diferite ale medierii depinde de poziția filosofică adoptată, în special de motivele și logica diferenței între dreptul public și dreptul privat și ale ramificării dreptului. Dar, indiferent de această poziționare filosofică, eu Credem că statul nu trebuie să poată utiliza particularizarea regimului medierii pentru a

[946]A se vedea Niklas Luhmann, op. cit., p. 7.
[947]A se vedea Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., p. 69.
[948]A se vedea Frédérique Ferrand, L’offre de médiation en Europe: Morceaux choisis, Revue internationale de droit comparé, vol. 67, nr. 1/2015, pp. 45-84.

obține un avantaj pentru el însuși. părerea mea este că trebuie să existe un singur regim juridic al medierii, minimal și subsidiar regulilor etice care trebuie să guverneze o procedură eminamente privată și voluntară. Diferențele de regim pot fi operate doar pentru a sigura protecție mai adecvată unor subiecte vulnerabile, dar nu pentru a face mai eficientă sau mai puțin costisitoare aplicare dreptului statal.

Medierea este un proces complex, care în general trebuie să cuprindă următoarele etape.

a) Clauza de mediere
b) Procedura prealabilă contractului de mediere
c) Contractul de mediere între mediator și părți
d) Procesul propriu-zis de mediere, care cuprinde:
    1. Declarația inițială a mediatorului
    2. Schimbul de informații dintre părți (prezentarea stării de fapt)
    3. Identificarea problemelor (stabilirea „ordinii de zi" acceptată a medierii)
    4. Stabilirea pozițiilor inițiale (exprimate de părți)
    5. Explorarea nevoilor părților
    6. Identificarea intereselor părților
    7. Generarea opțiunilor de înțelegere (în contextul tuturor intereselor exprimate)
    8. Negocierea (celor mai bune opțiuni și propuneri de înțelegere)
e) Acordul de mediere
f) Încheierea procesului de mediere
g) Implementarea acordului[949]

Niciuna dintre aceste etape nu este organizată unitar în dreptul național al statelor europene, nici după adoptarea legislațiilor de transpunere a Directivei 2008/52/CE. Voi analiza această Directivă, apoi voi arăta care sunt legile naționale care au transpus-o, pentru în final să sintetizez problemele puse de transpunerea cadrului teoretic schițat până aici și a Directivei în sistemele naționale.

Am văzut că medierea este, în unele sisteme, concepută ca o formă de justiție, accesul la ea fiind de natură să completeze liberul acces la aceasta, în timp ce alte sisteme consideră că medierea este situată în afara conceptului de justiție, putând intra în conflict cu accesul la aceasta.

Unele sisteme se focusează, în consecință, pe autonomia medierii față de procedurile judiciare, altele încearcă să o integreze acestora.

[949] A se vedea Constantin-Adi Gavrilă, op. cit., p. 72.

Bune practici Transparency International Romania în domeniul accesului la justiţie, asistenţei şi consilierii juridice

Cu 20 de ani în urmă era înființată Asociația Română pentru Transparență, care în același an, 1999, a fost acreditată ca filială națională a mișcării internaționale anticorupție - Transparency International. În cele două decenii de activitate, Transparency International Romania s-a dovedit a fi o organizație solidă, vizibilă, dar și un punct de reper pe scena socială, economică și politică a României. Transparency International Romania îndeplinește cu succes rolul de mediator între puterile statului - scopul fundamental al unui ONG, în vederea apărării intereselor societății.

Încă de la început, scopul pe care TI-Romania s-a concentrat a fost lupta împotriva corupției și promovarea sistemului național de integritate, în special prin activități de cercetare, informare, educare și sensibilizare a opiniei publice. Parte a unei mișcări globale de luptă împotriva corupției, TI-Romania își desfășoară și astăzi activitatea pe baza acelorași principii inițiale: transparență, responsabilitate, integritate, solidaritate, curaj, dreptate, democrație și cooperare.

TI-Romania desfășoară activități care promovează cooperarea cu toți cetățenii și toate grupurile, societățile comerciale și organizațiile neguvernamentale, autoritățile și instituțiile publice sau organizațiile internaționale care sunt hotărâte să lupte împotriva corupției, prin construirea de coaliții.[950]

Transparency International România încurajează cetățenii să facă uz de pârghiile legale pe care le au la dispoziție ori de câte ori s-ar afla în situația de a observa eventuale nereguli, sesizând în acest sens organele abilitate.

Implicarea Transparency International Romania în domeniul accesului la justiție, asistenței și consilierii juridice presupune, în primul rând, consilierea anticorupție oferită cetățenilor, prin centrul ALAC, dar și alte pârghii enumerate în continuare.

- *Peste 6.000 de cetățeni consiliați și asistați în cadrul centrului ALAC*[951]

Una din componentele activității Transparency International Romania (TI-Romania) este reprezentată de oferirea de consultanță juridică victimelor sau martorilor faptelor de corupție, din perspectiva mijloacelor legale de plângere.

În cadrul acestei activități TI-Romania, prin intermediul Centrului de Asistență Anticorupție pentru Cetățeni/ Advocacy and Legal Advice Centre (A.L.A.C.), oferă informații cetățenilor cu privire la mijloacele și pârghiile legale pe care le pot folosi în combaterea faptelor de corupție.

Centrul de Asistență Anticorupție/ALAC este un proiect instituțional al rețelei Transparency Internațional, în Europa de Sud – Est și funcționează în cadrul unui departament autonom al Transparency Internațional Romania/ Asociația Română pentru Transparență. În România, Centrul funcționează din anul 2003, inițial cu finanțare din partea Ministerului Federal de Externe al Germaniei prin Inițiativa Anticorupție a Pactului de Stabilitate în Europa (SPAI).[952]

Consultanța juridică oferită de TI-Romania este gratuită și se poate realiza, în acord cu opțiunea cetățenilor, astfel: în mod direct la sediul TI-Romania (în baza unei programări telefonice prealabile), prin poștă sau prin e-mail.

În cadrul acestei activități TI-Romania nu face demersuri către instituțiile publice competente pentru soluționarea într-un fel sau altul a petițiilor cetățenilor, consultanța juridică având doar rol de educare și informare a publicului, cu referire la domeniul mai sus amintit.

[950] Dacă astfel de cooperări sau coaliții nu contravin legilor în vigoare, precum și politicilor organizaționale și priorităților stabilite de organele TI-Romania, conform prevederilor statutare; onestitate și responsabilitate pentru membrii și personalul TI-Romania, pentru faptele lor în toate relațiile pe care le au; spiritul democratic și nepartizanat din punct de vedere politic, obiectivitate și nepărtinire în toate activitățile desfășurate de către membrii și personalul TI-Romania.

[951] https://www.alacromania.ro/

[952] https://www.transparency.org.ro/ro/tiropage/centrul-de-asistenta-anticoruptie

Ce <u>FACE</u> Centrul pentru victime/martori ai faptelor de corupție și avertizorii de integritate:[953]

- Oferă informații, consiliere și asistență juridică;
- Susține demersurile cetățenilor în sesizarea corupției;
- Asistă în fața autorităților competente;
- Transmite cazuri autorităților competente;
- Monitorizează soluționarea cazurilor semnalate.

Ce <u>NU</u> face Centrul

- Nu se pronunță în locul organelor de cercetare penală (poliție, parchet, etc.);
- Nu se substituie instanțelor de judecată;
- Nu se substituie activității avocațiale;
- Nu reprezintă petenții în instanță;
- Nu efectuează cercetare sau expertize;

Proiecte în cadrul ALAC

- *Centru de Asistență Anticorupție pentru Cetățeni* - Scopul principal al proiectului a constat în mobilizarea cetățenilor să participe la eforturile depuse în lupta împotriva corupției. Astfel că, rezultatele proiectului au constat în:

- Funcționarea unui serviciu de asistență și consiliere juridică (prin înființarea Centrului de asistență anticorupție pentru cetățeni) pentru victimele şi martorii faptelor de corupţie;
- Elaborarea și diseminarea unor îndrumare și alte materiale educative pentru victimele sau martorii faptelor de corupție;
- Acțiuni de advocacy pentru o implementare mai riguroasă a reglementărilor anticorupție în vigoare și pentru îmbunătățirea legislației anticorupţie de la data respectivă.[954]

- *Exportarea expertizei TI-Romania către filiale din alte țări*[955] - a fost realizat un manual de implementare a unui centru de consiliere și advocacy anticorupție (ALAC) în alte state care au filiale TI. În prezent, funcționează la nivel global mai mult de 90 de centre ALAC.[956]

- *Programul pentru protecția avertizorilor de integritate*

- Scopul proiectului a fost acela de a realiza protecţia avertizorilor de integritate, care semnalează cu bună-credinţă încălcări ale legii, ale codurilor deontologice sau ale altor norme juridice, în cadrul instituţiilor publice în care lucrează sau au lucrat, precum și de a monitoriza implementarea procedurilor prevăzute de Legea nr. 571/2004 în cadrul acestor instituţii. Armonizarea dispoziţiilor codurilor de conduită şi a regulamentelor de ordine interioară ale instituţiilor publice cu cele private.[957]

- *Centrul de Asistență Anticorupție pentru Cetățeni 2006* - Proiectul a urmărit:

- creşterea capacităţii victimelor și martorilor faptelor de corupţie de a-şi soluţiona prin mijloacele legale și administrative plângerile;
- instituţionalizarea unor mecanisme alternative și independente de plângere pentru victimele şi martorii faptelor de corupţie sau abuzurilor;
- punerea la dispoziţia cetăţenilor de instrumente *How-to* pentru accesarea mecanismelor de plângere împotriva actelor sau faptelor de corupţie;
- întărirea capacităţii instituționale, legale și administrative în lupta împotriva corupţiei;
- întărirea receptivităţii instituţionale asupra soluţionării cazurilor de corupţie.[958]

[953] https://www.transparency.org.ro/ro/content/centrul-de-resurse
[954] https://www.transparency.org.ro/ro/content/centru-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni-advocacy-and-legal-advice-centers
[955] https://www.transparency.org.ro/ro/content/alac-manual
[956] https://www.transparency.org/reportcorruption
[957] https://www.transparency.org.ro/ro/content/programul-pentru-protectia-avertizorilor-de-integritate
[958] https://www.transparency.org.ro/ro/content/centrul-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni-2006-advocacy-and-legal-advice-centres

- *Combaterea corupției și creșterea integrității publice în justiție* - Proiectul a urmărit creşterea integrităţii publice în justiţie, sprijinirea victimelor corupţiei sau abuzurilor judiciare și propunerea de mecanisme de corecţie prin politici publice viabile și advocacy, având rezultatele:

- instituționalizarea unor mecanisme alternative și independente de plângere pentru victimele și martorii corupţiei sau abuzurilor în justiţie;
- un ghid anticorupție în justiție – 3.000 exemplare;
- instrumente *How to* pentru accesarea mecanismelor de plângere puse la dispoziția cetățenilor;
- conferințe și dezbateri pe marginea strategiilor și politicilor publice în cadrul proiectului;
- sesiuni de instruire pentru voluntari;
- rapoarte de monitorizare a integrităţii în justiție.[959]

De-a lungul timpului, prin serviciile oferite, Centrul a încercat să vină în întâmpinarea problemelor generate de corupția dintr-o gamă cât mai largă de segmente ale sectorului public, oferind victimelor şi martorilor informaţii cu privire la mijloacele de intervenţie, atât cele general aplicabile, cât şi cele specifice cazului respectiv.

În prezent, Centrul de Asistenţă Anticorupţie pentru Cetăţeni continuă să acorde asistenţă şi consiliere victimelor sau martorilor actelor sau faptelor de corupţie din toate segmentele sectorului public și nu numai.

- *peste 120 de studii și ghiduri pentru cetățeni, oameni de afaceri și profesioniști din sistemul judiciar:*

- *Ghid privind mijloacele legale de combatere a faptelor de corupție în justiție* - Scopul acestui ghid este de a prezenta cetăţenilor şi publicului larg standardele de integritate și mijloacele legale de plângere împotriva faptelor de corupţie sau a actelor lipsite de integritate din justiţie.[960]
- *Ghid privind asistența judiciară gratuită în România* - Dreptul la asistenţă judiciară gratuită este parte indispensabilă a garanţiilor dreptului la un proces echitabil. Esenţa acestui drept constă în faptul că o persoană poate beneficia de scutiri sau înlesniri privind cheltuielile respective ori poate fi asistată sau reprezentată de un avocat fără a fi obligată să achite cheltuielile asociate cu serviciile acestuia.[961]
- *Ghid anticorupție în justiție pentru cetățeni și oameni de afaceri* - Prin acest ghid se urmăreşte prezentarea sistemului de drept procesual românesc, prin prezentarea detaliată a principiilor de drept, a competenţelor instanţelor judecătoreşti, a drepturilor procedurale şi procesuale existente, cu scopul de a revela publicului larg mijloacele legale de plângere împotriva actelor sau faptelor de corupţie.[962]
- *Integritatea în justiție (document de strategie)* - Statistic cazurile reclamate Centrului de Resurse Anticorupţie în Justiţie în perioada ianuarie 2006 – octombrie 2006 (Centrul a primit în această perioadă un număr de 724 de cazuri pentru asistenţă şi consiliere directă la sediu)[963]
- *Ghidul ALAC - Asistență Legala Anti-corupție. Implica-te, raportează corupția!* - Victimele corupției au nevoie de suport, nimeni nu ar trebui să se confrunte singur cu abuzurile de putere. Centrul de Asistență Legală Anticorupție pentru Cetățeni (ALAC) întărește capacitatea oamenilor de a lupta împotriva corupției, oferind asistență legală gratuită și depunând eforturi pentru a genera schimbări în sistem. Primul centru ALAC s-a deschis în 2003, în România. De atunci, ALAC s-a dezvoltat într-o rețea globală, cu 90 de centre în 60 de țări.[964]
- *Newsletter privind avertizorii de integritate* - Termenul de "avertizor de integritate" este unul care a apărut destul de recent în limba română. El este utilizat pentru a descrie acele persoane încadrate într-o instituție publică sau care funcționează din fonduri publice ori administrează bunuri sau resurse publice și care sesizează cu bună credință încălcări ale legii, ale deontologiei

[959] https://www.transparency.org.ro/ro/content/combaterea-coruptiei-si-cresterea-integritatii-publice-justitie
[960] https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-privind-mijloacele-legale-de-combatere-faptelor-de-corup%C5%A3ie-justitie
[961] https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-privind-asistenta-judiciara-gratuita-romania
[962] https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-anticoruptie-justitie-pentru-cetateni-si-oameni-de-afaceri
[963] https://www.transparency.org.ro/arhiva/publicatii/ghiduri/IntegritateaJustitie.pdf
[964] https://www.transparency.org.ro/ro/content/alac-asistenta-legala-anti-coruptie-implica-te-raporteaza-coruptia

profesionale sau ale principiilor bunei administrări, eficienţei, eficacităţii, economicităţii şi transparenţei.[965]

- *Peste 40 de politici publice și acte normative elaborate și promovate de TI-RO au fost adoptate de autorități, între care se regăsesc și inițiative privind accesul la justiție, asistența și consilierea juridică:*

- *Abuzul în serviciu* a fost inclus în lista faptelor de corupție în urma campaniei de advocacy pe care TI-Romania a demarat-o, astfel 25% din dosarele DNA în 2014 au fost instrumente pe baza art. 191 din Lege 78/2000.

- *Avertizorul de integritate*[966]

Avertizarea de integritate, cunoscută în limbajul internațional ca „whistleblowing" definește dezvăluirea de informații despre nereguli, activități corupte, ilegale, frauduloase sau periculoase comise în organizații ale sectorului public sau privat.
Resursele de învățare puse la dispoziție de Transparency International România au ca scop trasarea unor criterii și repere de urmat în implementarea mecanismelor de avertizare de integritate în cadrul companiilor, prezentând principiile generale pentru protecția avertizorilor de integritate, prevederi ale dreptului internațional și recomandări ale organismelor internaționale, legislația comunitară în materie și legile naționale, precum și modele de bune practici.[967]
Avertizorii de integritate joacă un rol crucial în expunerea corupției, a fraudei sau a unui management defectuos și în prevenirea dezastrelor care se pot produce prin neglijență sau fapte reprobabile.
În acest domeniu, Transparency International Romania a contribuit la evoluția legislației românești astfel:

- Legea avertizorului de integritate, denumirea operațională a Legii nr 571/2003, a apărut ca o nevoie de instrumente pentru autoreglarea sistemului de integritate în cadrul administrației publice și a serviciilor publice.
- Legea în sine creează instrumentul de siguranță pentru situațiile în care un funcționar public sau angajat contractual intenționează să refuze executarea unui ordin pe care îl consideră ilegal. Deși această prevedere era inclusă teoretic în legislație, orice angajat care refuza îndeplinirea unui ordin în afara legalității era supus la o serie de persecuții care aveau ca rezultat eliminarea sau retragerea din sistem. Prin Legea 571/2004 s-a creat posibilitatea sustragerii de la aceste represalii și chiar a eliminării persoanei care a dat ordinul ilegal sau a încurajat practici care afectează integritatea publică.

- *Peste 10 proiecte implementate cu scopul de a augmenta accesul la justiție, de a oferi asistență și consiliere juridică cetățenilor:*

- *Avocatul poporului din România și Ombudsmanul European*

- transferarea experienței ombudsman-ului European în materie de apărare a dreptului cetățeanului, de acces la informația de interes public către instituția română a Avocatului Poporului;
- conștientizarea opiniei publice românești asupra eforturilor pe cerea le face o instituție a Uniunii Europene ca Uniunea să devină mai transparentă și mai deschisă;
- producerea unor materiale educative pentru conştientizarea opiniei publice asupra rolului pe care instituția Avocatului Poporului îl are de jucat în apărarea dreptului privind accesul la informația de interes public al cetățeanului, conform modelului European.[968]

- *Campanie națională de informare cu privire la prevederile legale și deontologice referitoare la condiționarea primiri de mită în exercitarea funcției publice* - Scopul proiectului a fost:

- promovarea rolului ONG-urilor ca actori importanți în societate și ca furnizori de expertiză în domeniul conştientizării populaţiei cu privire la probleme sociale majore. Scopul a fost realizat prin

[965] https://www.transparency.org.ro/ro/content/avertizori-de-integritate
[966] https://www.transparency.org.ro/arhiva/publicatii/publicatiiti/2004/GProtectieAvertizori.pdf
[967] https://www.transparency.org.ro/arhiva/servicii/ghidurile_cetateanului/ghiduri/Ghid%20privind%20protectia%20avertizorilor%20de%20integritate.pdf
[968] https://www.transparency.org.ro/ro/content/avocatul-poporului-din-romania-si-ombudsnmanul-european

intermediul unei campanii naționale de informare cu privire la prevederile legale și deontologice referitoare la condiționarea primirii de mită în exercitarea funcției publice.
- desfășurarea unei campanii de informare asupra prevederilor legale și deontologice referitoare la condiționarea primirii de mită; campania înglobează mai multe componente: spoturi TV și radio, pagină web, broșuri informative, materiale colaterale, mape de campanie, bannere.[969]

- *Campania Națională Anticorupție* - Conştientizarea publicului cu privire la riscurile corupţiei, care vizează societatea românească;

- Educarea publicului, precum şi a reprezentanţilor serviciilor publice, mediului de afaceri, sistemului de educaţie, stemului sanitar și sectorului judiciar cu privire la consecinţele negative ale corupţiei şi responsabilizarea lor de a lupta împotriva corupţiei, prin informarea cu privire la mijloacele legale de acţiune.[970]

- *Blowing the Whistle Harder: Enhancing the Whistleblower Protection Project* - Promovarea şi dezvoltarea de bune practici pentru protecția și sprijinul avertizorilor de integritate

– îmbunătăţirea protecţiei avertizorilor de integritate prin dezvoltarea şi promovarea implementării de bune practici în 8 state membre UE;
Proiectul a fost coordonat de Secretariatul Transparency International din Berlin și desfășurat în parteneriat cu filialele naționale TI din 10 state membre UE: Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Irlanda, Italia, Letonia, Lituania, România și Slovacia.[971]

- *Promovarea democrației participative prin Centrele de Asistență Anticorupție pentru Cetățeni*

Proiectul a avut ca scop utilizarea instrumentelor de luptă împotriva corupţiei pentru a implica cetăţenii şi participarea civică în spaţiul european. TI- România, alături de cele trei ALAC operaţionale au avut ca sarcină furnizarea unei analize detaliate asupra participării cetăţeneşti şi realizarea unui studiu asupra cadrului legal existent la nivel naţional.
- Cercetarea cadrului legal european în ceea ce priveşte drepturile şi responsabilităţile cetăţeneşti prin instrumentele specifice ale TI- ALAC.
- Promovarea metodologiei ALAC la nivel european şi recomandarea ca model de bune practici.[972]

[969] https://www.transparency.org.ro/ro/content/campanie-nationala-de-informare-cu-privire-la-prevederile-legale-si-deontologice-referitoare
[970] https://www.transparency.org.ro/ro/content/campania-nationala-anticoruptie
[971] https://www.transparency.org.ro/ro/content/blowing-whistle-harder-enhancing-whistleblower-protection-project
[972] https://www.transparency.org.ro/ro/content/promovarea-democratiei-participative-prin-centrele-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni

Bibliografie

Cărți:

1. Acland A.F., A Sudden Outbreak of Common Sense: Managing Conflict through Mediation, Hutchinson, Londra, 1990;
2. Akinci Ziya and Selin Ece Onur, Akinci Law Office, Amendments to Turkish Code of Civil Procedure governing domestic arbitration, resource ID 2-522-1806, Thomson Reuters;
3. Ancheș Diana-Ionela, Medierea în viața social-politică, Teză de doctorat, U.B.B., Cluj-Napoca, 2010, publicată la Editura Universitară, București, 2011;
4. Angibaud Brigitte, Le parquet, PUF, Paris, 1999 ;
5. Auer Andreas, Giorgio Malinverni, Michel Hottelier, Droit constitutionnel suisse, vol. II – Les droits fondamentaux, Stæmpfli Editions SA Berne, 2000;
6. Austermiller S., Mediation în Bosnia and Herzegovina: A Second Application, Yale Human Rights and Development Journal, Vol. 9, 2006;
7. Barbu S.G., Constituția Republicii Austria. Partea Generală, în Codex Constituțional. Constituțiile Statelor membre ale Uniunii Europene;
8. Bartninkas Marius, et alii, Lithuanian Law: Linas Meškys, Dainius Raižys, 8.2: Administrative Law and Procedure, 8.2.1: Administrative Proceedings, în Tanel Kerikmäe, Kristi Joamets, Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Tomas Berkmanas, Edita Gruodytė, (eds.), The Law of the Baltic States, Springer Verlag, Cham, 2017;
9. Baudel Jules-Marc. L'accès à la justice: la situation en France. In:Revue internationale de droit comparé. Vol. 58 N°2, 2006;
10. Bălan Marius, Drept constitutional și instituții politice, Hamangiu, București, vol. I, 2015;
11. Belleau Marie-Claire, « Les modes de prévention et de règlement des différends pour les PME », dans Charlaine Bouchard (dir.), Droit des PME, Cowansville, Éditions Yvon Blais, 2011
12. Blažytė G., L. Vaigė, Victim Support Services în the EU: An overview and assessment of victims' rights în practice, (European Union Agency for Fundamental Rights - FRANET), Lithuanian Social Research Centre, Institute for Ethnic Studies, Lithuania, 2014, document accesat în data de 14 aprilie 2019;
13. Bucureanu Anamaria, Dreptul la un proces echitabil, Editura didactică și pedagogică, București, 2006;
14. Bush Baruch R. A., J. P. Folger, The Promise of Mediation: The transformative approach to conflict, Jossey Bass, San Francisco, 2005;
15. Buka Arnis, Irēna Kucina, Jānis Lazdiņš, and Daiga Rezevska, Part. II: Latvian Law, ch. 6: General Framewoks, în Tanel Kerikmäe, Kristi Joamets, Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Tomas Berkmanas, Edita Gruodytė, (eds.), The Law of the Baltic States, Springer Verlag, Cham, 2017;
16. Cadiet, Loïc, Panorama des modes alternatifs de règlement des conflits en droit français, Ritsumeikan Law Review, No. 28/2011;
17. Carbone A., Il ricorso straordinario al Presidente della Repubblica come rimedio giustiziale alternativo alla giurisdizione, Diritto processuale amministrativo, 2015;
18. Chevallier, J., L'Etat post-moderne, LGDJ, Paris, 2003;
19. Chiriță R., Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii și explicații, Ed. C.H. Beck, București, 2008;
20. Cibuc Liliana, Catrinici Luminița, Consolidarea și modernizarea legislației naționale privind utilizarea mecanismelor alternative de soluționare a litigiilor în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană;
21. Conradsen Inger Marie and Michael Gøtze, Administrative Appeals and ADR în Danish Administrative Law, în Dacian Dragoș și Bogdana Neamțu, Alternative Dispute Resolution în European Administrative Law, Springer, Heidelberg, New York, 2014;
22. Čurčija D., Report on the Implementation of the Law on Free Legal Aid, Civil Rights Project Sisak, 2015;
23. De Palo Giuseppe and Mary B. Trevor- Arbitration and Mediation în the Southern Mediterranean Countries, edited by, Kluwer Law International BV, 2007, Chapter 9 – Turkey by Murat Bayar Çagdas E. Ergün Burcu Tuzcu;
24. Delpérée Francis, Administration et médiation, în Administration publique, Bruxelles, 1982;
25. Drăganu Tudor, Liberul acces în justiție, Ed. Lumina Lex, București, 2002;
26. Davydenko Dmitry, Chapter 23 – Mediation în Russia: Regulation and Practice, în Klaus J. Hopt and Felix Steffek (eds.), Mediation Principles and Regulation în Comparative Perspective, Oxford University Press, Oxford, New York, 2012;
27. Feldbrugge Ferdinand, A History of Russian Law: From Ancient Times to the Council Code, (Ulozhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe, 66), 2018;
28. Feldbrugge Ferdinand, Law în Medieval Russia, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe), 2009;
29. Ferrand Frédérique, L'offre de médiation en Europe: Morceaux choisis, Revue internationale de droit comparé, vol. 67, nr. 1/2015;
30. Fierens Jacques, Vulnerabilite et acces au juge, Rapport Belge;
31. Fierens Jacques, Le fantome du palais de justice de Bruxelles, în La Revue du Centre Michel de l'Hospital [édition électronique], E. Raschel (dir.), n° 12, décembre 2017;
32. Fisher P., W. Ury, Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In, Houghton Mifflin, Boston, 1981;
33. Fogh Knudsen Laine, Signe Balina, Alternative Dispute Resolution Systems across the European Union,Iceland and Norway, în „Procedia - Social and Behavioral Sciences" Vol. 109 (2014);
34. Gallo C.E., Manuale di giustizia amministrativa, Giappichelli Editore, 2014;
35. Gay Jean, La médiation interentreprises en Suisse, Lettre de mediation, nr. 4/2017;
36. Gilbert Poillot Peruzzetto Sylvaine. La médiation. In: Revue internationale de droit comparé. Vol. 66 N°2,2014. Études de droit contemporain. Contributions françaises au 19e Congrès international de droit comparé (Vienne, 20 - 26 juillet 2014);
37. Gordon B. Smith, The Procuracy: Constitutional Questions Deferred, în Gordon B. Smith (ed), Russia and Its Constitution: Promise and Political Reality, Brill, Leiden, Boston (Law în Eastern Europe Ser.), 2007;
38. Gudrenika-Krebs Ilga și Irina Kostina, Brief Summary Litigation And Dispute Resolution: Latvia, Klavins & Slaidins LAWIN; Riga, 2010;
39. Harries Jill, Caroline Humfress și Nimrod Hurvitz (eds), Legea și Imperiul. Idei,
40. Practici, Actori, Leiden: Brill 2013;
41. Halvorsen Rønning Olaf, Legal Aid în Norway, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017;
42. Hasselbalch O.: "Denmark", în Labour Law and Industrial Relations, International Encyclopaedia of Laws (The Hague, Kluwer Law International, 2005) citat în Collective Dispute Resolution through Conciliation, Mediation and Arbitration: European and ILO Perspectives, (High-Level Tripartite Seminar on the Settlement of Labour Disputes Through Mediation, Conciliation, Arbitration and Labour Courts, Nicosia, Cyprus, October 18th – 19th, 2007), International Labour Office, Geneva;

43. Hentunen Anders Forss Marko și Jerker Pitkänen, Arbitration Guide IBA Arbitration Committee FINLAND, September 2018, International Bar Assosciation, 2018;
44. Ilyashenko K.V., Problems of legal regulation of relations în the provision of legal services în the Russian Federation and ways of their solution, în „Contemporary Problems of Social Work", Vol. 1, No. 1, 2015;
45. Johnsen Jon T., Might Norway learn from Finnish legal aid? A comparison of legal aid în Norway and Finland, "Delivering Effective Legal Aid Services Across Diverse Communities" International Legal Aid Group Conference, Wellington, New Zealand: 1-3 April 2009 Conference Paper No. 7;
46. Jarrosson C., « Les modes alternatifs de règlement des conflits : présentation générale », Revue internationale de droit comparé 1997, n° 11 et n° 15;
47. Jianu A.G., Instituția Ombudsmanului la nivel european, București, Editura I.R.D.O, 2013,Koprić I., P. Kovač și alții, Legal Remedies în Administrative Procedures în Western Balkans (precit.);
48. Koprić I., P. Kovač și alții, Legal Remedies în Administrative Procedures în Western Balkans (precit.);
49. Koprić I., P. Kovač și alții, Legal Remedies în Administrative Procedures în Western Balkans, Regional School of Public Administration, 2016;
50. Larrieu Peggy, La singularité de la médiation parmi les modes alternatifs de résolution des conflits, Revue juridique de l'Ouest, 2012;
51. Larrosson, Charles. Les modes alternatifs de règlement des conflits. Présentation générale, Revue internationale de droit comparé, vol. 49 nr. 2/1997;
52. Lemann Kristiansen Bettina, Legal Aid în Denmark, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York;
53. Lin Adrian, Court-Connected Mediation în Danish Civil Justice: A Happy Marriage of a Strained Relationship, în Laura Ervo & Anna Nylund (eds.) The Future of Civil Litigation – Access to Court and Court-annexed Mediation în the Nordic Countries, Springer 2014;
54. Loewenstein Karl, Verfassungslehre, ed. a 3-a, Mohr (Siebeck), Tübingen, 2000, (ediția originală: Theory of the Constitution, 1957, University of Chicago Press);
55. Luhmann Niklas, Le pouvoir, traduction française par Stéphane Bouchard, Presses de L'Université Laval, 2010;
56. Lyhne Ibsen Christian, The Role of Mediation Institutions în Sweden and Denmark after Centralized Bargaining, în „British Journal of Industrial Relations" Vol. 54 issue 2 (2016);
57. Mälksoo Lauri, Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights: Constitutional Court of the Russian Federation Judgment of 14 July 2015, No 21-П/2015, în „European Constitutional Law Review", Vol. 12, Issue 2 (2016), Jane Henderson, The Constitution of the Russian Federation: A Contextual Analysis, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon (Constitutional Systems of the World), 2011;
58. Meierding Nina R., Managing the Communication Process în Mediation, în Jay Folberg, Ann L. Milne, Peter Salem (edit.), Divorce and Family Mediation. Models, Techniques, and Applications, The Guilford Press, New York, Londra, 2004;
59. Merusk Kale, Administrative Law Reform în Estonia: Legal Policy Choices and Their Implementation, în „Juridica International", Nr. IX/2004;
60. Mitić J.P., Law on General Administrative Procedure, http://www.jpm.rs/wp-content/uploads/2016/06/Law-on-General-Administrative-Procedure-.pdf;
61. Montgolfier E. de, «Le parquet et les poursuites individuelles», în Le parquet dans la République, Vers un nouveau ministère public?, Bordeau, ENM, 1996;
62. Mourgeon Jacques. « Les Libertés publiques. » iBooks, Titre premier - Les protections contre les autorités publiques non administratives, Chapitre 2 - Protections contre l'autorité judiciaire;
63. Mourgeon Jacques, Théron Jean-Pierre, PUF, Paris, 1979, eBook, 2015, Les libertés publiques, Titre I, Chap.2, Sect. 1, §1, B;
64. Muraru Ion, Simina Elena Tănăsescu, Drept constitutional și instituții politice, C.H. Beck, București, ed. a XIII-a, I, 2015;
65. Nergelius Joakim and Dominik Zimmermann, Judicial Independence în Sweden, în Anja Seibert-Fohr (ed.), Judicial Independence în Transition, Springer, Heidelberg, New York (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, 229), 2012;
66. Ninković S., Access to Justice: Provision of Information, Advice and Free Legal Aid în Bosnia and Herzegovina, 2016;
67. Novo A. (ed.), Paths of Mediation în Bosnia and Herzegovina, International Finance Corporation, Sarajevo, 2009;
68. Nuzov Ilya, National Ratification of an Internationally Wrongful Act: The Decision Validating Russia's Incorporation of Crimea – Constitutional Court of the Russian Federation Decision of 19 March 2014, No. 6-P, în „European Constitutional Law Review", Vol. 12, Issue 2 (2016);
69. Nylund Anna, Chapter 6: The Many Ways of Civil Mediation în Norway, în Laura Ervo & Anna Nylund (eds.) The Future of Civil Litigation – Access to Court and Court-annexed Mediation în the Nordic Countries, Springer 2014;
70. Nylund Anna, op. cit., Lucrarea evocată: Nils Christie, Conflicts as Property, în "British Journal of Criminology", Vol. 17, No. 1 (January 1977);
71. Os Auvdar, Administrative Procedure în Norway, în „International Review of Administrative Sciences", Vol. 25, Issue 1 (1959);
72. Otis Louise, La transformation de notre rapport au droit par la médiation judiciaire, 8e Conférence Albert-Mayrand, Montréal, Editions Thémis, 2005;
73. Özşahînlî Pakize Pelin, Conciliation în Turkish Criminal Procedure Law, İzmîr-2014;
74. Preložnjak B., Clinical Legal Education în Croatia – from Providing Legal Assistance to the Poor to Practical Education of Students, International Journal of Clinical Legal Education, Issue 19, 2014;
75. Prugnon L., Archives parlementaires, tome XVI, L.-A. Saint-Just, « 6ème fragment sur les institutions républicaines » în L'esprit de la révolution, collection 10/18, § 2 Des affections, în Loïc Cadiet, op. cit;
76. Putinei Mădălina-Cristina, Regula a profesia în interpretarea noului Cod penal roman, în Dan Popescu, George Gîrleșteanu (Eds.), Joint International Conference of Doctoral and Post-Doctoral Researchers, Craiova 12-13 september 2014, Vol. IV: Post-Doctoral Research within Social and Humanistic Sciences;
77. Rawls John, Justice et démocratie, Seuil, Paris, 1993;
78. Richbell David, Mediation of Construction Disputes, Blackwell Publishing, Oxford, 2008;
79. Riendeau A. (dir.), Dire le droit: pour qui et à quel prix?, Wilson & Lafleur, Montréal, 2005;
80. Rissanen Antti, Legal Aid în Finland, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.),Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York, 2017;
81. Rostock-Jensen Jens şi Sebastian Barrios Poulsen, Arbitration Guide IBA Arbitration Committee DENMARK, September 2014, International Bar Assosciation, 2014;
82. Schoultz Isabel, Legal Aid în Sweden, în Olaf Halvorsen Rønning, Ole Hammerslev (eds.), Outsourcing Legal Aid în the Nordic Welfare States, Springer, Wien, New York;

83. Seizović Z., A Need for a Comprehensive Administrative Reform în Bosnia and Herzegovina with an Emphasis on the Modernisation of Administrative Procedure, Croatian and Comparative Public Administration, Vol. 12, 2012;
84. Silvestri E., Administrative Justice în Italy, Brics Law Journal, Vol. III, 2016;
85. Sirjacobs, I. et Vanden Bosch, H., "Introduction sur le contentieux administratif", dans Les juridictions administratives en Belgique depuis 1795, Bruxelles, Archives générales du Royaume, 2006;
86. Shamlikashvili Tsisana, State of the Art- Mediation în Russia, în „Alternatives to the High Cost of Litigation" Volume 33 issue 9, 2015;
87. Sharlet Robert, The Russian Constitutional Court's Long Struggle for Viable Federalism, în Gordon B. Smith
88. Solomon Peter H. Jr, Law în Public Administration: How Russia Differs, în „Journal of Communist Studies and Transition Politics", vol. 24, Issue 1, 2008;
89. Stefanovska Vesna, Resolution of Civil Disputes through Mediation în the Practice of the Republic of Macedonia, International Journal of Humanities and Social Science Vol. 5, No. 8; August 2015;
90. Vauchez Stéphanie Hennette, Diane Roman, Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Dalloz, Paris, 2015, iBooks.

Documente:

1. Access to justice în Europe: an overview of challenges and opportunities by the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Country Report: Sweden, Nr. 8: Legal Aid;
2. Administrative Justice în Europe – Report for the Republic of Lithuania;
3. Annual Report on the Results of the Activities of the Institution of the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina, Banja Luka, 2018;
4. Arrêt n° 75/2017 du 15 juin 2017, B.5.3 Comisia de la Veneţia, CDL-AD (2008)010, Opinion on the Constitution of Finland, par. 100 (raport accesibil la Commission de Venise, « L'ex République yougoslave de Macédoine », Avis sur le projet de loi portant abrogation de la loi sur le conseil charge de l'etablissement des faits et de l'engagement des procedures de mise en cause de la responsabilite des juges, le projet de loi portant revision de la loi sur le conseil de la magistrature et le projet de loi portant revision de la loi sur la protection des temoins adopté par la Commission de Venise le 8-9 décembre 2017, pargrafele 20-23;
5. Avocatul Poporului, Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2018, Chișinău, 2019;
6. CDL-AD(2012)001, Avis sur la loi CLXII de 2011 sur le statut juridique et la rémunération des juges et la loi CLXI de 2011 sur l'organisation et l'administration des tribunaux de Hongrie, paragraphe 76;
7. Avis n° 825 / 2015 sur les lois relatives a la responsabilité disciplinaire et a l'évaluation des juges, par. 111;
8. CE 6 déc. 2002, Trognon, no 240028;
9. CE, Ass., 28 juin 2002, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice c. Magiera, no 239575;
10. CE 6 déc. 2002, Trognon, no 240028;
11. CE, Ass., 28 juin 2002, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice c. Magiera, no 239575;
12. CEDH 9 nov. 2006, Sacilor-Lormines c. France, no 5411/01;
13. CEDH 11 juin 2009, Dubus S. A. c. France, no 5242/04 : à propos de la Commission bancaire;
14. CEDO, 23 nov. 2010, Moulin c. France, Requête no 37104/06;
15. CEDO, cauza Vassilios Athanasiou and others c. Greciei (2008);
16. L 3659/2008, L 3772/2009, L 3900/2010, L 4055/2012, L 4194/ 2013, L 4274/2014; L 4335/2015, L 4370/2016, L 4411/2016, L 4472/2017.
17. CEDO, 24.02.1994, Bendenoun c/France; CEDO, 23.09.1998, Malige c/France;
18. CEHD Ocalanc/Turquie rec. nº 46221/99;
19. CJUE, cauza 311/2001, Stavros Marangou v. The Republic of Cyprus through the Public Service Commission;
20. „Code of Administrative Court Procedure" din 27 ianuarie 2011, intrat în vigoare la 1 ianuarie 2012.
21. Comisia de la Veneția, CDL-AD(2016)020: Avis Nº 815/2015 Concernant la Loi Fédérale n° 129-FZ portant révision de certains actes législatifs (loi fédérale sur les activités indésirables d'organisations non gouvernementales étrangères et internationales) adopté par la Commission de Venise lors de sa 107ème Session Plénière, (Venise, 10-11 juin 2016), par. 32.CEDH, GC, 31 mars 1998, Reinhardt et Slimane-Kaïd c. France, no 23043/93 [avocat général près la Cour de cassation] ; CEDH, GC, 7 juin 2001, Kress c. France, no 39594/98 [commissaire du gouvernement devant les juridictions administratives];
22. Cons. const., décis. no 2010-54 QPC, 14 oct. 2010, Union syndicale des magistrats administratifs;
23. Cons. const., décis. no 2011-138 QPC, 17 juin 2011, Recours des associations;
24. Cons. const., décis. no 2010-110 QPC, 25 mars 2011, Commissions départementales d'aide sociale ; Cons. const., décis. no 2012-250 QPC, 8 juin 2012, Commission Centrale d'Aide Sociale;
25. « Cons. const., décis. no 2011-635 DC, 4 août 2011, Participation des citoyens au fonctionnement de la justice pénale et le jugement des mineurs »;
26. Cons. const., décis. no 88-1113 AN, 8 nov. 1988, Contentieux de l'élection des députés;
27. Cons. const., décis. no 2009-580 DC, 10 juin 2009, Diffusion et la protection de la création sur internet;
28. Cons. const., décis. no 80-119 DC, 22 juill. 1980, Validation d'actes administratifs;
29. Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, Raportul Raportorului Special privind independența judecătorilor și avocaților, Gabriela Knaul, 29 aprilie 2011, A / HRC / 17/30
30. Constituția României din 8 decembrie 1991, Titlul II, Cap. I și II, art. 15-53.
31. Council of The European Union, „Council conclusions on Albania", material accesat online, la adresa: /media/21900/143354.pdf;
32. Comisia de la Veneția, avizul CDL-AD (2018)022, Avis sur les lois modifiant la loi sur le Conseil de la magistrature et la loi sur les tribunaux, par. 80;
33. Comisia de la Veneția, Avis nr.944 / 2018 sur le projet de loi portant modification de la loi sur les tribunaux, 14-15 decembrie 2018, par. 23;
34. Comisia de la Veneția Avis n° 421/2007, sur le projet de loi relatif au parquet, par. 25;
35. Comisia de la Veneția Avis n° 694/2012, par. 77;
36. Comisia Europeană, „Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor", Comunicarea din 2018 privind politica de extindere a UE;
37. Comité pour l'élimination de la discrimination raciale, Examen des rapports présentés par les états partiesconformément a l'article 9 de la convention, Septièmes rapports périodiques des Etats parties devant être présentés en 2004 Additif, Ex-Republique Yougoslave De Macedonie,13 janvier 2006, par. 104;
38. Decizia Consiliului Constituţional nr. 93-326 DC din 11 august 1993 și Decizia nr. 2002-461 DC din 29 august 2002.

39. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016), p. 29, nota 51;
40. European Commission, Bosnia and Herzegovina 2018 Report, Strasbourg, 2018;
41. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), Country Report: Denmark, Nr. 8: Legal Aid;
42. Human Rights Committee, Ninetieth session Geneva, 9 to 27 July 2007, International covenant on civil and political rights General Comment No. 32
43. Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial; Națiunile Unite, Consiliul de Securitate, Raportul Secretarului General, Statul de Drept și Dreptul de tranziție în societățile de conflict și postconflict, par. 7, 23 august 2004, S / 2004/616;
44. "Law on the State-Guaranteed Legal Aid", nr. VIII-1591 din 28 martie 2000, intrată în vigoare la 1 ianuarie 2001. Traducerea oficială în limba engleză este accesibilă pe site-ul adunării legislative lituaniene;
45. Legea No. VIII-1029 din 14 ianuarie 1999; versiunea în limba engleză este accesibilă pe site-ul parlamentului lituanian;
46. Making Mediation Work în Russia and Ukraine- The Need for an Appropriate Legal Framework, în „Alternatives to the High Cost of Litigation" Vol. 16, issue 11, 1998;
47. Manual de drept european privind accesul la justiție, Agenția Europeană Pentru Drepturi Fundamentale și Consiliul Europei, 2016;
48. Organizația Națiunilor Unite, Pactul internațional privind drepturile civile și politice (ICCPR), Human Comitetul pentru Drepturile Omului, Comentariul General nr. 31 [80], Natura Obligației Generale Juridice Impusă statelor părți la Convenție, 29 martie 2004, CCPR / C / 21 / Rev.1 / Add.13. General;
49. Organizația Națiunilor Unite, Adunarea Generală, Rezoluția 60/147, Principiile de bază și Orientările privind dreptul la o soluție și reparare pentru victimele unor încălcări brutale ale drepturilor omului internaționale Legea și încălcările grave ale dreptului internațional umanitar, 16 decembrie 2005, A / RES / 60/147;
50. Pro Bono Practices and Opportunities în Finland, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016;
51. Pro Bono Practices and Opportunities în Latvia, op. cit., loc. cit, la p. 376. Raportul face trimitere la regulamentul emis în acest sens de guvernul leton (Rules of Cabinet of Ministers of March 30, 2015 No 299 "Regulations Regarding the Recognition of a Family or Person Living Separately as Needy.");
52. Pro Bono Practices and Opportunities în Norway, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016;
53. Pro Bono Practices and Opportunities în the Russian Federation, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016;
54. Pro Bono Practices and Opportunities în Sweden, în A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities în 84 Jurisdictions, Prepared by Latham & Watkins LLP for the Pro Bono Institute, March 2016;
55. State Legal Aid Act, adoptat la 28.06.2004, în „Riigi Teataja" I („Gazeta oficială" estoniană) 2005, 56, 403, intrat în vigoare la 01.03.2006;
56. Systèmes judiciaires européens Efficacité et qualité de la justice Les Etudes de la CEPEJ N° 26 Edition 2018 (données 2016);
57. The Constitution of Sweden. The Fundamental laws and the Riksdag Act, with an Introduction by Magnus Isberg, Sveriges Riksdag, Stockholm, 2016;
58. Transparency International, National Integrity System. Executive Summary;
59. Tratatul de la Maastricht, 7 februarie 1992;
60. UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees,States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol;
61. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), United Nations Development Programme (UNDP), UNDP Global Study on Legal Aid. Country Profiles, 2016, (Lituania).

Site-uri

1. http://codex.just.ro/Tari/AT
2. https://www.ris.bka.gv.at
3. https://beta.ejustice.europa.eu
4. http://www.justiz.gv.at/
5. https://e-justice.europa.eu
6. https://www.echr.coe.int
7. https://tbinternet.ohchr.org
8. https://www.dw.com
9. http://www.europarl.europa.eu
10. https://geedd.blogspot.gr
11. https://fra.europa.eu
12. https://www.riigiteataja.ee/en
13. http://henricapitant.org
14. https://www.venice.coe.int
15. https://www.dfa.ie
16. https://worldjusticeproject.org
17. https://europa.eu
18. http://www.usoud.cz
19. https://www.ccr.ro
20. https://www.gov.mt/en
21. http://www.legis.md
22. https://www.legislationline.org
23. https://ec.europa.eu
24. http://www.me.undp.org
25. https://www.stortinget.no/en
26. https://www.coe.int/en
27. https://www.dw.com/en
28. https://tbinternet.ohchr.org
29. https://worldjusticeproject.org
30. https://www.transparency.org
31. http://www.vop.gov.sk
32. https://www.ustavnysud.sk/
33. https://www.venice.coe.int
34. http://www.ajbh.hu/en
35. http://www.ba.undp.org
36. https://www.consilium.europa.eu
37. http://www.europarl.europa.eu
38. https://rsf.org/fr/georgie
39. http://curia.europa.eu
40. http://adi.org.ba
41. https://www.lw.com
42. http://www.cyprusbarassociation.org
43. http://www.cnajgs.md
44. http://www.justice.gov.md
45. http://www.cnajgs.md
46. http://www.moi.gov.cy
47. https://www.ochrance.cz/
48. http://www.probonoaliance.cz/cz
49. http://www.crpsisak.hr
50. https://wipolex.wipo.int
51. https://www.riigiteataja.ee/en
52. https://www.finlex.fi
53. https://oikeus.fi
54. http://www.internationallegalaidgroup.org
55. http://www.probonoinst.org
56. https://www.hcch.net/en
57. https://www.service-public.fr
58. http://www.annuaires.justice.gouv.fr
59. https://www.opensocietyfoundations.org
60. www.vvc.gov.lv
61. http://www.probonoinst.org
62. https://likumi.lv/ta/en
63. https://www.humanium.org/en
64. https://www.globallegalinsights.com
65. https://e-seimas.lrs.lt
66. https://www.legislationline.org
67. https://www.undp.org
68. http://www.mpa.gov
69. https://app.uio.no
70. https://www.unodc.org
71. http://www.probonoinst.org
72. https://www.domstol.no
73. http://www.internationallegalaidgroup.org
74. https://www.regjeringen.no
75. https://www.regjeringen.no
76. https://www.fairtrials.org
77. https://rgsu.net
78. http://www.probonoinst.org
79. https://rgsu.net
80. https://www.mpravde.gov.rs
81. https://archive.crin.org
82. https://vss.sud.rs/en
83. www.legalaid.gov.ua

84. https://helsinki.org.ua/en
85. http://www.neki.hu
86. http://www.cfcf.hu
87. http://rpa.ingyenweb.hu
88. http://www.bpugyvedikamara.hu/
89. https://eeagrants.org
90. https://www.coe.int
91. https://www.asylumineurope.org
92. https://ombudsman.md
93. http://www.clinicajuridica.md
94. http://parajurist.md/about-us
95. http://www.drept.usm.md/tabview.php?l=ro&idc=331&t=/Clinica-Juridica/Despre
96. http://www.refugeelegalaidinformation.org
97. http://www.internationallegalaidgroup.org/
98. http://balti.md/
99. http://www.mpa.gov.me/en/library
100. http://en.kucaljudskihprava.rs/
101. https://arhiva.mpravde.gov.rs
102. http://www.sindic.cat/en
103. https://law.pace.edu/
104. https://helsinki.org.
105. www.futureworldscentre.org.
106. www.kisa.org.cy.
107. www.mhdkibris.org.
108. http://www.institutesi.org
109. https://humanrights.ee/en
110. www.mfhr.gr.
111. www.aitima.gr.
112. www.gcr.gr.
113. www.jrsusa.org.
114. www.homeaffairs.gov.mt.
115. www.thefru.org.uk.
116. www.nationalprobonocentre.org.uk
117. www.lawworks.org.uk.
118. www.barprobono.org.uk.
119. www.advicenow.org.uk.
120. http://www.viitorul.org
121. http://ecnl.org
122. http://ong.md
123. https://stopviolenta.md/
124. https://www.osce.org/
125. http://www.allmoldova.com
126. http://en.kucaljudskihprava.rs
127. http://en.yucom.org.rs
128. https://www.unicef.org/
129. http://ennhri.org
130. http://mediation-net.eu
131. https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com
132. http://www.scribd.com
133. http://www.cepa.be
134. http://www.juridischforum.be
135. http://economie.fgov.be
136. http://www.bouwverzoening.be
137. http://www.navem.be
138. http://www.federauto.be
139. http://www.fbt-online.be
140. http://www.crioc.be
141. http://www.degeschillencommissie.nl
142. http://www.cecbelgique.be
143. https://avocats.be
144. https://thelawreviews.co.uk
145. https://www.bch.pt
146. https://www.pmscr.cz
147. http://www.vsrh.hr
148. http://www.ilo.org
149. https://www.ibanet.org/
150. https://wipolex.wipo.int/en
151. http://www.nyulawglobal.org
152. https://www.synigoros.gr
153. http://www.lexmundi.com
154. http://mj.public.lu
155. https://ibn.idsi.md
156. http://www.posredovanje.me
157. https://rm.coe.int/montenegro
158. https://lovdata.no
159. http://mediator.org.pl/
160. http://www.smr.org.pl/
161. http://mediacja.org/
162. http://pssp.org.pl/
163. http://mediacje.kirp.pl/
164. http://www.adwokatura.pl/
165. https://www.servulo.com
166. https://studylib.net
167. http://www.mdtfjss.org.rs
168. http://www.undp.org
169. http://selih.si/
170. http://www.attijaritrade.ma
171. https://sccinstitute.com
172. http://www.inlawco.com/fr
173. https://weinsteininternational.org
174. http://www.alanuzelac.from.hr
175. http://mediators.ru/eng/cis
176. https://wipolex.wipo.int
177. https://www.riigiteataja.ee
178. https://www.juridicainternational.eu
179. https://www.finlex.fi/fi/laki/
180. https://lovdata.no
181. https://evris.law/en
182. https://vkksu.gov.ua
183. https://www.alacromania.ro/
184. https://www.transparency.org.ro/ro/tiropage/centrul-de-asistenta-anticoruptie
185. https://www.transparency.org.ro/ro/content/centrul-de-resurse
186. https://www.transparency.org.ro/ro/content/centru-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni-advocacy-and-legal-advice-centers
187. https://www.transparency.org.ro/ro/content/alac-manual
188. https://www.transparency.org/reportcorruption
189. https://www.transparency.org.ro/ro/content/programul-pentru-protectia-avertizorilor-de-integritate
190. https://www.transparency.org.ro/ro/content/centrul-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni-2006-advocacy-and-legal-advice-centres
191. https://www.transparency.org.ro/ro/content/combaterea-coruptiei-si-cresterea-integritatii-publice-justitie
192. https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-privind-mijloacele-legale-de-combatere-faptelor-de-corup%C5%A3ie-justitie
193. https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-privind-asistenta-judiciara-gratuita-romania
194. https://www.transparency.org.ro/ro/content/ghid-anticoruptie-justitie-pentru-cetateni-si-oameni-de-afaceri
195. https://www.transparency.org.ro/arhiva/publicatii/ghiduri/IntegritateaJustitie.pdf
196. https://www.transparency.org.ro/ro/content/alac-asistenta-legala-anti-coruptie-implica-te-raporteaza-coruptia
197. https://www.transparency.org.ro/ro/content/avertizori-de-integritate
198. https://www.transparency.org.ro/arhiva/publicatii/publicatiiti/2004/GProtectieAvertizori.pdf
199. https://www.transparency.org.ro/arhiva/servicii/ghidurile_cetateanului/ghiduri/Ghid%20privind%20protectia%20avertizorilor%20de%20integritate.pdf
200. https://www.transparency.org.ro/ro/content/avocatul-poporului-din-romania-si-ombudsnmanul-european
201. https://www.transparency.org.ro/ro/content/campanie-nationala-de-informare-cu-privire-la-prevederile-legale-si-deontologice-referitoare
202. https://www.transparency.org.ro/ro/content/campania-nationala-anticoruptie
203. https://www.transparency.org.ro/ro/content/blowing-whistle-harder-enhancing-whistleblower-protection-project
204. https://www.transparency.org.ro/ro/content/promovarea-democratiei-participative-prin-centrele-de-asistenta-anticoruptie-pentru-cetateni

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ROMANIA

TRANSPARENCY INTERNATIONAL ROMANIA

Proiect cofinanțat din Fondul Social European
prin Programul Operațional Capacitate Administrativă 2014-2020!

Titlul proiectului: ***„Servicii de consiliere juridică pentru victime ale unor abuzuri sau nereguli din administrație și justiție”***, cod MySMIS: 111830 / cod proiect: SIPOCA377.
Beneficiarul proiectului: Transparency International Romania
Parteneri în proiect: Universitatea de Vest Timișoara, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea din Craiova, Universitatea „Babeș Bolyai”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea din București.

Data publicării: Decembrie 2019

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a
Uniunii Europene sau a Guvernului României

ISBN 978-973-0-29823-9

Material gratuit.